

Tilburg University

Eervol jong moederschap

Keinemans, J.S.

Publication date:
2010

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Keinemans, J. S. (2010). *Eervol jong moederschap: Een studie naar de leefwereld van adolescente moeders*. Eburon.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Tienermoederschap is een onderwerp dat met veel negatieve oordelen omgeven is. Oordelen die in de publieke opinie waarneembaar zijn, maar waar ook wetenschappelijk onderzoek een bijdrage aan heeft geleverd.

In dit boek wordt verslag gedaan van een kwalitatieve studie naar de leefwereld van adolescente moeders. Daarbij wordt een insiderperspectief gehanteerd en komen – overwegend autochtone – jonge moeders zelf aan het woord. Centraal staat de vraag hoe jonge moeders – gegeven het feit dat ze dat zijn – hun moederschap invullen en vorm geven, zonder daarbij een oordeel te vellen over tienermoederschap.

In het boek wordt een beschrijving gegeven van de ervaringen van jonge moeders met de zwangerschap, het moederschap en hun relaties tot de personen in hun netwerk. Er wordt uitgebreid ingegaan op de opgaven waar het moederschap de adolescenten voor kan plaatsen en er wordt een conceptuele uitwerking van deze opgaven gepresenteerd. De auteur besteedt vervolgens aandacht aan de hulp en steun die jonge moeders krijgen, en geeft antwoord op de vraag wat steun tot goede steun maakt. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een zorgethisch perspectief. De informele steun die de moeders ontvangen staat in deze analyse voorop, maar er worden eveneens verbindingen gelegd met professionele vormen van ondersteuning. Het zorgethisch perspectief laat zich ook herkennen in het derde concept waar de studie aandacht aan besteedt, namelijk de oneer en miskenning die jonge moeders ten deel valt.

ISBN 978-90-5972-458-7

9 789059 724587

www.eburon.nl

Eervol jong moederschap

Sabrina Keinemans

Eervol jong moederschap

Een studie naar de leefwereld van adolescente moeders

Sabrina Keinemans

Eervol jong moederschap

Een studie naar de leefwereld van adolescente moeders

Eervol jong moederschap
Een studie naar de leefwereld van adolescente moeders

Honourable young motherhood
A study on the lives of adolescent mothers

(With a summary in English)

Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor aan de Universiteit van Tilburg, op gezag van de rector magnificus, prof.dr. Ph. Eijlander, in het openbaar te verdedigen ten overstaan van een door het college voor promoties aangewezen commissie in de aula van de Universiteit op woensdag 19 januari 2011 om 16.15 uur

door

Johanna Carolina Keinemans,
geboren op 12 januari 1980 te 's-Hertogenbosch

Promotor:	Prof.dr. A.J. Baart
Promotiecommissie:	Prof.dr. M.A. Goossensen
	Prof.dr. F.J.H. Vosman
	Prof.dr. H. van Ewijk
	Prof.dr. M.R.F. Van Regenmortel
	Dr. H. Boeije

ISBN 978-90-5972-458-7

Uitgeverij Eburon
Postbus 2867
2601 CW Delft
tel.: 015-2131484 / fax: 015-2146888
info@eburon.nl / www.eburon.nl

Omslagontwerp: Geert Hermkens

© 2010 J.C. (Sabrina) Keinemans. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door Hogeschool Utrecht.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD

9

DEEL 1: HET ONDERZOEK

1	PROBLEEMSCHETS	15
1.1	Problematisering en heersende discourses	15
1.2	Moederschap met negatieve uitkomsten	17
1.2.1	Een pedagogisch perspectief	17
1.2.2	Een sociologisch perspectief	19
1.2.3	Een psychologisch perspectief	21
1.2.4	Het belang van netwerken	23
1.2.5	Trends	25
1.3	Tienermoederschap als uitingvorm van maatschappelijke problemen	27
1.4	Terug naar de discourses	29
1.4.1	De verwevenheid van morele en wetenschappelijke problematisering	30
1.4.2	Morele oordelen verder onderzocht	34
1.5	Tot besluit	35
2	METHODISCHE VERANTWOORDING	39
2.1	Onderzoeksbenadering	39
2.2	Probleemstelling	40
2.3	Vooronderzoek	42
2.4	Onderzoekscyclus	43
2.4.1	Eerste fase: verkenning	44
2.4.2	Tweede fase: verdieping en verbreding	44
2.4.3	Derde fase: synthese en validering	45
2.5	Onderzoeksgroep	45
2.6	De data	48
2.6.1	De verhalen	48
2.6.1.1	Selectie van verhalen	49
2.6.1.2	Ethische overwegingen	50
2.6.2	Het forum	52
2.6.2.1	Selectie van forumleden	52
2.6.2.2	Gesprekshulp	53
2.6.2.3	Toegevoegde waarde	54
2.6.2.4	Positionering	54
2.6.3	Interviews	55
2.6.3.1	Selectie van respondenten	55
2.6.3.2	Gesprekshulp	58
2.7	Data-analyse	59
2.7.1	De verhalen	60
2.7.2	Forum en eerste ronde interviews	61
2.7.3	Tweede ronde interviews	62
2.8	Reflectie: bedreigingen voor validiteit en generaliseerbaarheid	63
2.8.1	Online communicatie en de authenticiteit van de data	65
2.8.1.1	Het gevaar van “verzonnen” verhalen	65
2.8.1.2	De veiligheid van online communicatie	66
2.8.2	Bezoekers van de website: een select gezelschap?	67
2.8.2.1	Leeftijd	68
2.8.2.2	Etniciteit	69

2.8.2.3	Format van de website	70
2.8.2.4	Aanvullende data	72
2.8.3	Periodisering	73
2.9	Conclusie: betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid	73

DEEL 2: DE LEEFWERELD VAN JONGE MOEDERS

3	MOEDER WORDEN	79
3.1	Kinderwens	79
3.2	De ontdekking van de zwangerschap	84
3.3	Bekendmaking aan anderen	86
3.4	Besluit over het kind	89
3.5	De zwangerschap	93
4	MOEDER ZIJN	97
4.1	Beleving van het moederschap	97
4.1.1	De zwaarte van het moederschap	98
4.1.2	Het gebrek aan materiële hulpbronnen	99
4.1.3	De zingeving van het bestaan	101
4.1.3.1	Ambities en toekomstperspectieven	104
4.1.3.2	Belemmeringen en stimulansen voor een maatschappelijke carrière	105
4.1.4	De vanzelfsprekendheid van moederliefde	108
4.2	De inrichting van het moederschap	110
4.2.1	Opvoedingsthema's	111
4.2.2	Kernwaarden in de opvoeding	113
4.2.3	Opvoedingsmethoden	116
4.2.3.1	Informerende omstandigheden rondom de zwangerschap	117
4.2.3.2	Opvoeden: leren en stimuleren	118
4.2.4	Kwaliteitseisen: wat moeders moeten kunnen...	123
4.2.5	Leerervaringen	126
4.2.6	De uniciteit van jonge moeders	129
4.3	Een nieuwe visie op het ouderschap van tieners	131
5	JONGENS EN HET VADERSCHAP	133
5.1	De betrokkenheid als vader	133
5.2	Het sterke geslacht...	139
5.3	Inhoud van het vaderschap	142
5.4	De rol van een nieuwe partner	143
6	DE POSITIE IN EEN NETWERK	145
6.1	Samenstelling van het netwerk	145
6.1.1	Ouders	145
6.1.2	Schoonouders	147
6.1.3	Leeftijdgenoten	148
6.1.4	Jonge moeders	150
6.2	De betekenis van het netwerk	152
6.3	Tot besluit	154
7	PROFESSIONELE HULPVERLENING	157
7.1	De (para-)medische sector	157
7.2	Overheidsvoorzieningen	158
7.3	Psycho-sociale hulpverlening	160
7.4	Hulpzoekgedrag	163
7.5	Wanneer hulpverlening niet aansluit	167

7.6	De plaats en betekenis van hulpverlening	171
7.7	Tot besluit	172

DEEL 3: THEORETISCHE VERDIEPING

8	OPGAVEN	177
8.1	Opgaven opgehelderd	179
8.1.1	Relevante begrippen	179
8.2	Kenmerkende eigenschappen van opgaven	183
8.2.1	Discrepanties	183
8.2.1.1	Discrepanties in de opgave levensinrichting	184
8.2.1.2	Discrepanties in de opgave moederschap	187
8.2.1.3	Discrepanties in de opgave positionering	188
8.2.1.4	De aard van de discrepanties	190
8.2.2	Behoeftigheid	191
8.2.2.1	Complexiteit	192
8.2.2.2	Gelaagdheid	193
8.2.2.3	Levenssferen	195
8.2.3	Zwaarte	198
8.2.4	Prestaties en tekortschieten	199
8.3	Dus wat zijn nu opgaven?	200
8.3.1	Conceptuele kenmerken	200
8.3.2	Inhoud: met welke opgaven kampen jonge moeders?	203
8.4	Een nieuw perspectief op de "problemen" van jonge moeders	205
9	HULP EN STEUN	209
9.1	Een theoretische notie van social support	209
9.1.1	Conceptualisering	210
9.1.2	De betekenis van support	212
9.1.3	Social support in de tienermoederliteratuur	213
9.1.4	Positionering	215
9.2	Ondersteunend handelen	216
9.3	Ondersteunend aanwezig zijn	219
9.4	Professionele ondersteuning	225
9.5	Aansluiten bij opgaven	230
9.5.1	Praktische ondersteuning	231
9.5.2	Het reduceren van falen	231
9.5.3	Het vullen van een leemte	236
9.6	Tot besluit	238
10	ERKENNING	241
10.1	Begripsafbakening	241
10.2	Eerverlies en miskenning in het leven van jonge moeders	246
10.2.1	Eerverlies	246
10.2.2	Miskenning	247
10.3	De waardehorizon waartegen miskenning vorm krijgt	251
10.3.1	Seksuele moraal	251
10.3.2	Ouderschapskwaliteiten	252
10.3.3	Morele competenties	253
10.3.4	Zelfredzaamheid	254
10.4	Begrenzing	255
10.5	Objectieve of subjectieve miskenning	256
10.6	Omgaan met miskenning	257
10.6.1	In directe confrontaties	258

10.6.1.1	Ontwikkeling	259
10.6.1.2	Sociale hiërarchie	260
10.6.2	Algemene strategieën	260
10.6.2.1	Het taboe op kwetsbaarheid	261
10.6.2.2	Het publiek vertoon van kracht	263
10.6.2.3	Het herdefiniëren van het moederschap	264
10.7	Over de relevantie van miskenning	267
10.7.1	Positionering	267
10.7.2	Onzekerheid	268
10.7.3	Referentiewaarden	270
10.8	Tot besluit	271
EPILOOG		273
SUMMARY		289
BIJLAGE A		305
BIJLAGE B		309
BIJLAGE C		311
BIJLAGE D		313
BIJLAGE E		323
BIJLAGE F		327
BIJLAGE G		333
BIJLAGE H		341
LITERATUUR		355

VOORWOORD

“Niets bereikt en toch al moeder” is een citaat uit een van de interviews met een jonge moeder, waarop dit onderzoeksverslag gebaseerd is. Het is een veelzeggend citaat, waarmee de respondente in kwestie in weinig woorden de connotaties en problematiseringen die het verschijnsel tienermoederschap omringen samenvat. Het citaat refereert aan het feit dat de moeder in kwestie – toen ze haar kind kreeg – in maatschappelijk opzicht nog geen prestaties op haar conto mocht schrijven. Met “niks bereikt” wordt dan bedoeld: geen diploma, geen werk, geen aanzien. In de uitspraak komt daarbij ook een levenslopperspectief naar voren, waarin het bereiken van een maatschappelijke positie voorafgaat aan het moederschap. Interessant is dat het moederschap zelf niet als prestatie wordt opgevat. “Moeder zijn” betekent blijkbaar niet hetzelfde als “iets bereiken”. Dat je op je 17^e zelfstandig een kind weet te verzorgen en op te voeden, telt blijkbaar niet. Daarmee vat dit citaat in een notendop een belangrijke rode draad in de problematisering van jonge moeders samen: jong moederschap wordt sterk geproblematiseerd, jonge moeders kunnen niet op veel aanzien rekenen. Dit onderzoek poogt hier verandering in te brengen en laat de jonge moeders zelf aan het woord over hun zwangerschap, het moederschap en hun leven als tienermoeder. Wie op zoek is naar een antwoord op vragen als *Hoe veel tienermoeders zijn er in Nederland? Hoe omvangrijk zijn de problemen en risico's waarmee zij te maken krijgen?* doet er goed aan andere literatuur er op na te slaan. Op deze vragen geeft dit boek geen antwoord. Voor wie inzicht wil krijgen in de leefwereld van jonge moeders en de betekenis die het tienermoederschap voor hen heeft, heeft dit onderzoek echter veel te bieden.

De basis van het onderzoek is gelegen in een eenmalig en kortdurend onderzoeksproject, dat in eerste instantie niet opgezet was als een promotietraject. In 2005 startte ik in opdracht van Actioma met een onderzoek naar de leefwereld van jonge moeders. Dit onderzoek maakte deel uit van het tweejarig project “Kwetsbaar, maar niet alleen kwetsbaar”, onder leiding van prof. dr. Andries Baart, en stelde zich ten doel om een grondige opheldering te verschaffen van de leefwereld van tienermoeders, zodanig dat deze opheldering zou kunnen leiden tot een verbetering van de hulp, zorg en educatie voor deze doelgroep. Beginpunt van het onderzoek vormde de website tienermoeders.nl, destijds beheerd door MARA, toen nog Katholiek Centrum Welzijnsbehartiging geheten. Deze website bleek een onvermoed succes: jonge moeders plaatsten er volop berichten, stuurden foto's in en schreven talrijke verhalen, soms met meerdere vervolgen daarop. Daarmee gaf deze website ook een mooie inkijk in het leven van jonge moeders en de manier waarop zij hun zwangerschap en het moederschap beleefden. In het kader van het project “Kwetsbaar, maar niet alleen kwetsbaar” werd besloten om dat inkijkje gestructureerd te gaan bestuderen, om daarmee inzicht te verwerven in de leefwereld van de jonge moeders. Om de informatie van de website aan te vullen, zijn interviews en online groepsgesprekken met de jonge moeders gehouden. Dit alles resulteerde in een onderzoeksverslag (zie Baart & Keinemans, 2007), waarin echter beperkt ruimte was voor alle bevindingen die in die twee jaar opgetekend waren. Het onderzoek had niet alleen een breed arsenaal aan kennis opgeleverd, maar gaf ook de mogelijkheid om een nieuw theoretisch perspectief op tienermoederschap te formuleren. Vanaf dat moment is het onderzoek, niet langer ondersteund door Actioma, voortgezet als onderdeel van een promotietraject. Gedurende deze fase zijn de eerdere

bevindingen, met name die onderwerpen die voorheen slechts globaal uitgewerkt waren, diepgaander geanalyseerd en zijn nieuwe data verzameld om eerdere bevindingen te toetsen. Het resultaat van deze inspanning ligt nu voor u. In een drietal delen wordt verslag gedaan van het onderzoek zoals dat tussen 2005 en 2010 heeft plaatsgevonden. Deel 1 van de studie start met een probleemschets waarin antwoord wordt gezocht op de vraag waarom tienermoederschap geproblematiseerd wordt. Daarbij wordt eveneens vast vooruitgelopen op de thema's die in navolgende hoofdstukken aan bod zullen komen. Vervolgens wordt uitgebreid verantwoording afgelegd over de onderzoeksmethoden die gehanteerd zijn tijdens de studie en de sterke en zwakke punten in het onderzoeksdesign. Deel 2 van de studie is vervolgens gewijd aan een beschrijving van de ervaringen van de jonge moeders met een aantal onderwerpen, te weten: de periode van de zwangerschap en de gebeurtenissen die daarbinnen plaatsvinden; de ervaringen van de respondenten met het moederschap en de rol van moeder; en de betekenis en positie van actoren in hun omgeving, zoals het informele netwerk waar zij deel van uitmaken, de biologische vader van hun kinderen en de professionele hulpverleners met wie zij contacten onderhouden. In deel 3 worden deze bevindingen in een theoretisch raamwerk geplaatst, waarin drie concepten de hoofdrol spelen. De moeilijkheden, zorgen en problemen die met het moederschap gepaard gaan worden geplaatst tegen de achtergrond van het concept "opgaven". Daarbij worden drie opgaven, en varianten daarbinnen, benoemd die een rol spelen in de verhalen van de respondenten: de opgave levensinrichting, de opgave moederschap en de opgave positionering. Vervolgens worden de ervaringen met actoren in hun omgeving geanalyseerd in termen van de "hulp en steun" die er van deze actoren uitgaat. Tot slot wordt het begrip "erkenning" gebruikt om het gebrek aan aanzien voor het jonge moederschap, waar dit voorwoord mee opende, in kaart te brengen en hun ervaringen in het licht van deze erkenning te duiden.

Lezers die niet het gehele boek willen lezen, maar wel kennis willen nemen van de opbrengsten van dit onderzoek, raad ik aan in ieder geval kennis te nemen van de probleemschets in hoofdstuk 1, de beschrijving van de leefwereld in hoofdstuk 3 tot en met 7, de hoofdpunten uit de theoretische verdieping (zie navolgende leeswijzer) en de epiloog, waarin een kort resumé van de studie wordt gegeven en wordt gereflecteerd op de bevindingen. Ook raad ik aan paragraaf 2.5 en 2.8 van de methodische verantwoording te lezen, waarin wordt beschreven op welke specifieke groep (overwegend autochtone) jonge moeders dit onderzoek betrekking heeft.

Wat de theoretische verdieping betreft wil ik de lezer met een meer nauwkeurige leeswijzer tegemoetkomen. Om kennis te nemen van het concept opgaven en de inhoud van deze opgaven, volstaat het om de paragrafen 8.3 en 8.4 te lezen. De voorgaande paragrafen in dit hoofdstuk vormen een uitgebreide toelichting op de totstandkoming en inhoud van dit concept. In de paragrafen 9.2 en 9.3 leg ik uit wat de betekenis is van (informele) hulp en steun in deze studie en voor een goed begrip van hulp en steun is het dus noodzakelijk deze paragrafen te lezen. De overige paragrafen in dit hoofdstuk gaan vooral in op theoretische noties over support (§9.1), de betekenis van hulp en steun bij professionele vormen van ondersteuning (§9.4) en de wijze waarop steun aan kan sluiten bij de eerder geschetste opgaven (§9.5). Hoe de erkenning en miskenning, eer en oneer in de levens van de jonge moeders tot uitdrukking komen, wordt voornamelijk uiteengezet in de paragrafen 10.2 en 10.3. Ik raad de lezer aan in ieder geval

deze paragrafen te lezen, voorafgegaan door paragraaf 10.1, waarin ik toelicht wat ik precies versta onder concepten als erkenning en eer. In de paragrafen die volgen wordt achtereenvolgens stil gestaan bij de waardehorizon waartegen achting en respect vorm krijgt (§10.4) en bij de vraag of de afwijzing die jonge moeders signaleren daadwerkelijk of vooral in de beleving van de jonge moeders plaatsvindt (§10.5). In paragraaf 10.6 komt aan de orde hoe de jonge moeders omgaan met deze miskennis en paragraaf 10.7 tracht weer een verbinding te maken tussen de concepten opgaven en erkenning. Alle hoofdstukken sluiten af met een korte reflectie op de betekenis van de bevindingen. Een volledige samenvatting van de studie is te vinden in de Engelse summary achterin dit boek.

Tussen 2005 en 2010 heb ik aan de uitvoering van het onderzoek, en de totstandkoming van de verslaglegging ervan, gewerkt. In deze jaren waren tienermoeders en hun verhalen, weliswaar met een wisselende intensiteit, voortdurend in mijn leven en hoofd aanwezig. Om deze “opgave”, dat het voltooiën van een proefschrift soms ook is, tot een goed einde te brengen, ben ik allereerst dan ook zeer veel dank verschuldigd aan al die moeders die in deze jaren hun ervaringen met mij wilden delen. De bereidheid om belangeloos hun verhalen, inclusief al het moois en lelijks dat daarin besloten lag, met mij te delen waardeer ik zeer. Ik heb geprobeerd uiterst zorgvuldig met deze verhalen om te gaan en hoop dat ik er in geslaagd ben om met dit boek recht te doen aan hun ervaringen.

Zeer veel dank ben ik ook verschuldigd aan Andries Baart. Zijn kennis en expertise vormden een onmisbare motor voor dit onderzoek. Het is mede dankzij deze expertise dat een nieuw perspectief op tienermoederschap geformuleerd is. Zijn niet aflatende opbouwende commentaar en suggesties hadden daarenboven niet alleen een inhoudelijke meerwaarde, maar zorgden ook voor het benodigde vertrouwen om het onderzoek af te kunnen ronden, en waren daarmee niet alleen een hulp, maar zeker ook tot steun bij de voltooiing van het project.

Mijn dank gaat verder uit naar MARA, in het bijzonder naar haar directeur Lieke Steinmeijer en consulente Barbra van Keulen. Niet alleen boden zij de mogelijkheid om de website tienermoeders.nl aan een onderzoek te onderwerpen, ook hebben zij in de eerste fase van het onderzoek een belangrijke rol gespeeld als informant en hebben zij het technisch mogelijk gemaakt om via de website data te verzamelen.

Tussen 2007 en 2010 vormde de onderzoeksgroep *Care and Contested Coherence*, onderdeel van de Faculteit Geesteswetenschappen, Departement Religiewetenschappen te Tilburg, een belangrijke inspiratiebron door de mooie discussiebijeenkomsten waaraan ik deel mocht nemen, en leverde zij een belangrijke bijdrage aan dit onderzoek door opbouwend commentaar op een eerste versie van het theoretisch raamwerk te geven. Ik ben vooral Frans Vosman en Annelies van Heijst erkentelijk voor de gesprekken die ik met hen over het onderzoek mocht voeren. Guus Timmerman heb ik regelmatig mogen bestoken met conceptuele schema's en (onuitgewerkte) teksten. Dit uitwisselen van rijpe en groene ideeën met een collega-promovendus heb ik zeer gewaardeerd.

Tot slot wil ik grote waardering uitspreken richting mijn levenspartner en maatje Arjen, wiens aanwezigheid illustreerde dat steunende aanwezigheid niet alleen nuttig, maar vooral liefdevol moet zijn. De kopjes koffie en thee die je me 's avonds achter de com-

puter bracht, je bemoedigende woorden, de grappen en grollen, maar vooral de thuisbasis die je – inmiddels samen met Mette – voor mij vormt, waren een steun en maakten de opgave die het voltooiën van dit proefschrift was lichter.

Barendrecht
April 2010

DEEL 1

Het onderzoek

Woord vooraf

In het eerste deel van deze studie wordt een probleemschets gegeven van het verschijnsel tienermoederschap. Tienermoeders vormen een dankbaar onderwerp van wetenschappelijk onderzoek, en de afgelopen decennia is zeer veel literatuur verschenen over jonge moeders. In de probleemschets zet ik uiteen welke probleemdefinities in deze literatuur voorkomen en ik zet in een aantal hoofdthema's uiteen waar deze probleemdefinities betrekking op hebben. Daarbij zal duidelijk worden dat het perspectief op het verschijnsel tienermoeders zoals het in de literatuur naar voren komt, zowel een wetenschappelijke als een morele grondslag heeft. Dit eerste hoofdstuk wordt afgesloten met een positionering van dit proefschrift ten opzichte van deze gangbare problematisering van het verschijnsel tienermoeders.

In het tweede hoofdstuk volgt een uitgebreide verslaglegging van de uitvoering van het onderzoek. De dataverzamelings- en analysemethoden die ik heb gebruikt worden beschreven. Daarbij is er uitgebreid aandacht voor de sterkten en zwakten in het onderzoeksdesign en de manier waarop ik heb geprobeerd aan met name de zwakten tegemoet te komen.

1 PROBLEEMSCHETS

In vergelijking met andere Westerse landen, kent Nederland een zeer klein aantal tienermoeders. Hoewel de jaarlijkse aantallen schommelen, is er sinds de jaren zeventig een stevige dalende trend ingezet in het aantal tienergeboorten: waar rond 1970 jaarlijks zo'n 12.000 tienermeisjes een kind kregen, is dat rond 2005 nog maar ongeveer een kwart van dat aantal (Garssen, 2005). Als verklaring hiervoor wordt veelal gerefereerd aan “the Dutch model” of “the Dutch approach”, een pragmatische seksuele moraal waarin openlijk over seksualiteit gesproken kan worden (Garssen, 2004, 2005). Ook internationaal wordt in de manier waarop samenlevingen omgaan met seksualiteit en anticonceptie een reden gevonden voor de verschillen in het aantal tienermoeders (Furstenberg, 2007; Moore & Brooks-Gunn, 2002). Hierbij gaat het dan met name over de goede beschikbaarheid van voorbehoedsmiddelen, preventieve overheids campagnes en een niet-moraliserende, open houding ten aanzien van seksualiteit en anticonceptie van ouders en leerkrachten.

Zo vrij als het klimaat is ten aanzien van seksualiteit en anticonceptie bij tieners, zo problematisch wordt het gevonden als jonge meiden onverhoopt toch zwanger worden en het kind besluiten op te voeren. In een ingezonden brief aan Spits (maart 2008) schrijft een lezer dat tieners afhankelijk zijn van anderen en hun kind niets kunnen bieden, daarmee illustrerend dat tieners op zijn zachtst gezegd ongeschikte ouders worden gevonden. Tienermoeders, zo is de wetenschappelijke en maatschappelijke opvatting, gaat met veel problemen gepaard. Met name in de Verenigde Staten is een scala aan onderzoek verricht dat zowel de (problematische) achtergronden als de negatieve consequenties van jong moederschap voor moeder, kind én samenleving belicht. In 1991 stelde Furstenberg (1991) reeds dat er weinig andere onderwerpen zijn waar zoveel onderzoek naar is gedaan als tienermoederschap. Hoewel de omvang en inhoud van de problematiek in Nederland niet vergelijkbaar zijn met die in de Verenigde Staten, heeft tienermoederschap ook hier de aandacht en worden vanuit beleid en interventiehoek regelmatig proefballonnetjes opgelaten ter preventie van tienermoederschap en de problemen die ermee gepaard gaan. Zo opperde wethouder Van den Anker (Rotterdam) in 2005 nog om kinderen “weg te halen bij ernstig falende ouders, zoals verslaafden en Antilliaanse tienermoeders” (Mulders, 2005) en is Rotterdam in 2006 gestart met het inzetten van plastic poppen op scholen om tienermeisje te laten ervaren hoe het is voor een kind te zorgen. Dit in de hoop dat zij “zich wel twee keer zullen bedenken voordat ze zich laten bezwangeren” (Van Genderen, 2007). Uit dergelijke uitlatingen in de media kan voorzichtig opgemaakt worden dat tienermoederschap door de samenleving een onwenselijk en problematisch verschijnsel wordt gevonden. In dit hoofdstuk zal worden toegelicht waaruit deze problematisering van het tienermoederschap bestaat, en door welke discoursen zij gekenmerkt wordt.

1.1 Problematisering en heersende discoursen

Het aantal tienermoeders en de problematisering van het tienermoederschap verschilt aanzienlijk tussen (westerse) landen. Onder redactie van Cherry, Dillon en Rugh (2001) is een publicatie verschenen waarin diverse – westerse en niet-westerse – landen

worden vergeleken op de omvang van de tienermoederproblematiek en de heersende visie van de samenleving op de problematiek en ook Shaw, Lawlor en Najman (2006) vergelijken de omvang van de problematiek en de maatschappelijke en politieke aandacht die ernaar uitgaat tussen landen onderling. Volgens deze auteurs is de problematiek in Engeland en de Verenigde Staten het grootst, zowel qua omvang als wat betreft de problemen waar meiden tegenaan lopen. Tevens krijgen tienermoeders daar veel aandacht vanuit beleid en interventies en is er een groot stigma dat op deze doelgroep rust. Overigens is er niet altijd een verband tussen de omvang van de problematiek en de beleidsaandacht voor tienermoeders: zo is het vruchtbaarheidscijfer onder tieners in Spanje en Frankrijk laag, maar is tienermoederschap in die landen wel degelijk onderwerp van zorg (Shaw *et al.*, 2006). Nederland behoort eveneens tot de landen met een laag vruchtbaarheidscijfer onder tieners en volgens Shaw *et al.* (2006) krijgt het onderwerp hier geen grote aandacht vanuit politiek en beleid. Ook hier heeft het onderwerp echter maatschappelijke en politieke aandacht. Zoals in de inleiding is aangehaald zijn er ook in Nederland wel degelijk preventieprogramma's om zwangerschap onder jongeren te voorkomen. Daarnaast heeft tienermoederschap de laatste jaren ook op andere manieren in de aandacht gestaan, bijvoorbeeld in de populaire media door televisieprogramma's (zoals de documentaire "Poppen die huilen", die in 2006 in première ging; de documentaire "The Boy is Mine" uit mei 2007; de docuserie "Tienermoeders", in 2008 door SBS6 uitgezonden), maar ook in interventiekringen. Zo werd in 2008 de grootschalige tienermoederconferentie "Een eigen plek, en een aparte aanpak" georganiseerd (door de FIOM, in samenwerking met andere hulpverlenende instellingen) en stond modernacht 2009 in het teken van tienermoeders.

Het is de vraag waar deze bezorgdheid om tienermoederschap op gebaseerd is. Oorspronkelijk kende de problematisering van tienermoederschap voornamelijk een sterk morele grondslag. Het onderhouden van een seksuele relatie buiten het huwelijk werd afgekeurd en daarmee ook de eventuele zwangerschap die daaruit volgde. Niet zozeer het moederschap bij jonge meisjes werd problematisch gevonden, als wel de ongehuwde staat van deze meisjes. Er werd dan ook een grote schande over het meisje – en haar familie – afgeroepen, wanneer zij ongehuwd zwanger raakte. We spreken dan over de problematisering van jonge moeders zoals deze tot de jaren zestig en zeventig gold, zowel in de Verenigde Staten (zie Arney en Bergen, 1984; Rhode, 1994; Vinovskis, 2003) als Nederland (zie bijvoorbeeld Offerman, 2005; Wiemann, 1997a; Veldkamp, 1997). In de loop der jaren heeft hier echter een verschuiving in plaatsgevonden. De seksuele moraal is vrijer geworden en de ongehuwde staat van een moeder wordt minder sterk veroordeeld dan enkele decennia geleden, hoewel er auteurs zijn die stellen dat de ongetrouwde status van jonge moeders een belangrijke rol heeft gespeeld in de sociale problematisering van de doelgroep (zie bijvoorbeeld Phoenix, 1991b). De problematisering van tienermoederschap is echter zeker niet minder geworden en de problematiek kreeg meer en meer aandacht van wetenschappers. Deze omslag van een morele naar een wetenschappelijke problematisering wordt helder verwoord door Arney en Bergen (1984), die de discourses over tienermoederschap door de jaren heen onderzochten. De onderzoekers vatten hierbij de definitie van discours redelijk smal op. Weliswaar duiden zij de term discours als maatschappelijke interactieprocessen waarin het sociale (en sociale structuren) zichtbaar worden, zij richten zich vooral op communicatieaspecten en concluderen dan dat er in het debat over tienermoeders een moreel discours valt te onderscheiden van een technisch discours. De eerste kent een

duidelijke problematisering van tienermoeders, waar de tweede gericht is op de objectieve duiding van het voorkomen van tienermoederschap. Na de jaren tachtig signaleren Arney en Bergen een verandering in de manier van communiceren over tienermoeders waarin niet zozeer de morele afkeuring van het jonge moederschap domineerde, maar eerder de zoektocht naar oorzaken en gevolgen en tienermoederschap vanuit een objectieve wetenschappelijke interesse werd benaderd. Het aspect van schaamte werd hierdoor steeds minder belangrijk: werden tienermoeders voorheen bijvoorbeeld voornamelijk vanuit deemoedige posities afgebeeld, nu verschijnen ze in vol ornaat op de covers van tijdschriften. In de jaren zeventig, tachtig en negentig van de vorige eeuw is met name in de Verenigde Staten dan ook zeer veel onderzoek verricht onder deze doelgroep, waarmee naast een morele, een nieuwe – meer objectieve – problematisering opgeld deed (zie ook Offerman, 2005). Deze wetenschappelijke publicaties hebben namelijk als rode draad de zorgen die onderzoekers zich maken om de zwangere meisjes, hun kinderen en de gevolgen van hun zwangerschap voor de samenleving. In de volgende paragrafen wordt beschreven waar deze zorgen uit bestaan, en daarmee worden enkele hoofdlijnen uit dit wetenschappelijk onderzoek naar de problematiek van tienermoeders weergegeven.

1.2 Moederschap met negatieve uitkomsten

De problematisering van de consequenties die de geboorte van een kindje heeft voor de tienermoeder zelf en haar omgeving, heeft een centrale plaats in de wetenschappelijke publicaties over deze doelgroep (zie ook Macleod, 1999). De toon die uit veel van de literatuur spreekt is, wellicht niet verbazingwekkend, erg negatief: het jong moeder zijn kent vooral nadelen. Opvallend is dat veel van het onderzoek naar deze consequenties van tienermoederschap een mono-disciplinair perspectief heeft. Steeds worden de consequenties van het moederschap op slechts een aantal levensdomeinen bekeken. Op basis van deze kijkrichtingen kan een aantal grote lijnen in het onderzoek naar de consequenties van tienermoederschap worden uitgestippeld langs een pedagogische/ontwikkelingstheoretische invalshoek, een sociologische invalshoek en een psychologische invalshoek¹.

1.2.1 Een pedagogisch perspectief

Een eerste perspectief dat alom aanwezig is in de literatuur kent een sterk pedagogisch karakter. De gevolgen van het jonge moederschap voor de ontwikkeling van de kinderen krijgt vanuit dit perspectief veel aandacht en is dan ook een terugkerend onderwerp in (overzichts)studies naar tienermoeders (zie onder andere Heaven, 2002; Moore & Brooks-Gunn, 2002; Furstenberg, 2007). Aan twee onderwerpen wordt dan in het bijzonder aandacht besteed. Allereerst wordt de ontwikkeling van de kinderen van jonge moeders vergeleken met de ontwikkeling van de kinderen van oudere moeders. Op dit

¹ Er kan ook een “medische” invalshoek worden onderscheiden die de gezondheidsproblemen voor jonge moeders en hun kinderen behandelt, denk daarbij aan de vraag naar complicaties tijdens zwangerschap en geboorte. Omdat op deze plaats alleen de sociaal-maatschappelijke problematisering wordt behandeld, is deze invalshoek hier verder buiten beschouwing gelaten.

punt zijn de resultaten weliswaar tegenstrijdig, maar toch overwegend negatief voor tienermoeders. Veel onderzoek (zie Heaven, 2002; Moore & Brooks-Gunn, 2002) laat resultaten zien, waaruit naar voren komt dat de kinderen van tienermoeders slechter af zijn dan kinderen van moeders die op latere leeftijd kinderen krijgen. Waarin die kinderen het dan precies slechter doen is diffuus. Sommige auteurs benadrukken cognitieve en sociaal-psychologische ontwikkelingsachterstanden op jonge leeftijd waar anderen juist laten zien dat de toekomstperspectieven van kinderen van tienermoeders minder goed zijn. Ze doen het bijvoorbeeld slechter op school en lopen ook een groter risico om zelf tienermoeder te worden (Furstenberg, Brooks-Gunn & Chase-Lansdale, 1989; Manlove, 1997). Inmiddels lijkt deze benadering echter enigszins achterhaald. Veel van het eerdere onderzoek vergeleek namelijk tienermoeders met oudere moeders, zonder rekening te houden met de sociaal-economische situatie van de moeders of hun culturele achtergrond. Met name deze eerste factor wordt de laatste jaren dan ook vaak aangewezen als oorzaak van de minder goede perspectieven van kinderen van tienermoeders. Hun achterstand hangt niet samen met de leeftijd van de moeder, zo betogen veel auteurs, maar met de situatie waar zij zich in bevindt (Furstenberg, 2007; Shaw, Lawler & Najman, 2006; Hollander, 2001; Geronimus, Korenman & Hillemeier, 1994; Phoenix, 1991a, 1991b). Een belangrijke kritiek op onderzoek dat vergelijkingen maakt tussen de ontwikkeling van kinderen van jonge en oudere moeders is dan ook dat het klassegebonden is. Het feit dat kinderen van jonge moeders zich in sommige gevallen minder goed ontwikkelen hangt niet per definitie samen met het feit dat een jonge moeder geen geschikte moeder zou zijn, maar hangt samen met de vaak slechte sociaal-economische situatie waar de moeder zich in bevindt. Desondanks lijkt deze problematisering nog niet helemaal uit de literatuur verdwenen. In een vrij recente studie (Pogarsky, Thornberry & Lizotte, 2006) werd onderzocht of er verband is tussen de leeftijd van moeders bij de geboorte van hun eerste kind en een aantal mogelijke negatieve gevolgen daarvan voor hun kinderen, zoals crimineel gedrag, werkloosheid en tienerouderschap. Hiertoe werden de kinderen van moeders die hun eerste kind kregen op de leeftijden <19, 19-20 en >20 onderling vergeleken. De resultaten lieten zien dat vooral zonen van tienermoeders (<19) meer risico's lopen (op drugsgebruik, lidmaatschap van jeugdbendes, werkloosheid en tienerouderschap). Dochters van tienermoeders daarentegen hadden alleen een verhoogd risico op tienermoederschap. Hoewel ook Pogarsky, Thornberry en Lizotte rekening houden met het feit dat dit verband wellicht beïnvloed wordt door condities die voorafgaan aan het moederschap, concluderen ze toch dat de leeftijd waarop vrouwen een kind baren een risicofactor is voor hun kinderen.

Naast de ontwikkeling van de kinderen van tienermoeders, heeft ook de ouderschapsstijl van tienermoeders een belangrijke rol toegekend gekregen bij het verklaren van ontwikkelingsachterstanden van hun kinderen (zie het literatuuroverzicht van Moore en Brooks-Gunn, 2002). Zo constateren McAnarney, Lawrence, Riciutti, Polley & Szilagyi (1986) dat jonge moeders minder meegaand, invoelend en toegankelijk zijn. Zij concluderen tevens dat de kinderen zich (mede hierdoor) minder snel tot hun moeder richten, dus een minder sterke hechting aan hun moeder tonen. De ouderschapsstijl van tienermoeders wordt dus als negatief bestempeld voor de ontwikkeling van het kind, hoewel er inmiddels aanwijzingen zijn dat ook hier achtergrond en sociaal-economische verschillen verantwoordelijk zijn voor aangetroffen verschillen tussen

jongere en oudere moeders (zie Coley & Chase-Lansdale, 1998, p. 158). Nog steeds verschijnen er echter studies die stellen dat tienermoeders een, in negatief opzicht, afwijkende ouderschapsstijl hebben. Uit een vergelijkend onderzoek tussen tienermoeders (jonger dan 19) en volwassen moeders (ouder dan 26) concludeerde Lee (2009) dat tienermoeders vaker een strenge ouderschapsstijl (“harsh parenting”) gebruiken dan oudere moeders, waarbij er een groter risico is op kindermishandeling. In dit onderzoek zijn eveneens variabelen meegenomen in de analyse die betrekking hadden op sociaal, cultureel en individueel kapitaal (“social, cultural, human capital”), maar er bleef een verschil tussen tieners en volwassenen.

Dit onderzoeksperspectief, dat ingaat op de ouderschapsstijl van tienermoeders, is dan ook niet alleen relevant vanwege de veronderstelde negatieve invloed van de jonge leeftijd van de moeders op de ontwikkeling van hun kinderen, maar vooral ook vanwege de manier waarop tienermoederschap vanuit deze invalshoek geproblematiseerd wordt. De tienermoeder zelf speelt hierin nauwelijks een rol, maar vooral de consequenties van het moederschap voor het kind worden geproblematiseerd. Uitgangspunt is dat de ontwikkeling van kinderen te lijden zal hebben onder de jonge leeftijd en beperkte opvoedkundige vaardigheden van hun moeder. Interessanter is nog dat aan deze problematisering (soms impliciet en soms expliciet) de veronderstelling ten grondslag ligt dat er blijkbaar zoiets bestaat als “goed” moederschap. Hiermee doel ik vooral op de aandacht die uitgaat naar de ouderschapsstijl van de moeders en de kenmerken die hieraan toebedeeld worden, welke (al dan niet ondersteund door resultaten uit wetenschappelijk onderzoek) “goed” of “slecht” zijn voor een kind.

1.2.2 Een sociologisch perspectief

Een tweede lijn van onderzoek die duidelijk herkenbaar is in literatuur over tienermoederschap beperkt zijn kijkrichting meer tot de moeder zelf en dan met name de gevolgen van haar zwangerschap voor de positie die zij inneemt in de samenleving. De problematiek van sociale achterstand wordt hier gekoppeld aan de problematiek van tienermoederschap, maar – evenals in onderzoek vanuit een pedagogisch perspectief – de verbanden die gelegd worden zijn diffuus.

De aanvankelijke problematisering in deze stroming baseert zich op de veronderstelling dat de toekomst van de jonge moeders er minder rooskleurig uitziet dan de toekomst van andere adolescenten. Dit richt zich dan vooral op de vraag wat de consequenties van het moederschap zijn voor de toekomst die de moeder heeft in de samenleving en het beroep dat zij op anderen moet doen om haar in haar levensonderhoud, de opvoeding van haar kind et cetera te ondersteunen. Ook hier zijn de geschetste consequenties van het tienermoederschap vaak negatief: het vroege moederschap heeft invloed op de arbeidsmarktpositie en loopbaan van tienermoeders en vergroot de kans op armoede (Moore, 1978; Furstenberg *et al.*, 1989; Grogger & Bronars, 1993; Chevalier & Viitanen, 2003). Daarmee worden negatieve consequenties van zwangerschap op jonge leeftijd zelfs doorgetrokken naar het niveau van de samenleving. De geringe weerbaarheid en zelfredzaamheid van de moeders levert immers kosten op voor de samenleving. Shields en Pierce (2006) stellen in dat verband dan ook dat tienermoeders worden gezien als “undeserving poor, draining the resources of the state” (p.136) en Coley en Chase-Lansdale (1998, p. 153) zien verontrusting over het gebruik van

sociale voorzieningen door tienermoeders als een van de (twee²) redenen voor het feit dat tienermoeders veel beleidsmatige aandacht hebben gekregen in de Verenigde Staten. Ook de maatschappelijke “kosten” van tienerzwangerschap hebben expliciet aandacht gekregen in het kader van tienermoederschap, zoals in een artikel van Burt (1986) waarin berekend wordt wat tienermoeders de (Amerikaanse) samenleving eigenlijk kosten.

Evenals in het pedagogisch perspectief rijst de vraag in hoeverre sociaal-economische achterstand verklaard kan worden door het jonge moederschap. Ook bij studies die de sociaal-economische effecten van tienermoederschap problematiseren zijn inmiddels kanttekeningen geplaatst. Furstenberg bijvoorbeeld, heeft een longitudinale studie gedaan, waarbij tienermoeders tot dertig jaar na hun bevalling geïnterviewd zijn. Uit deze studie blijkt dat de nadelige consequenties voor het leven van de vrouwen op lange termijn veel minder groot zijn dan op grond van de problematisering van het tienermoederschap mag worden verwacht en dat er bovendien grote verschillen zijn tussen tienermoeder (Furstenberg, 2007). Daarnaast wordt de vraag opgeworpen in hoeverre dergelijke effecten resultaat zijn van de jeugdige leeftijd van jonge moeders, dan wel van verschillen in sociaal-economische status bij de start van de zwangerschap (zie bijvoorbeeld Geronimus & Korenman, 1992). Een bekende hypothese is in dit verband het zogenaamde “discouraged worker effect” (zie Meerdink, Kager & Vos, 1991, p. 12). Het ontbreken van een kansvolle toekomst zou het moederschapsideaal versterken en de meiden een toekomstperspectief bieden (zie Furstenberg, 1991). Tegelijkertijd gaat er van het moederschap hiermee een bestendigingmechanisme uit, waardoor de moeders er niet in slagen hun positie aanzienlijk te verbeteren. Dit met maatschappelijke uitsluiting in de breedste zin van het woord tot gevolg. In de literatuur lijkt inmiddels echter overeenstemming te zijn over het feit dat de sociaal-economische consequenties van tienermoederschap in veel vroege studies werden overschat en wellicht zelfs nihil zijn, onder andere doordat geen rekening werd gehouden met lange-termijnperspectieven en de uitgangssituatie van deze moeders. Er zijn echter studies verschenen die stelden dat, ook na correctie voor deze uitgangssituatie van tienermoeders, er wel degelijk een (kleiner dan verwacht) negatief effect uit lijkt te gaan van een zwangerschap op sociaal-economische perspectieven van tienermoeders (Hoffman, Foster & Furstenberg, 1993; Otterblad Olausson, Haglund, Ringbäck Weitof & Cnattingius, 2001). Anderen zijn inmiddels echter van mening dat als gecorrigeerd wordt voor alle kenmerken in de uitgangssituatie van tienermoeders, ook het causaal verband tussen tienermoederschap en een negatieve latere levensloop zeer klein tot nihil is (Furstenberg, 2007).

Bij dit type theorieën is het interessant te zien dat zij, evenals de pedagogische benadering, veel nadruk leggen op de negatieve effecten van het moederschap voor de moeder, maar vooral ook voor de mensen in de omgeving van de moeder en in heel brede zin zelfs de samenleving. Zo toetsen Meerdink *et al.* (1991) toch min of meer de veronderstelling dat economische overwegingen een motief kunnen zijn voor tiener-

² De andere reden voor de sterke beleidsaandacht voor tienermoederschap is volgens Coley en Chase-Lansdale (1998) en Furstenberg (2007) het gegeven dat het aantal *ongehuwde* tienermoeders dat een kind kreeg is gestegen.

moeders om zwanger te raken. Denk hierbij aan het feit dat je als zwangere alleenstaande vrouw een urgentieverklaring kunt krijgen voor een woning. Weliswaar concluderen Meerdink *et al.* dat dit voor de meiden die zij gesproken hebben geen motief was, desondanks geeft het bestaan van dergelijke vooronderstellingen een indicatie van de manier waarop er over tienermoeders gedacht wordt en dat is deels een zeer calculerend mensbeeld.

1.2.3 Een psychologisch perspectief

De veranderingen die gepaard gaan met de geboorte van een (eerste) kind in de identiteit en rollen van vrouwen, zijn onderwerpen die in de literatuur aandacht krijgen, maar waarbij weinig specifieke aandacht uitgaat naar tienermoeders (Moore & Brooks-Gunn, 2002). In hun literatuuroverzicht schetsen Moore en Brooks-Gunn (2002) vier onderzoekstradities die aandacht besteden aan de transitie naar het moederschap, en betrekken deze op het tienermoederschap. Een eerste traditie heeft aandacht voor de intrapsychische perspectieven op moederschap, welke aandacht besteden aan de identificatie van moeders met rolmodellen en de mate van volwassenheid en “ego-sterkte” (een vorm van zelfvertrouwen). Moore en Brooks-Gunn beargumenteren dat voor jonge moeders de relatie met hun eigen moeder – als rolmodel – vaak belangrijker is dan voor oudere moeders, en dat verondersteld wordt dat zij minder volwassen zijn en een minder groot zelfvertrouwen hebben, wat op zijn beurt ook weer gevolgen heeft voor hun benadering van het ouderschap. Een tweede traditie gaat ervan uit dat zelfdefinities een belangrijke rol spelen in de overgang naar het moederschap. Ook hiervoor geldt dat verondersteld wordt dat het vormgeven aan een (positieve) identiteit als moeder om verschillende redenen extra moeilijk is voor tienermoeders. De derde traditie gebruikt coping als een analytisch raamwerk om de ervaringen van moeders te duiden, waarbij crises en stresserende levensgebeurtenissen een belangrijke rol spelen. Op grond van hun literatuuroverzicht concluderen Moore en Brooks-Gunn dat het moederschap voor tieners opgevat kan worden als een levenscrisis, hoewel er ook vanuit een meer positief perspectief naar gekeken kan worden, waarin de nadruk ligt op de positieve gevolgen van het moederschap. Deze positieve aspecten van tienermoederschap zijn volgens Moore en Brooks-Gunn echter nauwelijks onderzocht. Een laatste traditie besteedt aandacht aan de manier waarop mensen zich aanpassen aan belangrijke veranderingen in hun leven. Dit perspectief gaat er vanuit dat mensen zich in hun emotionele reacties moeten afstemmen op deze gebeurtenissen, waarbij zij in eerste instantie een afhankelijkheidsfase doormaken – waarin zelfbeelden vervagen, autonomie afneemt en afhankelijkheid groeit – naar een hernieuwd autonoom functioneren waarbij grip is verkregen op de nieuwe situatie. Tienermoeders, zo veronderstellen Moore en Brooks-Gunn, zouden wel eens meer problemen kunnen hebben bij de overgang naar deze tweede fase.

De verkenning van Moore en Brooks-Gunn naar de psychologische betekenis van de transitie naar het *tienermoederschap* is voor een groot deel gebaseerd op veronderstellingen, aangezien deze problematiek voor tienermoeders weinig is onderzocht. Duidelijk is echter wel dat ook hier weer sprake lijkt van een problematisering: de veronderstelde betekenis van het tienermoederschap is immers binnen de vier tradities waar door Moore en Brooks-Gunn aandacht aan wordt besteed, negatief. Dit beeld wordt bevestigd in empirische onderzoeken die naar dit onderwerp gedaan zijn.

Hoewel de aandacht voor tienermoeders vanuit een ontwikkelingsperspectief beperkt is, zijn er empirische studies verricht naar het verband tussen identiteitsontwikkeling en tienermoederschap. Hierin nemen de individuele identiteitsconstructie van de tienermoeder en de afstemming op het moederschap een centrale plaats in, waarbij – in navolging van Erikson – de adolescentiefase als een cruciale fase wordt beschouwd (Raeff, 1994; Hurlbut & McDonald, 1997). Ook de sociale rollen die individuen bezetten, zijn van belang in het proces van identiteitsontwikkeling. Het moeder worden is voor veel vrouwen een belangrijk omslagpunt in hun leven waarop zij er een rol bij krijgen die invloed uitoefent op hun identiteit en interfereert met andere rollen die zij reeds innemen, en die zij een plaats moeten geven (Cohler & Musick, 1996; Raeff, 1994).

In de literatuur over identiteitsontwikkeling en tienermoederschap krijgt wederom een aantal negatieve consequenties van dit moederschap aandacht. Aan de basis hiervan ligt de veronderstelling dat adolescenten die kinderen krijgen, nog niet de kans hebben gehad om stappen te zetten in de vorming van een positieve identiteit, wat een aantal mogelijke negatieve consequenties heeft zoals: een belemmering van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de tienermoeders en hun kinderen (Raeff, 1994) en een gering gevoel van zelfachting (self-esteem) van de jonge moeders (Hurlbut & McDonald, 1997), waardoor tienerouders een geringer repertoire aan ouderschapskwaliteiten bezitten (Raeff, 1994; Hurlbut & McDonald, 1997). De uitkomsten van de studie van Hurlbut & McDonald (1997) wezen er op dat er een verband is tussen zelfachting en de pedagogische kennis en attitude van tienermoeders. Opmerkelijk is dat dit perspectief uiteindelijk vooral aandacht heeft voor negatieve consequenties van de adolescentenrol op de moederrol en niet vice versa. Over het algemeen is er dan ook nog weinig onderzoek verricht naar de psychologische effecten van ongepland, jong moederschap (Coley & Chase-Lansdale, 1998). De problematiek voor de tienermoeder – het feit dat zij een versnelde stap moet maken in haar levensloop van adolescent naar volwassene én moeder – wordt wel aangestipt door bijvoorbeeld Cohler en Musick. Cohler en Musick (1996) vertrekken vanuit een levensloopperspectief, waarin mensen volgens een algemeen stramien gedurende hun leven op bepaalde momenten bepaalde levensfasen en de daarbij behorende rollen ingaan en verlaten. Wanneer van deze levensloop afgeweken wordt, en individuen te vroeg of te laat aan een bepaalde fase beginnen, heeft dat (negatieve) implicaties voor het psychisch welzijn van mensen. Tienermoeders, zo stellen Cohler & Musick, kunnen het moederschap echter ook aangrijpen om ontwikkelingsvragen met betrekking tot hun identiteit op te lossen en het moederschap heeft voor hen ook psychologische voordelen. Overigens spreken zij daarbij vooral over moeders uit sociaal-economisch zwakkere milieus.

Teenage pregnancy provides important sources of satisfaction and esteem that makes this a particularly positive option for more than a third of all young women living in poverty. (Cohler & Musick, 1996, p. 202)

Socialisatieprocessen spelen hierin een rol, omdat ze de adolescent rolmodellen voorhouden, bijvoorbeeld die van (jonge) moeder. Identiteitsvragen – “wie ben ik” – worden opgelost door het moederschap – “ik ben moeder”. Daarnaast noemen Cohler en Musick andere “voordelen” die het moederschap voor adolescenten kan hebben,

zoals het gegeven dat de relatie die zij met hun kind aangaan een compensatie vormt voor de moeizame relatie die zij met hun eigen ouders onderhouden (1996, p. 213).

Interessant aan deze visie is de actieve rol die aan het individu wordt toebedeeld. Het moederschap wordt opgevat als een actieve daad in het proces van identiteitsconstructie die bovendien positief uit kan werken voor de moeder. Overigens stellen Cohler en Musick dat het moederschap voor sommige adolescenten inderdaad vragen rondom identiteitsvorming op kan lossen. Tegelijkertijd kan het combineren van diverse rollen ook conflicten en spanningen met zich meebrengen. De tienermoeder heeft immers verplichtingen in haar rol als moeder, die op gespannen voet kunnen staan met persoonlijke doelen zoals het onderhouden van een sociaal leven, naar school gaan et cetera. Conflict is volgens Cohler en Musick onvermijdelijk, juist omdat adolescenten per definitie egocentrisch zijn, waar zij in hun moederrol vooral voor een ander moeten zorgdragen. De conflicten en spanningen die Cohler en Musick benoemen, kwamen ook naar voren in de data die in dit onderzoek verzameld zijn, maar zijn echter op een andere – en vooral uitgebreidere – manier geïnterpreteerd, namelijk in het kader van opgaven waar jonge moeders voor staan (zie hoofdstuk 8). Egocentrisme speelt hierin nauwelijks een rol, de pogingen van de jonge moeders om diverse waarden te realiseren – waaronder een goede moeder zijn – daarentegen wel.

1.2.4 Het belang van netwerken

Een laatste theoretisch perspectief is lastig vanuit een disciplinaire invalshoek te plaatsen, maar wordt wel als belangrijke contextfactor gezien in de manier waarop consequenties van tienermoederschap uiteindelijk uitwerken. Hierbij gaat het dan om de steun die tienermoeders kunnen verwachten van hun sociale omgeving, en dan met name de ouders (moeder) van de tienermoeder. Verondersteld wordt dat de steun vanuit deze netwerken de negatieve consequenties van het tienermoederschap zoals deze in bovenstaande zijn geschetst, deels kunnen ondervangen. “Social support” wordt volgens een overzichtsartikel van Letourneau, Stewart & Barnfather uit 2004 zelfs als sleutelfactor gezien bij het te boven komen van de uitdagingen waar het ouderschap jonge vrouwen voor plaatst. Er is veel literatuur over dit onderwerp verschenen. Een van de eerste publicaties waarin aandacht wordt besteed aan sociale netwerken en tienermoederschap is van Furstenberg (1978), waarin uiteengelegd wordt in welke gezinssamenstellingen moeders wonen, en welke steun zij binnen die constellaties ondervangen. Ook is daarbij in kaart gebracht of er een samenhang is tussen de samenstelling van het huishouden en het succes van een jonge moeder en haar kind. Nadien zijn nog vele studies gevolgd, waarbij echter de definities van “social support” uiteenlopen en gebaseerd zijn op verschillende en vaak zwak uitgewerkte theoretische kaders (zie de literatuuroverzichten van Logsdon, Birkimer, Ratterman, Cahill & Cahill, 2002 en Secco & Moffatt, 1994; Henly, 1997), een manco waar overigens het onderzoek naar social support in zijn algemeenheid onder lijdt (zie voor meer daarover hoofdstuk 9). Zo variëren de definities van social support van formele omschrijvingen, tot omschrijvingen welke al iets van de inhoud van de verleende steun weergeven; en van objectieve maatstaven tot vormen van “perceived support”. Zie voor enkele definities tekstbox A.

Tekstbox A

<p>“Social support is defined as interactions with family members, friends, peers, and health professionals that communicate information, esteem, aid, and understanding”.</p>	<p>Letourneau <i>et al.</i>, 2002, p. 515, definitie gebaseerd op Stewart, 1993.</p>
<p>“Social support can be defined as a well-intentioned action that is given willingly to a person with whom there is a personal relationship and that produces an immediate or delayed positive response in the recipient.”</p>	<p>Logsdon <i>et al.</i>, 2002, p. 76, definitie gebaseerd op Hupcey, 1998.</p>
<p>“Social support is a complex, multidimensional construct that has been defined and measured differently by various researchers. Although each tends to focus on specific aspects of social support, an omnibus definition of social support offered by House includes “. . . emotional support (esteem, affect, trust, concern, and listening), appraisal support (affirmation, feedback, social comparison), informational support (advice, suggestion, directives, information), and instrumental support (aid in kind, money, labor, time, modifying environment)”</p>	<p>Secco & Moffatt, 1994, p. 517, definitie gebaseerd op House, 1981.</p>

De diverse (overzichts)studies laten daarmee ondubbelzinnig zien dat social support een complex concept is, waar vanuit diverse perspectieven naar gekeken kan worden. Henly (1997) maakt bijvoorbeeld een onderscheid in een “structural” en een “provisio-nal” dimensie van social support, waarbij de eerste vooral betrekking heeft op de forme-le kenmerken van de verleende steun, zoals de omvang van het netwerk, en de twee-de op de inhoudelijke vorm van die steun. Overigens worden er in de literatuur ook wat betreft vormen van steun diverse indelingen gemaakt: naar instrumentele, emotionele en economische steun (Henly, 1997); of naar emotionele, waarderende/ bevestigende, informerende en instrumentele steun (Letourneau *et al.*, 2004; Secco & Moffat, 1994). Ook de bevindingen over de vraag wie steun verleent, en op welke manier, lopen uit-een. Logsdon *et al.* (2002) stellen dat vooral de moeder van de tienermoeder en de vader van de baby steun geven, de eerste vooral in de vorm van informatie en materiële steun, de laatste vooral in de vorm van mentale steun. Leeftijdgenoten vormen nauwe-lijks een bron van steun. Het literatuuroverzicht van Letourneau, Stewart en Barnfather (2004) onderschrijft dit gegeven, maar Thompson (1986) gaat een stap verder en con-cludeert op basis van onderzoek naar steunende netwerken dat vrienden, ook als ze steunend genoemd worden, zelfs een negatieve invloed kunnen hebben op het welzijn van de tienermoeder. Anderen (bijvoorbeeld Richardson, Benham Barbour & Buben-zer, 1991; Bunting & McAuley, 2004) stellen echter dat leeftijdgenoten wel degelijk tot steun kunnen zijn, en laten zien dat zowel familieleden als vrienden een rol van betekenis kunnen spelen bij het grootbrengen van de kinderen van tienermoeders en voor emotionele en materiële steun. Over het algemeen is er echter wel overeenstem-ming over de grote rol van de moeder van de tienermoeder. Zij vormt een belangrijke bron van steun volgens diverse studies, op de voet gevolgd door de biologische vader van het kind (zie Letourneau *et al.*, 2004; Logsdon *et al.*, 2002; Bunting & McAuley, 2004).

Al deze actoren kunnen een rol van betekenis spelen bij het grootbrengen van de kinderen van tienermoeders en bij het verlenen van emotionele en materiële steun (Richardson, Benham Barbour & Bubenzer, 1991). Tienermoeders die sociale steun ontvangen gaan op een andere manier met hun kinderen om en lijken zich ook zekerder te voelen over het ouderschap. De betrouwbaarheid en duurzaamheid van de relatie, zoals ervaren door de tienermoeders, lijken daarin een rol te spelen (Boyce, Kay & Uitti, 1988). Interessant is dat ook professionele supportprogramma's bij kunnen dragen aan gevoelens van zekerheid en ouderschapskwaliteiten van tienermoeders (Letourneau *et al.*, 2004). Onderzoeken naar social support onder tienermoeders geven verder aanleiding om te veronderstellen dat er een positieve invloed uitgaat van de aanwezigheid van steunende netwerken op bijvoorbeeld stress (Thomson, 1986; Letourneau *et al.*, 2004), de maatschappelijke perspectieven van tienermoeders (Furstenberg, 1978), de ouder-kindrelatie en ontwikkelingskansen van kinderen (Letourneau *et al.*, 2004; Nath, Borkowski, Whitman & Schellenbach, 1991) en ouderschapstijl (Bunting & McAuley, 2004). Andere positieve gevolgen van social support die in de literatuur aan bod komen zijn gezondheidseffecten voor de moeder en het kind (bijvoorbeeld geboortegewicht), hechting en preventie van mishandeling, aanpassing aan het moederschap en tevredenheid van de tienermoeder (zie voor dit overzicht Logsdon *et al.*, 2002).

De aanwezigheid van steunende actoren is echter niet ondubbelzinnig positief. Zo spreken Richardson, Benham Barbour en Bubenzer (1991) over "bittersweet connections" om aan te geven dat sociale netwerken weliswaar betekenisvol kunnen zijn, maar dat er eveneens negatieve kanten verbonden zijn aan de sociale contacten die tienermoeders met hun omgeving onderhouden (zie ook Thompson, 1986). De relaties die een jonge vrouw onderhoudt met haar familie kunnen erg ingewikkeld worden op het moment dat zij moeder wordt, omdat iedere betrokkene te maken krijgt met veranderende rollen en rolopvattingen. Deze rollen kunnen interne of onderlinge conflicten doen ontstaan (Letourneau *et al.*, 2004; Logsdon *et al.*, 2002; Moore & Brooks-Gunn, 2002). Een studie van Kaplan (1997), een van de weinigen die een poging doet het leven van (Afro-Amerikaanse) tienermoeders van binnenuit in kaart te brengen, brengt de ambivalente houding van zowel moeder als dochter aan het licht wanneer het gaat om het vaststellen van de nieuwe rollen die ingenomen worden en de ruimte die ieder zich hierin kan toekennen. Naast financiële steun en steun bij praktische zaken (altijd een oppas bij de hand) spelen ouders immers ook nog een belangrijke rol in de opvoeding van hun tienerdochter, die nu echter plotseling de overgang naar volwassenheid maakt. Deze relaties moeten dan ook per definitie opnieuw afgebakend en ingevuld worden. Op basis van een literatuurstudie concluderen Bunting en McAuley (2004) zelfs dat support die verleend wordt door de moeder van de tienermoeder weliswaar positieve invloed heeft op hun opvoedkundige kwaliteiten, maar een negatieve invloed heeft op de (eigen) ervaringen van de tienermoeders met het moederschap.

1.2.5 Trends

Tot dusverre heb ik een kort overzicht gegeven van de theorieën en onderzoeken die ingaan op de negatieve consequenties van tienermoederschap en theorieën die pogen het optreden van tienermoederschap te verklaren. Hierin ben ik niet volledig geweest. Zo noemt onder andere Macleod (1999) meerdere consequenties die in buitenlandse

literatuur aandacht krijgen, maar die voor de Nederlandse context minder relevant lijken. Het overzicht laat echter zien dat hoewel de diverse aandachtsgebieden met elkaar samenhangen, ze weinig daadwerkelijk op elkaar worden betrokken. Bovendien wordt veelal voor een objectivistisch buitenperspectief gekozen. Zo worden vanuit pedagogisch perspectief pogingen gedaan om verschillen in opvoedstijl en ontwikkeling van de kinderen van tienermoeders en oudere moeders, objectief vast te stellen aan de hand van quasi-experimentele onderzoeken. Zelden wordt gekozen voor het perspectief van de moeder: wat vinden zij belangrijk in de opvoeding van de kinderen en de dingen die ze hun mee willen geven en verschilt dat nou daadwerkelijk zo veel als datgene wat oudere moeders voor hun kinderen willen?

Deze invalshoek is echter wel aan het afzakken en er is een aantal tendensen te ontdekken in de manier waarop tienermoederschap wordt geïdentificeerd dat hiervan afwijkt. Allereerst valt op dat het onderwerp sociale deprivatie als rode draad door de problematisering van tienermoeders heen loopt. Afgezien van de individuele gevolgen voor moeder, kind en het gezin waar zij in functioneren, worden deze individuele gevolgen verbonden aan het ontstaan van maatschappelijke achterstand. Tienermoederschap is dus deels individueel van belang maar is voor een groot deel ook van belang voor de samenleving en gemarginaliseerde groepen daarin: tienermoeders worden als risicogroep beschouwd omdat verondersteld wordt dat zijzelf en hun kinderen een minder goede toekomst tegemoet gaan met alle maatschappelijke problemen en kosten van dien. Deze constatering loopt als een rode draad door de problematisering heen, maar belangrijker nog is dat er sprake is van een perspectiefwisseling. Inhoudelijk wordt deze veronderstelling namelijk steeds meer geïdentificeerd en sociaal-maatschappelijke achterstand wordt steeds vaker als *oorzaak* gezien van tienerzwangerschap in plaats van *gevolg* (zie bijvoorbeeld Furstenberg, 2007; zie ook Coley & Chase-Lansdale, 1998; Phoenix, 1991b). Met deze inhoudelijke verschuiving van aandachtspunt is het onderzoek ook methodisch van karakter veranderd. Aanvankelijk toonden onderzoekers vooral interesse in causale analyse van de gevolgen van zwangerschap op jonge leeftijd. Tienermoederschap was hierbij een onafhankelijke variabele en werd niet gezien vanuit de betekenis die deze levensgebeurtenis heeft voor de tienermoeder. In meer recent onderzoek komt er echter meer aandacht voor de logica van de wereld van tienermoeders: niet langer worden alleen de deviantie aspecten van tienermoederschap benadrukt, maar ook het feit dat de wereld van jonge meiden die zwanger raken zijn eigen logica kent. De laatste jaren verschijnen dan ook de eerste onderzoeken waarin gezocht wordt naar de betekenis die jonge moeders zelf toekennen aan hun leven. Phoenix (1991a, 1991b) vertrekt in haar onderzoek naar tienermoederschap bijvoorbeeld vanuit de ervaringen die de moeders zelf beschrijven en contrasteert deze met de gangbare problematiseringen van tienermoederschap. Dan blijkt bijvoorbeeld dat het moederschap voor veel van de jonge moeders uit de studie niet de levensverwoestende gevolgen had, die in andere studies beschreven zijn. Uit een (kleine) kwalitatieve studie van Seamark en Lings (2004) blijkt dan dat de negatieve aspecten van het jonge moederschap zoals deze in de wetenschappelijke literatuur besproken worden, niet worden gedeeld door de jonge moeders. Zij hebben over het algemeen een positief oordeel over het jonge moederschap en zien hun maatschappelijke (carrière) perspectieven niet direct als verloren, maar blijven ambitieus. Deze laatste bevinding wordt onderschreven door SmithBattle (2007). Uit een longitudinale studie door

SmithBattle naar de ambities en participatie van tienermoeders in het onderwijs, kwam naar voren dat de zwangerschap hen juist aanspoorde om een studie te (blijven) volgen, onder andere omdat de moeders een diploma als uitweg zagen uit een toekomst van slecht betaalde (fulltime) banen en als een middel om financieel onafhankelijk te worden en hun kinderen een goede toekomst te kunnen bieden. Het combineren van school met betaalde arbeid, zorgtaken, vervoersproblemen en schoolbeleid werpt echter barrières op om de ambities van deze tienermoeders te realiseren (SmithBattle, 2007). De toenemende aandacht voor de betekenisgeving van jonge moeders zelf en de positieve kanten van het tienermoederschap ten spijt, is hiermee niet gezegd dat een leefwereldperspectief breed opgeld doet in het onderzoek en externe problematiseringen aan invloed en belang hebben ingeboet. Vooralsnog wordt namelijk slechts beperkt naar de ervaring van de moeders zelf gekeken en vanuit hun perspectief hun wereld in kaart gebracht (zie Moore & Brooks-Gunn, 2002; Seamark & Lings, 2004).

Voor nu volstaat het te concluderen dat een deel van de wetenschappelijke problematisering van het tienermoederschap vooral gelegen is in de veronderstelde negatieve consequenties die het moederschap heeft voor het individu (zowel moeder als kind) en hun positie in de samenleving, hoewel ook de ratio van de wereld waarin de jonge moeders leven meer aandacht krijgt.

1.3 Tienermoederschap als uitingsvorm van maatschappelijke problemen

Hoewel de problematisering van tienermoederschap vooral gelegen is in de negatieve consequenties die er aan toegekend worden, komt hiermee vanzelfsprekend ook de vraag naar het vóórkomen van tienerzwangerschappen naar boven. Hierbij is het verschil tussen Amerikaans en Nederlands onderzoek opvallend. In de Verenigde Staten zijn zeer veel onderzoeken naar tienermoederschap verricht met zeer diverse vragen. Zowel verklaringen, consequenties als manieren om tienermoederschap te voorkomen dan wel goede hulpverlening op te zetten krijgen hierbij aandacht. In Nederland is niet alleen de omvang van het verrichte onderzoek veel beperkter, ook de diversiteit lijkt kleiner. Zo wordt opvallend vaak gezocht naar verklaringen voor het tienermoederschap, waarbij stijgingen in het aantal tienermoeders vaak de aanleiding vormt om hierover na te denken. Veelal wordt hierbij gerefereerd aan de vrije seksuele moraal in Nederland als verklaring voor het relatief lage aantal tienermoeders (Garssen, 2004). Daarmee is een van de belangrijkste verklaringen al gegeven, namelijk een brede culturele opvatting die ervan uitgaat dat algemene opvattingen over seksualiteit en moraliteit hun weerslag hebben op het denken en handelen van jongeren en daarmee van invloed zijn op het al dan niet voorkomen van tienerzwangerschappen. Dergelijke verklaringen zijn er ook in de Verenigde Staten, maar dan vanuit een omgekeerd perspectief. Ook daar worden algemene opvattingen over seksualiteit en seksuele voorlichting mede verantwoordelijk gehouden voor het denken en handelen van tieners en hun seksuele gedrag. Het voorkomen van tienerzwangerschappen wordt echter niet vanuit deze algemene seksuele moraal verklaard. Eerder wordt gerefereerd aan het bestaan van subculturen, welke er verantwoordelijk voor worden gehouden dat jonge meiden zwanger worden. De aanvankelijke problematisering van het tienermoederschap komt vanuit deze veronderstelling voort. Zoals in de inleiding al naar voren is gekomen, is tiener-

zwangerschap lange tijd namelijk nauwelijks onderwerp geweest van maatschappelijk debat of wetenschappelijk onderzoek. Jong moederschap werd niet afgewezen, mits de moeder maar huwde en een gezin stichtte. In de jaren zestig en zeventig verandert er echter veel in de seksuele moraal van jongeren. Enerzijds zijn ze eerder seksueel actief en anderzijds is zwangerschap niet langer aanleiding om meteen te trouwen (Furstenberg *et al.*, 1989). Tiernermoeders worden dan ook vooral moreel als problematisch gezien: het zijn promiscue meiden met een te vrije seksuele moraal (Arney & Bergen, 1984; Rhode, 1994). Heden ten dage speelt morele afkeuring nog steeds een grote rol in het debat over tiernermoeders in de Verenigde Staten. Voor diegenen die tiernermoederschap vanuit deze invalshoek problematiseren, is het verschijnsel niet alleen in zichzelf moreel verwerpelijk, maar is het ook een uitingsvorm van een breed cultureel verval in de samenleving (Rhode, 1994). Hoewel deze morele problematisering erg bepalend is voor de discussie over tiernermoeders, is dit perspectief veeleer in het maatschappelijke dan het wetenschappelijke debat terug te vinden. Slechts een enkele studie laat de implicaties van deze morele problematisering zien voor tiernermoeders. Zo gaat Whitehead (2001) in op het sociale stigma dat op tiernermoeders rust: zij raken voor een deel hun sociale netwerk kwijt en zijn zich bewust van de schaamte die zij afroepen over hun familie.

In de meeste gevallen wendt wetenschappelijke literatuur zich echter tot andere typen verklaringen. Mijns inziens is een goede indeling hiervan reeds gemaakt door Kaplan (1997) waarop ik me dus tevens zal baseren. Kaplan onderscheidt drie dominante stromingen die gangbaar zijn in de sociale wetenschappen voor het verklaren van het hoge aantal tiernerszwangerschappen onder Afro-Amerikaanse meiden in de Verenigde Staten.

Het eerste type verklaringen is sociaal-economisch van aard. Hierbij wordt vooral gerefereerd aan het gebrek aan hulpbronnen onder bepaalde bevolkingsgroepen. Gebrek aan kennis, opleiding en dergelijke wordt ervoor verantwoordelijk gehouden dat tieners zwanger raken. Daarmee zou tiernerszwangerschap dus ook deels een klassengebonden kwestie zijn. In de Nederlandse literatuur is deze verklaring deels terug te vinden in het onderzoek van Meerdink *et al.* (1991) wanneer zij de vraag stellen of sociaal-economische factoren een motief kunnen zijn voor het op jonge leeftijd zwanger worden. Over het algemeen is deze verklaring in Nederland echter weinig terug te vinden in de literatuur en wordt eerder verondersteld dat de zwangerschap een invloed uitoefent op de beperkte perspectieven op de arbeidsmarkt (Meerdink *et al.*, 1991). In dit type verklaring berust de problematisering van tiernermoederschap met name op de ongelijke verdeling van kansen in de samenleving en de negatieve gevolgen voor bepaalde groepen in die samenleving.

Culturele verklaringen, vervolgens, focussen vooral op normen en leefregels die binnen bepaalde subculturen gelden. Zo constateert Kaplan (1997) dat in de Verenigde Staten over het algemeen het idee heerst dat jong moeder worden geen afkeuring krijgt binnen de Afro-Amerikaanse gemeenschap. Het tiernermoederschap zou daar algemeen geaccepteerd zijn wat min of meer een stimulans is voor jonge meiden om zwanger te worden. Overigens geeft Kaplan een inkijkje in de wereld van zwarte Amerikaanse tiernermoeders en concludeert naar aanleiding daarvan dat ook in deze wereld het jonge moederschap op afkeuring kan rekenen. Veel moeders wensen voor hun dochters een betere toekomst dan zij zelf hebben gekend en met de geboorte van een kleinkind valt

dit in duigen. Tiernormoeders kunnen dan ook niet op zo veel steun rekenen van een sociaal netwerk als vaak wordt verondersteld dat het geval is bij Afro-Amerikaanse families. Een voorbeeld van een Nederlandse studie die binnen dit soort verklaring valt is het onderzoek van Terpstra en Van Dijke (1995) waarin zij stellen dat in de Antilliaanse gemeenschap moeder zijn een voorwaarde is voor de vorming van een volwaardige vrouwelijke identiteit. Het taboe op tienerzwangerschap is daar dan ook minder groot en het voorkomen van tienerzwangerschap niet zo problematisch. In dit type verklaringen wordt impliciet sterk teruggesproken op een morele problematisering van tiernormoeders: blijkbaar zijn er in de samenleving groepen die er andere normen en waarden op na houden dan de dominante.

Ten derde zijn er verklaringen die voortborduren op de culture of poverty these zoals deze door W.J. Wilson wordt beschreven. Deze theoretische benadering gaat ervan uit dat mensen overlevingsstrategieën ontwikkelen om zich te kunnen handhaven in de samenleving. Deze mechanismen worden voortdurend gereproduceerd en deze verklaring wordt dan ook enigszins weerspiegeld in de studie van Kaplan door te wijzen op het feit dat moeders hun dochters een goede toekomst wensen, maar dat de dochters tegelijkertijd eenzelfde soort levenspad op gaan als hun moeders. Ongewild worden sociale structuren gereproduceerd in het handelen en alledaags bestaan van een nieuwe generatie. Dit type verklaringen ben ik in Nederlands onderzoek onder tiernormoeders nog niet tegengekomen. Wellicht omdat deze verklaringen zich baseren op het bestaan van een geografisch zichtbare maatschappelijke segregatie in getto's en achterstandsbuurtten die in Nederland niet in vergelijkbare vorm voorkomen zoals in de Verenigde Staten (hoewel ook hierover de mening langzamerhand verandert en ook Nederlandse achterstandsbuurtten steeds meer met no-go area's vergeleken worden). Dit type verklaringen laat ook meest een vorm van rationaliteit zien in het voorkomen van tienerzwangerschappen. Op het moment dat de kansen op een goede opleiding en goede positie op de arbeidsmarkt klein zijn, kan het voor vrouwen een aantrekkelijk perspectief zijn om moeder te worden (Hanna, 2001a). Daarbij vormt het moederschap een "rite of passage" naar volwassenheid (SmithBattle, 2007).

Opvallend aan deze verklaringen is dat zij sterk rusten op het bestaan van (sub)culturen die door hun normen en waarden invloed uitoefenen op het menselijk handelen. Hoewel Nederland zich dan laat voorstaan op de vrije seksuele moraal, zijn de processen die verondersteld worden invloed uit te oefenen op seksualiteit en zwangerschap van tieners grotendeels dezelfde, met dit verschil dat stijgingen en dalingen in het aantal tiernormoeders hier verklaard worden vanuit de algemene cultuur, waar dat in de Verenigde Staten berust op verklaringen die wijzen op afwijkende subculturen.

1.4 Terug naar de discoursen

De bestaande literatuur overziend kan geconcludeerd worden dat de studies naar tiernormoederschap inhoudelijk erg divers zijn, en vooral ook interfereren met elkaar. Op hoofdlijnen zijn er echter twee assen te onderscheiden. Allereerst is dat de vraag of tiernormoederschap oorzaak of gevolg is van maatschappelijke problemen. In het eerste geval komt de schuldvraag (en dus ook de oplossingsrichting) bij het individu te liggen. Hier wordt moederschap sterk op individueel niveau geproblematiseerd: het jonge ouderschap heeft negatieve consequenties voor de moeders zelf en hun directe omgeving, de vrouwen zijn immoreel en nog geen volwaardig lid van de samenleving et

cetera. Tegelijkertijd wordt daarmee ook de problematisering voor de samenleving duidelijk. Doordat de moeders zo jong zijn is volwaardige deelname aan de samenleving nu en later moeizaam.

Het tweede perspectief keert deze redenering echter om en gaat ervan uit dat jong moederschap uitingsvorm is van grotere maatschappelijke problemen. Oplossingen moeten dan ook op dat niveau worden gezocht. Theoretische perspectieven hier gaan over de vorming van armoedeculturen of culturele verschillen tussen groepen onderling.

In al deze inhoudelijke problematiseringen klinken echter altijd morele veronderstellingen door. In het onderstaande wil ik dit verder verduidelijken.

1.4.1 De verwevenheid van morele en wetenschappelijke problematisering

De laatste jaren lijkt het alsof de wetenschappelijke problematisering van tienermoederschap aan zeggingskracht inboet en barsten vertoont. Diverse auteurs plaatsen kanttekeningen bij de kwaliteit van het onderzoek dat onder jonge moeders is verricht, en stellen dat de negatieve consequenties die er aan jong moederschap worden verbonden jarenlang zijn overdreven. Dit geldt voor het merendeel van de recente (vanaf 2000) publicaties die over tienermoederschap verschijnen. Veel van deze recente artikelen over dit onderwerp start met een introductie waarin de tendensen in de problematisering van tienermoeders kort aan bod komen, waarbij steevast – in meerdere of mindere mate – wordt afgedongen op vroegere studies waarin de consequenties van tienermoederschap zeer negatief werden afgeschilderd. Studies en literatuuroverzichten waarin deze problematisering op zichzelf aan de orde komt zijn bijvoorbeeld de publicaties van Furstenberg (2003; 2007); Shields en Pierce (2006); Wilson en Huntington (2006) en Phoenix (1997). Twee auteurs die in dit verband uitgebreider voor het voetlicht worden gebracht zijn Frank Furstenberg en Ann Phoenix.

Furstenberg heeft zelf veel gepubliceerd over tienermoederschap, en komt in zijn vroege publicaties tot de conclusie dat het moederschap op jonge leeftijd wel degelijk (negatieve) consequenties heeft voor de levensloop van deze meiden en hun kinderen (Furstenberg, 1991; Furstenberg, Brooks-Gunn & Chase-Lansdale, 1989), hoewel hij daarbij van meet af aan een grote variatie signaleert tussen de jonge moeders. Twintig jaar later worden de negatieve consequenties van het tienermoederschap door Furstenberg nog verder genuanceerd. Furstenberg (2003, 2007) stelt dat veel onderzoeken, zijn eigen studies inclusief, lijden onder methodische tekortkomingen. Zo worden in veel onderzoek vergelijkingen gemaakt tussen groepen moeders, welke op belangrijke kenmerken van elkaar afwijken en worden alleen de consequenties van het moederschap op een vrij korte termijn onderzocht. Eventueel gevonden correlaties tussen negatieve levenslopen en de diverse vergelykingsgroepen, kunnen daarmee dus niet zomaar aan leeftijd verbonden worden, maar kunnen evengoed samenhangen met andere factoren. Bovendien wordt daarmee geen zicht verkregen op lange termijneffecten van het tienermoederschap. Uit de longitudinale studie van Furstenberg blijkt dat juist op de lange termijn de negatieve consequenties van tienermoederschap minder groot zijn dan verwacht. Als gezegd zijn er meerdere auteurs die wijzen op deze tekortkomingen, met name als het gaat om de groepen waarmee tienermoeders worden vergeleken, maar desondanks houdt de problematisering van deze doelgroep onverminderd stand. Hoe-

wel de aandacht voor de problematiek per land verschilt – in de Verenigde Staten genereert het onderwerp veel meer wetenschappelijk onderzoek dan in Nederland – is de algemene opvatting dat tienermoederschap onwenselijk is. Onwenselijk voor de moeder, onwenselijk voor het kind, en onwenselijk voor hun omgeving.

Interessant zijn de verklaringen die gegeven worden voor deze hardnekkige problematisering. Hierin wordt namelijk betoogd dat morele oordelen nog steeds een belangrijke rol spelen. Feitelijk is daarmee de morele grondslag van de problematisering nooit uit het debat over jonge moeders verdwenen. Allereerst, en dit argument is ontleend aan Furstenberg (2003), is de vlucht die het wetenschappelijk onderzoek naar jong moederschap heeft genomen, (onder andere) beïnvloed door de hiervoor aangehaalde seksuele moraal van samenlevingen. In de Verenigde Staten is seksualiteit onder jongeren nog steeds met afkeuring en schaamte omgeven (Furstenberg, 2003, zie ook Rhode, 1994). Het is deze moraal die de publieke problematisering van jonge moeders beïnvloedt en onderzoekers en onderzoeksprogramma's zijn hier niet immuun voor. Het zijn maatschappelijk en persoonlijke opvattingen die mede bepalen waar onderzoek naar gedaan wordt en die de focus van het onderzoek bepalen. Furstenberg stelt daarmee dat met name de opvattingen en houding van Amerikanen ten opzichte van seksualiteit onder jongeren doorklinken in de wetenschappelijke problematisering van jong moederschap.

Following the priorities of funding agencies, as well as personal beliefs, most research on teenage childbearing begins with the assumption that early sex is problematic. The purpose of most research is then to delineate the many negative consequences of teenage sex and childbearing, rather than to ask why it is regarded as a problem by such a large proportion of the American public. (Furstenberg, 2003, p. 35)

Voor Nederland lijkt deze stelling moeilijker te handhaven, gezien de vrije en pragmatische seksuele moraal die in ons land zou gelden, welke vaak aangehaald wordt om het lage aantal tienermoeders te verklaren.

Normatieve oordelen sijnpen echter nog op een tweede manier door in de problematisering van jonge moeders, en wel doordat er in onze samenleving een bepaalde definitie gangbaar is van “goed” moederschap, waaraan tienermoeders nooit kunnen voldoen, gezien de kenmerken die aan adolescenten worden toegeschreven. Phoenix is een van de auteurs die dit standpunt huldigt. Zij refereert eveneens aan de methodologische problemen in het wetenschappelijk onderzoek naar jonge moeders en ook zij komt tot de conclusie dat daardoor de problemen die gepaard gaan met jong moederschap overschat worden (Phoenix, 1997). Niet alleen morele overwegingen over seksualiteit spelen daarbij een rol, maar ook normatieve opvattingen over hoe “goed moederschap” er uit ziet (Phoenix, 1997, p. 40/41). Bij “goede” moeders komt een zwangerschap niet ongepland, komt deze niet op jonge leeftijd, en komt deze in een situatie waarin moeders zichzelf financieel kunnen bedruipen. Van tienermoeders wordt verondersteld dat zij niet aan deze eisen voldoen. En hoewel zij inderdaad tegen specifieke belemmeringen aanlopen, zijn de objectieve problemen die met het jonge moederschap gepaard gaan minder omvangrijk dan gedacht. Het hardnekkig stand houden van het beeld van jonge moeders als meiden met een zeer problematische achtergrond en toe-

komst, wier leven “vergooid” is, heeft dus vooral te maken met opvattingen en normatieve veronderstellingen over de vraag hoe moederschap er uit zou moeten zien en stelt dat iedereen die niet aan die eisen voldoet, eveneens potentieel een “slechte” moeder is. Niet, omdat van vrouwen die ongepland en op jonge leeftijd zwanger worden vastgesteld is dat zij onoverkomelijke problemen ervaren, maar omdat de algemene opvatting nou eenmaal is dat het niet past om op onder deze omstandigheden een kind te krijgen. Shaw *et al.* (2006) verwoorden deze these op een iets andere manier als zij stellen:

However, in terms of justifying why we would expect teenage mothers and their offspring to have poor health outcomes, this area is relatively undertheorised - such an effect is often assumed rather than explicitly justified. One form of argument is that teenagers, although mature enough to become pregnant, are physiologically too young to bear children successfully. Parallel to this is the position that teenagers are too emotionally immature to be good parents, not yet able to provide their children with the full range of support and stimulation they need. However, the most predominant form of justification for examining the health (and other) outcomes for teenage mothers and their children connects early childbearing intimately, and almost inextricably, with poverty and its transmission across generations. (p. 2528)

Niet alleen opvattingen over goed moederschap, maar ook opvattingen over maatschappelijke participatie spelen een rol in de problematisering van tienermoederschap. Niet alleen worden tienermoeders ongeschikte opvoeders gevonden, de veronderstelling is ook dat hun moederschap een succesvolle maatschappelijk carrière van zichzelf en hun kinderen in de weg staat. Wilson en Huntington (2006) maken op basis van een literatuurstudie over tienermoederschap in Groot-Brittannië, Nieuw-Zeeland en de Verenigde Staten aannemelijk dat tienermoederschap geproblematiseerd wordt vanwege de levensloop van de moeders, die niet voldoet aan regeringsdoelen als het stimuleren van economische groei door de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen. Ook zij beargmenteren daarmee dat de grondslag van de problematisering van tienermoederschap dus vooral een normatieve basis kent, en niet slechts een feitelijke, wetenschappelijk onderbouwde basis.

Tot zover een schets van de normatieve grondslagen van de problematisering. De vraag is in hoeverre deze grondslagen ook in Nederlandse literatuur terug te vinden zijn. In Nederland is de aandacht voor jonge moeders niet gering, maar deze heeft geen uitgebreid arsenaal aan onderzoeken en publicaties opgeleverd. De voornaamste structurele bron van kennis over de omvang van de tienermoederproblematiek in Nederland zijn de publicaties van het CBS, waarin met name de omvang en samenstelling van de groep tienermoeders door de jaren heen nauwlettend in de gaten wordt gehouden. Daarnaast zijn verschillende publicaties verschenen over de achtergronden van tienerzwangerschap (Van Berlo, Wijsen & Vanwesenbeeck, 2005), sociale participatie van jonge moeders (Meerdink *et al.*, 1991), de samenhang tussen perinatale kindersterfte en de leeftijd van de moeder (Garssen & Offerman, 2005), en de samenhang tussen de leeftijd van een moeder en het probleemgedrag van haar kind (Orlebeke, 2001). Over het algemeen onderzoeken dergelijke publicaties eveneens de veronderstelde verban-

den tussen het jonge moederschap en de problemen die hiermee verbonden zijn. De neiging tot het vinden van een objectieve grondslag voor de problematisering van jonge moeders is niet alleen in het onderzoeksontwerp terug te vinden, maar ook in het gehanteerde taalgebruik. Zo stelt Orlebeke (2001, p. 297) dat “de leeftijd waarop moeders kinderen baren op epidemiologisch niveau significant is geassocieerd met zogenoemde externaliserend gedrag van die kinderen”. Hierin herkennen we de tendens tot het objectiveren van de problematiek van tienermoeders.

Naast deze publicaties met een wetenschappelijke lading, zijn er eveneens tal van documentaires, vakliteratuur en boeken verschenen waarin de meer persoonlijke en individuele problemen van jonge moeders centraal staan, al dan niet in relatie tot de hulpverlening die zij behoeven. In dergelijke literatuur staat eveneens het problematisch karakter van jong moederschap centraal. Veelal wordt stil gestaan bij de concentratie van problemen die zich bij tienermoeders voordoen: ze hebben geen onderdak, geen opleiding, zijn sociaal geïsoleerd, emotioneel in de war. Daarbij hebben verschillende publicaties soms expliciet een morele ondertoon. Zo laat Mijs (1995) een hulpverlener aan het woord die spreekt van “besmettingsgevaar” onder jonge moeders; het risico dat de meiden in de omgeving van een tienermoeder ook zwanger worden. Dit besmettingsgevaar is – overigens zonder gebruik van dit woord – in de wetenschappelijke literatuur onderzocht en er wordt bijvoorbeeld over geschreven in een artikel van East en Kiernan (2001) met de veelzeggende titel “Risks among Youths who have multiple sisters who were adolescent parents”. Deze risico’s hebben onder andere betrekking op attitudes ten aanzien van seksualiteit en zwangerschap/moederschap en refereren daarmee aan verklaringen voor tienermoederschap die betrekking hebben op het bestaan van subculturen, die eigen – deviante en daarmee afkeurenswaardige – normen en waarden hanteren.

Tot slot zijn er de wat meer praktijkgerichte publicaties. Daarbij gaat het om onderzoeken of verkenningen die met name antwoord proberen te zoeken op de vraag tegen welke problemen jonge moeders aanlopen en welke hulpverlening daarbij passend is. Veelal hanteren zij daarbij een wetenschappelijk of in ieder geval objectiverend taalgebruik, bij voorkeur gespeend van (normatieve) oordelen. Het doel is echter niet om een causaal verband aan te tonen tussen het jonge moederschap en haar veronderstelde negatieve consequenties, maar om vanuit een alledaags perspectief van jonge moeder of hulpverlener vast te stellen tegen welke problemen jonge moeders aanlopen. Opmerkelijk daarbij is dat dergelijke publicaties ongewild wel degelijk de normatieve grondslag van de problematisering van jonge moeders blootleggen. Zo blijkt dat jonge moeders zich vaak “schamen” voor hun situatie en het idee hebben dat ze “anders” benaderd worden door hulpverlening (zie Van Lier, 2002; Ten Berge, 1993). De aanbevelingen daarentegen richten zich vaak op praktische problemen en oplossingen. Van Lier (2002, p. 52): “... (we) concluderen dat de grootste knelpunten waar jonge moeders tegenaan lopen voornamelijk praktisch en materieel van aard zijn, zoals het vinden van huisvesting, het vinden van een plaats binnen de kinderopvang en het regelen van een inkomen.” Opmerkelijk is dan ook dat met name de omstandigheden van het moederschap reden tot zorg zijn. Het realiseren van basisbehoeften (woonruimte, opvang, zorg) staat veelal voorop.

1.4.2 Morele oordelen verder onderzocht

In voorgaande werd duidelijk dat er sprake is van een sterke problematisering van tienermoederschap, welke echter een dubbele lading heeft. In de Verenigde Staten is er een duidelijk onderscheid tussen de morele problematisering in het maatschappelijk debat en de technische, meer objectieve problematisering in het wetenschappelijke debat. In Nederland lijken we de morele veroordeling helemaal achter ons te hebben gelaten. Ondanks deze ogenschijnlijke neutraliteit van de problematisering van jonge moeders, is duidelijk dat morele oordelen daarin nog steeds een rol spelen en wordt eveneens duidelijk dat de veroordeling vanuit wetenschap en praktijk elkaar wel degelijk wederzijds versterken. Wetenschappelijk onderzoek heeft de problematisering van de doelgroep versterkt, en vice versa klinken er ook wel degelijk oordelen door in de van moralistisch taalgebruik gespeende wetenschappelijke publicaties. De grondslag van deze morele veroordeling lijkt echter wel veranderd. Waar deze voorheen geen vraagtekens plaatste bij de capaciteiten van tienermoeders, maar bij haar seksuele moraal, worden nu ook het moederschap en burgerschap van tienermoeders expliciet ter discussie gesteld. Daarin spelen normen over wat “goed moederschap” is een duidelijke rol. Inmiddels is ook onderzoek gedaan naar de stigmatisering van tienermoeders en de vooroordelen waarmee zij geconfronteerd worden (zie bijvoorbeeld Hanna, 2001b; De Jonge, 2001; McDermott & Graham, 2005; Wiemann, Rickert, Berenson & Volk, 2005; Breheny & Stephens, 2007). Met name belangwekkend is de studie van Breheny en Stephens (2007), waarin zij door middel van discoursanalyse onderzochten welke beelden er bestaan over tienermoeders onder gezondheidsprofessionals (“health professionals”), zoals artsen en verloskundigen. Interessant is dat met name twee discourses aangetroffen werden onder deze professionals, welke het onmogelijk maakten om adolescenten als capabele moeders te zien. Het eerste is een discours van de adolescentie, waarin kenmerken werden toegeschreven aan adolescenten zoals egocentrisme, emotionele instabiliteit, weinig ontwikkelde cognitieve vaardigheden. Het tweede discours betrof een moederschapsdiscours, waarin eigenschappen van “goed” moederschap werden benoemd, zoals het ervaren van moederliefde, moedertrots, een goede voorbereiding op de zwangerschap en het moederschap, het beschikken over pedagogische vaardigheden. Deze beschrijvingen maken duidelijk dat de kenmerken die volgens de professionals inherent zijn aan de fase van de adolescentie, per definitie botsen met de kwaliteiten die nodig zijn om een “goede” moeder te zijn. Zij spraken dan ook over adolescenten alsof het “slechte” moeders zouden zijn. Hiermee wordt de stelling dat de problematisering van het tienermoederschap mede berust op normatieve opvattingen over “goed” moederschap (zie §1.4.1) empirisch onderbouwd. Interessant is vooral dat de adolescentiefase als een gegeven wordt beschouwd bij meisjes in hun tienerjaren: de mogelijkheid dat zij – alleen al door de zwangerschap, de bevalling en het moederschap – wellicht veranderen en niet langer alleen als adolescent kunnen worden beschouwd, wordt door de onderzochten in het onderzoek van Breheny en Stephens niet in ogenschouw genomen. Zelfs wanneer hun cliënten/patiënten voorbeelden van goed moederschap tonen, wordt dat door de professionals op een andere, meer negatieve, manier geïnterpreteerd dan bij oudere moeders. Breheny en Stephens concluderen dat tienermoeders daarmee veel respect en zelfvertrouwen wordt onthouden, iets wat zijn weerslag zal hebben op hun relaties met professionals. Op welke manier deze oordelen hun weerslag hebben op het leven van tienermoeders, komt uit-

gebreider aan bod in de studie van McDermott en Graham (2005). Zij deden geen empirisch onderzoek, maar bestudeerden de resultaten van een groot arsenaal kwalitatieve onderzoeken uit het Verenigd Koninkrijk, die het perspectief van tienermoeders als uitgangspunt van onderzoek hadden. McDermott en Graham constateerden dat het bestaan van vooroordelen en stigmatisering een van de voornaamste thema's in deze onderzoeken is, en dat deze oordelen breed aanwezig zijn in de samenleving: "The social construction of young mothers as a deviant form of motherhood is deeply embedded within contemporary social values and welfare policies" (p. 70). Uit de studie kwam naar voren dat het moederschap jonge moeders een identiteit en gevoel van eigenwaarde verschaft en de mogelijkheid bood om sociale waardering en liefde (van hun kind) te ontvangen, maar dat de constructie van hun identiteit als moeder wel bemoeilijkt werd door de oordelen waarmee tienermoederschap omringd werd. Tienermoeders trachten daardoor zichzelf als "gewone", "goede" moeder te positioneren, zonder de (negatieve) deviante kenmerken die hun worden toegeschreven. Een manier waarop zij dat deden was door een onderscheid te maken tussen "goede" en "slechte" moeders, een strategie die later uitgebreider aan bod zal komen (zie hoofdstuk 10). Een tweede interessante bevinding uit de studie van McDermott en Graham betreft de rol van sociale netwerken waarbinnen tienermoeders zich begeven. In het voorgaande is reeds geëxpliciteerd dat er veel onderzoek is gedaan naar het belang van social support en netwerken voor jonge moeders. Een functie van sociale netwerken die daarbij nog niet is onderstreept, heeft direct betrekking op de oordelen die tienermoeders ten deel valt. Waar zij in het publieke domein, zoals voorgaande laat zien, vooral op afkeuring en negatieve oordelen omtrent hun ouderschapskwaliteiten kunnen rekenen, stellen McDermott en Graham dat de private familiesfeer vrij is van dergelijke oordelen. Familierelaties vormen "safe spaces, usually free of the stigmatization and surveillance the young women had experienced across other social sites." (2005, p. 73). Daarmee vormen deze relaties niet alleen een bron van praktische en emotionele steun, maar bieden ze ook ruimte aan de tienermoeder om zichzelf als moeder te ontplooien. Onder verwijzing naar Mitchell en Green (2002) stellen McDermott en Graham (2005, p. 73) dat "the young women were able to produce their selves as 'good mothers' by mothering practices that are made possible, partially through family support."

1.5 Tot besluit

In dit hoofdstuk is een overzicht gegeven van de hoofdthema's in het onderzoek naar tienermoederschap, waarbij met name de grondslag van de problematisering veel aandacht heeft gekregen. Hoewel de laatste jaren toenemende aandacht is voor de morele aspecten in deze grondslag en ook het perspectief van de moeders zelf meer en meer in de problematisering wordt betrokken, blijft deze aandacht echter gering. Duidelijk is dat vooral de consequenties van het tienermoederschap veel aandacht hebben gekregen, waarbij voortdurend gelijksoortige onderzoeksvragen beantwoord worden en waarbij geleund wordt op gelijksoortige theoretische kaders. Hoewel het juist deze herhaling van onderzoeken is, die maakt dat er een beter inzicht is ontstaan in de problematisering van tienermoeders, lijkt er tevens een soort van "tunnelvisie" te ontstaan door de vraag te stellen hoe omvangrijk de negatieve consequenties van het tienermoederschap zijn, en door deze consequenties zo nauwgezet, en "objectief" mogelijk vast te willen stellen. Zo zijn er steeds geavanceerdere onderzoeksmethoden gebruikt

om de relatie tussen tienermoederschap en (latere) sociaal-economische status zo goed mogelijk te kunnen meten, of juist te kunnen bekritisieren. Hoffman (1998) geeft een overzicht van een aantal van dergelijke studies, waarin bijvoorbeeld de levenslopen van zusterparen worden vergeleken om de invloed van storende variabelen op sociaal-economische status uit te kunnen sluiten, en plaatst er kanttekeningen bij. Deze onderzoeken, die veelal trachten de problematisering van tienermoederschap te nuanceren, baseren zich echter op vaak op dezelfde concepten en vooronderstellingen als de vroege studies waarmee de problematisering begon.

Om nieuwe inzichten aan de bestaande toe te kunnen voegen, is het wellicht zinvoller om andere theoretische kaders te hanteren en nieuwe onderzoekswegen in te slaan. Dat is dan ook wat met de voorliggende studie wordt beoogd. Een tweetal kenmerken van het onderzoek is hiervoor typerend.

Tienermoederschap is, en dat is het eerste kenmerk, niet bij voorbaat als een “risicofactor” gezien, die de (latere) levens van de moeders in kwestie problematiseert. Hiermee is niet gezegd dat negatieve ervaringen met of consequenties van de zwangerschap in het onderzoek geen aandacht krijgen, maar wel dat alleen die ervaringen of consequenties die door de respondenten zelf als problematisch worden gezien als zodanig getypeerd zijn. Er wordt, met andere woorden, geen oordeel geveld over het leven dat de tienermoeders leefden, en er is exploratief in kaart gebracht wat de ervaringen van de moeders in kwestie zijn en wat hun oordelen over deze ervaringen zijn.

Ten tweede wordt in het navolgende een theoretisch kader gepresenteerd, dat niet leunt op de concepten die in de gangbare literatuur over tienermoeders een rol spelen, zoals risico's die verbonden zijn aan het moederschap en de sociaal-economische consequenties ervan. Er is daarentegen voor gekozen om met een open vizier de levens van tienermoeders in kaart te brengen, waarbij vervolgens nieuwe concepten zijn ontwikkeld die behulpzaam zijn om het leven van deze vrouwen te begrijpen. Dit onderzoek gaat dus niet over eendimensionale risico's, problemen en negatieve consequenties van een zwangerschap, maar het gaat wel over de complexe en diepgaande *opgaven* waarvoor zwangere tieners en adolescente moeders zich geplaatst zien. Er wordt in kaart gebracht hoe informele en professionele netwerken *steun* kunnen verlenen aan deze moeders, waarbij niet (alleen) het “nut” van die steun aan bod komt, zoals onderzoek naar social support reeds de effecten ervan in kaart heeft gebracht, maar waarbij juist aandacht is voor de impliciete, niet direct effectieve, maar wel zeer weldadige aanwezigheid van actoren en de impact daarvan op de moeders. Tot slot, en dit is wellicht het meest onderscheidende theoretische perspectief, wordt niet alleen getracht om vanuit het perspectief van deze vrouwen inzicht te krijgen in de leefwereld van de jonge moeders, maar ook wordt getracht de morele problematisering die jonge moeders ten deel valt expliciet in de analyse te betrekken. Er is aandacht voor de vraag wat de morele problematisering van het tienermoederschap, en de bijbehorende miskenning en oneer die individuele moeders daarbij ten deel vallen, met de vrouwen doen. Daarbij zijn concepten als *eer* en *erkenning* gebruikt, om de ervaringen van de tienermoeders te analyseren en op begrip te brengen.

Door op deze niet-moraliserende manier, met gebruik van nieuwe concepten, aandacht te besteden aan het tienermoederschap, levert het onderzoek in zekere zin een bijdrage aan het eerherstel van deze vrouwen. Immers, gangbare problematiseringen vormden

niet het startpunt van het onderzoek, maar de eigen ervaringen en probleemdefinities van de jonge moeders zelf zijn punt van vertrek, waarmee zij erkend worden in hun moederrol en het verhaal dat zij daarover te vertellen hebben.

In het kader van dit eerherstel is ook de keuze gemaakt om niet langer over tienermoeders te spreken. In navolgende zal ik schrijven over jonge moeders als equivalent voor tienermoeders. In het voorgaande is de term tienermoeders gebruikt omdat deze veelal ook in de besproken studies wordt gebruikt. De vrouwen die participeerden aan het onderzoek waarvan ik hier verslag doe ervaren echter alleen deze term al, zoals inmiddels niet meer verrassend zal zijn, als stigmatiserend. Voor mij vormt dit aanleiding om in het navolgende consequent over jonge moeders te spreken, waarmee ik doel op de vrouwen die in hun tienerjaren zwanger zijn geworden en een (of meerdere) kind(eren) hebben gebaard. In het volgende hoofdstuk, waarin de opzet van het onderzoek tot in detail wordt beschreven, zal verder worden uitgeweid over deze definitie.

2 METHODISCHE VERANTWOORDING

In dit hoofdstuk wordt uitgelegd hoe het onderzoek waarvan in dit proefschrift verslag wordt gedaan vorm heeft gekregen. Vooraf is het van belang om op te merken dat het onderzoek gestart is als onderdeel van het project “Kwetsbaar, maar niet alleen kwetsbaar”, uitgevoerd door Actioma³. Dit project bestond uit drie pilotstudies, waarin antwoord werd gezocht op de vraag: *hoe kunnen we kwetsbare kinderen, jongeren en kwetsbare gezinnen bereiken en tot steun zijn, waarmee zijn tienermoeders het meest geholpen? En, wat is daarbij de betekenis van vrijwilligerswerk of – anders gezegd – kunnen vrijwilligers daarbij een rol spelen?* Tienermoeders vormden de onderzoeksgroep waar één van deze pilotstudies zich op concentreerde. Deze pilotstudie voor Actioma duurde twee jaar (van februari 2005 tot maart 2007) en resulteerde in een rapportage (Baart, 2007). Deze pilotstudie vormde echter ook de basis van het onderzoek waarvan in dit proefschrift verslag wordt gedaan en heeft dus mede richting gegeven aan de probleemstelling en uitvoering hiervan. In het navolgende wordt dan ook onder andere uitgebreid stil gestaan bij de achtergrond van het project “Kwetsbaar, maar niet alleen kwetsbaar”.

2.1 Onderzoeksbenadering

De onderzoeksbenadering waarvoor in dit proefschrift gekozen is, is de grounded theory benadering van Glaser en Strauss (Glaser & Strauss, 1967). Deze benadering is door Glaser en Strauss afzonderlijk, maar ook door anderen, zoals Wester (1995), in diverse afzonderlijke publicaties methodisch verder uitgewerkt. In dit onderzoek heb ik geen van deze methodische uitwerkingen naar de letter gevolgd. Wel vormen de basisprincipes van de grounded theory benadering eveneens de basis van dit onderzoek. Op deze plaats wil ik niet uitweiden over de inhoud van deze onderzoeksbenadering. Anderen, zoals reeds genoemd Fred Wester, hebben dat al uitgebreid gedaan en in dit toch al omvangrijke hoofdstuk wil ik vooral verslag doen van de door mij gevolgde procedures en gemaakte keuzen in het onderzoek. Deze keuzes moeten echter wel in het licht worden gezien van de gehanteerde onderzoeksbenadering, de grounded theory. Meer in het bijzonder betreft dat de nadruk die deze benadering legt op inductie: het kenmerkende van de grounded theory is dat zij gericht is op het systematisch ontwikkelen van theorie, op basis van empirische gegevens (Glaser & Strauss, 1967; zie ook Wester, 1995). Theoretische concepten worden tijdens het onderzoeksproces ontwikkeld, en er is geen sprake van vooraf geformuleerde hypothesen of concepten die onderzocht worden. Het is kenmerkend voor de benadering dat daarbij gebruik gemaakt wordt van de methode van voortdurende vergelijking (comparative analysis) (Glaser & Strauss, 1967; Wester, 1995). Ook dit onderzoek is – afgezien van een

³Actioma is gericht op de maatschappelijke activering van weerbare burgers om zich in te zetten voor kwetsbare groepen. Ten tijde van de pilotstudie deed Actioma dat door onderzoek en ontwikkeling en de ondersteuning van professionals (consulenten maatschappelijk activeringswerk et cetera.) die vrijwilligers begeleiden. Anno 2010 is Actioma een netwerkgorganisatie die de kwaliteit van het MA-werk en diaconaal werk ondersteunt (www.rkdiaconie.nl).

verkenkend vooronderzoek om tot “sensitizing concepts” te komen, zie paragraaf 2.3 – niet voorafgegaan door het opstellen van een theoretisch raster of veronderstellingen, maar stelde zich ten doel om gaandeweg een theorie uit te werken die inzicht zou kunnen geven in de leefwereld van jonge moeders. Het afwisselend verzamelen en, via constant vergelijken, analyseren van data, eveneens een kenmerk van de grounded theory benadering, heeft daarin een belangrijke rol gespeeld. Tijdens het onderzoek hebben verschillende dataverzamelingsronden plaatsgevonden, die aanleiding gaven om bepaalde aspecten en thema’s uit de levenservaringen van jonge moeders verder uit te werken en door te spitten. Na elke dataverzamelingsronde zijn de begrippen en het “theoretisch-kader-in-wording” gebruikt om nieuwe data te analyseren. De gegevensverwerking gebeurde dus vanuit het reeds geformuleerde theoretische kader, waarbij de data echter aanleiding gaven om de theoretische concepten aan te scherpen, nieuwe concepten een plaats te geven in het theoretisch kader, en oudere concepten te herzien. Dat betekent dat gaandeweg het onderzoek de focus – of probleemstelling – van het onderzoek, het analytisch kader en het theoretisch kader voortdurend in ontwikkeling waren. In dit hoofdstuk stel ik mezelf ten doel om nauwkeurig verslag te doen van deze ontwikkelingen en de manier waarop het theoretisch kader, zoals dat verderop gepresenteerd wordt, tot stand is gekomen. Daarbij is veel ruimte gereserveerd om te vertellen en te verantwoorden hoe de dataverzameling heeft plaatsgevonden. Juist omdat een goede grounded theory stevig verankerd hoort te zijn in empirische waarnemingen, hecht ik er veel waarde aan inzichtelijk te maken hoe die empirische waarnemingen in dit onderzoek tot stand zijn gekomen, en hoe de analyse van dit materiaal is verlopen. Naast de cyclische aard van dit onderzoek, krijgen deze beide aspecten – dataverzameling en data-analyse – dus afzonderlijk aandacht in dit hoofdstuk. Methodische keuzen die gaandeweg het onderzoek zijn gemaakt worden daarbij toegelicht en beargumenteerd. Dit alles om de lezer in staat te stellen zich een goed beeld en oordeel te vormen van de kwaliteit, betrouwbaarheid en geldigheid van de onderzoeksbevindingen. Ik sluit dan ook af met een reflectie op de methodische problemen waarmee het onderhavige onderzoek geconfronteerd werd, en de consequenties daarvan voor de validiteit en generaliseerbaarheid van de theorie.

2.2 Probleemstelling

Het project “Kwetsbaar, maar niet alleen kwetsbaar” vormt de basis van het hier gepresenteerde onderzoek. Aanleiding voor dit project was het gegeven dat jongeren die meer dan gemiddeld kwetsbaar zijn – omdat zij bijvoorbeeld opgroeien in een onveilige thuissituatie, in een achterstandsbuurt wonen, geen goede opleiding genieten – vaak moeilijk te bereiken zijn voor professionele hulpverleners. Het vinden van een betere aansluiting van zorg en welzijn bij dergelijke kwetsbare groepen, behoorde tot een van de speerpunten van Actioma. Bij de start van het project “Kwetsbaar” is er bij het instituut dan ook veel kennis over en ervaring met het bereiken van kwetsbare doelgroepen. Zo komt de ontwikkeling van de presentiebenadering, door prof. dr. Andries Baart, mede voort uit het programma van Actioma. De drie pilots hebben deze presentiebenadering als gemeenschappelijk vertrekpunt, en beogen – uit deze benadering puttend – inzicht te krijgen in de leefwereld, methodiek, organisatie en competenties van helpenden die noodzakelijk zijn voor een verbeterde aansluiting bij multi-probleemgezinnen (in pilot A), bij zeer kwetsbare kinderen en jongeren (in pilot B) en

bij tienermoeders (pilot C). Elke pilot kent daarbij wel zijn eigen focus. Pilot C beoogt vooral de leefwereld van tienermoeders op te helderen, teneinde inzicht te krijgen in de vraag wat waardevolle hulp voor jonge moeders eigenlijk behelst. Daarbij wordt aangehaakt bij een interessant Rotterdams initiatief, de website www.tienermoeders.nl⁴. Deze tienermoedersite is in het leven geroepen door het Katholiek Centrum Welzijnsbehartiging Rotterdam (inmiddels MARA, Rotterdam). Op de website wordt informatie voor en over tienermoeders gebundeld en bovendien wordt de mogelijkheid tot interactie geboden: de jonge moeders kunnen foto's en verhalen van zichzelf plaatsen en kunnen via een gastenboek met elkaar discussiëren. Dientengevolge biedt de site een schat aan informatie over de leefwereld van jonge moeders.

De doelstelling die bij de start van de pilotstudie is geformuleerd, was driedelig:

- Een grondige opheldering verschaffen van de leefwereld van tienermoeders, zoals deze zichtbaar wordt op de website www.tienermoeders.nl;
- zodanig dat deze opheldering kan leiden tot een verbetering en versterking van de hulp, zorg en educatie die op de doelgroep is gericht;
- om daarmee een kwaliteitsimpuls te geven aan het Landelijk Steunpunt Support en de bijbehorende website voor tienermoeders.

In de pilot zijn aansluitend hierop de volgende vraagstellingen geformuleerd:

- Hoe verloopt het proces van leefwereldconstructie? Hoe zien de levenslopen van tienermoeders er uit, hoe stemmen zij zich af op hun nieuwe rol als moeder en hoe verhouden zij zich ten opzichte van institutionele en overige categoriale discourses (culturen/klassen) en de rollen die ze daarin innemen?
- In welke gedeelde identiteit resulteert dit? Hoe willen de moeders zichzelf neerzetten, hoe zien zij zichzelf, hoe bakenen zij deze "identiteit" af en welke rol/functie heeft de website hierin?
- Wat zijn de consequenties van deze bevindingen voor de aansluiting tussen hulpverlening en tienermoeders?

Deze vragen waren vooral richtinggevend bij de start van het onderzoek, en naarmate de dataverzameling vorderde kregen zij op grond van de uitkomsten een nadere, meer specifieke, invulling. Met betrekking tot de leefwereld (vraag 1) kwam de focus vooral te liggen op de beschrijving van het dagelijks leven van de jonge moeders en de opgaven waar zij zich in dat dagelijks leven voor geplaatst zien (zie deel 2 en deel 3 van dit onderzoek). Daarnaast heeft de functie van de website [tienermoeders.nl](http://www.tienermoeders.nl) en de manier waarop jonge moeders zich hierop presenteren aandacht gekregen (vraag 2). Hiervan is verslag gedaan in de rapportage van de pilot (Baart & Keinemans, 2007) en in dit onderzoeksverslag wordt niet meer bij deze vraag stil gestaan. De derde vraag was oorspronkelijk bedoeld om te bezien wat de betekenis was van de uitkomsten van de eerste vragen, voor de hulpverlening aan jonge moeders. De data boden echter uitgebreidere inzichten en gaven niet alleen antwoord op de vraag *welke* hulpvragen jonge moeders

⁴ Anno 2010 is de website niet langer in beheer van MARA (voorheen KCW), maar wordt deze beheerd door FIOM. De lay-out – en deels ook de inhoud – van de website is met deze overgang geheel gewijzigd.

hebben, maar leerden ook welke vorm deze ondersteuning aan kan nemen, en hoe de jonge moeders dit waarderen. Hulp en steun werden daarmee belangrijke concepten, en kregen een eigenstandige plaats in het onderzoek toegekend door er ook meer specifieke vragen naar te stellen zoals: Welke actoren spelen een ondersteunende rol in het leven van de jonge moeder? Hoe kan hun aanwezigheid getypeerd worden en hoe wordt deze aanwezigheid gewaardeerd door de jonge moeder? Waarin zit het verschil tussen “ondersteunende” en “niet-ondersteunende” actoren?

In deze studie worden deze meer gespecificeerde vragen ten aanzien van “leefwereld” en “hulp & steun” centraal gesteld. Resumerend zijn dat de vragen:

- Hoe ziet het leven van jonge moeders er uit, voor welke opgaven plaatst dit leven jonge moeders?
- Op welke manieren zijn actoren in de omgeving van jonge moeders tot steun?

Doelstelling van het onderzoek (in deze fase) was om een coherente theorie te formuleren over het leven van jonge moeders, de probleemgebieden daarbinnen en de hulp en steun die daarbij behulpzaam is.

2.3 Vooronderzoek

Eerder is al beschreven dat de website tienermoeders.nl een belangrijk vertrekpunt vormde voor het onderzoek. Op deze website plaats(t)en jonge moeders veel informatie over zichzelf. Zij deden (en doen) dat in de vorm van levensverhalen, foto's, door berichten te plaatsen in een gastenboek en daar met elkaar in discussie te gaan. Ook was er veel informatie beschikbaar “achter” de website, zoals mailtjes aan de beheerder van de website. Daarmee was en is tienermoeders.nl een erg interactieve site waarop veel informatie beschikbaar komt over het leven van jonge moeders. In eerste instantie is er dan ook voor gekozen om onderdelen van deze website te analyseren en te gebruiken voor het onderzoek.

Om dit onderzoek echter weloverwogen en gericht uit te kunnen voeren, is een kort vooronderzoek gehouden. Doel hiervan was allereerst om ingevoerd te raken in de leefwereld van jonge moeders zodat ik als onderzoeker aan kon sluiten bij de “taal” van deze doelgroep, maar ook alvast een eerste zicht kon krijgen op relevante onderwerpen, veronderstellingen, theoretische kaders et cetera. Ten tweede zou op basis van het vooronderzoek een gerichte selectie plaats kunnen vinden van die delen van de website tienermoeders.nl die voor het onderzoek interessant zouden kunnen zijn. In deze exploratiefase, die van februari tot en met april 2005 duurde, vonden de volgende activiteiten plaats:

1. een literatuurverkenning naar het onderwerp tienermoederschap;
2. gesprekken met professionals die hulpverlening bieden aan jonge moeders;
3. een *quick scan* van de website tienermoeders.nl.

De literatuurstudie was er vooral op gericht om inzicht te krijgen in de problematisering van tienermoederschap. Wat maakt deze doelgroep eigenlijk “problematisch”, en

dus relevant voor hulpverleners? Richtinggevend in deze literatuurverkenning was de overzichtsstudie van Moore en Brooks-Gunn (2002), waarin belangrijke bevindingen ten aanzien van de problematiek op een rij zijn gezet.

De gesprekken met professionals (medewerkers en vrijwilligers van KCW) waren bedoeld als een eerste kennismaking met de doelgroep tienermoeders en de voornaamste vragen, problemen en thema's die voor deze doelgroep relevant zijn. Deze gesprekken waren zeer open, en werden niet gestuurd door een vooraf opgestelde topiclist. De professionals werd vooral gevraagd naar hun ervaringen in het (vrijwilligers)werk met jonge moeders.

Tot slot is in de exploratiefase van het onderzoek de website tienermoeders.nl bekeken en gelezen. Er zijn 31 verhalen (andere dan de verhalen die uiteindelijk geanalyseerd zijn) geselecteerd. Deze verhalen zijn gelezen en de onderwerpen die in de verhalen aan bod kwamen zijn globaal in kaart gebracht en vergeleken met de onderwerpen die uit de gesprekken met professionals naar voren kwamen.

Op basis van dit vooronderzoek zijn data geselecteerd voor het onderzoek. Meer daarover is te lezen in paragraaf 2.6. Daarnaast is een aantal theoretische invalshoeken/thema's geformuleerd waarmee we naar het materiaal zouden kunnen kijken. Het gaat hier niet om hypothesen of veronderstellingen, maar veeleer om thema's die naar aanleiding van literatuurstudie en voorgesprekken van belang zouden kunnen zijn voor de analyse. De volgende thema's kwamen uit het vooronderzoek naar voren:

- Ideaalbeelden van de tienermoeders
- Het belang van trots en hoon
- Seksualiteit en (lichamelijk) zelfbeeld
- Actoren in de verhalen
- Het streven naar gezamenlijkheid (een "we")
- Het belang van internet en digitale communicatie voor de vrouwen
- Sociaal isolement en weerbaarheid
- Diversiteit in achtergrond van de moeders
- Verhoudingen tussen leefwerelden

Een aantal van deze thema's – zoals het belang van trots en hoon en de rol van actoren in de levensverhalen – neemt ook in de uiteindelijke analyse een belangrijke plaats in.

2.4 Onderzoekscyclus

De uiteindelijke dataverzameling in het onderzoek is gefaseerd verlopen, waarbij dataverzameling en data-analyse zich afwisselden. Het is een bewuste keus geweest om gefaseerd te werk te gaan en wel om twee redenen. Enerzijds biedt het de mogelijkheid om – conform de grounded theory benadering – gaandeweg het onderzoek een theoretisch kader op te stellen en steeds verder uit te werken en te verstevigen. Na iedere ronde van dataverzameling en/of – analyse volgt een uitwerking van het theoretisch kader. Daarnaast biedt het tussentijds analyseren de mogelijkheid om gericht nieuwe data te verzamelen, verworven inzichten aan dit nieuw materiaal "te toetsen" en op die manier de opgebouwde theorie stevig empirisch te verankeren.

2.4.1 Eerste fase: verkenning

De eerste fase van het onderzoek was erop gericht om de leefwereld van jonge moeders in kaart te brengen en nader te specificeren welke onderwerpen en theoretische invalshoeken relevant zouden kunnen zijn bij het op begrip brengen van die leefwereld. De informatiebron waarvan in deze fase gebruik is gemaakt is bestaand materiaal, namelijk de eerdergenoemde levensverhalen die jonge moeders publiceren op de website tienermoeders.nl⁵. In deze eerste verkenning van de leefwereld bleek een aantal thema's van groot belang in de verhalen, zoals de manier waarop de moeders sturing gaven aan hun handelen (regie), de steun die zij ondervonden van hun omgeving (binding) en de herpositionering die er ineens plaatsvond toen ze zwanger werden (eer). Met deze kennis zijn de data opnieuw bestudeerd, ditmaal om de verhalen op deze thema's te vergelijken. Op de waargenomen verschillen en overeenkomsten tussen jonge moeders is theoretisch gereflecteerd, onder andere door gebruik te maken van de kennis en deskundigheid van externe experts. Op deze manier ontstond naast een beschrijving van de leefwereld, ook een grondige analyse daarvan. Tegelijkertijd bracht de eerste verkenning ook enkele leemtes in het materiaal aan het licht. De verhalen beperkten zich overwegend tot de zwangerschapsperiode. Zo bespraken de bezoeksters van de tienermoedersite nauwelijks hun ervaringen met het moederschap en opvoeden en bleven ook de ervaringen met professionele hulpverlening en informele steun grotendeels buiten beeld. Dit noopte tot een uitbreiding van de data.

2.4.2 Tweede fase: verdieping en verbreding

In de tweede fase van het onderzoek is er dus voor gekozen om nieuwe data te verzamelen, en wel door te starten met een digitaal discussieforum en door interviews af te nemen bij een aantal jonge moeders. Ook is een zevental nieuwe verhalen in de analyse betrokken. Deze nieuwe data vormden zowel een verbreding – meer en nieuwe onderwerpen konden aan bod komen – alsook een verdieping – op bepaalde onderwerpen kon dieper door worden gevraagd. De tweede selectie verhalen maakte het daarnaast mogelijk om te controleren of het verzadigingspunt voor deze data was bereikt: wellicht dat in nieuwe verhalen ook nieuwe onderwerpen aan bod kwamen die voor onze analyse relevant bleken. Dit bleek echter niet het geval te zijn.

Het materiaal vanuit het forum en de interviews is gedurende een aantal maanden langzaam binnengedruppeld, en kent een grote omvang. De interviews uit deze onderzoeksfase variëren van 1,5 tot 3 uur gespreksmateriaal per interview, en het forum beslaat in totaal al gauw zo'n 1000 berichtjes. Al dit nieuwe materiaal moest, net als het bestaand materiaal, in kaart gebracht worden. Hierbij is de kennis die is opgedaan in de eerste fase van het onderzoek gebruikt, maar eveneens is ruimte gelaten om nieuwe onderwerpen aan bod te laten komen. Alleen zo kan vanuit dit verzameld materiaal immers tot aanvullingen op het bestaand materiaal gekomen worden, en kan het de leemtes opvullen die daarin bestaan. Naast een verdieping van de eerste fase, vond in de tweede

⁵ Voor de rapportage over de pilotstudie van Actioma is nog een extra databron geanalyseerd, namelijk het gastenboek op de website tienermoeders.nl. Omdat in dit onderzoek geen informatie gebruikt wordt afkomstig uit die databron, wordt geen verslag gedaan van de analyse van deze datavorm.

fase dus eveneens een verdere verkenning van de leefwereld plaats, waarmee de eerste bevindingen zijn aangevuld.

2.4.3 Derde fase: synthese en validering

De laatste onderzoeksfase is die van de synthese, waarin getracht wordt de bevindingen in een coherente beschrijving en theorie over het tienermoederschap te plaatsen. Nadat alle data waren verzameld en geanalyseerd is de laatste hand gelegd aan de uitwerking van de centrale concepten (2007) en zijn deze concepten in onderlinge samenhang met elkaar gebracht (2008). Dit gebeurde op basis van de reeds verzamelde data. Om dit theoretische kader – de uitwerking van de centrale concepten én de onderlinge samenhang tussen de concepten – te verstevigen is er vervolgens voor gekozen nog een laatste maal nieuwe data te verzamelen. Het theoretisch kader in wording kon zo aan deze nieuwe data getoetst worden.

De data die gebruikt zijn voor het onderzoek waarvan hier verslag wordt gedaan, zijn in onderstaande tabel 2.1 per onderzoeksfase weergegeven. In paragraaf 2.6 wordt uitgebreid stil gestaan bij de precieze werkwijze die gehanteerd is bij het verzamelen van deze data en de diverse methodische keuzen die in dit proces gemaakt zijn. Allereerst wordt echter toegelicht wie er tot de doelgroep van het onderzoek gerekend worden. Over wie hebben we het, wanneer we spreken over jonge moeders?

Tabel 2.1: Fasering dataverzameling en -analyse

Fase	Data	Verzameld in/ tussen
Eerste fase: verkenning	1 ^e selectie verhalen (23)	April 2005
	Forum	November 2005 – juni 2006
Tweede fase: verdieping & verbreding	1 ^e ronde interviews (6)	Januari - mei 2006
	2 ^e selectie verhalen (7)	April 2006
Derde fase: integratie	2 ^e ronde interviews (6)	September – oktober 2008

2.5 Onderzoeksgroep

In deze paragraaf beschrijf ik de doelgroep van het onderzoek. Er wordt een definitie gegeven van “jonge moeders” en eveneens wordt beschreven welke jonge moeders uiteindelijk geselecteerd zijn om deel te nemen aan het onderzoek. De werkwijze in mijn zoektocht naar respondenten wordt afzonderlijk (per datavorm) beschreven in paragraaf 2.6.

In dit onderzoek worden vrouwen die voor of tijdens hun 20^e levensjaar een zwangerschap hebben doorlopen gerekend tot de groep jonge moeders, en zij vormen dus de doelgroep van het onderzoek. Deze definitie heeft als consequentie dat ook vrouwen

die in hun tienerjaren een miskraam of vroeggeboorte hebben gehad en oudere moeders – die ten tijde van het onderzoek bijvoorbeeld 25 jaar waren en een kind (of kinderen) op de basisschool hadden zitten – in het onderzoek zijn betrokken. Deze keuze is bewust gemaakt. Een aantal levensverhalen op de onderzochte website was in retrospectief geschreven en er waren eveneens verhalen van vrouwen die een miskraam hadden gehad. Omdat in deze verhalen niet altijd de leeftijd van de moeder ten tijde van de zwangerschap onthuld wordt, is het niet mogelijk om deze verhalen enkel en alleen op leeftijd te selecteren, althans niet zonder erg selectief te zijn. Daarnaast beschouwden deze vrouwen zichzelf blijkbaar ook als “tiernmoeder” en als zodanig vond ik hun ervaringen ook interessant voor de analyse.

Bij de selectie van forumleden wierp deze definitie echter vragen en problemen op, waardoor zij later is aangescherpt. De volgende vraagstukken dienden zich aan:

- Er meldde zich op een bepaald moment een 28-jarige moeder aan voor het forum. De vraag is in hoeverre de herinneringen en ervaringen van deze al wat oudere moeder gekleurd waren door de tijd, en in hoeverre zij nog aan zouden sluiten bij de (jongere) leden van het discussieforum. Deze moeder is niet toegelaten tot het forum, en op dat moment is ook besloten een “bovengrens” van 27 jaar aan te houden voor de leeftijd van deelnemers (in het ledenbestand zat namelijk al een moeder van 27 jaar).
- Aan forumleden is – voordat zij werden toegelaten – gevraagd om hun eigen leeftijd en de leeftijd van hun (oudste) kindje door te geven. Als de leeftijd van de moeder minus de leeftijd van het kind 20 jaar of jonger was, is zij toegelaten tot het forum. Deze rekensom bleek te globaal, want zij maakt nooit exact duidelijk hoe oud de jonge moeder was tijdens de zwangerschap en geboorte van het kind, maar geeft deze leeftijd bij benadering, waardoor er geen scherpe leeftijds grens gemarkeerd is voor toelating tot het forum.

Dit alles was aanleiding om voor de selectie van nieuwe respondenten in onderzoeksfase drie, preciezere eisen te formuleren. De afbakening van de doelgroep veranderde daardoor nauwelijks: nog steeds zocht ik vrouwen die voor of tijdens hun 20^e levensjaar moeder waren geworden. Omdat een groot deel van de bevindingen inmiddels echter ook betrekking had op de periode *na* de bevalling, en ik hier dus ook informatie over wilde verzamelen, werden zwangeren en vrouwen die een miskraam hadden gehad dit keer wel uitgesloten. Ook hanteerde ik strengere rekensommen om te bepalen wie in haar tienerjaren moeder was geworden, en wie niet. Nieuwe respondenten moesten:

- moeder zijn (zwangeren en meisjes die een miskraam hebben gehad werden als gezegd uitgesloten);
- niet ouder dan 20 zijn geweest tijdens hun eerste zwangerschap, meer precies, de moeder moest 20 of jonger zijn, tijdens haar eerste bevalling;
- minimaal een half jaar geleden bevallen zijn van hun eerste kind;
- maximaal twee jaar geleden bevallen zijn van hun eerste kind.
- 70% van de periode waarin vrouwen moeder zijn, moesten ze ook echt een jonge moeder zijn en niet ouder zijn dan 19 jaar.

De derde en vierde eis garanderen dat de respondenten recente ervaring hebben met het jonge moederschap. De laatste eis zorgt ervoor, dat de respondenten in ieder geval het grootste deel van het moederschap ook tijdens hun tienerjaren beleefden. Daarmee werd getracht te voorkomen dat er respondenten in de onderzoeksgroep terecht komen, die weinig recente ervaring hadden met het moederschap gedurende de adolescentie. Overigens is het – in verband met een geringe respons – niet gelukt om aan de laatste eis te voldoen bij de selectie van nieuwe respondenten (vandaar dat de tweede eis gehandhaafd is).

Verder is overwogen om bij de selectie van nieuwe respondenten vooral op zoek te gaan naar “extreme cases”: bijzondere levensverhalen, die juist vanwege hun unieke karakter erg informatief kunnen zijn voor het theoretisch kader-in-wording. Ook dit voornemen kon niet gerealiseerd worden in verband met de lage respons.

Een aantal opmerkingen tot besluit. Om te beginnen een opmerking over de selectie van vrouwen voor het online discussieforum. Een aantal jonge moeders is “geweigerd” op het forum. Dit zijn vanzelfsprekend de vrouwen die niet binnen de juiste leeftijdscategorie vielen, maar ook vrouwen die tijdens hun late adolescentie moeder zijn geworden (tegen de 21 jaar) en/of inmiddels al op leeftijd waren. Maar ook zijn aspirant-leden geweigerd, die net ontdekten dat ze zwanger waren. De motivatie van deze meiden om lid te worden aan het forum, bestond eruit dat ze op zoek waren naar advies, en *niet* om zelf informatie te geven ten bate van een onderzoek. Ik vond het onethisch om ze zonder meer in het onderzoek te betrekken in deze fase van hun leven. Deze aspirant-leden zijn doorverwezen naar andere instanties en daarbij heb ik expliciet gevraagd om het lidmaatschap aan het forum nog eens te heroverwegen.

Dan over de aard van de data. Het gebruik maken van online verzamelde data (forum en levensverhalen) geeft een extra complicatie met betrekking tot de selectie van de onderzoeksgroep. Eerder is al aangehaald dat het hierdoor onmogelijk is om op bepaalde kenmerken van respondenten te selecteren, ook wat betreft cruciale kenmerken zoals leeftijd. Zo zouden er levensverhalen op de website geplaatst kunnen zijn – en door mij geselecteerd kunnen zijn – van moeders die ouder waren dan 20 jaar bij hun eerste zwangerschap. Dit gevaar is niet denkbeeldig, aangezien zich ook in de discussies in het gastenboek regelmatig niet-moeders mengden of – problematischer nog – meiden die zich als moeder voordeden maar het niet waren. Ook voor het forum geldt dat uiteindelijk niet te controleren is of het daadwerkelijk jonge moeders zijn geweest die meededen aan de discussie: deelnemers zouden een andere identiteit aan kunnen nemen. Illustratief is het feit dat een van de forumleden in de discussies een andere leeftijd meldde, dan de leeftijd die ze mij gemeld had. Overigens was deze jonge moeder 20 tijdens de zwangerschap en bevalling en behoort ze dus wel degelijk tot mijn doelgroep. Het voorbeeld illustreert echter dat het gevaar van “neppers” niet denkbeeldig is. Hoe groot dit probleem is en hoe ik ermee ben omgegaan wordt verderop (zie paragraaf 2.8) beschreven.

Tot slot ontstond gaandeweg het onderzoek de indruk dat de tienermoedersite overwegend door autochtone meiden werd bezocht. In januari 2007 is daarom de website tienermoeders.nl aan een nader onderzoek onderworpen en is het gastenboek gescreend op opmerkingen over etniciteit en ook zijn de fotoalbums van de website bekeken. Op

basis daarvan is vastgesteld dat er duidelijk aanleiding is om aan te nemen dat de onderzoeksgroep voornamelijk bestaat uit autochtone jonge moeders, en dat de resultaten dus ook op deze groep betrekking hebben. Meer hierover volgt eveneens in paragraaf 2.8.

Tot slot in tabel 2.2 en 2.3 een overzicht van de leeftijden van de participanten in dit onderzoek:

Tabel 2.2: Leeftijd van de respondent tijdens dataverzameling

	<18	18-20	>20	?	Totaal ⁶
Verhalen	7	14	2	6	29
Forum	1	14	13	-	28
Interviews	3	6	3	-	12

Tabel 2.3: Leeftijd van de respondent tijdens eerste zwangerschap⁷

	<18	18-20	>20	?	Totaal
Verhalen	14	7	-	8	29
Forum	14	12	-	2	28
Interviews	9	3	-	-	12

2.6 De data

In deze paragraaf wordt per datavorm toegelicht hoe ik te werk ben gegaan in de verzameling ervan. De analyse van de data krijgt aparte aandacht in de volgende paragraaf.

2.6.1 De verhalen

Na de verkenning van de website tienermoeders.nl in de exploratiefase van het onderzoek, is besloten om de analyse te starten met de levensverhalen die jonge moeders op de website plaatsen. Deze levensverhalen werden vrijwillig door de jonge moeders ter publicatie opgestuurd naar de beheerder van de website. En hoewel de lengte en vorm van de verhalen sterk variëren, wordt in alle verhalen verslag gedaan van de beleving van het tienermoederschap (meer daarover volgt in paragraaf 2.8.2.3). Daarnaast was

⁶ In totaal zijn 30 verhalen geanalyseerd, participeerden 31 forumbezoeksters in de online discussie en zijn 12 jonge moeders geïnterviewd. De totalen in de tabellen komen echter uit op 29, 28 en 12, omdat er een zekere overlap is. Eén schrijfster van een verhaal, heeft ook meegedaan aan het forum, en ook enkele geïnterviewde respondenten deden mee aan het forum. Ik heb deze participanten meegenomen in de “tellingen” van de meest informatieve data, lopend van verhalen (minst informatief) via forum, naar interviews.

⁷ Let wel: ook hier weer zijn verschillende definities bij elkaar gevoegd. Voor alle respondenten uit de interviews geldt dat hun leeftijd bepaald is op grond van de leeftijd die ze hadden toen ze zwanger werden (conceptie). Voor de overige meiden zijn diverse definities gehanteerd (leeftijd bij geboorte, leeftijd bij conceptie, leeftijd bij ontdekking).

deze informatie omvangrijk – er waren honderden verhalen te downloaden op de website – en gemakkelijk beschikbaar te maken voor analyse omdat we de beschikking hadden over rtf-bestanden van de teksten, die gemakkelijk ingevoerd konden worden in programma's voor kwalitatieve analyse van de data. De verhalen waren daarmee het meest voor de hand liggende onderdeel van de website voor analyse. Ander materiaal dat ik in het onderzoek wilde betrekken, maar dat uiteindelijk buiten beschouwing is gelaten, zijn de foto's die jonge moeders publiceren en de mailtjes die zij sturen aan de webbeheerder. Voor de foto's is een geheel andersoortige analyse (en zijn andersoortige analysevaardigheden) nodig dan de analyse die we voor de verhalen hebben gebruikt. De mailtjes zijn achterwege gelaten omdat deze niet voor publiek bedoeld waren, en in verband met privacyoverwegingen dus ook niet zo maar voor het onderzoek gebruikt konden worden.

2.6.1.1 Selectie van verhalen

In april 2005 zijn 23 verhalen geselecteerd voor het onderzoek. Deze verhalen waren echter al in eerdere jaren (2003, 2004, 2005) op de website geplaatst. De selectie die is gemaakt, is ingegeven door het aantal verhalen dat per jaar beschikbaar was: 7 verhalen van de 110 uit 2003, 11 van de 124 uit 2004 en 5 van de 61 uit 2005. Bij de selectie is een systematische werkwijze gehanteerd, waarbij het totale aantal verhalen per jaargang werd gedeeld door het aantal verhalen dat ik uit deze jaargang wilde analyseren ($=X$). Vervolgens werd een willekeurig verhaal gekozen en werd steeds het X e verhaal daarna geselecteerd voor het onderzoek. Voor deze werkwijze is gekozen om te voorkomen dat persoonlijke voorkeur voor een bepaald type verhaal de doorslag gaf. Vervolgens is deze selectie op inhoud en vooral omvang bekeken. Op basis daarvan zijn sommige verhalen vervangen door andere. Zo zijn niet alleen korte verhalen, maar ook langere verslagen in de analyse opgenomen, waaronder ook verhalen die in meerdere delen geschreven zijn (in dagboekvorm).

Op 25 april 2006 is een selectie van 7 verhalen toegevoegd aan de eerdere dataset. Deze selectie van 7 is wederom systematisch gekozen. Er zijn 2 verhalen van de 120 uit 2004 geselecteerd, 3 verhalen van de 139 uit 2005 en 2 verhalen van de 28 uit 2006. In totaal zijn dus de volgende verhalen in de analyse betrokken:

Tabel 2.4: Geanalyseerde verhalen

Publicatiejaar	Selectie
2003	7
2004	13
2005	8
2006	2
Totaal	30

Evenals in de eerste selectie is ook nu gekeken naar de omvang van de verhalen. In de eerste selectie werd dat gedaan om ervoor te zorgen dat zowel korte als lange verhalen in de selectie terechtkwamen. Uit de analyse bleek echter dat deze korte verhalen wat

inhoud betreft niet echt van langere verhalen afwijken. Ze zijn door hun beperkte lengte wel minder informatief. Daarom is in de tweede selectie geprobeerd juist met name wat langere verhalen op te nemen en zonodig korte verhalen te vervangen. Het bleek echter niet nodig: alle systematisch geselecteerde verhalen zijn ook gebruikt.

2.6.1.2 Ethische overwegingen

De tienermoeders die hun verhaal op internet publiceerden, hebben dat nooit gedaan met het doel om dat verhaal te laten gebruiken voor onderzoek. Het gebruik van deze informatie voor onderzoek werpt dan ook verschillende ethische vragen op. Deze betreffen bijvoorbeeld het waken over de privacy van onderzochten en het principe van *informed consent*: belangrijke aspecten in elk wetenschappelijk onderzoek. Onderzochten hebben er recht op te weten wat er met hun gegevens gebeurt en hebben er recht op anoniem te blijven. Het deelnemen aan internetfora ten gunste van onderzoek, maakt echter dat onderzoekers beide principes kunnen omzeilen: zoals ook de andere gebruikers anoniem kunnen deelnemen aan chatrooms en fora, zo kan ook de onderzoeker “verhuld” deelnemen aan discussies. Er is dus nauwelijks een praktische noodzaak om andere internetgebruikers te informeren over het onderzoek dat uitgevoerd wordt. Wanneer vervolgens citaten uit die fora worden gebruikt in onderzoeksrapporten, kan in principe iedereen door middel van “googelen” de schrijver van het betreffende citaat terugvinden, waarmee de privacy van de betrokken op het spel staat. Het gebruik maken van online materiaal heeft dus zo zijn specifieke consequenties voor het omgaan met de reguliere principes van *informed consent* en het waarborgen van anonimiteit.

Hiertegen kan worden ingebracht dat het om publiek beschikbaar materiaal gaat, dat dus ook door iedereen gedownload kan worden. Zoals ook de inhoud van krantenartikelen geanalyseerd kan worden voor onderzoek, zo zouden ook epistels op internet hiervoor gebruik mogen worden. In literatuur over de ethiek van het online verrichten van onderzoek wordt dan ook vaak een onderscheid gemaakt tussen publieke en private vormen van *computer mediated communication* (zie bijvoorbeeld Mann & Stewart, 2000; Eysenbach & Till, 2001), waarbij voor het gebruik van private discussies *informed consent* moet worden toegepast. Probleem is echter dat veel internet communities de gebruikers wel degelijk het gevoel geven dat zij in een private in plaats van publieke ruimte opereren (zie wederom Mann & Stewart, 2000; Eysenbach & Till, 2001). Indicators hiervoor zijn de vraag of gebruikers in moeten loggen om mee te kunnen discussiëren en de content van discussies te kunnen zien; het aantal gebruikers van een forum; en de vraag aan wie het forum eigenlijk gericht is (Eysenbach & Till, 2001). Als het gaat om een ruimte die als “besloten” wordt ervaren door de gebruikers, zou de onderzoeker moeten proberen de gebruikers op de hoogte te stellen van het onderzoek. Zij beleven hun discussies dan immers als een private aangelegenheid, waarin buitenstaanders in principe niks te zoeken hebben.

In hoeverre de website tienermoeders.nl door de gebruikers als een private en besloten ruimte werd gezien is moeilijk vast te stellen. De website tienermoeders.nl was duidelijk een website voor en door tienermoeders, en jonge moeders die participeerden in de discussie schreven vaak vooral voor elkaar, getuige de boodschap van veel verhalen. Zij wilden andere moeders die hetzelfde meemaakten een hart onder de riem steken bijvoorbeeld. Elk onderdeel van de website was echter voor elke willekeurige bezoeker

te lezen en de bezoekers werden hiermee ook pijnlijk geconfronteerd door de ongewenste bezoekers op de website, zoals “nep-moeders” (mensen die zich als moeder voordeden) en personen die beledigingen kwamen uiten. Dergelijke bezoekers werden overigens ook niet op de website geduld! In eerste instantie was het medium voor jonge moeders in het leven geroepen. Om zorgvuldig met de bezoekers en hun gepubliceerde informatie om te gaan, is ervoor gekozen om op de website een aankondiging van het onderzoek te doen, om de jonge moeders op die manier te informeren over het onderzoek. De bezoekers van de website zijn niet persoonlijk op de hoogte gesteld van het onderzoek, maar er is een speciale pagina toegevoegd aan de website onder de titel “onderzoek” waarop ik mezelf voorstelde en waarop ik verslag deed van vorderingen in het onderzoek. Deze pagina is gelanceerd in juni 2005 en van meet af aan heb ik daar korte informatie over het onderzoek gegeven (zie bijlage A). Deze informatie over mijzelf en over het onderzoek werd vergezeld van een foto en ik heb ervoor gekozen om op informele en betrokken toon te communiceren met de bezoekers van de website. Een dergelijke informele positionering zou, zo was mijn vermoeden, bijdragen aan de respons op het onderzoek. Voor meer informatie over de overwegingen bij mijn positionering ten opzichte van de jonge moeders, zie paragraaf 2.6.2.4. Gaandeweg het onderzoek zijn op deze “onderzoekspagina” eveneens regelmatig *updates* geplaatst om de bezoekers van de website op de hoogte te houden van de vorderingen ervan, of om juist met deze bezoekers in contact te komen.

Ik was erg attent op reacties van de bezoekers op het feit dat er een onderzoek werd gedaan naar hun levensverhalen. Uiteindelijk heeft geen van de bezoekers van de website echter bezwaren kenbaar gemaakt tegen het gebruik van het materiaal of negatief op het onderzoek gereageerd. Steeds is na plaatsing van een update het gastenboek gescand op eventuele reacties daarop en nooit is een reactie gevonden. Verschillende bezoekers stuurden mij wel e-mails, maar daarin was de reactie stevast positief: fijn dat er iemand interesse in ons heeft en – vaak – ik wil je wel helpen.

Wel is het een enkele keer voorgekomen dat bezoekers van de website de onderzoeker verwarden met de beheerder van de site of een hulpverlener. Een aantal keren mailden zij met een vraag, zoals: ben ik zwanger? Meiden met dergelijke vragen zijn, na overleg met de webbeheerder, doorverwezen naar hulpverleningsinstellingen die mij van toepassing leken en naar de informatie op de website. Inhoudelijk is niet op hun vragen ingegaan, ook niet als het antwoord wat mij betreft voor de hand lag. Dit allereerst vanuit ethische overwegingen: een onderzoeker is niet toegerust, noch aangesteld om dit soort vragen te beantwoorden. Ten tweede wilde ik de rol van onderzoeker duidelijk gescheiden houden van eventuele rollen van anderen op de site (zoals de beheerder).

Tot slot leunen de beschrijving en analyse van de leefwereld die in dit onderzoek tot stand zijn gekomen slechts beperkt op het online verzameld materiaal. De participanten aan het discussieforum en de interviews (zie de navolgende paragrafen) zijn wel duidelijk ingelicht over het onderzoek. Desondanks heb ik de schrijfsters van alle citaten die in dit rapport aangehaald worden geanonimiseerd, en ook de namen van hun kinderen, partners en familieleden zijn verwijderd. Citaten die afkomstig zijn uit data van de website heb ik ingekort en/of aangepast. Bovendien wordt de website *tiernermoeders.nl* sinds november 2007 niet langer beheerd door MARA, en is veel van het “oude” materiaal dat online stond verdwenen. Dit alles zorgt ervoor dat citaten uit dit rapport

nauwelijks te herleiden zijn naar personen, waarmee de anonimiteit van de jonge moeders is gewaarborgd.

2.6.2 Het forum

Al vanaf het begin van het onderzoek is duidelijk geweest dat naast het materiaal van de website, nieuwe data verzameld zouden worden. In eerste instantie was het doel daarvan expliciet specificatie: de bevindingen zouden stevig verankerd worden in de empirie en het theoretisch kader-in-wording zou met behulp van nieuwe data verder uitgewerkt kunnen worden. Uiteindelijk is echter ook om andere redenen het verzamelen van nieuwe data noodzakelijk gebleken. Tijdens de analyse van de website bleek namelijk dat deze een sterk format kende:

- Bepaalde onderwerpen kwamen nauwelijks aan bod (ervaringen met professionele hulpverlening bijvoorbeeld of opvoedingskwesties).
- De website leek een erg optimistisch en rooskleurig beeld van het jonge moederschap neer te zetten en daardoor ontstond het vermoeden dat voornamelijk “sterke” en zelfredzame meiden de site bezochten.

Door nieuwe data te verzamelen werd dus niet alleen beoogd de bestaande analyse te verdiepen, maar ook het blikveld te verbreden. Een van de manieren om die nieuwe data te verzamelen was het openen van een digitaal discussieforum.

2.6.2.1 Selectie van forumleden

Het discussieforum is gemaakt door de beheerders van de website tiernermoeders.nl. Het webadres van het forum is niet algemeen bekend gemaakt, maar op de onderzoekspagina van www.tiernermoeders.nl is een oproep gedaan aan meiden om mee te doen aan een discussieforum. Bezoeksters van de website konden naar mij mailen en hun werd vervolgens naar hun eigen leeftijd en naar de leeftijd van hun kind gevraagd. Het voordeel van deze werkwijze is allereerst dat ik als forumbeheerder zelf kon bepalen wie toegelaten werd. Er keken dus geen “vreemde” ogen mee in de discussie en de kans was klein dat er ook meiden in de onderzoeksgroep zouden komen, die geen tiernemoeder zijn.

Door deze werkwijze zijn uiteindelijk 42 meiden tijdens de onderzoeksperiode lid geworden van het discussieforum (er zijn 67 aanmeldingen binnengekomen). Van deze 42 leden hebben 11 jonge moeders nooit een berichtje geplaatst, 20 moeders lieten incidenteel een berichtje achter en 11 moeders hebben zeer actief deelgenomen aan de discussies. Dat wil zeggen dat zij in totaal 10 of meer berichten op het forum hebben geplaatst. Met vier van deze deelnemers heeft op 28 januari 2006 een *focusgroup-meeting* plaatsgevonden. De meeting vond plaats bij een van de deelnemers thuis. Kinderen en hapjes en drankjes waren meegenomen en de meeting was in eerste instantie bedoeld voor de gezelligheid en in tweede instantie om mij aan data te helpen. Op het forum was al aangekondigd dat ik graag nog wat dingen wilde bespreken. Van tevoren is daartoe een korte inventarisatie gemaakt van topics die ik tijdens de meeting nog graag zou willen bespreken (zie bijlage B). De discussie is in zijn geheel opgenomen op tape en er is een woordelijk verbatim van gemaakt dat meegenomen is in de analyse van het forum. Ik heb het dus ook als forummateriaal behandeld.

Het forum was niet altijd even actief en bovendien was er een aantal deelnemers die, als gezegd, helemaal geen berichtjes plaatste. Er is op een aantal manieren getracht de deelname te verhogen. Allereerst heb ik een van de meest enthousiaste bezoekersters gemaïld met de vraag of zij ideeën of tips had om het forum leuker te maken en meer mensen te benaderen. Een van haar tips was om een thema te openen waarin mensen hun mening en problemen met het forum kwijt konden. Daaruit bleek inderdaad dat het inloggen niet altijd gemakkelijk ging, en dat de meiden soms ook zo maar uitgelogd werden. Deze problemen zijn door de beheerder grotendeels opgelost. Ten tweede zijn de inactieve leden tweemaal – in het najaar van 2005 en het voorjaar van 2006 – gevraagd naar de redenen van hun inactiviteit. Van velen heb ik nooit een reactie gekregen, anderen mailden dat zij niet zo veel tijd hadden om regelmatig het forum te bezoeken. De sporadische keer dat ze inlogden was het moeilijk om mee te doen aan discussies, omdat er veel leesachterstand was. Voor de overzichtelijkheid heb ik dus ook regelmatig thema's waarover niet langer gediscussieerd werd “weggehaald” van de site. Ten derde is overwogen om via informele wegen nieuwe forumleden te zoeken. Een van de bezoekersters was zelf zo enthousiast dat ze in haar kennissenkring potentiële leden wilden zoeken, maar via haar zijn geen jonge moeders lid geworden. Daarnaast is overwogen om ook op andere websites oproepjes te plaatsen voor het forum. De bestaande leden reageerden hier echter afwijzend op: op dat moment zaten we midden in de voorbereidingen van een *live meeting*, en de jonge moeders wilden dat liever exclusief voor de huidige leden houden.

2.6.2.2 Gesprekshulp

Het forum was zo opgezet dat er sprake was van overkoepelende hoofdstukken met onderliggende thema's. Zo was er het hoofdstuk moederschap met als onderliggende thema's: “voordelen”, “nadelen”, “hoe vertel je je kinderen dat...” Deze thema's zijn als volgt tot stand gekomen.

Voordat het forum van start ging is een inventarisatie gemaakt van thema's die ik daarop wilde bespreken, omdat ze in de verhalen op de website onderbelicht bleven. Voor een aantal van die thema's is een stelling of vraag bedacht én is een kleine introducerende tekst geformuleerd, zodat ik de eerste paar weken dat het forum online was, niet verlegen zou zitten om discussiemateriaal en de forumbezoekersters direct uit kon nodigen om deel te nemen aan gesprekken.

Jonge moeders konden niet zelf – zoals op andere fora wel het geval is – discussie-thema's openen, maar mailden mij met vragen of onderwerpen. Deze vragen en onderwerpen zijn ook toegevoegd aan het forum. Uiteindelijk is zo een heel scala aan onderwerpen besproken (een overzicht is te vinden in bijlage C).

Eén keer is op het forum een thema besproken op verzoek van twee studenten verloskunde die mijn naam op internet hadden gevonden en een interview met mij hadden gehouden. Ik heb de jonge moeders verteld over deze studenten, maar zij hebben nauwelijks op hun vragen gereageerd. Geen enkele student, professional of anderszins geïnteresseerde heeft toegang gekregen tot het forum. Overigens heb ik daar wel verzoekjes toe gehad.

2.6.2.3 Toegevoegde waarde

Een belangrijke vraag is natuurlijk of het forum inderdaad een aanvulling was op de bestaande data en de analyse kon verdiepen en verbreden. Dit is zeker gelukt. In eerste instantie zijn vooral thema's aan de orde geweest die op de website ontbraken. De ervaring leerde dat de meiden op het forum erg "open" waren: er kwamen bijvoorbeeld ook negatieve gevoelens over het moederschap aan bod, zoals "onrust" en "gevangenschap" in het moederschap. Op het forum zijn dan ook veel van de onderwerpen waar informatie over ontbrak besproken.

De bezoekersters van het forum leken verder over het algemeen – uitzonderingen daargelaten – hun zaakjes op het moment van het onderzoek goed voor elkaar te hebben. Slechts een enkele moeder kampte nog met grote, wezenlijke problemen, zoals het gebrek aan vaste huisvesting, en bezocht het forum vooral om steun te halen. Het derde punt – meer variatie aanbrengen in de onderzoeksgroep – leek met het forum dus niet geslaagd. Dat vormde de aanleiding om ook interviews te gaan houden. Hier wordt bewust voor het woord "leek" gekozen omdat strikt genomen geen gestructureerde informatie over de achtergrond van de forumleden beschikbaar is: omdat de forumdiscussie een vrij losse manier van data verzamelen is, waarbij geen vaste vragen aan de bezoekersters werden voorgelegd, konden de leden zelf bepalen welke informatie zij over zichzelf gaven waardoor geen gestructureerd beeld van de achtergrond van de forumbezoekersters is ontstaan.

Niet alleen was het forum van toegevoegde waarde omdat er meer onderwerpen aan bod kwamen, eveneens had de manier van discussiëren een duidelijk voordeel. De jonge moeders die lid werden konden anoniem hun verhaal doen, en konden ook op elkaar reageren. Zij deden verslag van alledaagse zorgen, problemen en leuke nieuwtjes, en kregen daarop vragen en reacties van anderen. Aldus gaven de jonge moeders voor een belangrijk deel zelf gestalte aan de discussies, waarmee hun leefwereld daadwerkelijk "van binnenuit" beschreven werd.

2.6.2.4 Positionering

Deze manier van onderzoek doen, het gezamenlijk discussiëren waarbij meerdere mensen tegelijkertijd op een onderwerp kunnen reageren, vraagt ook een specifieke positionering van de onderzoeker. Immers: deze neemt niet als "gelijke" aan de discussie deel, maar wil informatie verzamelen. Tegelijkertijd kan een onderzoeker het zich niet permitteren om op grote afstand van de forumdiscussies te blijven staan, omdat discussies dan snel geneigd zijn dood te vallen. Ik heb daarom niet alleen thema's geopend voor discussie, maar las ook actief mee in die thema's, en probeerde door vragen te stellen de discussie levend te houden. Daarbij is er bewust voor gekozen om op het forum een informele en betrokken toon te hanteren. Dat betekent dat ik met de meiden meeleefde bij tragische voorvallen, bij blijde gebeurtenissen en soms ook mijn opvattingen over moederschap heb laten doorschemeren. Wanneer moeders hun kind bijvoorbeeld een straf wilden geven die mij erg extreem voorkwam, heb ik daar mijn twijfels over geuit, althans, als de moeders om advies vroegen.

Wel is er voor gewaakt om op de positie van onderzoeker te blijven staan. Meeleven paste in het kader van het forum, maar persoonlijke zaken te berde brengen beslist niet.

Voor de bezoeksters was ik onderzoeker en ben ik dus ook op een zekere afstand gebleven. In de discussies heb ik er daarom ook op aangestuurd om mijn onderzoekersrol steeds weer duidelijk te maken door frasen te gebruiken als “voor mijn onderzoek vind ik het interessant om te weten hoe...”. De jonge moeders moesten zich er wat mij betreft van bewust blijven dat ze deelnamen aan een onderzoek. Dat ik ook voor hen echt die onderzoeker ben gebleven maak ik op uit een aantal zaken. Allereerst vroeg een bezoeker ook aan mij hoe het was om als “niet-moeder al die verhalen van jonge moeders te lezen”. Ik – als “niet-moeder” – bleef dus duidelijk een buitenstaander. Daarnaast drong dezelfde moeder er tijdens de meeting bij mij steeds op aan om vragen te stellen (“daar kom jij immers voor”) en weer anderen wilden liever niet dat het gesprek opgenomen werd: ook op de meeting was ik duidelijk als onderzoeker uitgenodigd! Ten derde heeft geen van de moeders na het onderzoek nog persoonlijk contact met mij gezocht en ook tijdens het onderzoek waren zij nooit in mij als persoon geïnteresseerd. Aan elkaar vroegen de bezoeksters honderduit over hun huis, hun vriend, hun kindje, maar aan mij werden dat soort vragen niet gesteld. Sowieso heb ik de ervaring dat de meiden op het forum meer met elkaar dan met mij spraken. Ik stak mijn neus in de discussies om informatie los te krijgen, maar de deelnemers reageerden veelal ook op elkaar.

Het forum is open geweest van eind oktober 2005 tot eind juni 2006. Het kende intensieve en minder intensieve periodes en is eigenlijk vanzelf doodgebloed. Bovendien meldden een tweetal bezoeksters dat ze “hun zegje hadden gedaan” en het forum dus niet meer zouden bezoeken. In de zomer van 2006 heb ik het forum dus officieel gesloten door alle leden een mail te sturen en geen nieuwe verzoekjes om lidmaatschap te honoreren. In november hebben alle leden eveneens een mail van mij gehad met de aankondiging van het “einde” van het onderzoek, een korte impressie van onze bevindingen en het aanbod om nog een keer samen te komen zodat ik eventuele vragen kon beantwoorden. Daar heb ik slechts 1 reactie op gehad. Deze moeder heb ik aangeboden om een persoonlijke afspraak te maken, maar daar is zij niet op in gegaan.

2.6.3 Interviews

Zoals in voorgaande paragraaf reeds aan de orde is gekomen wilde ik – in verband met de representativiteit van het onderzoek én om genoeg informatie over thema’s als hulpverlening te verzamelen – ook jonge moeders in het onderzoek betrekken die een minder rooskleurig levensverhaal te vertellen hadden, en die in aanraking waren geweest met (professionele) hulpverlening. Tegelijkertijd hadden zich via de mail verschillende jonge moeders gemeld die wel graag mee wilden werken aan het onderzoek, maar die hun verhaal liever niet via het forum kwijt wilden. Besloten is toen om deze moeders te interviewen en te proberen om meer van deze levensverhalen in kaart te brengen.

2.6.3.1 Selectie van respondenten

Voor de eerste ronde interviews (2006) zijn de respondenten op heel diverse manieren benaderd. Hoewel de indruk bestond dat het vinden van respondenten geen probleem

moest zijn, was het heel moeilijk om daadwerkelijk afspraken te plannen. De volgende zoek- en selectiemethoden zijn gehanteerd.

1. *Zelfselectie.* Drie van de zes respondenten meldden zich uit zichzelf bij mij om mee te doen aan het onderzoek. In hun mail schreven zij over hun leven, waaruit opgemaakt kon worden dat deze moeders in de doelgroep pasten. Al deze moeders heb ik na het interview ook lid gemaakt van het forum.
2. *Non-participanten van het forum.* Als gezegd was er een aantal moeders dat mee wilde doen aan het onderzoek, maar dat nooit actief lid is geworden van het forum. Deze meiden heb ik aangeschreven met het verzoek om een interview. Eén respondent is op deze manier benaderd.
3. *Potentiële participanten van het forum.* Nadat het besluit was genomen om interviews te houden, heb ik iedereen die wilde participeren in het onderzoek eveneens gevraagd om een interview. Vooral omdat zo vanaf april het forum aan het “doodbloeden” was en ik nieuwe moeders liever als respondent wilde dan als forumlid. Hoewel een aantal meiden hier positief op reageerde, is het met geen van hen gelukt om een afspraak te maken.
4. *De oproepjes op de website.* Op de website biedt een aantal jonge moeders zich aan voor een interview met een student of journalist. Ik heb een aantal moeders gemaild of ik ze mocht interviewen. Dat is in één geval gelukt.
5. *Contact zoeken met professionele instellingen.* Via MARA, dat ook al haar medewerking verleende door mij de website tienermoeders.nl te laten onderzoeken, ben ik in contact gebracht met een respondente. Via informele contacten die ik reeds bij andere instellingen had lopen heb, ik eveneens geprobeerd nieuwe respondenten te verzamelen, maar dat is niet gelukt.

Bovenstaande zoekstrategie leunt zwaar op de website tienermoeders.nl en spreekt vooral jonge moeders aan die daar online zijn. Dit heeft voordelen voor de samenstelling van de onderzoeksgroep. Zo is een website niet aan geografische grenzen gebonden, en kunnen dus jonge moeders uit geheel Nederland in de onderzoeksgroep terecht komen. Door zo sterk te leunen op het internet, is er echter ook sprake van een zekere vorm van selectie. Alleen moeders met internetverbinding worden immers op die manier bereikt. Voor de tweede ronde interviews (2008) is daarom een geheel andere strategie gekozen en zijn respondenten geworven via een zorginstelling, en de bijbehorende consultatiebureaus, waarmee dit selectiemechanisme vermeden kan worden. Immers, alle moeders – jong of oud – bezoeken in de eerste levensjaren van hun kind een consultatiebureau.

De betreffende zorgorganisatie is gevestigd in een middelgrote provinciestad in de Randstad. De eerste contacten zijn gelegd via mijn promotor Andries Baart. Via deze organisatie zijn 49 jonge moeders aangeschreven met de vraag of zij mee wilden doen aan het onderzoek. Zij ontvingen daartoe:

- een uitnodigingsbrief waarin het onderzoek werd toegelicht en om medewerking werd gevraagd;
- een brief van de betreffende zorginstelling waarin zij hun goedkeuring over het onderzoek uitspraken;
- een antwoordbrief om zich op te geven voor het onderzoek.

- Ook werd een – geadresseerde en voorgefrankeerde – antwoordenvolp meege-
stuurd om de kans op respons te verhogen.

Deze documenten zijn te vinden in bijlage D, waarin eveneens toelichting wordt gegeven op de tekst van de uitnodigingsbrief. De zorgorganisatie verstuurde de correspondentie naar de jonge moeders, waardoor het niet nodig was om mij op de hoogte te stellen van de namen of adressen van de respondenten. Om te voorkomen dat er respondenten zouden reageren die niet binnen mijn doelgroep zouden vallen (tiernmoeders), is vantevoren mijn “definitie” van tiernmoeders aan de organisatie voor-
gelegd. Daarbij is onder andere vermeld dat ik in deze fase van het onderzoek alleen autochtone moeders wilde interviewen, omdat de onderzoeksgroep door omstandig-
heden tot dat moment overwegend uit autochtonen bestond (zie §2.8.2.2) Daarnaast bevatte de antwoordbrief waarmee de moeders zich aan konden melden voor het on-
derzoek eveneens een aantal vragen, die mij in staat zouden stellen om – bij een hoge
respons – jonge moeders te selecteren op een aantal kenmerken, waarbij ik me ten doel
stelde om een zo divers mogelijke respondentengroep samen te stellen. Overigens was
de respons zo laag, dat deze selectie nooit gemaakt is.

Zeven jonge moeders hebben op deze eerste uitnodiging gereageerd. Twee van deze
respondenten zijn uiteindelijk niet geïnterviewd, omdat zij niet in de doelgroep pasten
vanwege hun leeftijd en etniciteit. De overige vijf respondenten voldeden niet aan de
strikte criteria die vooraf gedefinieerd waren ten aanzien van de leeftijd van de respon-
denten. Het doel was om alleen jonge moeders te interviewen, die 70% van de periode
dat ze moeder waren jonger waren dan 20 jaar. Dit strenge criteria maakte echter dat
van de 7 reacties, slechts 2 moeders in aanmerking zouden komen voor een interview.
Gezien de lage respons is deze grens noodgedwongen verlaagd naar 30%. Deze vijf
respondenten zijn benaderd voor een interview, en bij vier van hen is uiteindelijk een
interview afgenomen.

Omdat er zo weinig respons kwam op mijn verzoek tot medewerking, is begin septem-
ber 2008 opnieuw een brief uitgedaan naar de 42 resterende jonge moeders. Ditmaal is
geen brief namens de zorgorganisatie toegevoegd en de antwoordenvolp was ditmaal
ongefrankeerd. Om de mogelijk hogere drempel die hierdoor ontstaat op te vangen, heb
ik zeer nadrukkelijk in de herinneringsbrief aangegeven dat meiden zich ook konden
opgeven via e-mail. Drie jonge moeders hebben op deze herinneringsbrief gereageerd.
Met twee daarvan heb ik een afspraak gemaakt. De derde was van allochtone komaf en
is dus niet geïnterviewd.

Eerste uitnodiging	Tweede uitnodiging
7 reacties	3 reacties
2 respondenten “ongeslacht”	1 respondente “ongeslacht”
1 respondent onbereikbaar	
4 interviews	2 interviews

De zes respondenten die uiteindelijk geïnterviewd zijn, heb ik vooraf nogmaals ge-
vraagd naar hun leeftijd en etniciteit, om me ervan te verzekeren dat zij binnen de doel-
groep van het onderzoek zouden passen. Aanvullend heb ik gevraagd of ze al eens

eerder hebben meegedaan aan een onderzoek. Hiermee werd uitgesloten dat ik een moeder interviewde die ik al eens was tegengekomen op het forum bijvoorbeeld.

2.6.3.2 Gesprekshulp

In de eerste ronde interviews (2006) is er voor gekozen om zo dicht mogelijk bij het format van het bestaand materiaal te blijven. Het bestaande materiaal bestaat uit zelf-rapportages en levensverhalen en ook de respondenten moesten de gelegenheid krijgen om hun verhaal in eigen woorden en chronologie te vertellen. Er zijn dus open interviews gehouden, zonder voorgestructureerde vragen. Wel is een globale topiclijst opgesteld. Waar de verhalen op de site zich beperkten tot de zwangerschapsperiode, moesten de interviews namelijk ook informatie over de periode daarvoor en daarna opleveren. Als structuur voor de “topiclijst” is dus gekozen voor een drieluik: het leven voor, tijdens en na de zwangerschap. Binnen dit drieluik kwamen specifieke onderwerpen aan de orde, die ontleend waren aan de verhalen (zoals de actoren die een rol spelen in je leven, de manier waarop de meiden met ijkpunten als de ontdekking, bekendmaking van de zwangerschap et cetera omgingen). Op deze manier waren de interviews open, maar uitgebreider dan de verhalen en verzamelden zij wel gelijksoortige informatie. De volledige topiclijst is te vinden in bijlage E.

Als hulpmiddel is eveneens een aantal theoretische reflecties die tot dusver uit de analyse naar voren waren gekomen onderaan de topiclijst genoteerd. Deze onderwerpen zijn niet bij iedereen “uitgevraagd” (het open karakter zou erdoor verloren gaan), maar zij waren bedoeld om tijdens het interview attent te blijven op hoofdthema's als “regie” en “eer” en hierop door te kunnen vragen wanneer de gelegenheid zich voordeed.

Vijf interviews zijn bij de respondenten thuis of in de opvang waar zij verbleven afgenomen. Eén respondente is geïnterviewd op MARA omdat zij in een kamertrainingsproject woonde en geen bezoek kon ontvangen. Alle gesprekken zijn opgenomen op taperecorder. Bij één respondent is dat misgegaan. Aan het einde van het gesprek bleek de taperecorder bepaalde gespreksdelen wel, en andere niet opgenomen te hebben. Ik heb zo goed als mogelijk het gesprek ter plaatse schriftelijk gereconstrueerd met behulp van de respondente en 's avonds deze notities – aangevuld met stukken verbatim – direct grondig uitgewerkt. De duur van de gesprekken varieerde van 1,5 tot 3 uur. Bij vijf interviews waren kinderen thuis op het moment van interviewen en we werden daar natuurlijk soms door gestoord. Naast de verbata zijn voor elk gesprek notities gemaakt van mijn observaties. Het gaat daarbij om inhoudelijke observaties van de respondente en van haar huis, alsook methodische observaties van het gesprek en mijn interviewstijl. In november 2006 hebben vijf respondenten een mail gehad (net als de forumleden) over de afronding van het onderzoek en de mogelijkheid om de resultaten te bespreken (de zesde respondente had geen mailadres). Ik heb van geen van de respondenten meer wat gehoord.

In de tweede ronde interviews (2008) is gebruik gemaakt van een andere topiclijst dan in de eerste ronde interviews. Deze nieuwe data werden immers gebruikt om het theoretisch kader-in-wording te “toetsen” en er is voor gekozen om niet meer geheel open interviews te houden, maar om de jonge moeders te ondervragen op specifieke elemen-

ten uit het theoretisch kader. Aan de respondenten is gevraagd of zij een kort levensverhaal aan mij op wilden sturen voorafgaand aan het interview, zoals ook enkele van de respondenten uit 2006 hadden gedaan. Dit verhaal zou de tijd die in het interview wordt besteed aan dit onderwerp kunnen beperken. Slechts één respondent stuurde deze informatie over zichzelf op, welke echter zo summier was dat het nauwelijks bruikbaar was voor het interview.

Uiteindelijk is dus gepoogd om in het interview met respondenten, zowel hun levensverhaal te reconstrueren alsook door te vragen op onderwerpen die voor het theoretisch kader relevant waren. Het levensverhaal is in dit geval echter wel afgebakend, en had betrekking op de periode tussen het moment waarop de respondente kennis maakte met de vader van haar kind, en het heden. Overigens is wel kort naar het gezinsleven geïnfomeerd waarin de jonge moeders zijn opgegroeid.

Daarnaast is op basis van het theoretisch kader-in-wording een aantal onderwerpen geformuleerd dat in het interview aan bod zou moeten komen, zodat er voldoende informatie zou zijn om het theoretisch kader te toetsen en verder uit te werken. De volgende werkwijze is daarbij gehanteerd. De codelijst van de reeds geanalyseerde data is uitgeprint en alle codes zijn langsgelopen om te bezien of – en zo ja, hoe – het onderwerp van de code opgenomen zou moeten worden in een topiclijst. Op basis van deze eerste *quick scan* zijn de hoofdonderwerpen en subonderwerpen voor de gesprekshulp bepaald. Puur beschrijvende codes zijn niet in de topiclijst opgenomen, omdat hun functie in deze fase van het onderzoek beperkt is, en de hoeveelheid onderwerpen die in beperkte tijd aan de orde moest komen juist groot is.

Vervolgens is het theoretisch kader-in-wording doorgelezen en is bezien of de kenmerken van ieder concept en de voornaamste samenhangen, voldoende aan bod konden komen in de gespreksonderwerpen die waren geformuleerd. Op basis hiervan zijn de gespreksonderwerpen verder afgebakend en gepreciseerd. De topiclijst begon vanaf dat moment een minder narratief karakter te krijgen en werd sterker gestructureerd met richtinggevende vragen. Vanaf dat moment werd het onderscheid met de topiclijst die in de eerdere interviews is gebruikt ook duidelijker. De hoofdconcepten kregen elk zeer veel ruimte in de gesprekshulp, maar werden altijd gerelateerd aan concrete aspecten uit de levensverhalen van de jonge moeders en zijn dus sterk verweven in het narratief; in het verhaal over het moederschap van de respondent zelf. In bijlage F is de volledige topiclijst te vinden die in deze fase van het onderzoek is gebruikt.

2.7 Data-analyse

Alle interviews zijn woordelijk uitgetypt en deze verbata zijn – evenals de verhalen en het volledige forummateriaal – in Atlas.ti ingevoerd en geanalyseerd. Atlas.ti is een softwareprogramma voor kwalitatieve analyse, dat bij uitstek geschikt is voor onderzoek dat gebaseerd is op een *grounded theory* benadering. Het programma biedt niet alleen de mogelijkheid om codes aan tekstfragmenten toe te kennen, maar maakt het eveneens mogelijk om binnen het programma aan *theory building* te doen, door de mogelijkheid te bieden om codes met elkaar te verbinden (in *supercodes* en *families*) en als zodanig concepten te ontwikkelen. Deze codes kunnen door middel van *network views* vervolgens met elkaar verbonden worden om hun theoretische relatie aan te geven. Ook in het hier gepresenteerde onderzoek is het programma gebruikt als hulpmiddel bij een kwalitatieve analyse van de data, waarbij getracht is tot theorievorming

te komen en waarmee theoretische generaliseerbaarheid werd nagestreefd, eerder dan statistische generaliseerbaarheid (meer hierover volgt in §2.8). In een dergelijke analyse zijn niet frequenties en getallen leidend, hoe vaak een verschijnsel waargenomen wordt in de data, maar zijn de inhoud van de tekstfragmenten en de betekenis ervan voor de concepten die ontwikkeld worden onderwerp van analyse.

Om bekend te raken met Atlas.ti, heb ik in februari en oktober 2005 een training en een workshop bijgewoond over het gebruik van dit softwareprogramma. Elke datavorm (verhalen, forum, interviews) is afzonderlijk geanalyseerd en heeft een eigen “Hermeneutic Unit” (HU) in Atlas.ti gekregen. Dat betekent dat voor elke datavorm (verhalen, interviews, forum) een eigen bestand werd gemaakt, waarin alleen materiaal van de betreffende datasoort werd ingevoerd en ook een eigen codeerlijst kon worden aangemaakt. Hiervoor is gekozen, omdat op deze manier de datavormen gemakkelijk onderling te vergelijken bleven. Atlas.ti biedt namelijk niet de mogelijkheid om bron-documenten die eenmaal ingevoerd zijn in één HU uit te sluiten van analyse, zodat bijvoorbeeld slechts één datavorm tegelijk geanalyseerd kan worden. In onderstaande zal ik toelichten hoe de analyse per datavorm is verlopen.

2.7.1 De verhalen

De analyse van de verhalen is gestart in mei 2005 en kende een aantal fasen. De eerste fase bestond uit het open coderen van de teksten, zonder vooraf gegeven categorieën. Naast het open coderen is van meet af aan eveneens gezocht naar patronen in de data, en wel door middel van de methode van voortdurende vergelijking, een belangrijke werkwijze in de grounded theory (zie Glaser & Strauss, 1967; Wester, 1995). In deze eerste fase lag de nadruk echter vooral op exploratie en het tot stand brengen van een stabiele topiclijst. Ook bracht deze exploratie enkele thema's aan het licht die nadere analyse verdienden. Dit betrof de thema's regievoering – over de wijze waarop de jonge moeders (al dan niet bewust en actief) richting geven aan en controle houden over hun leven – en binding – over de relatie van jonge moeders met de actoren in hun omgeving. Nadat deze topiclijst tot stand was gekomen is de aandacht in de tweede analyse verschoven van exploratie naar analyse, waarbij ook weer de voortdurende vergelijking als voornaamste werkwijze gehanteerd werd. De onderwerpen “regie” en “binding” zijn in deze fase nader bestudeerd en er is gezocht naar een manier om deze concepten te categoriseren en te ontrafelen in dimensies. Uiteindelijk is het resultaat van deze zoektocht geen onderdeel geworden van het hier gepresenteerde theoretische kader. De nieuwe data (de interviews en het discussieforum) boden veel extra en nieuwe informatie en gaven aanleiding tot een theoretisch kader waarin het thema regievoering geen centrale plaats innam. Dit nieuwe materiaal gaf eveneens veel informatie over de actoren in het leven van jonge moeders en maakte dat er een nadrukkelijke focus kwam te liggen op de hulp en steun die zij boden. Elementen van het thema binding zijn uiteindelijk onderdeel geworden van deze veel preciezere analyse over hulp en steun. De analyse in deze fase is afgesloten door de codeerlijst nog eens kritisch onder de loep te nemen en deze definitief de vorm te geven van een axiale codering. Immers, door de analyse van een aantal theoretische thema's – met de bijbehorende dimensies en variaties – bevatte de codelijst niet langer puur beschrijvende codes, maar ook codes die indicatief waren voor (een onderdeel van) een van de theo-

retische concepten. Nadat deze analyse is afgesloten heeft dus een indikking en herstructurering van de codelijst plaatsgevonden waarbij overbodig geworden codes zijn verwijderd, beschrijvende en theoretische codes helder van elkaar zijn onderscheiden en ook via een vaste systematiek zijn geordend. Deze “opschoning” is nauwkeurig vastgelegd en beargumenteerd in een document waarin per code uit de originele codelijst is vastgelegd wat ermee is gebeurd (hernoemd, verplaatst, verwijderd) en wat de betekenis van de code is. Dat betekent dat een omschrijving van de code is gegeven, maar dat ook de betekenis van de code voor het theoretisch kader is uitgelegd. Het resulterende overzicht vormde het uitgangspunt voor de verdiepende fase van het onderzoek die daarna volgde, waarmee de theorie-in-wording door aanvullend materiaal (interviews, forum) werd verdiept en uitgewerkt.

Deze codeerlijst is ook gebruikt om zeven nieuw geselecteerde verhalen te coderen. Hiermee is nagegaan of de codes ook toegepast konden worden op andere verhalen of dat deze aanleiding gaven om nieuwe codes toe te voegen aan de lijst en andere te preciseren. Naar aanleiding van deze codering is de codeerlijst echter niet aangepast.

2.7.2 Forum en eerste ronde interviews

De codeerlijst zoals deze bij de analyse van de verhalen tot stand is gekomen, is in de HU's van het form en de interviews geïmporteerd, en is gebruikt om de data uit de forumdiscussies en de (eerste ronde) interviews te coderen. De analyse van deze data verliep gelijktijdig. Het forum- en interviewmateriaal was echter veel rijker en de oorspronkelijke codeerlijst was dan ook niet toereikend om al deze nieuwe informatie te coderen. Uitspraken over het moederschap bijvoorbeeld, waren in de verhalen heel algemeen en konden niet specifiek gecodeerd worden dan met de term “moederschap”. Op het forum en in de interviews toonde moederschap zich in verschillende verschijningsvormen en konden diverse aspecten ervan gepreciseerd worden. Dit betekent dat ook voor het nieuw verzamelde materiaal tijdens een eerste exploratiefase een open codering heeft plaatsgevonden, waarbij het bestaande codeerapparaat is aangevuld.

Omdat het forum- en interviewmateriaal zeer veel nieuwe informatie bood, was er ook aanleiding nieuwe theoretische thema's te verkennen. De bestaande thema's – met name regievoering – leken in het nieuwe materiaal een minder belangrijke plaats in te nemen: de codes werden relatief minder vaak toegekend aan tekstfragmenten en, belangwekkender als het gaat om kwalitatieve analyse, kregen minder belang toegekend in de discussie. In de plaats daarvan kwamen thema's als “eer en erkenning”, “hulp en steun” en “opgaven” (overigens niet direct onder deze noemers). De analyse van het forum- en interviewmateriaal kent – evenals de analyse van de verhalen – een tweede “preciseringsfase” waarin deze theoretische concepten werden uitgediept en uitgewerkt. Ook ditmaal werd deze fase afgesloten met een indikking en herstructurering van de topiclijst, waarin beschrijvende (open) en theoretische (axiale) codes zijn opgenomen. Deze “opschoning” is eveneens nauwkeurig vastgelegd en beargumenteerd in een document waarin per code uit de originele codelijst is vastgelegd wat ermee is gebeurd (hernoemd, verplaatst, verwijderd) en wat de betekenis van de code is. Daarnaast is gebruik gemaakt van *network views*. Het maken van een netwerk is een optie die Atlas.ti biedt, waarbij het theoretisch kader-in-wording met de bijbehorende codestructuur schematisch weergegeven kan worden. De boomstructuur van een axiale

codering – met beschrijvende en meer theoretische codes; met subcodes en juist overkoepelende labels – kan in Atlas.ti heel goed gereconstrueerd worden door gebruik te maken van zogenaamde code families (verzamelingen van codes die betrekking hebben op eenzelfde onderwerp, of eenzelfde theoretisch construct) of supercodes (waarbinnen codes via *boolean searches* gecombineerd kunnen worden). Door gebruik te maken van deze opties, en ze te verwerken in een network view kan in één oogopslag duidelijk worden uit welke dimensies/rangordeningen/categorisering een concept bestaat, en welke codes indicatief zijn voor deze dimensies/rangordeningen en categorisering. Voor elk van de theoretische concepten is een dergelijk network gemaakt. De voordelen hiervan zijn tweeledig. Enerzijds wordt de controleerbaarheid van het onderzoek verhoogd, omdat steeds heel helder is op welke manier een theoretisch concept “steunt” op empirisch materiaal. Anderzijds zijn dergelijke networkviews een hulpmiddel bij het (re)construeren van het theoretisch kader en het analyseren van nieuw materiaal, zoals dat ook in dit onderzoek heeft plaatsgevonden. De networkviews uit deze fase van het onderzoek zijn te vinden in bijlage G.

2.7.3 Tweede ronde interviews

Nadat er een stabiel en coherent theoretisch kader was geformuleerd, zijn opnieuw interviews afgenomen om de validiteit van het theoretisch kader te toetsen en na te gaan of het verzadigingspunt reeds was bereikt. Ook deze nieuwe interviews zijn woordelijk uitgetypt en hebben een eigen analytische eenheid (HU) gekregen in Atlas.ti. Vervolgens is de bestaande axiale codering ingevoerd in deze nieuwe HU en deze is gebruikt om het nieuwe materiaal te coderen en te analyseren. Daarbij is regelmatig gebruik gemaakt van het overzicht van axiale codes en de networkviews die in de vorige fase van het onderzoek tot stand waren gekomen. Ook is regelmatig teruggekeken in de eerder gecodeerde data, om een consequente manier van analyseren te garanderen. Overigens werden deze nieuwe data niet met een open blik gecodeerd. Er was immers al sprake van een theoretisch kader dat vooral “getoetst” werd. Dat betekent dat de “codeerdichtheid” lager ligt. Ook is minder vrije *close reading* toegepast en is vooral binnen het bestaande theoretische kader gecodeerd. Het coderen zelf leverde weinig problemen op: de axiale codeerlijst kon prima worden gebruikt om de nieuwe data te coderen.

Vervolgens is op basis van het theoretisch kader een aantal centrale veronderstellingen geformuleerd, welke “getoetst” zijn aan de nieuwe data. Getracht is om deze veronderstellingen zo te formuleren, dat ze weerlegd konden worden. Er is met andere woorden gezocht naar bewijzen dat het theoretisch kader-in-wording niet klopt (falsificatie). Niet elk onderdeel van het theoretisch kader leende er zich echter voor om op die manier onderzocht te worden en ook verificatie maakte een belangrijk deel uit van de analyse: er is gezocht naar bewijs dat bepaalde veronderstellingen *wel* klopten.

Deze analyse steunde het bestaande theoretisch kader uiteindelijk op hoofdlijnen. Er werden aanwijzingen gevonden dat de eerder geformuleerde concepten inderdaad ook een verklarende waarde hadden voor de nieuwe data. Daarnaast werden op een aantal punten in de data echter wel verschijnselen aangetroffen, welke op basis van het theoretisch kader niet verwacht werden. Dit betrof met name de ervaringen die jonge moeders hadden met hulp en steun. In hoofdstuk 9 zal aan de orde komen dat actoren die waardevolle steun bieden, niet alleen oplossingsgericht handelen, maar zich ook op

een specifieke manier positioneren ten opzichte van de moeder in kwestie. Op grond van de eerste analyse werd een aantal van deze posities beschreven. De posities die aangetroffen werden in de data uit de tweede ronde interviews, gaven echter aanleiding om de oorspronkelijke indeling aan te passen van een categorisering naar een continuüm waarop actoren zich positioneren. Tevens bleken de data uit de tweede ronde interviews een aantal *deviant cases* op te leveren. Op basis van de eerste dataset werd verondersteld dat steun alleen waardevol is wanneer oplossingsgericht handelen en een specifieke positionering van verbondenheid gecombineerd worden. In de tweede ronde interviews kwam echter scherper dan in de eerste ronde naar voren dat ook oplossingsgericht handelen in zichzelf gewaardeerd wordt, en niet perse gepaard hoeft te gaan met verbondenheid. Het theoretisch kader is op deze punten dus genuanceerd.

Daarnaast zijn de onderlinge verbanden tussen de concepten uit het theoretisch kader op grond van de data geherformuleerd. Echt aanvullende informatie die aanleiding gaf om nieuwe concepten aan het kader toe te voegen werd niet aangetroffen. Wie een uitgebreid verslag wil van de precieze veronderstellingen die in deze analyse zijn getoetst en de aanpassingen die dat heeft opgeleverd, verwijs ik naar bijlage H.

2.8 Reflectie: bedreigingen voor validiteit en generaliseerbaarheid

In voorgaande zijn al een aantal opmerkingen geplaatst over problematische aspecten van de in dit onderzoek toegepaste dataverzamelmethode, met name waar het gaat om het verzamelen van online verhalen en het online benaderen van forumleden en respondenten. Een dergelijke werkwijze kent een aantal nadelen:

1. Online communicatie geeft de gebruiker altijd de mogelijkheid een verzonnen identiteit aan te nemen, waardoor niet gegarandeerd kan worden dat participanten in het onderzoek daadwerkelijk jong moeder zijn en waarheidsgetrouw verslag doen van hun ervaringen. Online communicatie roept, met andere woorden, vragen op met betrekking tot de authenticiteit van de data.
2. Het is mogelijk dat jonge moeders die een website als *tienermoeders.nl* bezoeken een specifieke “deelverzameling” zijn van de totale populatie tienermoeders in Nederland. Bijvoorbeeld omdat alleen moeders uit welgestelde milieus toegang hebben tot internet.
3. De website geeft geen informatie over de kenmerken van individuele bezoekers van de site, zoals etniciteit of leeftijd, waardoor het moeilijk is om in te schatten of de onderzochte groep inderdaad een specifieke selectie is van de totale populatie jonge moeders.

De nadelen van het gebruik van online materiaal kunnen van invloed zijn op de interne en externe validiteit van het onderzoek. Wanneer we “onechte” ervaringen optekenen en meenemen in de analyse wordt de *interne validiteit* van het onderzoek aangetast. Het feit dat we wellicht met een deelverzameling van de doelgroep jonge moeders van doen hebben, heeft invloed op de *externe validiteit* en *generaliseerbaarheid* van het onderzoek: de vraag of de gevonden resultaten wel van toepassing zijn op andere dan de hier onderzochte jonge moeders. Daarbij moet expliciet opgemerkt worden dat in dit onderzoek – zoals in veel kwalitatief onderzoek – niet gestreefd is naar statistische

generaliseerbaarheid. Statistische generaliseerbaarheid betreft de vraag in hoeverre onderzoeksresultaten en -conclusies bij een specifieke steekproef met een zekere graad van waarschijnlijkheid kunnen worden gerealiseerd naar de beoogde populatie (Smaling, 2009). In dit onderzoek zou statistische generalisatie betekenen dat de gevonden verschijnselen, zoals de gesignaleerde opgaven (zie hoofdstuk 8), zich in dezelfde verhouding voordoen bij de totale populatie tienermoeders in Nederland. Statistische generalisatie is echter van meet af aan geen doel geweest van dit onderzoek en de aantallen onderzochte moeders zijn in dit onderzoek te klein om op basis van de ervaringen van de onderzoeksgroep, uitspraken te doen over het voorkomen en de frequentie van waargenomen verschijnselen in de totale doelgroep. Dit onderzoek beoogde daarentegen wel om inzichten op te doen die relevant zouden kunnen zijn voor de wetenschappelijke problematisering van jonge moeders. In dit geval wordt gesproken van inhoudelijke generaliseerbaarheid of theoretische generaliseerbaarheid (zie 't Hart, Boeijs & Hox, 2005), waarbij de analyse van verschijnselen gericht is op theorieontwikkeling. Het voorliggende onderzoek tracht op basis van een leefwereldbeschrijving en een analyse van een aantal thema's die zich daarbinnen manifesteren, nieuwe inzichten toe te voegen aan de bestaande probleemdefinities en theorievorming rondom tienermoederschap, en geeft invulling aan een aantal theoretische concepten, zoals opgaven, steun, en erkenning, die niet alleen relevant zijn om inzicht te krijgen in de levens van de onderzochte jonge moeders, maar die bredere relevantie hebben voor andere dan de specifieke groep onderzochte moeders, en wellicht zelfs andere doelgroepen, in vergelijkbare situaties. De theorievorming is dus gebaseerd op onderzoek naar de specifieke doelgroep jonge moeders, maar de uitwerking van met name de concepten opgaven, steun en erkenning hebben het karakter van een formele theorie (*formal theory*, Glaser & Strauss, 1967, p. 34).

In het onderstaande ga ik uitgebreid in op de nadelen van het online benaderen van participanten, en de consequenties hiervan voor de interne en externe validiteit van het onderzoek. Om de ernst en omvang van de problemen met betrekking tot authenticiteit en representativiteit te kunnen schatten heeft in januari 2007 een "website-scan" plaatsgevonden. Dat wil zeggen dat ik het fotoalbum van de website tienermoeders.nl heb gedownload en dat ik dit zo goed als dat gaat heb bekeken op de etniciteit en de leeftijd van de aanwezige moeders. Dit om zicht te krijgen op de samenstelling van de bezoekersgroep en op de aanwezigheid van moeders die strikt genomen niet binnen onze definitie van tienermoeder vallen, de zogenaamde "neppers"⁸. Eveneens is het gastenboek gedownload. Dit gastenboek heb ik aan de hand van zoekwoorden als "buitenlands", "Nederlands", "moslim", "neppers" doorzocht om discussies of informatie over de bezoekers te vinden. Dit levert geen cijfermatige informatie over de samenstelling van de onderzoeksgroep op, maar inhoudelijke. Wat is de indruk van de jonge moeders van de samenstelling van de site? Wie wijzen zij aan als "nep"? De oproepjes op de website zijn tot slot gescand om te zien of daar ook "neppers" bij zouden zitten. Daarbij moet wel vermeld worden dat de inhoud van het fotoalbum, het gastenboek en de oproepjes ten tijde van de website scan in 2007 natuurlijk veranderd was ten op-

⁸ De term "neppers" klinkt wellicht wat oneerbiedig, maar is afkomstig van de website tienermoeders.nl. Het is de benaming die de bezoekers van de website reserveerden voor meiden of vrouwen die zich voordeden als (tiener)moeder, maar dat in werkelijkheid niet waren.

zichte van het begin van het onderzoek (2005) en dat er inmiddels oude bezoekers waren verdwenen en nieuwe waren aangeschoven.

Behalve de website, is ook het tot dan toe verzamelde materiaal (verhalen, forum en de eerste zes interviews) aan een onderzoek onderworpen. Daarbij is vooral de leeftijd van de moeders in kaart gebracht en is eveneens gezocht naar uitspraken over etniciteit. Daarnaast zijn de uitspraken van de moeders steekproefsgewijs en op basis van mijn herinnering bekeken op hun interne consistentie en waarschijnlijkheid. Dit laatste ook om te schatten of er “neppers” in de onderzoeksgroep zitten.

2.8.1 Online communicatie en de authenticiteit van de data

Het online benaderen van respondenten en het gebruik maken van online verzameld materiaal – zoals de levensverhalen en forumdiscussies in dit onderzoek – kan een bedreiging vormen voor de authenticiteit van de verzamelde data, maar biedt ook mogelijkheden. In onderstaande worden beide belicht.

2.8.1.1 Het gevaar van “verzonnen” verhalen

Bezoeksters van de website tienermoeders.nl konden, zoals bij elk forum het geval is, zelf selecteren welke informatie ze op de website beschikbaar wilden stellen. Online kun je immers anoniem deelnemen aan discussies of zelfs een geheel andere identiteit aannemen. Dit werd niet door de webbeheerder geproblematiseerd: de website werd ten tijde van het onderzoek weliswaar gemonitord, maar bezoekers werden alleen “geblokt” wanneer ze onrust veroorzaakten in het gastenboek of op de website. Het is dan ook zeer moeilijk in te schatten of de verhalen en informatie die jonge moeders op de website verspreidden volledig en waarheidsgetrouw zijn. Uit de informatie op de website blijkt echter dat het gevaar van verzonnen identiteiten en verhalen niet denkbeeldig is. Zo werd de website tienermoeders.nl ten tijde van het onderzoek wel degelijk bezocht door neppers. De bezoekers van de website signaleerden bijvoorbeeld dat babyfoto’s van hun kinderen door anderen gebruikt werden. Ook kwamen zij soms bezoekers tegen, die op andere fora al berucht waren en onjuiste informatie over zichzelf hadden gegeven. Naast deze neppers – die zich bewust voordoen als moeder, maar die het feitelijk niet zijn – begaven zich op de website ook bezoekers die weliswaar geen jonge moeder waren, maar zich wel met deze groep (wilden) vereenzelvigen. Denk aan (iets) oudere moeders, of tieners met een kindervens. Dit alles illustreert dat er op de website wel degelijk “niet-jonge moeders” actief waren, waarbij er dus ook een risico is dat deze benaderd zijn om deel te nemen aan het onderzoek.

De vraag is dan ook of de uiteindelijke participanten aan het onderzoek – de schrijfsters van de verhalen, de forumdeelnemers en de respondenten – ook daadwerkelijk zijn wie ze zeggen te zijn en of hun ervaringen als jonge moeder waarheidsgetrouw zijn. Een vraag die overigens een struikelblok vormt voor veel onderzoek dat gebruik maakt van online dataverzamelmethode(n) (zie Mann & Stewart, 2000). Om deze vraag te onderzoeken heb ik vooral gezocht naar inconsistenties in de verhalen van de jonge moeders. Daarmee wordt met name bedoeld op feitelijke “onjuistheden” en ongerijmdheden in hun verhalen en niet zozeer op inhoudelijke tegenstrijdigheden in de ervaringen die zij beschrijven. Op basis van deze criteria schat ik de waarheidsgetrouwheid van het materiaal als volgt in.

Een viertal schrijfsters van de geselecteerde verhalen heb ik vaker gesignaleerd: in mijn mailbox, op het forum, in het gastenboek van de website of in het fotoalbum en hun verhalen waren steeds consistent. In slechts één verhaal ben ik een expliciete inconsistentie tegengekomen.

De schrijfster van verhaal 14 vermeldt bij de start van haar verhaal ‘ik ben ■ en ik ben 15 jaar’. Verderop vertelt ze echter: ‘drie dagen na de uitgerekende datum begonnen de weeën, inmiddels was ik al 16 geworden’.

Gezien het feit dat dergelijke inconsistenties weinig voorkomen, heb ik voldoende gronden om aan te nemen dat de geselecteerde verhalen waarheidsgetrouw zijn.

De twaalf geïnterviewde vrouwen heb ik vanzelfsprekend persoonlijk gesproken en in de meeste gevallen heb ik ook hun kinderen gezien. Van deze vrouwen kan met zekerheid gezegd worden dat het om jonge moeders gaat.

Met betrekking tot het digitaal forum liggen de zaken wat moeilijker. Er is getracht de toegang tot het forum te reguleren door het een gesloten karakter te geven. Dat betekent dat het webadres van het forum niet openbaar werd gemaakt. Bezoeksters van de website tienermoeders.nl konden mailen en werden vervolgens naar hun leeftijd gevraagd en de leeftijd van hun kindje. Op deze manier hebben zich 67 jonge moeders bij mij aangemeld om mee te doen aan het forum (exclusief de geïnterviewde respondenten). Van deze 67 jonge moeders zijn uiteindelijk 42 meiden daadwerkelijk lid geworden en daarvan hebben weer 28 meiden één of meer berichtjes op het forum geplaatst. Voor het onderzoek is het vooral relevant te weten hoeveel “neppers” er in deze laatste groep (wier berichtjes geanalyseerd zijn) terecht gekomen kunnen zijn.

Een tweetal forumleden heeft inconsistente informatie over hun leeftijd gegeven, een aanwijzing voor een eventuele “verzonnen” identiteit. De consequenties voor de geldigheid van het onderzoek zijn niet zo groot, omdat het hier niet om de zeer actieve forumbezoeksters gaat. Daarnaast is één forumlid door de webbeheerder tijdelijk “geblokt” van de website tienermoeders.nl omdat er onrust rondom haar persoon ontstond. Het staat niet vast dat dit forumlid een “nepper” is, maar mocht ze dit wel zijn dat heeft dit voor het onderzoek geen grote consequenties: het betreffende lid heeft slechts één berichtje op het forum geplaatst. Eerder is al aan de orde gekomen dat een van de forumleden zelf leden wilde gaan werven. Voor zover ik kan zien, zijn alle “mee-discussiërende” forumleden via mij lid geworden.

Al met al acht ik – gezien bovenstaande waarnemingen – de kans zeer klein dat er participanten voor het onderzoek geselecteerd zijn die zich onterecht voor hebben gedaan als jonge moeder.

2.8.1.2 De veiligheid van online communicatie

Het kenmerkende van digitale communicatie is de anonimiteit en het onpersoonlijke contact, waardoor participanten in het onderzoek zich anders kunnen voordoen dan ze zijn. Het gevaar van dergelijke “verzonnen” identiteiten en levensverhalen is in bovenstaande reeds besproken. Deze anonimiteit biedt echter ook voordelen. Het feit dat het forum besloten was (niet toegankelijk voor buitenstaanders) en deelnemers geen face-to-face contact hadden met elkaar of met de onderzoeker kan het juist ook makkelijker

maken om ervaringen te delen en waarheidsgetrouwe levensverhalen te vertellen (zie ook Mann & Stewart, 2000, p. 118). Het feit dat op het forum ook moeilijke, vervelende, nare kanten van het moederschap en de eigen moederschapskwaliteiten besproken werden illustreert dit. Ook de forumleden onderschrijven deze waarneming en zijn van mening dat hun discussies erg open en “eerlijk” waren. Zo zegt een van de forumleden het volgende:

Juist omdat het gesloten is (het forum, *SK*), zijn wij nu wel heel eerlijk over alles. [...] [stel] je maakt het helemaal anoniem, dan denk ik dat mensen op dat pad verder gaan. En misschien ook alleen maar op die roze wolk, en nu is het voor ons, zijn we veel eerlijker daarover. (Forum)

Nog een argument om aan te nemen dat de authenticiteit van met name het forum-materiaal groot is, is het feit dat de vaste kern van de forumbezoeksters (11 jonge moeders) gedurende langere tijd betrokken is geweest bij het onderzoek. Er is dus, anders dan bij eenmalige interviews of enquêtes, geen sprake van een momentopname. Door herhaaldelijk, over een langere periode (weliswaar digitaal) met mensen te spreken, ontstaat er een veel beter beeld van hun situatie en de beleving daarvan. Zo konden problemen soms letterlijk gevolgd worden, omdat deze zich voordeden tijdens de onderzoeksperiode, en de forumleden er ten tijde van het probleem verslag van deden. Ook ontstond er op het forum dankzij deze herhaalde contacten een bepaald “gemeenschapsgevoel”. De leden raakten bij elkaar betrokken en in die sfeer kon veel ter sprake komen.

2.8.2 Bezoekers van de website: een select gezelschap?

Een tweede “probleem” dat ik aanhaalde is het feit dat het benaderen van respondenten via een website een bepaalde vorm van zelfselectie met zich mee zal brengen. Het is immers de vraag of op die manier bepaalde groepen jonge moeders – zonder internetverbinding, zonder goede schrijfvaardigheid et cetera – niet structureel uitgesloten worden van deelname aan het onderzoek. Vooral problematisch is het dat de omvang van dit probleem eigenlijk nauwelijks uitgezocht kan worden, omdat de bezoekers van de website zelf besluiten welke informatie ze online plaatsen. Het is dus zeer lastig na te gaan hoe de bezoekersgroep is samengesteld op een aantal relevante kenmerken. Toch heb ik geprobeerd de samenstelling van de bezoekersgroep en de onderzoeksgroep te reconstrueren. Daarbij zijn de volgende kenmerken als relevant beschouwd:

- Leeftijd: zijn bepaalde leeftijdsgroepen oververtegenwoordigd op de website?
- Etniciteit: wordt niet een specifieke etnische groep onderzocht?
- Ervaringen: biedt online discussiëren, en het discussiëren op de onderzochte website in het bijzonder, wel de mogelijkheid om alle ervaringen met het moederschap in kaart te brengen? Met andere woorden, worden bepaalde aspecten van het jonge moederschap wel belicht door digitaal materiaal te analyseren?

Ik zal bij elk van deze kenmerken afzonderlijk stil staan.

2.8.2.1 Leeftijd

Met betrekking tot leeftijd is het de vraag of de bezoekersgroep van de website tienermoeders.nl niet alleen uit zeer jonge, of juist uit de wat oudere moeders bestaat. Het is immers voor de hand liggend om te veronderstellen dat het nogal uitmaakt of meiden op hun 13^e moeder te worden of op hun 18^e. Helaas is het heel moeilijk om in te schatten hoe de bezoekersgroep op dit kenmerk is samengesteld, mede omdat niet alle bezoekersters hun leeftijd vermelden, maar vooral ook door het verschil in de manier waarop de bezoekersters zich voorstellen. De definities variëren als volgt:

- Een aantal moeders stelt zich voor aan de hand van de zwangerschap, ze vertellen hoe oud ze waren tijdens de eerste zwangerschap.
- Een aantal moeders vertelt juist hoe oud ze waren bij de geboorte van hun kind.
- Een aantal moeders geeft alleen hun huidige leeftijd en de leeftijd van hun kind. Hiermee zijn zowel de leeftijd tijdens zwangerschap als de leeftijd tijdens geboorte onduidelijk, omdat leeftijd veelal in jaren, en niet in maanden is genomen.
- Daarnaast zijn er moeders van wie de leeftijd bij de geboorte onbekend is. Zo zijn er verhalen waarin de vertelster helemaal geen leeftijd van zichzelf en/of haar kind vermeldt.

Ook binnen de onderzoeksgroep hebben we met deze verschillende definities te maken, omdat we immers diverse materiaalsoorten combineren (verhalen, forum, interviews) waarbij eveneens de toelatingseis voor participanten gaandeweg het onderzoek strenger geworden is nadat ik tegen een aantal selectieproblemen aanliep (zie ook paragraaf 2.5). Desondanks is geprobeerd om op basis van de informatie die ik over participanten had, een overzicht samen te stellen (zie tabel 2.5). Let wel: om dit overzicht te maken zijn dus gegevens samengevoegd die strikt genomen niet helemaal vergelijkbaar waren, omdat het “ijkpunt” van de leeftijd waarop ze moeder werd, niet voor iedere participant hetzelfde was.

Het overzicht laat zien dat de onderzoeksgroep zeer divers is naar leeftijd. Het is interessant om te vermelden dat volgens een publicatie van het CBS uit 2004 (Garssen, 2004) ongeveer de helft van alle tienermoeders bij de geboorte van hun kind 19 jaar is. Dit aantal is ook redelijk stabiel en vertoont geen sterke fluctuaties door de jaren heen (Garssen, 2004, p. 15). In de onderzoeksgroep is deze groep ondervertegenwoordigd. De studie waarvan hier verslag wordt gedaan streeft echter niet naar statistische generaliseerbaarheid, maar naar inhoudelijke generaliseerbaarheid. Voor dit onderzoek is het dus minder relevant of alle leeftijden op een representatieve wijze vertegenwoordigd zijn in de onderzoeksgroep. Van groter belang is het dat zo veel mogelijk verschillende ervaringen met het jonge moederschap aan bod kunnen komen, en in dat licht is de spreiding van leeftijden in de onderzoeksgroep een voordeel.

Tabel 2.5: Leeftijd van de participanten

	< 16 jr.	16 jr.	17 jr.	18 jr.	19 jr.	20 jr.	?	totaal
Verhalen	5	5	4	3	4	-	8	29
	17%	17%	14%	10%	14%	-	28%	100%
Forum	2	1	11	2	5	5	2	28
	7%	4%	39%	7%	18%	18%	7%	100%
Interviews	-	3	4	3	2	-	-	12
	-	25%	33%	25%	17%	-	-	100%

2.8.2.2 Etniciteit

Al van meet af aan ontstond de indruk dat de website tienermoeders.nl overwegend bezocht werd door autochtone jonge moeders. De website scan uit 2007 heeft dit vermoeden niet hard kunnen maken, maar heeft deze wel versterkt. Er werden namelijk te weinig gegevens verstrekt door de jonge moeders om echt conclusies te kunnen trekken over hun etniciteit. Slechts 17 bezoekers van het (onderzochte deel van het) gastenboek en 16 jonge moeders die hun foto instuurden vermeldden hun etnische afkomst. In totaal hadden 18 van deze 33 meiden een Nederlandse afkomst. Puur cijfermatig is er dus weinig te concluderen over de samenstelling van de bezoekersgroep op het kenmerk etniciteit. Inhoudelijk leren de discussies in het gastenboek echter wel degelijk iets over de bezoekers. Zo maken verschillende berichtjes, van zowel autochtone als allochtone bezoekers, duidelijk dat ook zij van mening zijn dat allochtone moeders ondervertegenwoordigd zijn.

Ik vroeg me af of er hier nog andere Antilliaanse mama's zijn. Ik kom hier heel af en toe en het valt me op dat er weinig buitenlandse mama's zijn hier. Klopt dit of heb ik het helemaal mis???

Ik denk dat de Surinaamse en Antilliaanse meisjes zich niet echt bezighouden met internet want ik zie er namelijk ook nooit één, alleen wel weer op straat.⁹
(Gastenboek)

Verder waren de discussies over religie en “buitenlandse vaders” op de website vaak nogal beladen en spanningsvol. Dit zou aanleiding kunnen zijn voor het feit dat meiden met een andere etnische afkomst dan de Nederlandse zich niet welkom voelen.

Dames laten we het over [...] kids en over zwanger worden hebben, daar is dit gastenboek voor!!! De andere dames die het over de Islam en die onzin willen praten: doe het ergens anders!!! (Gastenboek)

⁹ Citaten zijn sterk ingekort en het taalgebruik is aangepast.

Met dergelijke berichten wordt een stempel op discussies gedrukt. Zelfs al zouden er bezoekers met een Marokkaanse, Turkse, of andere etnische achtergrond zijn, ze zullen niet snel zichtbaar zijn, omdat onderwerpen die hen aangaan en van hen vandaan kunnen komen, eigenlijk niet echt bespreekbaar zijn.

Ten tijde van het onderzoek lijken autochtone bezoekers dus het grootste stempel op de website tienermoeders.nl te drukken. De vraag is of dit beeld ook in de onderzoeksgroep zichtbaar wordt. Ook voor deze groep is weer moeilijk vast te stellen wat hun etnische afkomst is, maar ook hier bestaat de indruk dat het voornamelijk om autochtone respondenten gaat. Op het discussieforum bijvoorbeeld worden wel degelijk onderwerpen als religie besproken, maar het gaat daarbij altijd om het Christendom. Geen enkele keer wordt een religie als de Islam bediscussieerd. Heel af en toe worden berichten geplaatst over allochtone(n) (tienermoeders).

[...] Maar wat ik wel weer vreemd vind is dat en dat is niet verkeerd of discriminerend bedoeld. Maar de mensen die van uit het buitenland ons land in komen die krijgen heel vaak gewoon een uitkering en zoals de mensen hier uit Nederland die krijgen niks. [...] (Forum)

Dergelijke opmerkingen maakten niets los bij andere forumbezoeksters. Ook dit is een aanwijzing dat de andere bezoekers voornamelijk van autochtone komaf zijn. Juist vanwege het vermoeden dat de bezoekersgroep van de website (en diens gevolgde onderzoeksgroep) voornamelijk uit autochtone vrouwen bestond, is besloten in de tweede ronde interviews alleen autochtone jonge moeders te interviewen. In onderstaande een overzicht van het aantal moeders in de data, waarvan met zekerheid iets over hun afkomst te zeggen is.

Tabel 2.6: Etniciteit van de participanten

	Verhalen	Forum	Interviews	Totaal
Allochtoon	-	-	2	2
Autochtoon	1	6	10	17
Onduidelijk	28	22	-	50

Al met al is er zeker reden om aan te nemen dat het aantal allochtone jonge moeders in de onderzoeksgroep zeer klein is. Omdat autochtone moeders oververtegenwoordigd zijn, zijn de bevindingen die in dit onderzoek gepresenteerd worden vooral op hen van toepassing.

2.8.2.3 Format van de website

In voorgaande is al gerefereerd aan het feit dat de berichten op de website een behoorlijk stempel op discussies kunnen drukken. Het praten over gevoelige onderwerpen, zoals religie, kan daardoor worden ontmoedigd en andere onderwerpen kunnen juist uitgebreid de ruimte krijgen. Dit maakt dat er sprake van zijn van selectie en impliciete prescriptie: er is sprake van selectie omdat niet iedereen zijn verhaal kan doen, en van impliciete prescriptie omdat die verhalen blijkbaar aan vaste onderwerpen gebonden

zijn. Hierdoor is het mogelijk dat de website – en het daar aanwezige materiaal – ten tijde van het onderzoek een specifiek format had, waarbinnen bepaalde ervaringen wel, en andere ervaringen niet beschreven konden worden. Dit kan voor het onderzoek nadelig zijn, omdat we immers (het streven naar inhoudelijke generalisering indachtig) een zo rijk en divers mogelijk arsenaal aan ervaringen met het jonge moederschap wilden analyseren. Bestudering van de verhalen en van het gastenboek leerden echter dat er wel degelijk sprake was van een specifiek format. Ik geef een aantal voorbeelden waaruit dit blijkt.

Het vaste stramien van de verhalen

De verhalen worden overwegend verteld volgens een vast stramien. Dat bestaat er uit dat de meiden een geschiedenis vertellen: een, vaak chronologisch, overzicht van gebeurtenissen vanaf het moment dat het jonge moederschap begint tot het heden, het tijdstip waarop de moeder het verhaal op papier zet. Gebeurtenissen die in deze geschiedenissen de revue passeren zijn bijvoorbeeld: de kennismaking met de partner, de “eerste keer”, de ontdekking van de zwangerschap, de bekendmaking, de bevalling. De verhalen zijn bovendien overwegend verslagen van de zwangerschapsperiode en daarmee vooral van de aanstaande moeder. Het moederschap zelf komt weinig ter sprake.

De positieve insteek op de website

De website gaf zelf al een duidelijke boodschap aan bezoekers op haar homepage. “Tiernormoeders zijn niet zielig” stond daarop te lezen, waarmee het insturen van zielige verhalen wellicht onbewust ontmoedigd werd. In de eerste fase van het onderzoek zijn de onderzochte verhalen gecategoriseerd naar hun structuur. Daarbij heb ik de volgende drie verhaalsoorten onderscheiden:

1. De “neutrale verhalen” (10 van de 23). Dit type verhaal start niet uitgesproken positief of negatief en moeilijke momenten leiden niet tot een algemene negatieve levensloop. Na de zwangerschap gaat het leven gewoon verder.
2. De “na-regen-komt-zonneschijn” verhalen (8 van de 23). De schrijfster kende veel problemen in haar leven. Soms al voor de zwangerschap maar vooral ook tijdens de zwangerschap doen zich moeilijke momenten voor. Uiteindelijk komt alles echter op zijn pootjes terecht en redt zij zich prima: alleen, of met een gezinnetje om haar heen.
3. De “open einde verhalen” (5 van de 23). Hier bevindt de moeder zich in een, in haar ogen, minder prettige situatie (na bijvoorbeeld een miskraam, gedwongen afstaan van je kindje). Vaak wordt er wel positief vooruitgekeken: ik ga er alles aan doen om dit te veranderen.

Hoewel er dus wel degelijk ook negatieve ervaringen en problemen aan bod komen, lijkt een positieve insteek – een “roze wolk” – toch de overhand te hebben op de website. Het is onduidelijk of dit komt omdat alleen zelfredzame meiden met een voorspoedig leven op de website komen, of dat alleen verslag wordt gedaan van de positieve aspecten van levens die ook hun mindere momenten kennen. In ieder geval blijkt ook uit de reacties van de participanten in het onderzoek dat zij zelf niet alles op de website plaatsen en zich ervan bewust zijn dat de bezoekers van de website op sommige momenten een eenzijdig beeld van de werkelijkheid laten zien.

Het zijn te positieve verhalen. Je hoort nooit iets negatiefs. Het lijkt net alsof het een taboe is om daarover te praten. Wat is het negatieve ding van het moederschap. Dan moet je ook evengoed open kunnen zijn, net als over de goede dingen. Het is net als ouders en sex, daar kun je toch niet over praten, bij mij was dat taboe. Nou dat lijkt nu ook met kinderen. (Interviews, 1^e ronde)

Volgens mij komen meiden alleen op die site op het moment dat het lekker met ze gaat. En dat meiden met wie het niet zo lekker gaat, dat die liever lezen... (Forum)

Al met al wordt duidelijk dat de informatie op de website weliswaar zeer talrijk en informatief is, maar dat deze zeker niet volledig is en volgens een bepaald format tot stand komt. Enkele relevante onderwerpen en ervaringen blijven daardoor onderbelicht, althans, wanneer alleen materiaal van de website in het onderzoek betrokken zou zijn.

2.8.2.4 Aanvullende data

Bovenstaande problemen met betrekking tot de selectiviteit van de participanten en de selectiviteit en modaliteit van de data vormden een van de redenen om aanvullend materiaal te verzamelen. Door ook ander materiaal te verzamelen dan informatie die binnen het format van de website tot stand was gekomen – zoals de forumdiscussies en de interviews – konden ontbrekende onderwerpen en ervaringen alsnog aan bod komen. Eerder is al geëxpliciteerd dat het forum en de interviews hierin ook echt een aanvulling bleken te zijn. Daarnaast zijn respondenten gedeeltelijk buiten de website om benaderd (zie §2.6.3.1). Alleen respondenten via de website werven draagt het risico met zich mee dat ongemerkt een deelpopulatie wordt geselecteerd; wellicht dat toegang tot het internet samenhangt met sociaal-economische status bijvoorbeeld. Door ook jonge moeders in het onderzoek te betrekken die niet via een website geworven zijn, wordt dit risico beperkt.

Terugkomend op de samenstelling van de onderzoeksgroep en op hun kenmerken zoals ik die eerder formuleerde concludeer ik het volgende. Met betrekking tot de leeftijd van de onderzoeksgroep is geen sterke oververtegenwoordiging van een specifieke leeftijdscategorie te zien. Wel is er reden om aan te nemen dat er onbewust en ongemerkt een selectie heeft plaatsgevonden op etniciteit: er namen voornamelijk autochtone jonge moeders deel aan de discussies op de website tienermoeders.nl en diensengevolge ook aan dit onderzoek. Bij de selectie van nieuwe respondenten is ervoor gekozen om allochtone moeders dan ook geheel uit te sluiten, zodat de bevindingen niet op deze groep van toepassing zijn. Doordat ook respondenten benaderd zijn buiten de website om, is het risico verkleind dat de onderzoeksgroep op een ander (onbekend) kenmerk dan leeftijd of etniciteit sterk homogeen is. Daarnaast heeft aanvullende dataverzameling het mogelijk gemaakt om toch rijke en diverse ervaringen met het jonge moederschap op te tekenen, waardoor het format en de insteek van de website tienermoeders.nl uiteindelijk de resultaten nauwelijks gekleurd zullen hebben. Wel heeft dit tot gevolg dat bepaalde bevindingen voornamelijk gebaseerd zijn op data afkomstig van de website, en andere bevindingen zich voornamelijk baseren op het nieuw verzamelde empirisch materiaal. Waar dit het geval is, zal dat expliciet worden vermeld.

2.8.3 Periodisering

Een aspect dat in het voorgaande onbelicht is gebleven, is het feit dat de moeders in onze onderzoeksgroep, in diverse perioden moeder zijn geworden. De data zijn grotendeels verzameld in 2005/2006 en 2008, maar de verhalen die afkomstig zijn van de website waren vaak al in voorgaande jaren geschreven. De selectie verhalen is immers afkomstig uit de jaren 2003, 2004, 2005, 2006. Bovendien zijn de schrijfsters van deze verhalen vaak al in eerdere jaren moeder geworden. De “oudste” tienermoeder in onze selectie, heeft haar eerste kind gekregen in 1992. Daartegenover staan de moeders die in 2008 geïnterviewd zijn en die in 2007 bevallen zijn. Oftewel: de ervaringen met het jonge moederschap die in dit onderzoek aan bod komen hebben betrekking op de periode 1992-2007 en beslaan 16 jaar. De ervaringen uit de verschillende jaren zijn niet structureel met elkaar vergeleken. Hier was ook geen aanleiding toe, omdat er geen grote discrepanties tussen de diverse levensverhalen gesignaleerd zijn.

2.9 Conclusie: betrouwbaarheid, validiteit en generaliseerbaarheid

In dit hoofdstuk is uitgebreid beschreven hoe het hier gepresenteerde onderzoek vorm heeft gekregen, welke methodische keuzen zijn gemaakt en welke overwegingen daaraan ten grondslag liggen. Bovendien heb ik geprobeerd aan te tonen dat tijdens het onderzoek een zeer systematische werkwijze en uitgebreide verslaglegging zijn gehanteerd. Voorbeelden hiervan zijn de zorgvuldigheid en systematische werkwijze waarmee het materiaal is gecodeerd, de uitgebreide argumentatie waarmee de open codering is omgewerkt naar een axiale codering en de wijze waarop gesprekshulpen tot stand zijn gekomen. De controleerbaarheid en systematische werkwijze zijn belangrijke indicatoren voor de betrouwbaarheid van een onderzoek, welke ik voor dit onderzoek dan ook hoog schat.

Tevens is een aantal aspecten van de dataverzameling besproken dat van invloed zou kunnen zijn op de validiteit en generaliseerbaarheid. Bij validiteit gaat het om de vraag in hoeverre de bevindingen in dit onderzoek betrekking hebben op de bedoelde werkelijkheid. Met andere woorden: doet dit onderzoek – met zijn schets van de leefwereld van jonge moeders – recht aan deze leefwereld en geeft zij hier geen vertekend beeld van? De vraag naar de waarheidsgetrouwheid van de data is hier belangrijk, de vraag of het dagelijks leven van jonge moeders zich in al haar facetten heeft kunnen tonen aan de onderzoeker. In het voorgaande heb ik beargumenteerd dat de methode van dataverzameling, waarbij gebruik is gemaakt van bestaand, digitaal materiaal, inderdaad het risico van vertekening met zich meebrengt. Bezoeksters van de website tienermoeders.nl en – in mindere mate – de forumleden met wie ik discussieerde, hadden de mogelijkheid om hun ervaringen als jonge moeders vanuit een specifieke invalshoek te belichten. Deze vertekening is echter vooral aanwezig in de verhalen. Bovendien heb ik betoogd dat de forumdiscussies, mede dankzij de anonimiteit van het medium en het feit dat jonge moeders met elkaar correspondeerden, juist uitnodigden tot het delen van eerlijke en authentieke levensverhalen. Daarmee werd de leefwereld van jonge moeders ook daadwerkelijk van binnenuit beschreven. Bovendien konden onderwerpen en problemen die in de verhalen en interviews alleen in retrospectief aan de orde kwamen,

op het forum “meebeleefd” worden en op de voet gevolgd worden, omdat de data-verzameling ervan gedurende langere periode plaatsvond. Dit alles maakt dat de discussies die op het forum gevoerd werden, een hoog realiteitsgehalte en waarheidsgetrouwheid bezitten. Wat echter van minstens even groot belang is geweest, is de positionering van de onderzoeker ten opzichte van de onderzochten. Eerder heb ik al een aantal opmerkingen aan deze positionering gewijd en daarbij uitgelegd dat ik gekozen heb voor een gedistantieerde, maar zeker geen afstandelijke positie. Ik toonde me betrokken bij het wel en wee van de onderzochte moeders, zowel in mijn communicatie op de website, op het discussieforum, als in e-mails en persoonlijke gesprekken en probeerde daarbij zo veel mogelijk ook de taal van de jonge moeders te spreken. Een dergelijke positionering is mijns inziens cruciaal om participanten een gevoel van veiligheid te geven, waardoor zij hun verhaal zo waarheidsgetrouw mogelijk kunnen doen. De uiteindelijk opgetekende ervaringen en beschrijvingen van het jonge moederschap hebben mijns inziens dan ook een hoge validiteit. Dit laat echter onverlet dat het theoretisch perspectief waarmee in dit onderzoek naar deze ervaringen is gekozen, en de uiteindelijke theoretische constructen die erin aan bod komen, vanzelfsprekend een keuze van de onderzoeker zijn geweest.

Tot slot de vraag naar de generaliseerbaarheid van de resultaten. Het online benaderen van respondenten levert met name voor deze generaliseerbaarheid de grootste bedreiging op, omdat er – zonder dat we ervan bewust zijn of het kunnen controleren – een selectieve onderzoeksgroep aan het onderzoek deelgenomen kan hebben. Eerder is al gesteld dat niet wordt gestreefd naar statistische generalisatie, maar naar inhoudelijke generalisatie. Ook voor dit laatste is selectiviteit echter een probleem. Immers, op basis van de bevindingen uit dit onderzoek wordt geprobeerd tot theoretische inzichten te komen. Wanneer deze bevindingen vertekend zijn, of bepaalde ervaringen met moederschap systematisch buiten beschouwing blijven, dan is ook het theoretisch kader dat voortkomt uit het onderzoek niet houdbaar buiten de onderzoeksgroep om. In het voorgaande heb ik toegelicht hoe groot het risico van selectiviteit is, en hoe we deze hebben geprobeerd te beperken. Het aanvullen van de data met interviews, was daarin een belangrijke *tool*, omdat een deel van deze respondenten buiten de website om is benaderd. Het selectiemechanisme van de website wordt daarmee voor een belangrijk deel ondervangen. Daarnaast heeft het gebruik van diverse data-verzamelmethode het voordeel dat een rijk scala aan ervaringen met het jonge moederschap de revue kan passeren, waarbij de diverse data elkaar ook aan konden vullen. De voornaamste strategie om de interne en externe validiteit van het onderzoek te vergroten, was het afnemen van een extra ronde interviews. Hierbij is vertrokken vanuit het zogenaamde verzadigingscriterium (zie Wester, 1995), waarbij aangenomen wordt dat wanneer nieuw materiaal geen nieuwe informatie of inzichten meer levert, de bestaande theoretische inzichten voldoende getoetst zijn. In mijn analyse is echter niet alleen gekeken of het nieuwe materiaal nieuwe inzichten leverde, maar is eveneens gezocht naar expliciete verificatie en falsificatie van de theorie-in-wording. De analyse van deze tweede ronde interviews heeft het bestaande theoretische kader uiteindelijk verder genuanceerd, maar geen grote wijzigingen opgeleverd voor de centrale concepten. De verbinding tussen deze concepten is wel vrij radicaal herzien. De onderlinge verbanden borduren wel degelijk voort op de relaties die eerder gelegd waren, maar zijn hier een verfijning en tegelijkertijd vereenvoudiging van. Veel nieuwe inzichten

leverden de bijkomende data niet, waardoor we voorzichtig zouden kunnen concluderen dat het verzadigingspunt voor de dataverzameling was bereikt, een teken dat de informatie die tot dusver verzameld en geanalyseerd was representatief was voor de ervaringen van jonge moeders. Deze conclusie moet, als gezegd, echter met de nodige voorzichtigheid getrokken worden: het aantal aanvullende interviews was namelijk zeer gering, en de geselecteerde respondenten weken niet erg af van de bestaande onderzoeksgroep. Daarnaast was een aantal interviews weinig informatief. Resumerend kan gesteld worden dat er met veel zorgvuldigheid en inspanning is getracht de inhoudelijke generaliseerbaarheid te waarborgen, maar dat het theoretisch kader uiteindelijk vooral gebaseerd is op een kleine, specifieke onderzoeksgroep en niet zonder meer naar andere groepen jonge moeders gegeneraliseerd kan worden.

DEEL 2

De leefwereld van jonge moeders

Woord vooraf

Het doel van het hier gepresenteerde onderzoek was, zoals in het vorige hoofdstuk is toegelicht, om een theorie te formuleren over de hulp en steun aan jonge moeders. De data geven echter niet alleen aanleiding tot het formuleren van theoretische inzichten en concepten, maar bieden ook een inkijkje in het alledaagse leven van jonge moeders. De participanten in het onderzoek vertelden veel over hun zwangerschap, hun gevoelens in deze periode, de manier waarop ze het moederschap beleven en ter hand nemen. Al deze informatie wordt in onderstaande gebruikt om een schets te geven van het leven van jonge moeders. Deze schets is gefaseerd tot stand gekomen. Na elke data-verzamelingsronde is het materiaal van codes voorzien, waarmee aspecten van het leven van jonge moeders op een beschrijvende wijze zijn gereconstrueerd. De eerste beschrijving van het leven van jonge moeders ontstond na de eerste dataverzameling (de verhalen van de website) en deze is herzien en vooral zeer uitgebreid aangevuld na de tweede dataverzameling (forum en eerste ronde interviews). Het is deze uitgebreide beschrijving die de basis vormt voor de leefwereld van jonge moeders zoals deze in dit onderzoeksrapport aangeboden wordt. De derde dataset (tweede ronde interviews) is naast deze beschrijving gelegd, om te bezien of er aanvullingen of wijzigingen noodzakelijk waren. Bij het opstellen van de beschrijving is namelijk globaal vastgelegd op welke codes elk hoofdstuk (en soms de bijbehorende paragrafen) gebaseerd is. Deze codes zijn toegekend aan de nieuwe data en voor elke van deze code is de output aan quotations van de nieuwe data gelezen en vergeleken met de reeds bestaande beschrijving van de leefwereld. Er hebben naar aanleiding van deze vergelijking geen grote wijzigingen meer in de beschrijving van de leefwereld plaatsgevonden.

Een complicerende factor bij dit alles, is het feit dat de verschillende informatiebronnen vaak ook verschillende elementen van het leven van jonge moeders belichten. De zwangerschapsperiode ("Moeder worden") is het voornaamste onderwerp van de verhalen die zijn geanalyseerd. Het hoofdstuk over deze periode is dus gebaseerd op deze verhalen, aangevuld met de ervaringen die op het online forum en in de interviews aan bod zijn gekomen. Op dit forum en in deze interviews zijn echter ook onderwerpen aan bod gekomen die niet in de verhalen werden besproken. Dit betrof de ervaringen met het moederschap ("Moeder zijn"), de rol van de biologische vader ("Jongens en het vaderschap") en de ervaringen met professionele steunende netwerken ("Professionele hulpverlening"). Deze hoofdstukken zijn dus voornamelijk gebaseerd op de informatie van het digitaal forum en de interviews. Wanneer beschrijvingen voornamelijk op één informatiebron zijn gebaseerd, of wanneer er grote verschillen zijn tussen de informatiebronnen, wordt dat expliciet gemeld.

In het navolgende worden de jonge moeders regelmatig geciteerd. Uit privacy-overwegingen is ervoor gekozen om bij dergelijke citaten alleen weer te geven uit welke datavorm deze afkomstig zijn. Daarbij worden geen persoonskenmerken van de respondenten weergegeven, noch wordt gerefereerd aan respondentnummers/aliassen, zodat de reconstructie van levensverhalen op basis van de citaten bemoeilijkt wordt, en de anonimiteit van de moeders zo goed mogelijk gewaarborgd is.

Tot slot hecht ik er waarde aan op deze plaats nogmaals te benadrukken dat met deze studie geen statistische generaliseerbaarheid wordt beoogd, zoals in het voorgaande hoofdstuk ook al uiteen is gezet. Wanneer ergens een getal of aantal genoemd wordt, is dit vooral ter illustratie en verduidelijking van de bevindingen, en niet om te suggereren dat de genoemde verschijnselen in dergelijke proporties onder de doelgroep jonge moeders voorkomen. Zoals ik elders reeds eerder heb gesignaleerd (Baart & Keinemans, 2007) zijn er ook aanzienlijke verschillen tussen jonge moeders onderling, en de levens en levenslopen die door de respondenten beschreven zijn lopen soms zeer sterk uiteen. Generalisatie van de gesignaleerde verschijnselen, in die zin dat bepaalde verschijnselen van toepassing zouden worden geacht op jonge moeders in het algemeen, streef ik dus uitdrukkelijk niet na.

3 MOEDER WORDEN

Vooral in de geanalyseerde verhalen vertellen jonge moeders uitgebreid over de periode voor de bevalling. Ze beschrijven hoe de zwangerschap tot stand is gekomen en hoe ze omgingen met de eerste schrik en dilemma's die daarmee gepaard gingen. In onderstaande wordt beschreven hoe jonge moeders die eerste belangrijke mijlpalen hebben beleefd. In het bijzonder gaat het dan om de ontdekking van de zwangerschap, de bekendmaking aan anderen en het besluit dat genomen moet worden over de voortzetting van de zwangerschap. Al voor er sprake is van deze gebeurtenissen, is het echter de vraag of de zwangerschap gewenst en gepland is of ongewenst en ongepland is. Deze vraag komt dus allereerst aan bod.

3.1 Kinderwens

Op het eerste gezicht lijkt het simpel: aan een zwangerschap kan een kinderwens ten grondslag liggen of de zwangerschap is “een ongelukje” en komt onverwacht. Hoewel deze categorisering duidelijk lijkt, is ze in praktijk – ook onder jonge moeders – veel diffuser. Niet alleen zijn ongeplande kinderen – ondanks het ontbreken van een kinderwens – soms toch erg gewenst, ook de kinderwens zelf is vaak niet zo eenduidig. Furstenberg spreekt in dit verband over jongeren “[who] drift into parenthood as an unintended result of having sex” (1991, p. 134) om aan te geven dat jonge vrouwen vaak niet zwanger worden als resultaat van een rationeel keuzeprocess, maar desondanks wel positieve gevoelens bij de zwangerschap kunnen hebben. Uit de ervaringen van jonge moeders die zijn opgetekend in dit onderzoek, kan een soortgelijke conclusie worden getrokken. Weliswaar is een klein deel van de zwangerschappen gepland en dus wel degelijk uitkomst van rationele besluitvorming, in veel gevallen is het antwoord op de vraag of de zwangerschap gepland en gewenst was veel diffuser. Interessant is ook, en dit ben ik in eerdere onderzoeken niet tegengekomen, dat vrouwen in hun tienerjaren wel over kinderen en moederschap nadenken en fantaseren, zonder dat zij direct besluiten om moeder te willen worden. Dit fantaseren resulteert dus niet altijd in een bewuste kinderwens, maar duidelijk is wel dat het onderwerp “kinderen” – hoewel het wellicht niet direct met het leven van tienermeisjes geassocieerd zal worden – wel degelijk aanwezig is in de gedachten van sommige tieners.

Allereerst blijkt dit natuurlijk het meest expliciet uit de voorbeelden van jonge meiden en vrouwen die bewust ervoor kiezen om een kind te krijgen. In de onderzoeksgroep bevindt zich een aantal moeders (4 verhalen; 1 forum) dat ten tijde van het onderzoek een kinderwens had of heeft gehad (in twee gevallen nadat ze eerder een miskraam hadden gehad) én daarbij actief handelden om deze wens in vervulling te laten gaan. Zij hebben er bewust voor gekozen om anticonceptie achterwege te laten en zwanger te worden.

Op mijn 15e leerde ik mijn man kennen. Hij was toen 18 jaar. Na een maand of twee wilden we graag een kindje en ik ben toen gestopt met de pil. We gebruikten geen condooms meer. (Verhalen)

De motivaties daarvoor zijn vanzelfsprekend interessant, en later zal ik daar verder op ingaan. Ook de categorie vrouwen die ongepland zwanger is geworden is interessant, want deze categorie is allerm minst homogeen. Zo kan er om te beginnen onderscheid worden gemaakt tussen de vrouwen die de zwangerschap en het kind als erg gewenst ervaren, en diegenen die dat niet doen.

Ik ben nog steeds niet ongesteld. Ik heb ondertussen zowat alle symptomen gehad: overgeven, misselijk, rugpijn, afscheiding. [...] Ik ga morgen een zwangerschapstest doen, en eigenlijk hoop ik dat het zo is! Dat ik zwanger ben. (Verhalen)

En toen met die eerste echo hebben ze geschat dat ik ongeveer 21 weken zwanger was. [...] Dat is heel, heel gek. Vooral omdat je zo ver bent. Het heeft handen en voeten en ja, het is al een kind dat er zit. En mijn moeder begon te huilen en ik was zelf helemaal van de kaart. Ja het is heel raar. De eerste dagen, ja, ik was juist zo iemand die nog geen vastigheid en zo wou en dan krijg je een kind en dat is wel iets dat heel erg vast is. Dat is wel eh. Dus de eerste dagen dacht ik wel wat moet ik nou. Eerst dacht ik ook echt van als ik een kind krijg dan is mijn leven voorbij. (Interviews, 2e ronde)

Daarnaast betekent een ongeplande zwangerschap niet altijd dat deze ook *onverwacht* komt. Vooral in de verhalen, lijken sommige jonge moeders zich er soms erg van bewust dat er een kans op zwangerschap bestaat.

Ik had amper 3 weken een relatie met die jongen. Toen we het gedaan hadden, had ik gelijk het gevoel dat ik zwanger zou zijn. (Verhalen)

Bovendien staan jonge vrouwen soms expliciet stil bij de vraag of ze een kind willen en een gezin willen stichten. Diverse onderzochte moeders (2 forum; 3 interviews) fantaseerden in hun tienerjaren over de vraag hoe het zou zijn om moeder te zijn, en kenden zelfs een sterk verlangen naar een kind. Zij wisten deze kinderwens echter uit te stellen, en ondernamen geen pogingen om zwanger te raken.

Ik wou eerst altijd heel vroeg kinderen, dacht echt: dat vind ik leuk, geweldig moeder. Wauw. Nou, toen kreeg mijn zus een kind en toen dacht ik van ja, rot lekker op. Zit je de hele dag thuis met dat kind, ik dacht nou, mij niet gezien... Ja, toen was ik daarna net zwanger geworden dus en zo, dus het is uiteindelijk vanzelf gegaan. (Interviews, 2^e ronde)

Ik heb het ook gezien bij mezelf. Ik heb een moeilijke jeugd gehad en ik wilde ook vroeg een kind en toen ben ik gaan nadenken waarom wil ik dat? Omdat ik iets wilde dat onvoorwaardelijk van me houdt en dat er altijd is en nooit weggaat, altijd in m'n leven blijft en dat heb ik nu. Maar ik heb er nog wel even mee gewacht. Als ik 14 of 15 was, en ik was dan zwanger geweest, had ik het weg laten halen, omdat ik in die tijd nog zelf heel erg in de knoop zat met mezelf en dat heb ik nu min of meer opgelost. (Forum)

Dit alles geeft aanleiding om te concluderen dat jonge vrouwen zich wel degelijk bewust zijn van hun vruchtbaarheid en zichzelf ook actief afvragen of het moederschap iets voor hen is.

Voor een deel van de jonge moeders is het onderwerp “zwangerschap en moederschap” dus geen thema waarmee zij pas tijdens een zwangerschap geconfronteerd worden, maar is het iets waar ze al veel eerder over nagedacht hebben. Desalniettemin zijn sommige jonge moeders wel onaangenaam verrast op het moment dat zij daadwerkelijk zwanger blijken te zijn. Het fantaseren over het moederschap was voor hen van voorbijgaande aard en ook nooit meer dan een fantasie: in werkelijkheid wisten ze dat het onverstandig was een kindje te krijgen. Samen met de bezoeksters van het forum en de respondenten in de eerste ronde interviews heb ik deze moedergevoelens en het verlangen naar een kindje op jonge leeftijd verkend. Soms kwamen ze impliciet en spontaan ter sprake, soms heb ik er ook naar gevraagd.

Als het gaat om de motieven voor kinderwensen op jonge leeftijd dan bespreken de jonge moeders deze in vrij algemene termen. Ten aanzien van hun eigen zwangerschap bijvoorbeeld, gaan ze veelal alleen in op de “technische” aspecten van het zwanger worden. Ze leggen dan uit dat antibiotica de werking van de pil verminderde, dat ze supervruchtbaar zijn (“ik ben net een kweekel”) of juist de pil onzorgvuldig gebruikt werd. Zodra het gaat om jonge moeders in het algemeen verdwijnt deze technische kant meer naar de achtergrond. Dan komen niet alleen anticonceptiegebruik en de houding ten aanzien van seksualiteit ter sprake als mogelijke oorzaak van zwangerschap, maar ook de persoonlijke motieven van adolescenten om een kindje te willen.

Nou vaak hoor je dat meisjes die niet zo’n leuke jeugd hebben gehad, die gaan toch wat minder zorgvuldig om met condooms en dat soort dingen. Maar je hoort natuurlijk ook vaak dat meisjes zwanger willen worden op jonge leeftijd omdat ze dan iets anders hebben om zich mee bezig te houden. Maar dat is denk ik bij mij niet echt. Misschien een klein beetje. Maar het is niet zo dat dat echt de reden is om zwanger te worden. Dat was niet gepland. (Interviews, 1^e ronde)

Een puber hoort dan eigenlijk nog niet over kids na te denken. Meestal heeft dit een onderliggende reden. Bijvoorbeeld: je voelt je alleen en wilt iets waar jij voor kan zorgen wat helemaal van jou alleen is en je partner. (Forum)

Uit bovenstaande citaten komt naar voren dat een eventuele kinderwens mede wordt ingegeven door het verlangen van meisjes om “iets voor te hebben waarvoor je kan zorgen, wat helemaal alleen van jou is”. De jonge moeders nemen aan dat met name meisjes die zijn opgegroeid in een onveilige thuissituatie het verlangen hebben naar een kind, om zo toch de liefde en aandacht te krijgen waar het in de thuissituatie aan ontbrak en vooral ook om hun leven opnieuw structuur te geven. De veilige situatie die thuis niet wordt gevonden, wordt dan elders gecreëerd. De jonge moeders baseren deze aannames op algemene beelden en nauwelijks op concrete ervaringen. De formuleringen die ze gebruiken zijn hiervoor indicatief: “je hoort vaak dat...” Desondanks zijn er, als gezegd, ook jonge moeders die in het verleden zelf soortgelijke gevoelens hebben ervaren. Een van de geïnterviewde respondenten geeft vagelijk toe dat haar kinderen – hoewel ze zeer ongepland waren – een tekortkoming compenseren.

Daarnaast zijn er 3 jonge moeders (2 forum, 1 interview) die zelf aangeven dat ook zij op jonge leeftijd moedergevoelens hadden en graag een gezin wilden stichten *om de specifieke reden dat ze daarmee een liefdevolle omgeving wilden creëren*. Later zijn ze daar alledrie van teruggekomen, ook omdat ze vonden dat dit niet het juiste motief was om een kind te willen.

... soms, wat ik het gevoel heb dan, als ik zo'n jong meisje zie met een baby dan denk ik, wat ben jij aan het zoeken...

(Interviewer: Ja? Leg eens uit, wat ben je aan het zoeken...)

Waar ben jij in jouw leven tekort gekomen dat jij zo vroeg kinderen wou hebben.

(Interviewer: Maar heb jij dat zelf ook dan?)

Ja, ik ben juist in mijn kinderen gaan zoeken, dingen die ik niet van mijn ouders heb gekregen. Mijn moeder was ook 17/18 jaar toen ze mij kreeg en zij had ook geen tijd voor mij of voor mijn broertjes. Ja nu, voor mijn broertje en mijn zusje wel, maar die zijn van een ander huwelijk. Maar voor mij en voor mijn broertje van 20, we hadden niet een moeder. Mijn moeder moest dag en nacht werken en als ze van het werk afkwam dan ging ze wel feesten. ... Dus wij moesten eigenlijk voor onszelf zorgen, en dat zijn dan dingen die jij in je leven tekort bent gekomen. En bij je kinderen voel je wel dat je belangrijk bent, dat je waardevol bent en dat is zeg maar misschien ook wat je aantrekt om een baby te krijgen. Dat iemand jou nodig heeft. (Interviews, 1^e ronde)

Ik heb ook eventjes zo'n gevoel gehad toen ik die leeftijd had. Ik was heus wel blij met mezelf, maar de thuissituatie was niet leuk. Als je dan zelf een kindje krijgt met je vriend zou je wel de situatie kunnen scheppen die je zelf wilt. (Forum)

Een tweede reden om zwanger te willen worden, en over het moederschap te fantaseren, is het feit dat jonge vrouwen daarmee een specifieke positie verwerven, waarin hen allerlei positieve zaken ten deel vallen, zoals aandacht.

Ik ken een meisje die expres is zwanger geworden omdat ze er bij wou horen...

(Interviewer: Maar waarbij dan.)

Om kindjes te hebben. Om te verschonen, aan te kleden en zo. Dat vond ze leuk. En zij is zwanger geworden. (Interviews, 1^e ronde)

Ik snapte het niet helemaal, want zij was ook zwanger, maar op de een of andere manier was ze dus jaloers dat ik ook zwanger was. Zij vond het leuk om aandacht te krijgen toen ze zwanger was. Dus ze was een beetje jaloers er op en elke keer negatieve dingen zeggen en zo. [...] We hadden samen nog een vriendin en die was dus ook jaloers omdat wij alletwee zwanger waren. En eh, zij ging met een van de beste vrienden van haar vader en toen is ze gestopt met de pil. [...]

Er werd veel over ons gepraat en zo. Eh, niet alleen positief, ook negatief. Maar ja, dat hoorde zij en zij vond, het was niet echt een populair meisje. En ja, zij wilde ook aandacht, of het nou positief was of negatief. En daar was ze dus eigenlijk gewoon een beetje jaloers op. En natuurlijk als ze bij ons zat. Wij alletwee waren zwanger en zij was de enige die niet zwanger was. En dan zat ze er een beetje bij

en wij waren aan het praten over de baby. En eh, zij zat er maar bij. (Interviews, 1^e ronde)

Deze moeders lijken in eerste instantie dezelfde basisbehoefte te hebben als de moeders die een kindje wilden om een eigen gezin te stichten met alle bijbehorende warmte en genegenheid. Beiden komen immers naar eigen zeggen op affectief gebied aandacht te kort. Mijns inziens is er echter wel degelijk een belangrijk verschil. De vrouwen die in de laatste twee tekstfragmenten aan bod komen, laten namelijk duidelijk merken dat niet de relatie met het kindje waardevol wordt geacht, maar het feit dat je als zwangere vrouw een bijzondere positie inneemt (“Ze wou er bij horen”) en aandacht krijgt. Dit kan negatieve of positieve aandacht zijn, maar hoe dan ook word je gezien, opgemerkt. Hoewel deze aandacht voor de respondenten zelf beslist geen aanleiding was om zwanger te worden, geeft een van hen wel aan dat ook zij soms geniet van de aandacht die ze als jonge moeder krijgt, zelfs al is deze niet expliciet positief.

En aan de andere kant vind ik het heel fijn dat ik denk van goh, zie je ik ben lekker jong. Ik ben een jonge moeder, ik krijg extra aandacht. [...] Ja, vind ik wel hoor. Soms denk ik wel waar doen mensen toch moeilijk over man. Het leven is gewoon zo. Je hebt het of je hebt het niet. En als je het hebt moet je het laten zien. Ik vind het wel lekker hoor als iemand vroeg tegen mij van eh... Zoals met de kleutergroep ook, ik ben gewoon de jongste en ik heb het oudste kind ook nog. Zijn allemaal vrouwen van 32, met kinderen tot een jaar of vier weet je wel. En ik ben 22 en heb een kind van bijna 5. Dan vragen ze aan mij: hou oud ben je? Ik zeg ja, 22. Oh ja, had ik niet gedacht. Ik zeg nee, lekker he... Ik vind het echt fijn hoor.

(Interviewer: Wat vind je er zo fijn aan?)

Gewoon, het is zo, ja, je bent 22 en je hebt een kind van 5. Ja, dan krijg je toch altijd wel iets meer aandacht en zo dan een vrouw van 28 die zwanger is bijvoorbeeld. Die krijgt op haar 29e een kindje. Zeg van ja, het is zo normaal.

(Interviews, 1^e ronde)

Tot slot zijn de jonge moeders van mening dat de pubers die een kinderwens hebben het moederschap idealiseren en daar een te romantisch beeld van hebben. Ze gaan er vanuit dat deze meisjes niet in staat zijn om de consequenties van het moederschap volledig te overzien en hun verlangens naar een kind vooral baseren op het idee van een schattig klein kindje waar je min of meer “moedertje mee speelt”. De forumdeelnemers en respondenten maken duidelijk dat sommige meisjes vooral een romantisch idee hebben van het moederschap: schattige baby’s waar je lekker mee kunt knuffelen. Volgens de moeders schuilt hier een aantrekkingskracht van het moederschap in, ook voor meiden die geen liefde en aandacht tekort zijn gekomen.

Ik denk niet echt dat ze verder kijken dan die schattige babietjes. Er komt veel meer bij kijken dan alleen maar knuffelen met je kindje. Het lijkt allemaal mooi, maar het is ook zwaar natuurlijk! (Forum)

Resumerend passeren drie mogelijke gronden voor de kinderwensen en moeder-gevoelens die er leven onder jonge meisjes de revue:

- Het verlangen naar liefde en een stabiele thuisbasis.
- Het verlangen ergens “bij te horen” en “gezien te worden”.
- De – onrealistische – ideaalbeelden die de meiden hebben van het moederschap.

In de probleemschets (hoofdstuk 1) is reeds aan de orde gekomen dat een zwangerschap allerlei psycho-sociale voordelen kan bieden aan jonge moeders en dat deze ook aangegrepen kunnen worden om ontwikkelingstaken in de adolescentie op te lossen (Cohler & Musick, 1996). Voor dit laatste geven bovenstaande motieven beperkte aanwijzingen: geen van de motieven die genoemd worden door de moeders in dit onderzoek, lijkt betrekking te hebben op identiteitsvorming of ontwikkelingstaken uit de adolescentie. Wel is het duidelijk dat de zwangerschap inderdaad psycho-sociale voordelen oplevert, maar dan vooral in de relaties die de jonge moeders hebben met hun omgeving. Tekorten aan liefde en erkenning in die omgeving, kunnen met de zwangerschap gecompenseerd worden, een verschijnsel dat ook door anderen reeds beschreven is (zoals door Cohler & Musick, 1996; maar zie bijvoorbeeld ook Hanna, 2001a).

In alle opmerkingen die aan bod komen met betrekking tot kinderwensen en zwanger worden, schemert ten slotte nog een laatste verschijnsel door. Een verschijnsel dat echter erg voorzichtig geïnterpreteerd moet worden. De blijdschap van sommige jonge vrouwen over de zwangerschap, het “aanvoelen” van deze zwangerschap en het feit dat sommigen van hen – hoewel de zwangerschap ongepland was – toch aangeven dat een gebrek aan liefde ook bij hen op de achtergrond mee kan hebben gespeeld, doet vermoeden dat sommige jonge moeders – hoewel zij niet gepland zwanger zijn geworden – wellicht ook niet alles hebben gedaan om een zwangerschap te voorkomen. In dit geval zou ik willen spreken van latente kinderwensen: meiden proberen niet actief zwanger te worden, maar zijn zich er wel van bewust dat een zwangerschap hen veel moois kan brengen.

3.2 De ontdekking van de zwangerschap

Uiteindelijk is er – zoals in de vorige paragraaf is toegelicht – slechts een handjevol moeders in de onderzoeksgroep te vinden die bewust zwanger is geworden. Voor het merendeel van de respondenten komt de zwangerschap dan ook onverwacht. Zij beschrijven hoe zij erachter zijn gekomen dat ze zwanger waren, en lichten eveneens toe hoe die zwangerschap heeft kunnen ontstaan. Daarbij zijn er wel grote verschillen in de data. Zo krijgt de ontdekking van de zwangerschap in de verhalen meer aandacht dan op het forum. De schrijfsters van de verhalen leggen uit hoe ze zwanger hebben kunnen worden, en benadrukken daarbij dat ze er niets aan konden doen of, wanneer ze wel onzorgvuldig waren met anticonceptie, laten blijken dat ze zich ervan bewust zijn “stom” gehandeld te hebben. In het forummateriaal wordt veel minder aandacht besteed aan de ontdekking van de zwangerschap. Niet de “manier” waarop je zwanger bent geworden, noch de aanleiding om zwangerschap te vermoeden komt daar expliciet aan bod. Desgevraagd vertellen de meiden of de zwangerschap gepland was, maar zij doen dit in heel algemene termen. Wellicht wordt het verschil in materiaalvorm hier verklaard door een verschil in “publiek”? De verhalen op de site kunnen immers door iedereen gelezen worden, terwijl de bezoekers van het forum weten dat het forum gesloten is en alleen voor jonge moeders en de bezoeker geopend is.

Als het gaat om de ontdekking van de zwangerschap, dan is het uitblijven van de menstruatie vanzelfsprekend een duidelijk signaal voor de aanstaande moeders. Overige lichamelijke symptomen, zoals dikker worden, buikpijn, misselijkheid, worden ook genoemd als aanwijzingen voor de zwangerschap, evenals “intuïtie”, het gevoel hebben dat je zwanger bent. Opmerkelijk is dat in een aantal gevallen (5 verhalen; 2 interviews; 2 forum) de omgeving van de jonge moeder (mede) signaleert dat er wel eens sprake zou kunnen zijn van een zwangerschap.

Op ■ stond mijn moeder erop dat ik een zwangerschapstest zou doen. Zij merkte het namelijk dat ik zwanger was! Ik verklaarde haar voor gek, maar besloot haar advies op te volgen. (Verhalen)

Ik voelde me gewoon raar, gewoon anders of zo. En ik zei het tegen mijn moeder, en mijn moeder die dacht, die had ook zulke dingen toen ze zwanger was. Dus die stelde vragen aan mij: of ik de pil goed had genomen en allemaal andere dingen en zo. En ik had zoiets van: waarom vraagt ze dat allemaal? En toen een paar dagen later vroeg ze of ik er nog steeds last van had en ik voelde me nog steeds zo raar. En toen vroeg ze of ik gewoon een test wilde doen. Maar ik wou dat niet. Ik had zoiets van dat is het toch niet. (Interviews, 2e ronde)

Zoals bovenstaande fragment al doet vermoeden, lijken de moeders de zwangerschap soms lang te ontkennen.

Ik was al 6 maanden zwanger toen mijn ouders erachter kwamen. 6 maanden lang had ik mijn zwangerschap verzwegen en ik wilde het zelf niet weten dus heb ik het weggedrukt. Schijnbaar kan dat psychisch zo werken. (Forum)

Ten aanzien van de ontdekking van de zwangerschap komen ook de oorzaken die worden genoemd voor de zwangerschap aan bod. Zo worden in de verhalen en de interviews de volgende oorzaken voor de zwangerschap genoemd:

- Een slechte werking van anticonceptie, bijvoorbeeld omdat de anticonceptiepil tijdens ziekte of antibioticagebruik minder betrouwbaar is (2 verhalen; 1 interview).
- Het slordig omgaan met anticonceptie, zoals het vergeten van de pil (1 verhaal; 3 interviews).
- Het ontbreken van anticonceptie (3 verhalen¹⁰, 2 interviews)
- Oorzaak “onbekend”: de vrouwen gebruikten conceptie op een veilige manier, maar zijn desondanks toch zwanger geworden (5 verhalen; 3 interviews).

De deelnemers aan het forum beschrijven in een aantal gevallen wel of de zwangerschap gepland of ongepland was, maar in welke zin – of je zelf onnauwkeurig om bent gegaan met anticonceptie of dat de anticonceptie niet werkte – wordt slechts in een klein aantal gevallen duidelijk. De indruk bestaat dan ook dat de bezoeksters van het

¹⁰ Het gaat hier om eerste zwangerschappen. In de vorige paragraaf is aan de orde geweest dat 4 jonge moeders een actieve kinderwens hadden, twee van hen waren eerder al eerder zwanger geweest. Het stoppen met anticonceptie door deze moeders is hier dus *niet* meegerekend.

forum minder “verantwoording” afleggen over hun zwangerschap. In ieder geval leggen zij niet uit hoe ze de zwangerschap ontdekten, en staan ze ook niet stil bij een uitleg over die zwangerschap. Interessant is ook dat deze forumbezoeksters de oorzaken voor de zwangerschap expliciet bij zichzelf zoeken. Ook diegenen bij wie sprake is van een “ongelukje” – in twee situaties ondanks bewust anticonceptiegebruik – zijn zich bewust van hun eigen verantwoordelijkheid.

Maar sowieso is 1 voorbehoedsmiddel nooit helemaal betrouwbaar en dat weet ELK mens! (Forum)

Bovendien, maar dan praat ik echt voor mezelf, was het in ons geval zo dat we er zelf voor kozen om seks te hebben en we waren oud genoeg om te weten dat je daar kindjes van kan krijgen. (Forum)

3.3 Bekendmaking aan anderen

Zoals eerder vermeld, spelen actoren in de omgeving van de jonge moeders soms een belangrijke rol in de ontdekking van de zwangerschap. Zij zijn het dan, die een jonge vrouw aansporen om een zwangerschapstest te doen. Vanzelfsprekend zijn er echter ook situaties waarin ouders, partner en overige familieleden en vrienden nog van niets weten. Zij moeten op de hoogte worden gesteld van de zwangerschap. In 21 verhalen komt deze bekendmaking impliciet of expliciet aan de orde. Het is een gebeurtenis die behoorlijk beladen is, en waar de jonge moeders zich grote zorgen om maken.

Ik heb een hele tijd zitten huilen. Ik was blij, maar ook weer niet. [...] Ik durfde het niet aan mijn ouders te vertellen en ook niet aan mijn vriend. 's Avonds kwam hij bij mij, maar ik kon het gewoon niet vertellen. Ik was zo bang dat hij bij me weg zou gaan! (Verhalen)

Hoe groot die zorgen zijn blijkt uit bovenstaand fragment. Opmerkelijk is dat niet zozeer de angst voor de eigen toekomst overheerst, maar vooral ook de angst voor de reacties van anderen. Ook in andere verhalen komt dit terug en de bekendmaking van de zwangerschap wordt gekleurd door verlatingsangst en angst voor afwijzing.

Op het forum is de bekendmaking nauwelijks onderwerp van gesprek. De ervaringen van de weinige bezoekers (4) die er wel iets over vertellen lijken vergelijkbaar met de ervaringen die in de verhalen beschreven worden: ook hier weer vertellen jonge moeders angstig te zijn voor de reactie van de omgeving op het nieuws van de zwangerschap.

Ik was 16 toen ik "per ongeluk" zwanger raakte. Doodsbenauwd voor de reactie van mijn ouders natuurlijk. Heb het 4 maanden kunnen verzwijgen tot ze erachter kwamen. Wat was ik bang. (Forum)

Onder de geïnterviewde respondenten verschillen de ervaringen met de bekendmaking van de zwangerschap. Ook onder deze respondenten zijn er jonge moeders die erg

tegen de bekendmaking opzagen en die vreesden voor de reactie van ouders of partners.

En op een dag had ik zoiets van: ik word niet ongesteld en wat moet ik nou. En ik zei tegen mijn vriend: 'Ik moet nu echt naar de fysio kan je niet ff als je toch moet wachten een test halen, want dan weet je het gewoon'. Nou wij samen een test doen, want zijn ouders waren op vakantie dus we waren gelukkig alleen thuis. En ik zag meteen dat streepje komen, en ik dacht nee, hoe ga ik dit ooit aan mijn vader vertellen. Dat was het eerste dat ik dacht. [...] Ja, ik was 17. Dus mijn ouders zagen me aankomen op mijn zeventiende, ja ik ben zwanger! (Interviews, 2^e ronde)

In een aantal gevallen verwoorden de moeders nauwelijks gevoelens van angst voor de bekendmaking aan anderen. Dit gebrek aan angst komt dan volgens de moeder zelf doordat de relatie met de betreffende persoon heel goed en open is.

(Interviewer: Vond je het lastig om (aan de partner) te vertellen dat je zwanger was?)

Nee. Ja, je hebt een goede band met elkaar hè. Op dat moment was het wel uit, dus ja dat was wel wat moeilijker. Maar het was niet uit gegaan met ruzie of wat dan ook. (Interviews, 1e ronde)

Mijn ouders zijn ook hele open mensen zelf altijd geweest. Ik kon ook bij mijn ouders altijd terecht. Ik was ook niet... Er zijn ook meisjes die heel erg bang zijn om het hun ouders te vertellen. Maar mijn moeder was erbij toen ik er achter kwam, dus ik was niet bang om het te vertellen want mijn moeder wist het gelijk meteen. Ik vond het niet, nee ik was niet bang dat mijn vader heel boos zou worden of zo. Misschien wel dat ie zou zeggen "stom, volgende keer maar beter oppassen" of dat ik zo'n opmerking zou krijgen, maar nee. Ja mijn ouders zijn ook altijd heel open geweest. (Interviews, 2^e ronde)

De manier waarop de aanstaande moeder de zwangerschap bekend maakt, verschilt eveneens sterk. Er is een aantal bekendmakingsstrategieën, die soms in combinatie worden gebruikt. Overigens is van een groot deel van de vrouwen ook onbekend hoe ze de zwangerschap hebben aangekondigd. De eerste strategie is het onomwonden en direct bekend maken van de zwangerschap. Deze strategie wordt 23 keer gehanteerd in de data (15 verhalen; 2 forum; 6 interviews).

Ik ben eh, ik zei ook ik wil meteen naar huis. Ik wil het nu aan mijn moeder vertellen. Want ik ging die nacht ook op vakantie, dus ik moest nog heel snel iets regelen of iets doen. Dus ik zeg: 'Mam, ik moet nu met je naar boven, ik moet je onder vier ogen spreken'. En het makkelijke voor mij was dat ze meteen zei: 'Ben je zwanger?'. Ik zei: 'Ja'. Ik dacht zo heel makkelijk, meteen, dankjewel. Dat was wel heel fijn. Hoefde ik het niet eh... Ik zou het niet weten of ik het over mijn lippen hebben gekregen. (Interviews, 2^e ronde)

De tweede strategie is het bewust of onbewust verbergen van de zwangerschap. In het laatste geval gaat het om uitstel van de bekendmaking, of situaties waarin aanstaande moeders zich nog beraden op de bekendmaking. Immers, wanneer lang genoeg gewacht wordt, ontdekt de omgeving de zwangerschap vanzelf. Deze strategie wordt bij 9 bekendmakingen gehanteerd (5 verhalen; 2 forum; 2 interviews).

De derde strategie is de weloverwogen en daadwerkelijk strategische bekendmaking, waarbij jonge moeders proberen door de manier waarop ze de boodschap inkleden, de bekendmaking een minder moeilijke gebeurtenis te maken (1 verhalen; 1 interview).

We moesten het ook nog aan zijn vader vertellen. Mijn man zou het zeggen en we hadden afgesproken dat we tegen zijn familie zouden zeggen dat het een ongelukje was geweest (Verhalen).

Tot slot, niet echt een afzonderlijke strategie, zijn er de jonge moeders die de bekendmaking van de zwangerschap aan anderen overlaten die het nieuws al weten of die de bekendmaking samen doen.

De vraag is natuurlijk of al deze angsten van de aanstaande moeders terecht zijn: hoe zijn de reacties van de omgeving? Laten zij de jonge moeders inderdaad “in de steek”, zoals een aantal van hen vreest? De reacties laten zich voorspellen: ouders en partner zijn geschrokken, verward en/of verbaasd. In een aantal gevallen tonen ouders zich direct acceptierend en soms zelfs positief over de zwangerschap. Diverse actoren laten echter als reactie op de zwangerschap in eerste instantie een negatieve reactie zien: zij vragen om abortus, worden boos, of vinden het gewoon een domme actie. Als het gaat om de ouders van de jonge moeder, dan draaien deze in het merendeel van de gevallen weer bij.

Het was een enorme schok voor hen toen bleek dat ik in verwachting was op mijn 16^e jaar. Ongeloof en verdriet waren de emoties die hevig aanwezig waren destijds. Desondanks zijn zij nooit boos op mij geworden en hebben ze mij direct enorm gesteund. (Forum)

Mijn moeder was heel erg boos op me toen ze erachter kwam. Dus mijn moeder heeft eigenlijk haar spullen gepakt en die is 6 dagen naar ■ gegaan, naar d'r vriend. En ik ben drie maanden bij mijn vader gaan wonen. Ik moest ook een beetje bijkomen en zo. Nou ja, en zo is het eigenlijk gegaan en toen eh, na die drie maanden dat ik weer terug kwam, zei ze van nou, nou gaan we eerst 'ns even alles op een rijtje zetten. Dus hebben we briefjes gemaakt van wat we gaan doen en in welke volgorde en zo. Nou, zijn we naar de verloskundige geweest en dat was allemaal goed. Nou ja, zo kwam het eigenlijk een beetje op gang. Op een gegeven moment was het gewoon normaal dat ik zwanger was. (Interviews, 1^e ronde)

In de onderzoeksgroep bevinden zich 5 jonge moeders (allen uit de datavorm “verhalen”), wier ouders of voogd (vader, moeder of beiden) een negatieve houding blijven houden ten opzichte van de zwangerschap. Schoonouders blijven in 7 situaties de zwangerschap afkeurend (4 verhalen; 1 forum; 2 interviews).

Een uitzondering in al deze reacties die ik het waard vind om te benoemen is de volgende.

Ik was zwanger en ik had uiteindelijk al een beetje een buik. Maar ik had het nog niet tegen mijn vader verteld. Toen ging ik daar slapen en ik had een vest aan gedaan, wat wijds zeg maar. Nou ja, mijn vader kwam ons ophalen van het station. En op de heenweg begon ik ook: “We hebben een huis en dit en dat, en leuk en zus en zo”. Dus eerst het goede nieuws. Daarna gingen we boodschappen doen en toen eh, vertelde ik van je wordt opa. “Oh? Ben je zwanger?” Hij zegt: “En ben je met ■?” OK. Nou ja, en dat was het eigenlijk. Hij ging er niet echt op in. Maar de dag daarna had ik wel gewoon strakke kleren aan en je zag al wel gewoon een buikje zeg maar. Want ik was volgens mij al 4 maanden of zo. Ja, en nou ja, voor de rest reageerde hij er niet echt op. En mijn moeder dat was... Weet ik veel, ze was een beetje boos eigenlijk meer. Maar ja, toen uiteindelijk toch weer niet. Maar dat gebeurt altijd met ouders, die worden altijd toch eerst boos... (Interviews, 1^e ronde)

Vrijwel alle ouders, schoonouders en partners vinden iets van de zwangerschap: zij zijn blij, boos, geschokt... Uit dergelijke reacties, of ze nu afwijzend of acceptierend zijn, spreekt een bepaalde betrokkenheid. Deze personen zijn in ieder geval aangedaan. In bovenstaande casus is dit duidelijk niet het geval. Deze jonge moeder gaat vrij door-dacht te werk bij de bekendmaking: ze trekt wijde kleren aan zodat haar vader niet zelf al conclusies trekt, vertelt eerst het “goede” nieuws en daarmee laat ze zien dat ze om-zichtig te werk wil gaan. De reactie van vader sr. sluit hier eigenlijk helemaal niet bij aan: hij is niet boos, niet steunend, eigenlijk “reageerde hij er niet echt op”. Hiermee komt een soort onverschilligheid aan het licht die we eerder nauwelijks gezien hebben, maar die wel belangrijk is. Volgens de jonge moeder hoort een dergelijke reactie niet. Als reactie op de ruzie met haar moeder stelt ze immers: ouders worden altijd eerst boos. Deze casus is juist interessant omdat ze laat zien dat de eerste boosheid, schrik en verwarring van ouders dus niet negatief (hoewel wel vervelend) hoeft te zijn.

3.4 Besluit over het kind

Adoptie en abortus zijn verschijnselen die weinig voorkomen onder de jonge moeders in de onderzoeksgroep. Slechts 1 jonge moeder heeft (onder dwang) haar kindje afgestaan. Drie anderen hebben een abortus laten uitvoeren, en twee van hen zijn opnieuw zwanger geworden en hebben toen besloten de zwangerschap niet te onderbreken. Uiteindelijk wilde de overgrote meerderheid van de jonge moeders dus hun kind houden. Welke argumentaties liggen aan deze keuze ten grondslag? En hoe is dit besluit tot stand gekomen?

In alle data wordt een drietal overwegingen genoemd die een rol spelen bij de besluitvorming om de zwangerschap te voldragen of abortus te plegen/het kind ter adoptie af te staan. Allereerst worden contra-argumenten tegen abortus genoemd. Meiden refereren aan de opvatting dat abortus gelijk staat aan moord, refereren aan het “leven” in hun buik, zijn soms ook van mening dat het moederschap tevens een soort lotsbestemming is. Het kind is er nu eenmaal en het zal ook wel een bedoeling hebben dat het er is. Een abortus zou tegen deze natuurlijke gang van zaken in gaan.

Deze argumentaties kennen een overwegend principieel karakter. De moeders hebben bepaalde opvattingen ten aanzien van abortus wat hun keuze om het kind te houden beïnvloedt. Vanzelfsprekend is er met een dergelijk argument slechts één mogelijke uitkomst bij het besluitvormingsproces, namelijk het kindje te houden. Dat is anders voor de overige twee categorieën overwegingen. Deze kunnen zowel argumenten geven om te zwangerschap te onderbreken, als om deze te voldragen.

Om te beginnen is er een groep argumenten welke refereert aan het thema “verantwoordelijkheid” en “verantwoordelijkheid nemen”. De jonge moeders voelen zich verantwoordelijk voor het leven in hun buik en vragen zich af met welke keuze zij zich het meest verantwoordelijk tonen. Is het een verantwoordelijke daad om het kind geboren te laten worden of neem je juist verantwoordelijkheid als je besluit om de zwangerschap af te breken? Als het kind bijvoorbeeld erg ongewenst is door de biologische vader, als de omstandigheden zo zijn dat jonge moeders niet goed voor hun kind kunnen zorgen, dan is het een verantwoordelijke keuze om te besluiten voor abortus of adoptie.

De eerste keer toen ik het ontdekte en toen dacht ik het kan gewoon niet, in mijn situatie. Mijn moeder kan niet eens voor mij zorgen, laat staan voor een kind erbij. Ik woonde toen bij mijn vriendin, dus de situatie liet het niet toe. En mijn vriend die wist het ook niet zo goed. (Interviews, 1e ronde)

Het argument “verantwoordelijkheid nemen” kan echter evengoed tot een positief besluit over de zwangerschap leiden. Wanneer er de mogelijkheid is om voor het kind te zorgen bijvoorbeeld, vinden de jonge moeders dat je verantwoordelijkheid moet nemen voor het feit dat je zwanger bent geraakt en zo goed mogelijk voor het kind moet zorgen.

Kun je de leuke dingen, dan moet je ook de nare dingen pakken, om het zo maar even te zeggen. Want een abortus blijft je wel achtervolgen als het je eigen schuld is. (Forum)

In zowel de principiële argumenten als de argumenten gebaseerd op verantwoordelijkheidsgevoel, staat centraal dat de meiden het goede willen doen. Het goede kan dan refereren aan normen en waarden, maar ook aan het belang van anderen. Wat is het beste, geredeneerd vanuit het welzijn van het kind, en het eventuele welzijn van derden die mede voor dat kind moeten zorgen? Beide betreffen dus morele overwegingen.

Tot slot zijn er meer persoonlijke argumenten die meespelen in de besluitvorming om het kindje te houden. Hierbij gaat het om argumenten die uitgaan van de eigen wensen en behoeften van de jonge moeders bij het bepalen van hun keuze. Ook deze overwegingen kunnen een argument zijn voor zowel zwangerschapsvoortzetting als zwangerschapsbeëindiging. Sommige moeders voelen al meteen een verbondenheid met hun kind en willen geen abortus omdat ze blij zijn met de zwangerschap en graag moeder willen zijn of verwachten dat de emotionele belasting van abortus of adoptie te zwaar zal zijn. Tegelijkertijd is er de angst dat een zwangerschap en het moederschap de persoonlijke ontwikkeling in de weg zullen staan.

(Interviewer: En heb je er destijds lang over na moeten denken of je het kindje wilde houden?)

Ja, ik zelf wel. Maar mijn vriend niet, die had zoiets van we zien wel, we laten het kind maar gewoon komen en we zien het wel. Ik had zoiets van ja, ik ben nog zo jong en dan verlies ik nog zo veel van mijn jeugd zeg maar. (Interviews, 2^e ronde)

Bovenstaande opsomming van overwegingen suggereert dat de besluitvorming over de zwangerschap een rationeel proces is, waarbij voors en tegens door de jonge moeder tegen elkaar afgewogen worden. In werkelijkheid verloopt de besluitvorming echter niet altijd zo overzichtelijk. Twee processen spelen daarbij een rol:

- De interne keuzeruimte die de jonge moeders ervaren, oftewel, de twijfels die zij zelf (al dan niet) hebben.
- De externe keuzeruimte die de jonge moeders ervaren. Ook ouders en partners hebben in sommige gevallen een mening over de zwangerschap en ook die context weegt mee in de besluitvorming.

Als het gaat om de interne keuzeruimte van de jonge moeders dan zijn er zeer grote verschillen binnen de onderzoeksgroep: sommige zwangere meiden weten direct dat ze de zwangerschap willen voortzetten. Feitelijk is hier geen sprake van een expliciet besluitvormingsproces. Het andere uiterste zijn de zwangere meiden die lang wikken en wegen, en daarbij soms ook de hulp inschakelen van anderen.

Maar het was voor mij gelijk duidelijk dat ik hem zou houden. Ik ben best wel tegen abortus. En eh, mijn vriend zat nog een beetje te twijfelen maar ik had zoiets van nou ja, het is mijn lichaam. Dus ik kies daarvoor en voor de rest, iedereen stond achter me en zo. Dus toen heb ik gewoon besloten om het te houden. (Interviews, 1^e ronde)

Dus de eerste dagen dacht ik wel wat moet ik nou. Eerst dacht ik ook echt van als ik een kind krijg dan is mijn leven voorbij. Ja, dan word ik gewoon huisvrouw en dan kan je ook niks meer doen, dan zit je maar altijd thuis en dan... En toen op een gegeven moment toen ben ik via de huisarts ook bij een psychiater terecht gekomen of een psycholoog. In ieder geval iemand in het ziekenhuis. En daar ging ik dan mee praten en die ging kijken wat het beste was om te doen. Of ik het zelf zou kunnen, een kind, of ik het wou, dat ging ze dan onderzoeken. En toen is ook na dat gesprek met haar wel uitgekomen dat ik het wel wou houden, dat ik ja, er kon nog wel eh, ja geen abortus. Ja ze konden nog wel een geboorte opwekken en dan krijg je een dood kind. Dat doen ze alleen in speciale gevallen, omdat ik er zo laat achter kwam. En ik kon kiezen voor adoptie, maar dat wou ik ook niet. Dus uiteindelijk heb ik er voor gekozen om het te houden en toen ik thuis kwam zei mijn moeder ook, en dan moeten we het nu ook wel leuk gaan vinden. (Interviews, 2^e ronde)

Individuele twijfels zorgen dus in bepaalde gevallen voor een uitgebreid besluitvormingsproces, maar ook anderen kunnen deze besluitvorming compliceren en er een rol in spelen. Eerder zijn de reacties van direct betrokkenen op de zwangerschap geschetst

en daaruit werd al duidelijk dat sommige ouders/partners/schoonouders graag zouden zien dat de zwangere tiener in kwestie een abortus ondergaat. Veel van deze mensen draaien uiteindelijk bij, maar in een aantal gevallen blijft één of meerdere van deze partijen druk uitoefenen om het kind af te staan of te aborteren. In de onderzoeksgroep bevinden zich 2 jonge moeders die onder druk van hun omgeving uiteindelijk hun kind ook afstaan of de zwangerschap laten afbreken. Ook als jonge moeders niet bezwijken onder deze druk, zorgt dit natuurlijk voor spanningen.

Uit deze situaties komt naar voren dat de moeders min of meer een strijd voeren waarin ze proberen om de verbondenheid met hun omgeving in stand te houden. Zo wordt geprobeerd om de relatie met de partner bijvoorbeeld in stand te houden én vast te houden aan de wens om het kind te houden. De moeders vechten bij de partner en familie om behoud van de relaties. Verderop, bij de beschrijving van de opgaven waar jonge moeders voor staan, komt dit gevecht om behoud van relaties uitgebreider aan de orde.

Waar de sociale omgeving in dergelijke gevallen vooral een negatief beïnvloedende factor is – ze proberen de aanstaande moeder te overtuigen het kind af te staan – kan deze echter ook een positief beïnvloedende factor zijn, wanneer zij de zwangere tiener tot steun is in het besluitvormingsproces.

Maar mijn moeder, ik belde haar op: ‘Mam, ik ben zwanger’. Ze zegt: ‘Wacht even, je bent zwanger’. Ik zeg: ‘Ja’. Ze zegt: ‘Wacht even, ik hang op en ik bel je zo terug’. Toen heeft ze opgehangen, wat ik dus later heb begrepen is dat ze 10 luchtsprongetjes heeft gemaakt en me daarna heeft teruggebeld van gefeliciteerd weet je. Maar wat wil je nu verder. Toen heb ik ook tegen mijn moeder gezegd, van wat vind jij, want ik vind, ik vond toentertijd dat mijn moeder daar ook een keus in had. Wat dacht mijn moeder dat het beste was voor mij, wilde zij het wel? En dacht zij wel dat het voor mij beter was om een kind te krijgen of juist niet? Dus mijn moeder heeft er eigenlijk ook wel een stem in gehad. Mijn vader absoluut niet, da’s toch een klootzak eersteklas. (Forum)

Als je zwanger raakt, vind ik wel dat je met je vriend moet overleggen. En samen keuzes moet maken. [...] Kijk jullie gaan samen met elkaar, jullie hebben samen een kind gemaakt, dus dan moet je het samen ook op zien te lossen, als jij zo volwassen bent om met iemand naar bed te gaan, dan moet je ook een beetje rijp voor zijn om met iemand naar bed te gaan. Ik ga op een volwassen manier met mijn vriend overleggen. (Forum)

Want ik heb tegen mijn moeder gezegd van mam als je liever hebt dat ik naar een tienerterhuis ga moet je dat zeggen. Als je er echt niet achter staat, dat ik dan wel bereid ben om het weg te laten halen. Dat wel. Maar mijn vriend eigenlijk niet. Want ja, mijn ouders zijn ook gescheiden en mijn moeder die heeft het ook gewoon gered zonder mijn vader. Klinkt misschien een beetje hard, maar ik denk niet dat ik hem nodig heb om een kindje op te voeden. (Interviews, 1^e ronde).

De zwangere meiden staan het in deze situaties hun moeder of hun partner expliciet toe om mee te denken in de besluitvorming. Dit standpunt lijkt deels principieel: je partner draagt tenslotte medeverantwoordelijkheid voor de zwangerschap en moet dus de kans

krijgen om hier een mening over te vormen. Deels krijgt een moeder of partner ook invloed omdat de jonge moeder wil dat zij/hij betrokken is bij de opvoeding en mede verantwoordelijkheid daarvoor zal dragen. Voor de moeder in fragment 3 bijvoorbeeld geldt dat zij de steun van haar moeder nodig zal hebben en zeker wil weten dat haar moeder er ook achter zal staan om die te geven. Het besluitvormingsproces wordt dan als een gezamenlijke aangelegenheid gezien. Daarbij is het overigens in een aantal gevallen ook de partner of ouder van de zwangere tiener die ervoor pleit om de zwangerschap niet te onderbreken. Deze constatering is vooral opmerkelijk aangezien andere onderzoekers (zie bijvoorbeeld Van Berlo, Wijsen & Vanwesenbeeck, 2005) constateren dat veel jonge moeders de beslissing, voor een kind of voor abortus, zelf hebben genomen. De data uit dit onderzoek laten zien dat de omgeving echter wel degelijk een belangrijke rol krijgt toegekend. Wat betreft de overwegingen voor de besluitvorming over de voortzetting van de zwangerschap laat dit onderzoek geen opmerkelijk verschillen zien met andere studies. Hoewel ik geen indeling in argumenten ben tegengekomen zoals ik in bovenstaande gemaakt heb, lijkt de aard van de argumenten overeen te komen met andere studies (zie bijvoorbeeld Van Berlo, Wijsen & Vanwesenbeeck, 2005, p. 24; Furstenberg, 1991, p. 134).

3.5 De zwangerschap

De zwangerschapsperiode komt – in vergelijking met andere onderwerpen die in de diverse vormen van data worden besproken – nauwelijks aan bod. Een aantal onderwerpen met betrekking tot de zwangerschap wordt wel besproken, namelijk het verloop van de zwangerschap en de voorbereiding op het ouderschap. Als het gaat om het verloop van de zwangerschap dan betreft dat vooral de manier waarop de zwangerschap – fysiek en mentaal – wordt beleefd. Deze ervaringen zijn overwegend positief: de meiden die aan het woord zijn genieten, ondanks een aantal lichamelijke klachten, van de zwangerschap:

Volgens mij ben ik de enige zwangere hier en met mij gaat het goed. Ik heb niet echt een vlekkeloze zwangerschap (mijn nieren stopten er bij 24 weken mee en ik heb bekkeninstabiliteit) maar kan er wel van genieten, samen met mijn hele omgeving. Iedereen is hartstikke enthousiast en ik heb het gevoel dat het bij andere jonge moeders vaak het tegenovergestelde is. Ik prijs me dus gelukkig met de steun die ik heb! (Forum)

Ik vond het heel fijn, ik was hartstikke trots, ik showde mijn buik overal, ik had een speciale roze band, al voordat ik wist dat het een meisje zou worden had ik al een roze band gekocht, ik voelde meteen aan dat het een meisje zou worden. Ik heb een roze band gekocht, die heb ik om mijn buik heen geknoopt en ja, ik showde hem overal. Ik was er echt trots op. Alleen het enige waar ik een beetje down van werd, een beetje depressief van werd, was mijn kleding. Dat ik mijn kleding niet meer aan kon. Dat is eigenlijk het enige waar ik slecht tegen kon. (Interviews)

Daarnaast zijn er verschillende moeders die vertellen over de manier waarop zij zich hebben voorbereid op het ouderschap. In de verhalen ligt de nadruk daarbij vooral op

de praktische voorbereiding op het ouderschap, het forum en de interviews laten ook moeders aan het woord die een meer “mentale” voorbereiding beschrijven.

Ik had maar 1 maand om te wennen dat ik zwanger was, want ze was na een maand al geboren. (Forum)

Voorals het gaat schoppen, dan heb je zoiets van oké, het leeft echt, het is er gewoon. En dan ga je je echt voorbereiden op de dingen die komen en daar word je sterker van. (Interviews, 1e ronde)

Dus uiteindelijk heb ik er voor gekozen om het te houden en toen ik thuis kwam zei mijn moeder ook, en dan moeten we het nu ook wel leuk gaan vinden. Want we liepen natuurlijk ook allemaal al dagen door het huis met eh, dat we er niet blij zijn. En toen heeft mijn moeder me ook meegenomen om te kijken naar babykleertjes en bedjes en toen begon ik het ook wel leuk te vinden. Kwam ze ook thuis met kleertjes en cadeautjes. (Interviews, 2^e ronde)

Deze citaten laten zien dat de moeders niet alleen het huis op orde moeten krijgen en babypulletjes moeten halen, maar dat zij ook zelf moeten wennen aan het idee dat er een kind op komst is. Dit is iets dat in de verhalen niet zo sterk naar voren is gekomen en dat ook op het forum en in de interviews slechts door enkele respondenten genoemd wordt. Overigens lijkt dit mentaal voorbereiden een beetje vanzelf te gaan, althans bij de moeders die het beschrijven. Doordat je je kind gaat voelen en doordat je je gaat voorbereiden komt dat bewustzijn dat er een kind in je groeit vanzelf wel. Daar spelen heel concrete dingen als het schoppen, de echo of het kopen van de babypulletjes blijkbaar wel een rol in. Er is geen bewuste mentale voorbereiding, maar door je praktisch voor te bereiden groeit wel het bewustzijn dat je moeder gaat worden.

Het is in dit kader interessant om kort stil te staan bij een vraag van twee verloskundigen in opleiding, die mij benaderd hebben in verband met hun afstudeerproject. Hiervoor wilden zij een informatiebrochure maken voor jonge moeders omtrent zwangerschap en bevalling. Aan de forumbezoeksters hebben we gevraagd was zij hiervan vonden en of ze tips hadden. Weinig meiden hebben gereageerd, maar de strekking van de adviezen was duidelijk niet zozeer op (praktische) informatie rondom zwangeren en bevalling gericht.

Ik denk dat er genoeg info is omtrent het zwanger zijn, verder krijg je ook veel info, in het ziekenhuis en bij de verloskundige, en je kan het ook zelf opzoeken of vragen, ik denk niet dat dat een stuk is wat echt belangrijk is, die info is er al zoveel. (Forum)

Dat soort informatie stond/staat ook in de reader die ik van de verloskundige na m'n eerste bezoek kreeg. Verder ben ik bij de eerste een poosje op zwangerschapsgymnastiek geweest waar je het allemaal nog een keer hoort. Op een gegeven moment kan je ook een overkill aan informatie krijgen natuurlijk... [...] Verder vond ik het tijdens m'n zwangerschap heel belangrijk dat het een beetje wezenlijk, visueel voor me gemaakt werd zodat ook echt tot me door ging dringen dat ik een kind kreeg. Ik wilde per week weten hoe het er dan uitzag en heb op een gegeven

moment ook een echo gekregen en kon met eigen ogen zien dat er echt een kindje in zat! Ik begreep dat nu veel verloskundigepraktijken zelf echo's kunnen maken en dat dat dus nu ook makkelijker kan. Naast die echo wilde ik ook kunnen voelen hoe het in mijn buik lag, wat het al wel deed en wat niet (armpjes, oortjes, oogjes etc). (Forum)

In bovenstaande citaten vertellen twee moeders dat informatie over de zwangerschap en de bevalling eigenlijk ruim aanwezig is en ze daar niet direct behoefte aan hadden. Wat een van de respondenten onderstreept is dat het heel belangrijk voor haar was om visuele informatie te krijgen over haar kindje – hoe groeit het, wat kan het al, hoe ligt het in mijn buik – om zo tot zich door te kunnen laten dringen dat er echt een kindje in haar groeide. Hier komt de mentale voorbereiding op het moederschap dus duidelijk weer aan bod waarbij het concreet geconfronteerd worden met je kindje en de zwangerschap blijkbaar heel belangrijk is. Vanuit dit perspectief terugkijkend op de verhalen, wordt ook daarin gesteld dat de confrontatie met het kindje maakt dat moeders zich bewust worden van de zwangerschap en het aanstaande ouderschap. Deze bewustwording krijgt echter geen expliciete aandacht van de meiden in de verhalen als onderdeel van een “vorbereiding” op het moederschap noch als wezenlijk element tijdens de zwangerschapsperiode.

Toen we de echo met 16 weken kregen, besepte ik pas echt dat ik zwanger was. Daar zag ik mijn kindje spartelen met zijn beentjes en armpjes en ik zag zijn mooie hartje kloppen... (Verhalen)

Toen ik 10 weken zwanger was mocht ik naar de verloskundige en kon al meteen het hartje horen van mijn kindje. Dat was echt heel erg emotioneel voor mij en ook voor mijn moeder. Want nu was het echt zo van: ‘O.K. Het is dus echt waar.’ Dat was het eerste moment dat ik echt besepte dat ik zwanger was en dat er gewoon een kindje in mijn buik groeide. (Verhalen)

Duidelijk is dat de combinatie van praktische voorbereiding en de voortdurende, tastbare confrontatie met de zwangerschap en het kindje, ook een bewustwordingsproces en een vorm van “mentale” voorbereiding in gang zetten op het moederschap. Dit laat zien dat lichamelijke en fysieke veranderingen een rol spelen in de acceptatie van de zwangerschap en het groeien in het moederschap. De lichamelijke veranderingen en confrontaties met de baby, maken aanstaande moeders bewust van het feit dat er echt een kind aan zit te komen, en zorgen voor trots op het lichaam dat het presteert een kind te laten groeien en op de wereld te zetten. Deze lichamelijke veranderingen en de confrontatie met de baby dragen eveneens bij aan een band tussen moeder en kind.

4 MOEDER ZIJN

In de verhalen op de website tienermoeders.nl ging veel aandacht uit naar de zwangerschap. De manier waarop de (aanstaande) jonge moeders omgingen met het moederschap was een onderwerp dat minder aan bod kwam. Thema's als "school" en "werk" en ambities op die terreinen, kwamen in de verhalen nauwelijks aan bod. Het tegenovergestelde was het geval op het forum en in de interviews. Daarin werd uitgebreid besproken of moeders werkten of naar school gingen, of misschien wel beide, en hoe dat dan gecombineerd werd. Deze onderwerpen werden vooral besproken in het kader van de inrichting van het leven en de manier waarop je dat inhoud en betekenis geeft. Daarmee werd inzichtelijk hoe het dagelijks leven van jonge moeders eruit ziet, maar vooral ook werd duidelijk welke overwegingen aan deze inrichting ten grondslag liggen en of de jonge moeders eigenlijk wel "gelukkig" zijn met het moederschap. Aan al deze aspecten zal ik in onderstaande aandacht besteden, te beginnen met de vraag naar de beleving van het moederschap.

4.1 Beleving van het moederschap

Het moederschap wordt door de participanten aan het onderzoek overwegend positief beleefd. Zij genieten van hun kind(eren) en van het moeder zijn.

Mijn kleine meisje heeft vandaag op het kinderdagverblijf een kerstsok gemaakt!! Echt lief, met verf en watjes. Ze zit nog niet zo lang op het kinderdagverblijf, dus veel dingen heeft ze nog niet gemaakt, maar die eerste dingen zijn zo leuk om te zien! (Forum)

Wat ik echt leuk vind is dat je zo veel van hem terug krijgt. Ik ben zijn mama en dat is echt, 's ochtends wordt hij wakker en als baby huilde hij en nu is het 'mama, mama' en dan doe je de deur open en dan staat hij met zo'n lach als hij je ziet. Of als je hem uit de crèche haalt. Dat zijn de dingen, daar kan je zo gelukkig van worden. Of als hij aan het spelen is en hij loopt naar je toe om even te kroelen. Dat zijn wel de momenten waarop je denkt, ja, ik heb wel de goede keuze gemaakt. (Interviews, 2e ronde)

Met name ook de manier waarop op het forum over het moederschap en de kinderen wordt gesproken, bevestigt de positieve beleving van de meiden ten aanzien van het moederschap. Uitspraken zoals de bovenstaande komen daarop zeer veelvuldig voor en de moeders vertellen er allerlei grappige, emotionele, en ontroerende anekdotes over de kinderen. Wat opvalt in al die uitspraken, zijn de warmte en genegenheid waarmee de jonge moeders over hun kinderen spreken. Hierbij zijn het dan vaak de kleine dagelijkse dingen die als mooi worden ervaren, zoals een verjaardag of het knutselwerkje waar je kindje vol trots mee thuis komt. Het moederschap is voor veel jonge moeders dan ook genieten. Desondanks kent deze "roze wolk" zwarte randjes en verwoorden de moeders ook minder leuke kanten van het moeder zijn op jonge leeftijd. Uiteindelijk komt uit de data een aantal elementen naar voren die deze beleving van het moederschap kleuren, welke ik nu afzonderlijk van elkaar zal bespreken.

4.1.1 De zwaarte van het moederschap

In het voorgaande zijn enkele voorbeelden opgenomen van mooie aspecten en momenten van het moederschap en als gezegd worden deze aspecten regelmatig genoemd op het forum. Het gaat dan om kleine, concrete dingetjes zoals een verjaardag, knutselwerkje, of het welkom worden geheten door je kind na een schooldag.

Het geeft zo'n geweldig gevoel dat als ik binnenkom ze heel hard mama roept en in mijn armen springt en dan wordt ik ook nog eens overladen met kusjes, dat is voor mij het ultieme geluk van de dag.... Daar kijk ik altijd naar uit, het moment dat ik haar weer op mag halen. (Forum)

Deze aspecten van het moederschap maken het de moeite waard en maken dat de vrouwen er ook van kunnen genieten dat ze moeder zijn. Maar vanzelfsprekend zijn er ook minder leuke dingen. Daarbij valt de denken aan de minpunten die nu eenmaal gepaard gaan met het moederen, zoals poepluiers verschonen, nachten opzitten met een kind dat niet wil slapen, je zorgen maken om een kind dat niet willen eten. Bovendien is het moederschap wel heel mooi, maar vooral ook hard werken en veel organiseren en plannen.

Ik werk dus normaal gesproken 32 uur in de week (in vakantietijd 40 uur) en ga elke vrijdag 8 uur naar school. Aanstaaende vrijdag begin ik weer en dan moet ik om 9 uur al op school zijn en dat betekent dat ik om 7 uur in de auto moet zitten. ■ blijft dus bij mijn ouders slapen en mijn moeder brengt hem dan op vrijdag naar school. Dat is iets waar ik heel veel moeite mee heb, maar het is niet anders... ik doe het voor onze toekomst... Ik merk wel dat ik met huiswerk in de knoop kom. Onze studie vraagt 15 tot 20 uur zelfstudie, en die tijd heb ik gewoon niet. Wil ook eigenlijk alleen maar studeren als ■ in bed ligt, maar dan kom ik nooit aan die tijd. Plus natuurlijk het huishouden. Nou begin ik meestal vrijdags na school er direct maar mee en dan zaterdagmiddag ook weer. Bij mij is het niet zo dat ■ er vervelend van wordt. Hij ziet juist dat zijn mama met school bezig is en dan gaat hij meestal gezellig bij me knutselen en 'valt hij me ook niet lastig'. Voor mezelf heb ik wel zoiets, als ■ een vraag heeft of wat dan ook gaan de studieboeken direct aan de kant. Maar merk wel dat sinds ik het huis uit ben het me erg zwaar valt... (Forum)

Nou, eigenlijk verandert je leven wel drastisch en het bestaat nu alleen nog maar uit plannen. Organisatorisch moet je dingen goed op elkaar afstemmen. Met school, en als je weg wilt met vriendinnen of uit wil gaan. Dus dat is wel heel lastig. (Interviews, 1^e ronde)

Ook als jonge moeder heb je het erg druk: je moet je kind verzorgen, hebt een huishouden dat je bij wilt houden, en vaak combineren moeders dat ook nog eens met school of werk. Deze combinatie van taken en verantwoordelijkheden zorgt voor nogal wat onrust en hectiek. Alle noodzakelijke activiteiten opgeteld leveren een grote tijdsdruk: elk gaatje is gevuld. Deze hectiek is bovendien niet vrijblijvend. Het leven met een kind zit vol met verplichtingen en ingesloten structuren. Het vraagt van je dat je

goed kunt plannen en de moeders hebben niet langer de vrijheid om elke dag naar eigen goeddunken in te vullen. Zo heeft bovengenoemd forumlid haar weken duidelijk ingericht: elke vrijdag een hele dag naar school en daarna direct het huiswerk. Er is een kind afhankelijk van je en rondom het welzijn en geluk van dat kindje is eigenlijk alles georganiseerd. Die verantwoordelijkheid lijkt zwaar te wegen. In de volgende citaten wordt deze verantwoordelijkheid expliciet aangehaald en wordt duidelijk dat er eigenlijk geen ontsnapping mogelijk is en dat alle keuzes die je maakt mede ingegeven worden door het belang van je kind. Het is dus niet alleen de drukte zelf die het moederschap zwaar maak. Ook het gevoel dat je er niet aan kunt “ontsnappen” en organisatorisch voortdurend moet plannen en structuren, dragen bij aan die beleving.

Het is een grote verantwoordelijkheid die je op je neemt. Het is niet een pop, die je – wanneer je die even zat bent – weg kan doen, van nou ga maar, bekijk het maar, ik ga verder met mijn eigen dingen. Dit is gewoon 24 uur, 7 dagen per week, het is gewoon werk. Je moet ze eten geven, je moet ze wassen, je moet ze verzorgen, ze moeten niks tekort komen dan andere kinderen. Het is heel zwaar!!!
(Interviews, 1^e ronde)

Het is heel zwaar want ik wil mijn opleiding afmaken, maar ik wil niet dat daarvoor mijn dochter lijdt en ja, dat is nu eigenlijk wel het geval. (Forum)

Wat de bovenstaande fragmenten kortom duidelijk maken is dat het moederschap een verantwoordelijke houding en vooral een andere manier van leven vergt. Jonge moeders moeten hun leven, naar eigen zeggen, meer organiseren en ervaren het leven als hectischer. Hierdoor blijft er weinig tijd over voor “jezelf”, tijd waarin je niks hoeft of moet. Deze elementen maken dat het moederschap – naast de mooie kanten die er ook zijn – soms ook als zwaar beleefd wordt. Daarbij wisselen de zware momenten zich wel af: niet voor iedereen is er sprake van een continue drukte.

Ik heb het niet zwaar ook al moet ik eerlijk zijn. Ik ga naar school, ik heb tijd voor mijn vriend en voor mijn kindje, ook al is de vader van mijn kindje weg. (Forum)

Er zijn wel dagen dat je het zwaar hebt, als je ziek bent of zo, of dat hij ziek is. Er zijn natuurlijk wel zwaardere dagen. Maar ik vind het niet echt superzwaar. Kijk, met vier kinderen zou het wel zwaar zijn. Denk ik, maar met 1 kind vind ik het niet zwaar. Dus ik vind het heel leuk. Er zijn soms wel moeilijke dagen, maar dat heeft ieder kind, elke ouder. In zijn geheel is het meer leuk, ben je positief vind ik.
(Interviews, 2^e ronde)

4.1.2 Het gebrek aan materiële hulpbronnen

Op het forum en in de interviews wordt een gebrek aan materiële hulpbronnen ter sprake gebracht door de jonge moeders, die hun leven kunnen compliceren. Denk aan problemen bij het zoeken van een woning, of problemen die de jonge moeders ervaren om hun kindje in financiële zin te kunnen onderhouden. Een illustratie:

Wanneer je in deeltijd studeert krijg je geen studiefinanciering dus wij leefden van de studiefinanciering van mijn man. Hierdoor verviel het recht op uitkering ook al was die studiefinanciering minder dan wanneer je een bijstandsuitkering ontvangt. Wij hadden dus ook allebei een bijbaantje en mijn schoonvader sprong bij. Een ander punt waar wij tegenaan liepen is dat je in onze gemeente geen voorrang op de sociale woningmarkt krijgt i.v.m gezinsuitbreiding. Om toch bij elkaar te kunnen wonen moesten wij dus huren in de vrije sector wat betekent dat de huren erg hoog liggen. (Forum)

Je kan niet zeggen, kinderen krijgen is fantastisch, is leuk, noem maar op. Ja, maar je vergeet de helft. Hoe zorg je voor een kind, hoe ga je het kind onderhouden? Denk maar niet dat je van een uitkering zo veel kan doen hoor. Ik leef ook van een uitkering en ik kan er ook niet zo veel van doen. Je moet uitzoeken waar je geld naartoe gaat, je moet eerst al je vaste lasten gaan betalen, dan moet je boodschappen gaan doen en geld opzij houden. Je moet altijd eerst kijken van, oké, deze week besteed ik 50 euro en dat moet je elke week zo opzij houden. Wat ik altijd doe is genoeg extra boodschappen en dan elke week vul ik dat bij. Om de drie maanden haal ik zo veel boodschappen en dan haal ik gewoon bij iedere week, want dan weet ik tenminste wat ik heb en wat ik niet heb. En, als je een extraatje over hebt, nou of je gaat een beetje opsparen of je neemt je kind ergens mee naar toe. Want de ene week heb je het gewoon krap en de andere week heb je gewoon ruim. (Interviews, 1^e ronde)

De meiden vertellen in bovenstaande fragmenten dat het voor jonge moeders lastig is om onderdak te vinden en financieel in je levensonderhoud te voorzien. Twee problemen die doorgaans vaker met jong moederschap in verband worden gebracht. Ook andere respondenten en bezoeksters van het forum vertellen dat ze krap bij kas zitten of moeite hadden met het vinden van een huis. Deze heel praktische en concrete problemen komen dus wel degelijk voor bij jonge moeders, en zijn voor hen wellicht ook wel groter dan voor andere, oudere, moeders. Zo zegt een van de respondenten “als tienermoeder heb je natuurlijk helemaal niks. Meestal woon je nog bij je ouders.” Toch ben ik van mening dat de aan- of afwezigheid van materiële hulpbronnen niet per definitie iets hoeft te zeggen over het welzijn van een jonge moeder en de betekenis die zij aan haar situatie geeft. Met andere woorden, een tekortkoming op materieel gebied of (on)mogelijkheden om zelfstandig te kunnen worden of leven, zijn niet altijd doorslaggevend in de probleemdefinities die moeders hanteren. Ik zal dit toelichten aan de hand van bovenstaande fragmenten.

Allereerst zijn er wel degelijk moeders die vinden dat hun materiële situatie, net als de dagelijks hectiek en verantwoordelijkheid, het leven met een kindje zwaar maken. In het tweede van de voorgaande citaten wordt hiervan een goed voorbeeld gegeven. De jonge moeder die hier aan het woord is zegt letterlijk: kinderen krijgen is niet alleen maar fantastisch, het heeft ook negatieve kanten... Een van die negatieve kanten is het feit dat je altijd financiële zorgen hebt. Voor deze jonge moeder zijn de financiële problemen dus wel degelijk van invloed op haar betekenisgeving van het moederschap en zij dragen bij aan de “zwaarte” van het moederschap.

Deze praktische problemen hebben echter niet voor alle jonge moeders deze betekenis. In een aantal citaten die betrekking hebben op “materiële zelfredzaamheid” en de problemen daarin, valt namelijk op dat deze problemen slechts geconstateerd worden, zonder dat de beleving van het moederschap er negatief door wordt beïnvloed. In het eerste citaat bijvoorbeeld, vertelt een jonge moeder heel beschrijvend dat ze problemen had bij het vinden van een woning en dat ze financieel een tijdje krap bij kas zaten. Zij formuleert het echter vooral als een “punt waar je tegenaan loopt”, als een praktische belemmering dus, in plaats van als een gebrek dat wezenlijk je levensvreugde of de vreugde over het moederschap beïnvloedt. Nog explicieter wordt dit duidelijk gemaakt door een forumlid dat vertelt dat haar gezinnetje het niet breed heeft. Ze zegt: “nu zitten we met z’n drietjes en af en toe ook de kids van mijn vriend erbij op het minimumloon. Maar ik ben wel heel gelukkig en geld maakt dat niet altijd.” Ook deze twee moeders geven dus aan dat zij wat betreft materiële hulpbronnen erg karig beïnvloed zijn. De betekenis die ze daaraan toekennen is echter minder negatief.

Dergelijke citaten laten zien dat de materiële hulpbronnen die jonge moeders ter beschikking staan niet overhouden en soms zelfs inderdaad tekort schieten. Tegelijkertijd wordt door de manier waarop de jonge moeders deze problemen ter sprake brengen duidelijk dat de betekenisgeving aan deze problemen sterk kan verschillen. Daarbij moet aangetekend worden dat dit wellicht komt doordat bij een aantal meiden – zo ook de jonge moeders uit bovenstaande voorbeelden – het materieel tekort aangevuld wordt door (schoon)ouders. Het is niet onvoorstelbaar dat zij de problemen die zij op materieel domein ervaren om die reden als minder problematisch interpreteren. Het gemis aan materiële hulpbronnen is blijkbaar niet zo van betekenis wanneer er sociale hulpbronnen aanwezig zijn. Daarmee is de aanwezigheid van een “steunende” omgeving van groot belang.

4.1.3 De zingeving van het bestaan

In §4.1.1 is duidelijk geworden dat zaken als de hectiek, de vaste structuur van je leven, de grote verantwoordelijkheid, maken dat het moederschap als zwaar wordt ervaren. Daarbij gaat het om de zwaarte van de alledaagse praktijk van het moederschap. Hoewel deze dagelijkse praktijk haar problemen en beslommingen kent, kunnen de jonge moeders wel heel gelukkig zijn met de manier waarop hun leven er uit ziet. Zoals de jonge moeder in het volgende citaat. Hoewel de betreffende moeder aangeeft dat het moederschap zwaar is en ze er veel voor op heeft moeten geven, vindt ze het toch “super om moeder te zijn”.

Wat de nadelen van het moederschap zijn? Dan moet ik heel goed nadenken, maar ook dan kan ik niks verzinnen. Ik vind het super om moeder te zijn. Tuurlijk, je moet alles aanpassen, maar dat weet je en dat geeft dan toch niks? Jij hebt voor het kind gekozen dus dan moet je dat er ook maar bij nemen. Nee hoor voor mij geen nadelen aan het moederschap. (Forum)

Uit zowel het forum als de interviews komt echter naar voren dat dit niet altijd het geval is en dat jonge moeders worstelen om het moederschap een plaats te geven in hun leven om heel andere dan praktische redenen.

Moeder 1: Nu ik thuis voor ■ zorg is het helemaal voor me uitgestippeld en daar bedoel ik idd mee dat je geen impulsieve dingen kan doen. Ik kan niet meer op zaterdag zomaar zeggen we gaan stappen. Je moet dan eerst een oppas voor haar regelen enzo en straks als ■ 4 of 5 is dan kan ik gaan werken maar dan wil ik alsnog thuis zijn voor ■ als ze uit school is en dat soort dingen. Dus tot ■ 16 is, is mijn leven uitgestippeld en daar heb ik voor gekozen dus het is niet dat ik er niet blij mee ben maar soms heb ik het er wel moeilijk mee.

Moeder 2: Ik ervaar dat denk ik anders dan jij, zoals jij het zegt zou ik het er benauwd van krijgen. Natuurlijk zal ook mijn belangrijkste taak de opvoeding en verzorging van de kinderen zijn, maar ik leef wel degelijk mijn eigen leven en zij die van hun. En hoe ouder ze worden hoe meer zij hun eigen pad kiezen en ik de mijne. Maar volgens mij kunnen ze dat des te beter als ze in mij een voorbeeld krijgen van hoe je je leven invulling kan geven, als ze zien dat je niet voor een ander leeft maar voor jezelf. (Forum)

Bovenstaand fragment bestaat uit twee citaten uit een discussie op het forum. Beide moeders verwoorden hier dat het leven inderdaad deels “voorgestructureerd” is en voortaan om de kinderen zal draaien. De aspecten die het moederschap zwaar maken (de voortdurende verantwoordelijkheid, de structuur) komen hier weer terug. Het is echter duidelijk dat deze aspecten verdergaande consequenties hebben dan alleen op het terrein van de dagelijkse praktijk, waarin je als moeder moet organiseren, plannen en het voortdurend druk hebt. Het feit dat er nu een kind van je afhankelijk is en dat dit kind het leven structureert, maakt dat niet alleen de dagelijkse sores soms zwaar zijn, maar maakt ook dat jonge moeders soms het gevoel hebben dat het moederschap ze belemmert in hun leven. Jonge moeders vinden het inherent aan het moederschap dat je als moeder zelf op bepaalde terreinen van het leven moet inleveren. Hoewel zeker niet alle jonge moeders deze ervaring delen, zijn er verschillende moeders, met name enkele forumbezoeksters en respondenten uit de eerste ronde interviews, die wel degelijk het gevoel hebben “iets te missen”.

Want die kleine is gewoon mijn leven en dat is gewoon, ja, dat is gewoon mijn leven.

(Interviewer: En ben je daar gelukkig mee...)

Ehhh... eh soms wel en soms niet. Ik vind het soms heel erg moeilijk om gelukkig te zijn met die kleine omdat het eh, ja, omdat ik best wel iemand ben die veel vrijheid nodig heeft en dat heb je natuurlijk niet met zo'n kleintje en ik had nog zo veel grote plannen voor in de toekomst. Nou ja, dat kan je natuurlijk niet allemaal nakomen. Maar ik ben op zich over het algemeen ben ik wel gelukkig. Ik ben wel blij met hem in ieder geval. (Interviews, 1^e ronde)

Vooralsnog heb ik alleen laten zien dat het moederschap de leefwereld en levensloop van meiden beperkt en dat dit hun bestaande betekenisgeving aantast. Het moederschap voegt echter ook wel degelijk iets toe aan het leven en heeft er ook een positieve invloed op.

Ik vind dat als je een kind kunt krijgen dat dat al helemaal geweldig is. Een kind geeft je zoveel liefde, hoe oud je ook bent. Het is niet echt een voordeel om een kind te hebben, eerder een geschenk wat niet iedereen kan krijgen. (Forum)

Zoals bovenstaande jonge moeder zegt, is het moederschap een geschenk dat het leven mooi kan maken, mooier dan het soms was. Zo kan het moederschap in enkele gevallen de levensloop van een meisje juist ook een positieve betekenis geven. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de jonge moeders uit de volgende citaten. Uit hun verhalen komt heel duidelijk naar voren dat het kindje het leven juist zin gaf: de geboorte vormt een keerpunt in een voorheen neergaande lijn.

Op een gegeven moment, ja, toen zat ik dus eigenlijk gewoon thuis. En ik verveelde me dood. Ik had eigenlijk helemaal geen leven, ik had geen vrienden, geen vriendinnen, niks. Ik had vrienden in ■ wonen, maar dat heb ik stop gezet omdat haar vader dat niet wilde, en eh dus op dat moment had ik helemaal geen vrienden of vriendinnen niks... [...] ... en dat is ook de reden waarom ik ook iedere keer zo down was. Ik had het idee dat mijn leven toch niks voorstelde en eh ik zag het allemaal niet zitten. Totdat ik dus zwanger raakte..." (Interviews, 1^e ronde)

Maar ik vind het ook beter zo. Ik denk ook deels dat het misschien wel komt omdat ik bang ben dat ik weer terugval of zo... Misschien dat het daardoor komt, ik leef nu ook beter. Ik ben blij dat ik nu ook zo leef, dus eigenlijk is hij ook een soort redding geweest voor me. Als hij er niet was, was ik misschien nog verder weggezakt. (Interviews, 2^e ronde)

Bovenstaande citaten laten zien dat het moederschap ook een positieve wending aan levens kan geven. In dit geval gebeurt dat vrij extreem: de zwangerschap wordt in bovenstaande citaten als positief keerpunt in het leven ervaren.

Deze positieve ervaringen met het moederschap, evenals de positieve wending die het teweeg kan brengen in de levens van tieners, is ook in de literatuur reeds beschreven, bijvoorbeeld door Smithbattle (2007) en Seamark en Lings (2004). Interessant is dat deze studies niet alleen de positieve ervaringen met het moederschap beschrijven, maar ook stil staan bij de ambities van jonge moeders en hun toekomstperspectieven nadat ze moeder zijn geworden. Zoals in de probleemschets in hoofdstuk 1 uitgebreid uiteen is gezet, wordt aangenomen dat moeder worden op jonge leeftijd nadelige gevolgen heeft voor de levensloop van de moeders in kwestie en hun sociaal-economische positie. De studies van Smithbattle en Seamark en Lings laten zien dat de ambities van de jonge moeders in ieder geval niet te lijden hebben onder het moederschap, en soms juist een positieve impuls krijgen. Deze positieve impuls wordt ook beschreven door een aantal jonge moeders uit de studie van Phoenix (1991a). Iets soortgelijks wordt door de jonge moeders in dit onderzoek verwoord. Geven bovenstaande fragmenten aan dat het moederschap een positieve wending kan veroorzaken, in de onderstaande paragraaf wordt stil gestaan bij de ambities en toekomstperspectieven van de vrouwen.

4.1.3.1 Ambities en toekomstperspectieven

Ik heb ook moeders gezien die nou ja, dat klinkt dan misschien een beetje oneerbiedig, maar die hun leven gewoon opzij zetten. Die hebben kindjes gekregen en alles waar ze mee bezig waren dat is gewoon opgehouden. (Interviews, 1^e ronde)

In de vorige paragraaf werd geconstateerd dat jonge moeders worstelen met de betekenisgeving aan hun leven en het gevoel kunnen hebben dat het moederschap hun leven nu en in de toekomst beperkt. Ik heb daarbij vooral stil gestaan bij de gevoelsmatige aspecten van die betekenisgeving, en minder bij de praktische vraag in hoeverre de moeders hun leven inderdaad “laten bepalen” door de komst van een kind. Met andere woorden: hoe richten zij hun leven in na de geboorte van het kind?

Het algemene antwoord op die vraag luidt dat de jonge moeders er in ieder geval naar streven om het moederschap te combineren met een “eigen leven” in de vorm van een baan, een opleiding of een hobby. Het materiaal, zowel het forum als de interviews, laat namelijk meiden zien die – om verschillende redenen en in verschillende mate – er waarde aan hechten om op enigerlei manier maatschappelijk actief te blijven en een eigen leven te leiden. Overigens betekent dat niet dat zij ook daadwerkelijk activiteiten ontplooiën naast het moederschap. Om een globale indruk te geven.

Van de 12 geïnterviewde respondenten, zijn 6 meiden fulltime moeder en 6 meiden volgen een opleiding en/of hebben een betaalde baan. Het fulltime moederschap doen de meiden echter deels tegen wil en dank, en 5 van de fulltime moeders willen in de toekomst dan ook wel degelijk een opleiding volgen en/of een baan zoeken. Slechts één van de respondenten heeft haar leven na de geboorte van haar kinderen volledig in het teken gesteld van het moederschap.

Bij de bezoekensters van het forum is de situatie niet anders. 12 bezoekensters combineren het moederschap met werk, studie, of beide. 6 bezoekensters vertellen dat zij op het moment van het onderzoek fulltime moeder zijn. Een groot deel van de jonge meiden die ten tijde van het onderzoek fulltime moeders zijn, geeft echter aan dat ze in de toekomst graag weer een opleiding willen doen of werk willen zoeken, en soms zijn dat ook ambitieuze plannen. Ik heb de jonge moeders op het forum en in de interviews namelijk gevraagd naar deze “dromen” voor de toekomst. Een greep uit het materiaal...

Wat ik graag in de toekomst wil is mijn opleiding afronden en daarna beginnen met de opleiding leraar wiskunde en economie (voortgezet onderwijs). Op den duur op zoek naar een baan dus in het onderwijs. Verder hoop ik in de toekomst geluk te hebben en een leuke partner te ontmoeten en daarmee het gezinnetje uitbreiden. (Forum)

Ik wil ooit graag een eigen kinderdagverblijf voor kinderen met het Syndroom van Down, tussen de 4 en de 8 jaar. Kinderen zijn echt net een spons en na hun achtste stopt dat gewoon, dan nemen ze niet meer zo veel informatie op. En tot die tijd maakt dat zo veel uit voor hun leven want dan kan je ze leren klok kijken en dan kan je ze leren met geld omgaan en leren delen en praten en rekenen en zo. [...] Maar dat is gewoon, dat zit bij kinderen met het Syndroom van Down gewoon zo anders in elkaar als bij normale kinderen. En ik wil dan heel graag een kinderdag-

verblijf ooit. Speciaal voor kinderen met Syndroom van Down. Lijkt me echt geweldig. (Interviews, 1^e ronde)

Dat ik gewoon een goede baan vind, die ik ook leuk vind om te doen. Dat ik geen productiewerk hoef te doen of in een callcentrum of wat dan ook. Ik wil gewoon graag met kinderen gaan werken of met een kinderdagverblijf dat maakt niet uit. Kinderpsychologe zit er voorlopig niet in, maar als ik dan maar een diploma heb om iets met kinderen te kunnen gaan doen. (Interviews, 2e ronde)

In bovenstaande fragmenten verdwijnt het gezin niet helemaal naar de achtergrond, maar verwoorden de jonge moeders ook wel degelijk ambities en dromen die los staan van het moederschap. Bovendien zijn het niet zo maar “dagdromen”, maar geven de meiden er blijk van wel degelijk over die ambities te hebben nagedacht. Zoals in het eerste fragment, waarin een jonge moeder al precies weet welke studies ze wil gaan doen. Meiden die hun leven enkel en alleen in het teken *willen* stellen van hun kinderen kom ik op het forum en tijdens interviews dan ook niet vaak tegen. Dit betekent dat het moederschap door de jonge moeders niet wordt beschouwd als een levensvullende taak. Hoewel de forumbezoeksters en respondenten soms een bepaalde periode in hun leven fulltime moederen, gaan zij er vanuit dat ze in de toekomst weer activiteiten “voor zichzelf” kunnen ontplooien en willen ze hier veelal ook actief richting aan geven. Overigens neemt het moederschap daarbij wel degelijk nog een zeer belangrijke plaats in.

Ik heb altijd gezegd en gezien van als ik later groot ben dan heb ik kinderen en dan wil ik gewoon zo veel mogelijk met de kinderen . (Forummeeting)

Ik werk van half 9 tot half 12 en als ik thuis kom kan ik mijn dochter van school ophalen. Mijn man is elke ochtend thuis dus die is bij onze zoon. Ideaal: geen dure crèches. En als ik mijn dochter heb opgehaald dan los ik mijn man af en gaat hij werken tot ongeveer 23.30 uur. We zien elkaar dan wel weinig maar ik vind het fijn dat het ook zo kan. We voeden samen de kinderen op en ik vind het fijn dat ik de ochtenden even weg ben. Even een andere omgeving en zo. (Forum)

Op het forum is de vraag of, en zo ja hoe je als jonge moeder de opvoeding van je kind wilt combineren met andere activiteiten dan ook een veelbesproken onderwerp.

Uit deze discussies op het forum en de persoonlijke gesprekken met jonge moeders, wordt duidelijk dat er een aantal factoren is dat het “fulltime” en het “parttime” moederen bevordert dan wel remt. Deze factoren zal ik in de volgende paragraaf nader toelichten.

4.1.3.2 Belemmeringen en stimulansen voor een maatschappelijke carrière

Allereerst is het natuurlijk de vraag of vrouwen de wens hebt om te moederen of te studeren/werken. Als gezegd, vinden sommige meiden het moederschap alleen te beperkt om op een betekenisvolle wijze invulling te geven aan hun leven. Zo vertelt een

van de forumleden “een hele erge drang te hebben om iets te gaan doen. Van dat thuis zitten word ik helemaal gek of ik bel me suf of ik msn heel veel dan gaat de dag wat sneller voorbij maar ik vind het wel moeilijk om die drang om iets te doen weg te halen”. Andere jonge moeders, herkennen dit gevoel. Een deel van de aantrekkingskracht van betaald werk of scholing bestaat er dan ook in dat deze activiteiten ervoor zorgen dat je iets om handen hebt naast het moederschap en dat je sociale contacten op kan doen. Daarnaast zijn er echter eveneens respondenten die de wens hebben om zo veel mogelijk tijd met de kinderen door te brengen. Hun levensgeluk wordt dus juist vergroot door het moederschap. De wensen ten aanzien van de inrichting van het leven verschillen dus aanzienlijk en vanzelfsprekend bepaalt dit mede of maatschappelijke participatie nagestreefd wordt.

Er worden in de data ook een aantal factoren in de randvoorwaardelijke sfeer genoemd, dat deelname aan betaalde arbeid of een studie belemmert dan wel bevordert. Deze factoren hebben vooral betrekking op de al eerder aangehaalde hectiek van zorgen, werken en studeren en de middelen die een jonge moeder ter beschikking heeft om deze zaken op elkaar af te stemmen. Denk bijvoorbeeld aan het regelen van een oppas of de tijd die (niet) beschikbaar is voor huiswerk. Bij het regelen van dergelijke praktische zaken speelt het sociaal en financieel kapitaal van de jonge moeders een belangrijke rol.

Ik zou graag willen werken of een opleiding doen, maar ik zit met mijn kleintje. Ik wil haar niet naar de crèche brengen omdat dat gewoon te duur is en ik heb op dit moment nog niet echt mensen in de buurt die hele of halve dagen kunnen oppassen dus dat is wel jammer. (Forum)

Maar ik heb een huis wat ik moet betalen en ik heb van dat vorige huis nog een schuld die ik moet betalen. Dus ik kan niet zeggen van ik ga een opleiding doen en ik heb er genoeg geld voor. (Interviews, 2e ronde)

Overigens kan het gebrek aan sociaal en financieel kapitaal zowel een stimulans als een belemmering zijn voor maatschappelijke participatie. In bovenstaande fragmenten verwoorden jonge moeders hoe een gebrek aan geld en sociale contacten belemmerend werkt, maar zoals onderstaande fragmenten laten zien, kan gebrek aan geld en sociale contacten ook een stimulans vormen om te werken of een opleiding te doen, omdat deze juist door arbeid en scholing verkregen kunnen worden.

Ik ben nu 25 en ben blij dat ik altijd gewerkt heb, want van een uitkering kun je ook niet altijd rond komen. (Forum)

Ik heb twee banen gehad nu en dat doet me goed. Daar krijg je een heel leuk sociaal leven van. En ik ben weer gestopt omdat hij 6 maanden was en ik werkte 36 uur in de week. En ik merkte gewoon, het werd me allemaal even te veel. Dus daar ben ik op een gegeven moment mee gestopt. (Forummeeting)

Naast het feit dat het moeilijk is om regelingen te treffen waardoor je in staat bent te werken of studeren, noemen de moeders ook de combinatiedruk die gepaard gaat met

het combineren van moederschap en werk/studie als reden om (tijdelijk) fulltime te moederen. Soms zijn de activiteiten nou eenmaal echt niet naast elkaar in te passen. Omdat de opleiding een erg grote tijdsinvestering vergt bijvoorbeeld of omdat juist je werk veel tijd vraagt of verwacht dat je op “onhandige” tijden beschikbaar bent.

Afgezien van de persoonlijke wens om fulltime te moederen of het moederschap te combineren met een baan en de praktische bezwaren en stimulansen om deze te realiseren, wegen de jonge moeders ook hun opvattingen over moederschap en werk mee in hun beslissing om te werken of te moederen.

Ik heb eigenlijk alleen problemen met een crèche omdat ik alle ontwikkelingen die ■ meemaakt zelf wil meemaken. Ze zit nu in een periode dat ze erg veel leert en ik zou het niet fijn vinden als ik haar ophaal van de crèche en die vrouw zegt daar ‘ja, ze heeft mama gezegd’, terwijl ik er niet bij was. (Forum)

Ik zou nog steeds heel graag in een hotel willen werken. Maar we krijgen nog steeds nachtdiensten. Je kan niet alleen maar op dagdiensten meedraaien want op een gegeven moment gaan mensen zeggen, jij wou toch in een hotel werken. Dus dan moet je even kunnen, in de nacht achter de balie zitten. Maar ik wil dat niet, ik wil gewoon wanneer mijn kinderen in bed gaan of zijn, wil ik gewoon er zijn. Stel dat ze wakker worden of stel dat ze hun mammaatje nodig hebben, dat je gewoon aanwezig bent. Ik zou, ik wil niet dat mijn kinderen bang zijn of dat ze zich afvragen waar is mijn moeder... (Interviews, 1^e ronde)

Dat bedoel ik ook, mij lijkt het niks om echt heel veel jaren thuis te gaan zitten. Daarom ook lekker de kinderen lekker snel achter elkaar, ja. Als je 12 jaar wacht met je tweede kind. En dan ook nog werk, ja, wat voor werkervaring heb je dan opgedaan. Het is toch belangrijk in deze maatschappij om werk te hebben, lijkt mij. (Forummeeting)

Werken en moederschap zijn geen neutrale activiteiten waarmee slechts middelen als geld en sociale contacten verworven kunnen worden, maar hebben ook een normatieve lading. Dat wil zeggen dat jonge moeders het “goed” vinden om op een bepaalde manier deel te nemen aan de maatschappij en dat er eveneens ideeën zijn over “goed” moederschap. Verderop (zie hoofdstuk 8) zullen dergelijke normatieve idealen bestempeld worden als *referentiewaarden*, die een belangrijke rol spelen in de opgaven waarmee jonge moeders worden geconfronteerd. Ook deze referentiewaarden oefenen invloed uit op de jonge moeders ten aanzien van maatschappelijke participatie en kunnen juist aanzetten tot participatie of een obstakel vormen. Hoe referentiewaarden daarbij kunnen conflicteren komt in hoofdstuk 8 verder aan de orde. Op deze plaats is het relevant om op te merken dat ze een rol spelen in de ambities van de jonge moeders. Hoewel er in de literatuur inmiddels aandacht is voor deze ambities van de jonge moeders en hun positieve invulling van het moederschap (zie de ook al eerder vermelde publicaties van Smithbattle, 2007; Seamark & Lings, 2004), komen daarin vooral praktische en materiële belemmeringen voor maatschappelijke participatie naar voren. De analyse in hoofdstuk 8 zal laten zien dat een dergelijke voorstelling van zaken de complexe

opgave van jonge moeders met betrekking tot de inrichting van hun leven te weinig recht doet.

4.1.4 De vanzelfsprekendheid van moederliefde

Zie ons twee nu: echt twee handen op een buik! We zijn altijd saampjes en dat pakt niemand me af. Kan me geen wereld voorstellen zonder haar! (Forum)

De band die je met je kind kan opbouwen. Sommige dingen... dan geef ik hem bijvoorbeeld, dan is ie niet zo lekker of dan is ie heel erg moe en dan geef ik hem de fles en dan ligt ie heel lief te slapen op mijn schoot en zo en ik weet niet, daar krijg je gewoon zo'n warm gevoel van, van binnen. Dat is gewoon zo lief. Zo lekker. (Interviews)

In de voorgaande citaten vertellen twee jonge moeders wat het moederschap in hun ogen zo mooi maakt. Wat in deze fragmenten heel sterk naar voren komt is de verbondenheid die de meiden met hun kind voelen. Of zoals in het tweede fragment wordt gezegd: de band die je met je kind kan opbouwen. De liefde van de moeders voor hun kinderen is dan ook onmiskenbaar aanwezig op het forum en in de interviews. Deze liefde en verbondenheid zijn tegelijkertijd allerminst vanzelfsprekend. Gevoelens van liefde en verbondenheid moeten soms groeien, en dat gebeurt op diverse momenten.

Ik las allemaal verhalen van zwangere vrouwen die allemaal misselijk en slap waren in hun zwangerschap. Ik vond het eigenlijk heel fijn, met iemand zo dicht bij me. Ik hield heel veel van dat kleine wezentje in mij. (Verhalen)

Nee, ik was ook wel in het begin heel erg bang toen ik zwanger was... je hoort wel eens dat vrouwen een moedergevoel hebben als het kind geboren wordt. En dan hoor je ook wel eens dat bij sommige vrouwen dat gevoel wegblijft. Dat ze gewoon een kind hebben en dat ze het niet zo leuk vinden en daar was ik heel bang voor. Dacht ik: 'Straks vind ik mijn eigen kind niet leuk'. Ja, straks vind ik het helemaal niet leuk en dan zit ik daar met een kind. Maar echt vanaf het moment dat ie geboren was toen wist ik gewoon: dit is mijn kind en ja, toen was ik er zo gelukkig mee en toen wist ik wel dat het gewoon goed ging komen. Ik was er ook echt gelijk helemaal gek op.

(Interviewer: En bij de geboorte had je dat gevoel ook meteen of heeft dat moeten groeien?)

Nee, dat was er denk ik wel, in het begin vond ik het wel heel moeilijk ook als andere mensen aan hem zaten. Zelfs de kraamverzorgster, dat was echt van mij. En dan in het ziekenhuis, toen was ik net bevallen en dan legde ze hem in een bedje naast me en dan dacht ik 'ik wil hem hier'. Ja, in het begin had ik dat heel erg, ja, van mij. (Interviews, 2e ronde)

Ja, ik kwam er achter met 6 weken dus ik had zoiets van ja, je groeit er mee op. Je leeft er mee... Ja, het duurt toch wel 7,5 maand voordat het kind er echt is. Dus dat gevoel komt wel... [...] Zo heb ik het wel ervaren. Dat er toch wel een band komt van wanneer het geboren is zeg maar. Je bent er toch elke dag mee bezig, het zit

toch elke dag in jouw hoofd dat je zwanger bent. Dus dat moedergevoel komt dan wel. (Interviews, 1^e ronde)

In bovenstaande tekstfragmenten wordt duidelijk dat het moment waarop er echt sprake is van moedergevoelens erg kan verschillen. Waar de ene moeder tijdens de zwangerschap direct al een band met het kind voelt, moet dit gevoel bij andere moeders langzaam groeien, en soms blijft dit gevoel ook na de geboorte nog (even) afwezig.

In het begin had ik wel zoiets van, ja het is een hoopje vlees en wat moet ik ermee. Ik had echt wat dat betreft een fantastische kraamverzorgster en nou ja, die heeft mij eigenlijk op het goede spoor gebracht.

(Interviewer: Op wat voor manier?)

Nou, motiveren om hem te pakken en zo. Want in het begin vond ik het ook heel moeilijk om hem te knuffelen en zo omdat ik op de een of andere manier bang was dat ik hem pijn deed of zo. In het begin had ik zoiets van nou, dit kleine stukje vlees gaat dus mijn hele leven veranderen. En later had ik zoiets van, nou ik ben er eigenlijk wel blij mee. Door haar, doordat zij steeds zei van nou, dat is toch wel mooi he, zo'n kindje en mij liet kijken en doen en zo. (Interviews, 1^e ronde)

Eigenlijk totaal, was ik er totaal niet voor haar. Wel met de verzorging, maar niet met andere dingen, ik kon haar niet knuffelen, ik kon niks met haar... Dat had ik nooit zo door. Ik deed het wel, maar ik had er zelf niet echt moedergevoel bij. En op een gegeven moment werd het me toch te erg. Dacht ik shit man, het moet niet langer zo door gaan. Toen heb ik alles in werking gesteld, toen heb ik instanties afgebeld, jongens ik heb hulp nodig. Ik zie nou dingen van mijn kind die ik niet eerder heb gezien en dat komt door mij, wij hebben geen band met elkaar.

(Interviews, 1^e ronde)

Dus hij werd gelijk weggenomen en dat vond ik heel moeilijk. Ik heb heel erg moeten wennen dat ie niet bij me mocht liggen en dat soort dingen allemaal, dat heb ik toch eigenlijk wel nodig gehad. Daar heb ik wel aan moeten wennen en ook, ik was heel bang dat ik hem niet genoeg aandacht en liefde kon geven, en dat heeft me wel dwars gezeten in het begin. Vooral omdat ik me niet goed aan hem kon binden. En op een gegeven moment is dat vanzelf wel gaan groeien, maar dat heeft echt wel een jaar geduurd. (Interviews, 2e ronde)

In bovenstaande citaten beschrijven moeders dat zij in eerste instantie weinig affectie voor hun kind voelden en geen emotionele band met het kind konden aangaan. Hoe dat komt is niet gemakkelijk aan te geven.

Een eerste verklaring die door de jonge moeders zelf wordt gegeven is het verloop van de bevalling. Moeizame bevallingen, waarna moeder en kind bijvoorbeeld enige tijd van elkaar gescheiden zijn, maken dat het ook moeilijker is om moedergevoelens te ervaren. Een tweede mogelijke verklaring, die niet expliciet door de moeders genoemd wordt, is gelegen in de jeugd van de jonge moeder, komt ze zelf uit een liefdevol gezin? Twee van de moeders uit bovenstaande citaten zijn opgegroeid in een weinig

liefdevolle omgeving. Zij zijn zich ervan bewust dat dit hen sterk heeft beïnvloed, en dat het ook hun moederschap kan beïnvloeden:

Als je dan negatieve reacties krijgt ga je vaak wel denken van: doe ik het misschien niet goed? En ook omdat ik geen ander voorbeeld heb gehad van mijn ouders ben ik vaak aan het twijfelen, kan ik het niet anders doen? (Interviews, 2e ronde)

Het is echter van belang om te benadrukken dat dergelijke jeugdervaringen niet voor iedereen van grote invloed zijn. Soms blijven moedergevoelens uit, ook bij degenen die wel in een stabiel gezin zijn opgegroeid en omgekeerd kunnen juist ook de meiden die veel liefde gemist hebben in hun jeugd, een sterke liefde en band met hun kind voelen. Een derde verklaring lijkt tot slot gegeven te kunnen worden door de plaats die de zwangerschap inneemt in de levensloop van een meisje. Een van de jonge moeders maakt dit duidelijk als ze vertelt over de emoties die door haar heen gaan als ze hoort dat ze zwanger is.

Na controle van de ontsteking was ik 5 dagen over tijd, maar ik had veel stress dus dacht dat het daaraan lag en zei dat tegen de dokter waarna ze toch een test deed. Stond er helemaal niet bij stil dat deze positief uitkwam. Mijn wereld stortte in. Ik had zoveel bereikt in een jaar tijd! Zag mijn toekomst weer in en had zelfvertrouwen opgebouwd alles werd in die eerste kwartier gelijk gemaakt met de grond. (Mailcontact respondent)

Uit dit fragment kan worden opgemaakt dat de zwangerschap als een breuk ervaren wordt in een opgaande lijn. Deze jonge moeder was haar leven aan het opbouwen na een heel nare periode en met resultaat: ze had zoveel bereikt in een jaar tijd. De zwangerschap breekt voor haar gevoel alles wat ze in die periode opgebouwd heeft weer af: “in een kwartier werd alles gelijk gemaakt met de grond”. Deze ervaring heeft veel invloed op haar gemoedstoestand, de jonge moeder belandt na de geboorte in een depressie. Gedurende het gesprek vertelt ze ook “boos” te zijn geweest op haar dochter. Daarmee lijkt de onverwachte wending die een kindje aan het leven geeft, moedergevoelens in de weg te kunnen staan.

4.2 De inrichting van het moederschap

Een tweede aspect van de leefwereld van jonge moeders dat niet in de verhalen naar voren kwam, maar dat wel duidelijk terugkomt op het forum en in de interviews, is de inrichting van het moederschap zelf. Dit moederschap werd nauwelijks expliciet ter sprake gebracht in de verhalen op de website. In onderstaande wordt beschreven hoe jonge moeders vorm en inrichting aan het moederschap geven en deze beschrijving is daarom gebaseerd op data afkomstig uit het forum en het interviews. Bij alle beschrijvingen is vervolgens zwaar geleund op het forum, en in mindere mate op de interviews. Dit heeft twee redenen:

- De opvoedingsthema's worden op het forum veel uitgebreider besproken en er zijn dus eenvoudigweg meer citaten over de opvoeding en het moederschap afkomstig van het forum dan van de respondenten.

- De aard van het forummateriaal is ook anders en “rijker” dan de aard van het interviewmateriaal. In de interviews was de opvoeding duidelijk een topic waar ik naar moest vragen en dat niet spontaan aan de orde kwam. De meiden worden met andere woorden door mijn vragen gedwongen om reflectief te zijn op hun opvoedingsstrategieën, wat de kans op sociale wenselijkheid vergroot, en belangrijker nog, zij worden daardoor op een heel algemene manier naar hun moederschap gevraagd. Dit is anders op het forum waar niet ik, maar de jonge moeders elkaar bevragen. Hier hebben de meiden vaak een concreet probleem bij de hand dat ze aan anderen voorleggen en waarin we de ontwikkelingen letterlijk kunnen volgen. Adviezen die gegeven worden, worden uitgetoetst en er wordt vervolgens op teruggekomen met het bericht of “het gewerkt heeft of niet”. Deze informatie is dus rijker en genuanceerder en daardoor voor mij informatiever.

Na dit gezegd te hebben, wil ik overgaan tot een beschrijving van de inrichting van het moederschap door jonge moeders. Hiertoe zal ik allereerst in paragraaf 4.2.1 uiteenzetten welke thematiek in het kader van moederschap en opvoedingsvraagstukken ter sprake kwam. Daarna zal ik stil staan bij de vraag wat de discussies over al deze thema's onthullen over het moederschap.

4.2.1 Opvoedingsthema's

Op het forum en in de interviews is een breed scala aan thema's besproken, die verband houden met kinderen, opvoeden en het moederschap. In figuur 4.1 worden deze thema's in een viertal categorieën gerubriceerd. In dit overzicht wordt onderscheid gemaakt naar direct opvoedingsgerelateerde kwesties en indirect opvoedingsgerelateerde kwesties. Deze laatste categorie betreft onderwerpen die in de kern geen opvoedingsvraag betreffen, maar waar de jonge moeders in de opvoeding van hun kinderen wel mee geconfronteerd worden. De combinatie van werk/studie en het moederschap bijvoorbeeld, heeft niet alleen voor hen persoonlijk consequenties, maar heeft ook consequenties voor de “band” die je als moeder met je kind hebt en kan specifieke opvoedingsvragen met zich meebrengen. Ook de omstandigheden waarin een moeder verkeert ten tijde van het ontstaan van de zwangerschap, is een belangrijk thema dat besproken wordt, en dat gevolgen heeft voor het leven en de opvoeding van je kind. Denk aan het feit dat een biologische vader in een aantal gevallen alleen op afstand aanwezig is: de moeders moeten dan vragen van hun kinderen beantwoorden over de afwezigheid van papa.

Daarnaast worden op het forum ook thema's besproken die direct opvoedingsgerelateerd zijn en rechtstreeks met de kinderen en moederschap te maken hebben, waarbij ik een tweedeling heb gemaakt tussen vragen en onderwerpen die betrekking hebben op de verzorging van de kinderen – het inspringen op hun fysieke noden en behoeften – en vragen en onderwerpen die betrekking hebben op opvoeding – het stimuleren van de cognitieve en sociale groei van kinderen.

Indirect opvoedingsgerelateerd	
<p>1. Voorwaarden</p> <p>“Sinds ik op school zit en dus heel regelmatig (elke dag dus) moet leren is mijn dochter totaal veranderd. Ze luistert totaal niet meer naar me en zodra ik ga leren is het 'feest'. In principe krijg ik dus niet de kans om te leren... Dit is heel zwaar want ik wil mijn opleiding afmaken maar ik wil niet dat daardoor mijn dochter lijdt en ja dat is nu eigenlijk wel het geval.....”</p> <p>Concrete topics:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hoe verdeel je je aandacht over werk/ studie en kind? • Hoe is de band van werkende ouders met hun kinderen? 	<p>2. Voorgeschiedenis</p> <p>“Ik zie er wel tegenop om mijn zoontje te vertellen dat zijn bio-vader hem niet wilde. Maar dat duurt nog wel heel lang en in die tussentijd kan er van alles veranderd zijn. Ik hoop dat ik een nieuwe vriend krijg en dat hij zijn vader wordt.”</p> <p>Concrete topics:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hoe ga je om met vragen van je kind over zijn (afwezige) vader? • Hoe leg je de omstandigheden waarin je kind geboren is aan hem/haar uit?
Direct opvoedingsgerelateerd	
<p>3. Opvoeding</p> <p>“Hoe gaan jullie om met kleine kinderen en snoepen? Ik vraag dit omdat mij opvalt hoeveel snoep ■ soms krijgt als traktatie bij de peuterspeelzaal. Het kind staat strak van de kleurstoffen en stuitert de hele dag van de suiker. De mening van die ouders is dat ik daar niet zo moeilijk over moet doen, het is toch feest? En natuurlijk mag ■ ook wel eens snoepen maar ik bepaal als ouder graag zelf wanneer en hoeveel, of ben ik nou een heel erge bitch?”</p> <p>Concrete topics:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kinderen en snoepen • Het gebruik van de speen • Crèche of kinderdagverblijf? • Ongehoorzaamheid (wat te doen bij...) • Moeilijk opvoedbare kinderen • Straffen en belonen • Hoe zit het met de taalontwikkeling van je kindje? Kun je dat stimuleren? 	<p>4. Verzorging</p> <p>“Ik wil jullie vragen, heeft jullie kindje(s) ook last gehad van krampjes en zo ja wat hebben jullie er aan gedaan? Mijn dochtertje heeft er heel veel last van en ik heb het idee dat de dokter en het consultatiebureau me een beetje van de muur naar de kast hebben gestuurd. Ook is mijn vraag: wat is jullie ervaring hiermee of welke ervaringen heb je hierbij gehad?”</p> <p>Concrete topics:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat moet je doen als kinderen ziek zijn? • Wat kun je doen tegen luierslag? • Doorkomen van tandjes • De vraag of je kind genoeg groeit.

Figuur 4.1: Opvoedingsthema's

Er werd vooral op het forum volop over voorgaande thema's gediscussieerd, en deze discussies geven inzicht in de vraag wat jonge moeders belangrijke waarden vinden in de opvoeding en hoe zij deze ter hand nemen. Meer in het bijzonder gaat het daarbij om de volgende aspecten:

- De *waarden* die de jonge moeders richtinggevend vinden voor de opvoeding van hun kinderen (zie §4.2.2). Deze opvoedingswaarden worden – impliciet dan wel expliciet – door 17 moeders aangehaald (9 forum; 8 interviews).
- De *opvoedingsmethoden* die zij hanteren. 11 moeders (7 forum; 4 interviews) bespreken de opvoedingsmethoden die worden ingezet rondom het informeren van de kinderen rondom de bijzondere omstandigheden van de zwangerschap (zie §4.2.3); 12 moeders (7 forum; 5 interviews) bespreken eveneens de opvoedingsmethoden die zij inzetten om hun kinderen gewenst gedrag aan te leren (zie §4.2.3).
- De *persoonlijk eigenschappen* die zij belangrijk vinden om een “goede” moeder te kunnen zijn (zie §4.2.4). 16 moeders (8 forum, 8 interviews) staan stil bij de kwaliteiten die je als moeder moet bezitten.

Alle thema's tezamen bieden vervolgens inzicht in de leerstrategieën die de jonge moeders gebruiken bij het vormgeven van het moederschap. In het onderstaande wordt elk aspect van het moederschap nader toegelicht en beschreven.

4.2.2 Kernwaarden in de opvoeding

Om te beginnen zijn er grote verschillen tussen de jonge moeders in de mate waarin zij *bewust* vormgeven aan de opvoeding van hun kinderen. Een aantal respondenten geeft er duidelijk blijk van dat zij niet expliciet stil staan bij de waarden die zij belangrijk vinden in de opvoeding, en de manier waarop zij de opvoeding van hun kinderen vorm willen geven. Zij hebben ook moeite met de vragen die in het interview daarover worden gesteld.

(Interviewer: Heb je er wel eens over nagedacht, over de manier waarop je hem wil opvoeden, en de dingen die je mee wil geven?)

Nee, eigenlijk niet...

(Interviewer: Het gaat gewoon een beetje intuïtief eigenlijk...)

Ja, ja...

(Interviewer: Vind je jezelf eigenlijk een goede moeder?)

Ja... Ja... Wanneer ben je een goede moeder....

(Interviewer: Ja, daar ben ik wel benieuwd naar...)

Ja, ja...

(Interviewer: Wat vind jij zelf, wat zou een goede moeder moeten kunnen?)

Ja, dat weet ik juist niet, dat vind ik nou juist heel erg moeilijk... Ja... Ja...

(Interviews, 2^e ronde)

Hiertegenover staan de respondenten die heel bewust vorm geven aan de opvoeding van hun kinderen. Met name tijdens discussies op het digitaal forum, maar ook wel tijdens de interviews, kwamen bijvoorbeeld opvoedingskwesties ter sprake, waarbij jonge moeders vaak een duidelijk standpunt innamen. Het interessante daarvan was dat deze discussies vaak niet in termen van “oneliners” werden gevoerd, waarbij standpunten worden neergelegd en eenduidige adviezen worden gegeven, maar dat deze

discussies noodzaakten tot het beargumenteren van standpunten. Een voorbeeld hiervan is het volgende forumfragment, waarin een bezoeker reageert op de vraag naar het “snoepbeleid” van ouders:

Ik vind dat je daar gelijk in hebt, mijn stiefzoontje wordt volgende week 7 en hij snoept ook heel veel thuis, maar hier bepaal ik het samen met m’n vriend en hier gebeurt het niet. Kinderen worden inderdaad heel druk van suiker, dus soms is het ook beter om het te minderen en ik vind dat snoep een traktatie moet zijn en niet iets van het alledaagse. Maar dat is mijn mening, hoe denken jullie er over?
(Forum)

In bovenstaand fragment wordt door een forumbezoeker uitgelegd dat zij zuinig omgaat met het verstrekken van snoep. Allereerst wordt daarvoor een praktisch argument gegeven: “ze worden er druk van”. Het tweede argument is interessanter, omdat het inzicht geeft in de achterliggende waarden die deze jonge moeder belangrijk vindt in de opvoeding. Snoep moet een traktatie zijn, en niet alledaags. In algemene bewoordingen zegt de respondent dat kinderen bepaalde dingen in het leven niet als vanzelfsprekend mogen beschouwen. Aan het standpunt over snoepen ligt in dit geval een duidelijke opvatting ten grondslag en het handelen dat deze moeder ten aanzien van de opvoeding tentoonspreidt, wordt onderbouwd door een visie op wat je je kinderen bij wil brengen en wat je waardevol vindt om ze mee te geven.

Uit de data, zowel forum als interviews, is naar aanleiding van dit soort discussies en onderwerpen een aantal van deze “waarden” te destilleren. De eerste daarvan is in het voorgaande al aan bod gekomen, namelijk *het bijbrengen van realiteitszin* ofwel, kinderen leren dat ze hun behoeftenbevrediging uit kunnen/moeten stellen. Ook in onderstaande citaten komt deze waarde duidelijk aan bod.

Ook ben ik absoluut geen moeder die haar kind verwent, ik wil dat ■ tevreden is met wat ze heeft en krijgt. Tussendoor koop ik weinig voor haar, maar als er feest is dan verwen ik haar ontzettend. Soms iets te veel.... Ik heb namelijk een hekel aan kinderen die in de winkels vragen om een ijsje en als ze dat niet krijgen gelijk de boel op stelten zetten. Tuurlijk doet ■ dat ook wel, maar ze weet heel goed dat als mama nee zegt het ook echt nee is. En als ze dan eens iets krijgt is ze in de zevende hemel en dat vind ik gewoon veel leuker. Van die momenten kan ik echt genieten. (Forum)

Mijn kinderen worden ook niet in een droomwereld opgevoed. Mijn kinderen zien de negatieve dingen en de positieve dingen in de wereld. Ze moeten straks allebei op hun eigen beentjes kunnen staan zonder mijn hulp. Anders gaan ze het niet redden. (Interviews, 1^e ronde)

De moeders in deze citaten willen hun kinderen “harden” voor het echte leven, dat ook niet altijd alleen maar uit gelukzalige momenten bestaat en waarin je ook niet altijd krijgt wat je wil.

Een tweede opvoedingsprincipe dat in het materiaal naar voren komt is het bevorderen van zelfstandigheid. Dit lijkt wellicht op het bijbrengen van realiteitszin, maar kent een veel positievere insteek. Het gaat er bij het bijbrengen van zelfstandigheid om dat kinderen leren om zichzelf te redden en leren zelf hun leven in te richten. Vrijheid en ruimte geven aan je kinderen is hierin een belangrijk element.

Laat haar wel vrij. Ze heeft hier de ruimte, maar ben soms ook te bezorgd. Ben nog steeds bang om haar los te laten, met bijvoorbeeld dat zij een kleine boodschap mag doen aan de overkant of alleen naar school fietsen 1 straat verder. Ben soms iets te bezorgd. (Forum)

Ik wil mijn kinderen voorleven dat je die keuzes in je leven moet maken die je gelukkig maken. (Forum)

Ik ben niet heel streng. Ik heb zo iets, hij moet heel veel dingen gewoon zelf ontdekken. (Interviews, 2e ronde)

Hier komt een veel optimistischere levensvisie in tot uitdrukking waar, in plaats van alvast te wennen aan tegenslagen en ongeluk, juist vooropgesteld wordt dat kinderen hun gang moeten kunnen gaan en zelfstandig moeten leren functioneren.

Ten derde wordt er in de discussies op het forum en in de interviews aandacht besteed aan het bijbrengen van fatsoens- en gedragsregels die gelden in het sociale verkeer.

Ik wil dat ze respect heeft voor iedereen en dat ze later ouderen met u gaat aanspreken. (Forum)

Wat ik hem altijd leer is: je moet respect hebben. Je moet beleefd zijn, je moet ook kunnen luisteren, hij luistert nooit haha... (Interviews, 1e ronde)

We willen gewoon dat ze leert delen en dat ze met andere kinderen om kan gaan. Ze zit nu ook in de fase dat als ze haar zin niet krijgt, dan slaat ze mama gewoon in het gezicht en dat is niet echt de bedoeling. Dus dat leren we ook meteen weer af. (Interviews, 2e ronde)

In bovenstaande citaten vertelt een aantal jonge moeders heel expliciet welke gedragsregels ze hun kinderen bij willen brengen. Ze willen hun kinderen leren dat ze respect hebben voor ouderen en beleefd zijn, dat ze kunnen luisteren, dat ze leren delen en leren om rekening te houden met anderen. De nadruk die de jonge moeders op deze gedragsregels leggen is erg aanwezig in het materiaal. Gehoorzamen is bijvoorbeeld iets dat veel moeders op het forum en in de interviews belangrijk vinden. Dit blijkt overigens niet alleen uit de expliciete opvoedingsvisies die zij ventileren, maar komt ook impliciet aan bod in de vragen die jonge moeders aan elkaar stellen en de antwoorden die daarop gegeven worden. Hierin spelen “consequent” zijn, “heldere regels” opstellen en het “stellen van grenzen” een duidelijke rol. Zo krijgt een van de forumleden de tip “om duidelijk te zijn en bijvoorbeeld regels op te schrijven zodat je haar er altijd aan kan herinneren en consequent zijn als ze straf heeft.”

We komen hiermee al een beetje op het terrein van de opvoedingsstrategieën. Hierin klinken echter opvattingen over het wenselijk gedrag van de kinderen door, die duidelijk maken dat dit gedrag zeker aan bepaalde fatsoensnormen moet voldoen en dat de moeders zelfs vrij traditioneel denken over deze normen. Het is opvallend dat een aantal moeders als richtinggevend principe voor de waarden en normen die ze haar kind wil bijbrengen, religie noemt. De sociale regel dat je niet mag vloeken bijvoorbeeld, wordt door sommige moeders rechtstreeks in verband gebracht met hun religie. Ook in meer expliciete zin willen jonge moeders hun kinderen “iets meegeven” van een godsdienst. Drie forumbezoeksters stellen bijvoorbeeld dat zij hun kinderen om die reden naar een christelijke school sturen.

Tot slot wordt door een aantal moeders benadrukt dat het voor hen heel belangrijk is in de opvoeding om de kinderen een warm en veilig thuis te bieden. Ondanks de strengheid die ze zo nu en dan tentoonspreiden, houden ze ook aan dit creëren van een liefdevol nest vast.

Wat ik heel belangrijk vind in de opvoeding is dat een kind zich tot bepaalde hoogte vrij voelt en weet dat mama er altijd is. (Forum)

En ik denk dat dat wel iets is dat, ik wil ook heel open met hem zijn, niet alleen een moeder maar ook een vriendin waar hij altijd bij terecht kan.
(Interviews, 2e ronde)

Resumerend zijn er vier belangrijke groepen van “waarden” genoemd, die duidelijk maken wat de moeders hun kinderen in ieder geval willen meegeven in de opvoeding, te weten:

1. Realiteitszin: voorbereid zijn op het leven met al zijn (on)aangename kanten.
2. Zelfstandigheid: de vrijheid om jezelf te kunnen zijn.
3. Normen en waarden zoals gehoorzaamheid, respect, fatsoen en fatsoenlijk gedrag jegens anderen, al dan niet gestuurd door religieuze overwegingen.
4. Veiligheid: het gevoel bemind te worden en je ergens veilig te weten. Daartoe hoort dat je kind het gevoel heeft dat het altijd bij je terecht kan en altijd op je kan vertrouwen.

4.2.3 Opvoedingsmethoden

In deze paragraaf wordt de vraag beantwoord *hoe* jonge moeders proberen om de eerder beschreven waarden bij te brengen. Met andere woorden, welke opvoedingsstrategieën worden door de jonge moeders gehanteerd? Daarbij maak ik een tweedeling naar de manier waarop moeders de opvoeding ter hand nemen, dus het “grootbrengen” van de kinderen, soms in moeilijke omstandigheden (zie thema 1 en 3 in figuur 4.1) en de manier waarop moeders hun kinderen informeren over de situatie waar zij zich in bevinden (zie thema 2 in figuur 4.1). Thema 4 (verzorging) is niet gericht op opvoeding, maar op het opgroeien, wat je als moeder natuurlijk minder goed kunt “sturen”.

4.2.3.1 Informeren: omstandigheden rondom de zwangerschap

Een belangrijke kwestie die in de data aan bod komt, is de vraag of en hoe je aan je kind de afwezigheid van een biologische vader uitlegt; en of en hoe je vertelt dat het kind eigenlijk onder bijzondere omstandigheden geboren is, namelijk bij een jonge moeder voor wie de zwangerschap vaak onverwacht en soms ook ongewenst was. Is de eerste vraag slechts voor een aantal meiden relevant (soms is vader ook wel betrokken bij de opvoeding), de laatste speelt natuurlijk voor hen allemaal.

Ik las dat iemand een fotodagboek bijhoudt. Dat doe ik ook. Ik heb een boekje van haar gemaakt van het begin dat ik zwanger was tot dat ze thuis is. Hoe dat allemaal verlopen is daar zijn geen foto's van, omdat ze niet bij me was en daar vind ze alle waarheden in terug. Dat ze het zelf eerst kan lezen en dan vragen stelt want wie weet over 10 jaar nog precies wat er toen allemaal gebeurd is? Want na een tijd slijt het allemaal zo merk ik, daarom heb ik het allemaal in een boekje geschreven met alle mails. (Forum)

Hij vraagt er wel naar: 'waar is mijn vader?' 'Ja, je vader die woont in een ander huis.' 'Maar waarom is mijn pappa niet bij me?' 'Pappa heeft een ander leven'. Je moet hem dingen langzaam gaan uitleggen, niet iedere keer pats boem. Hij wou je hebben, maar hij wil er niet meer voor je zijn. Ja, ga maar uitleggen aan een kind van 5. Kan niet! Aan sommige zaken moet je niet aankomen. Zij (de kinderen, *SK*) zullen ooit wel de leeftijd krijgen dat ze oud genoeg zijn om zelf keuzes te gaan maken: wil ik hier iets mee doen. En ik zal nooit mijn kinderen tegen houden als ze hun vader willen gaan zoeken. Wil je er achter komen wie het is? Prima, het is jouw keus. Ik ben niet degene die jou de fouten van je vader gaat vertellen of waarom hij jou niet wou zien, wat zijn keuzes waren op dat moment. Dat is niet mijn plaats. (Interviews, 1^e ronde)

Ik ben gewoon van plan om alles uit te leggen, je gaat natuurlijk niet als een kind dat vraagt precies uitleggen hoe dat dan gebeurt, maar ik ga wel gewoon vertellen wie zijn vader is en ik ga niet liegen of dingen zeggen die er niet zijn. Soms hoor je ook wel van moeders dat ze een nieuwe vriend hebben en na een paar jaar gewoon zeggen dat dat hun vader is of, ja dat wil ik niet. Ik wil gewoon de waarheid zeggen. Dat ik een relatie heb gehad met zijn vader en dat dat over is, en dat zijn vader... Ja, dat is ook zo wat voor een kind, om te horen je vader wou je niet. Maar ik denk dat ik gewoon ga zeggen dat zijn vader nog niet klaar was voor een kind. Dat ie te jong was, het moeilijk vond. Ik wil geen gemene dingen over zijn vader zeggen, want ik ben zelf ook wat met hem begonnen en heb een relatie met hem gehad, en ik wil niet dat hij boos wordt op zijn vader dat ie er niet was, want misschien wil ie wel een band met zijn vader later opbouwen. Misschien kan dat dan nog wel. Maar daar moet ie zelf voor kiezen of hij zijn vader wel of niet wil zien. (Interviews, 2^e ronde)

Bovenstaande fragmenten zijn typerend voor de manieren waarop de moeders met vragen rondom de biologische vader of hun bijzondere situatie omgaan. Enerzijds is er een groep moeders die veel waarde hecht aan eerlijkheid en de kinderen, weliswaar

voorzichtig, wil vertellen wat er allemaal gebeurd is. Daarbij lijken zij veel waarde te hechten aan de concretisering en objectivering van die informatie. Zij willen er voor waken om geen interpretatie van de gebeurtenissen te geven, maar om feitelijke informatie te geven. Dit komt duidelijk naar voren in het eerste citaat. De jonge moeder die hier aan het woord is heeft een dagboek gemaakt waarin ze haar ervaringen beschrijft en waarin ze de mailwisseling met de biologische vader en zijn familie bewaart, zodat haar dochter later alle feiten kan lezen. Soortgelijke reacties zijn het bewaren van foto's van de vader, of het bewaren van gegevens van de vader, zoals andere forumleden en respondenten doen. Allemaal zijn ze er op gericht om de kinderen een zo waarheidsgetrouw beeld van de situatie te geven.

Daartegenover staan de jonge moeders die deze benadering veel te hard vinden en van mening zijn dat ze hun kinderen moeten beschermen. Dit is het geval voor de respondent in het tweede citaat. Haar strategie om met deze problematiek om te gaan, is door vragen over het vaderschap heel algemeen te behandelen zonder de problemen, de spanningen die er met de geboorte van het kindje en het ouderschap gepaard gaan te benoemen. Zij huldigt het standpunt dat kinderen later zelf maar de informatie bij elkaar moeten zoeken en op basis daarvan een standpunt moeten gaan vormen.

Overigens is het heel duidelijk dat de moeders hier een afweging moeten maken tussen het belang van realiteitszin in de opvoeding en het belang van het bieden van een veilig thuis. Het gevaar van het vertellen van “de waarheid” is immers dat een kind zich ongewenst voelt waardoor een belangrijk opvoedingsprincipe – dat je kind zich geliefd voelt – in gevaar wordt gebracht. Anderzijds krijgen de kinderen door hun niet de waarheid te vertellen, een onjuist beeld van de werkelijkheid voorgeschoteld. Dit druist in tegen de waarde die moeders hechten aan realiteitszin in de opvoeding. Het is dus een moeilijke afweging die zij moeten maken waarin een geobjectiveerde presentatie van het gebeurde en het beschermen van het kind door het gebeurde niet “aan te raken” of zelfs te verzwijgen dat de biologische vader is weggelopen mogelijke strategieën zijn om toch aan beide opvoedingsprincipes tegemoet te komen. Een nieuwe partner kan daarbij overigens zeer welkom zijn, omdat deze het gat van de biologische vader opvult, en vragen over de omstandigheden van de zwangerschap daarmee uit kunnen worden gesteld totdat kinderen oud genoeg zijn om ze te begrijpen.

Ik moet eerlijk toegeven dat ik echt nog niet weet hoe ik haar moet gaan vertellen dat haar bio-pap haar niet wilde. Aan de ene kant wil ik haar de volledige waarheid vertellen maar als ik dat doe wordt het misschien wel te 'schokkend' voor haar. Aan de andere kant: als ik haar niet alles vertel verbloem ik daardoor de ware aard van haar bio-pap en dat vind ik ook niet goed. Ik ben van mening dat ze de gehele waarheid moet horen maar die zal niet makkelijk zijn. Een geluk hebben we toe nu toe, ze weet niet beter dat ■ haar vader is dus we hopen pas over een jaar of 10 haar de waarheid te hoeven vertellen. Dan is ze 13 en kan ze waarschijnlijk meer begrijpen, voor zover het te begrijpen valt. (Forum)

4.2.3.2 Opvoeden: leren en stimuleren

In de kwesties rondom het aanleren van wenselijk gedrag en het bijbrengen van waarden en normen – denk aan de problemen met ongehoorzame kindjes –, tonen zich een

aantal opvoedingsmethoden die de jonge moeders toepassen in het grootbrengen van hun kinderen en het leren/meegeven van de belangrijke hierboven beschreven lessen. Op het forum wordt door 6 jonge moeders gediscussieerd over deze opvoedingsmethoden. Daarnaast komen deze methoden ook in 5 interviews aan bod. In onderstaande worden deze methoden beschreven, die de jonge moeders – bewust of onbewust – inzetten in de opvoeding. Incidentele methoden, die slechts door een enkele moeder genoemd worden, zijn niet meegenomen in dit overzicht.

Straffen en belonen

Een eerste methode die wordt genoemd is het straffen en belonen van kinderen, om daarmee ongewenst gedrag af te leren en gewenst gedrag aan te leren. Onderstaand zijn twee fragmenten opgenomen die dit illustreren. De eerste is onderdeel van een discussie op het forum over hoe om te gaan met straf. De tweede is afkomstig uit een interview met een van de jonge moeders, hoewel het straffen en belonen als opvoedingsstrategie in de interviews minder uitgebreid aan bod komt.

Moeder 1: Even door over onderwerp straffen.... wat dat betreft denk ik er wel anders over dan ■. Ik krijg tranen in m'n ogen wanneer ik kinderen zie die geen straf krijgen en daardoor bijna wanhopig op zoek gaan naar grenzen. Straf geven vertaal ik dan met 'corrigeren van stout gedrag'. Hoe sneller ze leren dat gedrag consequenties heeft hoe beter. En stout gedrag heeft iets naars tot gevolg en goed gedrag iets leuks. Dat nare moet naar mijn idee wel leiden tot beter gedrag zonder dat ze daarbij uit angst of onzekerheid maar nooit meer een risico nemen.

Moeder 2: Ja oké, maar je hoort ook verhalen hier in de omgeving als een kind aan het huilen is dat ze bakstenen gooien of het speelgoed naar buiten gooien naar het kindje toe en dat bedoel ik met tranen in de ogen want dat is afschuwelijk (dat zijn ouders boven de 30 die dat doen) en onder de koude douche is ook zo verschrikkelijk. Maar een kleine voor straf in de hoek zetten omdat ze iets stout hebben gedaan is niet zo erg, daarvan krijg ik geen tranen in de ogen maar wel als ze iets afschuwelijks doen omdat het kind niet doet wat de ouders willen.

Moeder 3: Ik denk dat straf geven juist een oplossing is, als het maar geen zware straf is. Mijn stiefzoon heeft dit weekend een dvd kapot gemaakt, maar die was van mijn moeder. Hij vertelde het eerst aan zijn papa en die zei vertel het maar aan ■ (de jonge moeder in kwestie, SK). Ik was daar heel erg boos over en heb ook even staan schreeuwen, dat is onmacht omdat ik even niet wist wat ik met de situatie moest doen. Ik ben even 1 minuut weggegaan en heb toen gezegd, jij belt mijn moeder op om het te vertellen en dat heeft hij gedaan en toen moest hij voor straf van mijn moeder een tekening maken. Verder heeft hij van ons geen straf gekregen want dat hij het drie keer moest vertellen vonden wij al een straf en heel moedig dat hij dat heeft gedaan. Hij had ook zijn kont tegen de krib kunnen gooien, maar dat heeft hij niet gedaan dus, straf is een oplossing maar het is wel de manier waarop je straf geeft of het een oplossing is. (Forum)

En eh, nou dat CD-rekje daar, daar mag hij niet aankomen aan die CD's en ja, je kan alles gaan weghalen maar dan leert hij nooit dat hij iets niet mag. Dus hebben we hem gewoon laten staan en elke keer als hij er heen gaat dan wil hij er eentje pakken en dan ga ik op mijn knieën en zeg ik: 'Nee, dat mag niet'. Nou en dan is

het effe huilen en teuten en daarna gaat ie gewoon weer verder spelen en dan beloon ik hem ook, ja goed zo, zie je wel dat je het kan, grote jongen en zo...
(Interviews, 1^e ronde)

De jonge moeders in het eerste tekstfragment onderschrijven allemaal het belang van straffen in de opvoeding van de kinderen. Het citaat laat echter ook heel duidelijk zien dat “straf” niet zo maar een middel is dat willekeurig wordt ingezet als een kindje zich niet gedraagt. Straf is vooral bedoeld voor het corrigeren van stout gedrag, zonder dat een kind zich angstig of onzeker gaat voelen. Bovendien moet goed gedrag ook beloond worden. Straffen is daarmee niet een middel om je kindje in de hand te houden maar wordt expliciet gebruikt als leerstrategie. Straffen moet geen machtsmiddel zijn van ouders, en de moeders vinden voorts dat een straf proportioneel moet zijn en aan moet sluiten bij wat het kindje heeft gedaan.

De manier waarop de meiden over dit straffen en belonen van kinderen als opvoedingsmethode praten, veronderstelt een doordachte manier van opvoeden en omgaan met negatief gedrag van de kinderen. De antwoorden en adviezen die zij elkaar op het forum geven zijn duidelijk gericht op aan- of afleren van gedrag, en hebben veelal weinig met machtsuitoefening of gezagshandhaving van doen. Natuurlijk hebben respondenten de kans om zich op een forum mooier voor te doen, en kunnen zij een wenselijk geachte vorm van opvoedingsgedrag tentoonspreiden. Maar de zeer concrete voorbeelden die genoemd worden plus het feit dat de bezoeksters zich ook kwetsbaar durven te tonen, maakt dat ik hier denk met een voldoende waarheidsgetrouw beeld te maken te hebben. Zo geeft een van de forumleden wel degelijk toe dat ze soms uit “onmacht” “even heeft staan schreeuwen”. Andere bezoeksters bekennen weer dat ze soms wel eens lijfstraffen overwegen, omdat je “op een gegeven moment niet meer weet wat je moet doen”. Onmacht en jezelf even verliezen van boosheid komen dus wel degelijk voor en juist op deze onmachtige momenten vragen de moeders elkaar ook om raad. In praktijk kun je jezelf dus wel degelijk eens verliezen, de opvatting dat straffen een middel is tot “gezagshandhaving” wordt niet breed gedeeld, de inzet is steeds om kinderen te corrigeren...

Aansluiten bij de ontwikkeling van het kind

In de voorgaande methode van straffen en belonen is al benoemd dat straffen volgens de jonge moeders proportioneel moeten zijn en aan moeten sluiten bij de ontwikkeling van een kindje. Dit “aansluiten” is eveneens een tweede zelfstandige opvoedingsmethode die de moeders toepassen. Zo legt een forumlid in onderstaand citaat uit dat kindjes soms ongehoorzaam gedrag vertonen zonder dat ze zich daarvan bewust zijn. Ze zouden het dan dus niet begrijpen als ze straf krijgen...

Als ze nog iets verder in hun ontwikkeling zijn komen ze er achter dat er een verband is tussen iets wat ze doen en iets wat jij zegt, het wordt dan dus leuk om iets te doen wat niet mag want dan hoort hij wat hij wil horen namelijk 'nee'. Dat ze dat doorhebben vinden ze zo'n leuke ontdekking dat ze er van gaan lachen en de 'truc' nog een keer proberen. Dat is niet zozeer ongehoorzaamheid of uitlachen maar gewoon enthousiasme om iets wat ze door hebben. Pas als ze nog ouder zijn kan je

er een consequentie door middel van 'straf' aan verbinden. Vooralsnog dus vooral veel herhalen en daar consequent in zijn. En afleiden met iets anders. (Forum)

In dit citaat maakt een forumlid duidelijk dat je kindje verschillende stadia in zijn ontwikkeling doormaakt en dat ze aanvankelijk nog van alles uitproberen. Een strategie als straffen en belonen is dus niet altijd passend en er wordt door de moeder in kwestie dan ook een pleidooi gehouden om rekening te houden met de ontwikkeling van je kindje en zaken niet te willen overhaasten of ongepaste strategieën toe te passen. Andere jonge moeders noemen dit ontwikkelingsargument niet zo duidelijk, maar passen wel degelijk ook opvoedingsmethoden toe die aansluiten bij de kinderen. In het volgende fragment wordt bijvoorbeeld naast het “belonen van goed gedrag” ook voorgesteld om een spelletje te maken van het slapen gaan en wordt dus geprobeerd al spelenderwijs een ongehoorzaamheidsprobleem op te lossen. Ook wordt er voor gekozen om kinderen steeds op hun niveau uit te leggen waarom dingen niet mogen. Al deze moeders trainen hun kinderen dus niet alleen door consequenties aan hun gedrag te verbinden, maar ook door – afgestemd op de leeftijd van de kinderen – in te spelen op de fase van hun ontwikkeling waar ze in zitten.

Misschien moet je er een spelletje van maken of hem met iets motiveren, bijvoorbeeld als hij 2 weken lang normaal doet bij het naar bed gaan, dat hij dan een kadootje krijgt of dat je dan patat gaat eten in de snackbar of zo. Of een spelletje ervan maken, zo van: nu gaan we naar boven en wat is er boven? En dan moet hij het raden en dan loop je naar boven en dan zeg je: goed nu zijn we boven wat gaan we boven doen? Hij antwoordt: tandjes poetsen en toet wassen. En waar gaan we dan naartoe? Hij antwoordt: naar de slaapkamer. En wat gaan we daar doen? Etc. etc. (Forum)

Nu ook met de kleine die hier af en toe komt. Als hij bijvoorbeeld iets beetpakt waar hij niet aan mag zitten, je hoort heel veel moeders zeggen, nee dat mag niet. Maar ik ben mezelf dus ook al aan het aanleren via hem, van nee dat mag niet *want...* het is van mij *want...* dat is gevaarlijk, *want....* gewoon allemaal reden zeggen. En dan daarna ook nog te zeggen, maar met dit mag je wel spelen. Gewoon iets anders geven. (Interviews, 1^e ronde)

Vastomlijnde kaders

Een derde opvoedingsmethode is het introduceren van vastomlijnde kaders in de opvoeding. Herkenbaarheid en consequent zijn staan centraal in deze methode. Diverse tips die de jonge moeders elkaar geven zijn er op gericht om de regels en de dagelijkse praktijken in hun gezinnen zo herkenbaar mogelijk te maken en consequent te zijn in de toepassing ervan. Zo is in een eerder tekstfragment al de tip gegeven om “regels op te schrijven” waar je je kind aan kan houden. Ook het aanbrengen van vaste patronen in de dagelijkse routine kan hiertoe gerekend worden. Twee jonge moeders, beide hebben een kind met ADHD, noemen een strakke dagindeling zonder veel verassingen als een belangrijk element in de opvoeding.

Ja, want hij heeft een eigen dagindeling. Voor hem moet je ook altijd nakijken van dit en dit heeft ie al gedaan, nu is dat en dat... Je leeft een beetje volgens zijn

schema. Want een ADHD-kind heeft punten nodig. Heeft echt een dagindeling nodig, dat hij eigenlijk zich niet kan vervelen. Vaste routine. (Interviews, 1^e ronde)

Ook is het introduceren van vastomlijnde kaders een methode die wordt geadviseerd als het gaat om de combinatie moederschap en studie.

Probeer er een patroon voor haar in te brengen dan accepteert ze misschien dat de aandacht even niet voor haar is en weet ze dat het daarna weer voor haar is.
(Forum)

Voorbeeldfunctie

Verder wordt ook de voorbeeldfunctie die je als moeder hebt soms ingezet in de opvoeding van de kinderen. Jonge moeders proberen de verwachtingen die ze van hun kinderen hebben, te weerspiegelen in hun gedrag.

Ik ben ook weer naar school gegaan. Want anders ga ik later tegen mijn zoon zeggen: ‘ga jij naar school.’ ‘Oh ma, maar jij bent ook niet geweest’, denkt hij dan. Ja, ik bedoel als ik zelf niet ben gegaan. (Interviews, 1e ronde)

Ik wil alles gewoon doen met mijn stem als ik boos ben. Als ik boos ben, hoe harder ik praat. Nee, ik wil hem niet slaan en ik wil ook niet dat hij iemand slaat. Hij kan heel erg boos worden mijn zoontje en hij heeft ook wel eens iemand geslagen op de crèche. Terwijl thuis heeft hij daar nooit een voorbeeld van gehad. Ik wil niet dat hij dat doet, dus ik doe het ook niet. (Interviews, 2e ronde)

Gezamenlijkheid

Een laatste aspect van de opvoeding is eigenlijk totaal anders van karakter dan de voorgaande, omdat deze niet ten doel heeft om de kinderen lessen bij te brengen, of opvoedingsproblemen hanteerbaar te maken. Het betreft dus geen echte opvoedingsmethode, maar het betreft wel degelijk een belangrijk aspect van de opvoeding, namelijk het “samen dingen doen”. Het gezamenlijk ondernemen van allerlei activiteiten is vooral op het forum een belangrijk thema, en heeft ook de interesse van de jonge moeders zelf. Zo stelt een van de bezoeksters als vraag aan de anderen: “Wat doen jullie allemaal met de kindjes? Wat voor uitstapjes onderneem je?” Het is interessant om te zien dat dit blijkbaar eveneens een vraag is van de jonge moeders, hoewel natuurlijk van een andere aard dan de vraag om adviezen voor opvoedingsproblemen. Een aantal forumbezoeksters blijkt dan erg actief te zijn:

Volgens mij heb ik alle mogelijke uitstapjes al zo'n beetje gehad. Zwembaden, dierentuinen, speeltuinen, kinderboerderij, fietsboot, strandwandeling, kaasboerderij, luchtvaartmuseum, paardensportdagen, open dag bij de brandweer, luchtballonnenfestival, bioscoop, poppentheater enz. Wat bij de kinderen erg aanslaat is Kidzcity, een overdekt speelparadijs. Verder heb ik met dagjes uit meestal helemaal geen oog voor anderen dan alleen ons gezinnetje, dus ik weet niet hoe anderen op ons reageren. Ik merk wel dat ik als moeder behoorlijk actief ben in tegenstelling tot veel andere moeders, ik ga met evenveel enthousiasme van een glijbaan

af als de kinderen. Wat we nog niet gedaan hebben en wat me heel leuk lijkt is de pannenkoekenboot, al varend pannenkoeken eten... (Forum)

Ik ga met ■ wel eens naar een overdekte speeltuin, of gewoon lekker saampjes op de fiets, deken in de fietstas, picknickspullen mee en dan gezellig onderweg ergens picknicken... Hij vindt het heerlijk en het is ook nog eens lekker goedkoop... en je kunt het eigenlijk altijd doen. (Forum)

Opvallend in veel van deze fragmenten is het feit dat niet zozeer de activiteit de boven- toon voert, maar het feit dat je “samen” iets doet. Lekker “saampjes” op de fiets bijvoorbeeld... Overigens denken de jonge moeders dat juist deze gezamenlijkheid en de nabijheid tussen kindjes en moeders typisch een kenmerk zijn van jonge moeders en dat oudere moeders niet snel zo’n band zullen krijgen omdat zij verder van hun kindjes afstaan. Later (in §4.2.6) zal ik hier uitgebreider bij stilstaan.

4.2.4 Kwaliteitseisen: wat moeders moeten kunnen...

Om de opvoedingstaken die hierboven beschreven zijn uit te kunnen voeren moet je als jonge moeder over een aantal kwaliteiten beschikken. Op het forum en in de interviews zijn de eigenschappen aan bod gekomen waarover een moeder volgens de respondenten zou moeten beschikken.

De eerste van die reeks kwaliteiten is impliciet al regelmatig aan bod gekomen. Zo is in paragraaf 3.4 al geconcludeerd dat “verantwoordelijkheid nemen” een belangrijke reden is om te besluiten het kind geboren te laten worden of juist abortus te laten plegen. Hiermee wordt dan vooral bedoeld dat jij als moeder verantwoordelijk bent voor het feit dat je zwanger bent geworden en dat jij als moeder dus ook moet instaan voor de gevolgen daarvan.

Er zijn genoeg meiden om mij heen die de benaming tienermoeder negatief hebben gemaakt doordat ze gewoon doorgaan met tienerdingen. Stappen, drugs gebruiken, geen verantwoording hebben en hun kind(eren) overal dumpen. En dat maakt het voor de “goede” tienermoeders dubbel zo moeilijk. Ik ben pas voor de eerste keer uit gegaan toen mijn kinderen 6 en 8 waren (een jaar geleden dus). Ik heb alles aan de kant gezet om voor mijn kinderen te zorgen, ik heb voor ze gevochten en keer op keer heb ik me moeten bewijzen. (Forum)

In bovenstaand tekstfragment verwijt een van de forumbezoeksters andere jonge moeders een gebrek aan verantwoordelijkheid. Zij aanvaarden de consequenties van het moederschap niet en gaan gewoon door met het leven dat ze voor de zwangerschap hadden. Over deze meiden wordt een sterk negatief waardeoordeel uitgesproken: dit zijn geen goede moeders en ze maken andere jonge moeders te schande. Duidelijk wordt dat je dus wel verantwoordelijkheid moet tonen en dat je als jonge moeder de consequenties van het moederschap ten volle moet aanvaarden. Deze nadruk op het belang van verantwoordelijkheid nemen hangt sterk samen met een belangrijke kwaliteitseis die de jonge moeders aan zichzelf stellen, namelijk hun bereidheid om zichzelf

weg te cijferen. Deze bereidheid komt expliciet uit de data naar voren als een belangrijke eigenschap van een moeder.

De moeder van mijn vriend was dus 18 en zij heeft het dus niet gered. Hij liep samen met zijn broertje altijd in kleren vol met gaten, hij kreeg 1 keer per jaar nieuwe schoenen, hij werd op school altijd gepest, ik heb natuurlijk bij hem in de klas gezeten en hij werd altijd gepest. Ze stond onder curatele, ze heeft niks over haar eigen geld te zeggen, omdat ze zo ontzettend veel schulden had. Ja, wat zij heeft gedaan, is sowieso altijd zeggen dat de vader nooit alimentatie heeft betaald. Terwijl we nu zwart op wit kunnen zien dat hij dat al die jaren wel heeft gedaan. En het geld dat ze had, dat ging, ze had dan wel een eigen paard gekocht. (Forummeeting)

Zoals nou van het weekend ook. Dan heb ik zoiets van nou, ik drink wel niet. Gaat het met ■ echt de verkeerde kant op, zal die eng gaan dromen of wat dan ook, nou, dan ga ik liever naar huis. Ja. (Interviews, 1e ronde)

Ja, je ziet natuurlijk wel jonge moeders die zeg maar geen aandacht aan het kind geven en dat doe ik toch wel. Ik ben meer met haar bezig dan met mezelf. (Interviewer: Dat zou een goede moeder ook moeten doen vind je?)
Ja vind ik wel. (Interviews, 2e ronde)

Bovenstaande fragmenten staan in het teken van het afwegen van persoonlijke belangen tegenover de belangen van het kindje. De moeders die in bovenstaande tekstfragmenten aan het woord zijn hechten er waarde aan dat een moeder haar eigen belangen ondergeschikt maakt aan de belangen van haar kind. De term “bereidheid om jezelf weg te cijferen” is dan wellicht niet helemaal passend, omdat deze kwaliteit *niet* impliceert dat de respondenten vinden dat je als moeder geen eigen leven meer mag hebben, of echt alles in het teken van de kinderen moet stellen. Wel betekent dit dat je kind altijd bovenaan je prioriteitenlijstje moet staan. Zo zegt een forumlid: “Ik vind: kind gaat voor, dan school en dan pas de vrije tijd indelen”. De grenzen die de moeders hierin trekken verschillen aanzienlijk: waar de een inderdaad naast de kinderen nog andere levenstaken op het lijstje heeft staan, houdt voor de ander het prioriteitenlijstje na de kinderen op. Welke keuzes hierin echter ook gemaakt worden, de moeders benadrukken dat je kind altijd op de eerste plaats moet komen. Overigens zegt geen van de moeders deze kwaliteit te ontberen. Zij beschouwen het als vanzelfsprekend dat het kind op de eerste plaats komt, ook als dat ten koste gaat van jezelf, en daardoor voelt het ook niet als “opofferen”. Je doet het immers uit liefde voor je kind.

Ik ervaar het ook niet zo als ‘opofferen’ wanneer ik bepaalde dingen anders doe of nog even niet doe omdat ik de kids heb, dat is het moederschap me dubbel en dwars waard. (Forum)

Een tweede belangrijke kwaliteit voor jonge moeders is het hebben van zelfvertrouwen en vastberadenheid. Als moeder zou je niet te veel moeten twijfelen aan jezelf of je uit het veld laten slaan door tegenslagen. Een van de respondenten uit de interviews beschrijft dat als volgt:

Ik denk dat je heel zelfverzekerd zal moeten zijn want als je niet zelfverzekerd bent, kun je ook niet voor een kind zorgen. Dus ik denk dat je toch zelfverzekerd zal moeten zijn, dat je niet gaat twijfelen aan jezelf. Want als ik nu aan mezelf ga twijfelen over de opvoeding of wat ook, dan kan ik niet goed voor haar zorgen. Want dan schiet het er allemaal een beetje bij in de verzorging omdat ik zelf ga twijfelen. Dat is hetzelfde als dat jij bijvoorbeeld boven op een brug staat met een bungeejumpkoord aan je enkels en als je gaat twijfelen ik wil springen, nee ik wil niet springen, als je gaat twijfelen, dan maak je jezelf alleen maar bang mee. Terwijl als je gaat staan en je springt gewoon meteen, dan ben je totaal niet bang. Daarom denk ik dat je heel zelfverzekerd moet zijn en niet gaan twijfelen. Want als je gaat twijfelen dan gaat dat ten koste van de opvoeding. Dus ik denk dat dat ook wel eh ja dat je gewoon zelfverzekerd moet zijn. En ja,... je moet er gewoon over nadenken. Of je het echt aan kan. Maar ja, dat weet je natuurlijk nooit tevoren. Dat is wel heel moeilijk. (Interviews, 1^e ronde)

Het zelfvertrouwen als belangrijke kwaliteit van een opvoeder komt niet breed aan bod in de data. Het is niet iets dat veel meiden als kenmerk van zichzelf noemen, of waarvan ze vinden dat het belangrijk is. De jonge moeders die dit als belangrijke kwaliteit zien, vinden echter wel van zichzelf dat ze “stevig in hun schoenen staan”. Waar de bereidheid om jezelf weg te cijferen als een algemene kwaliteit van moederschap wordt beschouwd – zonder die kwaliteit ben je geen goede moeder – zou zelfvertrouwen eerder gezien kunnen worden als een kwaliteit die de meiden steun biedt, maar die niet bepalend is voor de vraag of je uiteindelijk ook een goede moeder bent.

Overige, meer tastbare, kwaliteiten die volgens de respondenten belangrijk zijn voor moeders, zijn consequent zijn en geduld hebben.

We hebben al een paar keer geprobeerd haar van de speen af te krijgen maar dat lukte niet, dagenlang heeft ze uren gehuild ‘s avonds, van 7 uur tot een uur of 11 en dat kon ik gewoon niet volhouden en heb ik haar de speen gewoon gegeven. (Forum)

Ik moet soms wel honderd keer hetzelfde zeggen en om dan niet heel erg woest te worden kost me heel veel zelfbeheersing en energie. Geduld is echt een van de belangrijkste eigenschappen voor een moeder. (Forum)

Je moet heel veel geduld hebben... Want als je er alleen voor staat, je hebt niemand die je even kan vervangen, wanneer je eigenlijk te moe bent door het vechten door de hele dag heen. Je kan niet zeggen van oh, neem het even over want ik ben even kapot. (Interviews, 1^e ronde)

Bovenstaande fragmenten zijn illustratief: wil je uiteindelijk je doel bereiken, of dat nou het afleren van de speen is, het bijbrengen van regels of het afleren van ongehoorzaamheid, dan zul je tegen het verzet van je kind moeten kunnen en soms zelfs keer op keer moeten vertellen dat iets niet mag. Het consequent toepassen van maatregelen dus en het geduld hebben om dit vol te blijven houden. Overigens zijn juist dit bij uitstek

kwaliteiten die de meiden, zoals uit bovenstaande tekstfragmenten ook blijkt, best lastig vinden.

4.2.5 Leerervaringen

Je hebt altijd vragen over je kind. Je weet nooit of bijvoorbeeld Nutricia goed is voor je baby, of je kind daar goed op reageert, zit er genoeg voeding in. Dat de baby niet bijvoorbeeld na een half uur of een uur weer honger krijgt. Het zijn toch zeg maar heel veel verhalen waar je tegen aan loopt. Mijn dochter is allergisch voor het merk Pampers, mijn zoon was ook allergisch voor het merk Pampers. Als zij ziek is, of een beetje verkouden is, dan zijn haar billen helemaal open. Geen een zalf werkt bij haar, totdat het consultatiebureau zei: er is een zinkzalfolie. Dat potje is maar 10 euro en binnen een maand ben je er vanaf. [...] Het zijn toch de vragen, hoe... Wat zijn de goede dingen voor je kind... (Interviews, 1^e ronde)

In de verhalen op de website vertelden de jonge moeders vrij weinig over hun voorbereiding op het ouderschap en de summiere voorbereidingen die wel aan de orde kwamen betroffen vooral praktische zaken zoals het aanschaffen van babyspulletjes (zie ook §3.5). Zorgen over de opvoeding en de voorbereiding daarop kwamen hierin dus niet aan bod. Dit staat in schril contrast met de ervaringen die hierboven beschreven zijn, die duidelijk maken dat een aantal jonge moeders expliciet reflecteert op opvoedingskwesaties. Blijkbaar lopen de jonge moeders wel degelijk met vragen rond over de opvoeding en ontwikkeling van hun kinderen. Uit de data van het forum en de interviews blijkt dat zij zich op verschillende manieren informatie over het opvoeden en opgroeien van kinderen eigen maken.

Ervaringsleren: intuïtie en rijping

Allereerst problematiseren de meiden het “leren” moederen niet altijd even sterk. Zij vertellen dat je intuïtie je ingeeft hoe je dingen aan moet pakken, en beschrijven een proces van rijping. Naarmate je langer moeder bent, word je er steeds beter in. Het opvoeden wordt dus min of meer gaandeweg geleerd.

Mijn zoontje is nu 4 en ik kan zeggen dat je zo langzamerhand steeds beter weet hoe je iets wilt doen en het komt ook niet tegelijk. Elke keer is er weer een nieuwe periode waarmee je even moet kijken hoe ga ik dit doen en wat is het beste, bla bla bla... maar daar vind je vanzelf wat op... Daarnaast denk ik in veel dingen hetzelfde als mijn ouders en kijk ik ook zeker bij andere ouders af... (Forum)

Dus er zijn wel dingen die ik moeilijk vind. Niet dat alles zo makkelijk gaat. Maar eh, ja ik weet niet. Je leert het gewoon met de tijd. Het is ook een gevoel van, een gevoel gewoon, een instinct of zo. (Interviews, 1^e ronde)

Je doet het eigenlijk toch vanzelf, je leert het jezelf toch aan. Je doet het uiteindelijk toch op je eigen manier, want elk kind is anders. Hun gaan misschien op

zo'n manier met hun kinderen om, en jouw kind luistert daar misschien niet naar. Dus eigenlijk doe je het toch op je eigen manier. (Interviews, 2e ronde)

In bovenstaande fragmenten is geen sprake van het zich systematisch eigen maken van kennis over opgroeien en opvoeden. De meiden baseren zich in hun opvoeding dus op gevoel, of zoals in het tweede citaat wordt gezegd, op het "moederinstinct" dat zich steeds verder ontwikkelt.

Indirect ervaringsleren: profiteren van de kennis van anderen

Daarnaast zijn er in de data tal van voorbeelden te vinden die aangeven dat de jonge moeders niet op eigen houtje hun weg in de opvoeding moeten zien te vinden. In een van de voorgaande tekstfragmenten wordt het al enigszins ter sprake gebracht: de moeders kijken ook zeker bij andere ouders af. Zij profiteren met andere woorden van de kennis van mensen in hun omgeving, zowel op een directe manier door hun adviezen ter harte te nemen, alsook op een meer indirecte manier door "af te kijken" bij anderen.

Een kijkje in het dagelijkse reilen en zeilen met jonge kinderen... heb ik ook bij mijn tante gedaan toen ik zwanger werd, zij had net een baby en ik had nog nooit een baby echt bekeken tot ik zwanger werd. Bij haar heb ik voor het eerst een baby op schoot gekregen... (Forum)

Je loopt wel tegen een paar dingetjes aan of eh, het is niet echt dat je zegt van nou het is zo heel moeilijk. Je moet gewoon een beetje je eigen ervaring gebruiken.

(Interviewer: En hoe pak jij dat aan dan?)

Wat ik zelf thuis heb geleerd dat breng je toch wel een beetje over...

(Interviews, 1^e ronde)

(Interviewer: En heb je daar bewust over nagedacht, of hoe gaat dat eigenlijk, zo'n opvoedingsidee, van wat je wil doen.)

We spraken daarover toen ik zwanger was, van wat denk jij eigenlijk? En wil je het doen zoals jouw moeder, of wil je het doen zoals mijn moeder. Gewoon eigenlijk, ja, kijken naar elkaars opvoeding en wat we daarvan vonden.

(Interviewer: En heb je daar veel aan gehad? Leen je nu dingen van je ouders?)

Niet van mijn ouders, meer van zijn ouders. Want zijn ouders hebben hem zeg maar gewoon altijd vrij opgevoed, gewoon lekker los. En je mag bij iemand anders blijven slapen als je maar een SMS-je stuurt, als we het maar weten zeg maar... Nou dat is niet waar ik bij mijn ouders mee aan behoefde te komen.

(Interviews, 2^e ronde)

In bovenstaande tekstfragmenten komt duidelijk het "afkijken" bij anderen naar voren. Dat hoeven dan niet perse ouders te zijn, wier manier van opvoeden je overneemt, maar ook ooms, tantes, vrienden of zelf andere jonge moeders die je op een forum hebt leren kennen... Bovendien wordt niet alleen geleerd van positieve voorbeelden – hoe moet je opvoeden –, maar ook van negatieve voorbeelden – hoe moet je *niet* opvoeden. Naast het "afkijken" van anderen, wordt echter ook geleerd door alle tips en adviezen die

omstanders verstrekken ter harte te nemen. Overigens met de kanttekening dat anderen wel mogen adviseren, maar daarin vooral niet te dwingend moeten zijn.

En ze heeft ook heel veel respect voor de manier waarop ik de kleine opvoed. Hij mag bijvoorbeeld van mij geen snoep, geen limonade en zo, daar vind ik hem nog te jong voor en er zijn genoeg alternatieven en eh nou ja, daar heeft zij gewoon respect voor, dan zegt zij gewoon van nou, dat vind ik goed. [...] Ja, want als zij er teveel tegen in zou gaan dan zou ik nu al op mezelf wonen. Een keer heeft ze hem sinas gegeven. Haha. Een slokje zo uit haar glas. Dat was het laatste laagje. En toen heb ik gezegd dat ik dat niet wou hebben en toen heeft ze het ook echt niet meer gedaan anders zou ze wel, ja, ik denk dat het wel ruzie zou worden dan, want iedereen heeft gewoon zijn eigen manier van opvoeden en daar moet je gewoon respect voor hebben. En dat heeft ze gelukkig ook.
(Interviews, 1^e ronde)

Kennis verwerven

De meest systematische strategie om zelf leerervaringen op te doen die je een “betere” ouder maken is het gebruik maken van kennis van deskundigen. Dit kan bijvoorbeeld door een opvoedingscursus te volgen, een voorlichtingsavond bij te wonen, of de hulp van opvoedkundigen in te roepen, wat ook zeker gedaan wordt zoals verderop nog uiteengezet zal worden. Daarnaast nemen de jonge moeders ook boeken ter hand en volgen allerlei opvoedingsprogramma's op televisie.

Ik kijk elke zondag naar de supernanny. Misschien een beetje dom, maar je haalt er wel veel tips uit. Misschien moet je het eens proberen. Je zegt dat ze heel veel van tv kijken houdt. Wat je dan ook eventueel kan doen als ze stout is (volgens supernanny): een waarschuwing geven met de consequentie erachteraan en dan kan eventueel de consequentie zijn haar op een stoel zetten. Bijvoorbeeld de kinderstoel waar je haar vast in kan zetten met haar rug naar de tv zodat ze niet kan kijken en dat drie minuten lang omdat ze volgens mij 3 jaar is. (Forum)

En de nanny natuurlijk, de televisie daar haal ik ook wel dingen vandaan.
(Interviews, 1e ronde)

Ik kijk wel eens in boeken, en het internet en het consultatiebureau natuurlijk. En mijn zus koopt altijd van die boeken waar van alles in staat. Die boeken, dat is van 0-3 maanden, van 3-6 en van 6-9 en van 9-12 maanden en dan van 1 tot 3 jaar. Dat ben ik nu aan het lezen, dat is een heel dik boek. Wel handig. Heel veel tips staan er in, dat is wel makkelijk. Want anders weet je het echt niet. Toen ook met die eerste tandjes en zo. Was ie best wel ziek en wist ik niet wat ik moest doen. Toen wou ie niet eten en dan wist ik weer niet wat ik moest doen als ie niet wou eten. Zit ik ook weer te stressen, maar het geeft ook niet, het hoort erbij als ze een jaar zijn, dan willen ze minder eten. Maar dan zit ik weer te stressen dat ie niet wil eten en dan maak ik me weer zorgen. Dus dan ga ik weer iets lezen en dat helpt dan wel weer.

(Interviewer: En die adviezen, volg je die dan op die in die boeken staan?)
 Ja, ik probeer wel, soms lukt het niet, maar ik probeer het wel altijd vaak.
 (Interviews, 2^e ronde)

De bovenstaande tekstfragmenten laten zien dat er kennis vergaard wordt over opvoeden in het algemeen, maar ook naar aanleiding van specifieke opvoedingsproblemen en -vragen (“hij wil niet eten”). Het is bovendien opmerkelijk te zien dat de tips die in opvoedprogramma’s¹¹ worden gegeven ook letterlijk door de jonge moeders worden overgenomen en toegepast in hun eigen opvoeding. Soms wordt het advies van de ene moeder aan een andere, rechtstreeks ontleent aan de methoden die “the nanny” op zondagavond aan ouders laat zien. Zo vertelt een van de respondenten dat ze een “strafstoeltje” heeft geïntroduceerd voor haar kleine, een veelgebruikt middel van “the nanny”. Deze laagdrempelige vorm van informatieoverdracht over een aantal elementaire opvoedingsprincipes (zoals straffen en belonen) is wellicht een verklaring voor de zeer nauwkeurige toepassing van dergelijke methodes door de jonge moeders zoals ik deze in §4.2.3 heb beschreven.

4.2.6 De uniciteit van jonge moeders

De vraag na dit alles is of de hierboven beschreven opvoedingsprincipes, -methoden en -kwaliteiten typerend zijn voor jonge moeders en verschillen van de manier waarop oudere moeders met hun kinderen omgaan. Een objectief antwoord op die vraag is niet te geven, er is immers geen vergelijkingsmateriaal waardoor de jonge moeders met anderen vergeleken kunnen worden, maar wel hebben bezoekersters van het forum en respondenten uitspraken gedaan waarin zij zichzelf met andere moeders vergelijken. Zonder uitzondering is de hoofdmoot in al die uitspraken dat jonge moeders helemaal niet afwijkend, maar “gewoon” net als alle andere moeders zijn.

Ik zie geen verschil tussen een tienermoeder en een moeder van een leeftijd boven de 23 zeg maar. Moeders zijn top omdat je iets van jezelf hebt dat onvoorwaardelijk van je houdt en waar ikzelf onvoorwaardelijk van hou, het zien van de eerste stapjes, het horen van de eerste woordjes, überhaupt de eerste keer van je kindje vasthouden en zien en voelen. (Forum)

Dus ja, het is heel eh, heel moeilijk. Zowel voor oude vrouwen als voor jonge moeders, we komen op dezelfde problemen. (Interviews, 1^e ronde)

Want ik denk dat iedereen die voor het eerst moeder wordt wel onzeker is, van ja, als ie huult wat moet ik doen. [...] Op de zwangerschapsgym ook wel, dat was voor allemaal het eerste kindje en ik denk dat we in heel veel dingen daarom hetzelfde waren, omdat we allemaal niet wisten hoe het was om een kind te hebben. Ja, het maakt dan denk ik niet uit of je 20 bent of 40, het is voor allemaal nieuw. Ik denk dat dat niet zo veel uitmaakt, als je ouder bent dat je het dan beter weet. (Interviews, 2e ronde)

¹¹ De programma’s waar aan gerefereerd wordt zijn “Eerste Hulp Bij Opvoeden (E.H.B.O.)” en “De Opvoedpolitie”.

Deze opmerkingen zijn vooral opmerkelijk gezien het feit dat ik de jonge moeders op het forum uitnodigde om zichzelf ook in positieve zin te beschrijven. De forumleden werd gevraagd te reageren op de stelling “Tiernmoeders zijn top omdat...” De leden reageerden hier echter nauwelijks op. Ze vergeleken zichzelf met andere moeders (waar niet expliciet om is gevraagd!) en vonden zichzelf helemaal niet “beter” of “top”. Zoals een van de forumleden het verwoordt: “Ik zie geen verschil, en alle moeders zijn top omdat je iets hebt waar je onvoorwaardelijk van houdt.” Dit wil overigens niet zeggen dat de jonge moeders het probleemloos vinden om op jonge leeftijd hun eerste kindje te krijgen.

Ja, het tiernmoederschap is niet echt per se moeilijker dan volwassen. Ja, als je volwassen bent heb je natuurlijk meer je leven. Je hebt al je dingen meestal al als je volwassen bent, als je ouder bent. En als tiernmoeder, je hebt natuurlijk helemaal niks. Meestal woon je nog bij je ouders. En als tiernmoeder heb je gewoon heel erg weinig, je hebt nog niet echt een vaste basis. (Interviews, ronde 1)

Dat geloof ik ook wel, dat ze de baby verschonen en voeden en, maar hoe evenwichtig je zelf bent om een beetje een evenwichtige opvoeding te kunnen geven, dat vraag ik me een beetje af op je 14e. Maar dat geldt ook wel eens voor vrouwen die ouder zijn. (Forummeeting)

Twee argumenten worden gegeven waarom jonge moeders het moeilijker zouden hebben dan oudere moeders namelijk:

- Dat je praktisch niet goed voorbereid bent, zoals de jonge moeder in het eerste tekstfragment aangeeft.
- Dat je mentaal nog niet goed voorbereid bent, zoals de jonge moeder in het tweede tekstfragment aangeeft.

Praktische zaken beslaan voornamelijk financiën en de materiële randvoorwaarden die maken dat je in staat bent om voor je kindje te kunnen zorgen. Mentale zaken betreffen vooral de geestelijke gesteldheid van een moeder: ben je opgewassen tegen het moederschap, kun je verantwoordelijkheid nemen, kun je een evenwichtige opvoeding geven? Dit betreft dus wel degelijk de kwesties die in voorgaande paragrafen aan de orde zijn gekomen. Bij deze bezwaren wordt echter opgemerkt dat ze niet typerend hoeven zijn voor jonge moeders, zij hebben er wellicht sneller mee te maken, maar oudere moeders kunnen met vergelijkbare problemen kampen. Zoals een van de forumleden zegt zijn er ook oudere vrouwen die “niet in staat zijn een evenwichtige opvoeding te geven”. De hierboven genoemde kwesties, zoals de opvoedkundige vragen, heb je ook als je ouder bent. De standaardfrase in gesprekken over problemen en moeilijkheden bij het moederschap en de opvoeding is dan ook “maar dat hebben alle moeders wel eens”. De kanttekeningen die zo hier en daar geplaatst worden bij het jonge moederschap, worden dus ook weer genuanceerd. Overigens hebben we het nog steeds over kanttekeningen, niet over wat tiernmoeders “top” maakt. De concrete strekking van dit alles is dat de meiden eerder besproken kwesties, zoals vragen met betrekking tot de inrichting van de opvoeding, zeker niet gerelateerd vinden aan het

jonge moederschap en van mening zijn dat deze kwesties voor alle moeders relevant zijn.

Een aantal jonge moeders is wel van mening dat zij een grote opofferingsbereidheid tonen, omdat het moederschap voor hen meer op het spel zet. De ervaren problemen zijn dus niet wezenlijk anders dan de problemen waar oudere moeders tegenaan lopen, maar jonge moeders moeten meer opgeven dan anderen en verdienen daarom respect. De moeders gaan niet zo ver te stellen dat hun opofferingsgezindheid daadwerkelijk groter is (dat die kwaliteit bij hen dus sterker aanwezig is). Zo zegt een van de forumleden “op elke leeftijd kun je een zwangerschap laten beëindigen, daar hoeft je geen tienermoeder voor te zijn”. Over het algemeen vinden de forumleden echter wel dat zij – in hun omstandigheden – trots kunnen zijn op het feit dat ze verantwoordelijkheid nemen en deze ook aankunnen. Wat betreft daadwerkelijke verschillen benoemen de forumleden en respondenten nog drie andere punten waarin zij naar eigen zeggen “anders” zijn dan oudere moeders.

Moeder 1: Ik denk dat tienermoeders op de een of andere manier ook wat makkelijker met hun kinderen omgaan als volwassenen... hoe zien jullie dat???

Moeder 2: Denk het ook, hoeft allemaal niet zo perfect te zijn en precies te voldoen aan de verwachtingen die er van te voren allemaal uitgebreid aan gesteld zijn. Om het maar even heel zwart-wit neer te zetten. (Forum)

Tienermoeders zijn top omdat... we zelf nog niet vergeten zijn hoe het is om kind te zijn ;). (Forum)

(Interviewer: Wat zijn die voordelen, van het jong moeder worden?)

Ja ik denk ook wel dat je zelf nog jong bent en ondernemend en veel dingen ook doet en ook als je kind ouder is dat jij dan ook nog. Mijn ouders hebben vrij laat kinderen gekregen en mijn vader is gewoon lichamelijk, hij gaat vaak door zijn rug en hij kon ons al vrij jong niet meer tillen en niet op zijn rug zitten want dat deed zeer. Zulk soort dingen. Als je jong moeder bent, ben je misschien actiever.

(Interviews, 2e ronde)

Drie forumleden en vier respondenten zijn van mening dat jonge moeders flexibeler in de opvoeding en minder rechtlijnig zijn dan oudere moeders en beschouwen dit als een positieve kwaliteit. Daarnaast is een aantal moeders van mening dat een jonge moeder ook dichter bij haar kind staat, omdat – zoals voorgaand fragment illustreert – “we zelf nog niet vergeten zijn hoe het is om kind te zijn”. Als jonge moeder kun je je gemakkelijker in je kind verplaatsen. Tot slot zijn twee respondenten van mening dat je als jonge moeder ook fysiek in het voordeel bent, en de opvoeding van de kinderen gemakkelijker aankan. Al met al wordt er dus wel degelijk ook een aantal positieve aspecten van het jonge moederschap genoemd.

4.3 Een nieuwe visie op het ouderschap van tieners

In dit hoofdstuk is beschreven hoe de deelnemers aan dit onderzoek het jonge moederschap beleven. Daarbij zijn interessante bevindingen gedaan. Om te beginnen zijn de

ambities die de moeders beschrijven en de verwachtingen die zij formuleren ten aanzien van hun toekomst verrassend en verhelderend. Op grond van de problematisering van jonge moeders die dominant is in wetenschappelijke literatuur (zie ook hoofdstuk 1), zou verwacht kunnen worden dat de moeders in kwestie weinig ambities hebben en ook weinig activiteiten ontplooiën buiten het moederschap om. Een belangrijke consequentie van tienermoederschap die in de literatuur beschreven wordt, is immers de negatieve invloed die er uitgaat van zwangerschap en moederschap op de maatschappelijke carrière van jonge moeders. Studies van Smithbattle (2007) en Seamark & Lings (2004) nuanceren deze problematisering en beschreven reeds dat jonge moeders wel degelijk ambitieus zijn, hoewel praktische belemmeringen het niet gemakkelijk maken om deze ambities waar te maken. In de studie van Phoenix (1991a) bevonden zich vrouwen voor wie het moederschap een extra motivatie vormde om diploma's te behalen of werk te krijgen. Ook de jonge moeders in dit onderzoek hebben de ambitie om naast het moederschap activiteiten te ontplooiën die gericht zijn op het verwerven van een maatschappelijke positie, bijvoorbeeld door middel van werk en studie. Deze studie laat daarnaast ook zien, dat niet alleen praktische bezwaren de realisatie van deze ambities in de weg staan, maar dat ook ambities en idealen met elkaar kunnen botsen. Verderop (zie hoofdstuk 8) komt dit gegeven veel uitgebreider aan bod, wanneer de opgaven waarvoor jonge moeders zich geplaatst zien beschreven worden.

Een tweede bevinding die in het kader van de problematisering van tienermoeders verrassend is, is de manier waarop de vrouwen nadenken over het moederschap en de pedagogische taak waarvoor zij zich geplaatst zien. Een belangrijke stroming in het onderzoek naar tienermoeders, problematiseert deze groep vanwege de negatieve invloed die het jonge ouderschap heeft op de kinderen van tienermoeders. Deze negatieve invloed wordt deels geweten aan de omstandigheden waarin de kinderen geboren worden, maar er zijn eveneens studies die aandacht besteden aan de ouderschapsstijl van de jonge moeders. In beide gevallen ontstaat echter het beeld dat de vrouwen in kwestie “slechte” moeders zouden zijn. Zoals in de probleemschets eveneens aan de orde is geweest, zijn er inmiddels auteurs (zoals Phoenix, 1997) die stellen dat het beeld van jonge moeders vooral gebaseerd is op normatieve veronderstellingen over de vraag hoe moederschap er uit zou moeten zien.

In dit onderzoek is niet in kaart gebracht over welke competenties de jonge moeders beschikken en ook is niet onderzocht hoe hun kinderen zich ontwikkelen. Strikt genomen valt er dus op basis van dit onderzoek niets te zeggen over de ouderschapskwaliteiten van de jonge moeders. Wel is het beeld dat in dit hoofdstuk is geschetst erg interessant, gezien de problematisering van het ouderschap van jonge moeders zoals dat aanwezig is in wetenschappelijke literatuur. Hoewel er grote verschillen zijn in de onderzoeksgroep, blijkt er in de verhalen van de jonge moeders een aantal opvoedingswaarden en –strategieën aanwezig. Daarmee wordt duidelijk dat de jonge moeders actief vormgeven aan het ouderschap en zo veel mogelijk – impliciet en expliciet – gebruik maken van pedagogische informatie en kennis die zij tot hun beschikking hebben. Veel van de respondenten zijn dan ook bezig met de vraag hoe ze een “goede” moeder voor hun kind kunnen zijn of worden.

5 JONGENS EN HET VADERSCHAP

Waar jonge moeders zich in een grote wetenschappelijke belangstelling kunnen verheugen, is dat anders voor tienervaders en de vaders van de kinderen van jonge moeders. Over deze groep is dan ook aanzienlijk minder informatie beschikbaar dan over jonge moeders (Coley & Chase-Lansdale, 1998; Shields & Pierce, 2006; Speak, 2006). Shields & Pierce (2006) noemen een aantal centrale thema's in het onderzoek naar jong vaderschap, waarin een duidelijke overlap zit met het onderzoek naar jonge moeders. Aandacht gaat uit naar risicofactoren van het jonge vaderschap, de relatie tussen delinquentie en vaderschap; de invloed van het vaderschap op scholing en inkomen, en de betrokkenheid van jonge vaders bij hun kinderen (Shields & Pierce, 2006, p. 142). Ook hier ligt dus een sterke nadruk op problematisering van het vaderschap. Voor deze studie, die vanuit het perspectief van jonge moeders wordt verricht, is vooral het laatste thema belangwekkend: de mate waarin tienervaders en de vaders van kinderen van jonge moeders betrokken zijn op hun kinderen. Deze betrokkenheid wordt daarbij op verschillende manieren “gemeten”: bijvoorbeeld door bezoekfrequenties of de financiële bijdragen van vaders in kaart te brengen, maar meer en meer ook door aandacht te besteden aan verantwoordelijkheid, soorten interactie en emotionele verbondenheid van de vader met zijn kind (Coley & Chase-Lansdale, 1998, p. 160). Interessant is echter dat los van de mate waarin een vader zich daadwerkelijk betrokken toont, verschillende studies laten zien dat deze vaders graag betrokken willen zijn bij de opvoeding van hun kinderen, maar dat het hen – onder andere door de moeders van hun kinderen, maar ook door hun juridische positie – niet altijd gemakkelijk wordt gemaakt om te vaderen (Speak, 2006; zie ook Shields & Pierce, 2006). Ook in de onderhavige studie waren de biologische vaders van de kinderen van de respondenten onderwerp van gesprek, en de bevindingen ondersteunen deze eerdere bevindingen. De betrokkenheid van de biologische vaders in het leven van de jonge moeders en hun kinderen is resultaat van een positionering waarop de moeders zeker een stempel drukken. In onderstaande wordt uitgewerkt hoe de betrokkenheid – of het gebrek daaraan – van biologische vaders wordt beïnvloed door de jonge moeders.

5.1 De betrokkenheid als vader

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de positie van de biologische vader en zijn rol in het leven van de jonge moeder en in de opvoeding van hun kind, zoals deze in de verhalen van de jonge moeders beschreven wordt. Een eerste “indicator” voor deze betrokkenheid als vader is vanzelfsprekend de relatie die de betreffende vader met de jonge moeder onderhoudt. 32 van de jonge moeders die betrokken zijn geweest in dit onderzoek (zie tabel 5.7) is op het moment van onderzoek samen met de biologische vader van hun kind, en deze speelt daarmee ook een rol in het leven van moeder en kind. Een bijna even zo grote groep jonge moeders (31) heeft echter geen relatie meer met deze biologische vader, en de vraag is vervolgens wat dit betekent voor de betrokkenheid van deze biologische vader. Het is deze vraag die in dit hoofdstuk beantwoord zal worden.

Tabel 5.7: Relatie jonge moeder & biologische vader

	Samen met biologische vader van (een van de) kind(eren)	Alleenstaand of nieuwe partner	Onbekend	Totaal
Verhalen	16	12	1	29 ¹²
Forum	11	11	6	28 ¹³
Interviews	4	8	-	12

In de verhalen op de website tienermoeders.nl is het vaak onduidelijk welke rol de biologische vader precies inneemt in het leven van de jonge moeder en haar kind, vooral als hij geen relatie meer heeft met de moeder. Op het forum en in de interviews wordt veel meer over de positionering van deze jonge vader in het leven van moeder en kind verteld. De algemene indruk is dat het gros van de biologische vaders die *geen* relatie meer hebben met de jonge moeder in kwestie, niet of nauwelijks meer betrokken is bij de opvoeding van het kind. In 11 gevallen (forum en interviews) speelt de biologische vader geen rol van betekenis meer in het leven van de jonge moeder en dat van haar kind. Daarnaast zijn er de biologische vaders die betrokkenheid tonen in de vorm van het betalen van alimentatie; het (op een andere manier) bijdragen aan het levensonderhoud van hun kinderen; en (of) het op zich nemen van een opvoedkundige rol. Voorbeelden van dergelijke vormen van betrokkenheid zijn vaders die hun kinderen meenemen voor een dagje uit, of vaders die regelmatig hun kinderen te logeren hebben. Overigens is het in een aantal gevallen ook onduidelijk wat de rol van de biologische vader precies is.

We hebben nog contact met elkaar, gewoon op een normale manier. Eh, we kunnen gewoon contact hebben, maar ik wil gewoon niet bij hem zijn, want zodra ik bij hem ben, gaat het weer fout. Op deze manier gaat het contact wel goed. Hij ziet haar ieder weekend. Dus eh, dat is wel goed geregeld. [...] En hij betaalt gewoon mee, luiers, voeding, kleding...

(Interviewer: Maar dan heeft hij haar ook echt erkend, hij is op papier ook de vader...)

Ja... Ja, dat vind ik zo wel goed gaan. En ieder weekend ziet ie haar. Eigenlijk van vrijdag tot zondag, behalve 1 keer in de twee weken, dan gaat hij naar voetbal toe, naar Feyenoord, daar is ie gek van. Dan komt ze dus eerder... (Interviews, 1e ronde)

¹² Op sommige plaatsen toont het materiaal overlap. Een van de schrijfsters van de geselecteerde verhalen is tevens lid geworden van het forum. Haar tel ik mee in de cijfers van het forum. Dit omdat daar de meeste informatie over haar te vinden is en deze bron dus meest informatief is.

¹³ Ook tussen het forum en de interviews is overlap omdat ik meiden die geen berichtjes posten op het forum benaderd heb voor een interview en andersom, meiden die zich spontaan aanmelden ook het forumadres heb gegeven. Drie jonge moeder met wie ik een interview heb gehouden, waren ook actief op het forum. Wanneer ik cijfers noem tel ik deze meiden niet mee in de forumtellingen. Wederom omdat de interviews in dit geval informatiever zijn dan het forum.

De laatste tijd gaat het eigenlijk steeds beter. Ja, hij begint nu ook leuke dingen met haar te doen, bijvoorbeeld naar de dierentuin en zwemmen. Dat gaat beter. Eerst deed hij ook niet veel met haar. (Interviews, 2e ronde)

In situaties waarin de biologische vader afwezig is, wordt door de jonge moeders als voornaamste reden hiervoor genoemd het feit dat deze “geen kind wilde” of het vaderschap ontkent.

De vader van ■ ontkent dat hij de biologische vader is en dus voed ik hem (het kind, SK) vanaf het begin alleen op. (Forum)

Ben de moeder van een prachtige dochter van 3 jaar. Ben niet meer samen met de vader, al vanaf de zwangerschap niet meer, hij wilde geen kind! Maar toen mijn dochter 5 maanden was kreeg ik een relatie, en heb nu een mooi leven op kunnen bouwen met ons drietjes. (Forum)

Dergelijke uitlatingen suggereren dat jonge moeders in veel gevallen in de steek worden gelaten door biologische vaders, en dat zij nauwelijks invloed hebben op de rol van deze vader in de opvoeding van hun kind. Dit beeld is echter te eenvoudig en wel vanwege twee waarnemingen:

- De keuze van een biologische vader om betrokken te zijn als vader is geen eenmalige keuze zoals dat voor de moeders wel het geval is. De aanwezigheid van de biologische vaders blijkt per levensfase te kunnen wisselen.
- Bij het invullen van deze aanwezigheid spelen de moeders een grote rol. Wanneer een jongen besluit er samen met de moeder voor te gaan dan is er sprake van daadwerkelijk gedeeld ouderschap. Wanneer de relatie verbroken is, en de biologische vader er niet volledig voor zijn kind kan of wil zijn, dan is het de moeder die mede bepaalt op wat voor manier hij er dan wel kan en mag zijn.

Laten we nog eens teruggaan naar het moment waarop de zwangerschap bekend wordt en een besluit moet worden genomen over de voldraging of beëindiging van de zwangerschap. Eerder is deze besluitvorming reeds aan de orde gekomen. Tijdens de forumdiscussies en de interviews bleek dat jonge moeders deze besluitvorming als een gezamenlijk dan wel als individueel proces kunnen zien, met andere woorden, het besluit is een interne, dan wel externe aangelegenheid. Het is de vraag welke rol de biologische vaders hierin toebedeeld krijgen.

Moeder 1: Nou, ik zei het niet zo kribbig, maar ik was er wel stellig van overtuigd. Van, wat jouw rol hier ook in gaat zijn en ik hoop, ik hoopte echt, dat hij gewoon vader van de kinderen en mijn man, dat leek me het mooist. Maar ik dacht als je het niet ziet zitten, dat kan ik me voorstellen, maar ik hou het in elk geval.

(Interviewer: Maar dat vind ik wel interessant, ik heb het idee dat zodra je zwanger bent, dat kind krijgt altijd prioriteit. Tenminste vaak.)

Moeder 1: Bij mij wel.

Moeder 2: Bij mij niet.

Moeder 3: Ik denk dat dat voor iedere moeder... Kijk ik denk dat als je een stabiele relatie hebt met iemand en je hebt je eigen huis en dat soort dingen en die jongen heeft het er ook wel eens met je over gehad. Ja, het is een beetje moeilijk. Je kind gaat op de eerste plaats, maar je partner moet er ook een beetje een rol in hebben. Want het is ook zijn kind.

(Interviewer richting moeder 2: Jij was er ook niet van overtuigd...)

Moeder 2: Nee, kijk mijn moeder heeft mij dus zelf opgevoed. Ze hebben er dus zelf voor gekozen om mij te krijgen, mijn ouders. Maar ik was er, en toen had hij zoiets van ik wil jou niet. Hij wou mij niet. Hij kon het niet aan om een kind te hebben, hij heeft nooit voor mij gezorgd. Nou, toen ik zwanger bleek te zijn, toen wist ik van nou, ik wil dat niet voor mijn kind. Dus wij hebben echt vier weken de tijd genomen om samen en apart van elkaar na te denken of we het kindje wilden houden...

Bovenstaand fragment is afkomstig uit de forummeeting die ik met enkele meiden van het forum heb gehad. Het discussiepunt was de vraag in hoeverre de partner een stem heeft in het besluit om een kind te houden of een abortus uit te laten voeren. De meningen lijken hierin sterk verdeeld. Voor moeder 1 geldt eigenlijk dat de partner hierin geen enkele keus heeft. Het kind komt er en als jongen mag je alleen nog besluiten of je er als vader wilt zijn of niet. De andere twee moeders denken hier heel anders over. Zij zien de besluitvorming als gezamenlijk proces en gezamenlijke verantwoordelijkheid. Dit gaat zover dat moeder 2, mocht haar partner het ouderschap niet zien zitten, een abortus had laten uitvoeren. Let wel: de partner oefent in deze situatie geen druk uit, maar krijgt van de moeder ruimte om een standpunt te bepalen ten aanzien van het ouderschap. Een deel van de aanstaande moeders gooit deze ruimte dus blijkbaar dicht en geeft hun partner daardoor ook niet de mogelijkheid om zelf, bewust, een keuze te maken voor het vaderschap. De ouderschapsopgave wordt hier als een individuele aangelegenheid gedefinieerd. Voorbeelden hiervan (zowel individuele als gezamenlijke besluitvorming) komen ook in de interviews voor:

Nou toen raakte ik zwanger, en eh, we hebben er eerst goed over nagedacht van willen we het wel. En eerst wilde ik het eigenlijk niet, maar hij heeft me een beetje overgehaald van nou laten we het toch doen. En eh, we hebben er dus een tijdje over nagedacht en besloten het te houden en eh de zwangerschap is niet echt goed verlopen. (Interviews, 1e ronde)

Maar het was voor mij gelijk duidelijk dat ik hem zou houden. Ik ben best wel tegen abortus. En eh, mijn vriend zat nog een beetje te twijfelen maar ik had zoiets van nou ja, het is mijn lichaam. Dus ik kies daarvoor en voor de rest, iedereen stond achter me en zo. Dus toen heb ik gewoon besloten om het te houden. (Interviews, 1e ronde)

Ik heb denk ik totdat ik het zelf accepteerde dat ik hem toen heb gebeld. Dat het ook gewoon mijn keus was dat ik het ging houden en niet dat hij dan nog ging zeggen van je moet het weghalen. (Interviews, 2e ronde)

Overigens ziet de meerderheid van de jonge moeders wel graag dat de vader betrokken is bij de opvoeding. Over het algemeen is het ideaalbeeld dat de biologische vader ook je partner blijft en de vader van je kinderen wordt. Wanneer deze daar echter niet voor kiest, en dus “op afstand” blijft, lijken de jonge moeders in de meeste gevallen de regie over het ouderschap op zich te nemen. Zij nemen de touwtjes in handen en proberen zo veel mogelijk te bepalen welke rol een jongen speelt in het leven van hun kind. Dit kan zijn door alsnog “verantwoordelijkheid” af te dwingen, door betrokkenheid te stimuleren, maar ook door grip te houden over de manier waarop een vader aanwezig is, en soms door hem op afstand te houden. Dit blijkt zowel uit het forummateriaal als uit de interviews.

De bio-vader van ■ wil ook niks met hem te maken hebben... Hij zegt dat het niet zijn kind is maar dat het van een ander is. Ik ben wel bezig met een advocaat omdat ik wel wil hebben dat er op papier staat wie zijn bio-vader is voor later. Als zijn bio-vader hem straks wil zien vind ik dat helemaal niet erg. Ik laat hem voorlopig niet alleen met ■. (Forum)

Ik ben niet de enige die ervoor heeft gezorgd dat er een persoontje extra op deze wereld rondloopt... Hij moet maar verantwoordelijk zijn voor zijn daden... Alleen het gebeurt wel zoals ik en ■ (het kind, SK) het willen... hij heeft zijn kansen gehad... (Forum)

Maar ik ben niet degene die tekort komt. Hij wil parttime vader zijn, ik kan hem dat niet geven. Je kan haar niet aan hem laten hechten en dan verdwijnen elke keer. [...] En hij wil de kleine zien wanneer het hem uitkomt en wanneer hij denkt dat hij haar mist. Maar hij wil niet financieel iets voor haar betekenen, niks. Je hoeft niet van hem pampers te verwachten, kleding of spullen of noem maar op. Nee. (Interviews, 1^e ronde)

Eh, ik vind dat hij een plek moet krijgen. Ja, die krijgt hij zeker weten, alleen ik hoop dat hij er goed mee om zal gaan. Daar ben ik niet zeker van. Maar, dat komt allemaal wel. Ik denk dat als zij iets ouder is dat hij het dan iets makkelijker gaat vinden. Maar dat is afwachten. Maar voornamelijk komt de opvoeding op mij terecht, en ik ga hem erbij betrekken. En zo hoop ik dat hij wat over zal nemen. Maar zodra ik zie dat het hem niet lukt zal ik zeggen, we stoppen er maar mee. Ik doe het alleen. (Interviews, 1^e ronde)

Ja, ik kan wel boos worden, maar ik kan me zijn reactie ook wel voorstellen dat hij het niet wou. Kijk het was mijn keus om het wel te houden, maar er zijn ook mensen die ervoor kiezen dat ze dat niet willen. Als je dan, als de een beslist ik wil het wel en de ander niet, ja, dan misschien moet je het dan in je eentje doen, heb ik zoiets... Ja, het is gewoon zo en ik wil hem ook niet dwingen tot vaderschap en ik denk ook niet dat dat zin heeft.

(Interviewer: Want dan heeft hij je zoontje ook niet erkend denk ik hè?)

Nee, nee. En dat kan ik dan wel, dat heb ik laten uitzoeken dat kan ik wel via een advocaat regelen dat ie dat toch doet. Maar daar heb ik gewoon geen zin in. Zit ik niet zo op te wachten. Ik heb wel zoiets van, ik heb wel gezegd van als hij verhuist

of als hij iets gaat doen, dat ik gewoon op de hoogte wil blijven van zijn adres en dat ik hem verder met rust laat of zo. Maar dat als mijn zoontje 12 is of zo, en als hij zijn vader, als hij wil weten wie je bent, ja, ik ga niet liegen en zeg gewoon wie je bent. (Interviews, 2e ronde)

De bovenstaande fragmenten illustreren een aantal zaken. Allereerst valt op dat ook de biologische vader een keus moeten maken voor het vaderschap, die door de jonge moeders in een aantal gevallen definitief gemaakt wordt. Zoals de jonge moeder in het tweede fragment zegt “hij heeft zijn kansen gehad”. Bovendien, voldoet het vaderschap van de biologische vader niet aan verwachtingen of bepaalde criteria, dan “doe ik het wel alleen”, zoals de jonge moeder in het 4^e fragment zegt. Wat uit al deze fragmenten blijkt is dat de jonge moeders enerzijds verwachten dat de biologische vader een net zo definitieve keuze maken voor (of tegen) het vaderschap. Eenmaal gekozen tegen het vaderschap wordt het moeilijk om daarop terug te komen. Anderzijds blijkt echter dat biologische vaders nooit definitief zeker kunnen zijn van hun vaderrol, wanneer de relatie met de jonge moeder eenmaal verbroken wordt. Immers: wanneer zij niet op de juiste manier aanwezig zijn, wordt het ouderschap voortaan een individuele gelegenheid waarover de moeders de primaire zeggenschap hebben. Het omgekeerde is echter ook het geval: soms wordt de biologische vader tegen wil en dank gedwongen “verantwoordelijkheid” voor zijn kind te nemen. Of de biologische vader nu wel of niet betrokken is bij de opvoeding, in de meeste gevallen waarin de relatie tussen de beide ouders verbroken is, lijkt het alsof de moeder de grenzen van de vaderschapsrol mede bepaalt.

Dit betekent dat jongens/mannen eigenlijk maar één kans krijgen om definitief “partner” te worden in de opvoeding van hun kinderen namelijk ten tijde van de ontdekking en bekendmaking van de zwangerschap. Daarna hebben de moeders nog grotere invloed in de bijdrage die ze toestaan van hun ex-partners. Als gezegd kan deze bijdrage per levensfase verschillen. Vaders die aanvankelijk aanwezig zijn verdwijnen weer, vaders die jarenlang niet naar hun kinderen hebben omgekeken verschijnen weer ten tonele en soms zijn vaders doorlopend aanwezig, maar steeds met een wisselende bijdrage in de opvoeding.

Mijn zoontje is nu twee jaar, zijn vader is 1,5 jaar niet bij de opvoeding geweest. Waarom weet ik nog steeds niet. Tot mijn bevalling is hij er wel bij geweest, daarna had hij er denk ik toch geen behoefte aan. Al goed, ik heb mijn zoontje dus in m'n zwangerschap wel laten erkennen, waardoor zijn vader enkel een advocaat nodig had om een bezoeksregeling te krijgen. Voor mij is dit heel moeilijk... want zo laten ze toe dat je papa kan zijn wanneer het een man uitkomt. (Forum)

De eerste tijd kwam hij nog wel, geregeld niet echt, maar kwam hij nog wel af en toe. Hadden we nog wel een beetje afspraken en zo, maar de laatste tijd is het echt waardeloos. Hij heeft eh, zoals eh, ik ben een keer naar de rechter geweest om een omgangsregeling en alimentatie, maar... hielp ook allemaal niet. [...] Maar de laatste drie maanden, uiterekend een keer of 8, hij is er nooit geweest. Zijn ouders waren er altijd wel, maar hij was er nooit. (Interviews, 1e ronde)

[...] hij heeft hem wel 1 keer gezien via internet, via de webcam heeft ie hem gezien. Ik denk aan de ene kant dat het voor hem ook wel heel moeilijk is. Want op mijn zoontje zijn verjaardag heeft ie ook opgebeld, om te feliciteren. Dan had ik weer zo'n opmerking gemaakt van 'jij ook hè'. Wist ie niet meer wat ie moest zeggen.

(Interviewer: Maar denk je dat ie het wel ervaart als zijn zoon?)

Ik weet niet, hij heeft er heel veel moeite mee denk ik, want soms vraagt ie ook wel als ik hem spreek via internet of MSN dan vraagt ie wel eens of ik hem een foto wil sturen. Maar dan reageert ie niet op die foto, van wat een leuke foto of wat lijkt ie op mij of op jou. (Interviews, 2e ronde)

Het beeld dat naar voren komt ten aanzien van de aanwezigheid van de biologische vaders is dus diffuus. De vaderrol die jongens op zich nemen lijkt onderwerp van strijd tussen de jonge moeder en haar ex-vriend en is – mede daardoor, maar ook doordat jongens het vaderschap kunnen herdefiniëren – aan verandering onderhevig. Het is de vraag waardoor deze strijd beïnvloed wordt, waarom is het ouderschap met name de verantwoordelijkheid van de jonge moeder? Om deze vraag te beantwoorden wil ik stil staan bij de opvattingen van de meiden over “ouderschap” en de verantwoordelijkheden die je als ouder draagt.

5.2 Het sterke geslacht...

En dat maakt die jongens zo laf dat ze wel verantwoordelijk genoeg zijn om sex met je te hebben, maar niet om de eventuele consequenties te aanvaarden. Maar gelukkig zijn wij niet zo laf en wees er maar goed trots op! Ik krijg heel veel respect van mensen omdat ik alles alleen doe en dat geeft me een heel goed gevoel! (Forum)

Ik red me. Dat is het juist. Betekent niet dat een moeder zo maar zwanger is geworden en dat ze niet weet van wie het kind is. Daarom, dat de vaders niet op papier staan. Nee, daar hebben de mannen zelf voor gekozen. Ze maken kinderen met je, ze willen kinderen van jou hebben, maar achteraf doen ze er niks mee. (Interviews, 1^e ronde)

Oppervlakkig beschouwd lijkt het ouderschap vaak als gezamenlijke verantwoordelijkheid gedefinieerd te worden door de jonge moeders. Zij huldigen het standpunt dat “als je samen sex hebt, je ook samen de consequenties moet dragen”. Een groot deel van de moeders heeft echter de ervaring dat de biologische vader deze consequenties – in hun ogen – niet draagt. Daarbij lijken jonge moeders hun persoonlijke ervaringen uit te vergroten en te veralgemeniseren. In elk van de twee bovenstaande tekstfragmenten bijvoorbeeld, heeft een jongen zich afwijzend getoond richting de jonge moeder en haar kind. Hetzij door zijn vaderschap te ontkennen, of door de jonge moeder te bedriegen met een andere vrouw. Vervolgens verwoorden de meiden negatieve en gegeneraliseerde opvattingen over mannen: “die” jongens zijn “laf”, “die” jongens maken overal maar kinderen en lopen ervan weg, “de” mannen kiezen ervoor om kinderen met je te maken en daarvan weg te lopen. Het beeld dat hier naar voren komt is er één waarin alle mannen onverantwoordelijk worden geacht en waarin jonge moeders gedwongen

worden om wel verantwoordelijk te zijn. Juist hun verleden met mannen, en het feit dat de meiden zo sterk generaliseren, maakt dat de indruk ontstaat dat dit meiden zijn die vol “wrok” zitten. Zij voelen zich in de steek gelaten en dat beïnvloedt hun mening over mannen. Overigens worden deze negatieve opvattingen over mannen sterker weerspiegeld op het forum dan in de interviews. De meiden in de interviews zijn, met uitzondering van één moeder, veel genuanceerder over de rol van de biologische vader, evenals de meiden die positieve ervaringen met de biologische vader van het kindje hebben.

Hoewel “wrok” daarmee een rol speelt in de motieven van de jonge moeders om de vaders contact met het kind te ontzeggen of juist af te dwingen, zou het te beperkt zijn om de invloed van de moeders op de vaderschapsrol alleen daaruit te verklaren. Hiervoor zijn twee redenen. Allereerst zijn er wel degelijk ook jonge moeders die genuanceerd denken over de rol van hun partner (zie bijvoorbeeld de respondenten uit de interviews), hoewel ook zij in een aantal gevallen aanleiding hebben om wrok te koesteren. Ondanks het feit dat zij een positievere mening over mannen in het algemeen zijn toegedaan, lijken zij de regie te hebben bij de invulling van de vaderschapsrol. Overigens gaat het daarbij vooral om respondenten uit de eerste ronde interviews, van de zes geïnterviewde respondenten uit de tweede ronde zijn er vier nog samen met de biologische vader van hun kind. Ten tweede zijn ook sommige jonge moeders die nog samen zijn of waren met de vader van mening dat de opvoedingstaak primair hun eigen verantwoordelijkheid is. De veronderstelde gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het ouderschap, blijkt dus deels schijn.

Mijn vriend werkt 40 uur in de week en dan moet ik het alleen doen. Ik heb dan niet de reacties van: waar is papa? Maar als zijn kinderen er ook zijn en hij moet werken vind ik het wel heel zwaar om alles alleen te doen, maar soms vind ik het ook heerlijk dat hij er niet is en dat ik alles in m'n eigen tempo mag doen en dat niet iemand er is die op m'n neus meekijkt met wat ik doe. (Forum)

Ik deed toch bijna alles alleen dus. Hij moest werken altijd en altijd als hij thuis kwam, kwam hij eten en dan ging hij weer weg. Dus echt veel aan hem had ik niet. (Interviews, 1^e ronde)

Wel was het toen in het begin zo. Mijn vriend die deed wel dingen voor hem, verschenen en zo, maar alleen als hij er was. Dus daarvan had ik ook zoiets van je mag wel meer doen. (Interviews, 1^e ronde)

(Interviewer: Maar mis je hem ook, om nu alleen voor ■ verantwoordelijk te zijn.)
Nee, eigenlijk eh, nee, eigenlijk was ik dat al. Ja, hij zag haar misschien 10 minuten per dag of zo en verder deed ik toch ook alles zelf. Ik was het ook al wel een beetje gewend om alles alleen te doen. (Interviews, 2e ronde)

In bovenstaande fragmenten zijn jonge moeders aan het woord over de periode dat de biologische vader als partner en vader (nog) in hun leven was. Zij maken duidelijk dat ook in aanwezigheid van de jonge vader, het de moeder is die in praktijk de opvoeding op zich neemt. Het ouderschap mag dan een gezamenlijke verantwoordelijkheid zijn,

de uitvoering is in veel gevallen een individuele aangelegenheid van de moeder. Deze situatie lijkt afgedwongen te zijn. Deels spelen hierin praktische overwegingen een rol, zoals bij de jonge moeder in het eerste tekstfragment waar de financiële situatie van het gezin bepaalt dat zij degene is die thuis voor het kind zorgt. Deels liggen er traditionele opvattingen over man-vrouw verhoudingen aan ten grondslag. De meiden zijn er namelijk van overtuigd dat zij ook beter in staat zijn om verantwoordelijkheid te nemen. In het eerste fragment van deze paragraaf wordt het al gezegd “Gelukkig zijn wij niet zo laf”. Overigens geldt dit niet alleen ten aanzien van de opvoeding, maar ook bijvoorbeeld ten aanzien van kwesties als anticonceptie en het voorkomen van zwangerschap.

Maar hij is gewoon een kind. Op dit gebied, qua opvoeding en zo, ben ik gewoon een stuk volwassener dan hij. Toen ze 1 week oud was ook, lag ze op het aankleedkussen en lag ze te trappelen met haar beentjes terwijl hij de luier aan het verschonen was. En toen lukte het dus niet, en toen noemde hij haar ook een kutkind. Nou toen ben ik echt uit mijn dak gegaan. [...] Dat begrijpt hij gewoon niet, dus hij is er eigenlijk nog niet aan toe, aan het vaderschap. Terwijl hij tijdens de zwangerschap heeft gezegd, oké, ik ben er aan toe. En dat heeft hij mij ook een beetje in lopen prenten, van ja, ik kan het wel aan het vaderschap. Maar ja, dat kan hij dus niet. Terwijl ze maar 5 minuutjes huilt kan ie het al niet aan. (Interviews, 1e ronde)

Want ja, mijn ouders zijn ook gescheiden en mijn moeder, die heeft het ook gewoon gered zonder mijn vader. Klinkt misschien een beetje hard, maar ik denk niet dat ik hem nodig heb om een kindje op te voeden. (Interviews, 1^e ronde)

Moeder 1: ... als mijn man aan de pil zou gaan (stel dat dat kon) dan zou ik volgens mij elke dag vragen of hij hem al wel geslikt had, wat dat betreft zou ik dus denk ik even actief blijven in het voorkomen van een zwangerschap al lag de verantwoordelijkheid van het slikken bij hem. Andersom is dat anders. ■ vraagt nooit of ik niet vergeten ben de pil te slikken, blijkbaar ziet hij dat dus inderdaad als mijn verantwoordelijkheid. En ik heb die verantwoordelijkheid op me genomen, dus in mijn geval zou ik het wel terecht vinden als hij pissig zou worden wanneer ik zwanger zou worden door onzorgvuldig gebruik. Zou ik omgekeerd ook zijn! Maar evengoed blijft het in eerste instantie het gevolg van een potje gezamenlijk vrijen en ligt de uiteindelijke verantwoordelijkheid bij beiden.

Moeder 2: Ik vind: stel ik slik de pil elke dag op hetzelfde tijdstip, dus ik heb mijn verantwoording genomen en we vrijen zonder condoom, (ik vind: dat is de verantwoording van de man) en ik word zwanger en de man die wordt boos dat ik zwanger ben, dat vind ik hypocriet. Omdat ik wel m'n verantwoording heb genomen en hij niet. Verder denk ik niet dat als er een mannapil komt dat mijn vriend die gaat slikken, want hij vergeet het toch en dat willen we beiden niet. Het gaat mij er alleen om dat mannen als ze boos worden om een zwangerschap en het kind niet willen zien, ze niet kijken naar hun aandeel erin en dat vind ik hypocriet. (Forum)

Ter verduidelijking, beide moeders die in bovenstaand (forum) tekstfragment aan het woord komen hebben een gelukkige relatie met de vader van hun kind en deze toonde

zich ook meteen bereid “zijn verantwoordelijkheid” te nemen. Wat vooral opvallend is in bovenstaande fragmenten is mijns inziens dan ook niet het “schelden” op mannen die hun verantwoordelijkheid niet nemen, maar juist het feit dat jonge moeders soms ook hun verantwoordelijkheid niet af kunnen/willen staan. Zoals de beide forumleden zeggen, “ik denk niet dat als er een mannenpil komt, dat mijn vriend die gaat slikken, want hij vergeet het toch”. De strekking van hun opmerking is duidelijk: we durven onze verantwoordelijkheid ook niet af te geven, hoewel ouders in principe gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor hun kind. Ditzelfde komt, explicieter en ten aanzien van een ander onderwerp, ook naar voren in het eerste en tweede fragment. Eigenlijk achtten deze jonge moeders hun partner helemaal nog niet toe aan het vaderschap (fragment 1) of zijn van mening dat ze hem helemaal niet nodig hebben om een kindje op te voeden (fragment 2). Ook voor deze meiden geldt dat de jonge vader wel betrokken wil zijn bij de opvoeding en het deels ook wel is. Wrok lijkt hier dus niet im frame...

Over het algemeen lijken de jonge moeders dan ook de mening toegedaan dat zijzelf verantwoordelijker zijn en beter in staat om het ouderschap op zich te nemen. De manier waarop zij dit verwoorden en de rol die zij hun (ex-) partner toestaan is mede afhankelijk van de bereidheid die hij toont om het vaderschap op zich te nemen (afwijzende partners lokken heftige reacties uit!). “Wrok” is echter zeker niet de enige reden om regie te houden over het ouderschap en de rol van de vader daarin, maar vergroot de ideeën over de geschiktheid voor het ouderschap uit.

5.3 Inhoud van het vaderschap

Vooralsnog heb ik steeds gesproken over verantwoordelijkheden van vaders. Maar wat houdt dit precies in?

Om te beginnen is het voor een aantal jonge moeders van belang dat er – al is het op de achtergrond – een duidelijk herkenbare vader is. Dit heeft vooral betrekking op het feit dat deze vader concreet “kenbaar” is en zijn kind ook als het zijne accepteert. Een belangrijke symbolische bevestiging daarvan is de wettelijke erkenning van het kind door de biologische vader, hoewel deze bij afwezigheid ook vervangen kan worden door een nieuwe partner.

Toen mijn zoon 8 was vroeg hij aan mijn man of hij zijn vader wilde worden....zo lief was dat! Die vraag kwam ineens uit de lucht vallen toen we in een park waren. En zo zijn we niet zo lang daarna naar het stadhuis gegaan om het te regelen, dit ging erg makkelijk omdat er geen vader geregistreerd stond. (Forum)

Ik wou altijd wel heel jong trouwen, dat had ik wel van, dat vind ik wel leuk. Maar toen ik zwanger was had hij zoiets van, laten we het nu gewoon doen. Want dan heb je wel gewoon dat het van ons samen is, ja, en hij vond dat gewoon veel leuker. Ja. Hij zegt, dan is het echt samen ons kind zeg maar. Hij zegt want anders heb ik echt alleen maar het idee dat het van jou is... (Interviews, 2e ronde)

Erkennen dat je vader bent, wil niet zeggen dat je je ook een vader toont. Er komt meer bij kijken. In de data komen twee “taken” aan de orde die bij de vaderrol horen. De

eerste is een onderhoudsplicht, een vader hoort bij te dragen in de kosten van het levensonderhoud van zijn kind (zie volgend tekstfragment). De tweede heeft betrekking op het feit dat je als vader interesse toont in je kinderen en betrokken bent bij ze: informeert hoe het gaat als ze ziek zijn, leuke dingen met ze onderneemt.

Zo werkt het dus wel: de vader heeft je zwanger gemaakt, dus ook hij moet voor de kosten opdraaien of hij nou werkt of niet. Had hij maar eerder aan moeten denken, als hij een echte vent is gaat hij maar werk zoeken ofzo. (Forum)

Dus ja, als je een normaal gezin zou zijn zeg maar. Of ja, wel apart van elkaar, als ik dat bij andere mensen zo zie nou ja, dan hebben de ouders nog contact met elkaar, als je gescheiden bent en je hebt een kind. Als het kind ziek is, dan weet de andere ouder er ook van, als het kind naar het ziekenhuis moet dan is de andere ouder ook geïnteresseerd nou hoe gaat het er mee en wat zei de dokter. En wat dan ook. Maar hij heeft zoiets van nou fijn, waarom moet ik dat eigenlijk weten? Hij wil geen, naar mijn weten wil hij geen band meer met hem. Dus ik heb zoiets van: nou ik vind het wel goed zo. (Interviews, 1^e ronde)

Opvallend is dat de jonge moeders nauwelijks een pedagogische taak toekennen aan de vaders, een taak die ze zelf wel veelvuldig tegenkomen (zie §4.2.1).

Tot slot blijkt uit de ervaringen van de jonge moeders dat de vader ook in steunende zin veel voor een moeder kan betekenen. Zo vertelt een van de respondenten dat ze het helemaal niet erg vindt dat haar dochter iedere twee weken bij haar vader gaat logeren. Het geeft haar namelijk rust als ze af en toe even geen verantwoordelijkheid voor haar dochter hoeft te dragen. Ook op het forum verwoorden de jonge moeders deze praktische druk: dat er nooit iemand is die de zorgtaken van je over kan nemen. Naast deze praktische steun kan een vader echter ook een mentale steun zijn. Namelijk de persoon met wie je de mooie en minder mooie momenten van het ouderschap deelt. Een echte levensgezel dus die je nastaat en met wie je kunt praten over alles wat er met je kindje gebeurt:

Je moet alles alleen doen, zijn 1e verjaardag, zijn 1e schooldag, de eerste stapjes, de eerste woordjes, etc... Dat soort dingen wil je zo graag met iemand delen en graag op hetzelfde moment nog... En met wie kun je daar beter over praten dan met diegene die net zoveel van jou kindje houdt als jijzelf... (Forum)

5.4 De rol van een nieuwe partner

Diverse forumleden en een enkele respondent, hebben ten tijde van het onderzoek een nieuwe partner. In een aantal gevallen heeft deze nieuwe partner de rol van “vader” op zich genomen en soms heeft de jonge moeder ook kinderen met deze nieuwe partner. De nieuwe partner doet in die situaties “alles wat een pappa zou moeten doen” en neemt daarmee dus de bijbehorende taakhoud op zich zoals deze in voorgaande paragraaf beschreven is. Dit indiceert dat de jonge moeders over het algemeen erg blij zijn met een partner die een vader kan zijn voor hun kind. Het wordt gezien als de

oplossing voor een mogelijke tekortkoming in hun gezin, waar de kinderen later wel eens vragen over zouden kunnen gaan stellen.

Ik voed nu mijn kindje zelf alleen op zonder de pappa van het kindje en heb sinds 5 maanden een nieuwe vriend en hij doet alles wat een papa zou moeten doen.
(Forum)

Ik zie er wel tegenop om mijn zoontje te vertellen dan zijn bio-vader hem niet wilde. Maar dat duurt nog wel heel lang en in die tussentijd kan er van alles veranderd zijn. Ik hoop dat ik een nieuwe vriend krijg en dat hij zijn vader wordt.
(Forum)

Maar twee moeders staan er minder positief tegenover dat nieuwe partners een vaderrol krijgen over hun kind. Het gaat om twee respondenten met wie ik een interview heb gehouden. In de situatie van een van deze respondenten is de biologische vader afwezig, in de situatie van de tweede respondente heeft deze nog een duidelijke rol in het leven van zijn kind.

Niemand wil iemand anders' kind opvoeden. Jij bent de enige die dat kan. Nu op dit moment denk ik bij mezelf van, zelfs al zou je een relatie kunnen krijgen met iemand. Wie zegt dat de opvoeding hetzelfde zal zijn als wat jij hebt gewild? Want die persoon wil natuurlijk ook dingen inbrengen. Die wil ook wat te zeggen hebben en wie zegt dat het dan goed zal gaan? Wie zegt dat jouw kinderen daar goed op reageren? Als mijn zoon iemand niet accepteert dan hoeft het voor mij ook niet meer. (Interviews, 1^e ronde)

En dat vind ik dus zo moeilijk: om een nieuwe vriend te vinden en dan woon je met hem in 1 huis. En dan mag hij niet beslissen over het kind dat daar woont. Dus daar denk ik wel eens over na. Volgens mij kan dat niet. Dat hij dan, ja zeg maar, niet de vaderfiguur is. Volgens mij kan dat niet. Maar hij hoeft hem nooit papa te noemen, dat zal nooit gebeuren. Hij heeft één vader. Daar is mijn ex ook heel erg bang voor. Van ja, straks krijg je een nieuwe vriend en dan bla bla. Ik zeg, daar hoef je niet bang voor te zijn, want hij heeft maar één vader. Kijk, als jij nou niet een vader voor je kind was, dan heb ik zoiets van oké, dan ben je de vader lekker niet, dan heeft ie maar een andere vader. Maar dat is het geval niet, dus ja, dat vond ik eerst ook heel moeilijk. Dacht ik van hoe ga je dat dan doen met zo'n kind en met een nieuwe vriend. Maar ik heb zoiets van ik zie het allemaal wel en ja... Ik weet ook niet of ik zo heel snel ga samenwonen, dus dat weet ik sowieso niet.
(Interviews, 1^e ronde)

6 DE POSITIE IN EEN NETWERK

De volgende actoren spelen in alle data (verhalen; forum; interviews) een rol in het leven van de jonge moeders: hun ouders; de biologische vader van hun kind; schoonfamilie; vrienden; en in mindere mate overige familie (tantes, broers, zussen). Deze actoren laten een scala aan activiteiten zien die zij voor of met de jonge moeder ondernemen. Een opsomming: ze geven opvoedingsadviezen; zijn aanwezig bij een zwangerschapstest; gaan met je mee naar doktoren; zijn aanwezig als je de zwangerschap bekend maakt; ze passen op; ze bieden een dak boven je hoofd; ze halen een zwangerschapstest voor je; ze komen klussen in een nieuwe woning; et cetera. Dit illustreert dat een uitgebreid netwerk ook een uitgebreid scala aan hulpbronnen kan ontsluiten. Alvorens in het navolgende (zie hoofdstuk 9) uitgebreid stil te staan bij de vormen die deze hulp aan kan nemen, zal in onderstaande allereerst een schets worden gegeven van de netwerken waarin de jonge moeders zich bevinden, en het belang dat aan de actoren in dit netwerk wordt toegekend. Aangezien in het voorgaande hoofdstuk de positie van de biologische vader al aan bod is gekomen, zal deze hier verder buiten beschouwing gelaten worden.

6.1 Samenstelling van het netwerk

Allereerst zijn er grote verschillen in de aanwezigheid van ouders, schoonouders en vrienden. Vanzelfsprekend kan niet iedere jonge moeder een beroep doen op een uitgebreid informeel netwerk. Daarbij is het niet alleen de fysieke aanwezigheid van actoren die bepalend is voor de potentiële hulpbronnen die dit netwerk kan bieden, maar vooral ook de mate waarin zij zich aanwezig en beschikbaar stellen voor de jonge moeder. In onderstaande wordt een schets gegeven van de rol die elk van deze actoren – ouders, schoonouders en vrienden – speelt in het leven van de jonge moeder.

6.1.1 Ouders

Mijn vader verwaarloosde zijn kinderen. En met ons ging het eigenlijk helemaal niet goed, dus zijn we in pleeggezinnen geplaatst. Crisisopvang en een internaat heb ik in gewoond. Tot mijn 16^e, toen ben ik weggelopen van het internaat. En sinds mijn 13^e heb ik eigenlijk geen contact meer met mijn moeder. En toen heeft mijn vader eigenlijk gezegd dat hij geen contact meer wou met mij. (Interviews, 2e ronde)

Om te beginnen moeten verschillende jonge moeders het zonder hun eigen ouders doen. In een aantal gevallen omdat ze fysiek afwezig zijn, ze zijn bijvoorbeeld overleden of wonen op grote afstand, maar ook komt het voor dat het contact met ouders verbroken is, problematisch is of dat er alleen oppervlakkig contact is. Zoals in §3.3 reeds aan de orde is geweest, is deze problematische relatie soms een gevolg van de zwangerschap. Hoewel ouders dan fysiek wel aanwezig zijn, vormen zij geen onderdeel van het netwerk waar je op terug kan vallen voor hulp of steun. Aan- of afwezigheid is dus zelden zwart-wit, maar kent grijsnuances. Dit gezegd hebbende, zijn er 17 schrijfsters van de verhalen, 11 forumleden en 9 respondenten, die op een of andere

manier contact onderhouden met (een van) hun ouders, waarbij de aard van dit contact erg kan verschillen.

Ja, de meeste mensen vonden het [...] wel knap dat ik het wou houden en dat het tussen mij en mijn ouders ook zo goed ging. Want je hoort ook wel eens van meisjes dat die ouders het heel erg vinden en zo. En dat ze niet meer thuis kunnen wonen. En ik heb na een week of twee weken gevraagd of dat ik thuis mocht blijven wonen. Toen hebben mijn ouders ook gezegd dat ik hier zo lang kan blijven als ik wil, dat een kind daar niets aan veranderde. Dus eh, die steunden mij ook. (Interviews, 2e ronde)

In de literatuur over social support aan jonge moeders is er overeenstemming over het gegeven dat vooral de moeder van de adolescente moeder – in het vervolg moeder senior genoemd – een belangrijke steunende actore is (zie Letourneau, Stewart & Barnfather, 2004; Logsdon, Birkimer, Ratterman, Cahill & Cahill, 2002). Ook uit dit onderzoek blijkt een groot verschil tussen de aanwezigheid van de moeder van de jonge moeder en overige actoren zoals vader senior of de biologische vader van het kind. Moeder senior lijkt veel belangrijker te zijn dan andere actoren. Hiervoor is een aantal aanwijzingen. Hoewel ook de ouders van de jonge moeder als “paar” genoemd worden, komt moeder senior vaak ook expliciet en in haar eigen individuele acties en betekenis voor haar dochter aan bod: in alle data komen 152 fragmenten voor waarin moeder senior individueel een rol speelt tegenover 35 fragmenten waarin vader senior een rol speelt. Ook wanneer inhoudelijk naar deze fragmenten wordt gekeken blijkt dat de jonge moeders hun eigen moeder een bijzondere plaats toekennen. Jonge moeders benoemen de “band” die ze met hun moeder voelen, en hechten in een aantal gevallen het meest aan haar mening en steun.

Toen heb ik ook tegen mijn moeder gezegd, van wat vind jij, want ik vind, ik vond toentertijd dat mijn moeder daar ook een keus in had. Wat dacht mijn moeder dat het beste was voor mij, wilde zij het wel. En dacht zij wel dat het voor mij beter was om een kind te krijgen of juist niet, dus mijn moeder heeft er eigenlijk ook wel een stem in gehad. Mijn vader absoluut niet, da's toch een klootzak eersteklas. (Forum)

Ik kreeg een verwijskaart mee voor het echocentrum en moest dezelfde dag nog komen. Ik ben huilend naar m'n moeder gerend. We zijn samen naar het echocentrum gereden nadat we eerst mijn vriend ophaalden. (Verhalen)

In bovenstaande fragmenten lijken de vertelsters duidelijk de voorkeur te geven aan hun moeder als het gaat om advies en steun. Zij is de eerste tot wie zij zich wenden en aan wie zij zich ook kwetsbaar durven te tonen. Moeder senior is dan ook een zeer belangrijke figuur in de verhalen, en de band met haar kan ook veranderen door en tijdens de zwangerschap. 5 jonge moeders (2 forum; 3 interviews) delen deze ervaring.

Moeder 1: Wat ik heel fijn vond is, ik had voor mijn zwangerschap een redelijke band met mijn moeder. Ik belde elke week en het was wel leuk over een beetje koetjes en kalfjes te ouwehoeren en zo. En voor mij was een hele grote veran-

dering in een keer, dat ik een hele goede band met mijn moeder heb opgebouwd. Ik bel haar elke dag. Ik bespreek alles met d'r. Wat me dwars zit. Ik zeg het zelfs als ik ongesteld ben geworden en dat had ik nooit eigenlijk. Dat vind ik wel fijn.

Moeder 2: Ik had juist, ik was 14 jaar alleen met mijn moeder. Die was echt mijn allerbeste vriendin, die wist alles van me. Nou, toen kreeg zij een vriend en daar klikte het absoluut niet mee. Echt, we hebben elkaar zo af en toe dood gewenst. Ja, toen ben ik dus door hem op mijn 18e uit huis gegaan. Dus was ik daar dan ieder weekend om toch maar naar huis te gaan. Maar toen heeft mijn moeder verteld dat ze zwanger was, of dat ik zwanger was. En toen schrok ze eerst van hoe moet dat allemaal met school. Toen was het allemaal zo geregeld en nou is het echt weer super. Mijn moeder is ook echt mijn allerbeste vriendin en weet ook alles van mij.

Moeder 1: Mijn moeder is ook echt mijn aller-aller-allerbeste vriendin. En dat komt echt door de zwangerschap. (Forummeeting)

Slechts 1 jonge moeder vertelt dat de band met *allebei* haar ouders is verbeterd als gevolg van de zwangerschap:

(Interviewer: Dus [... je hebt] een goede band met je ouders...)

Ja. Ja, en ook wel wat meer gekregen denk ik door mijn zoontje. Ja, omdat ik in één keer zo volwassen ben geworden. De ouder-kindrelatie valt misschien ook een beetje weg. Je wordt gewoon... In plaats van dat ik met mijn ouders in huis woon, wonen we nu gewoon met drie volwassenen in huis en een kind. Zo voelt het dan meer.

Een belangrijke reden voor de versteviging van deze band lijkt te zijn – zoals bovenstaande fragmenten illustreren – dat door de zwangerschap de leefwereld van de jonge moeders en die van haar ouders meer op elkaar gaan lijken.

6.1.2 Schoonouders

Ook schoonouders kunnen, evenals ouders, een belangrijke actor zijn in het leven van jonge moeders. In een aantal gevallen (4 verhalen; 5 interviews) worden zij expliciet aangehaald als personen op wie je een beroep kan doen. Soms lijkt de schoonfamilie een vervanging te zijn voor het gebrek aan een veilig thuis van de moeders zelf.

En als er iets is, dan is ze (moeder senior, SK) er meteen en dat heb ik ook met mijn schoonmoeder. Ze (het kind, SK) was een keer bijna uitgedroogd, en ik wist echt niet meer wat ik moest doen, en ik zei we gaan nu gewoon naar het HAP en ik zeg kun jij alsjeblieft rijden. Nou ze stond er binnen twee minuten en ze gaat met me mee, en blijft bij me. Gelukkig wel. (Interviews, 2^e ronde)

En met zijn moeder kan ik heel goed opschieten. Zij is er meer voor me geweest dan mijn eigen moeder, maar toch blijf je dat (zekere reserves, SK) houden. (Interviews, 2^e ronde)

Opmerkelijk genoeg zijn schoonouders volledig afwezig in de ervaringen die op het forum verteld worden. Slechts 3 berichtjes refereren aan de aanwezigheid van schoon-

familie. Wat mee zou kunnen spelen is het feit dat de bezoeksters van het forum in veel gevallen een beroep op hun eigen ouders kunnen doen. Wellicht wordt de steun die zij verlenen daarmee een groter belang toegekend dan de eventueel ontvangen steun van schoonfamilie.

6.1.3 Leeftijdgenoten

Hoewel het in de lijn der verwachting ligt dat leeftijdgenoten voor adolescenten heel belangrijk zijn, en er ook in de literatuur soms een belangrijke rol wordt toegekend aan “peers” (zie bijvoorbeeld Richardson, Benham Barbour & Bubenzer, 1991; Bunting & McAuley, 2004) spelen zij een kleine rol in de levensverhalen van de jonge moeders. Zij vormen geen cruciaal onderdeel van het netwerk van de jonge moeder en lijken een lage positie in te nemen in de hiërarchie van het sociaal netwerk. Hiervoor zijn drie oorzaken aan te wijzen. Allereerst heeft een deel van de jonge moeders (1 forumlid; 6 geïnterviewde respondenten) naar eigen zeggen nooit een omvangrijk vriendennetwerk gehad.

(Interviewer: En je vriendinnen en zo, hoe reageerden die (op de zwangerschap)?)
 Nou, ik had op dat moment niet zo heel veel vriendinnen, want ja, je gaat van de ene school naar de andere school en dan verlies je er al een heleboel en allemaal verschillende klassen. En eh, dus heel veel vriendinnen had ik niet, maar de meesten hadden zoiets van ‘oh leuk’ en eh ja, de meesten vonden het wel leuk. Ik heb niet echt heel veel negatieve reacties gehad. (Interviews, 1^e ronde)

Ten tweede vormen leeftijdgenoten veel minder dan andere actoren een potentiële hulpbron voor de jonge moeders. Weliswaar tonen vrienden en vriendinnen (enkele van) de handelingen die aan het begin van dit hoofdstuk zijn opgesomd, zoals oppassen, samen een zwangerschapstest doen, helpen met zware klussen als boodschappen. Incidenteel zijn zij ook enthousiast betrokken bij de zwangerschap. De bezoeksters van het forum en de geïnterviewde respondenten lijken aan deze contacten echter niet zo heel veel betekenis toe te kennen. Dit komt met name naar voren uit de forumdiscussie. Gevraagd naar “bijzondere mensen” vinden de leden vooral hun ouders “speciaal”. Desgevraagd geven zij als reden hiervoor dat ouders op een andere manier tot steun kunnen zijn dan vriendinnen.

Bij mij is het zo dat ik m'n ouders kan bellen wanneer ik wil, al is het midden in de nacht: het kan. En als ik iets nodig heb dan ga ik ook naar m'n ouders, op het moment dat ik vrienden midden in de nacht bel dan is het van ‘waarom bel je zo laat nog’. Ik merk het aan mezelf ook als een vriendin mij ‘s nachts belt dan ben ik eerder geneigd om te zeggen ‘bel me morgen terug’ dan dat ik zeg ‘wat is er’. Het is moeilijk, vriendinnen zorgen voor de lol en zijn op die manier tot steun in mijn ogen en ouders zijn er voor de ‘ergere dingen’ en bij mij ook voor de financiële hulp. (Forum)

Vriendinnen brengen dus gezelligheid en zorgen voor de lol en zijn op die manier belangrijk en tot steun. Voor de “ergere” dingen doen jonge moeders echter liever een beroep op hun ouders. Hieruit blijkt dat steun verschillende vormen aan kan nemen. In

deel drie van deze studie zal ik uitgebreider stil staan bij deze verschillende vormen van steun en de betekenis hiervan.

Ten derde worden vriendschappen ook verbroken als gevolg van de zwangerschap. Zowel in de verhalen, op het forum, als in de interviews, vertellen jonge moeders dat de relatie met leeftijdgenoten verandert door de zwangerschap en het moederschap.

Ik hoop snel wat van jullie te mogen horen, want ook ben ik tijdens mijn zwangerschap al mijn vrienden en vriendinnen verloren op een paar echte vrienden en vriendinnen na dan! Want ook in deze situaties leer je je echte vrienden kennen! (Verhalen)

Ik ben heel veel vrienden kwijt geraakt wat ik nooit had gedacht. Iedereen zei dat ze het wel leuk vonden dat ik zwanger was en iedereen was ook trots op me. Maar toen mijn dochter eenmaal was geboren kwamen er misschien maar een paar een paar keer kijken en op een gegeven ogenblik kwam er bijna niemand meer. Terwijl ik zo'n mooi meisje had gekregen. Ik heb ze toen echt goed leren kennen en had ze daarna ook niet meer nodig. Die behoefte om mijn 'vrienden' te zien was weg. En echte vrienden blijven wel over, ook al kun je ze op 1 hand tellen! (Forum)

Wat dat betreft was mijn leven heel erg veranderd en heel veel vrienden hebben me gewoon laten zakken, omdat ik dan niet mee uit kon en zo, en dat vond ik ook wel jammer dan. Nou heb ik wel weer een nieuwe vriendenkring opgebouwd. Maar ik had het gewoon niet verwacht dat mensen zo, ja, zo raar konden reageren. Gewoon mensen die ik al jaren ken. Daar heb je nu gewoon al een jaar niks meer van gehoord. (Interviews, 1^e ronde)

Nou eh, mijn vriendinnen zijn op een gegeven moment, ze zeggen het niet, maar het is te ver, en ze hebben gewoon een heel ander leven. Je ziet er gewoon heel veel niet meer. En in het begin vond ik dat heel erg, maar daarna had ik zoiets van, als je mijn kind niet wil leren kennen is dat jouw gemis. (Interviews, 2e ronde)

Zoals de bovenstaande fragmenten illustreren, is een belangrijke reden voor het eindigen van vriendschappen het feit dat de levens van de jonge moeder en haar leeftijdgenoten erg uit elkaar gaan lopen. Als jonge moeder kun je niet meer "zo maar" gaan stappen en meedoen met de meiden. Omgekeerd vinden vriendinnen het vaak moeilijk om zich in de jonge moeder te verplaatsen. Zoals de ouders van de jonge moeder vaak juist dichter bij komen te staan omdat hun leefwereld en die van hun dochter meer op elkaar afgestemd raken, zo ontstaat er juist een verwijdering tussen de jonge moeder en vrienden of vriendinnen. Opmerkelijk is dat de vriendschappen niet altijd beëindigd worden door leeftijdgenoten, maar ook door de jonge moeder zelf. Soms omdat ze zelf weinig aansluiting vindt en daarom de vriendschap ook minder belangrijk vindt, maar in een aantal gevallen ook omdat ze van mening is dat er van deze leeftijdgenoten een slechte invloed uitgaat.

En toen merkte ik dus ook dat ik zwanger raakte, en toen heb ik die vrienden daar weer gedag gezegd, omdat eh, de mensen met wie ik daar omging dat waren

slechte mensen. Die zaten allemaal een beetje in het criminele circuit, en ik wilde mijn kindje niet opvoeden in dat soort kringen. Dus toen heb ik gezegd, sorry, maar ik wil niet meer bevriend met jullie zijn. (Interviews, 1e ronde)

Het feit dat jonge moeders soms vriendschappen verbreken omdat er een slechte invloed van zou uitgaan, ondersteunt de eerdere bevinding (zie §4.1.3) dat een zwangerschap soms ook een positief keerpunt kan betekenen in het leven van jonge moeders.

6.1.4 Jonge moeders

Een bijzondere actor in het netwerk van jonge moeders zijn de leeftijdgenoten die ook een kind hebben gekregen. Deze andere jonge moeders spelen een bijzondere rol omdat ze – in tegenstelling tot de hiervoor genoemde actoren – veelal niet actief aanwezig zijn in de verhalen van de jonge moeders. Met name in het licht van de constatering dat er een kloof is tussen jonge moeders en hun leeftijdgenoten, is het echter interessant om ook de betekenis van “lotgenotencontacten” te bekijken. Ervaringen hiermee zijn niet rijkelijk in het materiaal – noch forum, noch interviews – aanwezig. Uiteindelijk hebben echter alle bezoekersters van het forum contact met “lotgenoten” via de website tienermoeders.nl en het forum. Dit indiceert dat zij het op zijn minst leuk vinden om eens zo’n site te bezoeken en de ervaringen van andere jonge moeders te lezen. Een aantal bezoekersters van het forum (4) en respondenten (8) merkt ook expliciet op dat contacten met lotgenoten waardevol zijn en dat ze wel “nieuwsgierig” zijn naar andere jonge moeders...

Ook ik ben nieuwsgierig aangelegd en was erg benieuwd naar hoe anderen die net als ik jong moeder geworden zijn dat ervaren en hoe ze daar mee omgaan. Dit forum is voor mij ook een uitlaatklep en een ontmoeting met meiden die weer op een andere manier met mij verbonden zijn (vooral door de ervaring van het jong moeder zijn) dan de andere mensen in mijn leven. (Forum)

Ja, ik wilde wel graag weten wat het was. Ik kende geen jonge moeders. Ja. Mijn tante dan, maar die’s nou ook ergens in de 30. Dus ja, dat is al een heel verschil. Dus daar kun je niet echt van afzien zeg maar. Maar verder kende ik geen tiener of jonge moeders kende ik niet, dus ja dan is het toch wel interessant om even te zien hoe en wat van anderen. (Interviews, 1^e ronde)

In bovenstaande tekstfragmenten wordt duidelijk dat het contact met een andere jonge moeder een andere betekenis heeft dan het contact met andere actoren. Het is vooral nieuwsgierigheid naar de ervaringen van anderen die de meiden ertoe zet om contact met jonge moeders te zoeken, maar ook helpt het lezen van de ervaringen van anderen om je eenzaamheid te verminderen. Zo vertellen enkele respondenten dat je je minder alleen voelt als je weet dat anderen met dezelfde problemen kampen als jij. Maar ook de steun die je van andere jonge moeders krijgt, lijkt beter aan te komen dan de steun van professionals of volwassen mensen die verder van je afstaan.

Over dat buddy-project: dat is nog eens een leuk verhaal... Ik doe de opleiding SPH en ik kon punten halen als buddy voor zo’n project. Ik ben nu dus al 1,5 jaar

buddy van een meisje en nu ben ik zelf ook 'tienermoeder!' Bij dat project zijn de meeste vrijwilligers al boven de 30 en dan is het leeftijdsverschil dus wel groot. Ik ben de jongste buddy en kan wel merken dat ik een hele andere band heb met mijn 'tienermoeder' dan de andere koppels. (Forum)

Want ik heb ook wel eens een keer met een meisje gepraat en dat was ook een tienermoeder en die had ook hulp van volwassen mensen en hulpverleningsinstanties, maar als ze dan toch met mij praatte dan was dat heel anders. Je neemt sneller iets van elkaar aan dan dat je van een volwassen persoon iets aan zou nemen. Omdat je zelf in dezelfde situatie zit. (Interviews, 1^e ronde)

(Interviewer: Want had jij behoefte aan contacten met andere meiden die jong moeder waren?)

Ja, ja.

(Interviewer: En waarom? Denk je dat het met hen anders praten is bijvoorbeeld?)

Dat denk ik wel ja. Ja. Omdat je natuurlijk zelf ook nog jong bent, kijk en als ik met mijn moeder praat, die is natuurlijk wel een stuk ouder als mij. Ja, en dan denk ik ja, die denken daar heel anders over. En die jonge meiden die denken hetzelfde daarover omdat je dan natuurlijk toch nog jong bent, en dan ga je daar denk ik toch anders over denken.

(Interviewer: Maar je hebt destijds geen contact gehad met meiden.)

Nee. Nee. (Interviews, 2^e ronde)

De bovenstaande tekstfragmenten illustreren dat het contact tussen jonge moeders onderling heel anders wordt ervaren dan het contact met volwassenen. Jonge moeders begrijpen elkaar beter dan jonge moeders en volwassen moeders, omdat zij tegen dezelfde vragen en problemen aanlopen, en in dezelfde context een kind groot moeten brengen.

Mijn vriendinnen en zo die snapten mij niet omdat ik zwanger was en zij niet, dus die zaten in een andere situatie en op de zwangerschapsgym zaten zwangere vrouwen maar die zaten ook in een andere situatie als ik. Dus je voelde je, ja ik voelde me, ja je hoort nergens meer bij. Ja je vriendinnen snappen soms, ja dat jij thuis blijft omdat je moe bent en op de zwangerschapsgym snappen ze wel dat je moe bent, maar daar zijn andere dingen die hun niet begrijpen want die hebben allemaal voor kinderen gekozen en hebben allemaal een partner en met de partneravond van zwangerschapsgym hadden zij allemaal een partner en ik had mijn moeder meegenomen want die zou bij mijn bevalling zijn. (Interviews, 2^e ronde)

Dat betekent echter dat de mogelijkheden die jonge moeders hebben om hulp en steun uit te wisselen met gelijkgestemden niet zo uitgebreid zijn. Leeftijdgenoten hebben vaak geen kinderen en staan daardoor te ver van je af, omdat hun leefwereld zo anders is geworden dan die van een jonge moeder. Moeders die je leert kennen – op het schoolplein of op de zwangerschapsgym – zijn echter vaak ouder, en staan ver van je af omdat ook zij je wereld niet zo goed begrijpen. Afgezien van familie, en dan met name ouders, blijven dus voornamelijk lotgenoten over om een betekenisvol contact mee op te bouwen. Dit verklaart ten dele het succes van de website tienermoeders.nl waar

jonge moeders, zonder interventie van volwassenen, met lotgenoten in contact kunnen komen. Opmerkelijk is dat het ook hier weer erg belangrijk lijkt te zijn dat je je in kunt leven in elkaars leefwereld, zoals ook in de contacten met ouders en vrienden al aan bod is gekomen.

Tegelijkertijd lijkt deze behoefte aan lotgenotencontact wel beperkt tot een bepaalde levensfase, namelijk de periode tijdens en kort na de zwangerschap, waarin jonge moeders hun leven immers weer op de rit moeten zien te krijgen. Zijn ze daar in geslaagd, dan worden contacten met lotgenoten in een enkel geval ook een beetje “contra-productief” gevonden...

Ik merk ook aan mezelf dat de behoefte om contact te zoeken met andere ‘tienermoeders’ anders is geworden. Ik heb eigenlijk niet zo’n zin meer om me bezig te houden met het feit dat ik ook tienermoeder geweest ben. Mijn leven is goed op zijn poten terecht gekomen en eigenlijk heb ik geen zin om alles weer op te rakelen. Aan de andere kant lijkt het me ook boeiend en leuk om kennis te maken met anderen die soms vergelijkbare situaties hebben meegemaakt. (Forum)

Want ja, ik kan ook vriendinnen krijgen uit het jonge tienermoedersproject of van het inloophuis, ik zeg maar wat. Maar ik schiet er niet echt veel mee op. Ik heb gewoon veel meer baat bij mensen die helder, die nuchter in het leven staan. Het is zo, als je mensen om je heen hebt die alleen maar in de problemen zitten en zo, ja, ik merk gewoon dat ik daar heel erg uit ben en dat ik dat helemaal niet meer wil weten. (Interviews, 1^e ronde)

De jonge moeders die in de bovenstaande tekstfragmenten aan het woord zijn hebben beiden al oudere kinderen van respectievelijk 9 en 5 jaar en merken op dat de behoefte aan contacten met andere jonge moeders niet (meer) zo groot is. De reden hiervoor is dat zij zelf de levensfase van het jonge moederschap en alle bijbehorende vragen en problemen al achter de rug hebben en hier liever niet meer mee geconfronteerd worden. Ook op het onderzoeksforum haken na een aantal maanden dan ook leden af omdat ze het eigenlijk wel gehad hebben met het onderwerp tienermoeders:

Lieve mensen, ik ben al niet zoveel meer hier op de site en ik denk dat ik het ook af laat lopen. Ik ben afgelopen week 25 geworden en het tienermoederschap ligt dus nog verder achter me. Ik heb niet het idee dat ik nog veel kan toevoegen aan alles wat gezegd is en heb ook niet het idee dat een ander voor mij nog iets toe te voegen heeft aangezien mijn kinderen ook wat ouder zijn. (Forum)

6.2 De betekenis van het netwerk

Wat betreft de samenstelling van het netwerk laat de onderzoeksgroep uiteindelijk grote verschillen zien met als consequentie dat ook de omvang van de steun die de jonge moeders ontvangen, heel verschillend kan zijn. Het is de vraag in hoeverre dat invloed uitoefent op het leven van de jonge moeders. Hoe belangrijk is het om je “gesteund” te weten door een uitgebreid netwerk?

Een groot deel van de forumbezoeksters en geïnterviewde respondenten is van mening dat het heel belangrijk dat er actoren in je omgeving zijn die je kunnen steunen. Dit zijn overigens wel meningen van moeders die zelf een beroep kunnen doen op (een van) hun ouders.

Want het lijkt mij niet fijn om moeder te worden in een opvanghuis en als je niemand naast je hebt staan die je door dik en dun steunt. Ik denk dat dat heel belangrijk is, dat, je hoeft niet meteen je eigen plekje te hebben, maar dat je iemand naast je hebt staan die je door dik en dun steunt. Je moeder of een vriend of, dat is voor mij denk ik, dat lijkt mij heel belangrijk. (Forummeeting)

Je hebt altijd wat om op terug te vallen. Als er wat is... Maar als je dat niet hebt, dan eh vind ik het knap hoe je het dan gaat doen. En helemaal als je geen vriend hebt of zo. Ben je echt helemaal alleen als die ook nog zegt van 'doei, bekijk het maar'. Als ze dat hadden gedaan, mijn familie, hadden gezegd van 'doei, je bekijkt het maar, had je maar niet zwanger moeten worden'. Dan had ik echt nog wel 10 keer nagedacht van nou, ga ik er nog wel mee verder. (Interviews, 1^e ronde)

(Interviewer: Denk je dat het er heel anders uit zou zien als je ouders er niet zouden zijn?)

Zonder hun hulp? Ja, ik denk het wel. Dat het dan eh, ja, dat je dan veel meer alleen moet doen. Je hebt ook meisjes die al vanaf het begin op hunzelf wonen en er dan helemaal alleen voor staan. Ik denk dat dat veel moeilijker is.

(Interviews, 2^e ronde)

Bovenstaande fragmenten laten jonge moeders aan het woord die duidelijk van mening zijn dat een netwerk onmisbaar is: je moet mensen hebben op wie je terug kunt vallen als jij het even niet redt. Interessant is dat in een aantal gevallen bepaalde gaten in het netwerk opgevuld worden door de actoren die nog wel aanwezig zijn. Daarbij gaat het voornamelijk om ouders, die op de positie van partner van de jonge moeder en vader van hun kleinkind gaan staan.

... mijn ouders zijn in dit geval een soort van mijn partner [...] Ja, die verschoonden ook toen ie werd geboren wel eens een luier. Ook in het begin werd ie heel vaak wakker 's nachts en dan was ik zo moe en toen deden mijn ouders dan een nachtvoeding. Dan kolfde ik overdag af, en dan had ie drie voedingen, had ie eentje laat 's avonds, rond 12 uur, had ie er eentje om 3 uur 's nachts en dan had ie er eentje om 5 uur 's ochtends of zo en dan deed mijn moeder altijd die van 3 uur 's nachts. Dan hoefde ik er 1 keertje niet uit en kon ik iets langer slapen achter elkaar, zulk soort dingen. Mijn moeder verschoonde ook wel eens een luier of mijn vader. Die namen zeg maar een soort van rol over, dat ik het niet allemaal alleen hoefde doen. (Interviews, 2^e ronde)

Er zijn echter netwerken die zo beperkt zijn, dat jonge moeders er nauwelijks steun van hoeven te verwachten. De meiden die een dergelijk netwerk ontberen zijn – in tegenstelling tot de meiden die het op dit punt beter getroffen hebben – van mening dat deze

steun niet onmisbaar is. Ook zonder netwerk waar je een beroep op kunt doen, zo zeggen zij, red je het wel:

Hm, ja, nou ik denk gewoon, ik weet eigenlijk wel zeker dat het aan je eigen persoonlijkheid ligt. En steun van andere mensen ja, kan helpen, maar ik krijg ook geen steun en ik kan het ook. En ik doe het gewoon allemaal zelf. Zo voel ik het ook. Het is gewoon, wat van binnen zit dat doet het. En de liefde voor je kind. Dat speelt ook een grote rol. De liefde voor je kind. (Interviews, 1^e ronde)

Hoewel jonge alleenstaande moeders zich wellicht praktisch nog wel kunnen redden, blijkt impliciet uit de verhalen dat zij het wel moeilijk hebben met het feit dat in een aantal gevallen steunende actoren ontbreken. In deze verhalen zijn gevoelens van eenzaamheid een duidelijk terugkerend thema. Slechts één van de respondenten lijkt er echt vrede mee te hebben dat zij het opvoeden helemaal in haar eentje moet doen.

Maar ja, soms breekt het toch op. Dan komt toch het zware, je doet het toch altijd in je uppie. (Interviews, 1e ronde)

Niemand kan jouw emoties begrijpen. Dat kan alleen, dan ben jij de enige die dat kan. Niemand kan jouw bangheid ja, voelen. Dus wat doe je dan. Ik ging altijd bidden. Omdat ik toch zeg maar een soort rust in mezelf wou vinden. En ja, ik vond dat altijd, dat was mijn vangnet. (Interviews, 1^e ronde)

Al met al lijken de jonge moeders, vooral degenen die steun ontvangen, zich erg bewust van het belang van deze steun. Of zoals een van de respondenten het formuleert: “Nou, ik denk ook dat zonder mijn moeder, dat het nu een zootje was geweest hoor.” Hoewel steunende actoren niet door iedereen een grote waarde krijgen toegekend, zijn er voldoende aanwijzingen in de data om te veronderstellen dat de aanwezigheid van een netwerk van cruciaal belang kan zijn voor de jonge moeder. Welke vormen van steun daarbij het meest waardevol zijn, wordt in deel 3 van deze studie toegelicht.

6.3 Tot besluit

Zoals in de probleemschets (zie hoofdstuk 1) is weergegeven, is er een behoorlijke hoeveelheid wetenschappelijk literatuur beschikbaar over social support aan jonge moeders. In een aantal gevallen wordt de waarde van die social support vooral gedefinieerd in termen van de meetbare positieve consequenties die de aanwezigheid van actoren heeft voor de jonge moeders. In de overzichtsartikelen van Letourneau *et al.* (2004) en Logsdon *et al.* (2002) wordt een aantal van deze meetbare consequenties geschetst, zoals verbeterde interacties tussen tienermoeder en haar kind en gezondheidseffecten. Er is daarbij overeenstemming over het feit dat support zeer betekenisvol kan zijn, hoewel de relaties in een sociaal netwerk van een jonge moeder ook gespannen kunnen zijn. De ervaringen van de jonge moeders in dit onderzoek, waarbij vooral perceived support aan de orde is gekomen en niet de “effecten” van support zijn gemeten, onderschrijven dit. De jonge moeders die een beroep konden doen op een sociaal netwerk, zijn van mening dat dit netwerk cruciaal is om het leven weer op de rit te krijgen tijdens en na de zwangerschap. Hoewel er in Nederland studies zijn die

stellen dat jonge moeders hulpverlening min of meer als vanzelfsprekend ervaren (Van Berlo, Wijsen & Vanwesenbeeck, 2005), is dat bij de moeders in het onderhavige onderzoek zeker niet het geval. Zij hebben duidelijk waardering voor de steun die actoren hun bieden. Een gegeven dat vanuit de literatuur bekend is (zie Letourneau *et al.*, 2004; Logsdon *et al.*, 2002; Bunting & McAuley, 2004), en dat door dit onderzoek eveneens wordt onderschreven, is de aanwezigheid van een “hiërarchie” van actoren, waarbij vooral moeder senior de meeste waarde wordt toegekend door de jonge moeders. Een relevante vraag vervolgens is hoe deze steun er eigenlijk uitziet en waarom die steun van moeder senior bijvoorbeeld zo veel meer gewaardeerd wordt. In hoofdstuk 9 zal hier bij stil worden gestaan.

7 PROFESSIONELE HULPVERLENING

Zijn in het vorige hoofdstuk de informele netwerken van de jonge moeders aan bod gekomen, in dit hoofdstuk wordt uitgeweid over de aard en omvang van de formele hulpverleningsnetwerken waar jonge moeders mee in aanraking komen. De afbakening van het begrip *hulpverlening* wordt hier zeer ruim gehanteerd, en beslaat het volledige veld van maatschappelijke voorzieningen en instellingen waarvan jonge moeders gebruik kunnen maken voor hulp en ondersteuning. Aan een aantal van de sectoren in dit veld wordt expliciet aandacht besteed, te weten de medische sector en de psychosociale hulpverlening. Ook het gebruik van overheidsvoorzieningen komt aan bod, aangezien deze soms voorzien in financiële en materiële hulp voor de jonge moeder, maar die ook verplichtingen op kan leggen. Denk aan regelingen voor kinderopvang, tegemoetkoming studiekosten, de leerplicht, urgentieprocedures voor het verkrijgen van een woning et cetera.

Evenals enkele van de thema's die in de voorgaande hoofdstukken behandeld zijn, is ook het thema hulpverlening in de verhalen nauwelijks aan bod geweest. Ook daarover is dus met name op het forum en in de interviews informatie verzameld.

7.1 De (para-)medische sector

Alle zwangere vrouwen komen in eerste instantie in aanraking met professionals die op grond van hun (para-)medische expertise betrokken zijn bij het wel en wee van de aanstaande moeders: huisartsen, verloskundigen, verpleegkundigen en gynaecologen. De jonge moeders beschrijven de ervaringen met de (para-)medische sector niet erg uitgebreid, en beschrijven deze contacten vooral in termen van de handelingen die zij fysiek verrichten. Over het algemeen lijkt deze sector dan ook vooral betrokken bij de (para-) medische aspecten van de zwangerschap, en vormen zij nauwelijks een potentiële hulpbron of bron van steun. Voor deze aanvullende ondersteuning wordt doorverwezen naar anderen.

Het was meer zo van: goed, je bent zwanger en het is nu aan jou. Wil je het houden, wil je het niet houden. Wil je het houden ja, dan moet je even kijken hoe en wat. En wil je het niet houden, dan moet je een afspraak maken bij de kliniek. Dan denk ik bij mezelf, waar is die andere hulp? (Interview, 1^e ronde)

Hij (de huisarts, SK) zei van: wil je het echt houden? Ja, en voor de rest zei hij nou ja, je moet maar in het telefoonboek opzoeken ergens waar je moet zijn hoor, zei d'ie. Dus hij, ik wist bijvoorbeeld helemaal niet dat hier twee verloskundigepraktijken zijn, dat wist ik helemaal niet, dus ik ben automatisch naar het ziekenhuis gegaan. Dat hoorde ik pas toen ik 6 maanden zwanger was. Wat dat betreft vind ik wel dat ik heel slecht geïnformeerd ben. (Interviews, 1^e ronde)

Het is de vraag of jonge moeder het vervelend vinden dat medici weinig aanspreekbaar zijn op hulp of steun die van belang is in hun specifieke situatie. In de data zijn er nauwelijks aanwijzingen dat zij iets anders van artsen verlangen dan medische begeleiding.

Aan deze deskundigen wordt *wel* de vraag gesteld naar informatie omtrent de zwangerschap en doorverwijzing naar organisaties die relevant kunnen zijn, zoals FIOM. Wanneer dit achterwege blijft, wordt dat negatief gewaardeerd, zoals bovenstaande fragmenten illustreren. Huisartsen zijn een belangrijk eerste contact voor jonge moeders, en kunnen een belangrijke toegangspoort vormen voor relevante – op hun situatie toegesneden – psycho-sociale hulpverlening.

Gezien het feit dat de jonge moeders het niet problematiseren dat de medische sector zich beperkt tot het verlenen van medische hulp, is het echter waarschijnlijk dat zij de smalle beroepsopvatting van medici ondersteunen. Blijkbaar zijn zij er alleen voor de “technische” elementen van zwangeren en bevallen, en voor doorverwijzing, en zijn medici minder belangrijk voor steun op andere domeinen. Dat wil echter niet zeggen dat deze steun, wanneer deze zich wel voordoet, niet gewaardeerd wordt. In een aantal gevallen beperkt de taak van de medicus zich echter niet tot het medische, maar wordt er ook een vorm van psycho-sociale steun verleend.

Nou ben vanochtend bij mijn nieuwe huisarts geweest, heb een goed gesprek gehad, hij vond dat ik het allemaal goed deed en dat ik verder moest gaan zoals ik wou. Dat het vooral erg belangrijk is dat ik mijn gevoel volg en dat ik er gewoon voor zover mogelijk ook naar mijn kindje toe eerlijk over kan zijn. [-]

Het was allemaal wel erg emotioneel, maar ben blij dat ik het gesprek heb gehad!!! (Forum)

Nou, ik heb in de tijd dat ik depressief was heb ik ook veel contact gehad met de dokter, met de huisarts. Die heeft me heel erg gesteund en zonder haar hulp had het er wel heel anders uit gezien. Want ik heb op een gegeven moment ook in de badkamer gezeten dat ik dacht van nou, ik slik al die pillen, en eh van mij hoeft het niet meer. En dan belde ik naar de huisarts, en dan kwam zij praten of wat dan ook en daar heb ik wel heel veel aan gehad. (Interviews, 2e ronde)

De huisartsen in bovenstaand citaat beperken zich niet tot het verlenen van medische ondersteuning, maar praten met de jonge moeders over andere dan fysieke kwalen en zorgen, en vinden het ook goed om hier met de moeders over te praten. Duidelijk is dat deze steun wel degelijk ook weldadig is en zelfs erg cruciaal in het tweede tekstfragment.

7.2 Overheidsvoorzieningen

Jonge moeders kunnen zich ook ondersteund voelen doordat de overheid bepaalde voorrechten en tegemoetkomingen aan ze geeft, die hun maatschappelijke positie versterken. Denk aan zaken als kinderopvang, studiefinanciering of bijzondere bijstand. In deze gevallen gaat het om de formele “rechten en plichten” die een moeder heeft ten aanzien van haar lidmaatschap van de samenleving, en de aanspraken die ze in haar situatie kan maken op bijzondere hulp en bijstand. Deze voorzieningen kunnen de vorm hebben van financiële tegemoetkomingen, maar kunnen ook regelingen betreffen als (tijdelijke) ontheffing van een leerplicht, urgentieverklaring voor een woning et cetera. Uit het materiaal blijkt dat er gebruik wordt gemaakt van dergelijke voorzieningen, maar dat het moeilijk is om te weten te komen waar je precies recht op hebt

en hoe je dat kunt krijgen. Een eerste aanwijzing daartoe is het gastenboek op de website tiernmoeders.nl, waar regelmatig vragen werden gesteld omtrent leerplicht, uitkeringen, recht op kinderopvang, huisvesting et cetera. De ervaringen die beschreven worden op het forum en in de interviews bevestigen dit.

Als je ziet van bijvoorbeeld de studiefinanciering, ik krijg gewoon 900 euro in de maand. Nou, als ik hem opgeef voor 5 dagen kinderopvang in de week. Hoef ik maar 35 euro per maand te betalen... Omdat ik onder de 24 ben. Het kost heel veel moeite om het allemaal uit te zoeken, dat wel. Je moet er zelf achter komen, want ze komen het geld niet aanbieden. (Forummeeting)

Stichting Steady heeft dus een uitkering geregeld, volledig gesubsidieerde plaats op het kinderdagverblijf voor 5 volledige dagen in de week. Verder hebben ze me geholpen bij dingen betreffende de vader, DNA, alimentatie, bezoeksrecht etc. Bij Steady werken meiden die zelf tiernmoeder zijn en er genoeg ervaring mee hebben. Door Steady heb ik uiteindelijk veel meer voor elkaar gekregen die ik anders niet had geweten. (Forum)

... je moet maar net de juiste persoon treffen want dat wordt niet zo maar even verteld. Als je naar de gemeente belt dan zeggen ze van, nou ja, dat weet ik niet hoor, dat weet ik niet, of er is niks. En dan, later blijkt er dus wel iets te zijn. Er is gewoon echt, er zijn geen duidelijke dingen over omdat er natuurlijk ook weer niet zo heel veel tiernmoeders zijn, wij zijn wel in de minderheid met de rest van de jeugd zeg maar. (Interviews, 1^e ronde)

In bovenstaande fragmenten leggen enkele jonge moeders uit dat zij gebruik maken van allerlei voorzieningen als studiefinanciering en gesubsidieerde kinderopvang, maar dat het moeite kost om hier toegang toe te krijgen. Wat uit het materiaal vooral naar voren komt, is dat de moeders weten dat de overheid hun in allerlei zaken tegemoet kan komen. Niet voor niets plaatsen zij hun vragen in het gastenboek of bellen ze iemand op van de gemeente. Precieze informatie over alle rechten en plichten en voorzieningen hebben ze echter niet en ook is niet altijd duidelijk waar je met vragen daarover terecht kunt. Zo laat onderstaand citaat een stukje van een discussie zien op het forum over mogelijke vergoedingen voor kinderopvang. Dan blijkt dat er nogal wat verschillende verhalen de ronde doen over de manier waarop je vergoeding kunt krijgen en de aanspraken die je kunt maken.

Moeder 1: Dat is niet helemaal waar, ik werk ook fulltime en hoef maar 3,5% van de rekening betalen voor het kinderdagverblijf, natuurlijk is het inkomensafhankelijk, maar je krijgt behoorlijk wat vergoed hoor... Nou weet ik zo niet je naam... maar jij zei dat je geld van de gemeente kreeg. Eerlijk gezegd vind ik dat een beetje vreemd... Dat komt omdat ik dat vorig jaar ook heb gehad, maar vanaf 2005 schijnt het zo te zijn dat er niks meer via de gemeente loopt, maar alles via de belastingdienst gaat... Hoe kan het bij jou dan wel zo zijn...?? Ben gewoon nieuwsgierig hoor, haha...

Moeder 2: Weet ik niet, maar ik weet dat onze gemeente 2/6 deel betaalt, 3/6 deel de belasting en zelf moet je 1/6 deel betalen. Maar voor mij blijft het goedkoper

dan een crèche per maand. Bij ons moet je minimaal 1 dagdeel, 1 hele dag of 2 halve dagen voor bij een kinderdagverblijf. Hoop dat je genoeg info hebt.

Moeder 3: Volgens mij is het per gemeente verschillend wat betreft vergoedingen van kdv. (Forum)

Er is dus verwarring over de vraag waar je nu precies recht op hebt en hoe je daar aan kan komen. Of jonge moeders gebruik maken van overheidsvoorzieningen is dan ook sterk afhankelijk van hun eigen hulpzoekgedrag (meer daarover volgt in §7.4). Zij moeten actief op zoek gaan naar informatie over hun rechten en plichten, en moeten uitzoeken welke regels op hen van toepassing zijn, willen zij uiteindelijk aanspraak kunnen maken op speciale voorzieningen en regels.

Overigens lijken ook “toevalsfactoren” een rol te spelen bij de toegang tot institutionele rechten en voorzieningen. Zoals in een van voorgaande tekstfragmenten wordt gezegd: je moet maar net de juiste persoon treffen. In de zoektocht naar informatie kun je toevallig de verkeerde personen tegenkomen of kun je juist mensen tegenkomen die je heel erg kunnen helpen. Organisaties die jonge moeders als (een) doelgroep hebben zoals FIOM, VBOK en Steady spelen hierin een belangrijke rol en vormen – volgens alle meiden die er ervaring mee hebben – een goede ontsluiting tot de voorzieningen waar de moeders aanspraak op kunnen maken.

7.3 Psycho-sociale hulpverlening

Een deel van de hulpverlening die aan de orde komt in de data bestaat uit psycho-sociale hulp. Hierbij gaat het om hulpverlening met een specifieke expertise op een levensterrein waar de jonge moeders begeleiding of ondersteuning op nodig hebben. De mogelijkheden tot ondersteuning zijn groot en het gebruik ervan door de jonge moeders kent een grote variatie. Een onderscheid dat ik echter wil maken, is dat tussen generieke en specifieke voorzieningen. Tot de generieke voorzieningen reken ik de noodzakelijke contacten met consultatiebureaus. Hier is geen sprake van een specifiek probleem maar van algemene begeleiding waar elke ouder mee te maken krijgt. Vanzelfsprekend hebben alle onderzochte moeders hier ervaring mee, maar ook hier al treden variaties op in het gebruik omdat jonge moeders de contacten op eigen initiatief kunnen uitbreiden. Naast de standaard contactmomenten organiseren veel consultatiebureaus bijvoorbeeld inloopsprekken, waar door sommige respondenten dankbaar gebruik van wordt gemaakt. Zo vertelt een van de respondenten:

Nou het consultatiebureau daar heb ik toch wel een beetje aan gehad. Ik ging eigenlijk iedere week en dat was meer van mezelf dan dat het nodig was. Maar ik vond het gewoon leuk om te doen en daardoor werd ik natuurlijk zelf ook weer een beetje vrolijker. Gewoon omdat ik iedere week een bepaald iets had waar ik naartoe kon gaan en dat heeft me dus eigenlijk ook wel een soort van geholpen. (Interviews, 1^e ronde).

Deze jonge moeder maakt op een heel specifieke manier gebruik van een algemene voorziening als het consultatiebureau. Niet alleen breidt ze haar contacten hiermee uit, tevens krijgen deze bezoeken een functie die losstaat van de eigenlijke functie van de

bureaus. Het biedt deze jonge moeder structuur en lijkt ook een sociale functie te hebben (later zal ik uitgebreider stil staan bij de betekenis daarvan, zie §7.6).

De specifieke voorzieningen vervolgens, beslaan de psycho-sociale hulp die professionals kunnen bieden als reactie op een specifiek probleem of hulpvraag. In de verhalen komen allereerst intensieve vormen van opvang aan bod waarbij meiden niet langer zelfstandig wonen. Hierbij worden genoemd:

- Internaten (open en gesloten)
- Projecten voor begeleid wonen (zoals kamertrainingsprojecten)
- Residentiële zorg en crisisopvang
- Plaatsing in een pleeggezin

Daarnaast is er de zorg en ondersteuning op afstand zoals deze wordt verleend door jonge moedergroepen, pedagogen en opvoedingsdeskundigen, maatschappelijk werk & dienstverlening en psychologen. Allemaal via of door organisaties als:

- Bureau Jeugdzorg
- Instellingen voor geestelijke gezondheidszorg
- Instellingen met onder andere jonge moeders als specifieke doelgroep (zoals FIOM, VBOK en Steady)
- Welzijnswerk

Op het forum en in de interviews rapporteren in totaal 14 jonge moeders (8 respondenten, 6 bezoeksters van het forum) met een van deze vormen van hulpverlening in aanraking te zijn geweest. Om het inzicht in het gebruik van deze specifieke hulpverlening te completeren is het bovendien van belang om te vermelden dat niet al deze contacten verband houden met een hulpvraag op het terrein van het jonge moederschap. 7 jonge moeders hebben, zoals dat heet, een verleden met de jeugdhulpverlening en zijn (deels) opgegroeid in pleeggezinnen en/of internaten of woonden thuis maar onder toezien oog van een voogd.

Zoals de aanwezigheid van internaten en pleeggezinnen in bovenstaand rijtje al doet vermoeden, verloopt het contact met deze hulpverleningsinstanties niet altijd vrijblijvend. De jonge moeders die in hun jeugd met hulpverlening in aanraking zijn gekomen, zijn dat veelal op initiatief van hun omgeving. Twee jonge moeders (forum) noemden als reden voor de uithuisplaatsing het feit dat ze als kind onhandelbaar waren. De ouders speelden hierin dus een belangrijke rol. In andere gevallen was de leefomgeving een aanleiding voor hulpverleners om in te grijpen, een enkele keer omdat de jonge moeder in kwestie zelf contact heeft gezocht omdat de situatie thuis onhoudbaar werd. Twee jonge moeders maken ten tijde van het onderzoek gebruik van residentiële hulpverlening. De overige moeders wonen zelfstandig of wonen bij familie.

Ook als de jonge moeders zelf een kind hebben komen ze soms – vrijwillig, dan wel onvrijwillig – in aanraking met Bureau Jeugdzorg. Bijvoorbeeld omdat ze nog minderjarig zijn en onder toezicht staan van een voogd, of omdat buitenstaanders melding maken van kindermishandeling.

Op een dag stonden er 2 vrouwen aan de deur. Ze waren van het AMK, Advies Meldpunt Kindermishandeling. Ik wist gelijk van wie het kwam. Ze kwamen met de mededeling dat er zorgen werd gemaakt om ■ . Het bleek uiteindelijk dat ■'s ouders (de ouders van de biologische vader, *SK*) bij burens langs gingen om te vragen hoe het er bij ons thuis toeling. Ze hoorden natuurlijk dat ■ veel huilde en belden direct het AMK zonder erbij na te denken dat ■ ziek was en huilbaby was. Ik was er helemaal kapot ervan en heb alles bij die vrouwen op tafel gegooid. De melding werd ongegrond verklaard, maar we moesten wel wat aan onze communicatie doen. We zijn toen samen naar het maatschappelijk werk doorverwezen. (Interviews, 1^e ronde)

Hoewel dergelijke verplichte hulpverleningscontacten vanzelfsprekend niet door iedereen gewaardeerd worden, is het opvallend dat de extra hulp en “bemoeizucht” onder jonge moeders niet breed afgewezen worden. Een aantal respondenten noemt zelfs argumenten waarom deze vorm van “bemoeizucht” op zijn plaats zou zijn, en lijkt deze daarmee legitimiteit te verlenen.

Ik vind dat het eraan ligt in hoeverre je met jezelf om gaat. Als je zelf alles kan regelen en je laat dat zien, dan vind ik het niet nodig dat je wekelijks gesprekken moet hebben, maar wel dat er gecontroleerd wordt hoe het gaat. (Forum)

Ik vind dat toch iemand een keer in de zoveel tijd naar dat meisje toe moet gaan om met zijn eigen ogen te kunnen zien: Gaat alles wel goed daar? Wordt het kind wel goed behandeld? Niet dat het meisje misschien slecht is voor de baby, maar het is een kind met een kind. (Interviews, 1^e ronde)

Ik vind wel dat ze sneller als er wat mis, dat ze bij jonge moeders er veel sneller op reageren als bij andere mensen. Maar, ja, misschien is dat juist ook wel goed omdat er ook jonge moeders zijn die wel de fout ingaan. Dus misschien is dat juist ook wel goed. (Interviews, 2^e ronde)

Ook als het gaat om hun persoonlijke behoeften ten aanzien van hulpverleningsinstanties verwoordt een aantal jonge moeders dat zij een vrij grote sturing en controle als prettig ervaren. Deze ervaringen en meningen van de jonge moeders wijzen er op dat het controlerende karakter van hulp rondom het moederschap niet als negatief wordt ervaren.

Behalve de “verplichte” contacten met instanties die ik hierboven beschreven heb, komt een groot deel van de contacten met hulpverleners tot stand door het eigen initiatief van de moeder. Hierbij moet opgemerkt worden dat de jonge moeders zelf geen scherp onderscheid aanbrengen tussen verschillende vormen van ondersteuning. De toegang tot institutionele voorzieningen wordt bijvoorbeeld vaak ontsloten door maatschappelijk werk, of vergelijkbare organisaties. De zoektocht naar informatie over uitkeringen, regelingen en wetten valt soms dus ook samen met de zoektocht naar begeleiding of professionele hulp. Ook hier weer speelt het eigen hulpzoekgedrag een rol, maar daarnaast worden jonge moeders naar instanties doorverwezen door een huisarts of reeds bestaande contacten met hulpverleners.

Toen wij wisten dat ik zwanger was, bedacht mijn moeder dat ze een meisje bij Catherine Keyl had gezien, die een stichting had opgericht voor tienermoeders (Steady). We zijn daarna in de gouden gids gaan bladeren en hebben daar het nummer van het VBOK gevonden en contact met ze gezocht. (Forum)

Ik ben via mijn dokter bij de FIOM gekomen omdat ik geen abortus meer kon doen. Was al 7 maanden zwanger toen ik erachter kwam en ik moest een abortus doen als ik nog niet zover was. (Forum)

De jonge moeders die met een specifieke hulpvraag het hulpverleningscircuit ingaan, ervaren dit echter als vrij ondoordringbaar. Zo meldt een van de bezoekers van het forum dat ze van het kastje naar de muur is gestuurd op zoek naar hulp voor haar zoon, en beklagen verschillende anderen zich over de lange wachttijden bij de jeugdzorg. Een van de bezoekers is dan ook van mening dat “het ontzettend moeilijk is om alles voor elkaar te krijgen”. Het gaat hier om een gering aantal persoonlijke ervaringen, die op diverse manieren geïnterpreteerd kunnen worden: als aanwijzing voor het feit dat het hulpverleningsveld moeilijk toegankelijk is of als aanwijzing voor onbekendheid en gebrek aan kennis bij de moeders in kwestie over de manier waarop zij hulp kunnen vinden. De data uit dit onderzoek geven hier geen antwoord op en nieuw onderzoek zou hier meer over kunnen leren.

7.4 Hulpzoekgedrag

In de vorige paragraaf is gebleken dat het hulpverleningscircuit vaak moeilijk toegankelijk is voor jonge moeders. Hulpzoekgedrag speelt dan ook een grote rol in de ontsluiting van dat institutionele veld en op deze plaats wordt dit hulpzoekgedrag, en dan vooral de mores die erin doorklinken, verder toegelicht. Hulpzoekgedrag betreft al het zoeken naar informatie of hulpverlening, naar aanleiding van een concrete vraag of probleem. Ook informatie zoeken op internet, een boek raadplegen, of een buurvrouw benaderen, zijn dus vormen van hulpzoekgedrag, waar het kijken van opvoedprogramma's bijvoorbeeld niet tot hulpzoekgedrag wordt gerekend. In de data tonen zich verschillende vormen van dit hulpzoekgedrag.

Het internet biedt ook al heel veel mogelijkheden. Kijk, als je het even niet weet dan kan je het ook opzoeken. (Forummeeting)

[bericht 1] Mijn dochter is de laatste maanden zo moeilijk dat ik er over denk om hulp in te schakelen. Soms gaat het zo ver dat ik denk ‘als dit het is...’ Ik heb het hier heel moeilijk mee en zou het daarom fijn vinden om er over te praten en wie weet ‘biedt’ iemand hier de ‘oplossing’.

[bericht 2] Waarschijnlijk komt er een opvoedkundige bij mij thuis om te kijken hoe ik beter op ■ kan reageren. (Forum)

Binnenkort moet ik weer naar het consultatiebureau en meestal stel ik daar mijn vragen over als ik iets niet weet of als ik niet weet wat ik moet doen. Zoals, mijn zoontje die sliep altijd bij mij in bed en op een gegeven moment wou ik hem daar

ook gewoon uit, moest ie gewoon op zijn eigen kamer gaan slapen en dat heb ik ook gewoon op het consultatiebureau gezegd, dat ik niet wist hoe ik dat moest doen. Toen hebben ze gezegd, ja dat duurt waarschijnlijk drie nachten huilen en daarna slaapt ie in zijn eigen bed en dat was ook zo. Maar dat zijn wel drie zware nachten dan, al dat huilen en dan wil je hem zo graag ophalen en naast je leggen dan. Maar meestal geven hun wel goede ideeën. (Interviews, 2^e ronde)

Bij vragen of problemen wenden de jonge moeders in de onderzoeksgroep zich tot (een of enkele van) drie informatie- en hulpbronnen:

- het informeel netwerk, zoals familie en vrienden;
- professionele hulpverlening, waarbij het consultatiebureau veel genoemd wordt;
- media, zoals internet, boeken en dergelijke.

Deze laatste informatie-/hulpbron, de media, geeft niet alleen directe toegang tot informatie of adressen van hulpverleningsinstanties, maar vormt ook een toegangspoort tot informele netwerken. Zo wemelt het op het internet van de discussiefora over diverse onderwerpen, waar gelijkgestemden elkaar kunnen treffen. Dergelijke sites kunnen een belangrijke sociale functie vervullen voor de jonge moeders wat betreft hun vragen om hulp en informatie, maar ook wat betreft informele ondersteuning.

Ja, die fora zijn voor veel mensen echt heel erg belangrijk, sommige mensen leven erop (deed ik ook toen ik pas op mezelf ging wonen). Je hebt er echt heel veel aan. Het zijn echt je vriendinnen die daar op die fora zitten. (Forum)

Hoewel er in de data diverse voorbeelden te vinden zijn van actief hulpzoekgedrag, vertellen de forumbezoeksters en respondenten dat het niet altijd gemakkelijk is om hulp te vragen. Hulp vragen is beladen. Twee factoren spelen hierin een rol: 1) de eerdere ervaringen die jonge moeders hebben opgedaan met hulpverlening en 2) het feit dat hulp zoeken je in een kwetsbare positie plaatst.

Ik heb er wel over nagedacht om naar een maatschappelijk werker te gaan, maar ik wil niet weer in de hulpverlening. Ik heb vanaf mijn 11^e in de hulpverlening gezeten. Toen ik 18 werd was ik super blij dat ik daar vanaf was. Daarom ben ik ook zo blij dat ik hier inderdaad mijn verhaal kwijt kan :D [...] Maar bij maatschappelijk werk? Moet je daar ook over je verleden praten? Want dat heb ik na veel jaren stress en ellende eindelijk een plaatsje kunnen geven... (Forum)

Dat had ik wel, ik wou ook helemaal geen hulp vragen. Want op een gegeven moment, hij zei ook wel eens, ga er nou maar gewoon naar toe en praat... Maar ik had ook heel vaak gewoon geen zin, en dan ben ik wel gegaan...

(Partner: Jij bent ook vaker in de steek gelaten zeg maar, door die instanties. Je had er in ieder geval geen vertrouwen in gehad.)

Ja, ook daarom. Ik had ook geen vertrouwen meer en zo. (Interviews, 2^e ronde)

(Interviewer: En ik maak ook uit jouw verhaal op dat je de meeste hulp die je hebt gehad van hulpverleners, dat je die zelf hebt opgezocht.)

Dat komt omdat ik er wel voor open sta. Iedere keer. Ik kan het wel blijven zeggen, maar ik denk dat ik ook wel, dat ik weet waar ik zijn moet. Ik denk dat dat ook wel heel veel heeft geholpen. Maar buiten dat je weet waar je zijn moet... Er zijn ook veel mensen die denken, ik modder zelf maar wat aan. Dus dat je daar zelf naartoe gaat dat vind ik... Ja maar dat komt, ik denk dat dat komt omdat ik met die hulp ben opgegroeid zeg maar. Ik kon meer van de hulp op aan dan van mijn ouders of van iemand anders. Dus ja, ja... (Interviews, 1^e ronde)

(Interviewer: Ben jij eigenlijk iemand die gemakkelijk om hulp vraagt bij dat soort instanties?)

Nou, niet bij mensen, vaak wel bij instanties omdat ik weet waar ik terecht kan en waarvoor ik daar terecht kan. Omdat ik daar natuurlijk ook al van jongs af aan mee in aanraking ben geweest. En ja, dan is dat makkelijker. Maar toen ik depressief was heeft het wel heel lang geduurd voordat ik naar de dokter ben gegaan en heb verteld wat ik voelde en wat er allemaal aan de hand was. Dus ja, dat is verschillend, ik weet waar ik terecht kan en waarvoor. Maar het is ook met de problemen verschillend. Al zou ik iets hebben met hem dan ga ik gelijk ergens heen, maar voor mezelf vind ik dat toch moeilijker. (Interviews, 2^e ronde)

De ervaringen die moeders reeds hebben met hulpverlening, en dan vooral de vroegere ervaringen in de jeugdhulpverlening, kunnen ertoe leiden dat het hulpverleningsveld een, bijna vertrouwde, bekende wordt waardoor het gemakkelijker is om hulp te zoeken. Niet alleen bevordert de bekendheid met het hulpverleningscircuit de bereikbaarheid van instanties, ook kunnen moeders soms “meer van de hulp op aan dan van mijn ouders of van iemand anders”. Het vertrouwen in professionele hulp is hier erg groot, wat het hulpzoekgedrag bevordert. Omgekeerd kunnen vroegere ervaringen vanzelfsprekend leiden tot een neiging om verre van hulpverlening te blijven. Bijvoorbeeld omdat jonge moeders negatieve ervaringen hebben opgedaan met hulpverleners, maar ook de angst om weer met het verleden – en met de problemen daarin – geconfronteerd te worden wordt genoemd. Vroegere ervaringen lijken in ieder geval erg bepalend voor het vertrouwen dat de meiden in hulpverlening hebben en voor de angst die zij ervoor hebben.

Ik voel me snel bezwaard, zo had ik vrijdag een etentje van mijn werk, gister een verjaardag, volgende week verjaardag, die week erop kraamschudden... En ik wil ■ ook niet van hot naar her laten gaan. Op zich zou het een mogelijkheid zijn om de burens te vragen, maar die zijn beiden slecht ter been. En vrienden en vriendinnen gaan toch ook nog wel erg graag stappen en dat is voor hun dan meestal belangrijker. (Forum)

Alhoewel ik ook veel hulp heb gekregen, heb ik toch moeten leren om hulp te ontvangen. Die positie vond ik niet altijd prettig. (Forum)

Volgens mij ben ik een angsthaasje om naar een maatschappelijk werker te gaan. Ik ben ook bang, nou ja bang... ik zou het niet fijn vinden als mijn moeder of wie dan ook zouden gaan zeggen: kijk een half jaar geleden schreeuwde dat ze het allemaal zelf kon en nu moet ze terug de hulpverlening in :S. (Forum)

Als je kind hele tijd tussen de 40 en 42 graden koorts blijft, dan is er iets mis. Dan moet je gewoon aan de bel trekken, ook als jij denkt van nou, misschien gaan ze me dom vinden of vinden ze dat niet nodig geweest, maar dat is toch voor jouw goeddoen. (Interviews, 1^e ronde)

Een tweede factor die hulpzoekgedrag inperkt is de morele beladenheid van hulp. Zoals bovenstaande tekstfragmenten illustreren, plaatst het vragen van hulp jonge moeders in een kwetsbare positie. Het impliceert immers dat de jonge moeder moet toegeven dat er een vraag of probleem is waar zij zelf niet uitkomt. Daarmee krijgt degene tot wie zij zich voor hulp wendt de gelegenheid om conclusies te trekken over de vraag of je eigenlijk wel een “goede” moeder bent. Jonge moeders vrezen dat het vragen van hulp als bevestiging wordt gezien van de incompetentie die zij door velen in hun omgeving krijgen toegeschreven. Daarbij komt dat moeders zich bezwaard kunnen voelen over het beroep dat zij op anderen doen. Zelfredzaamheid (zie ook §10.3.4) wordt van groot belang gevonden en door hulp te vragen “belast” je anderen met jouw sores.

Overigens vertoont het materiaal wel verschillen in de mate waarin de jonge moeders hulp vragen moreel beladen vinden. De beladenheid is het sterkst bij de moeders op het forum en het zwakst bij de geïnterviewde respondenten. Onder deze respondenten bevindt zich een aantal moeders dat in het verleden veel contacten heeft gehad met diverse vormen van hulpverlening. Het vermoeden is dat juist deze ervaringen het vragen van hulp minder beladen maken. Voor hen is het normaler om contact te zoeken met hulpverleninginstellingen. Eerder is hier al aan gerefereerd door te stellen dat sommige moeders erg “vertrouwd” zijn met de hulpverlening. Jonge moeders geven in een enkel geval ook zelf het hulpverleningsverleden als verklaring voor het feit dat ze gemakkelijk hulp zoeken. Zoals een van de respondenten het verwoordt: “ik denk dat dat komt omdat ik met die hulp ben opgegroeid zeg maar”.

Daarnaast worden – zowel op het forum als in de interviews – eveneens morele overwegingen zichtbaar die de beladenheid van het hulp vragen tegengaan en die hulpzoekgedrag juist bevorderen.

Ik denk juist dat het heel goed is om hulp te zoeken als je problemen hebt en ik vind het juist beter als je het wel doet dan dat je het nodig hebt, maar het niet doet. (Forum)

Ook omdat ik elke hulp die ik kan krijgen aanpak. Ik heb een poster gekregen van ‘stevig ouderschap’, ik weet niet of je dat kent?

(Interviewer: Nee, dat ken ik niet.)

Nou ‘stevig ouderschap’ is een soort extra ondersteuning in de opvoeding van je kind. Ja, en nou doe ik het heel erg goed in de opvoeding volgens mensen, toch heb ik dat aangenomen. Gewoon voor dat extra beetje zekerheid, terwijl dat eigenlijk helemaal niet nodig is geweest. Maar ik pak het wel aan. En dat vinden ze meestal ook goed van mij. Dat ze niet zoiets hebben van OK je bent er goed in opvoeden, je weet dat je het goed kan, mensen zeggen dat je het goed kan, maar toch neem je dat kleine beetje extra neem je aan. (Interviews, 1^e ronde)

In bovenstaande fragmenten wordt hulp zoeken juist als kracht gezien en niet per definitie als een bewijs van incompetentie. Onderling vinden de moeders hulp vragen dan ook helemaal niet iets om je over te schamen. Zij stimuleren het juist en vinden het getuigen van goed moederschap om hulp te vragen als je het nodig hebt. De bezwaren gelden dus vooral de persoon aan wie hulp gevraagd wordt: de beladenheid kan dan ook erg persoonsgebonden zijn en specifieke personen of instanties uit het netwerk gelden.

7.5 Wanneer hulpverlening niet aansluit

Een aantal jonge moeders bespreekt situaties waarin de hulpverlening niet voldeed aan hun verwachtingen of niet aansloot bij hun hulpvraag. In dergelijke situaties lijkt er geen aansluiting te zijn tussen hulpvrager en hulpverlener; tussen hulpaanbod en datgene waar de jonge moeder behoefte aan heeft. In de data gaat het op vier punten mis met deze aansluiting.

1. *Verkeerd begrepen hulpvragen*

Allereerst zijn er de – vrij eenvoudige – verkeerd begrepen hulpvragen, waarbij jonge moeders een hulpaanbod krijgen dat niet aansluit bij hun situatie of hulpvraag.

Ik had echt zoiets van, dat weet ik allemaal wel. Had ik een baby, gaan ze het over peuters hebben. Iedereen zit met baby, gaan ze het over peuters hebben. Ja, wat doe je als je kind in de broek plast en niet naar de W.C. wil en dat soort dingen. Ik had zoiets van, daar ben ik nog lang niet mee bezig, ik heb net een baby in de luiers. Nou, die nog een jaar in de luiers zit. Heb ik echt zoiets van wat doe ik hier. En eh, hoe je een luier om moet doen en hoe je een fles moet geven. En ik had al lang een baby. Denk... wat heb ik daar aan? Ik weet toch wel hoe ik een luier om moet knopen? Ik had echt zoiets laat maar zitten hoor. Dus toen ben ik daar niet meer naar die groep gegaan. Ik zeg van ik wil, stop me maar in een andere groep. Nou, toen ging ik naar de toekomstgroep. Dat is dan een voorbereiding op werk en school en weet ik het, dus ja, dat valt veel beter in mijn straatje. Ja, dan ga je C.V. maken en sollicitatiebrieven en dan ga je solliciteren bij iemand van die school zodat je toch een beetje ervaring krijgt in solliciteren. (Interviews, 1^e ronde)

Feitelijk is een hulpaanbod dat niet aansluit bij de situatie of hulpvraag van de jonge moeder natuurlijk altijd aanleiding voor ontevredenheid, maar in bovenstaande fragment neemt dit een vrij eenvoudige vorm aan doordat er niet *bewust* aangestuurd wordt op een specifieke oplossing voor een vraag of probleem. Anders is dat in de situatie waarin er geen aansluiting ontstaat doordat er sprake is van eenzijdige probleemdefinities.

2. *Eenzijdige probleemdefinities*

In de data zijn er voorbeelden te vinden van situaties waarin jonge moeders zich niet begrepen voelden en een – voor hun gevoel – niet passend hulpaanbod kregen, doordat hulpverleners hun situatie verkeerd inschatten. Zij kregen met andere woorden een probleemdefinitie en daarbij horende oplossing opgelegd, zonder dat naar hun hulpvraag en situatie was geluisterd.

Mijn toenmalige huisarts heeft mij en mijn ouders aangeraden naar ■ te gaan. Dat hebben we gedaan. Ik heb daar gesprekken gehad en kijk daar niet positief op terug. Ik vond het verschrikkelijk. Er werd voor mijn gevoel erg op mij ingepreacht dat ik een abortus moest laten doen, want hoe zou het verder moeten als je net 17 jaar ben en een baby hebt. Ik was er van overtuigd dat ik mijn kindje wilde houden. Toen eenmaal duidelijk was dat ik echt geen abortus wilde laten doen, heb ik toch nog wel een paar gesprekken gehad die mij enige steun gaven. (Forum)

Omgekeerd worden de situaties waarin hulpverleners ruimte laten voor het eigen verhaal en probleemdefinitie van de jonge moeder, wel positief gewaardeerd en als behulpzaam ervaren.

(Interviewer: Je vertelde dat je een gesprek hebt gehad met een psycholoog in het ziekenhuis. Heeft die persoon jou erg kunnen helpen bij de besluitvorming?)

Ja, ze ging niet zeggen wat ik wel of niet moest doen. Het moest echt mijn keus zijn, ze ging niet zeggen van nou je moet het niet houden want ik denk dat je het niet aankunt. Maar ze ging meer vragen stellen aan mij van, hoe zou je het vinden om een kind te krijgen. Wat vind je het belangrijkste voor je kind, dat soort dingen. Zodat ik er zelf ook over na ging denken, en ook weet je wel met adoptie is dat verstandig en zou je dat kunnen. En dat soort dingen heeft ze gevraagd en toen had ik zoiets van dat wil ik niet, ik wil mijn kind niet afstaan. En ja, is het, als je het afstaat en je krijgt een kind dan heeft het het misschien beter dan bij jou. En ik had zoiets van nee, ik denk het niet. Ik ben zijn eigen moeder en wat belangrijk is voor een kind is om liefde te geven en dat kan ik wel. Ik kan niet alles geven, maar eh...

[...]

(Interviewer: Dus je hebt er voor je gevoel wel veel aan gehad, aan dat gesprek.)

Jawel... Ze hielp me gewoon die dingen op een rijtje te zetten want op dat moment ben je zo in de war. Ik wist gewoon niet wat ik ermee aan moest. Ja, daar zit je dan. (Interviews, 2^e ronde)

3. *Onopgemerkte, impliciete vragen*

Ten derde komen in de data ook situaties voor waarin de expliciete hulpvragen van jonge moeders weliswaar beantwoord worden, maar waarbij *impliciete* hulpvragen onbeantwoord blijven. De jonge moeder in het eerste tekstfragment van deze paragraaf heeft te maken met een enkelvoudige en relatief duidelijk afgebakende hulpvraag. Er zijn echter ook situaties waarin deze hulpvraag niet eenduidig en eenvoudig is, *hoewel zij dat op het eerste oog wel lijkt te zijn*. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van de ervaringen van een van de forumbezoeksters, die een antwoord zoekt op de vraag hoe ze om moet gaan met de vragen van haar kind over de biologische vader. Ze start een uitgebreide zoektocht naar een antwoord op deze vraag, waarbij tal van personen en instellingen benaderd worden: FIOM, VBOK, huisarts, het onderzoeksforum, maar ook boeken worden gekocht. Al deze personen/instellingen geven ook – soms een heel duidelijk – advies, maar uiteindelijk is deze moeder het meest tevreden met het minst informatieve advies. Haar huisarts zegt – in tegenstelling tot anderen – niet wat ze zou moeten doen, maar:

Hij vond dat ik het allemaal goed deed en dat ik verder moest gaan zoals ik wou. Dat het vooral erg belangrijk is dat ik mijn gevoel volg en dat ik er gewoon voor zover mogelijk ook naar mijn kindje toe eerlijk over kan zijn. Hij zei dit ook omdat je aan ontzettend veel mensen om advies kunt vragen, maar niemand hetzelfde zal zeggen en buiten dat, dat ik mijn kindje het beste ken... (Forum)

Wat deze moeder blijkbaar zocht was niet zozeer een concreet advies als reactie op een heldere vraag – hoewel haar hulpvraag wel zo verpakt is – maar een bevestiging in haar rol als moeder. De huisarts speelt vooral op dit laatste verlangen in en beperkt zich niet tot een praktisch advies op haar vraag. Overigens vangen we hiermee direct een glimp op van de complexiteit van de vragen en problemen waar jonge moeders tegen aanlopen. Verderop zal hier veel uitgebreider bij worden stilgestaan onder de uitwerking van het concept opgaven, een concept dat juist weg wil van enkelvoudige en eenduidige probleemdefinities en dat laat zien dat in de levens van veel jonge moeders sprake is van complexe gehelen van vragen, behoeften en wensen. Als het gaat om de aansluiting tussen hulpvraag en hulpaanbod is het echter relevant om hier al te signaleren dat er achter concrete hulpvragen van jonge moeders nog een heel scala aan impliciete vragen en behoeften schuil kan gaan. Vragen en behoeften die moeilijk zichtbaar zijn, en die ook voor de jonge moeder zelf soms moeilijk te expliciteren zijn.

4. *Te weinig betrokkenheid*

Ten vierde stemt de hulpverlening soms ook niet tevreden omdat zij – volgens de respondenten – te weinig doet voor de jonge moeder. Op het eerste oog lijkt dit geen opmerkelijke bevinding, immers, het lijkt onmogelijk voor hulpverleners om altijd aan alle hulpvragen van cliënten tegemoet te komen. In dit geval is er echter iets bijzonders aan de hand met deze opmerkingen van de jonge moeders. Het lijkt namelijk alsof zij bedoelen dat de hulpverlening te weinig controleert en stuurt, en juist te weinig haar probleemdefinitie oplegt aan de jonge moeder, wat in schril contrast staat met een van de eerder problemen met hulpverlening die besproken is.

Ik heb daar uiteindelijk 7 maanden gezeten en ik ben niks veranderd. Het heeft gewoon niet geholpen dat internaat.

(Interviewer: Zijn er dingen waarvan je zegt, dat had beter gekund)

Eh, ja, ze hadden me misschien verder kunnen helpen. Nou hebben ze het maar overgelaten aan mezelf.

(Interviewer: En hoe, wat had je graag gezien, hoe had je geholpen willen worden?)

Ik heb uiteindelijk zelf een kamer gezocht, zelf een baan geregeld en zelf school geregeld, en dat allemaal in drie dagen. En toen hadden ze zoiets van nou, je kan het allemaal zelf, en toen hebben ze me laten gaan. Terwijl ik misschien liever had gehad, terwijl ik daar was, dat ze me af en toe zouden controleren. Kijken of het wel echt goed ging en dat soort dingen. (Interviews, 1^e ronde)

Ik kan het gewoon niet uitstaan. Ik bedoel, ze grijpen soms in daar waar het niet moet. En als het wel ergens moet en ze zien het duidelijk dan wordt er niks mee gedaan, of dan wordt er wel wat mee gedaan, maar te laat...

(Interviewer: Wat had je op dat moment graag van ze gezien?)

Dat ze op dat moment gewoon ingrepen. Dat ik gewoon naar ze moest luisteren. Ja, ik wist wel dat ik naar ze moest luisteren, maar dat ze gewoon echt, qua opstelling zeg maar naar mij toe. Zo van nou is het afgelopen, dat ze me ook niet lieten gaan. Maar ze lieten me gewoon gaan. Weekenden lieten ze me gewoon daarnaar toe gaan. (Interviews, 1^e ronde)

Waar eerder jonge moeders aan het woord zijn geweest die van mening waren dat de professionele hulpverlening waar zij mee in aanraking zijn geweest zich te weinig afstemt op hun probleemdefinitie, zijn de vrouwen in bovenstaande fragmenten juist van mening dat de hulpverlening zich wel eens wat meer op zou mogen dringen. Sterker nog: de hulpverleners zouden juist vraagtekens moeten zetten bij hun competenties, want “ze zouden me moeten controleren”. Kunnen we hieruit concluderen dat deze jonge moeders niet zelfstandig kunnen functioneren of – eenvoudiger misschien – liever bij de hand genomen worden? Mijns inziens is dat niet het geval. De respondente uit het eerste fragment bijvoorbeeld, vraagt er niet om dat hulpverleners haar zaken uit handen nemen, maar wil wel gecontroleerd worden. Ze lijkt onzeker en wil dat iemand met haar meekijkt. Daarnaast is eerder al aan de orde gekomen dat jonge moeders de “dwang” en de “controle” die er soms van bepaalde vormen van hulpverlening uitgaat, niet altijd als negatief beoordelen. Deze bemoeienis zou dan niet de vorm aan moeten nemen van het uit handen nemen van de problemen; hulpverleners die hun eigen probleemdefinitie opleggen slagen er immers ook niet in aan te sluiten bij de (hulpvraag van) de jonge moeder. Wel wordt de aanwezigheid van hulpverlening door de jonge moeders als geruststellend ervaren. De behoefte aan controle en aanwezigheid van hulpverleners moet dan ook deels in dit licht worden gezien, als reactie op onzekerheid en behoefte aan bevestiging.

Veel aan gehad (aan het begeleid wonen, SK). Ja, want je kon elke keer aan de bel trekken wanneer je bang was. En ■ had de eerste week van zijn geboorte navelbreuk. Nou en dan komt zo’n ding eruit en dan raak je in paniek. Dan is er gelukkig wel een volwassen persoon van nou, oké, dan gaan we de arts bellen en dan kijken we wel wat er aan de hand is of wat dat eigenlijk is. Zo’n tehuis is wel goed, voor jonge meisjes die zwanger zijn. Want je kan altijd begeleid worden, je kan altijd aan de bel trekken als je je onzeker voelt, als je bang bent dat je het niet goed doet. Of als je tegen iets aan loopt en je weet niet hoe je er op moet reageren. Maar het is gewoon, nadat je uit zo’n tehuis gaat, heb je verder geen begeleiding en daar moet wel iets aan gedaan worden. (Interviews, 1e ronde)

Deels lijkt er echter nog een kwestie mee te spelen in deze behoefte aan controle vanuit hulpverleners. Hoewel meerdere jonge moeders “controle” vanuit instanties op het leven van jonge moeders legitiem vinden (zie §7.3) of begeleiding zinvol achten, zijn het alleen de jonge moeders die in de eerste twee fragmenten aan het woord komen, die nadrukkelijk behoefte hebben (of hadden) aan bemoeienis van hulpverleners in hun leven. De indruk bestaat dat deze twee moeders de hulpverlening een heel specifieke plaats inneemt. Dit laatste zal in de volgende paragraaf uitgebreider aan de orde komen.

7.6 De plaats en betekenis van hulpverlening

Al in het begin van dit hoofdstuk is opgemerkt dat er een groot verschil is in het gebruik van professionele hulpverlening door de jonge moeders. Waar sommige respondenten alleen met gebruikelijke vormen van professionele ondersteuning in aanraking komen – zoals het consultatiebureau – hebben anderen uitgebreide ervaring met diverse vormen van professionele ondersteuning. In een aantal gevallen is deze professionele hulp zeer nadrukkelijk aanwezig in het leven van jonge moeders en heeft zij een zekere intensiteit, die niet alleen wordt bepaald door de frequentie van de contacten, maar ook door het bereik en de intrusiviteit ervan. Met behulp van een aantal citaten wordt geïllustreerd wat hiermee wordt bedoeld.

Even over ‘de instanties’, gek, ik heb nooit iets te maken gehad met welke instantie dan ook. Weten jullie zeker dat dit verplicht is of was het een ‘dringend advies’? (Forum)

Ik zit nu nog in totaal zo’n 4 jaar bij het jonge moeders centrum in ■. En ook de kruipgroep, dat is een opvoedingscursus en ik volg nog gesprekken bij (een organisatie voor geestelijke gezondheidszorg, SK) waar wordt gesproken over het heden waar ik tegen aan loop en niet meer over het verleden. Heb eigenlijk niet meer de hulp nodig, ik kan er zijn voor mezelf en voor m’n dochter, maar ik vind het fijn om op iemand terug te vallen omdat ik verder niet veel vriendinnen of familie heb waar dat wel kan. Zelfs heb ik me in laten schrijven bij een reïntegratiebureau om weer naar school te kunnen en te gaan werken. (Uit de e-mailcorrespondentie met een van de respondenten)

De bovenstaande fragmenten illustreren behalve een verschil in frequentie van de contacten met hulpverlening, ook een verschil in het bereik van de hulpverlening. In de onderzoeksgroep bevinden zich moeders die met een gerichte hulpvraag aankloppen bij professionele hulpverleningsorganisaties. Hoewel de contacten die hieruit voortvloeien wel degelijk een hoge frequentie kunnen hebben en intensief kunnen zijn, lijkt de hulpverlening zich ook tot de betreffende hulpvraag te beperken. Daarmee is de hulpverlening slechts op één domein van het leven zichtbaar. Een aantal moeders maakt echter gebruik van hulpverlening die zich niet beperkt tot één hulpvraag of één levensdomein, maar die zich ook op verschillende terreinen van haar leven afspelen: opvoedingskwesties, psycho-sociale begeleiding, reïntegratie in werk en scholing.

Daarnaast is er een groot verschil in de intrusiviteit van de contacten. De jonge moeder in het eerste tekstfragment lijkt zich te verbazen over de contacten die sommige moeders met hulpverleners onderhouden en dan met name over het verplichte karakter daarvan. Het hulpverleningsveld staat daarmee niet alleen in dagelijkse praktijk ver van haar af, maar ook in haar beleving: het is niet iets waar je over struikelt als jonge moeder. Voor de moeder in het laatste citaat zijn hulpverleners echter de personen die het meest nabij zijn. Niet alleen is de hulpverlening op allerlei domeinen van het leven aanwezig, hulpverleners zijn ook diegenen waarop de jonge moeder terug kan vallen bij gebrek aan een informeel netwerk. De professionele hulpverlening gaat in deze situatie meer en meer functioneren als een steunnetwerk. Waar (de overgrote meerderheid) van de jonge moeders in de onderzoeksgroep bij vragen of problemen allereerst

een beroep doet op hun eigen zelfredzaamheid of informele netwerk, zijn er twee jonge moeders die antwoorden op vragen of problemen vooral bij professionele organisaties zoeken. Deze moeders hebben beiden een gering netwerk om op terug te vallen. Het zijn ook deze moeders die een sterke controle vanuit deze hulpverlenende instanties verwachten.

Dit alles wijst er op dat de intensiteit van hulpverlening iets zegt over de uiteindelijke betekenis die professionele hulpverlening heeft in het leven van een jonge moeder. In een klein aantal gevallen is dat een zeer grote betekenis, waarbij het gebrek aan informele netwerken ten dele opgevuld wordt door professionele vormen van hulp en steun. Overigens is dit niet het eerste onderzoek, waarin deze toegevoegde waarde van professionele hulp in situaties waarin informele steun ontbreekt aan bod komt. Dit verschijnsel, waarbij een professional de plaats in lijkt te nemen van een actor uit een informeel netwerk, wordt beschreven bij jonge moeders, maar ook bij andere doelgroepen en professionals. Yardley (2009) deed onderzoek naar de motieven van jonge moeders om te kiezen voor formele steun in de vorm van één-op-één-contacten dan wel te kiezen voor groepsinterventies. Daaruit kwam naar voren dat één-op-één-contacten van jonge moeders met hulpverleners beschouwd kunnen worden als een poging op een gebrek aan informele steun te compenseren en aldus een steunnetwerk te creëren. Moeders die kiezen voor een groepsinterventie doen dat veelal om hun sociale netwerk uit te breiden met vriendinnen. Hier wordt formele steun dus eveneens gebruikt als een compensatie voor leemtes in informele netwerken. In *Een theorie van de presentie* wordt uiteengezet hoe de relatie tussen pastor en pastorant/buurtbewoner “vriendachtige” trekken heeft (Baart, 2001, p. 616-632; 635-649). Het optreden van pastores ten aanzien van pastoranten wordt ook om deze reden gewaardeerd: omdat deze laatste in de pastores de trekken van een vriend of familielid herkennen (Baart, 2001, p. 630). Driessens en Van Regenmortel (2006) beschrijven hoe mensen in armoede, wier netwerk vaak beperkt is, hulpverleners tot hun vriendenkring rekenen (2006, p. 64-65; 74). Een soortgelijk verschijnsel wordt eveneens gesignaleerd door Werner. Werner (1994, in Bocarro & Witt, 2003, p. 76) stelt dat de relaties die jongeren aangaan met hulpverleners vaak steun geven in situaties waarin de thuissituatie van de desbetreffende jongere instabiel is.

Interessant is dat in dergelijke situaties *de relatie* tussen hulpverlener en hulpontvanger vanuit het perspectief van de ontvanger anders getypeerd wordt. De hulpverlener wordt niet meer enkel geduid als een functioneel contact, maar als een contact dat ook relationele waarde heeft. Dergelijke bevindingen geven aanleiding om te veronderstellen dat professionals in situaties, waarin een informeel netwerk ontbreekt of instabiel is, vooral van betekenis kunnen zijn door de manier waarop zij zich aanwezig stellen, meer dan door de praktische ondersteuning die zij bieden. Meer daarover volgt in hoofdstuk 9.

7.7 Tot besluit

Het thema hulpverlening was een onderwerp dat voor dit onderzoek – met zijn vraag naar hulp en steun – erg belangrijk was, maar dat weinig spontaan ter sprake werd gebracht door de jonge moeders. In de verhalen op de website tiernermoeders.nl kwam het onderwerp nauwelijks aan bod, en op het forum en in de interviews moest het daarom expliciet ter sprake gebracht worden. Dit gegeven is veelzeggend. Voor een

deel van de jonge moeders dat betrokken is in dit onderzoek, speelt professionele hulpverlening geen rol van betekenis in hun leven. Gevraagd naar hulp en steun noemen zij personen uit hun informele netwerk, ouders en partners bijvoorbeeld. Het belang dat dit informele netwerk daarmee wordt toegekend is erg groot, zoals de jonge moeders zelf overigens ook expliciet onderschrijven (zie hoofdstuk 6). Deze bevinding stemt overeen met eerdere bevindingen uit onderzoek naar steun aan jonge moeders. Zo constateren Letourneau, Stewart & Barnfather (2004) in een overzichtsartikel dat informele netwerken de primaire bron van steun vormen voor jonge moeders. Overigens is hiermee niet gezegd dat jonge moeders geen beroep doen op professionele hulpverlening, maar uit het onderhavige onderzoek kwam naar voren dat de ervaren steun van het informele netwerk groter is dan de ervaren steun van het formele netwerk. Daarmee lijkt ondersteuning vanuit het informele netwerk een veel groter belang te krijgen toegekend dan professionele hulpverlening, en wordt deze laatste vorm van hulp zelfs overbodig als er voldoende actoren in de omgeving zijn van de jonge moeders om haar te ondersteunen. In de data zijn enkele uitspraken te vinden die daar ook met even zo vele woorden op wijzen.

Kijk, ik heb zoiets van voor mijn gevoel was het voor mij niet nodig geweest (professionele hulp, SK). Die vrouw gaf ook een voorbeeld van mensen die aan de drugs waren en toen een kind kregen, gewoon een verslaafd kind. Ik denk ga daar je hulp afsteken en in sommige gevallen is het gewoon fijn als iemand je helpt. Maar bij ons is het gewoon goed gegaan en wij hebben onze ouders, dus bij ons is het niet nodig en er zullen vast wel mensen zijn die het wel nodig hebben, die bijvoorbeeld geen ouders hebben en wel steun nodig hebben, maar wij hadden het niet nodig. (Interviews, 2e ronde)

Voor jonge moeders die geen of een heel beperkt beroep kunnen doen op een informeel netwerk kan professionele hulp veel betekenis hebben. Voor hen lijkt professionele hulpverlening een leegte te vullen, en deze neemt deels de functie over van het informele netwerk: het bieden van een veilige haven bij vragen, problemen of onzekerheden. Deze moeders hebben ook enige behoefte aan bemoeienis vanuit deze hulpverleners, bemoeienis die overigens ook door de moeders die wel een netwerk ter beschikking hebben niet afgewezen wordt.

Opmerkelijk is dan ook dat uit de data naar voren komt dat jonge moeders zeker niet afkerig zijn van hulp en informatie en hier in een aantal gevallen ook actief naar zoeken. Zij maken dankbaar gebruik van informatievoorzieningen en voorzieningen voor het verkrijgen van professioneel advies en hulp. Verdergaand onderzoek naar een aantal elementen van deze zoektocht zou het hulpzoekgedrag van de jonge moeders nog beter op begrip kunnen brengen. Allereerst is dat het gegeven dat moderne communicatietechnologie een belangrijke rol lijkt te spelen in de zoektocht naar informatie en hulp. Dit gegeven is op zichzelf niet zo verrassend, gezien het feit dat digitale communicatiemiddelen een steeds belangrijker plaats innemen in het sociale leven. Ook de jonge moeders benoemen duidelijk deze sociale en steunende functie van communicatiemiddelen als het internet, en daar aanwezige netwerksites. Maar ook televisieprogramma's vormen, zoals in hoofdstuk 4 aan de orde is geweest, een bron van informatie. In dit onderzoek is niet in kaart gebracht hoe dergelijke media als hulpbron kunnen functioneren, maar gezien het beroep dat jonge moeders erop doen, kan verdergaand

onderzoek naar de rol en betekenis ervan verhelderend zijn en inzichten bieden over hoe deze doelgroep (nog) beter van informatie en advies kan worden voorzien.

In voorgaande is ten tweede een aantal kenmerken beschreven van het hulpzoekgedrag van jonge moeders, gebaseerd op hun uitspraken, welke eveneens niet verder onderzocht zijn. Dit betreft vooral de invloed die uitgaat van de eigen levens- en hulpverleningsgeschiedenis op het zoeken naar en aanvaarden van hulp, en de morele beladenheid ervan. Door hulpzoekgedrag uitgebreider te bestuderen en te conceptualiseren kan wellicht een bijdrage worden geleverd aan het bereiken van deze doelgroep.

Tot slot verdient ook het gegeven dat jonge moeders het hulpverleningsveld ondoordringbaar vinden aandacht. Zoals gezegd kan dit gegeven op meerdere manieren geïnterpreteerd worden en zijn er verschillende verklaringen mogelijk voor deze ervaringen. Het gegeven in zichzelf is echter problematisch en inzicht in deze achtergronden is noodzakelijk om de jungle die de hulpverleningssector voor jonge moeders kan zijn, beter toegankelijk te maken.

DEEL 3

Theoretische verdieping

Woord vooraf

In het voorgaande deel van deze studie is een beschrijving gegeven van een aantal elementen uit het leven van jonge moeders. Deze beschrijving is informatief en geeft inzicht in het leven van de jonge moeders, maar blijft nog enigszins aan de oppervlakte. Weliswaar wordt geschreven over de ervaringen van de jonge moeders en de betekenis die zij daaraan toekennen, deze ervaringen en betekenissen worden niet geduid en in hun onderlinge samenhang geplaatst. Het derde deel van deze studie probeert dat wel te doen. In de beschrijving van de leefwereld zoals deze in het vorige deel is beschreven, sluimert een aantal onderliggende thema's. Zo wordt er gesproken over moeilijke momenten tijdens de zwangerschap en in de opvoeding, zoals de keuzemomenten. Er wordt ook gesproken over actoren in de omgeving van de jonge moeder, hun afkeuring als reactie op de zwangerschap, maar ook het potentieel dat zij kunnen vormen aan hulpbronnen. In het navolgende blijft het niet bij het beschrijven van de ervaringen van jonge moeders met moeilijke momenten en met actoren in hun omgeving, maar wordt ook getracht om deze ervaringen verder uit te werken, te "ontleden" en dit alles met het doel om een verdiepingsslag te maken, waarbij het inzicht in en begrip van de thema's die relevant zijn in het leven van jonge moeders vergroot wordt. De thema's die daarbij aan bod komen zijn de opgaven waar jonge moeders mee kampen, de hulp en steun die zij (daarbij) ontvangen en de rol van erkenning in hun leven. De conceptuele uitwerking die in navolgende gepresenteerd wordt, is gebaseerd op een analyse van alle vormen van data (verhalen, forum en interviews). Zoals echter ook geldt voor (delen van) de beschrijving van de leefwereld in het vorige deel van deze studie, hebben de interviews en de forumdiscussies vanwege hun grotere informativiteit ook een grotere stempel gedrukt op het conceptueel kader, en dan met name op de opgaven levensinrichting en moederschap, dan de verhalen.

8

OPGAVEN

Wie boeken en artikelen leest over hulp aan jonge moeders – of het nu vakliteratuur, populaire media, of autobiografische informatie betreft – krijgt de indruk dat deze moeders vooral te maken krijgen met concrete en praktische problemen. Denk daarbij aan materiële achterstanden, zoals een gebrek aan inkomen, de moeite die het kost om huisvesting te vinden, het gebrek aan kinderopvang et cetera. Zo constateert Van Lier (2002, p. 52) “... dat de grootste knelpunten waar jonge moeders tegenaan lopen voor- namelijk praktisch en materieel van aard zijn, zoals het vinden van huisvesting, het vinden van een plaats binnen de kinderopvang en het regelen van een inkomen.” Ook de data uit het hier gepresenteerde onderzoek laten zien dat jonge moeders kampen met dergelijke concrete en praktische vragen en problemen, en dat deze vragen en problemen een hoge urgentie kunnen hebben. Het zou echter onrecht doen aan de complexe situatie van veel jonge moeders wanneer hun vragen en behoeften alleen gedefinieerd worden in termen van deze praktische problemen. In de voorgaande beschrijving van de leefwereld wordt immers duidelijk dat het moederschap meer vragen en zorgen met zich meebrengt dan enkel de zorg om huisvesting of financiën. Jonge moeders worden geconfronteerd met een sociale omgeving die soms afwijzend kan reageren op de zwangerschap, maar die eveneens een potentiële – en cruciale – hulpbron kan zijn. Het leven neemt een grote wending en staat “op zijn kop” waarbij de moeders zich moeten bezinnen op de vraag of ze willen moederen of werken/studeren en hoe ze dat willen gaan verwezenlijken. Daarnaast dienen zich tal van (grote en kleine) opvoedingsvragen aan naarmate de kinderen van de jonge moeders opgroeien.

De data laten dan ook zien dat praktische en materiële vragen – zoals de vraag naar huisvesting, financiën of kinderopvang – vaak niet op zichzelf staan en onderdeel uitmaken van een complex geheel van vragen, behoeften en zorgen van de jonge moeders. Deze hebben – zoals de voorgaande beschrijving van de leefwereld ook illustreert – betrekking op een drietal thema’s namelijk de levensinrichting van de moeders, de wijze waarop zij vormgeven aan het moederschap, en hun relatie met actoren in hun omgeving. Een illustratie:

Tekstbox B

1) Als je een zelfstandige moeder wil worden, dan zou het fijn zijn als je je eigen huis hebt.

2) Ja, het is zo moeilijk om een huis te vinden, vooral als je jong bent. Want je bent een startende zoeker, dus het is gewoon heel moeilijk om een huis te vinden.

3) Omdat als ik eerst bij hem terug ga en het gaat weer fout, dan zit ik weer in de problemen, dan moet ik weer opnieuw beginnen en dan ben ik afhankelijk van

hem. En als ik mijn eigen basis heb, dan ben ik niet afhankelijk meer, en als hij dan bij mij komt, en het gaat fout, dan kan ik tegen hem zeggen: ‘Ga maar weer terug naar je eigen huis. Ik blijf hier.’ Dat is dan echt zijn laatste kans. Maar dan moet ie eerst van zijn problemen af zijn, want ik wil gewoon niet dat zij daarin betrokken wordt. Ik doe het echt allemaal voor haar...

4) Terwijl wij tienermoeders, we willen wel zelfstandig worden, maar daar moeten we wel een beetje hulp bij krijgen. We moeten

wel een huis vinden om zelfstandig te kunnen worden. Want hier wordt je ook niet echt, ja je wordt hier sterker van, van de situatie waarin ik nu zit. Maar je wordt er niet zelfstandiger van. Je hebt regels waar je je aan moet houden, je wordt er niet zelfstandiger van. Dus daarom zou het wel fijn zijn als er een bepaalde plek waar tienermoeders op kunnen reageren en niet meer oudere mensen of mensen zonder kinderen. Of eh, ook wel met kinderen maar ouder, maar gewoon echt speciaal voor tienermoeders met kinderen. Dat ze daar kunnen reageren, dat ze dus ook sneller een huis kunnen vinden en dat ze, ja, dat je ook bij elkaar zit, met meerdere tienermoeders en ik denk dat heel veel tienermoeders daar behoefte aan zouden hebben.

5) Ik wil gewoon mijn eigen basis, zelfstandig zijn, gewoon mijn eigen leven, samen met mijn dochtertje, dat is wat ik wil. Zo heb ik ook echt, ik ben al trots op mezelf, wat ik nu allemaal doe, maar zodat ik alleen maar nog trotser kan zijn. Dat ik kan zeggen, kijk, ik ben een alleenstaande moeder, een jonge moeder, alleenstaand en ik kan het allemaal aan. En dat geeft misschien ook wel weer andere tienermoeders zelfvertrouwen.

6) Ja, precies, dat je een huis kan vinden dat is zo moeilijk. En ze zeggen wel, als je tienermoeder bent, ja het is moeilijk en als je het niet zelf alleen kan dan krijg je problemen met de kinderbescherming, maar ja, we kunnen het misschien wel allemaal zelf, maar dat kan alleen als we een plek hebben om te wonen.

Bovenstaande uitspraken zijn afkomstig van één respondent, en hebben allemaal direct betrekking op een zeer praktisch en materieel knelpunt: het vinden van woonruimte. Zoals de citaten illustreren is het vinden van woonruimte van groot belang voor de jonge moeder, maar is dit niet gemakkelijk. Er is dus sprake van een concreet en praktisch probleem. Wat bovenstaande citaten echter ook illustreren, is dat er met die woonruimte nog een heel scala aan andere vragen, behoeften en zorgen verbonden is. De jonge moeder wil los komen van haar ex-partner, wil zelfredzaam worden en deze zelfredzaamheid ook tonen, opdat ze zichzelf kan “bewijzen” als jonge moeder. Er schuilt een behoefte aan zelfstandigheid en erkenning in haar verhaal en de woonruimte is een belangrijk middel om in deze behoeften te voorzien. Daarmee krijgt het concrete en praktisch probleem “huisvesting” een lading en betekenis, die expliciet aandacht verdienen om de vraag naar huisvesting te kunnen begrijpen en hier adequaat op in te kunnen spelen. Om dergelijke behoeftencomplexen te onderscheiden van enkelvoudige, zonder meer concrete en praktische problemen, zijn ze aangeduid met de term opgaven. Drie opgaven zijn in de levensverhalen van de jonge moeders aanwezig.

1. De eerste opgave heeft betrekking op de levensinrichting van de moeders. In veel gevallen komt een zwangerschap onverwacht en deze geeft daarmee een onverwachte wending aan het leven. Jonge moeders moeten hun leven vorm en inrichting gaan geven op een zodanige manier dat ze ook vrede met deze inrichting hebben. Hierbij lopen ze tegen tal van vragen en problemen aan, en diverse behoeften spelen daarbij een rol. In de beschrijving van de leefwereld is bijvoorbeeld al aan de orde gekomen dat jonge moeders worstelen om het moederschap een plaats te geven in hun leven (zie §4.1.3), dat ze ambities hebben om

- naast het moederschap te werken of een opleiding te volgen (zie §4.1.3.1) welke echter soms moeilijk te verwezenlijken zijn.
2. De tweede opgave betreft het creëren van een stabiel gezinsleven. Een aantal jonge moeders slaagt er in een gezin te stichten dat aan hun ideaalbeeld voldoet: vader, moeder en kind(eren) die samenwonen en op die manier een hecht samenlevingsverband vormen. Uit de ervaringen van de respondenten en forumleden blijkt dat zij – zowel voor zichzelf als voor hun kinderen – een sterke behoefte voelen om van een dergelijk verband deel uit te maken. In een aantal gevallen verloopt dat echter niet probleemloos vanwege de omstandigheden waarin jonge moeders zwanger zijn geworden. Denk hierbij aan de afwezigheid van een (biologische) vader, het verblijf in een woonvoorziening of de situaties waarin jonge moeders ook zelf moeten wennen aan het moederschap. Ook deze vragen met betrekking tot moederschap en gezinsleven zijn in de beschrijving van de leefwereld reeds aan de orde gekomen. Zo werd zichtbaar dat de jonge moeders zoeken naar manieren om hun kinderen te informeren over de afwezigheid van een biologische vader (zie §4.2.3.1) en dat zij hun best doen om hun kinderen een goede opvoeding te geven (zie §4.2).
 3. De derde opgave betreft de positionering van de jonge moeder in een sociaal netwerk. Eerder (zie §3.3) is er op gewezen dat jonge moeders zich zorgen maken om de reacties van de mensen in hun omgeving op de zwangerschap. Niet altijd onterecht, gezien de negatieve reacties die zij soms ontvangen. Ook als het gaat om het vragen van hulp, zijn zij zich bewust van de beelden die zij daarmee oproepen of bevestigen bij anderen (zie §7.4). Een belangrijke zorg refereert aan de vraag hoe zij de netwerken waar ze deel van uitmaken en de relaties die zij met andere mensen hebben, in stand kunnen houden.

Hoewel deze opgaven duidelijk uit de data naar voren komen – het zijn belangrijke thema's in de verhalen van de jonge moeders – moet aannemelijk worden gemaakt waarom deze thema's de term opgaven verdienen. Waardoor worden opgaven gekenmerkt en waarin verschillen deze van problemen? Om deze vraag te beantwoorden heeft een grondige analyse plaatsgevonden van de tekstfragmenten over deze opgaven. In onderstaande wordt aan de hand van die analyse het concept opgaven verder opgehelderd. Voordat ik echter overga tot die analyse wil ik op deze plaats benadrukken dat er grote verschillen zijn tussen jonge moeders (zie ook Baart & Keinemans, 2007) en de ervaren problemen en opgaven die jonge moeders signaleren. Hoewel in onderstaande de nadruk zal liggen op deze opgaven van het moederschap, komen zij niet bij iedere moeder, laat staan in dezelfde mate, voor.

8.1 Opgaven opgehelderd

8.1.1 Relevante begrippen

De theoretische uitwerking van het concept opgaven is gestart naar aanleiding van de – in de vorige paragraaf beschreven – waarneming dat de praktische vragen van jonge moeders slechts een deel van de werkelijkheid weerspiegelen, en dat daarachter vaak grotere behoeftencomplexen schuilgaan waarover de jonge moeders zorgen hebben. Het kernwoord hierbij is behoeften. De indruk bestond, dat opgaven niet (alleen) be-

staan uit praktische vragen, maar dat deze wortelen in diverse behoeften waarvan ook het karakter sterk zou kunnen verschillen. Immers: de behoefte aan woonruimte is van een andere aard dan de behoefte aan erkenning. Om het concept opgaven goed op begrip te kunnen brengen en goed te kunnen “ontleden” is gezocht naar literatuur over het concept behoeften, in de hoop dat daarmee voldoende houvast werd verkregen om de eigen aard en kenmerken van opgaven verder uiteen te leggen. Het doel was om met behulp van behoeftetheorieën inzichten te verkrijgen die behulpzaam zouden kunnen zijn bij het ophelderen van het concept opgaven. Als start is werk van Deci en Ryan (2000), Doyal en Gough (1984), Etzioni (1968) en Burton (1990) erop nageslagen, en daaruit bleek direct al dat literatuur over behoeften de opheldering van het concept opgaven niet zou vergemakkelijken. Het concept behoefte heeft op zichzelf niet veel aandacht gekregen in de wetenschappelijke literatuur, mede omdat er onduidelijkheid is over een afbakening en definitie ervan. Om dit te illustreren een aantal definities van behoeften:

- “De handelingsbereidheid die ontstaat in situaties dat men een tekort ervaart en die zich richt op een toestand die als gunstiger wordt gezien.” (Lenk, 1981 in Donkers, 1999, p. 212)
- “Innate psychological nutriment that is essential for ongoing psychological growth, integrity and wellbeing.” (Deci & Ryan, 2000, p. 229)
- “Needs are inferred objective requirements (including psychological requirements: emotional, cognitive, motivational) for individual safety, wellbeing, and growth.” (Bay, 1990, p. 237)
- “Basic individual needs [are] those goals which must be achieved if any individual is to achieve any other goal – however idiosyncratic or culturally specific these goals are.” (Doyal & Gough, 1984, p. 10)

Enkele cruciale verschillen in bovenstaande definities laten zich al vrij snel aanwijzen. Zo is de definitie van Lenk erg gericht op subjectieve behoeften, waarbij het gaat om individueel ervaren tekorten, waar de definities van met name Deci en Ryan en Bay duidelijk stellen dat behoeften een aangeboren en objectief karakter hebben. Waar Lenk en Doyal en Gough behoeften met name verbinden met doelen en doelbereiking, refereren Deci en Ryan en Bay niet aan dergelijke concrete doelen, maar aan algemenere processen welke in het geding zijn bij behoeftebevrediging (welzijn, groei et cetera.). In de eerste definitie wordt bovendien expliciet gesproken van een ervaren “tekort” waar de andere meer ruimte laten voor een bredere interpretatie van behoeften¹⁴. Hiermee komt aan het licht dat er in de literatuur een aantal centrale discussiepunten is, waar het gaat om de definiëring en afbakening van het begrip behoeften.

Allereerst worden, door de plaatsing van behoeften in motivatie- en zelfregulerings-theorieën, de concepten behoeften, regulatie, en doelen vaak door elkaar gebruikt (vgl. Deci & Ryan, 2000; Doyal & Gough, 1984). Zoals Doyal en Gough stellen (p.11): “the word need is employed in such diverse ways. [...] First, ‘need’ is used to refer to a particular category of goals.[...] Secondly, ‘need’ can refer to strategies which are

¹⁴ Niet alleen in termen van gemis; het ontbreken van iets. Baart (2001) bijvoorbeeld stelt dat behoeften ook kunnen verwijzen naar mogelijkheden en vermogens die erom vragen om gerealiseerd te worden.

believed to provide successful routes for the achievement of any goal..." In sommige zelfreguleringstheorieën wordt dan ook gesproken van doelnetwerken (Shah & Kruglanski, 2000) waarbij het ene doel een middel kan vormen om het andere te bereiken.

Ten tweede is in de literatuur een discussie zichtbaar rondom het onderscheid tussen begrippen als "needs" (behoeften) en "wants" (verlangens). Er is een verschil tussen iets willen en iets nodig hebben, een verschil dat duidelijk wordt in de connotatie van verlangens en behoeften (zie Denier, 2000). Een behoefte heeft een zekere noodzakelijkheid (het gaat om "noden", vergelijk het Engelse *needs*), waar een verlangen (*wants*) andersoortige wenselijkheid veronderstelt. Het onderscheid tussen deze twee doet de vraag rijzen wat het fundament is van het noodzakelijke karakter van behoeften en waar zij uit voortkomt.

Om te illustreren wat met noodzakelijkheid bedoeld wordt, worden vaak biologische behoeften aangehaald. Het gaat dan om de fysieke behoefte aan eten, veiligheid, onderdak. Zonder de vervulling van deze fysieke behoeften, kan een mens niet overleven. De noodzakelijkheid van de vervulling ervan is dus duidelijk. De vraag is echter in hoeverre deze behoeften "menselijk" te noemen zijn, aangezien ieder levend wezen deze behoeften heeft. *Basic human needs*, zo stelt Clark (1990) betreffen behoeften die specifiek en universeel menselijk zijn. Dit roept twee vragen op: 1) Dat fysiologische behoeftebevrediging noodzakelijk is, is evident, maar hoe zit het met die andere "specifiek menselijke" behoeften waar Clark over spreekt? Waartoe is hun vervulling noodzakelijk? 2) Wie bepaalt eigenlijk of behoeften "noodzakelijk" zijn?

Waar biologische behoeften gedeeld worden door mensen en dieren, stellen verschillende auteurs dat menselijke behoeften niet alleen voortkomen uit lichamelijk zelfbehoud, maar ook uit psychisch zelfbehoud. Meer specifiek worden dan genoemd: welzijn en groei (Bay, 1990); psychologische groei, integriteit en welzijn (Deci & Ryan, 2000), geluk en tevredenheid (Etzioni, 1968). Het probleem is natuurlijk dat in veel van deze categorieën de noodzakelijkheid discutabel blijft. Zo geeft Clark (1990) het voorbeeld dat Californiërs behoefte hebben aan een auto. Zij noemt dit echter geen basale menselijke, maar een culturele behoefte. Diverse auteurs hebben geprobeerd grip te krijgen op deze noodzakelijkheid door onderscheid te maken in soorten behoeften, niet naar hun inhoud, maar naar de subjectieve beleving ervan. In veel gevallen blijft dit onderscheid – aldus Doyal en Gough (1984) – echter erg ambigu. Op dit punt wrekt zich dan ook het feit dat *basic human needs* zelf niet waargenomen kunnen worden en hun bestaan dus ook niet aangetoond kan worden. Dit, omdat ze altijd gemedieerd worden door hun omgeving. Behoeften hebben het kenmerk dat ze "kneedbaar" zijn (zie Etzioni, 1968).

Er kleven dus nogal wat nadelen aan het gebruik van behoeften als insteek om opgaven nader op te helderen: er is conceptuele onduidelijkheid over het concept, het is een moeilijk waarneembaar concept, en de diverse verschijningsvormen laten zich moeilijk beschrijven en – vooral dit gegeven is belangrijk – konden mede daarom niet goed gebruikt worden om de ervaringen van de jonge moeders met opgaven te interpreteren. Al met al bood het concept daarmee te weinig houvast om het als "bril" te gebruiken in de analyse van de data.

De korte verkenning van het concept behoeften was echter niet zinloos. Behoeften spelen een belangrijke rol in zelfreguleringstheorieën (zie Doyal & Gough, 1984; Donkers, 1999), waarbij deze een belangrijke invloed wordt toegekend op doelen die

mensen zich stellen en de wijze waarop ze deze realiseren. Dit gegeven is ook als aanknopingspunt gebruikt voor de analyse van het concept opgaven. Op basis van de verhalen van de jonge moeders ontstond de indruk dat er een comparatief element in hun behoeften aanwezig was, waarbij jonge moeders een referentiepunt voor ogen hadden dat werd vergeleken met hun huidige situatie en verlangens. Dit comparatief element komt overeen met het vergelijkingsproces zoals Carver en Scheier (1981, in Donkers, 1999) dat beschrijven, waarbij personen een gedragsstandaard vergelijken met de werkelijke situatie waarin zij zich bevinden. Dergelijke vergelijkingen hebben een normstellend karakter: ze geven de richting aan die mensen met hun leven op willen. Om opgaven goed in kaart te brengen, zo veronderstelden we, moesten niet alleen de in de data aanwezige behoeften vergeleken worden, maar zou het eveneens leerzaam kunnen zijn om te zien of er referentiepunten aanwezig waren waar de jonge moeders op koersen. Met dit begrippenkader is vervolgens opnieuw naar de data gekeken. Meer precies is daarbij gezocht naar de aanwezigheid van de elementen die beschreven worden in tekstbox C.

Tekstbox C

Referentiewaarden

De definitie daarvan is gebaseerd op Carver en Scheier (in Donkers, 1999, p. 113), waarbij referentiewaarden datgene beschrijven dat mensen bewust of onbewust nastrevenswaardig vinden. Referentiewaarden zijn gebaseerd op waarden en normen die in een bepaalde culturele context wenselijk worden geacht. In de analyse van de data zijn deze geïnterpreteerd als de doelrichtingen die jonge moeders “goed” (in normatieve zin) en daarom belangrijk en nastrevenswaardig vinden.

Behoeftigheid

Er is niet langer gezocht naar “behoeften” zoals behoeftentheoretici deze definiëren, met alle bijkomende conceptuele verwarring, maar dat neemt niet weg dat in de data wel behoeftigheid zichtbaar wordt: een complex van wensen, verlangens, gemis, tekorten et cetera die jonge moeders formuleren. In dit complex is onderscheid gemaakt naar behoeften en wensen, waarbij behoeften betrekking hebben op tekorten en gemis. Wensen daarentegen betreffen toekomstgerichte aspecten: zaken die niet gemist, maar wel begeerd worden.

Vergelijkingsmomenten

Het vermoeden was dat opgaven tevoorschijn komen doordat jonge moeders een referentiepunt vergelijken met hun eigen situatie. In de data is gezocht naar heel concrete momenten waarop jonge moeders “vergelijkingen” maken.

Taakstelling

De veronderstelling was ook, dat achter behoeftigheid en referentiewaarden taakstellingen vandaan komen. Ook dit concept is weer deels ontleend aan zelfregulerings-theorieën. Behoeften zijn in veel van die theorieën een signaal dat bepaalde doelen niet bereikt worden, waardoor vervolgens het handelen in werking wordt gezet: een individu heeft daarmee een “taak”, iets dat verwezenlijkt moet worden. Hoewel opgaven de vorm van een taak kunnen krijgen (zie onder andere §8.2.4), zijn de taken die zich in opgaven laten zien echter emergent en staan ze niet tevoren vast, waardoor de term “taak” in opgaven een andere lading krijgt dan in zelfreguleringstheorieën.

In de data is gezocht naar tekstfragmenten die met bovenstaande begrippen geduid konden worden. Dit bleek voor het merendeel van de begrippen inderdaad het geval te zijn, waarbij zij eveneens cruciaal bleken om de specifieke aard van opgaven bloot te leggen.

8.2 Kenmerkende eigenschappen van opgaven

Om de kenmerkende eigenschappen van opgaven bloot te leggen, zijn de uitspraken van de jonge moeders over hun levensinrichting, moederschap en de positionering in een netwerk met bovenstaand begrippenkader gecodeerd en met elkaar vergeleken. Een aantal opmerkelijke overeenkomsten en verschillen tussen de jonge moeders sprong daarbij in het oog, waarmee ook de specifieke kenmerken van opgaven aan het licht konden worden gebracht.

8.2.1 Discrepanties

Allereerst moet gezegd dat – vanzelfsprekend – niet alle jonge moeders met opgaven kampen. Een aantal vrouwen is bijvoorbeeld zeer tevreden met hun levensinrichting en heeft nauwelijks zorgen op dit domein. Wanneer deze moeders vergeleken worden met degenen die wel zorgen en problemen vermelden rondom een dergelijk thema, dan valt één ding direct op. Alle moeders die dergelijke zorgen rapporteren hebben te maken met een spanningsveld waarbij de doelrichtingen die zij voor zichzelf hebben geformuleerd niet overeenkomen met de werkelijkheid of nauwelijks ten uitvoer kunnen worden gebracht. Referentiewaarden spelen in dit geval een cruciale rol (voor een overzicht van de referentiewaarden die werden aangetroffen in de data verwijs ik naar tekstbox D).

Tekstbox D

Het traditioneel gezinsleven

Verskillende jonge moeders zijn van mening dat het voor kinderen 'goed' is om op te groeien in een gezin met een vader en een moeder, die van het kindje en ook van elkaar houden.

Het moederschapsideaal

Vrijwel unaniem zijn de jonge moeders het erover eens dat moeders aanwezig moeten zijn en klaar moeten staan voor hun kindjes, immers "je krijgt geen kinderen om ze bij de kinderopvang te brengen". Hierin komen overigens wel nuanceverschillen voor: waar de ene moeder een voortdurende aanwezigheid als ideaalbeeld ziet, is de ander van mening dat je op de belangrijkste momenten aanwezig moet zijn.

Het opvoedingsideaal

Al in de beschrijving van de leefwereld is aan de orde gekomen dat zich in de onderzoeksgroep moeders bevinden die reflecteren op hun opvoedingswaarden en –methoden. Ook in de opvoeding streven ze een aantal referentiewaarden na, welke gecategoriseerd kunnen worden naar verzorgen (preservation), opvoeden (training) en intellectuele groei stimuleren (growth) (zie Ruddick, 1995). Op al deze domeinen hebben de jonge moeders bepaalde waarden als uitgangspunt. Met betrekking tot "verzorging" gaat het bijvoorbeeld om het standpunt dat te veel snoepen slecht is, je kinderen netjes gekleed moeten gaan, je goede medicijnen aan moet kunnen schaffen als ze ziek zijn. Met

betrekking tot opvoeden gaat het om waarden als “respect bijbrengen”, ze opvoeden tot “zelfstandige kindjes”, leren dat ze moeten “gehoorzamen”. Growth komt minder expliciet terug in de data, en lijkt vooral relevant in relatie tot andere vraagstukken: hoe vertel je je kindje dat hij/zij ongewenst was, dat zijn vader hem niet wilde?

Maatschappelijke waarde hebben

Het verwerven van een betekenisvolle positie in het publieke domein wordt door de moeders als belangrijke waarde genoemd. Meestal gaat het daarbij om het bijdragen aan de samenleving door betaalde arbeid (een sterk arbeidsethos is dan aanwezig), maar ook vrijwilligerswerk wordt als maatschappelijk relevant gezien. Overigens

moet daarbij een onderscheid worden gemaakt tussen carrière maken omdat het voor vrouwen persoonlijk iets oplevert (denk aan geld, sociale contacten), of omdat het een belangrijk “goed” in zichzelf is om na te streven. Alleen in dit laatste geval bestempelt ik het als een referentiewaarde.

Zelfontplooiing

Jezelf ontwikkelen als individu en die dingen doen waar je gelukkig van wordt, is een belangrijke richtinggevende waarde voor jonge moeders.

Zelfredzaamheid

Hierbij gaat het er om dat je anderen niet nodig hebt om je te kunnen redden, er hoeft geen beroep op anderen te worden gedaan en dat geeft een zekere trots.

In onderstaande worden de discrepanties geschetst die binnen elk van de opgaven voor kunnen komen.

8.2.1.1 Discrepanties in de opgave levensinrichting

Ten aanzien van de opgave levensinrichting laten de data zien dat sommige jonge moeders er niet in slagen om bepaalde referentiewaarden die zij van belang achten te verwezenlijken. Zij willen zich bijvoorbeeld maatschappelijk nuttig maken en werken, maar willen ook fulltime bij hun kindje zijn. Daardoor dringt het gevoel zich op, dat het leven er nooit zo uit zal gaan zien als je zelf zou willen: deze jonge moeders worden gedwongen te kiezen uit twee kwaden.

Ja, en dat kun je niet meer. Hoe graag ik het ook zou willen. Ik zou nog steeds heel graag in een hotel willen werken. Maar we krijgen nog steeds nachtdiensten. Je kan niet alleen maar op dagdiensten meedraaien want op een gegeven moment gaan mensen zeggen: ‘Jij wou toch in een hotel werken?’ Dus dan moet je even kunnen, in de nacht achter de balie zitten. Maar ik wil dat niet, ik wil gewoon wanneer mijn kinderen in bed gaan of zijn, wil ik gewoon er zijn. Stel dat ze wakker worden of stel dat ze hun mammaatje nodig hebben, dat je gewoon aanwezig bent. Ik zou, ik wil niet dat mijn kinderen bang zijn of dat ze zich afvragen: waar is mijn moeder? (Interviews, 1e ronde)

Het gevolg is dat een grote spanning, een pijnlijke discrepantie, ontstaat voor deze jonge moeders. Het lijkt alsof deze spanning resultaat is van het botsen van referentiewaarden, waarbij bepaalde normatieve standaarden onverenigbaar lijken, zoals het “goed” om altijd klaar te staan voor je kind versus het “goed” om jezelf maatschappe-

lijk nuttig te maken. Bij nadere beschouwing kan deze spanning echter ook uit een ander soort conflict resulteren. Dit wordt toegelicht aan de hand van de volgende illustratie.

Dus ik moet kiezen of delen ga ik naar school. Ja, mijn kind zit ook op school, ik weet niet of dat wat is. Zoveel schoolgeld, kan ik dat tegen die tijd wel betalen? Of ik neem de eerste de beste baan en kijk ik of ik daar hogerop kan komen. Maar je moet altijd rekening houden met... (het kind, *SK*). Ik weet dat ik nu heel erg een drang heb, en dat had ik absoluut niet tijdens de zwangerschap, toen had ik echt zoiets van fijn ik kom thuis, en nu heb ik echt een drang om weg te gaan. Ja, van haar eigenlijk. En niet omdat ik haar niet lief vind of omdat ik niet van haar hou, maar gewoon voor mezelf. Heel mijn leven draait om haar nu op dit moment. (Forum)

De jonge moeder die in het bovenstaande fragment aan het woord is wil duidelijk maatschappelijk actief zijn, niet (alleen) vanuit een norm, maar ook vanuit een persoonlijk verlangen (naar sociale contacten, naar een dagactiviteit). Dat je hiermee ook uitvindt “wie je bent en waar je staat in de maatschappij” (zelfontplooiing) en “je eigen centjes verdient” (zelfredzaamheid) is niet het dominante thema. Ook bij deze moeder is er echter een grote spanning merkbaar: ze doet wat “goed” is in haar ogen en streeft de referentiewaarde na dat ze als moeder altijd bij haar kind moet zijn, maar schiet hierdoor zelf tekort. Referentiewaarden botsen niet onderling, maar botsen met de persoonlijke wensen en behoeften van een jonge moeder.

Overigens neemt de opgave niet altijd een vorm aan waarbij “spanningen” de bovenaan voeren. In de onderzoeksgroep bevinden zich jonge moeders die wel degelijk ontevreden zijn met hun levensinrichting, en een alternatieve doelrichting formuleren, maar die hier minder onder lijden dan de eerste categorie. De discrepantie blijft in deze gevallen beperkt tot een verschil tussen doelrichting en werkelijke situatie, zonder dat referentiewaarden botsen met elkaar of botsen met persoonlijke behoefte van de jonge moeders. Er zijn – met andere woorden – geen principiële bezwaren om de gewenste doelrichting te verwezenlijken: het is bijvoorbeeld best mogelijk om én een onafhankelijke autonome moeder te zijn én aanwezig te zijn voor je kindje, maar deze toestand is simpelweg nog niet gerealiseerd.

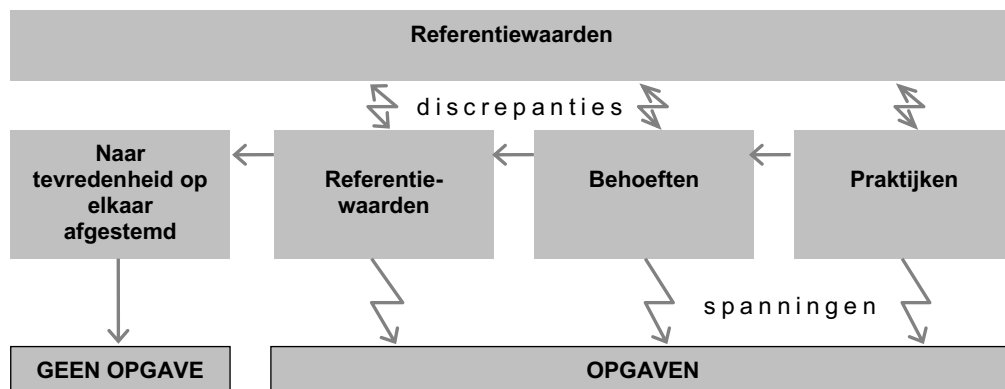
Een opleiding volgen doe je niet alleen voor jezelf, je doet het uiteindelijk ook voor je kindje zodat je hem of haar meer te bieden hebt. Mijn zoontje ziet mij veel tijd besteden aan school en ik denk dat dat voor later ook goed is, omdat hij naar mijn idee aan mij toch wel een goed voorbeeld heeft. Maar dat is ook ieder voor zich... (Forum)

In deze gevallen is er dus wel degelijk een discrepantie waarbij referentiewaarden niet gerealiseerd zijn, maar deze zorgt voor veel minder spanning omdat de jonge moeders verwachten dat de realisatie ervan wel mogelijk is. In dit verband is het begrip “uitkomstverwachting” relevant. Carver en Scheier (1981; zie ook Donkers, 1999), aan wie het begrip referentiewaarden ontleend is, stellen dat mensen voortdurend in de gaten houden of referentiewaarden gerealiseerd worden. Als deze realisatie wordt belem-

merd, dan maken individuen opnieuw een schatting van de kans of de referentiewaarde alsnog verwezenlijkt zal worden, men creëert een nieuwe uitkomstverwachting. Als resultaat daarvan zal men blijven streven naar doelrealisatie of zal men zich terugtrekken uit de situatie (zie Donkers, 1999, p. 119). Op deze plaats maak ik geen analyse van de zelfreguleringsprocessen van de jonge moeders. Zelfregulering veronderstelt zelfsturing en een zekere mate van doelgericht handelen, elementen die vooral van toepassing zijn op het denken en handelen van de jonge moeders, waar het doel van deze analyse was om de zorgen en problemen waarmee jonge moeders geconfronteerd worden op te helderen. Desondanks is het wel interessant om te zien dat een begrip als uitkomstverwachting relevant lijkt te zijn. De jonge moeders met een positieve uitkomstverwachting – wat betekent dat zij goede hoop hebben de doelrichting die zij voor ogen hebben te verwezenlijken – hebben minder te lijden van de discrepantie en spanningen die ontstaan doordat deze doelen nog niet verwezenlijkt zijn. Jonge moeders die een minder positieve uitkomstverwachting hebben, trekken zich echter niet terug uit een situatie, maar staan juist voor de opgave om de discrepantie en spanningen die het gevolg zijn van het ongerealiseerd blijven van referentiewaarden betekenis en een plaats te geven. Verderop, wanneer de zwaarte en moeite van opgaven ter sprake komt (zie §8.2.3) zal dit nog eens ter sprake komen.

Ten slotte is er een aantal moeders bij wie discrepantie geheel afwezig lijkt. Zij leven het leven zoals ze dat gewild hebben en voor ogen hebben. Zij formuleren nauwelijks tekorten of gemis, en problematiseren een onderwerp als levensinrichting veel minder dan de moeders die wel een discrepantie ervaren. Discrepanties lijken dus een cruciale rol te spelen in opgaven, waarbij met name de referentiewaarden – de doelrichtingen van de jonge moeders – voor problemen zorgen wanneer de realisatie ervan uitblijft.

In figuur 8.2 zijn de diverse discrepanties die hierboven zijn geschetst nog eens schematisch weergegeven. Wanneer referentiewaarden, dagelijkse praktijk en behoefte naar tevredenheid op elkaar zijn afgestemd – en dat hoeft niet te betekenen dat ze allemaal zijn vervuld – dan is er geen sprake van opgaven. Referentiewaarden kunnen onderling in strijd zijn, bijvoorbeeld wanneer een jonge moeder een moederschapsideaal en zelfredzaamheid nastreeft. Daarnaast kunnen referentiewaarden ook verhinderen dat behoeften worden vervuld: wanneer het realiseren van een moederschapsideaal het onderhouden van sociale contacten in de weg staat bijvoorbeeld. Tot slot kan er sprake van zijn dat jonge moeders er nog niet in geslaagd zijn referentiewaarden te realiseren, zoals het geval is wanneer het nog niet gelukt is een eigen baan of huis te vinden en daarmee zelfredzaamheid te bewerkstelligen. In al deze situaties is er sprake van discrepanties en daarmee van opgaven.

Figuur 8.2: Discrepanties

Ook in de andere opgaven spelen discrepanties een centrale rol.

8.2.1.2 Discrepanties in de opgave moederschap

Ten aanzien van het moederschap komen diverse referentiewaarden aan bod, waarbij jonge moeders er niet in slagen deze te verwezenlijken. In paragraaf 4.2.2 is al een aantal kernwaarden benoemd die jonge moeders belangrijk vinden in de opvoeding, maar daarnaast wordt bijvoorbeeld ook het belang van een stabiel en traditioneel gezinsleven genoemd (zie tekstbox C).

(Interviewer: Wat zou een moeder moeten doen volgens jou?)

Ja, die moet gewoon daar zijn voor haar kind. Een kind structuur bieden een kind veiligheid bieden, gewoon alles. Ja... Liefde vooral ook. En eh, ja. Natuurlijk was ik daar wel voor haar. Maar meer voor verzorging, ik gaf haar wel eten of zo, maar daarna lag ik weer gewoon in bed. Maar ik voelde me ook helemaal niet schuldig hè. Nou nog steeds niet. Ik denk wel, oh ik had het wel anders kunnen doen, maar ik denk gewoon dat daar de tijd niet rijp voor was. Ik heb wel ook heel vaak aan-gegeven bij de hulpinstanties en zo, zo doe ik het en doe ik het niet goed genoeg, dan haal haar maar bij me weg. Maar ze hebben het volgens mij expres niet ge-daan. Het was ook niet zo erg of zo. Het was niet zo erg dat ze, zeg maar bij me weg werd gehaald. Ja, ik sloeg haar niet... (Interviews, 1^e ronde)

Ik denk dat heel veel kinderen iets tekort zouden komen. Ik weet mijn kinderen komen zeker iets tekort. Dat weet ik zeker, want ze hebben geen vader en dat zullen ze tekort komen. Ik weet het. Ik weet wat me te wachten staat, dat hoeft niemand me te vertellen. (Interviews, 1e ronde)

In bovenstaande fragmenten komen jonge moeders aan het woord met duidelijke referentiewaarden ten aanzien van het moederschap en gezinsleven: een goede moeder biedt veiligheid, verzorging, liefde; kinderen horen op te groeien in een gezinssituatie

waarin een vader aanwezig is. De betreffende moeders slagen er echter niet in om deze waarden te verwezenlijken. Ook hier wordt discrepantie zichtbaar. Net als in de vorige opgave, spelen referentiewaarden daarin een belangrijke rol. De moeders voldoen niet aan de normatieve doelrichtingen die zij als richtinggevend beschouwen voor het moederschap. Overigens laten de data zien dat de jonge moeders zich de minste zorgen maken over opvoedingsgerelateerde kwesties. Het komt vaker voor dat moeders zich zorgen maken om de samenstelling van het gezin.

8.2.1.3 Discrepanties in de opgave positionering

De opgave positionering lijkt in eerste instantie een andere structuur te hebben dan de vorige twee opgaven. In de tekstfragmenten over de positie die jonge moeders innemen in een netwerk en alles dat zij in het werk moeten stellen om die netwerken te behouden, worden namelijk geen referentiewaarden zichtbaar. Althans niet in de betekenis van waarden en normen die in een bepaalde culturele context wenselijk worden geacht en die door de moeders nastrevenswaardig worden geacht. Wel worden andere normatieve kaders zichtbaar, welke evengoed kunnen botsen met de realiteit van het leven van jonge moeders, en welke daarmee voor discrepanties kunnen zorgen. Om dit toe te lichten wordt kort beschreven op welke manier de positie van jonge moeders als gevolg van de zwangerschap en het moederschap ter discussie komt te staan. Verderop (zie hoofdstuk 10) zal hier uitgebreider aandacht aan besteed worden.

Om te beginnen heeft positionering betrekking op sociale netwerken en sociale relaties en de veranderingen die daarin optreden nadat jonge meisjes zwanger blijken. Met betrekking tot deze relaties wordt een aantal onderwerpen door de moeders besproken, waaronder:

- De angst voor de bekendmaking van de zwangerschap.
- De negatieve of positieve reacties van de omgeving op de zwangerschap.
- De invloed van anderen op de zwangerschap.
- De strijd om de betrekking met anderen, zoals de biologische vader, in stand te houden en deze mensen ook op een gewenste positie te krijgen: in dit geval als vader in een gezin.
- De strijd die met anderen gevoerd wordt om een weg te vinden in de nieuwe rollen die zich met de geboorte van een kindje voordoen, immers, een dochter wordt nu ook moeder; vader en moeder worden opa en oma.

Deze onderwerpen laten zien dat betrekkingen tussen een jonge moeder en haar omgeving wankelen als gevolg van de zwangerschap. Dit vindt niet alleen plaats ten tijde van de bekendmaking van de zwangerschap, maar ook daarna zijn relaties aan veranderingen onderhevig. Biologische vaders verschijnen en verdwijnen; ouders worden langzamerhand meer opa en oma in plaats van ouder; oude vriendinnen haken af en nieuwe vriendinnen sluiten aan (zie ook §6.1.3/6.1.4). In al deze veranderingen lijken twee zaken op het spel te staan:

- De sociale relatie, te weten de rollen die actoren innemen in hun positie als moeder, dochter, vriendin.

- De morele betrekking, waarbij wederzijdse morele aanspraken die mensen op elkaar kunnen doen en normatieve verwachtingen die zij aan elkaar stellen in het geding zijn.

Als het gaat om sociale relaties dan laten de data zien dat diverse actoren moeite hebben met de nieuwe rol die zij – door de zwangerschap van hun dochter of vriendin – automatisch krijgen.

Ik merkte dat ik aan de ene kant heel volwassen werd toen ik zwanger raakte maar aan de andere kant verlangde ik er ook naar om nog even 'mama's meisje' te zijn. Juist omdat m'n leven zo onrustig werd vond ik het heerlijk om me af en toe nog even te kunnen laten omarmen door de moederlijke zorg. Dit spanningsveld is voor beide partijen (m'n ouders en mij) best wel eens moeilijk geweest want op andere momenten vond ik het juist weer heel onterecht en irritant als ze over me moederde. Ik moest bijvoorbeeld altijd om 1 uur thuis zijn 's nachts, nou zulke regeltjes was ik toen ik zwanger was toch echt ontgroeid maar ik moest me er aan houden omdat m'n broers anders ook zelf wilden weten hoe laat ze thuis mochten komen. Toen ik eenmaal uit huis was vond ieder weer een beetje z'n eigen plekje terug. (Forum)

Slechts weinig moeders verwoorden deze spanning, en deze lijkt zich “op te lossen” als jonge moeders zelfstandig gaan wonen.

Bij morele betrekkingen staan niet de taken en verantwoordelijkheden die bij een nieuwe rol als moeder of grootouder horen op het spel, maar wel het feit dat met de zwangerschap niet voldaan wordt aan normatieve/morele verwachtingen die actoren hebben ten aanzien van de jonge moeder.

Ik heb niet het idee dat iemand zich ooit voor mij schaamde. Ik heb me in die eerste weken dat ik wist dat ik zwanger was wel eens schuldig gevoeld naar mijn ouders. Ze hadden mij goed opgevoed en dan stelde ik ze zo teleur, althans zo voelde ik dat, dat vonden zij niet. Ik schaamde me dus eigenlijk voor mijn ouders, dat ik niet geluisterd had naar hun wijze lessen. (Forum)

Dergelijke normatieve verwachtingen zijn vergelijkbaar met referentiewaarden, in die zin dat ze een normatieve richting formuleren voor de jonge moeders, dit keer niet in de vorm van waarden die nagestreefd worden, maar in de vorm van deugden. Welke “deugden” precies op het spel staan blijft behoorlijk impliciet in de data. Slechts op een aantal plaatsen verwoorden jonge moeders duidelijke ideaalbeelden waar zij aan moeten voldoen in de ogen van ouders, schoonouders en partner. Wel wordt er impliciet aan de verwachtingen gerefereerd die deze mensen van je hebben.

Je wordt, omdat iemand een etiket op je heeft geplakt, moet je je ook aan dat etiket houden...

(Interviewer: En dat etiket was: netjes, studeren...)

Ja, braaf zijn. Je hoorde niet bezig te zijn met jongens, al überhaupt niet met seks. Dan, dan was het echt zo van nee, we hebben jou niet zo opgevoed. Dat mag niet,

je weet wat de regels zijn. Dan ga je meteen van het etiket afdwalen. En dan word je niet meer als de perfecte persoon gezien en dat wordt wel van jou geëist.
(Interviews, 1^e ronde)

Ja, hij (vader sr., SK) is echt nog van de oude stempel. Van nou, je hoort terug te gaan naar de vader van je kind, daar hoor je mee te trouwen en de rest van je leven bij te blijven. Terwijl hij en mijn moeder ook gescheiden zijn omdat hij vreemd ging, dus... (Interviews, 1^e ronde)

Ook in de opgave positionering wordt daarmee een discrepantie zichtbaar tussen normatieve richtlijnen en de werkelijkheid van het leven als jonge moeders. De zwangerschap is in veel gevallen het tastbare bewijs dat jonge moeders niet voldoen aan de ideaalbeelden en normatieve verwachtingen die zichzelf en hun omgeving aan hen stellen – zoals er een deugdelijke seksuele moraal op na houden – waarmee de betrekkingen met deze personen op losse schroeven komen te staan en de jonge moeders zich voor de opgave geplaatst zien deze betrekkingen in stand te houden.

8.2.1.4 De aard van de discrepanties

Tot besluit van deze paragraaf vind ik het van belang om op te merken dat de spanningen en conflicten die jonge moeders kunnen ervaren, ook door anderen gesignaleerd zijn. Op basis van een kwalitatief onderzoek onder 103 jonge moeders, beschrijft Phoenix (1991b) dat deze vrouwen vaak de ervaring hebben dat hun eigen behoeften botsen met de behoeften van hun kinderen. Cohler en Musick beschrijven eveneens spanningen en conflicten (1996, p. 218/219) en schrijven deze toe aan het botsen van de moederrol, waarin opofferingsgezindheid wordt gevraagd, met andere rollen van de moeders, waarin persoonlijke doelen een grote rol spelen. Het verschijnsel dat deze auteurs beschrijven is herkenbaar in het onderhavige onderzoek, de conflicten die zij beschrijven komen inhoudelijk overeen met conflicten zoals deze zich voordoen in de opgave levensinrichting. Het betreft bijvoorbeeld de afstemming tussen zorgen en werken/studeren. In deze studie heb ik deze spanningen en conflicten echter op een eigen manier geanalyseerd en geïnterpreteerd. Cohler en Musick (1996) beschrijven dat jonge moeders doelen nastreven die kunnen botsen met het moederschap, en zij verbinden die doelen vooral met rolgerelateerde taken. Hoe die doelen en taken er uitzien, wordt niet uitgebreid toegelicht. Er wordt verwezen naar de problemen die vrouwen in het algemeen ervaren met het combineren van verschillende rollen, en daarbij wordt verwoord dat bijvoorbeeld werk en familie conflicterende eisen aan de moeder stellen. Het innemen van deze diverse rollen zou juist voor de adolescente moeder problemen opleveren, omdat adolescentie volgens deze auteurs samengaat met egocentrisme. Waar de moederrol erom vraagt om voor een ander te zorgen, zorgen adolescenten vooral voor zichzelf. Het artikel van Cohler en Musick is, hoewel er slechts beperkt op de spanningen en conflicten wordt ingegaan, interessant, omdat ze in lijn lijkt met wat in dit onderzoek aan spanningen en conflicten wordt aangetroffen. In dit onderzoek zijn deze echter aan een uitgebreide analyse onderworpen en is een andere theoretische invalshoek gekozen, waarmee ook het perspectief op deze spanningen en conflicten verandert. Allereerst lijken de conflicten die Cohler en Musick signaleren vooral inherent aan rollen die moeders reeds innemen. Een betaalde baan en

een kind doen beide een beroep op moeders, en kunnen conflicteren. In dit onderzoek is echter naar voren gekomen dat de doelen die jonge moeders voor zichzelf stellen veel algemener zijn, en niet specifiek aan rollen zijn verbonden, maar veeleer aan normatieve referentiekaders. Niet alleen binnen een rol worden “eisen” aan individuen gesteld, maar ook daarbuiten gelden normatieve referentiekaders die de jonge moeders nastrevenswaardig vinden. Ook als een moeder niet werkt of studeert kan er dus sprake zijn van een ervaren spanning, bijvoorbeeld wanneer zij vindt dat het nu eenmaal *goed* is om financieel onafhankelijk te zijn. De gesignaleerde spanningen en conflicten worden hier dus niet enkel geduid als *rol*conflicten. De studie van Phoenix (1991b) sluit beter aan bij de hier beschreven analyse van de spanningen en conflicten in het leven van jonge moeders. Zonder het woord expliciet te gebruiken, refereert Phoenix aan referentiekaders wanneer zij er op wijst dat jonge moeders er vaak conventionele ideeën over moederschap en huwelijk op na houden. Ook uit de studie die Phoenix (1991b) beschrijft blijkt dat er spanningen kunnen ontstaan, wanneer leefsferen botsen – bijvoorbeeld als er het verlangen is te werken, maar je referentiewaarden dicteren dat je fulltime moeder moet zijn – of wanneer referentiewaarden onvervuld blijven. Zo signaleert ook Phoenix dat jonge moeders bezorgd kunnen zijn over het ontbreken van een vaderfiguur voor hun kind. Ook deze studie laat dus zien dat referentiekaders en referentiewaarden een rol spelen in de spanningen en conflicten die jonge moeders ervaren ten aanzien van levensinrichting en moederschap/gezinssamenstelling.

De bevindingen uit dit onderzoek vormen op nog een tweede manier een belangrijke aanvulling op de interpretatie van conflicten door Cohler en Musick. Het beeld van egocentristische adolescenten die moeite hebben om zorg te dragen voor een ander, terwijl ze hun handen nog vol hebben aan zichzelf, wordt niet bevestigd in dit onderzoek. Hoewel persoonlijke behoeften, zoals de onderstaande analyse uitgebreid zal laten zien, een grote rol spelen in opgaven, trachten de jonge moeders vooral “het goede” te doen, meer dan “goed te doen voor zichzelf”. Ook dit is een beeld dat terugkomt in de studie van Phoenix (1991b), waarin respondenten er zich eveneens op voor lieten staan dat zij de behoeften van hun kinderen laten prevaleren boven hun eigen behoeften.

8.2.2 Behoeftigheid

Discrepantie – tussen een normatieve doelrichting en de werkelijke levens van jonge moeders – is de crux van opgaven. Deze discrepantie zorgt voor een spanning in het leven van de vrouwen, die er om vraagt opgelost te worden of “uitgehouden” te worden in situaties waarin oplossing onmogelijk is. Opgaven zijn echter complex, en deze discrepantie is niet het enige element waardoor ze gekenmerkt worden. Immers, de zoektocht begon vanuit het gegeven dat er rondom opgaven diverse wensen en behoeften zichtbaar werden, die niet teruggebracht konden worden tot eenduidige, praktische problemen. Bovendien is reeds aan de orde gekomen dat behoeften soms een belangrijk onderdeel uitmaken van de ervaren spanning en discrepantie, omdat de vervulling ervan in de weg gezeten wordt door referentiewaarden. Behoeftigheid speelt daarmee een belangrijke rol in opgaven en in deze paragraaf wordt nader ingegaan op deze behoeftigheid en de rol ervan in opgaven.

8.2.2.1 Complexiteit

Behoeftigheid kan diverse vormen aannemen. In de data is zij bijvoorbeeld gericht op de volgende aspecten (zie tekstbox E):

Tekstbox E

- werk	- naar school gaan	- aandacht
- carrière	- sociale contacten	- liefde
- (meer)kinderen (of niet!)	financiële ruimte	- uitgaan
- zelfstandig worden	- een nieuwe partner/ vader voor je kind	- tijd voor jezelf
- een goede toekomst	- eigen huis	- bevestiging
- onafhankelijk zijn	- reizen	- vrijheid
- diploma halen	- emigreren	- waardering
- een eigen kinderdag-verblijf beginnen	- eigen winkel	
- dat mensen trots op je zijn	- dat je kindje accepteert dat het geen vader heeft	

Om te beginnen blijkt uit bovenstaande dat wensen en behoeften verband kunnen houden met de eerder besproken referentiewaarden. De wens om werk te vinden bijvoorbeeld, wordt in een aantal gevallen expliciet gemotiveerd door te verwijzen naar het nut van maatschappelijke participatie en het belang om onafhankelijk te zijn. Niet alle wensen en behoeften worden echter expliciet verbonden met referentiewaarden. Het verlangen naar “sociale contacten”, en “uitgaan” zijn daar voorbeelden van. Dit zijn persoonlijke verlangens, welke voor de jonge moeder in kwestie niet altijd gericht zijn op het realiseren van referentiewaarden (hoewel ze natuurlijk wel een bijdrage kunnen leveren aan deze realisatie).

Daarbij is het belangrijk om te signaleren dat dergelijke specifieke wensen en behoeften vaak niet los staan van elkaar. Aan het begin van dit hoofdstuk is reeds een tekstfragment aangehaald waarin duidelijk werd dat het verlangen naar eigen woonruimte, zelfstandigheid en waardering met elkaar samen kunnen hangen (zie tekstbox B). Evenzo kunnen het behalen van een diploma, het vinden van werk en het verlangen naar een goede toekomst met elkaar samenhangen. Behoeftigheid – de term die ik gebruik voor dit samenhangend geheel van wensen en behoeften – heeft dan ook het kenmerk dat zij gelaagd en complex is. Met complexiteit wordt bedoeld op het feit dat wensen en behoeften soms met elkaar verweven zijn. De bevrediging van behoeftigheid kan mede daarom vaak niet in een causale relatie tot uitdrukking worden gebracht. Immers: woonruimte maakt nog geen zelfstandigheid wanneer het moeilijk is om los te komen van een vasthoudende ex-partner, of wanneer deze woonruimte gepaard gaat met allerlei regels en eisen (zoals in veel vormen van begeleid wonen het geval is). Behoeftigheden doorkruisen elkaar, vragen soms meer dan één “oplossing” of zitten elkaar in de weg. In onderstaand citaat bijvoorbeeld is “werk” een middel om te ont-

snappen aan bijstand en de felbegeerde onafhankelijkheid te bereiken, maar werk helpt ook om betere opvoedingsomstandigheden te creëren voor je kind.

En ja voor mijn kleine wil ik het beste en wil ik gewoon een spaarrekening kunnen hebben en niet hoeven trekken van de bijstand, soms voel ik mij echt slecht, dat ik misbruik maak zeg maar. Al weet ik best dat dat niet zo is... (Forum)

8.2.2.2 Gelaagdheid

Tekstbox E illustreert ook het verschil in diepgang van de verschillende wensen en behoeften. Verlangens naar werk, een diploma, een eigen huis, zelfstandigheid lijken – als gezegd – concretisering van referentiewaarden als zelfredzaamheid, zelfontplooiing, maatschappelijk waarde hebben. Er zijn daarnaast ook directe “vertalingen” van referentiewaarden te vinden in bovenstaande tekstbox E, zoals de behoefte aan “onafhankelijk zijn”, die immers een directe afgeleide is van de referentiewaarde zelfredzaamheid. Behoeften als waardering, aandacht en liefde, bevestiging lijken deze referentiewaarden op hun beurt te overstijgen. Ik breng in herinnering dat referentiewaarden gebaseerd zijn op waarden en normen die in een bepaalde culturele context wenselijk worden geacht. Waardering, liefde en aandacht, bevestiging bijvoorbeeld, kunnen dus alleen worden verkregen als mensen die onderdeel zijn van een bepaalde culturele context, die doelen bereiken die in de ogen van anderen waardevol worden geacht. De behoefte aan waardering, liefde en aandacht en bevestiging zijn ook fundamenteeler dan referentiewaarden en de concretisering daarvan¹⁵. Zij liggen als het ware achter referentiewaarden en hun concretisering verscholen. Om waardering te krijgen, moeten jonge moeders naar eigen zeggen zelfredzaam zijn, en dit kunnen zij – wederom naar eigen zeggen – verwerkelijken door een carrière op de arbeidsmarkt op te bouwen, maar voor die carrière is een diploma weer relevant (et cetera)...

Het onderscheid dat hiermee is aangebracht naar de diepgang van de gesignaleerde wensen en behoeften wordt niet teruggebracht tot een “categorisering”, maar dient vooral om de “gelaagdheid” en “ongelijksoortigheid” van behoefteigheid te illustreren. In dit verband is het door Annelies van Heijst aangebrachte onderscheid tussen oppervlakte- en dieptestructuur van behoefteigheid van belang. Van Heijst (2005) haalt deze structuren van behoefteigheid aan in de analyse die ze maakt van de hedendaagse zorgsector. Zij benoemt een aantal kenmerken van en kritiekpunten op deze zorgsector (een aantal daarvan zullen later terugkeren), en benoemt de ongelijkheid van de zorgsituatie, die in de hedendaagse zorg zo veel mogelijk wordt bestreden, juist als een inherent kenmerk van het zorgen. Immers, de zorgbehoevende is voor zijn genezing of voor hulp altijd afhankelijk van de zorgverlener. In deze ongelijkheid toont de oppervlaktestructuur van behoefteigheid zich. Deze betreft de ongelijke, urgente en acute behoefteigheid die aanleiding is voor de zorgsituatie en waarin patiënt en zorgverlener van elkaar verschillen (Van Heijst, 2005, p. 241). Daaronder gaat echter een behoefteigheid schuil die er zowel bij de zorgontvanger als -gever is en waarin zij beiden dus iets gemeen hebben. Onder verwijzing naar Baart (2001) stelt Van Heijst dat het onderscheid in

¹⁵ Op dit punt komt eveneens een belangrijke verbinding bloot te liggen met de erkenningstheorieën, welke echter verderop in deze studie uitgebreider aan bod zullen komen.

oppervlakte- en dieptestructuur feitelijk niet twee verschillende vormen van behoeften betreft, maar dat behoefteigheid zich op verschillende manieren aan kan dienen, sterk verweven kan zijn, en soms ook moeilijk waarneembaar kan zijn. De analyse van Van Heijst is vooral gericht op het analyseren van zorg- en hulpverleningssituaties en verschilt daarin van de analyse die in dit onderzoek wordt gemaakt, aangezien de behoefteigheid die hier wordt geanalyseerd *niet per se* in een relationele context geopenbaard wordt. Desondanks helpt het door haar gemaakte onderscheid om de ongelijksoortigheid van de wensen en behoeften die gesignaleerd wordt onder jonge moeders te begrijpen. Ook zij formuleren urgente en acute wensen en behoeften zoals het gebrek aan huisvesting, financiële middelen, kinderopvang et cetera en gezien de literatuur over jong moederschap zijn het ook deze wensen en behoeften die een hulpverlenende reactie oproepen: zie de literatuur over jong moederschap waarin voornamelijk het gebrek aan huisvesting, oppas, en geld als voornaamste problemen worden bestempeld. Achter dergelijke acute, urgente en ongelijke (de hulpverlener heeft er immers geen last van!) behoefteigheid gaan echter nog andere, meer fundamentele behoeften schuil die jonge moeders delen met anderen, onder wie de hulpverlener. Hier betreft het algemene menselijke behoeften, waartoe ook de in de data geformuleerde behoefte aan waardering, bevestiging, aandacht en liefde, welke referentiewaarden overstijgen. En zoals gezegd, leidt het bevredigen van urgente en acute behoeften niet vanzelfsprekend tot het lenigen van deze meer fundamentele behoeften. Een dak boven je hoofd is weliswaar een antwoord op de acute vraag naar een veilig onderdak, maar wanneer dat dak boven je hoofd verbonden is aan een zorginstelling waarbinnen je je aan allerlei regels moet houden, wordt in de behoefte aan zelfstandigheid daarmee niet tegemoet gekomen. Of zoals het in tekstbox B reeds is verwoord:

Terwijl wij tienermoeders, we willen wel zelfstandig worden, maar daar moeten we wel een beetje hulp bij krijgen. We moeten wel een huis vinden om zelfstandig te kunnen worden. Want hier wordt je ook niet echt, ja, je wordt hier sterker van, van de situatie waarin ik nu zit. Maar je wordt er niet zelfstandiger van. Je hebt regels waar je je aan moet houden, je wordt er niet zelfstandiger van. Dus daarom zou het wel fijn zijn als er een bepaalde plek waar tienermoeders op kunnen reageren en niet meer oudere mensen of mensen zonder kinderen. Of eh, ook wel met kinderen maar ouder, maar gewoon echt speciaal voor tienermoeders met kinderen. Dat ze daar kunnen reageren, dat ze dus ook sneller een huis kunnen vinden en dat ze, ja dat je ook bij elkaar zit, met meerdere tienermoeders en ik denk dat heel veel tienermoeders daar behoefte aan zouden hebben. (Interviews, 1^e ronde)

In figuur 8.3 is de gelaagdheid van behoefteigheid samengevat. Het laat zien dat behoeften gelaagd zijn en zowel een oppervlakte- als dieptestructuur hebben, zoals in voorgaande is toegelicht. Aan de oppervlakte bevindt zich de concrete, urgente behoefteigheid die zich kan vertalen in een hulpvraag. Deze behoefteigheid is vaak (hoewel niet altijd) een concretisering van referentiewaarden: een eigen huis is dan een middel tot en staat symbool voor onafhankelijkheid. Daarnaast worden referentiewaarden ook direct vertaald in behoeften: de onafhankelijkheid zelf wordt eveneens begeerd door jonge moeders. In de figuur is dit weergegeven onder de term “gecultiveerde behoeften”: dit verwijst naar de waarden die in een bepaalde culturele context relevant worden geacht. Tot slot zijn er de overstijgende menselijke behoeften die refereren aan de

dieptestructuur van behoefteigheid, omdat het fundamentele behoeften zijn die mensen met elkaar delen. Als gezegd gaat het hier niet om een categorisering, maar om diverse uitingsvormen van behoefteigheid waarbij de diverse vormen ook met elkaar samen (kunnen) hangen. Zo is het toekennen van waardering in onze samenleving erg gebonden aan de vraag of mensen zelfredzaam zijn. Meer hierover volgt in hoofdstuk 10.

Figuur 8.3: Oppervlakte- en dieptestructuur van behoefteigheid

Resumerend is het kenmerkend voor behoefteigheid dat deze:

- Complex is, waarbij behoeftigheden niet los van elkaar gezien kunnen worden, soms ook niet los van elkaar bevredigd worden. Behoeftigheid is ook door meerdere motieven gedreven, namelijk persoonlijke versus normatieve motieven.
- Gelaagd is, waarbij een oppervlaktestructuur van dieptestructuur kan worden onderscheiden.

Het is deze complexe, gelaagde behoefteigheid welke een rol speelt in opgaven. Bij de jonge moeders die niet met opgaven kampen blijft zij beperkt, maar de vrouwen die wel met opgaven kampen formuleren dergelijke behoeftencomplexen.

8.2.2.3 Levenssferen

Daarmee is echter nog niet alles gezegd. Behoeften spelen namelijk nog een belangrijke rol, waarmee duidelijk wordt hoe wezenlijk deze zijn in opgaven. In de vorige paragraaf en aan het begin van deze paragraaf is gesteld dat het niet slechts botsende referentiekaders zijn die voor spanning kunnen zorgen in de levens van de jonge moeders, maar juist het feit dat referentiekaders kunnen botsen met behoefteigheid. Om dit toe te lichten is het nodig een nieuw concept in de analyse te betrekken, te weten levenssferen.

Bij de analyse van opgaven en de referentiewaarden en behoefteigheid die jonge moeders daarbinnen formuleren, werd duidelijk dat bepaalde referentiewaarden, wensen en

behoeften verbonden konden worden aan specifieke levenssferen waarin jonge moeders zich begeven. De referentiewaarde “traditioneel gezin” bijvoorbeeld, is vooral belangrijk binnen de sfeer van het gezinsleven en speelt een minder grote rol in de sfeer van arbeid, waar weer andere waarden belangrijk zijn. Dit onderscheid is relevant, omdat de referentiewaarden en behoefte *binnen* deze sferen kunnen botsen, maar ook de referentiewaarden en behoefte *tussen* deze sferen kunnen botsen. Het eerste is bijvoorbeeld het geval voor de jonge moeders die niet niet kunnen voldoen aan de referentiewaarden die zij nastreven binnen de opvoeding. Deze opgave speelt zich in het geheel af in de levenssfeer van het moederschap en het gezin. Als het gaat om levensinrichting echter, dan zijn er meerdere levenssferen in het geding, waarbij door het nastreven van referentiewaarden die binnen een sfeer relevant zijn (bijvoorbeeld: er zijn als moeder) op gespannen voet staat met de referentiewaarden of behoefte die in een andere sfeer relevant zijn (bijvoorbeeld: zelfontplooiing, sociale contacten opdoen).

In dit onderzoek is dan ook gekozen voor een brede definitie van het begrip levenssferen. Deze levenssferen kunnen worden beschreven als de leefgebieden waarop jonge moeders actief zijn, zoals school, arbeid, het gezinsleven. Ieder mens participeert op deze leefgebieden, en maakt deel uit van de activiteiten die er plaatsvinden, en van de routines en structuren die er gelden. Levenssferen kunnen gedurende de levensloop van individuen wel aan belang wisselen. De participatie erop is dus dynamisch. Deze gangbare afbakening van levenssferen – of domeinen zoals ze ook wel genoemd worden (zie Baart, 2001, p. 421) – is in dit onderzoek aangevuld. In het voorgaande is immers gesteld dat bepaalde referentiewaarden op de ene levenssfeer belangrijker zijn dan op de andere. Iedere levenssfeer kan opgevat worden als een culturele context waarbinnen specifieke referentiewaarden kunnen gelden. Bovendien zijn in deze levenssferen niet alleen normatieve kaders van kracht, maar wordt er ook in behoefte voorzien (zie Baart, 2001, p. 423).

Dit uitstapje vergroot het inzicht in de discrepanties die in de vorige paragraaf beschreven zijn, waarbij gesteld werd dat deze discrepantie voort kon komen uit (zie ook figuur 8.2) :

- Het botsen van normatieve kaders (referentiewaarden) met elkaar;
- het botsen van normatieve kaders met behoefte;
- het botsen van normatieve kaders met de werkelijkheid.

Het bovenstaande laat namelijk zien dat deze referentiewaarden en behoefte verbonden kunnen zijn met specifieke levenssferen, waardoor ze onderling botsen. Het voldoen aan de referentiewaarden die binnen de ene levenssfeer belangrijk zijn, kan soms betekenen dat de verwezenlijking van referentiewaarden en vervulling van behoefte die gepaard gaan met de participatie op een andere levenssfeer opgeschort moeten worden. De waarde om altijd aanwezig te zijn voor je kind bijvoorbeeld (levenssfeer moederschap/gezin), botst met de persoonlijke behoefte om tijd voor jezelf te hebben, eens lekker te gaan stappen (levenssfeer jeugd).

Hoe wil je dan gaan leven als je 13 bent? Wil je je baby in de maxi-cosi mee naar de bioscoop nemen? Ik denk niet dat je de bioscoop in kan komen....

(Interviewer: Maar hoe heb jij dat allemaal gedaan?)

sferen kunnen met elkaar botsen, referentiewaarden kunnen botsen met behoefte, maar referentiewaarden kunnen ook een discrepantie vertonen met de dagelijkse realiteit

8.2.3 Zwaarte

Opgaven worden ook gekenmerkt door zwaarte en moeite. Ten aanzien van levensinrichting bijvoorbeeld is eerder al aan bod gekomen dat aan de structuur van het leven ook op zichzelf betekenis wordt gegeven door de jonge moeder: de drukte, routine en stress die met het dagelijks leven gepaard gaan, en het feit dat een deel van de moeders deze zich alleen op zich moeten nemen, maken dat het dagelijks leven ook als zwaar ervaren wordt en dat het moeite kost om met opgaven om te gaan. Jonge moeders moeten er inspanningen voor leveren.

Ik was 16 toen ik een kind kreeg en ik kan je zeggen: het is zwaar, heel zwaar. Ik had mazzel dat ik veel steun kreeg van familie. Je moet heel veel opgeven: uitgaan, school enzovoort. Je raakt ook vrienden kwijt, want die gaan wel nog lekker stappen, maar jij kan dat niet want je hebt een baby. (Forum)

De zwaarte van de opgave wordt ook benoemd ten aanzien van het onderwerp moederschap: jonge moeders die met de opgave moederschap te maken hebben moeten er moeite voor doen om deze opgave het hoofd te bieden. Ook de aanwezigheid van een partner en biologische vader wordt gemist, wat maakt dat het moederschap soms als zwaar wordt ervaren.

Ze heeft al veel heeft meegemaakt zeg maar, en omdat er bij haar nog steeds heel veel pijn en verdriet, met alles wat ze heeft meegemaakt. Van die ruzies en, dat zit er bij haar nog gewoon in. En ik heb soms geen geduld om zeg maar, dat te verbeteren bij haar. Het komt allemaal wel, maar ik moet er wel heel veel moeite voor doen, dat vind ik soms wel heel lastig. Dan ben ik er weer uit weet je wel en dan zit zij er weer in. ... Maar aan de andere kant, het is wel heel mooi zeg maar. Het gevoel dat je er nou wel voor haar kan zijn. Maar ja, soms breekt het toch op. Dan komt toch het zware, je doet het toch altijd in je uppie.

Verderop, wanneer het concept erkenning uitgewerkt wordt, komt het nog aan bod, maar de opmerkingen van de jonge moeders wijzen er op dat het zeer belangrijk is dat deze “zwaarte en moeite” gezien en erkend worden. Juist omdat het leven als jonge moeder niet altijd gemakkelijk is, zijn jonge moeders er erg trots op wanneer zij prestaties neerzetten als het behalen van een diploma, of het bijbrengen van “manieren” aan hun kind. Dergelijke prestaties willen zij ook aan anderen laten zien, wat illustreert dat zij zich bewust zijn van de negatieve beelden die er soms leven over jonge moeders en graag willen dat hun gevecht en de resultaten die dat oplevert gezien worden.

Als ik dan nu kijk, voel ik me gewoon ontzettend sterk omdat ik het allemaal wel kan en omdat ik wel even mijn opleiding heb afgerond en geen bijstandsmoeder hoef te zijn, maar ook echt voor mijn kindje kan zorgen...!!! En dat had een aantal

mensen niet verwacht en naar hun steek ik nu (denkbeeldig, laat maar zeggen) mijn tong uit... en denk, zie je wel... ik kan het wel... (Forum)

De meeste dachten dat ik het niet aan zou kunnen maar daar hebben ze zich lelijk in vergist. Al ben ik wel een bijstandsmoeder... ik doe wel een opleiding. (Forum)

Resumerend kan gesteld worden dat opgaven vaak niet makkelijk zijn, en gepaard gaan met moeite en/of zwaarte.

8.2.4 Prestaties en tekortschieten

Als gezegd is tijdens de analyse ook gezocht naar vergelijkingsmomenten en taken die de jonge moeders voor zichzelf formuleren. In de uitspraken van de respondenten kwamen dergelijke vergelijkingsmomenten en taken wel voor, maar zij bleken weinig behulpzaam om het concept opgaven verder op te helderen. Daarvoor bleven de uitlatingen over vergelijkingen en taken te beperkt. Deze begrippen zijn echter wel belangrijk in de ontleding van opgaven. Waar het vergelijkingen betreft is inmiddels betoogd dat jonge moeders referentiewaarden voor ogen hebben waaraan zij willen voldoen en dat zij – impliciet dan wel expliciet – reflecteren op de vraag of deze referentiewaarden bereikt zijn. Daarbij gaat het dus om een vergelijking tussen een doelsituatie en een huidige situatie die van belang is.

Daarnaast is er in het voorgaande al aan gerefereerd dat opgaven zich kunnen manifesteren als taak: ten aanzien van levensinrichting waren er immers jonge moeders wier huidige situatie naar eigen inzicht nog wel wat te wensen overliet, maar die geen principiële bezwaren ervoeren om deze situatie te veranderen. De opgave die zich in deze situatie voordoet, kan als taak gedefinieerd worden, aangezien de respondenten een duidelijk toekomstdoel verwoordten, en hard werken om dit toekomstdoel te verwezenlijken.

In de andere situaties wringt het feit dat referentiewaarden niet gerealiseerd worden harder, omdat jonge moeders op veel fundamentele bezwaren stuiten in hun pogingen hun levensinrichting, moederschap en positionering naar eigen goeddunken in te richten. Immers, wanneer een biologische vader zich afzijdig houdt, is het moeilijker een stabiele en veilige thuissituatie te bieden voor je kind. Het hoort dus bij de opgave om te leren omgaan met dergelijke moeilijke en pijnlijke situaties, met de zwaarte en moeite die nu eenmaal met de opgave gepaard gaan. Deze opgaven hebben daarmee minder de vorm van een taak, maar lijken veeleer op een opdracht: er ligt geen taak die volbracht kan worden, maar een opdracht die afgerond moet worden. Overigens zijn daarmee niet alle connotaties met taken verdwenen. Ook in opdrachten kunnen successen geboekt worden en kleine subdoelen behaald worden. Dit blijkt vooral uit het feit dat – zoals in de vorige paragraaf ook al is benoemd – in de data diverse prestaties benoemd worden door de jonge moeders, alsmede ook tekortkomingen. Overigens komen deze laatste vooral aan de orde in de opgave moederschap.

Ja, zoals dat buurmeisje, dat kind heeft de vader twee keer gezien. De vriendin die ik elke dag zie heeft tegen haar vriend gezegd, ja ik ben zwanger. Die heeft zijn spullen gepakt, is naar Amsterdam gegaan en nooit meer wat laten horen. En dan

denk ik nou, jullie mogen allemaal denken wat jullie willen, maar dan doe ik het wel goed. (Interviews, 2^e ronde)

Mijn dochter is de laatste maanden zo moeilijk dat ik er over denk om hulp in te schakelen. Soms gaat het zo ver dat ik denk ‘als dit het is...’ Ik heb het hier heel moeilijk mee en zou het daarom fijn vinden om er over te praten en wie weet ‘biedt’ iemand hier de ‘oplossing’. Het erge vind ik nog wel dat ik weet dat dit hoogstwaarschijnlijk aan mij ligt. Wat doe ik toch verkeerd denk ik vaak, waarom luistert ze wel perfect naar haar vader? (Forum)

Wanneer ik ■ bijvoorbeeld iets geef zegt ie meteen dankjewel. Dat vind ik al een prestatie van mezelf en ja, ik vind dat ze gewoon moeten luisteren. (Interviews, 1^e ronde)

Uit beschrijvingen van dergelijke prestaties en tekortkomingen wordt duidelijk dat jonge moeders “monitoren” in hoeverre zij voldoen aan de referentiewaarden die ze als richtinggevend voor hun leven beschouwen en kunnen “slagen” of “falen” in de realisatie ervan. Carver en Scheier (1981, zie ook Donkers, 1999) beschrijven dit proces eveneens en stellen dat als het realiseren van een referentiewaarde belemmerd wordt, er een taxatieproces in werking treedt. Daarbij maakt men (zie ook de vorige paragraaf) een schatting van de kans dat de waarde later alsnog gerealiseerd wordt, voorafgaande successen en mislukkingen zijn daarbij van belang. Op deze plaats wil ik niet ingaan op dit beoordelingsproces zelf en de vraag hoe jonge moeders daarmee omgaan. Het zelf-reguleringsproces is niet het onderwerp van de analyse, maar wel de vraag hoe opgaven vorm krijgen. Met het hiervoor beschreven slagen en falen krijgen opgaven de connotatie van een taak, een opdracht die jonge moeders zichzelf opleggen en waarvan realisatie voor zover dat mogelijk is nagestreefd wordt. De moeite en zwaarte waaraan eerder gerefereerd werd betreft het harde werk dat met deze realisatie gepaard gaat, maar betreft ook het gegeven dat jonge moeders zich moeten leren verhouden tot de spanning die resulteert wanneer referentiewaarden niet realiseerbaar zijn of lijken.

8.3 Dus wat zijn nu opgaven?

In het voorgaande is een nieuwe, noodzakelijke conceptualisering ontwikkeld en zijn stap voor stap de voornaamste kenmerken van opgaven langsgelopen en op die manier is het concept samengesteld. Voor het overzicht wordt in onderstaande nog eens kort een omschrijving gegeven van opgaven.

8.3.1 Conceptuele kenmerken

De crux van opgaven bestaat eruit dat het leven van een jonge moeder met de zwangerschap en geboorte van een kind ineens drastisch verandert. Bestaande levensstructuren en routines worden omvergeworpen, en nieuwe levensstructuren en routines moeten eigen gemaakt worden. In dit verband is het concept levenssferen van belang. Levenssferen hebben betrekking op bepaalde leefgebieden waarin mensen actief zijn, zoals school, arbeid, het gezinsleven. Mensen participeren in deze leefgebieden, en maken aldus deel uit van de activiteiten die er plaatsvinden, en van de routines en structuren

die er gelden. Levenssferen kunnen gedurende de levensloop van individuen wel aan belang wisselen. De participatie erin is dus dynamisch. Deze gangbare afbakening van levenssferen – of domeinen zoals ze ook wel genoemd worden (zie Baart, 2001, p. 421 e.v.) – wordt hier aangevuld met een aantal kenmerken.

Zo zijn er referentiewaarden verbonden met specifieke levenssferen. Referentiewaarden beschrijven wat mensen bewust of onbewust wenselijk vinden. Ze zijn gebaseerd op waarden en normen die in een bepaalde culturele context wenselijk worden geacht (Carver & Scheier in Donkers, 1999). Verbondenheid creëren bijvoorbeeld, zal binnen de sfeer van het gezinsleven van groter belang zijn dan in de sfeer van arbeid. Mensen nemen in deze levenssferen ook een specifieke positie in. Denk daarbij aan de positie als dochter, moeder (in de sfeer van het gezinsleven) of van scholier, werknemer of nog algemener, burger (in de sfeer van de maatschappelijke instituties). Ik spreek expliciet van posities in plaats van rollen, omdat individuen op diverse manieren in verhouding tot elkaar kunnen staan, en zowel sociale relaties als morele betrekkingen met elkaar aangaan. Tot slot worden op levenssferen ook behoeften vervuld (zie Baart, 2001, p. 423). De participatie in levenssferen is op zichzelf bevredigend, kan iets opleveren voor individuen. Wanneer participatie in levenssferen in gevaar is, worden ook de opbrengsten die de betreffende levenssfeer kan leveren niet automatisch meer tot stand gebracht. Hieruit resulteert vervolgens behoefte.

Welnu, het moederschap is een nieuwe levenssfeer welke zich nestelt tussen bestaande levenssferen waar jonge meiden deel van uitmaken. Dit gaat gepaard met verschuivingen: sferen waarin moeders eerst actief waren, sluiten zich nu (jeugd); andere (moederschap) verschijnen, en daartoe moet je je leren verhouden. Dit brengt nieuwe referentiewaarden, nieuwe posities, nieuwe manieren van participatie op bepaalde gebieden met zich mee, en brengt de referentiewaarden, posities en participatie in oude levenssferen aan het wankelen. De kern van de opgaven waar jonge moeders mee geconfronteerd worden, is dan ook het feit dat er sprake is van een verstoord evenwicht dat hersteld dient te worden. Het zoeken naar een zinvolle verhouding met het leven is de voornaamste “opdracht” welke aan alle opgaven van jonge moeders ten grondslag ligt.

Bovenstaande vormde als gezegd vooral de aanleiding om de kenmerken van opgaven verder te beschrijven. Opgaven zijn namelijk niet zo maar opdrachten of leventaken, maar het zijn opdrachten en leventaken die gepaard gaan met:

- Discrepanties/spanningen
- Behoeftigheid
- Zwaarte en moeite

In het onderstaande worden deze kenmerken van opgaven nader toegelicht.

Spanningen ontstaan door de verschuivingen in de levenssferen waarin jonge moeders participeren. Door de participatie in nieuwe levenssferen, worden zij geconfronteerd met nieuwe referentiewaarden waaraan voldaan dient te worden of die zij actief na willen streven. Spanningen kunnen ontstaan:

- wanneer het onmogelijk of moeilijk blijkt om aan die referentiewaarden te voldoen;
- wanneer referentiewaarden (van verschillende levenssferen) met elkaar in strijd blijken, zoals het geval is wanneer je jezelf nuttig wilt maken op de arbeids-

- markt, maar ook volledig beschikbaar wilt blijven voor je kindje (met name binnen de opgave levensinrichting van belang);
- wanneer participatie op het ene domein, of het nastreven van referentiewaarden op dat ene domein, de vervulling van behoeften op een ander domein in de weg zitten. Zo vervult participatie op het domein arbeid de behoefte aan sociaal contact. De keuze om thuis voor je kind te zorgen, zorgt er dan voor dat op een andere levenssfeer behoefte ontstaat.

Behoeftigheid vormt – ook los van het soort discrepantie die er binnen een opgave bestaat – een wezenlijk bestanddeel van opgaven. Jonge moeders formuleren tekorten, gemis en verlangens in de opgaven waar ze voor staan. Deze behoefte is gelaagd en complex. Met “gelaagd” wordt bedoeld op de ongelijksoortigheid van behoeften. De behoefte die zich manifesteert bij de jonge moeders, lijkt gekenmerkt te worden door diverse niveaus van diepgang.

Er is behoefte die een concretisering lijkt van referentiewaarden: denk aan werk, een diploma, een partner. Hoewel dergelijke zaken ook intrinsieke waarde hebben, zijn ze eveneens een middel om andere, meer abstracte, doelen te bereiken, zoals de wens om eigen geld te verdienen, een stabiele basis te creëren, onafhankelijk te zijn. Daarnaast is er behoefte die minder concreet is en referentiewaarden overstijgt, zoals de behoefte aan liefde, aandacht, respect, waardering. Er kan – in navolging van Van Heijst (2005) – dus een onderscheid worden aangebracht in oppervlakte- en diepte-structuur van behoefte.

Met de “complexiteit” van behoefte wordt gerefereerd aan de verwevenheid van tekorten, gemis en verlangens. Het slaat terug op het feit dat participatie op het ene domein, de vervulling van referentiewaarden op een ander domein (on)mogelijk kan maken én op het feit dat behoeftebevredesting niet in een causale relatie tot uitdrukking kan worden gebracht.

Tot slot zijn er wensen en behoeften welke persoonlijk zijn, en die voor de jonge moeders niet in het licht staan van referentiewaarden. De wens om sociale contacten op te doen bijvoorbeeld, of een kinderdagverblijf te beginnen omdat je zo dol bent op kinderen. Dit zijn persoonlijke verlangens, welke niet expliciet normatief geladen zijn, zoals de behoefte die verbonden is aan referentiewaarden dat wel is.

Mijns inziens is het van groot belang om deze kenmerken van behoefte te benadrukken, aangezien daarmee ook de complexiteit van de opgave benadrukt wordt: het gaat er niet alleen om dat jonge moeders praktisch in staat worden gesteld om hun leven opnieuw in balans te brengen, maar wel dat zij dat kunnen doen zonder dat de diepte-structuur van behoefte over het hoofd wordt gezien, en zonder gevoelens van tekortschieten, miskenning of falen te ervaren.

Tot slot gaan de opgaven gepaard met zwaarte en moeite. De bovenbeschreven spanningen en complexiteit en gelaagdheid van behoefte, maken al duidelijk dat een opgave niet eenvoudig is op te lossen. Zij heeft haar weerslag op het dagelijks leven, en leven met die opgave is zwaar en moeizaam, en/of het oplossen ervan is eveneens een moeilijke weg.

8.3.2 Inhoud: met welke opgaven kampen jonge moeders?

In de data tonen zich drie opgaven, die elk de bovenstaande conceptuele kenmerken bevatten.

Levensinrichting

De opgave levensinrichting kent twee varianten. De eerste variant wordt gekenmerkt door het feit dat het dagelijks leven, de dagelijkse structuur en routines, er met de zwangerschap en geboorte van je kind, heel anders uit komen te zien. Wat duidelijk uit de verhalen van jonge moeders naar voren komt, is dat zij in meerdere levenssferen actief worden: waar hun leven zich voorheen voornamelijk afspeelde in de sfeer van jeugd en maatschappelijke instituties, komt er nu een nieuwe levenssfeer bij, die van het moederschap. Daardoor worden meerdere referentiekaders – met bijbehorende referentiewaarden – aangereikt, die zich niet altijd gemakkelijk tot elkaar verhouden. Zo domineren in de levenssfeer maatschappelijke instituties de referentiewaarden van het ontwikkelen van maatschappelijke waarde en zelfontplooiing, maar domineert in de levenssfeer moederschap de referentiewaarde die zegt dat moeders altijd beschikbaar moeten zijn voor hun kind. Er ontstaat dus een spanning: moeders willen van alles ten aanzien van de dagelijkse inrichting van hun leven (moeder zijn, werken, zich ontplooiën), maar ontdekken dat deze zaken zich principieel en praktisch niet goed laten combineren. Ze worden hierdoor gedwongen een keuze te maken, voor hun gevoel een keuze voor het belang van het kind, waardoor zij “tekort” schieten. Achter de gesignaleerde spanning om participatie in diverse domeinen met elkaar in evenwicht te brengen, komt ook behoefte voort. Immers: de keuze om fulltime te moederschap kan bijvoorbeeld resulteren in een behoefte aan sociaal contact, zelfstandigheid, vrijheid, tijd voor jezelf, et cetera. Bij deze opgave is er dus resumerend sprake van een spanning tussen twee of meer domeinen. Deze opgave bestempel ik als een negatieve opgave.

De tweede variant betreft moeders die niet zozeer een spanning tussen domeinen ervaren, maar op domeinen. Dit zijn moeders bij wie de referentiekaders, behoeftigheden en posities van diverse domeinen niet botsen. Ze zijn bijvoorbeeld principieel van mening dat moederschap en werk zich prima laten combineren. Ze zijn er echter nog niet in geslaagd om dit te verwezenlijken. Hier zit dus een spanning tussen wens- en werkelijkheid. Meer dan bij de eerste variant ligt er hier dus een duidelijke opdracht, een taak voor de jonge moeders, en derhalve bestempel ik deze opgave dan ook als een positieve opgave omdat er een minder sterk gevoel van tekortkomen/tekortschieten of gemis aan ten grondslag ligt.

De zwaarte en moeite schuilen in de alledaagse routines en structuur van het dagelijks leven: de verveling van hele dagen thuis zitten; de stress van het combineren van zorgtaken en huiswerk, een baan; het gevoel van “onvrij” zijn dat ontstaat doordat je voortdurend de zorg voor een kind draagt.

Moederschap

De opgave moederschap heeft van doen met de vragen, problemen, adviezen waarmee het opvoeden van jonge kinderen gepaard gaat en de strategieën die jonge moeders hanteren om hiermee om te gaan. De zorgen die daarbij aan bod komen, betreffen:

- Het gezinsfunctioneren: dit betreft zorgen over de band van de moeder met haar kind, de aan- /afwezigheid van een biologische vader, de gezinssamenstelling en de omstandigheden waaronder het gezin is ontstaan, waardoor het creëren van een veilige thuishaven onder druk komt te staan.
- Het moederen: dit betreft de opvoeding en educatie van de kinderen.

Ten aanzien van beide thema's worden referentiewaarden genoemd: de moeders hebben duidelijke beelden bij wat zij het ideale gezinsfunctioneren vinden en hoe moederen er uit zou moeten zien. Ook worden waarden benoemd die specifiek met een van de drie opvoedingstaken verbonden zijn die Ruddick benoemt. De jonge moeders denken bijvoorbeeld bewust na over de normen en waarden die zij hun kindje bij willen brengen (zie ook §4.2.2). Daarbij zijn de twee thema's wel met elkaar verbonden: als het gezinsleven niet goed functioneert, moet in het moederen wel een manier gevonden worden om hiermee om te kunnen gaan.

Jonge moeders twijfelen aan de vraag of ze wel aan de ideaalbeelden met betrekking tot het moederschap en het gezinsleven kunnen voldoen. Daarbij is het opmerkelijk dat de minste zorgen bestaan rondom opvoedingsgerelateerde kwesties. Vaker komt het voor dat moeders zich zorgen maken over de samenstelling van het gezin. Bij afwezigheid van een papa bijvoorbeeld is het ideaal van een gezinsleven buiten beeld.

Net als in de vorige opgave, spelen referentiewaarden dus een belangrijke rol. Hier is er echter geen sprake van dat referentiewaarden onderling botsen, of dat de keuze voor een bepaald referentiekader in behoefte resulteert. Wel is er een discrepantie tussen datgene wat meiden nastreven en goed vinden en de mogelijkheden die zij hebben om deze referentiewaarden te verwezenlijken. Ook hier dus spanningen in referentiewaarden, maar met een andere oorzaak. Omdat hier tekortschieten of een gevoel van falen erg belangrijk is, formuleer ik dit weer als een negatieve opgave.

Ook is een duidelijke – persoonlijke en normatieve – behoefte te zien in deze opgave. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de aanwezigheid van een man in je leven. Deze man is niet alleen belangrijk omdat hij een vader voor je kind kan zijn (normatief), maar ook omdat daarmee de jonge moeder liefde en steun toevallen (persoonlijk). Ook is er behoefte aan bevestiging in het moederschap en gezinsleven, iets dat gezien de ervaringen van “falen” die enkele jonge moeders verwoorden geen verrassing is.

Zwaarte en moeite in deze opgave bestaan er uit dat opvoedingskwesties je soms voor vragen of problemen plaatsen waar je je geen raad mee weet, of dat verwachtingen aan je moederlijke activiteiten worden gesteld waar je niet aan kunt voldoen. Bij afwezigheid van een stabiele gezinssituatie staan jonge moeders er ook nogal eens alleen voor: het rennen en vliegen van oppas naar werk en van werk naar school, komt volledig op jouw schouders, de zorgen en vreugdes van je kind kunnen dan niet gemakkelijk gedeeld worden. Ook dat maakt het moederschap zwaar.

Positionering

De opgave positionering heeft betrekking op sociale relaties en de veranderingen die daarin optreden nadat jonge meisjes zwanger blijken. In al deze veranderingen lijken twee soorten verstandhoudingen op het spel te staan:

- Een sociale relatie, welke betrekking heeft op de rollen die mensen innemen in hun positie als moeder, dochter, vriendin.

- Een morele betrekking, welke betrekking heeft op de wederzijdse morele aanspraken die mensen op elkaar kunnen doen en normatieve verwachtingen die zij aan elkaar stellen.

Als het gaat om sociale relaties, dan wordt – echter zeer sporadisch – duidelijk uit het data dat actoren door de zwangerschap een nieuwe rol krijgen: dochters worden zelf moeder, ouders worden opa en oma. Voor beiden is het moeilijk om de taken op zich te nemen die bij de betreffende rol horen. Een verschijnsel dat overigens ook gesignaleerd is in de literatuur over tienermoederschap. Diverse auteurs wijzen er op dat door de verandering in rollen van de jonge moeder en haar omgeving onderlinge conflicten en spanningen kunnen ontstaan (zie bijvoorbeeld Letourneau *et al.*, 2004; Logsdon *et al.*, 2002; Moore & Brooks-Gunn, 2002). Bij morele betrekkingen staan niet de taken die bij een nieuwe rol als moeder of grootouder horen op het spel, maar wel het feit dat met de zwangerschap niet voldaan wordt aan normatieve/morele verwachtingen van ouders jegens hun kinderen, partners jegens elkaar.

Binnen de opgave positionering zijn, in tegenstelling tot de voorgaande, geen heldere referentiewaarden te vinden, in de betekenis van waarden en normen die in een bepaalde culturele context wenselijk worden geacht en die door de moeders nastrevenswaardig worden geacht. Wel zorgen de “rolverwachtingen” en “morele verwachtingen” die ten aanzien van actoren in een specifieke positie gesteld worden voor spanningen die vergelijkbaar zijn met de spanningen uit de eerdere opgaven. Door de omgeving worden er immers bepaalde verwachtingen aan tienermeiden gesteld. De zwangerschap hoort (over het algemeen) niet in dit rijtje verwachtingen en maken ze moeilijker te verwezenlijken waardoor de relatie tussen actoren en een jonge moeder gemakkelijker op gespannen voet kan komen te staan. De spanningen rondom de bekendmaking van de zwangerschap (zie §3.3) zijn hier een illustratie van. De morele spanning in de betrekking tussen mensen lijkt daarbij duidelijk dominanter aanwezig in de data dan de sociale spanning tussen nieuw ontstane rollen. Ook hier gaat het dus om normatieve referentiekaders die niet bereikbaar lijken en ook hier steekt behoefteigheid de kop op. Wanneer sociale relaties en morele betrekkingen op de tocht staan, ervaren de jonge moeders een gemis aan liefde en acceptatie, en ook hier is dus sprake van een zekere behoefteigheid.

8.4 Een nieuw perspectief op de “problemen” van jonge moeders

In dit hoofdstuk is uiteengezet dat de concrete en praktische problemen van jonge moeders niet op zichzelf staan. Natuurlijk zijn er vrouwen die alleen op zoek zijn naar een huis, hulp bij financiën of naar kinderopvang, en voor wie een aansluitend praktisch en concreet hulpaanbod voldoende is. Ook onder de respondenten en forumleden die in dit onderzoek betrokken waren, bevonden zich moeders wier problemen niet verder reikten dan concrete en praktische vragen. Door alleen deze problemen aan te halen als het gaat over de problematiek van het jonge moederschap, wordt echter niet het hele verhaal verteld. Op jonge leeftijd moeder worden vraagt veel meer van meisjes en vrouwen dan alleen het op orde krijgen van de praktische en materiële zaken, die zij op dat moment ontberen. Het moederschap zet het leven op zijn kop, wringt soms met bestaande structuren en opvattingen en brengt daarmee ook spanningen en behoefteigheid

met zich mee. Dit alles vraagt van jonge moeders dat zij zich leren verhouden tot dit nieuwe en onverwachte leven. In bovenstaande zijn de problemen, spanningen en behoefteigheid die de jonge moeders in ons onderzoek verwoordt geherinterpreteerd als onderdeel van opgaven. Dit denken in termen van opgaven biedt een nieuw perspectief op het leven van jonge moeders, welke vooral mogelijkheden biedt voor een verbeterde aansluiting bij deze doelgroep.

In het voorgaande is verduidelijkt dat opgaven gepaard gaan met behoefteigheid. Het zijn onder andere de kenmerken van deze behoefteigheid die het mogelijk maken een betere aansluiting te vinden bij jonge moeders. Om te beginnen is betoogd dat behoefteigheid een oppervlakte- en een dieptestructuur heeft. De vraag naar een huis en financiën bijvoorbeeld, zijn voorbeelden van behoeften die tot de oppervlaktestructuur gerekend kunnen worden. Het betreft hier concrete en urgente behoeften, die gemakkelijk vertaald kunnen worden in een hulpverleningsvraag. Anders is dat voor de dieptestructuur van behoefteigheid. Deze betreft meer fundamentele en minder concrete behoeften, bijvoorbeeld aan zelfstandigheid, autonomie, of waardering en respect. Wat met het concept opgaven inzichtelijk wordt, is dat deze behoeften veelal niet los staan van elkaar, maar samen een complex geheel vormen, waarbij achter concrete vragen, diepere behoeften en spanningen kunnen schuilgaan. In het voorgaande zijn voorbeelden daarvan genoemd, zoals situaties waarin achter een vraag naar huisvesting een verlangen naar autonomie en waardering schuilgaat. Daarnaast is duidelijk geworden dat door de participatie in diverse levenssferen, de vervulling van behoeften soms in het gedrag kan komen, doordat zij botsen met referentiewaarden bijvoorbeeld, of wanneer behoeftevervulling in de ene levenssfeer in het gedrag komt door de participatie in een andere levenssfeer. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer jonge moeders trachten om zorg en arbeid/studie met elkaar te combineren. Hulpbieders die zich in hun hulp alleen beperken tot de eerste en concrete vraag die een jonge moeder stelt, voldoen dan ook waarschijnlijk niet (altijd) aan al hun behoefteigheid. Immers, een behoefte aan autonomie wordt met woonruimte niet per definitie opgelost, zoals ook het zorgdragen voor kinderopvang de spanningen rondom het combineren van werk en zorg niet altijd verlicht. Het is voor hulpbieders dus van belang om zich ervan bewust te zijn dat latente behoeften en spanningen verborgen kunnen zijn achter de eerste, concrete hulpvraag. Overigens is in het vorige hoofdstuk reeds een aantal punten beschreven waarop hulpverlening er niet in slaagt aan te sluiten bij de jonge moeders, welke met deze kennis over opgaven beter begrepen kunnen worden. In het bijzonder denk ik daarbij aan de situaties waarin impliciete hulpvragen onbeantwoord bleven (zie §7.5): met behulp van het concept opgaven wordt duidelijk dat op de acute en urgente behoefteigheid van een jonge moeder op dat moment wel wordt ingegaan, maar dat de achterliggende behoefteigheid over het hoofd wordt gezien.

Een volgend punt hangt daarmee samen, namelijk het gegeven dat behoefteigheid ook complex is. Hiermee refereer ik aan de verwevenheid van behoefteigheid. Het slaat terug op het feit dat participatie in de ene levenssfeer, de vervulling van referentiewaarden en behoeften in een andere sfeer (on)mogelijk kan maken. Behoeftigheden kruisen elkaar, vragen soms meer dan één “oplossing” of zitten elkaar in de weg. De behoefte om te werken en sociale contacten op te doen bijvoorbeeld, kan botsen met de behoefte om zo veel mogelijk tijd samen met je kind door te brengen en de waarde om

er als moeder zoveel mogelijk voor je kind te zijn. Ook dit is iets waar hulpbieders rekening mee kunnen houden: wanneer aan de ene vraag “gesleuteld” wordt, heeft dat consequenties voor andere levenssferen, behoeften en referentiewaarden.

Het voornaamste punt waarop het concept opgaven echter nieuwe inzichten geeft, is de normativiteit die er aan ten grondslag ligt. Referentiewaarden, datgene wat jonge moeders nastrevenswaardig achten, spelen een belangrijke rol in opgaven en kennen een sterk normatieve lading, ook voor de jonge moeders zelf. Het betreft immers doelrichtingen die “goed” of “waardevol” geacht worden, en die mede onder invloed van een specifieke maatschappelijke context tot stand zijn gekomen. Verderop zal dit – in de analyse van erkenning – nog uitgebreider aan bod komen. De voorgaande analyse heeft echter laten zien dat deze normatieve aspecten het kader vormen van waaruit opgaven zich vormen en hulpvragen gesteld worden. Om deze opgaven en hulpvragen te begrijpen, is het behulpzaam als hulpbieders zich rekenschap geven van deze achtergrond en niet slechts instrumenteel redeneren als antwoord op hulpvragen.

In het voorgaande, en ook in eerdere hoofdstukken, is reeds een beeld geschetst van het referentiekader van de jonge moeders uit de onderzoeksgroep. De referentiewaarden die beschreven zijn, lijken redelijk traditioneel. Daarmee wordt bedoeld dat de jonge moeders waarden nastreven die overeenstemmen met waarden zoals die ook in de samenleving relevant worden geacht, zoals het belang van zelfontplooiing en zelfredzaamheid en daarmee dus minder “deviant” zijn dan op grond van de literatuur over tienermoederschap verwacht zou kunnen worden.

Tot slot wil ik op deze plaats kort ingaan op de theoretische invalshoek die ik heb gebruikt bij het analyseren van het concept opgave, namelijk de theorie over zelfregulatie. Het concept *referentiewaarden*, is het voornaamste element dat ik aan deze theorie ontleend heb om opgaven op begrip te krijgen. In bovenstaande echter, zal de lezer wellicht nog meer overeenkomsten kunnen ontdekken tussen de analyse die ik maak van opgaven, en de mechanismen welke in zelfreguleringstheorieën worden beschreven. Neem het element “zwaarte” in opgaven. Carver en Scheier (1981) stellen dat het al dan niet slagen of falen in het bereiken van doelen, gepaard gaat met emoties. Het slagen of falen veroorzaakt een algemene emotionele reactie (blijdschap, frustratie, depressiviteit), maar het specifieke karakter van deze reactie hangt af van de interpretatie van het slagen of falen. Het betreft bijvoorbeeld de vraag waar dit slagen of falen aan wordt toegeschreven: aan jezelf of aan anderen? Hier hangen emoties zoals zelfachting en rancune mee samen. Deze elementen vertonen gelijkenissen met bijvoorbeeld de “zwaarte” van de opgaven, maar ook met gevoelens van succes en falen.

Ook op andere punten lijken er soortgelijke begrippen te worden gebruikt. Ook Carver en Scheier (1981) stellen bijvoorbeeld dat referentiewaarden weerspiegeld kunnen worden in behoefteigheid (“Desires represent standards”, Carver & Scheier, 1981, p. 120) en zij onderscheiden eveneens een “hierarchy of standards”, welke overeenkomsten vertoont met de oppervlakte- en dieptestructuur van behoefteigheid die ik onderscheid.

Deze inzichten uit de zelfreguleringstheorie heb ik niet expliciet op het concept opgaven betrokken, omdat het concept en de processen die ik hier analyseer geheel andere zijn dan die welke centraal staan in zelfreguleringstheorieën. Mijn interesse ten aanzien van het leven van de jonge moeders was niet zozeer gericht op de bewuste of onbewuste “stuurmanskunst” die zij tentoonspreiden, waar zelfreguleringstheorieën vooral

over gaan, maar heeft vooral betrekking op de interpretatie van de moeilijkheden waar zij tegenaan lopen in het moederschap en de conflicterende behoeften en belangen waar zij soms mee worstelen. Hoewel enkele van de hier beschreven mechanismen ook te herkennen zijn in andere theorieën of invalshoeken, is er hier dus gekozen voor een eigen conceptualisering waarmee ik deze mechanismen op begrip breng, waardoor zij ook een eigen betekenis krijgen toegekend. Overigens valt er daarbij nog veel op te helderen aan het concept opgaven. Zo zou het interessant zijn om te verkennen of de structuur van opgaven zoals ik deze hier schets, eveneens zichtbaar wordt bij andere groepen zoals oudere moeders; om in kaart te brengen hoe de inhoud van opgaven kan wisselen; of om de diverse elementen verder te nuanceren en aan te vullen op basis van meer gericht verzamelde data welke zich vooral richt op het in kaart brengen van opgaven.

In paragraaf 6.2 is aan de orde gekomen dat jonge moeders van mening zijn dat een steunend netwerk van cruciaal belang is in hun leven. Zonder een dergelijk steunend netwerk “had ik het niet gered”, aldus de moeders. Daarbij is ook al aan de orde gekomen dat niet iedere actor op een even grote waardering kan rekenen en van even groot belang is voor de respondenten en forumleden. Waardoor die waardering wordt bepaald is niet in hoofdstuk 6 aan bod gekomen, en de belofte om hier aandacht aan te besteden wordt in het onderstaande ingelost. In dit hoofdstuk wordt een schets gegeven van de hulp en steun die de jonge moeders ontvangen. Hoewel er onder de term *social support* veel literatuur is verschenen over de steun die uit kan gaan van informele sociale netwerken, is deze literatuur in dit onderzoek niet richtinggevend geweest voor de analyse van hulp en steun. In deze studie is ervoor gekozen om vanuit het perspectief van de jonge moeder, zonder voorafgaande conceptualisering van support, in kaart te brengen welke ondersteuning waardevol wordt gevonden. De bevindingen vertonen overeenkomsten met bestaande conceptualisering van social support, maar kunnen beter geduid worden met een nieuwe conceptualisering van hulp en steun, waarin andere accenten worden gelegd dan in de bestaande theorieën rondom social support. In het navolgende wordt toegelicht op welke punten de analyse overeenkomsten vertoont met bestaande conceptualisering, en op welke punten nieuwe concepten zijn toegevoegd. Mede dankzij deze nieuwe concepten hoop ik ook een bijdrage te kunnen leveren aan de theorievorming rondom hulp en steun door informele netwerken.

Dit hoofdstuk start met een theoretische schets van het concept *social support*. De literatuur over social support is zeer uitgebreid en het doel is hier niet om een volledig overzicht te geven van relevante studies en theorieën op dit terrein. Deze schets wordt gegeven zodat de bevindingen met betrekking tot hulp en steun afgezet kunnen worden tegen dit breder kader. Doel daarvan is enerzijds om de huidige studie te positioneren binnen de bestaande literatuur, anderzijds is een schets van dit theoretisch kader behulpzaam om te laten zien op welke punten deze studie ondersteuning vindt voor bestaande conceptualisering, en waar zij een aanvulling daarop geeft. De focus zal in dit hoofdstuk steeds liggen op de hulp en steun die verleend worden binnen informele netwerken, maar professionele vormen van hulp en ondersteuning blijven niet buiten beeld. Tot slot wordt ingegaan op de aansluiting van hulp en steun bij de eerder geschetste opgaven. Als hulp en steun zo cruciaal zijn, dan is het immers ook van belang om stil te staan bij de vraag hoe deze hulp en steun jonge moeders kunnen ondersteunen in de opgaven waar zij voor staan.

9.1 Een theoretische notie van social support

De aandacht zal zich in deze paragraaf richten op de bestaande conceptualisering van het concept social support en de kennis en inzichten die hieromtrent zijn opgedaan. In de volgende paragraaf zal worden teruggegrepen op deze conceptualisering, wanneer de bevindingen met betrekking tot hulp en steun worden gepresenteerd. Tevens zal daarbij duidelijk worden waarom de nieuwe conceptualisering van hulp en steun die in

deze studie gepresenteerd wordt, een aanvulling vormt op bestaande theorievorming over social support.

9.1.1 Conceptualisering

Social supporttheorieën hebben hun fundament in bredere sociologische theorievorming, zoals de *social exchange theory* en *attachmenttheory* (Vaux, 1988; zie ook Hinson Langford, Bowsher, Maloney & Lillis, 1997). Binnen de theorievorming over social support is een drietal stromingen te onderscheiden, die elk vanuit een eigen focus social support bestuderen.

Een eerste aandachtsgebied van social support theoretici en onderzoekers betreft de *social embeddedness* van individuen (Barrera, 1986, p. 415), waarbinnen met name de sociale netwerkbenadering (zie Vangelisti, 2009; Burleson, Albrecht, Goldsmith & Sarason, 1994; Barrera, 1986) dominant is. Support wordt hier gerelateerd aan de mate waarin individuen opgenomen zijn in een groep. Veel aandacht gaat daarbij uit naar structurele kenmerken van dat netwerk, zoals omvang en frequentie van contacten met personen uit het netwerk. Een belangrijke tekortkoming van deze benadering is echter dat dergelijke structurele kenmerken weinig onthullen over de werking van social support. Bovendien garandeert de aanwezigheid van een netwerk ook niet dat social support verleend wordt (Barrera, 1986).

Een tweede aandachtsgebied verschaft een psychologisch perspectief op social support, en bestudeert vooral de percepties van individuen met betrekking tot de beschikbaarheid van support en hun tevredenheid daarover (zie Vangelisti, 2009; Burleson, Albrecht, Goldsmith & Sarason, 1994; Barrera, 1986). Hierbij worden de hoeveelheid en/of de soort support die mensen ontvangen (*received support*) of waarnemen (*perceived support*) in kaart gebracht (Vangelisti, 2009, p. 40).

Het derde aandachtsgebied ten slotte, bestudeert social support als onderdeel van interacties die plaatsvinden binnen sociale relaties (Burleson, Albrecht, Goldsmith & Sarason, 1994, p. xvii, zie ook Vangelisti, 2009; Barrera, 1986). *Enacted support*, het verbaal en non-verbaal gedrag dat individuen vertonen als ze iemand ondersteunen, neemt hierbij een belangrijke plaats in.

De definitie en operationalisering van social support kennen weinig uniformiteit en diverse auteurs hebben in literatuuroverzichten aandacht besteed aan de conceptualisering van social support (zie bijvoorbeeld Vangelisti, 2009; Hinson Langford *et al.*, 1997; Barrera, 1986; Veiel, 1985). Binnen deze supportliteratuur – en dat gebeurt dwars door de drie stromingen heen – zijn diverse typologieën te vinden, die een onderscheid maken naar vormen van support. De indelingen en benamingen verschillen, maar vertonen inhoudelijk veelal grote overeenkomsten, hoewel de definities van bepaalde vormen van steun uiteen kunnen lopen (zie ook Vaux, 1988). In onderstaande is een indeling opgenomen naar social supportvormen, waarnaar in diverse artikelen wordt verwezen. Het betreft de indeling van House (1981, p. 24-25, zie ook Hinson Langford *et al.*, 1997, p. 96-97 en voor aanverwante indelingen bijvoorbeeld Veiel, 1985), die een onderscheid maakt naar:

1. Emotionele steun: Het verschaffen van zorg, empathie, liefde, vertrouwen, respect, achting en het gevoel “ergens bij te horen”.

2. Instrumentele steun: Het verschaffen van tastbare goederen en diensten.
3. Informatieve steun: Het verschaffen van informatie, veelal om problemen op te lossen.
4. Evaluerende steun: Het verschaffen van informatie ten behoeve van zelfevaluatie, in plaats van probleemoplossing.

Zoals ik verderop zal betogen, liggen in een dergelijke indeling en conceptualisering van support impliciet twee dimensies besloten. Een die vooral betrekking heeft op het probleemgerichte en probleemoplossende element van steun, en een die vooral uitdrukking geeft aan de waardering van de steungever voor de steunontvanger en de relatie tussen beiden. Deze relatie tussen steunontvanger en steungever, krijgt in de social supportliteratuur een belangrijke rol toegekend. Zo zijn er auteurs die social support uitsluitend in termen van relaties definiëren en operationaliseren. Cobb (1979, in House, 1981, p. 16) definieert social support bijvoorbeeld als informatie die een individu ontvangt over de mate waarin hij geliefd is, geacht wordt en tot een sociaal netwerk behoort. Materiële hulp wordt door hem niet tot de support gerekend, waarmee de probleemgeoriënteerde dimensie van support naar de achtergrond lijkt te verdwijnen.

Overigens wordt het belang van de relationele context waarbinnen social support plaatsvindt in alle stromingen erkend. Social support vindt immers plaats binnen interacties en relaties, en wederkerigheid wordt door diverse auteurs als een belangrijk kenmerk van social support beschreven. House (1981, p. 29) verwoordt dit als volgt: “Thus flows of social support occur primarily in the context of relatively stable relationships, rather than fleeting interactions among strangers”. Interessant is echter dat deze relationele context, hoewel dit vanzelfsprekend met name wordt betoogd door auteurs die enacted support onderzoeken, ook van invloed lijkt op de interpretatie van (de ervaren) support. Zo wordt in de literatuur gewezen op het feit dat kenmerken van relaties het geven of ontvangen van steun kunnen vergemakkelijken en bemoeilijken (House, 1981, p. 93). Ook wijzen auteurs op het feit dat sociale relaties in zichzelf al steunend kunnen zijn en dat de interpretatie van social support door de hulpontvanger ook binnen de context van die relaties gezien moet worden (zie bijvoorbeeld Vangelisti, 2009; Burleson, Albrecht & Sarason, 1994; Vaux, 1988; Veiel, 1985, House, 1981). Een interessant voorbeeld dat dit gegeven illustreert is de observatiestudie van Cutrona en Suhr (1994) naar communicatie van social support bij getrouwde koppels. Echtgenoten werd in deze studie gevraagd om twee rollen aan te nemen, de rol van hulpontvanger en ondersteuner, waarna zij vragenlijsten invulden die onder andere de perceived social support in kaart brachten. Daaruit bleek dat de determinanten van perceived support bij vrouwen en mannen verschilden, waarbij het vooral interessant is dat het oordeel van de mannen over de ontvangen support niet beïnvloed werd door de uitgewisselde support, maar door hun eigen stemming en de kwaliteit van de huwelijksrelatie. Meer nog dan het ondersteunend handelen, domineert de relatie dus de interpretatie van de ontvangen steun. Social support is in de literatuur een begrip dat, wanneer het geoperationaliseerd wordt, dus ook relaties “meet” (Metts, Geist & Gray, 1994, p. 233/235). Verderop zal uitgebreider bij de betekenis van deze constatering worden stil gestaan.

9.1.2 De betekenis van support

De veronderstelde positieve gevolgen die er van steunende sociale netwerken uitgaan op het lichamelijk en psychisch welzijn van individuen vormen een belangrijk onderwerp van studie in de social supportliteratuur. De gevolgen van social support zijn onderwerp van onderzoek in alle drie de voornoemde stromingen en velerlei positieve gevolgen van support worden beschreven. In de overzichtsstudies van Vangelisti (2009) en Hinson Langford *et al.* (1997) wordt onder verwijzing naar empirisch onderzoek gesteld dat social support positief verbonden is met tal van verschijnselen, waarbij echter vooral de relevantie van social support voor fysieke en mentale gezondheid naar voren komt. Hoe dit verband precies in elkaar zit, is echter onderwerp van discussie en komt bijvoorbeeld aan de orde in de publicaties van Vaux (1988), Barrera (1986) en House (1981). Daaruit kan opgemaakt worden dat in de social supportliteratuur een direct effect van social support wordt onderscheiden van een meer indirect effect, ook wel het “buffering effect” genoemd. Het model dat “main effects” centraal stelt gaat ervan uit dat social support direct invloed heeft op ervaren stress of gezondheid. In het model van de “buffering effects”, modereert social support de invloed van stress op gezondheid. Dit verschijnsel van buffering wordt volgens House (1981) in de literatuur als voornaamste voordeel van social support beschouwd, maar Vaux (1988) concludeert op basis van literatuuroverzichten dat er eigenlijk geen duidelijkheid is over de vraag welk model het meest aannemelijk is. Barrera (1986, p. 421 e.v.) schetst een aantal verschillende hypothesen over de relatie social support en het omgaan met stressvolle gebeurtenissen:

- De hypothese dat social support positief correleert met stress, waarbij verondersteld wordt dat stressvolle gebeurtenissen ertoe leiden dat mensen meer support ontvangen.
- De hypothese dat social support negatief correleert met stress, waarbij verondersteld wordt dat de aanwezigheid van support ertoe leidt dat mensen minder stress ervaren of minder stressvolle gebeurtenissen meemaken.
- De hypothese dat social support positief correleert met distress, waarbij support mogelijk negatieve gevolgen heeft voor het welzijn van mensen.
- De hypothese dat social support negatief correleert met distress, waarbij support een bijdrage levert aan het welzijn van personen die met bepaalde stressvolle gebeurtenissen worden geconfronteerd.

De meeste ondersteuning wordt volgens Barrera gevonden voor de laatste hypothese. In de onderhavige studie ligt de focus niet op de vraag in hoeverre support correleert met welzijn, relevant is echter wel dat bovenstaande schets illustreert dat er diverse theorieën zijn over de vraag hoe social support eigenlijk werkt en welk mechanisme er aan ten grondslag ligt. De aanwezigheid van netwerken ten tijde van stress kan behulpzaam zijn om hiermee om te gaan (zie hypothese 4), maar deze netwerken kunnen bijvoorbeeld ook preventief werken (zie hypothese 2). In de literatuur worden meer gedetailleerde beschrijvingen gegeven van de manier waarop deze mechanismen werken. Vangelisti (2009) beschrijft bijvoorbeeld dat de relaties die mensen onderhouden met hun netwerk, hen een positief gevoel over zichzelf geven, waardoor hun vermogen tot coping wordt vergroot. Let wel: ook hier is de relationele context dus doorslaggevend. Veiel (1985, p. 159) maakt een onderscheid tussen alledaagse support en support ten

tijde van crises, een onderscheid dat onder andere noemers vaker gemaakt wordt in de literatuur. House (1981) bijvoorbeeld onderscheidt probleemgeoriënteerde van algemene support. Veel stelt vervolgens dat de continue aanwezigheid van een steunend netwerk een bijdrage kan leveren aan persoonlijkheidskenmerken van individuen, waardoor zij beter om kunnen gaan met stressvolle gebeurtenissen. Ten tijde van crises zou echter de vorm van de support belangrijker zijn en afhankelijk zijn van het soort crisis dat ervaren wordt. Welke vorm van support meest waardevol is, hangt dus mede af van de situatie waarin mensen zich bevinden en de problemen waar zij mee te maken krijgen (House, 1981).

Zoals de hierboven beschreven hypothesen reeds suggereren, is er in de literatuur ook aandacht voor de negatieve gevolgen van social support. Social support kan een aantasting betekenen van de zelfachting van individuen, kan hen confronteren met incompetenties, het kan mensen (te) afhankelijk maken van anderen en resulteren in een negatieve schuldenbalans (waarbij de ontvanger van steun zich verplicht voelt iets terug te doen richting de gever) (Bolger, Zuckermann & Kessler, 2000 in Vangelisti, 2009).

9.1.3 Social support in de tienermoederliteratuur

De algemene theoretische perspectieven zoals deze in publicaties over social support naar voren komen, zijn ook herkenbaar binnen publicaties over social support aan de specifieke doelgroep jonge moeders. Ook voor deze doelgroep is onderzocht in hoeverre social support een positieve invloed heeft op het welzijn van jonge moeders, onder andere gedefinieerd in termen van sociaal-economische voorspoed en gezondheid. Aan social support wordt dan een grote waarde toegekend om de negatieve consequenties van jong moederschap te keren (zie ook hoofdstuk 1). Onderzoeken naar social support onder jonge moeders geven aanleiding om te veronderstellen dat er een positieve invloed uitgaat van de aanwezigheid van steunende netwerken op bijvoorbeeld stress (Thomson, 1986; Letourneau *et al.*, 2004), de maatschappelijke perspectieven van de jonge moeders (Furstenberg, 1978), de ouder-kindrelatie en ontwikkelingskansen van kinderen (Letourneau *et al.*, 2004; Nath, Borkowski, Whitman & Schellenbach, 1991) en ouderschapsstijl (Bunting & McAuley, 2004). In een artikel van Nath, Borkowski, Whitman en Schellenbach (1991) wordt een model uiteengezet (gebaseerd op Whitman, 1987) dat dieper ingaat op deze werking van social support. De veronderstelling is dat social support zowel een directe als indirecte invloed heeft op de ontwikkeling van kinderen van tienermoeders. De directe invloed wordt veroorzaakt doordat ouders van tienermoeders vaker betrokken zijn bij de zorg voor hun kleinkinderen. Door hun support hebben steunende actoren volgens dit model echter ook invloed op de ouderschapsstijl van jonge moeders, op hun mogelijkheden om zich aan te passen aan het moederschap (“personal-social adjustment”), op hun kennis over de ontwikkeling van kinderen en pedagogische vaardigheden, en op de gezondheid en voedingsstijl van de jonge moeder.

In de literatuur over social support aan jonge moeders lijken met name de sociale netwerkbenadering en de psychologische benadering te domineren. Zo hanteren Turner, Grindstaff en Phillips (1990) de definitie van *perceived support* in hun onderzoek naar de rol van social support bij ervaren gezondheidsproblemen en geboortecomplicaties bij tienermoeder en hun kinderen; kan de publicatie van Furstenberg uit 1978, waarin

bekeken wordt welke gezinssamenstelling de meest positieve invloed heeft op een jonge moeder, gerekend worden tot een sociale netwerkbenadering en tracht Henly (1997) zowel structurele als provisionele kenmerken van social support te gebruiken in haar studie naar de relatie tussen social support en welzijn van “African American and White Adolescent Mothers”.

De indeling naar soorten support, zoals deze hierboven is weergegeven, is eveneens nadrukkelijk aanwezig in de literatuur over hulp en steun aan jonge moeders. Zo is in hoofdstuk 1 reeds gerefereerd aan een indeling naar instrumentele, emotionele en economische steun (Henly, 1997); naar emotionele, bevestigende, informerende en instrumentele steun (Letourneau *et al.*, 2004) of naar emotionele, evaluerende, informerende en instrumentele steun (Secco & Moffat, 1994). Deze indelingen lijken zo op het eerste oog op elkaar, maar kennen ook in de literatuur over tienermoeders een aantal nuanceverschillen. In tabel 9.8 worden een aantal van deze indelingen naast elkaar gezet.

Tabel 9.8: Indelingen van social support in literatuur over tienermoeders

	Henly, 1997, p. 632/633, 637	Letourneau et al., 2004, p. 515	Secco & Moffat, 1994, p. 517	Boyce, Kay & Uitti, 1988, p. 1079
Instrumentele steun	Tastbare, concrete ondersteuning zoals kinderopvang.	Bijvoorbeeld kinderopvang	Investeringen van geld, tijd, arbeid.	Refereert aan directe hulp in de vorm van materiële dan wel tastbare ondersteuning.
Emotionele steun	Emotionele steun wordt vaak gedefinieerd als het antwoord op de vraag of de tiener iemand heeft om mee te praten.	Zorgende interacties	Achting, affectie, vertrouwen, bezorgdheid, luisteren.	Bestaat er uit dat een individu de wetenschap heeft dat hij/zij wordt geaccepteerd of geacht.
Informerende steun		Leren, feiten over ouderschapskwaliteiten	Advies, suggesties, informatie, richtlijnen.	Bestaat uit het geven van advies en cognitieve begeleiding.

Evaluerende steun		Bevestiging, feedback, sociale vergelijkingen.	Verschaft een individu feed-back en her-definities met betrekking tot zijn/haar levens-ervaringen.
Bevestigende steun		Positieve bekrachtiging	
Economische steun	Financiële hulp		

De grenzen tussen de diverse vormen van steun lijken niet altijd haarscherp. In de literatuur worden de verschillende vormen van steun verschillend gedefinieerd. Secco en Moffat (1994) en Boyce, Kay en Uitti (1988) bijvoorbeeld, rekenen achtung en bevestiging tot emotionele support, waar Henly (1997) deze elementen volledig buiten beschouwing laat en weer anderen (bijvoorbeeld Letourneau *et al.*, 2004) positieve bekrachtiging een aparte plaats geven, waarbij de scheidslijn met bijvoorbeeld evaluerende steun erg dun wordt. Ook binnen onderzoek naar social support aan jonge moeders is er, zo constateren diverse onderzoeken en literatuur reviews, dan ook sprake van een onduidelijke conceptualisering (zie Logsdon, Birkimer, Ratterman, Cahill & Cahill, 2002; Henly, 1997; Secco & Moffatt, 1994).

9.1.4 Positionering

De vraag is natuurlijk hoe in de onderhavige studie de hulp en steun die aan de orde komt in de data is geanalyseerd. Allereerst wil ik vooropstellen dat daarbij geen evaluerend perspectief is gekozen: de focus van de analyse lag niet op het in kaart brengen van de invloed die hulp en steun kunnen hebben op het welzijn of op de levenstrajecten van jonge moeders. Wel is getracht om op grond van de data te analyseren welke betekenis jonge moeders toekennen aan het netwerk dat hen omringt. Daartoe is een aantal vragen gesteld aan de data, namelijk: wie doet wat voor de jonge moeder, en hoe wordt dat door haar begrepen en gewaardeerd? Feitelijk worden in deze vraag de drie invalshoeken voor de bestudering van support verenigd, omdat (een deel van) het steunend netwerk in kaart wordt gebracht (wie), omdat aandacht wordt besteed aan *enacted support* (wat) en omdat naar de *perceived support* wordt gevraagd (waardering). Theorieën over support vormden echter niet het vertrekpunt voor de analyse, deze is – geheel volgens de traditie van de grounded theory – volledig op grond van de data tot stand gekomen. De empirische analyse geeft echter, zonder dat ik daarnaar op zoek was geweest, vooral aanleiding om een interactionistisch perspectief op social support te hanteren, waarin relaties – wellicht nog meer dan in de huidige literatuur het geval is – een cruciale rol spelen. In het onderstaande wordt dit nader beargumenteerd.

9.2 Ondersteunend handelen

Actoren die een belangrijke ondersteunende rol spelen in de verhalen van de respondenten en forumleden zijn ouders, schoonouders, biologische vaders, en in een aantal gevallen ook vriendinnen en familie die verder van de jonge moeder afstaat zoals ooms, tantes, zussen en nichtjes. Zoals eerder (zie hoofdstuk 6) ook al aan bod is gekomen, leert een eerste oppervlakkige beschouwing dat deze actoren veel doen voor jonge moeders (zie tekstbox F).

Tekstbox F

Woonopvang bieden	Adviseren in opvoedingskwesties
Meegaan naar de verloskundige	Een baby-uitzet geven
Aanwezig zijn bij de bevalling	Een luisterend oor bieden
Oppassen	De zwangerschap bekendmaken
Adviseren in besluitvorming	Samen een zwangerschapstest doen
Klussen in huis	Financiën (geld geven)

Van deze activiteiten lijkt een vanzelfsprekend soort ondersteuning uit te gaan: moeders zonder eigen woonruimte zijn geholpen als ze ergens gehuisvest kunnen worden; moeder met financiële zorgen zijn geholpen als ze een baby-uitzet krijgen; moeders met angst voor de uitkomst van een zwangerschapstest voelen zich gerustgesteld door de aanwezigheid van een ander... Met andere woorden: met dit handelen wordt een bepaald “probleemoplossend reservoir” ter beschikking gesteld. De boven beschreven activiteiten leveren immers een directe bijdrage aan de oplossing of het hanteerbaar, respectievelijk draaglijk maken van concrete en urgente problemen, en geven daarmee een antwoord op de wensen en behoeften op het niveau van de oppervlaktestructuur van behoefteigheid welke in het vorige hoofdstuk is onderscheiden van de dieptestructuur van behoefteigheid. Dergelijk handelen wordt ook als ondersteunend geïnterpreteerd door de jonge moeders. Nog preciezer kan dit handelen ingedeeld worden naar drie categorieën, te weten het bieden van hulp, advies en support. Hulp betreft het handelen waarbij actoren een deel van het probleem van de jonge moeder overnemen of oplossen, zoals het geval is wanneer zij woonopvang bieden, of de bekendmaking van de zwangerschap op zich nemen. Actoren geven advies wanneer zij hun kennis en ervaring – gevraagd dan wel ongevraagd – aanwenden om een probleem op te lossen, een besluit te nemen of een jonge moeder raad te geven. Support, tot slot, bestaat uit het bieden van troost of een bemoedigend woord. Deze vorm van handelen is het minst “probleemoplossend” in die zin dat problemen er niet direct door verdwijnen of opgelost worden, maar support kan wel helpen om deze problemen hanteerbaar te maken.

Tabel 9.9: Vormen van probleemoplossend handelen

Hulp	Het handelen waarbij actoren een deel van het probleem van de jonge moeder overnemen of oplossen, zoals het geval is wanneer zij woonopvang bieden bijvoorbeeld, of de bekendmaking van de zwangerschap op zich nemen.
Advies	Het gevraagd en ongevraagd aanwenden van kennis en ervaring om een probleem op te lossen, een besluit te nemen of algemene raad te geven.
Support	Het bieden van troost of een bemoedigend woord, zoals een luisterend oor bieden.

Het bovenstaande onderscheid is tot stand gekomen op basis van de data, en past beter bij de activiteiten die beschreven worden door de onderzochte jonge moeders, dan bestaande indelingen. De indeling naar hulp, advies en support vertoont echter wel overeenkomsten met indelingen die – hoewel onder andere noemers – ook in de literatuur over support (aan jonge moeders) gemaakt worden. Om deze overeenkomsten te laten zien, en tegelijkertijd op te helderen in welk opzicht mijn indeling conceptueel verschilt van anderen, vergelijk ik deze met het onderscheid van House (1981) naar emotionele, instrumentele, informatieve en evaluerende steun.

Instrumentele en informerende steun vertonen grote gelijkenis met mijn indeling naar “hulp” en “advies”. Hulp en instrumentele steun hebben beide betrekking op het verlenen van tastbare ondersteuning; advies en informatieve steun hebben beide betrekking op het verschaffen van informatie.

Wat betreft de overige vormen van steun – support versus emotionele steun en evaluerende steun – zijn er overeenkomsten, maar ook enkele verschillen. Support zoals ik dat in mijn onderzoek definieer, bevat kenmerken van emotionele steun zoals dat in de literatuur gedefinieerd wordt: het bieden van troost of een bemoedigend woord, waaruit ook affectie of bevestiging kan blijken. Deze support is veelal gericht op het verbeteren of draaglijk maken van een bepaalde situatie, zij is dus – net als hulp en advies – veelal probleemoplossend, of – een betere term in dit geval – probleemgeoriënteerd. Elementen als erkenning, achting en affectie, reken ik echter niet als uitingsvorm van support. Niet omdat dit geen relevante onderdelen van steun zouden zijn, maar juist omdat deze elementen een nadrukkelijker plaats in de analyse van steun verdienen.

De steunervaringen van de jonge moeders laten namelijk zien dat het niet alleen de hulp, het advies en de support an sich is die zo waardevol wordt gevonden, maar dat vooral ook de manier waarop deze wordt gegeven telt. Zij waarderen bijvoorbeeld de beschikbaarheid van actoren, of de trots of acceptatie die er uit hun handelen spreekt. In de bestaande indelingen van support vind ik te weinig gelegenheid om deze cruciale elementen van steunervaringen op hun waarde te kunnen schatten. Dergelijke elementen worden als gezegd tot de emotionele support gerekend, maar de bevindingen uit mijn onderzoek laten zien dat alle steunervaringen – ook die met hulp en advies – hierdoor “gekleurd” worden. Elementen als affectie en zorg tonen, erkenning geven, bevestiging bieden, horen niet thuis in een indeling naar soorten steun, omdat zij een onderligger vormen voor steunervaringen. Het betreft hier een afzonderlijke dimensie van steun, en wel een relationele dimensie. Door te laten blijken dat de steunontvanger erkend wordt en geliefd is, wordt deze immers in een bepaalde positie – die van doch-

ter, moeder, partner – erkend en bevestigd. Daarmee zijn dus vooral relaties in het geding en het zijn deze relaties die mede als steunend worden ervaren. Ik onderscheid daarmee een relationele dimensie van support en een probleemgeoriënteerde, veranderingsgerichte dimensie van support. De vormen van ondersteuning die ik aantref in de data – hulp, advies en support – benoem ik als probleemgeoriënteerd, de waarde die de steunontvanger heeft voor de steunbieders en waaraan uitdrukking wordt gegeven, benoem ik als relationeel. Meer over deze laatste dimensie komt aan de orde in de volgende paragraaf.

Op deze plaats vind ik het relevant nog een keer terug te kijken naar de social support-literatuur, en hoe deze met deze twee dimensies – probleemoriëntatie en relationele context – omgaat. In de vorige paragraaf is al gesteld dat veel auteurs de relaties waarbinnen support uitgewisseld wordt, een groot belang toekennen voor de waarde van deze support. In sommige gevallen, zoals in de eerder aangehaalde definitie van support van Cobb, worden daarbij meer probleemgeoriënteerde en oplossingsgerichte handelingen uitgesloten van social support: het verlenen van materiële hulp wordt dan niet als steun beschouwd.

Er is in de literatuur echter ook aandacht voor de probleemoriëntatie van de support. House (1981, p. 23) stelt bijvoorbeeld dat social support “general” of “problem-focused” kan zijn. Cutrona en Suhr (1994) maken een onderscheid naar probleemoplossende en minder probleemoplossende onderdelen. Zij onderscheiden “action-facilitating support”, dat er op gericht is om problemen op te lossen die stress veroorzaken, van “nurturant support”, dat er op gericht is om troost of verlichting te brengen, zoals het uiten van liefde, bezorgdheid, empathie. Daarnaast benoemen zij “esteem support”, dat uitspraken doet over de capaciteiten van individuen, dat aan beiden kan bijdragen (Cutrona & Suhr, 1994, p. 116). Een dergelijk onderscheid interpreteert handelingen als financiële steun en het uiten van liefde echter op hetzelfde niveau, namelijk als vormen van social support, met een zekere probleemgerichtheid als basis. Ook nurturant support is er immers op gericht om een verandering tot stand te brengen van de steunontvanger (troost of verlichting brengen). Dit wordt duidelijker toegelicht in een artikel van Veiel, waarin een onderscheid wordt gemaakt tussen psychologische en instrumentele steun, vergelijkbaar met action-facilitating support en nurturant support. Het verschil tussen beide wordt als volgt gedefinieerd: “The difference between psychological and instrumental support may best be illustrated by reference to their target: while the former comprises transactions aimed at changing intra-psychic parameters such as mood, attitudes or cognitive processing, the purpose of the latter is to help the individual’s overt performance directly” (Veiel, 1985, p. 158). Zoals uit deze formulering blijkt, zijn beide vormen van steun duidelijk veranderingsgericht, zij proberen een bijdrage te leveren aan het welzijn van een individu en het oplossen van de zaken die dat welzijn aantasten.

Welnu, in mijn analyse worden de relationele kenmerken van ondersteunende interacties analytisch gescheiden van de probleemgeoriënteerde en veranderingsgerichte handelingen die er binnen ondersteunende interacties plaatsvinden, maar worden zij wel in een onderlinge samenhang geplaatst. De data uit het hier gepresenteerde onderzoek geven aanleiding om beide elementen als belangrijke kenmerken van waardevolle steun te beschouwen, waarin beide elementen ook op hun eigen (conceptuele) waarde moeten worden geschat. Het verheldert de analyse, en de werking van hulp en steun, wanneer

probleemgeoriënteerd, veranderingsgericht supportief handelen, hetzij in de vorm van hulp, advies of support, wordt gezien in het licht van de relaties waarbinnen de ondersteuning wordt uitgewisseld. Relationele elementen als zorg, achting en bevestiging blijken dan van cruciaal belang, vooral ook vanwege de lading die zij het handelen van de ondersteuner meegeven. Om dit te beargumenteren zal ik in het onderstaande heel concrete en basale voorbeelden uit de data aanvoeren. Inzichten van buiten de social supportliteratuur, zoals de presentietheorie van Baart (2001) en de publicaties van Van Heijst (2005, 2008a) over een zorgethisch perspectief op de zorgsector, zijn daarbij behulpzaam geweest in de analyse. Zij hebben reeds vanuit een zorgethische invalshoek in kaart gebracht dat ondersteunende en zorgende actoren niet alleen waarde hebben vanwege hun praktisch handelen, maar dat juist (ook) de manier waarop zij zich aanwezig stellen voor de ander, hun “presentie”, waardevol kan zijn. Met behulp van een aantal concepten uit hun analyses, tracht ik inzichtelijk te maken waarom jonge moeders bepaalde mensen als steunend ervaren, waarbij zowel relationele aspecten als meer probleemgeoriënteerde handelingen uiteengerafeld worden.

9.3 Ondersteunend aanwezig zijn

Zoals in het bovenstaande reeds is vermeld, veronderstel ik op basis van de analyse van de data dat de relatie tussen een jonge moeder en omringende actoren, cruciaal is voor de interpretatie van het handelen, in de vorm van hulp, advies en support, dat deze actoren tentoonspreiden. Zo zijn er in de data voorbeelden te vinden van actoren die erg gewaardeerd worden, maar niet alleen vanwege hun probleemgeoriënteerd, veranderingsgerichte handelen. En ook het omgekeerde komt voor, er zijn voorbeelden van situaties waarin actoren wel degelijk hulp, advies of support geven, maar waarin deze actoren niet als zeer steunend ervaren worden. Dit lijkt bijvoorbeeld vooral het geval wanneer het ondersteunend vermogen van vriendinnen ter sprake komt.

Ik vind het woord ‘steun’ wat moeilijk te definiëren. Als het echt gaat om wie mij geholpen hebben te ‘overleven’ dan zijn dat vooral mijn ouders en vriend (nu man) geweest. Vriendinnen en vrienden waren wel eens een luisterend oor en ze brachten ook gezelligheid en afleiding en ze toonden hun medeleven en ja, dat is ook heel belangrijk om je gelukkig te blijven voelen maar het is een ander soort steun. Vriendschap is minder onvoorwaardelijk heb ik het idee. (Forum)

Dergelijke uitspraken doen vermoeden dat het niet alleen het handelen is dat zo cruciaal gevonden wordt door de jonge moeders. Hun waardering voor het informele netwerk, en het belang dat zij daaraan toekennen, is blijkbaar ook van andere factoren afhankelijk. Deze constatering vormde de aanleiding om nog eens goed naar de aanwezigheid van actoren te kijken, en te bezien welke precieze elementen en onderdelen van hun aanwezigheid door jonge moeders gewaardeerd worden. Daartoe is geïnventariseerd welke actoren er allemaal aanwezig zijn in het leven van jonge moeders, wat zij voor die jonge moeder doen, en hoe hun aanwezigheid gewaardeerd wordt. Vervolgens is vergeleken op welke manier de aanwezigheid van de actoren die op veel, dan wel op weinig waardering konden rekenen, van elkaar verschilden. De voornaamste conclusie luidt dan dat jonge moeders de aanwezigheid van anderen niet alleen waarderen omdat

zij probleemoplossend of veranderingsgericht handelen tentoonspreiden, maar vooral omdat de actoren zichzelf op een specifieke manier aanwezig stellen voor de vrouwen.

Ik geloof dat mijn moeder al na de eerste twee weken met een paar sokken aan kwam. En drie weken later met kleren en weet ik het wat meer. Dus toen vond ze het wel goed. (Interviews, 1^e ronde)

Jonge moeders duiden het ondersteunend handelen van de actoren in hun omgeving niet alleen in termen van functionaliteit. In bovenstaand fragment komt moeder senior met sokken en kleren aanzetten en zij levert op die manier een praktische bijdrage aan een uitzet die nog gevormd moet worden. De jonge moeder kent echter een andere betekenis toe aan deze giften. Deze laten namelijk zien dat “moeder het wel goed vond” en vrede heeft met de zwangerschap. Het handelen dat actoren tentoonspreiden heeft dus niet alleen op een praktisch niveau betekenis, maar er wordt ook meer impliciet iets mee duidelijk gemaakt. Om deze twee lagen in de aanwezigheid van actoren in de levens van jonge moeders te kunnen duiden, is gebruik gemaakt van de analyse die Van Heijst (2005) maakt van de zorgsector en het zorgen dat daarbinnen plaatsvindt. In aansluiting bij Ginters spreekt zij over “uitdrukkingshandelingen”. Uitdrukkingshandelingen worden niet verricht in het kader van een doel, maar zijn een doel in zichzelf (zie Van Heijst, 2005, p. 82). Deze handelingen zijn er niet op gericht een probleem op te lossen, zoals vooral hulp en advies, en in zekere zin ook support in mijn definitie er wel op gericht zijn problemen op te lossen of te verminderen. De waarde ervan schuilt niet in functionaliteit of nut; uitdrukkingshandelingen hebben betekenis omdat er met de handeling uitdrukking wordt gegeven aan een waarde, meer specifiek aan de waarde die de ander (op wie het handelen gericht is) voor de handelende actor heeft. Een uitdrukkingshandeling is daarmee ook een affectieve stellingname: er klinkt in door wat mensen voor elkaar betekenen. Van Heijst (2005, p. 82) omschrijft uitdrukkingshandelingen als “de gevoelvolle en vleesgeworden expressie van een verhouding tot een ander, en deze handeling heeft geen extern doel maar is op zichzelf van betekenis: er worden waarden in present gesteld.” Uitdrukkingshandelingen worden onderscheiden naast waardeverwerkeliijkende handelingen, welke het doel hebben om iets te veranderen aan een bepaalde situatie, maar daarmee is niet gezegd dat deze vormen van handelen altijd los staan van elkaar. Soms vallen uitdrukkingshandelingen en waardeverwerkeliijkende handelingen ook samen, zoals in het fragment waar deze paragraaf mee start. Dit begrippenpaar is erg behulpzaam om het handelen van actoren in de levens van jonge moeders, en de betekenis die dat handelen krijgt toegekend, verder uiteen te rafelen. Handelingen als het bieden van hulp, het geven van advies en het bieden van support kunnen beschouwd worden als vormen van waardeverwerkeliijkend handelen. Deze term past beter dan “probleemgeoriënteerd” of “veranderingsgericht” handelen aangezien deze laatste er op gericht zijn concrete vragen en problemen op te lossen of een verandering in een (ongewenste) situatie te bewerkstelligen, waar waardeverwerkeliijkende handelingen veel breder gericht zijn op het realiseren van waarden, zoals de referentiewaarden welke in het vorige hoofdstuk uitgebreid besproken zijn. Kern is echter dat deze handelingen ook *nut* hebben, en in het teken staan van een geformuleerd probleem of doel.

Uitdrukkingshandelingen hebben betrekking op het feit dat actoren met hun handelingen ook uitdrukking kunnen geven aan waarden in een relatie. Met de handeling,

stellen ze zich op een bepaalde manier beschikbaar voor de jonge moeder. Zo zijn de sokken en kleren die moeder senior in het openingsfragment van deze paragraaf aan haar zwangere dochter geeft, een middel om uitdrukking te geven aan de positieve erkenning van de zwangerschap én van haar dochter. In het handelen ligt dus een impliciete boodschap verscholen en in de data komen drie boodschappen expliciet naar voren die door de jonge moeders belangrijk gevonden worden (zie voor een overzicht tabel 9.10). Allereerst zijn dat blijken van onvoorwaardelijke beschikbaarheid.

Voor mij zijn mijn ouders bijzondere mensen. Zij hebben me altijd gesteund. En vooral met de zwangerschap: ze waren er altijd voor me om te praten en om me te steunen. Ook na de bevalling zijn ze er altijd voor me geweest en nu nog steeds. Als ik mijn ouders om een advies vraag bijvoorbeeld. Ze staan altijd voor me klaar. (Interviews, 1^e ronde)

Echt, als ik iets niet weet, ik kan altijd bellen, al is het midden in de nacht. (Interviews, 2e ronde)

Als jonge moeders gevraagd wordt waarom ze steunende actoren – in veel gevallen hun ouders – zo waarderen, en wat hun handelen zo tot steun maakt, wordt allereerst gerefereerd aan hun beschikbaarheid: dat je met alles en altijd bij ze terecht kunt. Daarmee geven deze actoren er blijk van dat hun relatie met de jonge moeder in kwestie ook onvoorwaardelijk is en dat ze altijd op hun aanwezigheid kan bouwen. Dit element is eerder ook aangehaald door Boyce, Kay & Uitti (1988). In hun studie is geprobeerd om op grond van een etnografie van 5 jonge moeders, hun ervaringen met support vanuit een insidersperspectief te beschrijven. Daaruit kwam naar voren dat jonge moeders groot belang hechten aan “reliability” en “permanence” in de relatie die zij onderhouden met actoren, en dat ook “accessibility” daarbij een factor van betekenis is. In hun overzichtsartikel wijzen Letourneau, Stewart en Barnfather (2004) er eveneens op dat betrouwbaarheid (reliability) en stabiliteit (permanence) essentieel waren voor de succesvolle aanpassing van jonge moeders aan het ouderschap. Dit alles kan geschaard worden onder de term beschikbaarheid, het vrije, voortdurende, onbeperkte en onvoorwaardelijke beroep dat gedaan kan worden op actoren

Ten tweede blijkt uit de data dat ook nabijheid een belangrijke rol speelt in de contacten met ondersteunende actoren. Nabijheid betekent letterlijk dat actoren de jonge moeder erg “na” staan, en daarmee ook meeleven met belangrijke of emotievolle gebeurtenissen. Dit meeleven bestaat er niet alleen uit dat actoren aanwezig zijn bij moeilijke of spannende gebeurtenissen, zoals tijdens de bevalling, maar jonge moeders verwoorden dat actoren ook letterlijk meedelen in belangrijke en emotievolle gebeurtenissen en daaraan uitdrukking geven. In onderstaande fragmenten bijvoorbeeld, komt naar voren dat ook de bijbehorende emoties bij dergelijke spannende en belangrijke gebeurtenissen gedeeld worden. Daarmee wordt verbondenheid met de jonge moeder uitgedrukt en is er sprake van relationele – en niet alleen fysieke – nabijheid.

Wat hebben mijn ouders mij goed opgevangen zeg. Ze steunden door dik en dun. Ze hebben alle spulletjes gekocht, gingen mee naar de verloskundige/echo. Echt

alles deden ze voor me. We huilden samen, lachten, voelden de 1^e schopjes noem het maar op. (Forum)

Ik kreeg een kaartje van mijn oom en tante. En daar stond dan in, het was een truitje dat mijn moeder ooit nog heeft gebreid voor mijn neefjes en die hadden ze opgestuurd en hadden ze in het kaartje gezet dat het truitje nu maar voor mijn kindje moest worden en dat ze van me houden en dat ze aan me denken. Dat vond ik wel heel lief. Dat mensen zeggen: we houden van je, we denken aan je en als je ons nodig hebt dan zijn we er voor je. Zulk soort reacties heb ik heel veel gehad, van mensen die me steunen. En iedereen die het hoorde ging ook wel kijken of ie nog ergens spullen had. Ik heb heel veel spullen gekregen voor mijn zwangerschap. (Interviews, 2e ronde)

Ten derde laten de verhalen van de jonge moeders zien dat zij erg veel waarde hechten aan de oordelen die actoren over hen vellen. Hierbij gaat het om de goedkeuring of afwijzing van de jonge moeder in kwestie die actoren in hun handelen tot uitdrukking kunnen laten komen, denk aan de sokjes of kleertjes waarmee moeder senior in het eerste fragment van deze paragraaf aangaf dat zij haar goedkeuring verleende aan de zwangerschap, waarmee de relatie met de jonge moeder weer “oké” was. Dit oordeel geeft dus blijk van erkenning en kan een jonge moeder bevestigen, of geeft blijk van miskenning.

Dus als ik bijvoorbeeld vind dat zij zich te veel met de kleine bemoeit, dan kan ik dat ook zeggen van nou mam... En ze heeft ook heel veel respect voor de manier waarop ik de kleine opvoed. Hij mag bijvoorbeeld van mij geen snoep, geen limonade en zo, daar vind ik hem nog te jong voor en er zijn genoeg alternatieven. Daar heeft zij gewoon respect voor, dan zegt zij gewoon van nou, dat vind ik goed. (Interviews, 1e ronde)

Ook uit andere studies naar jong moederschap blijkt deze dimensie van de relatie, waarin erkenning op het spel staat, van groot belang voor de jonge moeders. De jonge moeders in de studie van Boyce, Kay en Uitti (1988) bijvoorbeeld, beoordeelden hun netwerk onder andere op de acceptatie of afwijzing die zij ervaren. In een overzichtsstudie concluderen McDermott en Graham (2005) verder dat de waarde van het informele netwerk (vooral familie) niet alleen ligt in het feit dat zij een probleemoplossend reservoir ter beschikking stellen. Integendeel: “Kinship provided more than emotional, financial and practical support, a safety net in times of crisis” (McDermott & Graham, 2005, p. 73). Interessant is dan vooral wat deze netwerken nog meer te bieden hebben, behalve emotionele, financiële en praktische steun. McDermott en Graham stellen dat deze private netwerken – in tegenstelling tot het publieke domein – vrij zijn van stigmatisering en negatieve oordelen, en daarmee verschaffen zij de jonge moeders een veilige plaats waarin zij zich als moeder kunnen ontplooiën. Het “niet-veroordelen” speelt volgens deze auteurs dus eveneens een cruciale rol in de betekenis die een informeel netwerk voor de jonge moeders kan hebben.

In tabel 9.10 wordt een overzicht gegeven van de waarden die van belang blijken in de relaties die de jonge moeders met steunende actoren onderhouden.

Tabel 9.10: In uitdrukkingshandelingen uitgedrukte waarden

Beschikbaarheid	Betreft de bereidheid van actoren om klaar te staan voor de ander, op elk moment en ongeacht wat je doet. Geeft daarmee uitdrukking aan de “onvoorwaardelijkheid” van de relatie tussen actor en jonge moeder.
Nabijheid	De betrokkenheid van de actor op het leven van een ander, de mate waarin gedeeld wordt. Geeft uitdrukking aan de verbondenheid met de ander.
Oordeel	Het normatieve denken van de actor over het leven van de ander. Aan het positieve einde van deze dimensie worden jonge moeders erkend ¹⁶ en bevestigd in een specifieke positie (als moeder, partner, et cetera).

Actoren kunnen in hun handelen uitdrukking geven aan hun verhouding tot de jonge moeder en hun beschikbaarheid, nabijheid en oordelen over de jonge moeder, maar vanzelfsprekend kennen deze waarden nuances, en zijn ze zelden zwart-wit. Actoren kunnen meer of minder beschikbaar en meer of minder nabij zijn. Deze verhouding kan dan ook gezien worden als een schaal waarin actoren zeer grote verbondenheid kunnen tonen, maar waarbij ze zich ook erg afstandelijk op kunnen stellen. In figuur 9.5 is deze schaal weergegeven, waarin duidelijk wordt dat zich aan het ene eind van deze schaal actoren bevinden die onvoorwaardelijk en voortdurend aanwezig zijn voor de jonge moeder, die respect en erkenning tonen en die een jonge moeder nabij staan (uitgedrukt door de + +). De verhouding met deze actoren kan worden getypeerd met het woord “verbondenheid”. Aan het andere einde van de schaal bevinden zich personen die in hun handelen geen enkele betrokkenheid op de jonge moeder tot uitdrukking laten komen (uitgedrukt door de –). Zoals de vader die helemaal geen reactie geeft op de zwangerschap van zijn dochter, of de moeder die “nog steeds een beetje vindt van je hebt dit zelf gewild dus dan doe je het maar ook zelf... als ik moet huilen troost ze me ook niet.” De relatie met deze actoren kenmerkt zich door afstandelijkheid. Daartussenin zitten vanzelfsprekend allerlei variaties, waarbij met name de verhouding tot vriendinnen kenmerkend is. Hoewel deze actoren vaak – niet altijd – de beste intenties hebben, en het leuk vinden dat hun vriendin een kindje krijgt, gaan de leefwereld van de jonge moeder en haar vriendinnen uiteenlopen. De vriendinnen lijken zich niet meer zo in elkaar te kunnen verplaatsen en lijken minder met elkaar te “delen” dan voorheen. Bovendien is de hulp die vriendinnen bieden vaak niet onbegrensd en niet onvoorwaardelijk. Hun positie kan dan ook worden beschreven als “op afstand betrokken” en hun handelen wordt wel als steunend ervaren, maar “helpt minder om te overleven” en is een “andere vorm van steun”.

Eén specifieke verhouding tot de jonge moeder springt er daarbij uit, en is niet op een schaal van verbondenheid tot afstandelijkheid in te delen. Dit betreft de actoren met een negatief oordeel over de jonge moeder in kwestie, actoren die geen erkenning laten zien. Als vanzelfsprekend wordt hun beschikbaarheid daarmee ook minder onvoor-

¹⁶ In het volgende hoofdstuk zal uitgebreider stil worden gestaan bij de betekenis van “erkenning”. Vooruitlopend daarop wordt erkenning hier gedefinieerd als: er blijk van geven dat de ander gezien en gewaardeerd wordt op de morele positie die hij of zij inneemt.

waardelijk (hoewel wellicht nog wel voortdurend) evenals hun nabijheid. Immers, personen die je leven afkeuren, kunnen minder “meeleven” met de mooie en minder mooie momenten daarin. Ze delen de emoties/opvattingen bij die momenten niet. Hun verhouding tot de jonge moeder kan gekenmerkt worden als een verhouding van oppositie.

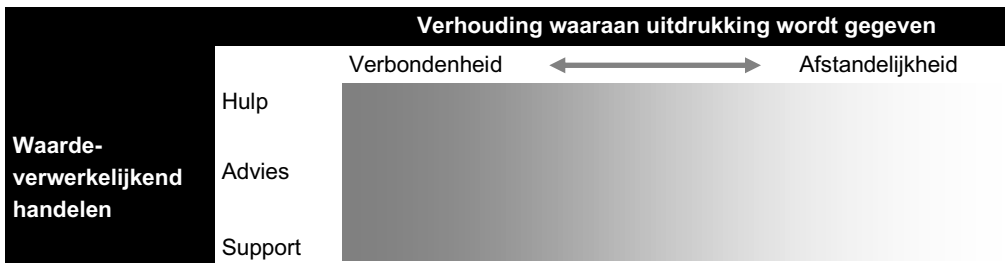
	Verbondenheid	Betrokkenheid	Afstandelijkheid	Oppositie
Beschikbaarheid	++	+	-	+ -
Nabijheid	++	+	-	+ -
Oordeel	++	+	+ -	-

Figuur 9.5: Verhouding tot de jonge moeder

In bovenstaande is uiteengezet dat actoren praktische hulp, advies en support bieden en daarmee een waardeverwerkelijskend handelen tentoonspreiden, maar dat zij met hun handelen en in hun handelen ook uitdrukking geven aan hun verhouding tot de jonge moeder en zogenaamde uitdrukkingshandelingen ontplooiën. Het onderscheid waardeverwerkelijskende handeling versus uitdrukkingshandeling maakt het daarmee mogelijk een onderscheid te maken tussen de relationele en meer probleemgeoriënteerde, veranderingsgerichte elementen van steun. Een aantal waarden dat in deze uitdrukkingshandelingen naar voren wordt gebracht, wordt sterk positief gewaardeerd door de jonge moeders, en deze waarden bepalen zodoende mede de waarde van de actor voor de jonge moeder. Als antwoord op de eerder opgeworpen vraag (zie §6.2): wat maakt nou precies dat deze actoren zo cruciaal zijn voor de jonge moeders, kan nu gesteld worden dat dat een combinatie is van waardeverwerkelijskend handelen, waarbij echter de manier waarop actoren zich aanwezig stellen voor de jonge moeders heel belangrijk is. Daarbij moet expliciet vermeld worden dat beide aspecten – waardeverwerkelijskend handelen en jezelf op een beschikbare, verbonden en niet veroordelende manier verhouden tot een jonge moeder – positief gewaardeerd worden en ook in zichzelf gewaardeerd worden. Het simpelweg aanbieden van onderdak kan een grote verlichting brengen en het advies van een persoon die wat op afstand staat kan verfrissend zijn¹⁷, zoals alleen al de wetenschap dat anderen voor je klaar staan geruststellend kan werken, zelfs al hoef je nooit van deze beschikbaarheid gebruik te maken. In situaties waarin actoren steunend worden gevonden, is er echter vaak sprake van (een vorm van) waardeverwerkelijskend handelen, dat vanuit een verbonden, beschikbare en niet veroordelende verhouding tot de jonge moeder wordt aangeboden. Voor deze rijke vorm van ondersteuning is in dit onderzoek de term “steun” gereserveerd, tegenover “hulp” welke alleen een probleemgeoriënteerd, veranderingsgericht potentieel heeft. Ook in de social supportliteratuur wordt, zoals beargumenteerd in de voorgaande paragraaf, de

¹⁷ Er is in de data één casus gevonden van een jonge moeder die stelt dat zij het advies van personen die op afstand staan juist ook waardeert omdat dit advies zo “fris” is. Hier wordt juist het waardeverwerkelijskend handelen dus sterk gewaardeerd, en een sterke nabijheid werkt hier juist in het nadeel.

supportieve waarde van relaties – soms beschreven als “companionship” – onderkend en is er aandacht voor het feit dat de interpretatie van social support mede beïnvloed wordt door de relationele context waarbinnen deze plaatsvindt (zie bijvoorbeeld Vangelisti, 2009; Burleson, Albrecht & Sarason, 1994; Veiel, 1985). Zelfs heb ik in die literatuur soms expliciet aanwijzingen gevonden voor het feit dat ook andere auteurs uitdrukkingshandelingen signaleren. Zo schrijft House (1981, p. 25) dat instrumentele steun zelden puur instrumenteel is, omdat “...giving a person money can be a sign of caring or a source of information and appraisal”. De “waarden” die jonge moeders verwoorden zijn daarbij eveneens in deze literatuur terug te vinden. Zo zijn “esteem” en “respect” een element dat erg belangrijk gevonden wordt in het kader van emotionele steun (zie §9.1 en de referenties naar Hinsen Langford *et al*, 1997; House, 1981; Veiel, 1985). Ik ben echter nog geen studie tegengekomen die een zorgethisch perspectief gebruikt om social support en de uitdrukkingshandelingen en relationele waarden daarbinnen conceptueel uiteen te rafelen. De concepten waardeverwerkeli-jkende handelingen en uitdrukkingshandelingen kunnen echter een belangrijke bijdrage leveren aan het begrip van steunmechanismen die werkzaam zijn binnen informele netwerken, en het ophelderen van de elementen van handelen en relatievorming die beide cruciaal worden gevonden in de social supportliteratuur. Gezien juist ook het belang van erkenning en bevestiging daarbij, krijgt dit concept verderop (zie het volgende hoofdstuk) uitgebreider aandacht.

Figuur 9.6: Waarde van het handelen van actoren

In bovenstaande figuur 9.6 is een en ander nog eens samengevat. Hierin is links het waardeverwerkeli-jkend handelen van actoren weergegeven: de hulp, het advies en de support die zij bieden. Bovenaan is de schaal weergegeven van verbondenheid tot afstandelijkheid, waarbij verbonden actoren het meest nabij, bevestigend en beschikbaar zijn. De aanwezigheid en het handelen van actoren wordt dan het meest waardevol gevonden aan de linkerzijde (de donkergrijze zijde).

9.4 Professionele ondersteuning

De beschrijvingen van de ervaringen van de respondenten en forumbezoeksters met professionele ondersteuning zijn veel minder uitgebreid dan de ervaringen met ondersteuning uit het informele netwerk. Eerder is al gesteld dat dit kan worden gezien als een uiting van het feit dat informele netwerken een veel groter belang krijgen toegekend dan formele netwerken (zie §7.7). De hulp en steun van ouders, partner en vrienden wordt belangrijker gevonden dan de hulp en steun van professionele instellingen. Door het gebrek aan uitgebreide beschrijvingen van deze professionele hulpverlenings-

contacten is het moeilijk om in kaart te brengen of uitdrukkingshandelingen voor de waardering van professionele hulp van even groot belang zijn als voor vormen van informele hulp. In de literatuur over informele en formele ondersteuning, in het bijzonder aan jonge moeders, worden aanknopingspunten gevonden om hierover uitspraken te doen. In de social supportliteratuur wordt stil gestaan bij de consequenties van de inzichten die er op het terrein van social support zijn opgedaan. Zo wordt onder andere aandacht besteed aan de vraag welke vorm van support – formeel of informeel – het meest ondersteunend is (zie bijvoorbeeld House, 1981). Vaux (1988) gaat in op de vraag in hoeverre de kennis over support een basis biedt om sociale interventies vorm te geven en hij geeft een aantal aanknopingspunten voor en voorbeelden van sociale interventies, welke er alle op de een of andere manier op gericht zijn om door middel van professionele hulp informele netwerken te versterken. Daarnaast is er aandacht voor de verhouding formele en informele steun, en de wijze waarop informele en formele vormen van support elkaar aan kunnen vullen (zie bijvoorbeeld deel 3 in Gottlieb, 1981). In studies over social support aan de specifieke doelgroep van jonge moeders wordt onder andere aandacht besteed aan de evaluatie van preventieve en ondersteunende interventieprogramma's (zie bijvoorbeeld Robbers, 2008; Solomon & Liefeld, 1998; Hoffert, 1991) en aan de functie van formele support (zie bijvoorbeeld Yardley, 2009). Daarnaast zijn er studies waarin de verhouding informele en formele steun wordt geproblematiseerd, vanuit de constatering dat deze informele netwerken blijkbaar van grote waarde zijn. McDonald *et al.* (2009) onderzochten bijvoorbeeld de implementatie van een groepsinterventie voor jonge moeders en hun families, die zich expliciet ten doel stelde om een tegenkracht te bieden aan het negatieve stigma dat er op tienermoeder rust; om de band tussen moeder-kind te versterken én; om de sociale context waarin een jonge moeder zich begeeft te versterken. De evaluatie van de interventie liet onder andere zien dat de social support na afloop ervan was gegroeid. Voor jonge moeders die geen sociaal netwerk tot hun beschikking hebben wordt in een ander artikel geadviseerd om interventies in het leven te roepen om in deze leemte te voorzien. "Community programs for teenage mothers should provide alternative support sources (e.g. surrogate family ties) to compensate for the lack of support of family members" (Thompson, 1986, p. 1018). Het betreft hier dus pogingen om door middel van professionele interventies, informele vormen van support te versterken of vervangen. Ik ben echter weinig studies tegengekomen die stil staan bij de vraag wat de consequenties zijn van dergelijke constatering en aanbevelingen voor de aard van de professionele relatie tussen hulpverleners en jonge moeders. In bovengenoemde studies worden de één-op-één-contacten tussen hulpverleners en jonge moeders veel minder uitgebreid geanalyseerd, hoewel ook dergelijke studies wel kenmerken van interacties tussen professional en tienermoeder benoemen, waarbij relationele aspecten eveneens een rol spelen. Zo stellen Solomon en Liefeld (1998) in hun evaluatie van een Family Support Center Approach to Adolescent Mothers dat "comprehensive social support from the FGC staff was seen as a key element of the FGC by the mothers" (p.142). Zorg en beschikbaarheid waren twee elementen die genoemd werden als onderdeel van deze comprehensive social support. Wen, Korfmacher, Hans en Henson (2010) besteedden in hun onderzoek naar hulp aan jonge moeders door doula's¹⁸, specifiek aan-

¹⁸ Een doula is een zwangerschaps- en bevallingscoach, veelal met ervaringsdeskundigheid, die aanstaande ouders op een niet-medische manier ondersteunt tijdens de zwangerschap, de

dacht aan de kwaliteit van de relatie tussen doula en moeder, vanuit het theoretisch onderbouwde uitgangspunt dat deze relaties tussen professional en cliënt vaak van doorslaggevend belang zijn in sociale interventies. De steunende, gevoelvolle en vertrouwde relatie tussen een ouder en ondersteuner kan een invloed hebben op het beeld dat ouders zich vormen van relaties, en op hun houding ten opzichte van hun kinderen (Wen, Korfmacher, Hans & Henson, 2010, p. 173-174). Zowel de kwantiteit van de contacten als de kwaliteit van de relatie bleken een positieve invloed te hebben op de bevallingservaringen en het zelfvertrouwen van moeders. De studie van McDonald *et al.* (2009) laat zien dat een respectvolle benadering van tienermoeders door hulpverleners, resulteert in een toegenomen zelfvertrouwen van de moeders.

Het zijn vooral dergelijke inzichten die relevant zijn in het kader van de onderhavige studie. In deze studie wordt immers de waarde van hulp en steun niet afgelezen aan effectiviteit of complementariteit. Bovendien staan niet complete programma's of organisaties centraal, maar de individuele ervaringen van jonge moeders in hun – vaak één-op-één-contacten met hulpbieders. De vraag waar ik in geïnteresseerd ben ten aanzien van formele hulpverlening, heeft geen betrekking op de effectiviteit van hulpverlening, maar veeleer op de aard van deze één-op-één-contacten binnen de hulpverlening. Vertonen professionele relaties tussen hulpgever en hulpontvanger overeenkomsten met informele hulpverleningsrelaties? Spelen uitdrukkingshandelingen en waarden als beschikbaarheid, nabijheid en oordelen daarbij eveneens een rol?

In evaluatiestudies en zelfs studies naar de complementariteit van informele en formele steun zijn dergelijke vragen echter vaak bijzaak. Een enkele studie (zie bovengenoemde voorbeelden) geeft aanleiding om te veronderstellen dat er inderdaad een parallel getrokken kan worden tussen formele en informele vormen van steun. Daarnaast wordt ook buiten de social supportliteratuur algemeen aangenomen dat in formele ondersteuning de relatie tussen hulpgever en -ontvanger, en de waarden waaraan daarbinnen uitdrukking wordt gegeven, van cruciaal belang zijn. De Vries (2008) stelt dat de werkrelatie van grote invloed is op psycho-sociale hulpverlening, en dat cliënten onder andere erkenning als belangrijk element noemen van hulp die zij als helpend ervaren. Er is eveneens onderzoek bekend waaruit naar voren komt dat ook in therapeutische settings de kwaliteit van de behandelrelatie en de waarden die erin uitgedrukt worden van invloed zijn op de resultaten van de behandeling (Goossensen, 2008). In de eerder aangehaalde publicatie van Driessens en Van Regenmortel wordt verder gesteld dat “een expressieve dimensie van zorg, betrokkenheid en respect voor de drijfveren en verwachtingen van de betrokkenen” van cruciaal belang is voor de wijze waarop hulpverlening ervaringen wordt (2006, p. 77). Het meest uitgebreid en vergaand wordt het belang van relationele afstemming echter uitgewerkt in de presentietheorie (Baart, 2001, 2007, 2008). Deze theorie is gebaseerd op een analyse van beroepspraktijken van pastores, en de kern van de theorie wordt gevormd door de constatering dat aandachtige nabijheid een cruciaal onderdeel is van de hulp die verleend wordt door de pastores. Er is dus reden om te veronderstellen dat ook voor professionele hulpverlening uitdrukkingshandelingen, naast waardeverwerkend handelen, relevant zijn. De data uit dit onderzoek geven een voorzichtige – de uitspraken over professionele vormen van hulp zijn immers beperkt in aantal en reikwijdte – bevestiging van deze veronderstelling.

Er zijn empirische aanwijzingen om aan te nemen dat voor de waarde die professionele hulpverlening krijgt toegekend, zowel het probleemgerichte, waardeverwerkend handelen, als uitdrukkingshandelingen waarmee betekenis wordt gegeven aan een verhouding tot de jonge moeder, van belang zijn. Ook professionele hulpverleners geven in hun handelen bewust of onbewust uitdrukking aan bepaalde relationele waarden en in de data komen de drie waarden die in voorgaande reeds benoemd zijn eveneens aan bod als de jonge moeders professionele hulp bespreken. Hulpverleners die niet oordelen, die verbondenheid en beschikbaarheid laten blijken, kunnen daarbij op grote waardering rekenen; het omgekeerde – niet thuis geven voor hulp, desinteresse en normatieve oordelen laten blijken – maakt dat ook de waardering voor de hulp kleiner is.

Ik heb een vaste wijkverpleegkundige, althans, ik heb haar aangesteld als mijn vaste wijkverpleegkundige. Zij heeft totaal geen vooroordelen over mij of over mijn vriend. Zij vind juist dat we het heel goed doen. Zij heeft ook, zo iets, ze staat er wel voor open om te horen hoe het gaat, ook omdat ze weet dat ik natuurlijk die postnatale depressie heb, maar ja, dat kan bij elke ouder voorkomen, dat heeft niets met tienermoeders te maken. Dus zij, zij ziet dat verschil niet, zo lang je maar goed bent voor je kind. (Forum)

Nou meestal stel ik aan het consultatiebureau mijn vragen en ik heb op het consultatiebureau een contactpersoon en die gebruik ik dan, die komt bij me thuis of als er wat is kan ik haar bellen. Daar ben ik heel blij mee. Want zij maakte zich eigenlijk ook wel zorgen, omdat ■ klanken verkeerd hoort. Hij kan geen papa of mama zeggen, maar zegt dada. Maar in het begin hadden ze zo iets van het komt wel, maar het komt niet. En hij heeft ook veel last gehad van oorontstekingen en alles, en toen zeiden ze van nou, we komen even kijken hoe hij het thuis doet en dan gaan we even verder kijken. Dus nou komt ze iedere maand, iedere anderhalve maand komt ze even een keertje langs, even praten, kijken hoe het gaat, hoe het met mij gaat. En af en toe belt ze even van gaat alles nog goed. Dus dat is wel heel prettig. (Interviews, 2e ronde)

Toen ik was bevallen woonde ik in ■ en dat was heel streng gereformeerd en dat is niks ergs of zo. Maar die mensen accepteerden mij niet, want ik was niet van de kerk en zwanger, en dat kon niet en zo zagen ze dat ook echt. En toen kwam ik bij het consultatiebureau en toen moest ik hulp, want ik was onder de 18 en dan kan je dat nog niet. Ik was 18 en dan je het gewoon niet. En toen had ik zo iets van, zijn jullie wel goed of zo? Omdat ik 18 ben kan ik het niet? En toen kwam er een keer in de zoveel tijd iemand bij mij thuis kijken om te zien hoe ik het deed. En toen had ik zo iets van, ik vond het zo erg. En die zei ook na twee keer: ik weet niet wat je doet, maar het gaat gewoon goed, je ziet er goed uit en zij ziet er goed uit. (Interviews, 2e ronde)

Hoewel betrokkenheid, beschikbaarheid en een niet-veroordelende houding op waardering kunnen rekenen, is de waarde die de jonge moeders aan de hulp toekennen hier minder van afhankelijk dan in het geval van informele netwerken. Zij benadrukken het belang van beschikbaarheid en nabijheid minder nadrukkelijk. Bovendien komt het

eveneens voor dat een geringe nabijheid juist als een voordeel wordt genoemd, omdat het gemakkelijker wordt om over bepaalde onderwerpen te praten wanneer mensen je niet goed kennen, en niet veel van je weten bijvoorbeeld. Het aannemen van een niet veroordelende houding, en het aangaan van een relatie die gebaseerd is op erkenning en respect, lijken voor hulpverleners echter wel van zeer groot belang te zijn. Op het moment dat zij iets van morele oordelen laten blijken of miskennen tonen, wordt het oordeel van de respondenten over de ontvangen hulp, of het ontvangen advies, direct negatiever.

Met deze kennis over het belang van waardeverwerkend handelen en het uitdrukking geven aan bepaalde waarden, zijn met terugwerkende kracht een tweetal eerder beschreven verschijnselen beter te duiden. Om te beginnen is dat de waarneming dat jonge moeders zonder betekenisvol informeel netwerk een compensatie hiervoor zoeken bij professionele hulpverleners (zie §7.6). Voor deze moeders zijn hulpverleners de personen op wie ze zich verlaten, waarop ze terug kunnen vallen en van wie ze bemoeienis verwachten.

Ik kon meer van de hulp op aan dan van mijn ouders of van iemand anders.
(Interviews, 1e ronde)

Ik heb uiteindelijk zelf een kamer gezocht in Den Haag, zelf een baan geregeld en zelf school geregeld, en dat allemaal in drie dagen. En toen hadden ze zoiets van nou, je kan het allemaal zelf, en toen hebben ze me laten gaan. Terwijl ik misschien liever had gehad, terwijl ik daar was, dat ze me af en toe zouden controleren. Kijken of het wel echt goed ging en dat soort dingen.
(Interviews, 1e ronde)

Nu we weten dat het deze beschikbaarheid en nabijheid zijn die medebepalend zijn voor het ondersteunend vermogen van het informele netwerk en deze ten dele van formele steun onderscheiden, is deze bevinding des te interessanter. Omdat het slechts om een zeer kleine groep respondenten gaat wil ik het voorzichtig formuleren, maar blijkbaar zoeken deze jonge moeders niet zo maar contacten, maar proberen zij de leemte die ontstaat bij gebrek aan een informeel steunend netwerk op te vullen met professionele hulpverleningscontacten. Zij vragen aan deze hulpverleners een soort contact dat de andere jonge moeders met hun informele netwerk hebben: dat mensen zich verbonden tonen en kijken of het wel goed met je gaat, dat ze kunnen vertrouwen op hun aanwezigheid. Eerder (zie §7.6) is in dit verband gewezen op bevindingen van andere theoretici en onderzoekers (Yardly, 2009; Baart, 2001; Driessens & Van Regenmortel, 2006; Werner, 1994 in Bocarro & Witt, 2003, p. 76) waaruit blijkt dat formele netwerken kunnen voorzien in leemten in het informele netwerk. De bovenstaande bevindingen suggereren eveneens dat de *relatie* die een jonge moeder en een hulpverlener met elkaar aangaan telt, naast concrete en praktische hulp die verleend wordt. Dit laat zien hoe cruciaal professionele hulpverleningscontacten voor deze groep kunnen zijn, en hoe kwetsbaar de jonge moeders ook kunnen zijn als het gaat om hun contacten met deze hulpverleners. Voor hen is het extra van belang dat hulpverleners niet slechts waardeverwerkend handelen ter beschikking stellen, maar zichzelf ook als beschikbare, nabije en niet veroordelende hulpverlener beschikbaar stellen. Dit vergt een

andere manier van nadenken over hulpverlening, waarop ik in de epiloog terug zal komen.

Daarnaast is eerder een schets gegeven van situaties waarin hulpverlening niet aansluit bij de jonge moeders. Een van deze schetsen had betrekking op de situatie waarin hulpverlening weliswaar ingaat op concrete, helder geformuleerde hulpvragen, maar waarbij meer impliciete hulpvragen onbeantwoord bleven (zie §7.5). In het vorige hoofdstuk is gerefereerd aan het onderscheid tussen de oppervlaktestructuur en dieptestructuur van behoefteigheid. Het is niet te toetsen aan de data, maar de veronderstelling kan geformuleerd worden dat het vanuit een nabije, beschikbare en niet veroordelende houding gemakkelijker wordt om aan te sluiten bij deze dieptestructuur van behoefteigheid (zie ook §8.2.2). Binnen de veilige relaties die nabije, beschikbare en niet veroordelende actoren aangaan met een jonge moeder, wordt het wellicht gemakkelijker om signalen van dieperliggende behoefteigheid op te pikken, ook wanneer deze voor de jonge moeder zelf moeilijk expliciteerbaar is. Maar ook in situaties waarin deze behoefteigheid wel expliciteerbaar is lijkt deze makkelijker op tafel te leggen bij nabije, beschikbare en niet veroordelende hulpbieders. Denk terug aan het gegeven dat jonge moeders een zekere beladenheid formuleren ten aanzien van het vragen van hulp (zie §7.4), en het ligt voor de hand te veronderstellen dat een veroordelende houding het op tafel leggen van gevoelige hulpvragen ontmoedigt.

9.5 Aansluiten bij opgaven

Een relevante vraag is vervolgens in hoeverre de rijke vorm van steun, die in paragraaf 9.3 en 9.4 is beschreven, van toegevoegde waarde kan zijn bij het omgaan met de opgaven die in het vorige hoofdstuk geformuleerd zijn. Jonge moeders geven aan dat zij de manier waarop actoren zich aanwezig stellen erg waarderen, maar vormt de aanwezigheid van actoren met een dergelijke positionering ook een voordeel als het gaat om de opgaven waar je voor staat als jonge moeder?

Deze relatie tussen hulp/steun enerzijds en opgaven anderzijds liet zich moeilijk onderzoeken in de data. De meest eenvoudige manier om een mogelijk verband te onderzoeken is door te zoeken naar patronen: komen bepaalde opgaven minder voor als er sprake is van een steunend netwerk van actoren bijvoorbeeld? De omvang van de data – waarbinnen niet iedere moeder met opgaven kampt – en de aard ervan verhinderen dat dit soort patronen gevonden kunnen worden. We zullen het hier dus vooral met tekstfragmenten moeten doen, waarin door de jonge moeders zelf (direct of indirect) een verbinding wordt gelegd tussen de opgaven waarvoor ze staan en de hulp en steun die zij ontvangen. Uit de data blijkt dat hulp en steun enerzijds, en opgaven anderzijds, op een drietal belangrijke punten op elkaar ingrijpen. Dit betreft:

- De praktische ondersteuning bij het volbrengen van een opgave;
- het reduceren van falen in een opgave door de manier waarop actoren zich aanwezig stellen;
- het voorzien in leemten en tekorten.

In onderstaande zullen deze aspecten afzonderlijk worden toegelicht.

9.5.1 Praktische ondersteuning

De praktische ondersteuning bij het volbrengen van een opgave spreekt het meest voor zich. In paragraaf 9.2 is gesteld dat actoren vooral ook praktisch en oplossingsgericht handelen: zij bieden woonopvang, passen op, komen bij je thuis klussen, stoppen je geld en spulletjes toe. Dit waardeverwerkeliĳkend handelen levert vanzelfsprekend een bijdrage aan het reduceren van opgaven: de combinatie van werken en zorgen wordt makkelijker als er grootouders zijn die flexibel op kunnen passen bijvoorbeeld (waarbij de manier waarop dat gebeurt voor de ervaren steun wel heel belangrijk blijft).

Zonder mijn ouders had ik niet zo makkelijk de kans gehad te gaan studeren, zij hebben mijn zoon altijd opgevangen. (Forum)

Ja, ja het is altijd passen en meten. Want mijn vriend die werkt fulltime, die werkte al fulltime voordat ik hem kende, dus die had zoiets van joh, laat mij maar gewoon lekker vijf dagen werken. Ja, en ik moet altijd rekening houden met haar. En natuurlijk, je doet het met liefde. Maar af en toe is het wel passen en meten. Van hoe moet het nou weer. En gelukkig zijn de oma's erg flexibel. (Interviews, 2^e ronde)

Actoren dragen met hun praktische en waardeverwerkeliĳkend handelen bij aan het verminderen van de zwaarte die met opgaven gepaard gaat en stellen de jonge moeders, zoals de term waardeverwerkeliĳkend handelen ook veronderstelt, in staat de doelen en referentiewaarden die zij zichzelf stellen te realiseren.

9.5.2 Het reduceren van falen

Niet alleen waardeverwerkeliĳkend handelen is echter relevant, ook door de verhouding van de actoren jegens de jonge moeder kunnen opgaven “gedempt” worden en wel op twee manieren. Om te beginnen doordat actoren – door niet veroordelend op te treden, nabij en beschikbaar te zijn – gevoelens van veiligheid en zekerheid lijken te vergroten. Met name de waarde “erkennen”, waaraan uitdrukking wordt gegeven door (niet) veroordelend op te treden blijkt hierbij van groot belang.

Ja, het (een opvoedingscursus, SK) helpt me eigenlijk best wel veel. Het consequent blijven, wat ik heel moeilijk vind, dus dat het me toch iedere keer bevestigt van dat ik het goed doe. Dat ik het vol kan houden, omdat ik het alleen doe. En dat heb je toch wel nodig. Dan heb je toch wel eens nodig van meid, je doet het wel goed en het komt allemaal wel en... zij geven mij dat gevoel zeg maar. (Interviews, 1^e ronde)

(Interviewer: Want mensen geven je ook wel eens complimentjes? Krijg je ook juist waardering of hele positieve reacties op hoe je het doet?)

Ja, mijn moeder zegt altijd dat ze vindt dat ik het heel goed doe en dat het heel moeilijk is. Soms vind ik het ook heel moeilijk, dan heb ik hem 's avonds, dan is hij echt een uur kwaad geweest en dan zit ik aan tafel en ben ik helemaal op. En dan zegt mijn moeder dat ik het heel goed heb gedaan, dat ik zo geduldig met hem ben. Ja.

(Interviewer: En hoe belangrijk is dat, dat mensen dat tegen je zeggen?)

Ja, ik denk wel belangrijk, als mensen tegen je zeggen dat je het goed doet en zo, ja, dat je eigenwaarde krijgt, dat je denkt ik doe het ook goed. Want als iedereen altijd maar tegen je zegt dat je het slecht doet, dat zou niet leuk zijn. Dat trek je je toch aan, wat andere mensen zeggen. (Interviews, 2^e ronde)

En ja, mensen die mij ook goed kennen en op het consultatiebureau, iedereen zegt ook tegen mij: je doet het goed. Hij eet goed – ja nu eet hij niet zo goed – hij ziet er goed uit, hij luistert best goed wel. Dan doe ik het best goed denk ik. Nu is het nog makkelijk, straks is het nog moeilijker, als ik naar school ga en zo, maar dat zie ik dan wel hoe dat gaat. Dat kan ik ook niet voorspellen.

(Interviewer: Maar het lijkt me dat dat wel prettig is, dat de mensen van het consultatiebureau of andere mensen zeggen van het gaat allemaal prima.)

Ja dat wel. Dan voel je je sowieso al zekerder. Ik was vroeger ook al een onzeker meisje, altijd ben ik dat wel geweest. Nu gaat het wel beter. Toch heb ik nog wel eens de vraag van gaat het wel goed. Maar dat hebben er wel meer denk ik, dat heeft elke moeder wel denk ik. (Interviews, 2^e ronde)

Interessant is dat deze erkenning/bevestiging niet alleen zelfvertrouwen van de jonge moeders vergroot, maar – mede via dat zelfvertrouwen – ook doorwerkt in opgaven. Zo laat vooral het tweede tekstfragment zien dat erkenning/bevestiging in de moederrol van groot belang is als je geconfronteerd wordt met moeilijke en zware momenten. Onderstaand wederom een aantal fragmenten dat dit illustreert.

(Interviewer: Waar ik ook wel benieuwd naar ben. Jij zei: mijn leven vergt nu meer organisatie en zo, ik moet steeds meer plannen. En ik ben wel heel geïnteresseerd waar meisjes eigenlijk de kracht vandaan halen. Om al op heel jonge leeftijd moeder te zijn en dat ook aan te kunnen.)

Ik denk motivatie van mijn moeder vooral. En ik heb serieus echt het meest fantastische broertje van de hele aarde, echt. Ik geef echt zo veel om mijn broer en die motiveert me zo en mijn moeder ook. Die zegt ook steeds tegen me ‘ik ben trots op je’, en dat motiveert ook. Weet je dat je denkt als ik zo doorga dan is mijn moeder trots op me en dat wil natuurlijk ieder kind. Dat je ouders trots op je zijn.

(Interviews, 1^e ronde)

Als ik zie hoe ze reageren, hoe ze doen, hoe ze buiten zijn, dan denk ik bij mezelf van ja. Ik doe het goed. Ik doe het even goed als een ander persoon. En dat, ja, je moet jezelf ook complimentjes kunnen geven. Want niemand gaat zeggen van toppie, ik ben trots op je, ja, je doet het heel goed. Dit hoor je een keer in de zo veel tijd en je hebt af en toe wel een peptalk nodig. Dat je toch weet zo van ja, ik doe het alleen, maar ik doe het toch goed of redelijk of wat dan ook. Dat je toch weet ja, het is goed. Je hoeft niet bang te zijn. En dat is denk ik toch heel belangrijk om verder te kunnen gaan. (Interviews, 1^e ronde)

(Interviewer: En zou je dat nog wat meer kunnen beschrijven, waarom die mensen zo tot steun waren? Je zegt dat je het leuk vond dat de reacties zo positief waren en

je kreeg veel spulletjes van ze. Maar waarom was dat zo fijn dat het op die manier ging?)

Nou, omdat je je er dan zelf misschien ook prettiger bij voelt bij de zwangerschap. Ik denk dat als je zwanger mag zijn, en het is oké, en het is goed en het is leuk. (Interviews, 2e ronde)

En ik ga ook vaak naar het consultatiebureau. Dinsdag is het altijd vrije inloop. Dan kom ik daar, niet elke week, maar ik ga wel eens, om iets te vragen, ik heb altijd heel veel vragen. Echt hele lijsten. Heel snel maak ik me altijd zorgen of iets wel goed gaat. Ik maak me heel snel zorgen om hem, om de kleinste dingetjes al. Toen hij ging lopen en heel vaak viel en zo, elk kind valt, maar ik vond het heel zielig. En toen de tandjes doorbraken had hij koorts, maar dat heeft elk kind, maar dan maak ik me extra zorgen of dat wel goed is. En dan ga ik naar het consultatiebureau en daar zegt die mevrouw tegen mij: 'Je hoeft niet zo vaak te komen. Da's helemaal niet erg.' Ik kwam echt vaak, om de kleinste dingen echt. (Interviews, 2^e ronde)

Bovenstaande citaten illustreren dat de erkenning en bevestiging die jonge moeders ontvangen van actoren een belangrijke rol spelen in het vermogen om met de zwaarte, moeite, spanningen en gevoelens van onzekerheid en falen die met opgaven gepaard gaan om te gaan. Het zijn vooral de geïnterviewde respondenten die dit verwoorden. De jonge moeders zoeken ook expliciet naar erkenning en bevestiging. Kritiek en miskenning komen dan ook extra hard aan.

(Interviewer: En het omgekeerde, zijn er ook mensen die wel eens laten blijken van nou juist omdat je zo jong bent, ik vind wel dat je het heel goed doet?)

Ja, op het consultatiebureau. Ik ben best onzeker over sommige dingen. ■ praatte heel laat en hij heeft ook wat aan zijn oortjes gehad en als je dan negatieve reacties krijgt ga je vaak wel denken van: doe ik het misschien niet goed? Ook omdat ik geen ander voorbeeld heb gehad van mijn ouders ben ik vaak aan het twijfelen, kan ik het niet anders doen? En het consultatiebureau zegt vaak nee, je bent goed aan het denken en het gaat hartstikke goed. Dat soort dingen allemaal en dat vind ik wel heel prettig.

(Interviewer: Want begrijp ik het goed dat juist als mensen zeggen dat je het niet goed doet, dat je daar zelf ook onzeker door wordt?)

Ja, op een gegeven moment heb je toch zoiets, ga je een beetje twijfelen en zijn tante komt vaak hier en die zegt heel vaak dat ik het wel goed doe. Die zegt je brengt hem om 7 uur op bed, die komt dan hier en zegt je ben heel consequent en dat doet me goed als ik dat van andere mensen hoor. Als anderen zeggen je doet dit niet goed of je doet dat niet goed dan word ik daar wel onzeker over en dan praat ik daarover met het consultatiebureau en die zeggen vaak tegen mij, ja je doet het hartstikke goed. (Interviews, 2e ronde)

Een vrouw van het consultatiebureau had ook een huisbezoek hier gedaan en die vroeg: wat doe je en ga je naar school. Toen ze hoorde dat ik een opleiding doe van 5 dagen, zei ze van 'oh wat zielig'. Voor mijn kind, dat hij 5 dagen op de crèche was. Toen was ik heel boos geworden. Omdat ik gewoon zo graag wil

studeren. En mijn kind is niet zielig omdat ik wil studeren. Toen was ik heel boos geworden op die vrouw omdat ze zei ‘ik was altijd thuis met mijn kinderen’. Toen ben ik zo boos geworden op die vrouw, toen ben ik ook huilend echt thuisgekomen en ben ik met mijn moeder een keer terug gegaan naar die vrouw. Dat heb ik zo erg gevonden dat ze dat heeft gezegd, van wat zielig en dan denk ik nee, dat is niet zielig. Dat zij altijd thuis zat met de kinderen en dan denk ik ja, omdat jouw man werkte en jij kon dat wel, maar ik kan dat niet. Ik kan niet 5 dagen thuis gaan zitten want dan heb ik geen inkomen en dat kan niet. Dus dat vond ik heel erg dat ze dat had gezegd. De crèche is niet zielig. Ze doen ook heel leuke dingen en ze leren, hij leert met bestek eten en weet je, de crèche is niet zielig voor kinderen. Er zijn ook andere kinderen en dan leert hij delen en zielig is het niet.[...] Dus dat vond ik wel heel erg en later heeft ze ook wel haar excuses ervoor aangeboden. Hoe kan je dat nou zeggen, ook al denk je het, zeg het dan niet. Dat kwam toen wel heel erg hard aan. Ook omdat ik het zelf soms erg moeilijk vind dat ik 5 dagen weg ben. Dat iemand dat dan moet zeggen wat jij soms denkt.

(Interviews, 2^e ronde)

Interessant in het laatste tekstfragment is de uitspraak “dat iemand dan moet zeggen wat jij denkt”. Juist omdat deze jonge moeder onzeker is over haar afwezigheid en niet kan voldoen aan haar eigen referentiewaarde om tijd voor het kindje te maken, komt een moreel oordeel hard aan. Op moeilijke momenten waarop je zelf twijfelt, vergroot kritiek het moeilijke moment.

Hiermee wordt geïllustreerd dat het op cruciale momenten van belang is om bevestigd te worden en erkenning te krijgen. Deze bevinding stemt nauw overeen met de bevindingen van Baart (2001) en de rol die hij toedicht aan erkenning en de weldadige werking die daarvan uitgaat. In *Een theorie van de presentie* wordt beschreven dat presentiebeoefenaars belangrijke waarden realiseren in hun pogingen om aan te sluiten bij die personen met wie zij een betrekking aangaan, waaronder bevestiging en erkenning. De verwerkelijking van die waarde zorgt er niet voor dat problemen opgelost worden, maar “helpt wel om met het leven overweg te kunnen” en “enig gezond vertrouwen in zichzelf en de eigen waarde te mogen stellen” (Baart, 2001, p. 741). Het mogen ontvangen van erkenning en bevestiging werkt voor de jonge moeders in dit onderzoek op een soortgelijke manier. De jonge moeders ontlenen er zelfvertrouwen aan wanneer zij gezien worden en bevestigd worden in hun kwaliteiten, en worden daarmee in zekere zin weerbaarder tegen de problemen waar ze mee geconfronteerd worden. Ook gezien de eerdere conceptuele uitwerking van opgaven is dit goed te begrijpen. Er is immers gesteld dat jonge moeders die kampen met een opgave gevoelens van gemis, behoefte en vaak ook van tekortschieten ervaren. Bevestiging en erkenning kunnen dit gevoel van tekortschieten verminderen. Op het moment dat dit gebeurt, wordt er geen probleem opgelost of een wens of behoefte vervuld, maar wel verandert het perspectief op de opgave: ik schiet in ieder geval niet tekort!

Is in het voorgaande vooral aandacht besteed aan het belang van de dimensie “oordeel”, er zijn ook aanwijzingen in de data dat de overige waarden die door steunende actoren worden uitgedrukt – verbondenheid en onvoorwaardelijk beschikbaar zijn – ook relevant zijn:

(Interviewer: En als je informatie of advies zoekt, naar wie ga je dan toe?)

Nou meestal stel ik aan het consultatiebureau mijn vragen en ik heb op het consultatiebureau een contactpersoon en die gebruik ik dan, die komt bij me thuis of als er wat is kan ik haar bellen. Daar ben ik heel blij mee. Want zij maakte zich eigenlijk ook wel zorgen, omdat ■ klanken verkeerd hoort. Hij kan geen papa of mama zeggen, maar zegt dada. Maar in het begin hadden ze zoiets van het komt wel, maar het komt niet. En hij heeft ook veel last gehad van oorontstekingen en alles, en toen zeiden ze van nou, we komen even kijken hoe hij het thuis doet en dan gaan we even verder kijken. Dus nou komt ze iedere maand, iedere anderhalve maand komt ze even een keertje langs, even praten, kijken hoe het gaat, hoe het met mij gaat. En af en toe belt ze even van gaat alles nog goed. Dus dat is wel heel prettig.

[...]

Ja, in het begin had ik wel zoiets van ja, als ze zich er maar niet te veel mee gaan bemoeien, maar dat is het niet. Maar ze wil gewoon even weten of alles goed gaat met hem, en of alles goed gaat met mij. Zij weet dat ik niet zo lekker in mijn vel heb gezeten en zij heeft zoiets van nu gaat het goed, maar mocht het weer mis gaan, dan zijn we er gelijk bij want dan kan het gewoon opgelost worden.

(Interviews, 2^e ronde)

In bovenstaand citaat zien we niet alleen het belang van “oordeel” terug (“als ze zich er maar niet te veel mee gaat bemoeien”) maar ook het belang van interesse tonen en in de buurt zijn als er iets niet goed gaat (nabijheid en beschikbaarheid). Ook dit draagt bij aan een gevoel van veiligheid en zekerheid met betrekking tot de vragen en onzekerheden van de jonge moeders.

Het mechanisme dat hiermee aan het licht komt, is vergelijkbaar met het *buffering* effect van ondersteuning dat in de social supportliteratuur wordt beschreven (zie §9.1), vooral wanneer gesteld wordt dat positieve sociale relaties mensen een positief gevoel over zichzelf geven en hen daarmee beter in staat stelt om om te gaan met negatieve gebeurtenissen. Coping is hierbij een cruciaal begrip in de literatuur over social support. Een theoretisch perspectief dat echter nog beter behulpzaam kan zijn bij de interpretatie van dit verschijnsel, is afkomstig van buiten de social supportliteratuur en wordt geboden door het concept *veerkracht* of *resilience*. Veerkracht heeft betrekking op de wijze waarop individuen zich handhaven wanneer zij zich geconfronteerd zien met moeilijke omstandigheden. Een definitie van veerkracht (Vanistendael, 1997 in Driessens & Van Regenmortel, 2006, p. 115) luidt:

Veerkracht is het vermogen van een mens of een systeem (groep, gemeenschap) om een goed bestaan te leiden en zich ondanks moeilijke omstandigheden positief te ontwikkelen en dit op een sociaal aanvaardbare wijze.

Het onderscheidt zich volgens Driessens en Van Regenmortel (2006) van coping omdat het zich enkel laat zien bij stress of de oplossing van crises, en omdat de theorie over veerkracht aanneemt dat mensen ondanks moeilijke omstandigheden toch een leven op kunnen bouwen. Met name dit laatste aspect vertoont grote overeenkomsten met het

concept opgaven. In het geval van jonge moeders, is het duidelijk dat de opgaven waar zij zich mee geconfronteerd zien “moeilijke omstandigheden” zijn, waarbij zij een manier moeten vinden om met die omstandigheden te leven. Het gaat hier niet zozeer om het “oplossen” van de opgave of het “ zich ontwikkelen” van de jonge moeder: opgaven reiken niet altijd zo ver dat zij van moeders eisen dat zij zich positief ontwikkelen. Opgaven moeten echter wel op zijn minst “uitgehouden” worden en vragen er om een goed bestaan op te bouwen, ook al blijft de opgave daarbij (soms, en wellicht tijdelijk) bestaan. Het interessante van het concept veerkracht is vervolgens dat zij een aantal bouwstenen bevat die ook in dit onderzoek relevant zijn gebleken bij het “uithouden” van opgaven, namelijk het belang van zelfwaardering en zelfvertrouwen en het belang van een steunende omgeving (zie Driessens & Van Regenmortel, 2006; Van Regenmortel, 2009). Ten aanzien van deze steunende omgeving wordt er door Driessens & Van Regenmortel op gewezen dat het belangrijk is dat mensen zich “gedragen weten” (2006, p. 120-123). Ondersteuning is onvoorwaardelijk en getuigt van respect voor de persoon en levert volgens hen op die manier een positieve bijdrage aan de veerkracht van personen (2006). Dit zich aanvaard voelen als mens draagt er vervolgens – naast andere factoren – eveneens toe bij dat actoren een grotere zelfwaarde krijgen, en dit gevoel van zelfvertrouwen helpt mensen om zich in moeilijke omstandigheden overeind te houden; helpt veerkrachtig te zijn (Driessens & Van Regenmortel, 2006, p. 125).

In de literatuur worden nog meer bouwstenen van veerkracht opgesomd (zie Driessens & Van Regenmortel, 2006, p. 119-138), welke niet direct in dit onderzoek terug te vinden zijn. Het zou dan ook te ver voeren om het concept veerkracht te gebruiken om de ervaringen van de jonge moeders met opgaven te duiden. Het mechanisme zoals dat door Driessens en Van Regenmortel in relatie tot veerkracht beschreven wordt, waarbij een steunende sociale omgeving en (de invloed daarvan op) zelfwaarde bijdraagt aan het vermogen om moeilijke omstandigheden het hoofd te bieden, is echter wel herkenbaar in dit onderzoek. Het maakt inzichtelijk dat steunende actoren, niet alleen door hun waardeverwerkelijs handelen, maar juist ook door hun uitdrukkingshandelingen, bij kunnen dragen aan opgaven, doordat ze een jonge moeder veerkrachtiger of weerbaarder maken om deze moeilijke omstandigheden het hoofd te bieden.

Resumerend lijkt het van belang te zijn dat actoren die zich beschikbaar stellen, die zich nabij tonen, en die een jonge moeder erkennen en bevestigen, een bijdrage kunnen leveren aan gevoelens van veiligheid en zelfverzekerdheid van de jonge moeders. Zij bieden daarmee een tegenwicht aan de gevoelens van falen en onzekerheid die gepaard gaan met opgaven. Er kunnen dan wellicht nog wensen en taken overblijven, maar enkele negatieve kenmerken van de opgave lijken hierdoor gedempt te worden.

9.5.3 Het vullen van een leemte

De verhouding van een ondersteunende actor tot de jonge moeder speelt nog op een tweede manier een rol in opgaven, en wel doordat zij – juist door de specifieke plaats die zij innemen in het leven van de moeder – het gemis of de behoefte die gepaard gaat met een bepaalde opgave opvullen.

Bijzondere mensen, ja dat zijn er genoeg, vooral mijn ouders die altijd voor ons klaar staan, die vaak genoeg op ■ oppassen en hem ook lekker verwennen met een dagje uit...!!! Mijn broertjes die ook geregeld oppassen en lekker met hem ravotten/voetballen/'sleutelen aan auto's', etc.... Daarnaast de mensen van het kinderdagverblijf die in de tijd dat ■ daar heeft gezeten echt als een tweede familie voor hem waren... (Forum)

(Interviewer: Ervaar jij het als zwaar, op dit moment, om moeder te zijn en al die dingen met elkaar te combineren?)

Nee, het is net of het heel lang geleden is. Ik kan me gewoon niet meer herinneren hoe het zou zijn zonder hem. Dat kan ik me gewoon niet meer voorstellen. [...] Dus op donderdagavond ben ik laat klaar met werken en ik moet vrijdag vroeg beginnen. Dus dan neemt mijn moeder hem mee uit haar werk, als zij uit haar werk komt en vrijdag neemt zij hem weer mee. Dus dan slaapt ie een nachtje hier.

(Interviewer: Denk je dat het er heel anders uit zou zien als je ouders er niet zouden zijn?)

Zonder hun hulp? Ja, ik denk het wel. Dat je dan veel meer alleen moet doen. Je hebt ook meisjes die al vanaf het begin op hunzelf wonen en er dan helemaal alleen voor staan. Ik denk dat dat veel moeilijker is. Ik heb gewoon altijd gratis oppas, en als ik uit wil, ja ik moet wel altijd vragen, ik kan niet zomaar weg gaan, ik moet altijd vantevoren aan mijn ouders vragen of ze willen oppassen en dan moeten hun kijken of ze vrij zijn en of ze dan kunnen. Maar als ik vraag: zijn jullie die zaterdag thuis, en ze zeggen ja, dan passen ze zaterdagavond op en meestal ook zondagochtend zodat ik kan uitslapen. Dat is gewoon heel makkelijk.

(Interviewer: Dus jij hebt het tot nu toe niet als zwaar ervaren om moeder te zijn en dat te combineren met andere dingen.)

Nee. Maar als je een partner hebt dan doe je meestal ook zulk soort dingen wel, mijn ouders zijn in dit geval een soort van mijn partner. Ja, die verschoonden ook toen ie werd geboren wel eens een luier. Ook in het begin werd ie heel vaak wakker 's nachts en dan was ik zo moe en toen deden mijn ouders dan een nachtvoeding. Dan kolfde ik overdag af, en dan had hij drie voedingen, eentje's avonds laat, rond 12 uur, eentje om 3 uur 's nachts en dan eentje om 5 uur 's ochtends of zo en dan deed mijn moeder altijd die van 3 uur 's nachts. Dan hoefde ik er 1 keertje niet uit en kon ik iets langer slapen achter elkaar, zulk soort dingen. Mijn moeder verschoonde ook wel eens een luier of mijn vader. Die namen zeg maar een soort van rol over, dat ik het niet allemaal alleen hoefde doen. (Interviews, 2^e ronde)

Bovenstaande fragmenten illustreren wederom het belang van praktische hulp bij het verminderen en draaglijk maken van opgaven: het combineren van zorgen en studeren is niet zwaar omdat er altijd een oppas tot beschikking staat. Echter, de ouders in deze fragmenten doen meer en nemen letterlijk een beetje de plaats in van een partner. Ze fungeren als een vervangende vader voor het kind en als steun voor de moeder. Hoewel de jonge moeders stellen dat het gemis van een partner wel degelijk blijft, lijken de ouders dit gemis te dempen. Het is duidelijk dat ouders die zich op deze manier positioneren in ieder geval niet veroordelend, zeer nabij en erg beschikbaar zijn. Met name nabijheid lijkt hier van doorslaggevend belang: het meeleven en invoelen in de situatie

en delen in de emoties en ervaringen die met het moederschap gepaard gaan. Overigens is het van belang om op te merken dat deze manier van het “verminderen en/of draaglijk maken” van opgaven voornamelijk gesignaleerd is in de opgave moederschap: ouders nemen dan de rol van vader jr./een partner over. Een soortgelijk verschijnsel – waarbij actoren direct in behoeften voorzien door de rol van een andere actor over te nemen – kunnen we echter waarnemen bij schoonouders die de positie van ouders bezetten, en op die manier de opgave positionering verzachten. Voor de opgave levensinrichting lijkt deze manier van ondersteuning bieden minder voor de hand te liggen.

9.6 Tot besluit

In dit hoofdstuk is antwoord gegeven op de vraag wat steunende actoren nou zo bijzonder of speciaal maakt voor de jonge moeders; waarom een bepaalde actor als steunend ervaren wordt. De analyse van de data laat zien dat dat niet alleen hun waardeverwerkelijsend handelen is, maar dat eveneens de manier waarop zij zich betrekken op de jonge moeder zwaar telt. Wanneer er sprake is van rijke steun, waarin een bevestigende, nabije en beschikbare positie gepaard gaat met waardeverwerkelijsend handelen, kunnen deze actoren ook van betekenis zijn in de opgaven waar de jonge moeders voor staan. Anders dan in sommige literatuur over social support en tienermoeders (zie bijvoorbeeld Bolger, Zuckermann & Kessler, 2000 in Vangelisti, 2009; voor onderzoek naar tienermoeders zie Bunting en McAuley, 2004) wordt verondersteld, heeft dergelijke steun geen negatieve invloed op (het zelfbeeld van) de jonge moeders, maar juist een positieve. Overigens is daarmee niet gezegd dat het aanvaarden van steun daarbij probleemloos gaat: eerder is namelijk de morele beladenheid van steun beschreven die duidelijk maakt dat angst voor gezichtsverlies (“face”) en gevoelens van incompetentie wel degelijk een rol spelen. Met name voor gezichtsverlies (“face”) is in de social supportliteratuur aandacht (zie bijvoorbeeld Barnes & Duck, 1994, p. 188-190; Vangelisti, 2009, p. 42-43), waarbij gesteld wordt dat juist impliciete vormen van support zo effectief zijn omdat de steunontvanger gezichtsverlies bespaard blijft.

In dit hoofdstuk zijn de ervaringen van de jonge moeders met informele steun, ook verbonden met de potentie van formele, professionele vormen van steun. De bevindingen op dit punt vormen een ondersteuning voor al die auteurs die al jarenlang pleiten voor een humanisering van mensgerichte beroepen in de zorg- en welzijnssector. Deze sectoren hebben veelvuldig de kritiek gekregen dat hun zorg en ondersteuning aan hulpbehoevenden te veel gedomineerd wordt door interventionistische, louter op doelmatigheid gerichte manieren van werken. Auteurs die voor mij het meest bepalend zijn geweest in hun kritiek op dit “interventionisme” zijn Andries Baart (2001) die met de presentietheorie een tegenwicht formuleerde voor het “interventionisme” in de zorg- en welzijnssector en Annelies van Heijst – in het voorgaande reeds aangehaald – in haar kritiek op de zorgsector (2005, 2008a). In lijn met de theorieën die deze auteurs verwoorden, laat ook dit onderzoek zien dat niet alleen waardeverwerkelijsend handelen, hoewel nuttig en waardevol, het meest cruciaal wordt gevonden door jonge moeders. “Reddend” zijn echter juist diegenen die meer bieden en die in een betekenisvolle relatie tot de jonge moeder staan. Juist de manier waarop actoren zich aanwezig stellen, is bepalend voor de ervaren steun van de jonge moeders in de onderzoeksgroep. Wie de

vragen en behoeften van jonge moeders puur technisch en probleemgeoriënteerd benadert, mist daarmee een belangrijke kans om een cruciale betekenis te krijgen in hun leven en de manier waarop zij het moederschap een plaats kunnen geven en mist de kans om aan te sluiten bij de dieperliggende behoefte die met opgaven gepaard gaat (zie ook hoofdstuk 8). In eerste instantie wordt deze cruciale betekenis vooral toegekend aan het informele netwerk, maar ook voor professionele hulpverleners is het van belang niet alleen “waardeverwerkelijskende” hulp te verlenen, maar – vooral waar dat nodig is – zichzelf eveneens op een specifieke manier beschikbaar te stellen voor de jonge moeders en een relatie aan te gaan met de jonge moeder. De toevoeging “waar dat nodig is” is met name van belang, omdat uit de data blijkt dat lege gaten in een netwerk gedeeltelijk opgevuld kunnen worden door actoren met wie de jonge moeder *wel* contact heeft. In de vorige paragraaf is uitgelegd dat de ouders van de jonge moeders bij de afwezigheid van een (biologische) vader zijn rol gedeeltelijk over kunnen nemen. In een eerder hoofdstuk (zie hoofdstuk 8) is beschreven dat professionals gaten bezetten in een leeg netwerk, waarmee zij ook een specifieke betekenis krijgen voor de jonge moeders. Hiermee is niet gezegd dat deze actoren – ouders, hulpverleners – volledig de plaats kunnen bezetten van afwezige actoren – vaders, familie – maar de relatie met de jonge moeder krijgt hierdoor wel een andere betekenis. Wanneer actoren zich onthouden van deze positionering, waarbij deels de lege plaatsen in een netwerk gevuld worden, heeft dat consequenties, vooral wanneer door het ontbreken van een (informeel) netwerk jonge moeders voor hulp en steun zijn aangewezen op een gering aantal actoren.

10 ERKENNING

Maar het is ook, als je kijkt hoe men ook naar jonge moeders kijkt. Ze hebben een etiket op de naam geplakt. Al die krantenkoppen ‘tienermoeder, tienermoeder’ en die komen allemaal slecht daaruit naar voren. Dan denk ik bij mezelf: jullie kunnen wel gaan zeuren en ze zit van een uitkering te trekken en noem maar op. Maar nooit heeft iemand verteld hoe moeilijk het eigenlijk is. Hoe wij eigenlijk vechten en hoe erg we ons best doen om de kinderen groot te brengen en een soort opvoeding mee te geven. (Interviews, 1e ronde)

Als er één onderwerp dominant is in de ervaringen die jonge moeders uit de onderzoeksgroep beschrijven met betrekking tot het jonge moederschap, dan is dat het thema “eer en erkenning”. Op diverse momenten in de data manifesteert zich de morele afkeuring die jonge moeders ten deel valt, en de behoefte van de jonge moeders om deze morele afkeuring te keren; om gezien en positief gewaardeerd te worden. In de beschrijving van de leefwereld, maar ook in de beschrijving van opgaven en het belang van hulp en steun komt “eer en erkenning” impliciet aan bod. Bijvoorbeeld in de angst voor afwijzing wanneer de zwangerschap bekend wordt gemaakt (zie §3.3), in de angst een “slechte moeder” gevonden te worden als om hulp wordt gevraagd (zie §7.4). Ten aanzien van hulp en steun is aan bod gekomen dat een “niet veroordelende” houding van ondersteunende actoren onontbeerlijk is (zie hoofdstuk 9). Maar ook expliciet komt het belang van erkenning steeds weer aan bod, zoals in het citaat waarmee dit hoofdstuk opent. Deze expliciete wijze waarop erkenning en miskenning in de data naar voren komt is het onderwerp van dit hoofdstuk. Aan de orde zal komen hoe de zwangerschap de morele positie van jonge moeders aan het wankelen brengt. Als theoretisch interpretatiekader is daarbij gebruik gemaakt van de welbekende erkennings-theorie van Axel Honneth (1995). Alvorens over te gaan tot een explicitering van de morele wankeling die jonge moeders doormaken, wordt allereerst dit theoretisch interpretatiekader toegelicht, om daarmee ook het concept “erkenning” duidelijker in beeld te krijgen. Naast *The Struggle for Recognition*, waarin Honneth zijn erkennings-theorie uiteenzet, is daarbij als naslagwerk gebruik gemaakt van overige publicaties van Honneth (Anderson & Honneth, 2005; Honneth & Margalit, 2003), en het werk van Annelies van Heijst (2008a) en Bart van Leeuwen (2003) welke reeds uitgebreid en kritisch hebben gepubliceerd over het concept erkenning zoals dat door Honneth wordt ingevuld.

10.1 Begripsafbakening

De betekenis van “erkenning” is op zichzelf eenvoudig en ondubbelzinnig: iemand erkennen veronderstelt dat een ander mens gezien, opgemerkt wordt door zijn medemensen (zie ook Van Heijst, 2008a). Erkenning vindt plaats in sociale interacties en Honneth kent aan deze interacties een cruciale waarde toe voor de identiteitsontwikkeling van individuen, met name voor de “relatie tot het zelf”, de zelfbetrekking van individuen (zie ook Van Leeuwen, 2003). Een drietal erkenningsvormen wordt door Honneth onderscheiden, welke positief corresponderen met drie elementen van dit

zelfbeeld, te weten: 1) liefde 2) respect en 3) achting, welke samenhangen met zelfvertrouwen, zelfrespect en zelfachting.

Liefde is de meest cruciale erkenningsvorm, waarin de noden en emotionele afhankelijkheid van de ander gezien en erkend worden. Deze erkenningsvorm valt mensen ten deel vanwege hun particulariteit: het is deze ene specifieke persoon, met zijn karakteristieke eigenschappen voor wie ik sympathie heb. Daarom is liefde een erkenningsvorm die mensen alleen ten deel valt in het private domein; binnen de ouder-kindrelatie, vriendschapsrelaties en liefdesrelaties. Het is met name de moeder-kindrelatie die door Honneth verder wordt toegelicht en die wordt gebruikt om te beargumenteren hoe de liefde in die relatie de totstandkoming van zelfvertrouwen beïnvloedt. Hij stelt dat de moeder-kindrelatie start als een symbiose, waarin zowel moeder als kind voor de taak geplaatst worden om als meer zelfstandige individuen te gaan functioneren. Vertrouwen speelt hierbij een grote rol: het kind kan zelfstandig functioneren *doordat* het er op kan vertrouwen dat een moeder altijd aanwezig is en liefheeft. In deze wetenschap kan zelfvertrouwen zich dus ontwikkelen, evenals de durf om noden te uiten.

Respect is een tweede erkenningsvorm welke vooral binnen wettelijke relaties vorm krijgt. Het betreft de rechtserkenning van en tussen personen (zie ook Van Leeuwen, 2003). Wederkerigheid is, zoals dat ook geldt voor liefde, van groot belang voor deze erkenningsvorm. Immers, we kunnen onszelf alleen als drager van bepaalde rechten zien, als we ook de ander dezelfde rechten toekennen. Oftewel, de erkenningsvorm van respect veronderstelt dat individuen dragers van gelijke rechten zijn, waarbij het uitgangspunt is dat eenieder in staat is om autonoom redelijke beslissingen te nemen op basis van morele normen. Welke betekenis Honneth in deze context aan autonomie toekent, is uitgewerkt door Van Leeuwen (2003, p. 98-99) waarbij drie betekenislagen van het concept de revue passeren. Allereerst is er de morele autonomie, die verwijst naar het principe dat oordelen zich zouden moeten vormen op basis van algemene en onpartijdige principes, in plaats van persoonlijke voorkeuren. Antropologische autonomie verwijst naar het vermogen van een individu om zelfstandig invulling te geven aan het leven. Persoonlijke autonomie ten slotte, verwijst naar het recht op zelfbeschikking van mensen, het recht om zelf vorm te geven aan het leven zonder daarbij onder druk gezet te worden door anderen. Met respect is zelfrespect verbonden: het besef dat je als individu de drager bent van rechten die aan iedere persoon worden toegekend.

De derde erkenningsvorm is die van achting (ook wel waardering genoemd). Honneth stelt dat de erkenningsvormen van achting en respect voorheen met elkaar verbonden waren. Zowel respect als achting vielen individuen ten deel op basis van hun sociale positie in de maatschappij. In de moderne samenleving zijn deze erkenningsvormen uit elkaar gaan lopen omdat individuele rechten werden toegekend aan alle leden van de samenleving, ongeacht hun statusgroep of positie (Van Leeuwen, 2003). Waar individuen echter voor de wet in principe gelijkwaardig zijn en derhalve een gelijke aanspraak kunnen maken op respect, is achting juist meer en meer gekoppeld aan de individuele kwaliteiten van individuen. Het is de sociale achting die individuen ten deel valt op basis van hun *specifieke* karakteristieken en kwaliteiten. Achting valt individuen dus niet automatisch ten deel op basis van een positie of status, maar moet “ver-

diend” worden (zie ook Van Heijst, 2008a). Overigens krijgt achting volgens Honneth altijd vorm tegen de achtergrond van een gedeelde “waardenhorizon”. Individuen kunnen elkaar alleen “achten” wanneer ze een gezamenlijke waardeoriëntatie hebben, die kan dienen als referentiepunt voor het toekennen van achting. Deze waardenhorizon is daarmee historisch en cultureel bepaald en het is dus de gemeenschap waar individuen deel van uitmaken die mede bepaalt welke specifieke karakteristieken en kenmerken waardevol geacht worden.

Door sociale achting te ontvangen kunnen mensen zich op een positieve manier verhouden ten opzichten van hun concrete kenmerken en mogelijkheden. Achting is dan ook gekoppeld aan zelfachting.

Elke erkenningsvorm heeft een tegenhanger, een vorm van miskenning. Honneth stelt dat aantasting van de fysieke integriteit, zoals in het geval van mishandeling, de tegenstelling van liefde vormt. Uitsluiting van rechten is de negatieve pendant van het tonen van respect en het tonen van minachting of het onthouden van sociale achting vormt de tegenstelling van achting.

	Erkenning betekent	Miskenning betekent
Liefde	Erkenning van noden en emotionele afhankelijkheid.	Aantasting van fysieke integriteit, misbruik
Respect	Erkenning van personen als dragers van rechten.	Uitsluiting van rechten
Achting	Sociale waardering voor specifieke, individuele kenmerken en kwaliteiten.	Onthouden van waardering, tonen van minachting, vernederen, ont-eren

Figuur 10.7: Erkenningsvormen en hun tegenhangers

Naast erkenning, speelt ook “eer” een rol in de analyse van de ervaringen van de jonge moeders. Honneth stelt dat het concept eer (honour) in de moderne samenleving verwaterd is. In de hiërarchische samenleving was eer onlosmakelijk verbonden met de sociale positie van individuele leden van die samenleving. Zoals hiervoor is uitgelegd, stelt Honneth echter dat deze sociale positie aan belang heeft ingeboet en dat achting vooral wordt toegekend op grond van individuele kwaliteiten en kenmerken. In de onderzoeksdata lijken echter wel degelijk residuen aanwezig van het belang van “status” en het lidmaatschap van statusgroepen. In onderstaande tekstbox G volgt een voorbeeld uit de data. Aan het woord is een jonge moeder die beschrijft hoe haar ex-schoonouders reageerden op de zwangerschap en – later – op hun positie als opa en oma.

Tekstbox G

Fragment 1

We willen dat niet, en ze zeiden het niet, maar het kwam zo over van, je haalt de schande over de familie. Hun waren nog van die oude stempel mensen, echt van het

eh, ja vaak toch eerst huisje-boompje-beestje en dan pas kinderen.

(Interviewer: Maar beschaamd zeg je, maar hoezo, wat vonden ze er dan van?)

Nou, de familienaam groot houden en het gebeurde nooit daar in de familie. Van mijn ex. Dus, ja, dat beschaamde dan de familie, want dat gebeurde daar nooit. Het hoorde niet. Als het al gebeurde werd het altijd weggehaald. En dat was toch apart, want ik hield het gewoon, dat was toch apart. Dat vonden ze niet leuk. Het heeft wel een hele tijd gekost voordat hun ermee eens waren.

Fragment 2

Want nou zeggen zijn ouders, ja we willen afstand want wij willen geen band met hem. Omdat we niet zeker weten of hij wel van onze zoon is, we weten niet zeker of hij wel van hem is. Ook zoiets vreemds.

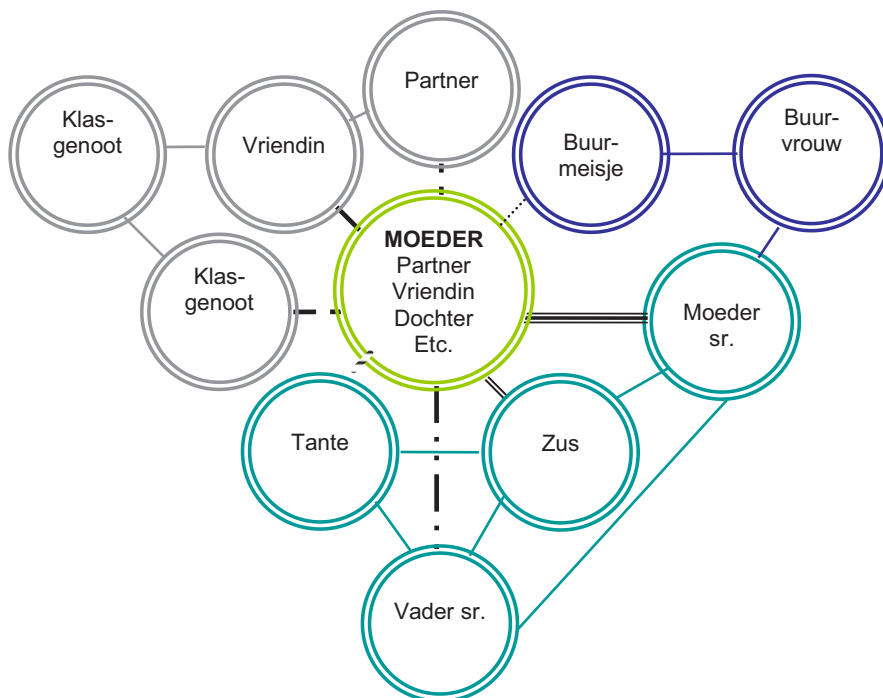
Interviews, 1° ronde

Eer is een positioneel goed. Je “eervol gedragen” betekent dat individuen in hun positie binnen een statusgroep of sociale gemeenschap datgene doen dat ze op die positie moeten doen. Het gaat dus om de vraag wat passend is in een bepaalde sociale en morele positie. Wanneer mensen op een bepaalde morele positie gaan staan, gaan er morele aanspraken gelden die met die positie gepaard gaan. Het eerste fragment is een duidelijk illustratie van een situatie waarin *eerverlies* wordt geleden. De schoonouders van de jonge moeder laten merken dat zij een naam hoog te houden hebben, en dat leden van de familie zich op een manier behoren te gedragen die bij die status hoort. Het schenden van deze gedragsnormen roept schande over de familie af.

In het tweede fragment gaat het daarentegen niet om eer, maar dit fragment geeft een illustratie van miskenning. Miskenning vindt plaats wanneer mensen niet opgemerkt, niet gezien worden: wanneer hun kwaliteiten en kenmerken niet gezien worden (achting); wanneer hun noden en behoeften genegeerd worden (liefde); wanneer hun morele autonomie ter discussie wordt gesteld (respect). Ook bij miskenning zijn de sociale posities die mensen bezetten relevant, maar hierbij draait het vooral om de vraag of mensen opgemerkt worden in deze positie. Het tweede fragment is tekstbox G is daar een voorbeeld van. Een jonge moeder wordt hier niet erkend in de familierelatie die zij eigenlijk heeft met de opa en oma van haar kind.

In onderstaande zal aan de hand van meer van dergelijke illustraties worden betoogd dat jonge moeders oneer en miskenning ten deel vallen, en dat het van groot belang is om hiervan kennis te nemen om de leefwereld, opgaven en de hulp en steun die jonge moeders ontvangen goed te kunnen begrijpen. Om de aanwezigheid van deze miskenning in de data te analyseren is echter niet gestart met het begrippenkader zoals Honneth dat aanreikt. Deze concepten zijn pas gaandeweg de analyse relevant gebleken. Als start is vertrokken vanuit het gegeven dat erkenning een sociaal construct is. Erkenning wordt uitgewisseld in interacties tussen personen en staat daardoor altijd in relatie tot een positie die een mens inneemt temidden van anderen, hetzij in één-op-één-relaties, zoals in de moeder-kindrelatie, hetzij in grotere verbanden zoals sociale (status)groepen waartoe men behoort. Voor deze één-op-één-relaties waarin erkenning wordt uitgewisseld is in dit onderzoek de term *morele betrekking* gereserveerd. Deze betrekking staat niet los van andere dimensies waardoor de interacties tussen individuen gekenmerkt worden, zoals de sociale rollen die mensen ten opzichte van elkaar innemen, maar refereert aan de specifieke morele dimensie van deze contacten. De grotere verbanden waar jonge moeders deel van uitmaken zijn in dit onderzoek benaderd als *gemeenschappen*, die samengesteld zijn uit individuen die een gevoel van

verbondenheid ervaren omdat zij onderlinge overeenkomsten hebben (zie Van Leeuwen, 2003, p.112). Deze gemeenschappen zijn vergelijkbaar met wat Honneth (1995) statusgroepen noemt, de sociale groepen op grond waarvan individuele leden van de groep in de vroegere, hiërarchische samenleving achting werd toegekend. Binnen dergelijke statusgroepen kunnen mensen elkaar echter eveneens achten of minachten. Met de uitspraak dat erkenning een positioneel goed is wordt gezegd dat erkenning wordt toegekend op grond van de positie die een individu bezet binnen betrekkingen, gemeenschappen en de samenleving. Het is immers als lid van een samenleving dat aanspraak gemaakt kan worden op bepaalde rechten (respect), waarbij niet-leden van deze rechten worden uitgesloten. Evenzo ontvangen individuen in de positie van kind, partner of vriend liefde. En hoewel individuen maatschappelijke achting ten deel valt om hun specifieke kenmerken en kwaliteiten, is deze achting wel degelijk ook nog steeds afkomstig uit de gemeenschappen waar zij deel van uitmaken, met hun eigen waarden en waardehorizonten. Denk daarbij aan subculturen. Naar deze posities, gemeenschappen en betrekkingen is in de analyse van de data de aandacht uitgegaan om vormen van eer of oneer; miskennen of erkenning te vinden. Het gaat dus expliciet om de morele posities die jonge moeders bezetten in gemeenschappen en in de morele betrekkingen die zij met individuen in hun omgeving onderhouden, waarbinnen gezocht is naar voorbeelden van eerverlies en miskennen. In figuur 10.8 worden deze posities, gemeenschappen en betrekkingen geïllustreerd door een voorbeeldnetwerk van een jonge moeder. Hieruit wordt duidelijk dat de jonge moeder met diverse actoren unieke contacten onderhoudt: dit zijn de betrekkingen die zijn weergegeven door de zwarte lijnen tussen de moeder en actoren. Iedere verbindingslijn ziet er anders uit, omdat ook iedere betrekking uniek is. Dat wil zeggen dat de moeder zich ten opzichte van iedere actor op een andere manier positioneert: als dochter, als partner, als vriendin, als nicht et cetera. Het gaat hier om de morele posities die zij bezet. Tot slot vormen deze contacten samen netwerken. Klasgenoten, vrienden en een partner kunnen bijvoorbeeld tot het netwerk “peers” gerekend worden, maar daarnaast zijn er ook netwerken zoals familie, kerkgemeenschappen, “de buurt” et cetera. Dit zijn de gemeenschappen waar jonge moeders deel van uitmaken, in de figuur weergegeven door de donkerblauwe, lichtblauwe en grijze actoren en hun verbindingen.

Figuur 10.8: Morele posities, betrekkingen en gemeenschappen

10.2 Eerverlies en miskening in het leven van jonge moeders

Uit de data blijkt dat de zwangerschap de morele positie van jonge vrouwen ter discussie stelt, zowel in de betrekkingen die zij onderhouden met actoren uit hun omgeving, als in de gemeenschappen waar zij deel van uit (wensen te) maken.

10.2.1 Eerverlies

Ik heb een oma die niet zo leuk reageerde, maar die is van de zwartenkousenkerk, dus sowieso reageert die op heel veel dingen niet. Dus daar heb ik me niet zo veel van aangetrokken. Die had me een kaartje gestuurd met de geboorte en daar stond zo iets in van ja, omdat ik een broek draag en mannenkleding draag dat ik dat niet moet doen, en zulk soort dingen ging ze me allemaal vertellen. Ja, dat het ook niet echt goed is of zo om zonder partner een kind te krijgen. En dat ik maar van geluk mocht spreken dat ik zo iets moois ervoor terug heb gekregen omdat ik eigenlijk een zonde heb begaan. (Interviews, 2^e ronde)

De contacten die jonge moeders met hun omgeving onderhouden kennen een specifiek morele dimensie, waarbinnen wederzijdse morele verwachtingen en aanspraken gelden.

Als dochter, kleindochter, vriendin “behoren” jonge vrouwen te voldoen aan bepaalde normen en verwachtingen die ouders, grootouders en partner van ze hebben. De tiener-zwangerschap markeert een duidelijke breuk met deze normen en verwachtingen, en hoewel de consequenties daarvan in het ene tekstfragment duidelijker in morele termen wordt verwoord dan in het andere, wordt duidelijk dat de morele positie van jonge moeders aan het wankelen wordt gebracht door de zwangerschap. Een deel van deze wankeling kan geduid worden in termen van eerverlies, zoals het geval is in bovenstaand tekstfragment waarin expliciet geformuleerd wordt dat een jonge moeder niet voldoet aan de morele normen die er met hun positie gepaard gaan. Dit eerverlies wordt compleet, als ook de schande van de zwangerschap door de direct betrokken expliciet wordt gemaakt. Ouders schamen zich bijvoorbeeld tegenover familie en vrienden voor de zwangerschap van hun dochter, en onderstrepen daarmee dat een zwangerschap bij een tiener oneervol is.

Op 24 juli stond mijn moeder erop dat ik een zwangerschapstest zou doen. Zij merkte het namelijk dat ik zwanger was! Ik verklaarde haar voor gek, maar besloot haar advies op te volgen. Ik wilde de test eerst zelf gaan halen maar dat deed mijn moeder liever in verband met geroddel in mijn woonplaats! Dat kwam achteraf trouwens toch wel! (Verhalen)

Ja, ik heb in het begin het gevoel gehad dat mijn moeder zich voor mij schaamde... Ze sprak er niet over en deed flauw naar mij toe als ik dat wel deed... (Forum)

Bovenstaande fragmenten illustreren duidelijk dat de zwangerschap schande over de jonge moeders en/of hun families kan afroepen. Wat opmerkelijk is in deze fragmenten, is dat de gemeenschappen waarvan de betrokken moeders deel uitmaken veelal nog niet op de hoogte zijn van de zwangerschap. In dat opzicht is er dus (nog) geen sprake van daadwerkelijke schande. Het is echter de persoon met wie de jonge moeders een betrekking onderhouden (in dit geval moeder sr.) die de hoon van deze buitenwereld wil voorkomen. Uiteindelijk is het dus de vrees voor het oog van de “buitenwereld” die het gevoel van eerverlies veroorzaakt, maar het daadwerkelijk positieverlies dat de jonge moeder hier lijdt is dat ten opzichte van haar moeder. De zwangerschap heeft daarmee expliciet invloed op de betekenis van de betrekkingen die een moeder onderhoudt met de mensen om haar heen.

10.2.2 Miskenning

De morele positie van de jonge moeders wankelt echter ook op een andere manier, en wel in de vorm van een duidelijke miskenning door de personen met wie zij relaties onderhoudt. Hierbij gaat het niet zozeer om de schande die je, door de zwangerschap, in een bepaalde positie over je afroept, maar over de miskenning van jonge moeders in de diverse morele posities die zij innemen (zie voor een schematische weergave van deze posities figuur 10.8). De jonge moeders presenteren zich in een bepaalde morele hoedanigheid, bijvoorbeeld als moeder, als dochter, als burger, maar het is aan anderen om hen in die hoedanigheid al dan niet op te merken en te erkennen.

Ja en ik denk dat er ook misschien iets zou moeten zijn qua eh, zoals ik, ik heb geen recht op uitkering. Omdat ik te jong ben, terwijl ik wel een uitkering nodig heb, vanwege de kleine. Ik denk dat er ook een speciale wet, een nieuwe wet zou moeten zijn, dat er ook wel tienermoeders ook sociale rechten hebben. (Interviews, 1e ronde)

Nou, ik had toen een hondje en die moest ik wegdoen omdat die best wel agressief was en dat kan natuurlijk niet met een klein kind. Ze viel mij niet aan, maar voor hetzelfde geld hapt 'ie wel een keer naar die kleine. En toen hadden ze op internet gezegd, van ze kan niet eens voor een hond zorgen, dus laat staan voor een kindje en dat heb ik toen echt zo erg gevonden. Ik weet niet wie dat heeft gezegd. Maar dat vond ik toen heel erg. (Interviews, 1e ronde)

Ik had hem opgebeld toen ik er achter was dat ik zwanger was, en hij zei eerst: het is niet van mij. En het kan niet en je liegt. Ja, het is ook raar. Hij heeft een paar maanden niks van me gehoord en opeens bel ik op dat ik zwanger ben. Dus dan is het ook ongeloofwaardig. Dus hij ontkende het ook gewoon. (Interviews, 2e ronde)

In bovenstaande fragmenten vindt miskenning plaats van jonge moeders, en wel in de positie van moreel toerekeningsvatbare burger, in de positie van moeder, in de familie-relatie die zij onderhouden met anderen en in de positie van vriendin. In de data zijn talrijke voorbeelden te vinden van dergelijke miskenning, zowel in de betrekkingen die jonge moeders onderhouden met hun omgeving, als binnen de gemeenschappen waar zij deel van uitmaken. Waar in het bovenstaande de miskenning heel duidelijk is, en actoren duidelijk uitspreken dat zij een jonge moeder niet erkennen in een specifieke positie, zijn er ook veel subtielere vormen van miskenning, waarbij actoren jonge moeders onbewust negeren of niet opmerken.

Moeder 1: Zo iets heb ik vorig jaar nog meegemaakt, is alleen geen ervaring met hulpverlening maar goed. Ik ging bij de voetbalwedstrijd van mijn zoon kijken, er was een nieuw jongetje in zijn team gekomen en die vader kwam kijken. Kwam mijn zoon van het veld en zei die vader van dat andere kind tegen hem over mij: wat leuk hè, dat je grote zus komt kijken.

Moeder 2: Zo kwam ik voor de eerste keer op het consultatiebureau met mijn zoontje waar de mevrouw die weegt en meet dacht dat ik de oppas was, en door mijn leeftijd en omdat ■ toen nog een andere achternaam had.

Moeder 3: Vond jij dat niet vervelend en heeft ze wel d'r excuus aangeboden of heeft ze het zo gelaten? Het is dat die dokter zijn excuus aanbood dat ik er wel om kon lachen, maar als hij dat niet had gedaan denk ik wel dat ik me er minder prettig onder zou voelen. En natuurlijk is het ook niet mijn eigen kind, al voelt het wel zo hoor begrijp me niet verkeerd, maar dat is toch wel een ander gevoel denk ik.

Moeder 4: Dat is dan denk ik wel het voordeel van een klein plaatsje, bij ons wist gewoon iedereen dat ik de moeder ben... Heb gelukkig nooit echt opmerkingen gehad. Wel heeft mijn moeder als ze met mijn zoontje liep de opmerking gehad, goh nog een erbij en jullie hadden er toch al 3. Dan kan ze het dan helemaal uitleggen...

Moeder 2: Ik vind het niet zo erg wanneer mensen uit onwetendheid te snel een conclusie trekken, die fout maak ik zelf ook wel eens. De schaamte bij die ander wanneer ze weten dat ze fout zaten vind ik genoeg excuus.

Moeder 3: Ja, maar wie zegt dat ze op dat moment schaamte voelde? Dat weet niemand, dus dat is niet echt een excuus vind ik. Ik denk dat je het in die situatie kan beoordelen, maar er niet over kan “voor”oordelen.

Moeder 2: Ik zag haar rood worden en haar hand voor haar mond slaan, dus dat was wel duidelijk schaamte. Ik hoef geen excuses omdat ik die ander niet nodig heb om mij weer prettig te voelen... (Forum)

De bovenstaande discussie laat zien dat jonge moeders het in een aantal gevallen niet zo leuk vinden om niet voor de moeder van hun kinderen aangezien te worden. Hier gaat het niet om bewuste uitsluiting of afwijzing, maar om stereotypen of beelden die personen hebben van moeders, waardoor *jonge* moeders niet direct als moeder (h)erkend worden. Ondanks het feit dat er geen sprake is van bewuste uitsluiting of afwijzing, gaat er een heel subtiele vorm van miskenning vanuit wanneer anderen je aanzien voor de “oppas” of “zus” van je eigen kind.

In de ervaringen die de jonge moeders beschrijven, komen de drie vormen van miskenning zoals Honneth die beschrijft terug.

Nou, nadat hij mij begon te slaan had ik wel zoiets van dit gaat zo niet. En toen gingen we ook gewoon uit elkaar. Maar aan de ene kant wilden we het nog wel een beetje proberen, maar ik had zoiets van iedere keer als ik bij hem was. Dat gevoel was gewoon weg. Nee, dat ging niet meer. (Interviews, 2e ronde)

De zwangerschap en het moederschap stelt de liefdevolle relaties tussen een jonge moeder en haar omgeving op de proef. Voorbeelden zijn de relaties met de biologische vader van het kind en/of met (schoon)ouders die in een aantal gevallen onder druk komen te staan. Eerder (zie §3.3) is aan de orde geweest dat deze actoren zeer afwijzend kunnen reageren op de zwangerschap, soms zelfs resulterend in een absolute vorm van miskenning, namelijk aantasting van fysieke integriteit. Zo worden in de data voorbeelden genoemd van voogden die een jonge moeder slaan als reactie op het nieuws dat ze zwanger zijn, biologische vaders die een stomp in de buik geven in de hoop een miskraam op te wekken. Daarmee verlaten zij zeer duidelijk de morele positie van (liefhebbende) ouder en partner. Hoewel Honneth met name deze aantasting van fysieke integriteit kenmerkend acht voor miskenning in de vorm van liefde, veronderstel ik dat deze miskenning zich ook op subtielere manieren kan uiten, en dat ook de actoren die boos en afwijzend blijven na de zwangerschap een vorm van miskenning laten zien. Immers, liefde betekent dat noden en behoeften erkend worden, dat ze opgemerkt worden en dat er gehoor aan gegeven wordt. Dat blijft in dergelijke gevallen achterwege.

Miskenning in de vorm van een structurele uitsluiting van bepaalde rechten (respect) komt eveneens aan de orde in de data. Er wordt door de jonge moeders een aantal voorbeelden gegeven van individuele rechten die geschaad worden op grond van de jonge leeftijd waarop zij een kind krijgen. Allereerst is dat het recht op een uitkering,

zoals dat ook in een tekstfragment aan het begin van deze paragraaf tot uitdrukking kwam. Alleenstaande moeders of vaders jonger dan 18 jaar hebben in Nederland in principe geen recht op bijstand, omdat hun ouders in dat geval nog verantwoordelijk zijn voor deze moeder. Ten tweede krijgen vrouwelijke adolescenten onder de 18 jaar ook niet automatisch ouderlijk gezag over hun kind, zoals dat bij moeders boven de 18 wel het geval is. Zwangeren die jonger zijn dan 16 jaar hebben ook toestemming van hun ouder of voogd nodig om een abortus te kunnen laten uitvoeren. In een aantal gevallen kunnen zij dus niet voor de wet de moederrol innemen die zij zouden willen bezetten.

Ik had een voogd, en kinderbescherming natuurlijk is hier geweest voor de voogdij, ik had natuurlijk geen voogdij omdat ik geen 18 was. Dus moest hij aan iemand toegewezen worden en ik wou gewoon dat mijn vriend dat kreeg. Want ja, ik wou niet dat de Jeugdzorg het kreeg of zo. Ik wou gewoon dat zijn vader dat kreeg, dus toen kwamen ze onderzoeken of het hier wel goed was, en of we wel goed voor hem konden zorgen. Dus een heel onderzoek kwam er, daar moesten we ook voor naar de rechter en zo. Dus uiteindelijk heeft hij het wel gekregen, en als ik 18 ben krijg ik het zelf ook. (Interviews, 2^e ronde)

Hieruit vloeit nog een derde vorm van miskenning voort, namelijk het feit dat actoren in de omgeving van de jonge moeder formeel dus beslissingsbevoegd zijn over haar leven, en deze beslissingsmacht – impliciet dan wel expliciet – in kunnen zetten. In een aantal gevallen wordt deze beslissingsbevoegdheid ingezet als het om cruciale beslissingen – bijvoorbeeld rondom abortus en adoptie – gaat, en oefenen actoren druk uit op de jonge moeder (zie ook §3.4). In dat geval wordt er geen respect betoond voor de persoonlijke autonomie van een jonge moeder (zie ook Van Leeuwen, 2003) en haar morele toerekeningsvatbaarheid als individu, en is er sprake van het onthouden van respect. Jonge moeders beroepen zich – weliswaar sporadisch – als tegenargument voor sociale druk ook op hun persoonlijke autonomie: het is mijn lichaam, mijn keuze. Hoewel ouders in het geval van zeer jonge moeders in hun recht staan om hun dochter te sturen in haar keuze, wordt deze sociale druk dus ook wel degelijk als een aantasting van de autonomie en aantasting van een basaal recht – beslissingsbevoegdheid over het eigen lichaam – ervaren. De grenzen met andere vormen van miskenning zijn in dit geval overigens niet haarscherp. Het aanzetten tot abortus kan als een vorm van aantasting van fysieke integriteit worden gezien, en kan daarmee ook gezien worden als miskenning in de vorm van liefde. Daarnaast wordt bij het aanzetten tot abortus ook achting onthouden, wanneer dit (onder andere) gebeurt onder verwijzing naar de capaciteiten van de jonge moeder: je bent nog niet in staat een kind op te voeden.

Gebrek aan sociale achting tot slot, is eveneens nadrukkelijk aanwezig in de levens van jonge moeders. Uit de data blijkt dat oordelen over de kwaliteiten en kenmerken van de vrouwen alomtegenwoordig zijn en vaak negatief uitvallen. Het betreft daarbij in het bijzonder oordelen over de ouderschapskwaliteiten van de jonge moeders én oordelen over de oorzaak van de zwangerschap: je bent maar een “dom kind” als je niet weet hoe een zwangerschap voorkomen kan worden of een “slet” als je op jonge leeftijd zwanger raakt.

Haar moeder (van een vriendin, *SK*) zei tegen mijn moeder: ‘Ja, en dat overkomt mijn kind niet. En da’s toch dom en dat ze het dan houdt want ze kan het toch niet verzorgen.’ (Interviews, 1e ronde)

Zoals in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk uiteen is gezet, krijgt met name deze sociale achting – of het gebrek eraan – van individuele kenmerken en kwaliteiten vorm tegen een specifieke waardehorizon. Om het gebrek aan sociale achting voor jonge moeders beter in kaart te kunnen brengen, zal in de volgende paragraaf een schets worden gegeven van de waardehorizon die zich ontvouwt in de ervaringen van de jonge moeders. Ook de grondslag voor het gebrek aan respect wordt daarbij toegelicht.

10.3 De waardehorizon waartegen miskenning vorm krijgt

Voorafgaand aan de schets van het normatieve kader op grond waarvan de sociale achting voor jonge moeders vorm krijgt, is het van belang om op te merken dat de data op dit punt niet erg precies is. De participanten in het onderzoek laten blijken welke oordelen anderen over hen vellen – ze vinden me een slet, een slechte moeder, of zeggen dat ik geen moeder kan zijn – maar op grond van welke waarden en normen dergelijke oordelen tot stand komen – wat maakt iemand een goede moeder – blijft behoorlijk impliciet. Desondanks worden incidenteel uitspraken gedaan, op grond waarvan enkele aspecten van de waardehorizon waartegen jonge moeders beoordeeld worden uitgetekend kunnen worden. Interessant is vooral dat deze elementen grotendeels ook terugkomen in de literatuur over jong moederschap.

10.3.1 Seksuele moraal

In de kerk was het wel het nieuws van de dag, hoewel ongeplande zwangerschappen in dit wereldje veel voorkomen. Dat ik niet gelijk ging trouwen werd als een grotere zonde gezien dan die zwangerschap. (Forum)

Ik heb twee kinderen, twee verschillende vaders. Nou, wat denken de mensen dan van jou? Ah, jij bent echt een van de sletjes. En dat is niet leuk. (Interviews, 1e ronde)

(Interviewer: Waarom denk je dat mensen dat zo raar vinden...)

Ik denk gewoon, ze gaan gelijk eigenlijk, ik denk dat ze aan één ding denken, gewoon dat ze zo jong al eh vriendjes hebben. Dat ze ja, gewoon, zulke dingen doen. (Interviews, 2e ronde)

Uit de data blijkt dat jonge moeders zich ervan bewust zijn dat hun omgeving een oordeel heeft over hun seksuele moraal. De zwangerschap is er immers het bewijs van dat een seksuele relatie onderhouden werd of wordt door de jonge moeders, en dit wordt door de omgeving – om verschillende redenen – ongepast gevonden. Bijvoorbeeld omdat deze relatie zich buiten het huwelijk afspeelt, of omdat mensen je nog te jong vinden om seks te hebben. Deze oordelen spelen ook een rol in de miskenning die moeders ten deel valt, bijvoorbeeld wanneer zij daardoor buiten een gemeenschap worden

geplaatst, of wanneer twijfels over seksuele moraal worden aangegrepen om familie-relaties ter discussie te stellen.

Zijn vader wil zelfs een DNA-test! Net alsof hij denkt dat ik met 10 man tegelijk in bed lag. (Verhalen)

Oordelen over seksuele moraal zetten dus zowel de morele positie van jonge moeders in onderlinge betrekkingen als in gemeenschappen op het spel.

Overigens tref ik in de data ook voorbeelden aan van situaties waarin seksuele moraal juist niet geproblematiseerd wordt, en het onderhouden van een seksuele relatie als normaal wordt beschouwd. Een mogelijke verklaring voor deze verschillen zou gevonden kunnen worden in de verschillende “sociale statusgroepen” waaruit de jonge moeders afkomstig zijn en de vraag hoe sterk zij ingebed zijn in dergelijke groepen.

10.3.2 Ouderschapskwaliteiten

■ was net een paar maanden oud, we kwamen net uit Den Haag. En het was best wel laat, maar ja die treinen, daar doe je zo lang over. En ■ was moe en in de buggy aan het huilen. Achter ons liep een oud omaatje en die zei echt tegen die vrouw naast haar: ‘Nou, zie je, dat is nou een tienermoeder. Die laat haar kind huilen’. En ik draaide me om en zei tegen die vrouw: ‘U bent zeker nooit baby geweest, u was zeker nooit moe en u had zeker nooit honger’. Nou die hield meteen haar mond dicht... (Interviews, 1^e ronde)

Een belangrijk punt waar de onderzochte jonge moeders tegenaan lopen, is het feit dat hun omgeving hen in veel gevallen niet in staat acht om een kind op te voeden. In de data zijn verscheidene voorbeelden te vinden waarbij ouderschapskwaliteiten in twijfel worden getrokken. Uit deze voorbeelden blijkt vooral dat men tieners ongeschikt acht voor het ouderschap, op grond van welke normatieve kaders dat gebeurt blijft onduidelijk. Factoren die jonge moeders zelf aandragen als relevante kenmerken en kwaliteiten waarin zij zouden kunnen verschillen van oudere moeders, zijn eerder reeds behandeld (zie 4.2.6). Naar welke specifieke kenmerken en kwaliteiten de oordelen van anderen verwijzen blijft echter vaag. De meest concrete opmerkingen betreffen het feit dat je “het niet aan kunt” of er “niet klaar voor bent”, wat zowel kan verwijzen naar de praktische als mentale staat van de jonge moeders (zie 4.2.6).

Ook uit de literatuur over jong moederschap blijkt dat de ouderschapskwaliteiten van jongeren sterk geproblematiseerd worden, en om dit meetbaar te maken is bijvoorbeeld onderzocht of de kinderen van jonge moeders vaker dan kinderen van oudere moeders crimineel gedrag vertonen, of slecht scoren op school (zie hoofdstuk 1). Welke eigenschappen van jonge moeders nu precies voor deze negatieve consequenties zorgen blijft relatief onderbelicht. Volgens Phoenix echter hanteert onze samenleving duidelijke “normatieve veronderstellingen over hoe ‘goede moeders’ er uit zouden moeten zien” (1997, p. 41). De veronderstellingen betreffen dan de volgende (Phoenix, 1997, p. 41/42):

- Het is niet duidelijk of jonge moeders zelf kinderen of volwassenen zijn.
- Zwangerschappen bij vrouwen onder twintig zijn vaak niet gepland.

- Veel moeders in deze leeftijdsgroep zijn afhankelijk van de staat m.b.t. huisvesting en bijstand.
- Moederschap onder adolescenten komt vooral voor binnen sociaal achtergestelde groepen.
- “Goede moeders” worden niet geacht zwanger te raken voordat ze getrouwd zijn.

Opmerkingen over “het niet aankunnen” van het moederschap, of “er niet klaar voor zijn”, lijken te wijzen op de onduidelijkheid over de vraag of jonge moeders als kind of volwassene beschouwd zouden moeten worden, maar wijzen ook op culturele conventies rondom moederschap zoals Phoenix deze beschrijft. Te oordelen naar de opmerkingen die jonge moeders maken, gaan omstanders er dan vaak van uit dat jonge moeders vooral nog kind zijn, en niet voldoen aan het conventionele beeld van een “goede” moeder.

Er wordt vaak gedacht dat ‘tiernmoeders’ te jong en onvolwassen zijn en dus het ouderschap niet aan kunnen. (Forum)

Wat ik heel belangrijk vind is dat ook tiernmoeders goede moeders zijn. Dit wordt zo vaak over het hoofd gezien omdat de meeste denken dat we er totaal niet klaar voor zijn en ons kindje daardoor te kort zullen doen. (Forum)

(Interviewer: En waarom denk je dat mensen zulke negatieve beelden hebben over jonge moeders? Heb je daar een idee van?)

Nou, dat meisjes die rond die leeftijd zwanger worden zijn vaak nog niet helemaal volwassen en veel mensen denken dat ze het niet aankunnen. Ik denk dat het daardoor komt. (Interviews, 2e ronde)

10.3.3 Morele competenties

Oordelen over competenties steken echter nog wat ingewikkelder in elkaar dan in bovenstaande beschreven. De oordelen die anderen uitspreken hebben namelijk niet alleen betrekking op het feit dat bepaalde competenties en randvoorwaarden die nodig zijn voor het moederschap bij veel tieners nog niet aanwezig zijn, maar hebben vaak ook expliciet betrekking op het keuzegedrag dat de meiden ten aanzien van de zwangerschap tentoonspreiden. Het feit dat een tiener er voor kiest om zwanger te worden of, in het geval van een ongeplande zwangerschap, er voor kiest om de zwangerschap uit te dragen en het kind op te voeden, wordt door omstanders in een aantal gevallen uitgelegd als een domme en onverstandige keuze.

Oude vrienden uit mijn oude woonplaats zeggen ook: Zo zo, ■ is moeder. Waarom? Lukt het wel? Ze had het weg moeten laten halen. (Forum)

Ja, natuurlijk wel, er zijn nog steeds familieleden van mij die er nog steeds heel raar over denken. Maar dat zeggen ze dan, mensen zeggen het ook niet tegen mij. Die zeggen tegen mekaar of dan hoor je later van iemand anders, ja ik heb die wat horen zeggen. En dan is het van je eigen familie en dan verwacht je het ook weer niet. En toch gebeurt dat.

[...]

(Interviewer: En wat zeiden ze dan?)

Ja gewoon, dat ik het weg had moeten laten halen en dat het niet goed is. En dat ze het wel hadden verwacht omdat ik een slecht meisje ben en weet ik veel wat allemaal... (Interviews, 2^e ronde)

Voor de morele positie van de jonge moeders is dit van heel groot belang. Het “zwanger worden” en de keuze om het kindje te houden, worden in de ogen van buitenstaanders daarmee bestempeld als een onjuiste keuze. Het zijn onverstandige en “slechte” vrouwen die op jonge leeftijd zwanger worden en die hun kind zelf op willen voeden. Jonge moeders belanden hiermee in een val: hoewel de keuze om het kindje te houden in hun eigen ogen getuigt van verantwoordelijkheidsgevoel, getuigt deze handelwijze in de ogen van anderen juist van onverantwoordelijkheid en incompetentie. Een verstandige meid was immers om te beginnen niet zwanger geworden en zou het niet in haar hoofd halen om voor het kindje te gaan zorgen. Een van de forumleden verwoordt deze val heel duidelijk als ze zegt: “alsof we slecht zijn *omdat* we kiezen voor ons kind!”

Daarmee wordt ook duidelijk dat niet alleen vraagtekens worden gezet bij vaardigheden (heb je de pedagogische kwaliteiten om voor een kindje zorgen) of voorwaarden (heb je voldoende geld en een huis) maar bij de morele competenties en toerekeningsvatbaarheid van de moeders. De zwangerschap en de keuze om het kind te houden, *tegen* alle belemmeringen die er zijn wat betreft de middelen die je hebt om een kindje op te voeden, getuigt van onvermogen.

10.3.4 Zelfredzaamheid

De zwangerschap en het besluit om deze te voldragen en het kind op te voeden, worden niet alleen een onverstandig besluit gevonden, maar ook een onwenselijk besluit vanwege de last die ze op anderen leggen. Daarmee doet een laatste element in de oordelen over de kwaliteiten en kenmerken van jonge moeders zijn intrede. De consequentie van deze veronderstelde incompetentie van jonge moeders is immers dat ze nauwelijks in staat zullen zijn goed voor zichzelf en hun kind te zorgen en daarmee in plaats van een bijdrage te leveren aan de samenleving, hier een last voor vormen. Het krijgen van een kind op jonge leeftijd, maakt dat het moeilijk wordt om een bepaalde maatschappelijke status te bereiken.

Ik denk dat over het algemeen iedereen het standaardplaatje voor zich heeft: eerst school afmaken, dan studeren, eventueel carrière maken, samenwonen, trouwen en dan pas kinderen krijgen. En tegenwoordig zijn de meeste moeders toch 30+, bijna twee keer zo oud als de tienermoeders dus. (Forum)

Maar veel ouders zeggen tegen hun kinderen als ze zwanger raken: laat het maar weghalen, want je moet je school nog afmaken, en carrière en je bent nog jong enz. enz. Maar dat hoeft helemaal niet. Ook zonder school, en zonder carrière kan je moeder zijn. Jong of oud, iedereen kan het, dat bedoel ik daarmee. (Forum)

In bovenstaand tekstfragment verwoorden jonge moeders dat zij, met hun zwangerschap, niet aan een “standaardplaatje” voldoen. Het verloop en de inrichting van hun leven voldoen niet aan maatschappelijke verwachtingen. Dit maakt hen anders dan anderen en zorgt ervoor dat zij de positie van buitenstaander innemen. Op grond van welke morele overwegingen zij die positie krijgen toegekend wordt eveneens duidelijk uit de data. In bovenstaand fragment wijst een moeder er op dat je “ook zonder school of carrière moeder kan” zijn en wijst daarmee op het belang dat in onze samenleving wordt toegekend aan maatschappelijke participatie. Ook dit element van maatschappelijke participatie is duidelijk terug te zien in de problematisering van jong moederschap in het onderzoek naar en de literatuur over de consequenties hiervan. Van groot belang daarin is de angst voor het beroep dat deze vrouwen gaan doen op de verzorgingsstaat om in hun levensonderhoud te voorzien (zie §1.2.2). Jong moederschap wordt als een risicofactor beschouwd voor levenslange afhankelijkheid van anderen. De jonge moeders uit de onderzoeksgroep verwoorden slechts sporadisch op een heel directe manier dat zij voelen dat zij veroordeeld worden vanwege hun (veronderstelde, geringe) zelfredzaamheid, maar onderstrepen daarentegen het belang van zelfredzaamheid (zie ook §7.4) en voelen zich slecht als ze een beroep moeten doen op anderen voor hulp of wanneer zij gebruik maken van allerlei voorzieningen.

Ik kan niet uitleggen waarom ik me soms zo slecht voel daardoor (het ontvangen van bijstand, *SK*), ik vind het gewoon niet fijn dat ik een uitkering heb, al weet ik dat het even niet anders kan, ik schaam me er soms gewoon voor... (Forum)

Hij komt op zich van heel goede huize, dus ja, het was, zij hadden gewoon heel wat anders voor hem in gedachten. Niet om zo jong vader te worden.

(Interviewer: Maar bedoel je eh, een rijke familie of zo, of wat bedoel je met van goeden huize?)

Ja, van goeden huize bedoel ik meer van een goede opvoeding, van consequenties en wat zich weergeeft in zijn gedrag zeg maar. Ja en, het komt er meer op neer zeg maar van eerst goed studeren en goeie werk en zorgen dat je alles op de rails hebt voordat je ergens aan begint. (Interviews, 1^e ronde)

Toen hebben heel veel mensen gezegd, ja ze doet haar kind gewoon weg naar een ander en zie je nou wel. Moet je kijken, als je jong bent kan je dat wel maken, ik hoef dat niet te doen bij mijn moeder en ook vaak dat ik een slechte moeder was, dat is ook heel vaak gezegd. (Interviews, 2^e ronde)

Phoenix (1997, zie ook §10.3.2) refereert eveneens aan dit aspect wanneer ze stelt dat jonge moeders verondersteld worden afhankelijk te zijn van de verzorgingsstaat. Een afhankelijkheid die in de huidige samenleving sterk negatief gewaardeerd wordt.

10.4 Begrenzing

In bovenstaande is een deel van de waardehorizon geschetst, waartegen de oordelen over jonge moeders vorm krijgen. Hoewel deze waardehorizon volgens Honneth vooral relevant is voor het toekennen van sociale achting zijn elementen ervan ook relevant voor het toekennen van respect. Ik breng in herinnering dat de erkenningsvorm van

respect veronderstelt dat individuen dragers van gelijke rechten zijn, waarbij het uitgangspunt is dat eenieder in staat is om autonoom redelijke beslissingen te nemen op basis van morele normen. Ieder lid van de samenleving zou dus een gelijke mate van respect moeten krijgen. Jonge moeders, zo heb ik eerder laten zien, ontvangen dat respect niet vanzelfsprekend. Formeel wordt dit onderscheid gemaakt op grond van hun leeftijd: het is de norm in onze samenleving dat individuen pas redelijke beslissingen kunnen nemen wanneer zij volwassen zijn, en die grens is vastgesteld op 18 jaar. Op zichzelf is dit gegeven voor een aantal jonge moeders al kwetsend, maar daarbij komt dat er wel degelijk ook inhoudelijke argumenten zijn om jonge moeders verminderde toerekeningsvatbaarheid toe te rekenen, namelijk het feit dat ze zwanger worden en besluiten om het kind te houden als moreel onverantwoorde keuze wordt gezien. Ook het toekennen van respect is derhalve niet los te zien van een cultureel bepaalde waardehorizon.

Een tweede opmerking heeft betrekking op de vraag in welke posities jonge moeders miskennen ten deel kan vallen, en binnen welke interacties dat gebeurt. De oordelen die in de vorige paragraaf aan de orde zijn gekomen hebben vooral betrekking op het functioneren van de vrouwen als moeder; burger; familielid/geliefde en als lid van enkele specifieke sociale statusgroepen zoals kerkgemeenschappen. Het is daarbij van belang om in te zien dat een aantal van deze posities in diverse interacties ingenomen worden, en er dus ook in een diversiteit aan sociale contacten – al dan niet gelijktijdig – miskennen of erkenning plaats kan vinden. Dit geldt niet voor de positie van familielid/geliefde, maar bijvoorbeeld wel voor de positie van ouder. Ouders kunnen op hun morele positie als ouder erkend worden door hun kinderen, door hun eigen ouders, maar ook in het publieke domein wanneer zij zich daar nadrukkelijk als ouder positioneren. Denk daarbij aan het consultatiebureau, bezoeken aan de verloskundige, oudergesprekken op de school, op zaterdag langs de lijn van het voetbalveld. Voor de opvoedkundige, verloskundige, leraar en andere ouders langs de lijn, is een moeder of vader daar immers in de positie van ouder. Daarbij wordt ook teruggegrepen op de gemeenschappelijke waardehorizon die in de vorige paragraaf is geschetst. Ook de ouders van de jonge moeder hebben bijvoorbeeld oordelen over haar seksuele moraal of haar competenties als ouder.

10.5 Objectieve of subjectieve miskennen

Een interessante vraag luidt of de hiervoor beschreven miskennen iets is dat jonge moeders daadwerkelijk ten deel valt, of dat zij slechts de subjectieve waarneming hebben dat zij miskend worden, zonder dat dit gevoel in concrete voorvallen feitelijk gegrond is. Een aantal uitspraken van jonge moeders lijkt op dit laatste wijzen, wanneer zij stellen dat jonge moeders zich misschien ook wel snel aangesproken voelen.

Ongeacht de vraag of bepaalde actoren jonge moeders daadwerkelijk miskennen of dat er wellicht sprake is van een vorm van zelfmiskennen, zijn de respondenten heel gevoelig voor mogelijke schattingen, oordelen en handelingen van hun sociale omgeving. Er is sprake van een zekere “hypersensitiviteit” bij de jonge moeders ten aanzien van de oordelen die anderen zich over hen vormen. De citaten in deze paragraaf illus-

treren dat: de moeders registreren voortdurend de reacties die zij van anderen krijgen op hun jonge moederschap. Ook meer expliciet laten zij echter blijken dat zij zich voortdurend bewust zijn van het feit dat de positie van het moederschap verplichtingen met zich meebrengt waarop zij door anderen beoordeeld worden.

Het kost veel, baby's kosten veel, niet alleen baby's, kinderen ook. Hij kost veel, zij kost veel. Ja, als hun niet goed verzorgd eruit zien. Wat gaat de buitenwereld dan wel over je denken... (Interviews, 1^e ronde)

Daarnaast zijn er echter wel degelijk aanwijzingen dat de ervaring van miskenning die de jonge moeders benoemen, feitelijk gegrond is in daadwerkelijke gebeurtenissen waarbij miskenning plaatsvond.

De literatuurverkenning waarmee dit onderzoeksverslag aanving, laat bijvoorbeeld zien dat jong moederschap geproblematiseerd wordt, en dat dit deels op grond van normen gebeurt die in bovenstaande weer terugkeren. Zo is gesteld dat jonge moeders in sociaal-economisch opzicht negatieve toekomstverwachtingen hebben (een leven in de bijstand), en zijn de negatieve effecten van het tienermoederschap voor de kinderen onderwerp van wetenschappelijke studie (zie hoofdstuk 1). Ook stereotypen en de stigmatisering van jonge moeders vormen daarbij onderwerp van studie (zie §1.4.2). Daarnaast zijn dergelijke oordelen ook in het maatschappelijk debat aanwezig. Zo keert de discussie over gedwongen anticonceptie regelmatig terug in de politieke arena, om te voorkomen dat “ongeschikte” ouders kinderen op de wereld zetten. Een van de meeste extreme proefballonnetjes die in het kader van deze discussie is opgelaten, is afkomstig van de toenmalige Rotterdamse wethouder Van den Anker. Zij stelde voor om abortus onder dwang mogelijk te maken voor specifieke groepen, waaronder (Antilliaanse) tienermoeders (Meerhof, 2006). Een duidelijker vorm van gebrek aan respect voor jonge moeders is nauwelijks denkbaar.

10.6 Omgaan met miskenning

Een interessante vraag, vooral in het licht van de eerder geschetste opgaven waarmee jonge moeders geconfronteerd worden, is hoe de vrouwen reageren op de miskenning die hun ten deel valt. In onderstaande wordt in twee delen een beschrijving gegeven van deze reacties. Om te beginnen komen de reacties op directe miskenning aan bod. Hierbij gaat het om de vraag hoe jonge moeders omgaan met concrete voorbeelden van miskenning in de betrekkingen die ze onderhouden en in de sociale gemeenschappen waar zij deel van uitmaken. Daarnaast wordt aandacht besteed aan algemene strategieën om met miskenning om te gaan. Hierbij gaat het niet om reacties op concrete ervaringen met miskenning, maar om strategieën die algemene gevoelens van “je niet geaccepteerd voelen” keren. Eerder (zie §7.4) is bijvoorbeeld ingegaan op de “morele beladenheid van hulp vragen”, die maakt dat jonge moeders zich heel kwetsbaar voelen als zij zich tot anderen wenden voor hulp of ondersteuning. Met de wetenschap dat jonge moeders veel miskenning ten deel valt, kan een dergelijk verschijnsel veel beter begrepen worden, namelijk als een reactie op deze miskenning om de kwetsende ervaring ervan zoveel mogelijk in te perken. In de data komt een aantal van deze strategieën naar voren, strategieën waarmee jonge moeders trachten de kwetsende ervaring van

miskenning zoveel mogelijk te voorkomen of om deze zo min mogelijk invloed te laten uitoefenen op hun zelfbeeld.

10.6.1 In directe confrontaties

De reacties van de jonge moeders op concrete voorbeelden van miskenning lopen erg uiteen, variërend van non-respons tot verzet tegen de positionering. Non-respons betreft die gevallen waarin een jonge moeder in het geheel geen reactie geeft op de miskenning. Waar een emotionele reactie, schaamte, of wellicht zelfs verzet tegen de miskenning verwacht zou worden, blijft deze reactie uit.

Een tweede reactie die zich laat onderscheiden is die waarin de moeders het eerverlies “accepteren” en doorvertalen naar hun eigen positionering. De miskenning wordt, met andere woorden, doorvertaald in het zelfbeeld dat een meisje heeft, zoals volgens Honneth ook verwacht zou worden.

Moeder 1: Er zijn wel eens van die irritante mensen op tienermoeders.nl en die vinden het dan leuk om van die berichtjes te plaatsen van jullie zijn niks waard of zo, jullie zijn nogal dom. Dat denk ik wel eens, van wat doe je dan op dit site...

(Interviewer: Maar trek je je dat heel erg aan?)

Moeder 2: Nou, dat ligt er aan hoe mijn stemming is. Als ik echt het idee heb, bijvoorbeeld ze is heel erg huilerig en ik weet niet meer wat ik moet doen. Bijvoorbeeld toen ik borstvoeding gaf wist ik op een gegeven moment niet meer wat ik moest doen. En op dat soort momenten trek ik het me wel aan, ja, misschien is het wel fout geweest dat ik er voor gekozen heb om het te houden. (Forummeeting)

Ten derde zijn er moeders die in het verweer komen en die de negatieve positionering niet accepteren. Overigens zijn er verschillende manieren om dit te doen. Zo zijn er voorbeelden van actief verweer, waarbij jonge moeders willen laten zien dat de miskenning onterecht is, en waarbij zij ervoor strijden om alsnog erkenning te krijgen.

Hij zegt dat het niet zijn kind is maar dat het van een ander is. Ik ben wel bezig met een advocaat omdat ik wel wil hebben dat er op papier staat wie zijn bio vader is voor later. (Forum)

Daarnaast is er een vorm van passief verweer waarbij een jonge moeder niet vecht voor erkenning, maar waarbij ze de sociale positie die op het spel staat herdefinieert. Dat kan door “erboven te gaan staan” en de miskenning dus geen invloed te laten uitoefenen op je positionering, maar dat kan ook door een betrekking actief te verbreken.

Ik wil juist niet dat mijn ex ■ erkent, vanwege de rechten en de plichten... Want als ik nu een hele goede relatie zou hebben en mijn vriend (dan moet ik er natuurlijk wel heel zeker van zijn dat het goed gaat) zou ■ willen erkennen en ■ zou dat ook goed vinden dan wil ik dat doen. Ik vind niet dat de bio papa in zijn geval er recht op heeft dat zijn naam op z'n belangrijk papiertje staat, terwijl hij niks voor ons heeft gedaan... (Forum)

Ja, ja... Want toen ik zeg maar, toen ik 5 maanden, 4 maanden zwanger was toen ben ik getrouwd en daarna is het ook heel erg gaan groeien en toen was ik er ook echt blij mee. Had ik zoiets van 'nu kan iedereen het zien en nu boeit het mij eigenlijk ook niet meer wat de reacties van iedereen zijn'. Dus ja, dat was wel heel leuk. (Interviews, 2e ronde)

Een aantal van de directe reacties op miskenning houdt geen expliciet streven naar erkenning in. Zoals eerder opgemerkt is dit overigens ook de reactie die volgens Honneth verwacht mag worden; sociale kwetsuren leiden ertoe dat mensen ook hun beeld van zichzelf aanpassen. Interessant in dit kader zijn juist de reacties waarbij jonge moeders wel actief streven naar erkenning, of waarbij zij op een passievere manier de voor hen betekenisvolle betrekkingen en sociale statusgroepen een hernieuwde waarde toekennen. Zij lijken daarmee de miskenning die hun ten deel valt minder lijdzaam te ondergaan dan gezien het theoretisch kader verwacht mag worden. In het kader van deze constatering is een tweetal aanvullende waarnemingen interessant, welke in navolgende beschreven zal worden.

10.6.1.1 Ontwikkeling

Positieve ervaringen met het moederschap kunnen een buffer vormen tegen miskenning en de negatieve zelfbeelden die daarvan het gevolg kunnen zijn. De jonge moeders maken dit heel duidelijk door te verwoorden dat de zwangerschap en het moederschap hen sterker gemaakt heeft, vooral ook in de contacten met hun sociale omgeving.

Door de zwangerschap en de afgelopen jaren heb ik geleerd dat ik niet zo aan mezelf moet twijfelen of twijfelen of ik het wel goed doe met ■... Ik doe het op mijn manier en de mensen accepteren het maar en anders hebben ze mooi pech... (Forum)

Maar ik moet zeggen, op dat gebied ben ik zeker wel sterker geworden sinds ik hem heb. En nu zeg ik er ook echt wat van.
(Interviewer: Dat deed je eerst niet...)

Nee, toen had ik zoiets van nou laat maar gaan. En nu heb ik zoiets van ja hello, dan spring ik ertussen en zeg joh, let effe op wat je zegt. Het is niet zo dat alle tienermoeders een kind van een neger hebben, of allemaal stoppen met school of allemaal aan de drugs zijn of zo.

(Interviewer: Maar zeg ik het goed als ik zeg dat je nu beter voor jezelf op kan komen?)

Ja, zeker weten... Ik ben ook veel zelfverzekerder.

(Interviewer: En zelfverzekerder, dan bedoel je dat je beter weet wat je zelf kunt, bedoel je dat of eh...)

Ja. Ik had eerst een beetje, ja ik weet niet, een minderwaardigheidscomplex of zo, maar ik had wel steeds het gevoel dat ik minder was dan de rest. En nu heb ik zoiets van, iedereen is gelijk maar op zijn eigen manier. Ik denk dat ik nu wel meer besef dat ik meer in huis had dan dat ik dacht. (Interviews, 1e ronde)

Deze tekstfragmenten laten jonge moeders zien die zich door positieve ervaringen met het moederschap gesteund weten en zekerder voelen, en die daardoor ook “bewapend” zijn tegen miskenning. Zelfs in de verhalen is deze groei soms zichtbaar. Waar jonge moeders bij de aanvang van een verhaal miskenning soms nog verdragen of doorvertalen in hun zelfbeeld, laten ze naarmate het verhaal vordert ook voorbeelden van actief verweer zien.

Hiermee wordt allereerst geïllustreerd dat er sprake kan zijn van rijping of groei: het is te eenvoudig om te stellen dat miskenning altijd en direct voor een negatief zelfbeeld zorgt. Positieve ervaringen dragen eveneens bij aan de zelfdefiniëring van jonge moeders. Ten tweede wordt duidelijk dat de reacties op miskenning niet eenmalig zijn, maar dat moeders op een later moment alsnog hun houding ten aanzien van eerdere miskenning kunnen bepalen.

10.6.1.2 Sociale hiërarchie

Een tweede aanvulling betreft het verschillend belang dat jonge moeders toekennen aan de miskenning of erkenning van diverse actoren, welke een belangrijke rol lijkt te spelen in de reactie op eerverlies of miskenning.

Voor de reactie van mijn ouders ben ik wel gevoelig en dat zal altijd zo blijven denk ik, omdat ik een sterke emotionele band met ze heb en ze respecteer. Van de reacties van ‘anderen’ in de betekenis van mensen waar je niks mee hoeft en die jouw geluk ook niet voor ogen hebben trek ik me al heel lang niet zoveel meer aan.
(Forum)

Juist omdat de affectieve binding met ouders groot is – “ik heb een sterke emotionele band met ze” – zijn de morele oordelen van ouders voor deze jonge moeder van groter belang dan de morele oordelen van actoren die meer op afstand staan. Dezelfde argumentatie kan voor andere moeders juist een reden zijn om minder belang toe te kennen aan het oordeel van ouders. Van belang is echter wel dat jonge moeders blijkbaar een bepaald belang toekennen aan de erkenning en miskenning die hun ten deel valt. Niet elk oordeel weegt even zwaar, en daardoor ontstaat de indruk dat miskenning en erkenning ook tegenwicht kunnen bieden aan elkaar. De data geven weinig informatie prijs om deze veronderstelling empirisch te staven, maar bovenbeschreven waarnemingen geven aanleiding om te veronderstellen dat niet alle miskenning even kwetsend is, maar dat ook de persoon of gemeenschap die de miskenning laat blijken daarbij bepalend is.

10.6.2 Algemene strategieën

Naast reacties op de directe confrontatie met miskenning, komen er in de data ook algemene strategieën naar voren om met miskenning en eerverlies om te gaan. In de data verweren jonge moeders zich ook tegen miskenning zonder dat er een concrete aanleiding voor lijkt, of waarbij er enige tijd zit tussen een ervaring van miskenning en het verweer hierop. Hier gaat het dus niet om directe reacties op concrete en directe

vormen van miskenning, maar om meer algemene “strategieën” om jezelf onaantastbaar te maken voor miskenning.

10.6.2.1 Het taboe op kwetsbaarheid

Het zijn te positieve verhalen. Je hoort nooit iets negatiefs, waarom... Het lijkt net alsof het een taboe is om over te praten. Wat is het negatieve ding van het moederschap. Dan moet je ook evengoed open kunnen zijn als over de goede dingen. (Interviews, 1^e ronde)

In de data verwoorden jonge moeders een angst om zich kwetsbaar te tonen. Hoewel dit geen directe handelingsstrategie is, kan het mechanisme om je sterk te willen houden en tonen vanzelfsprekend wel belangrijk zijn als middel om miskenning te voorkomen. Een eerste indicatie voor dit taboe is de sterke bewijsdrang die er onder moeders lijkt te zijn:

Het is wel zo, als je jong bent dat je minder goed hulp kan relativeren en dat je al gauw het idee krijgt van bemoeienis, en niet serieus genomen voelen. Het gaat denk ik gepaard met dat de omgeving denkt dat je het niet aankan als je je even minder voelt. Ik vind persoonlijk dat je je als jonge tienermoeder minder emotioneel op mag stellen dan iemand van 30. Er worden dan direct zorgen gemaakt en dat is heel lastig want daardoor moet je telkens bewijzen dat je wel moeder kan zijn. (Interviews, 1^e ronde)

Dat vond ik in het begin wel moeilijk, omdat ik me ook tegenover mijn zoontje heel erg wou bewijzen dat ik, zeg maar, iedereen heeft ook zo’n beeld van je bent een jonge moeder, en je bent alleen, en je wilt heel erg. Ik had heel erg in het begin dat ik wou bewijzen dat ik een goede moeder was aan iedereen. Ik wou laten zien van dat ik het kan en dat ik... iedereen wil ook helpen en dat is heel lief bedoeld, maar aan de ene kant wil je ook heel graag laten zien dat je het alleen kan. Dat het je gewoon allemaal lukt en dat wou ik in het begin ook heel erg laten zien. (Interviews, 2^e ronde)

In bovenstaand tekstfragment komt tot uitdrukking dat moeders zich gemonitord voelen en daardoor een sterke drang hebben om te laten zien dat ze het wel redden. Deze bewijsdrang is niet verrassend, wanneer we in ogenschouw nemen dat miskenning van jonge moeders voornamelijk plaatsvindt op basis van oordelen over competenties en zelfredzaamheid. De consequenties ervan zijn echter vergaand, getuige bovenstaande citaten. Deze bewijsdrang maakt dat moeders zich “veel minder emotioneel op [mogen] stellen”. Met andere woorden, het maakt dat je twijfels, emoties en moeilijke momenten niet snel met anderen durft te delen.

Een verdere indicatie voor het taboe op kwetsbaarheid vormt de morele beladenheid van steun, welke in paragraaf 7.4 al aan de orde is geweest en het feit dat de respondenten uit de onderzoeksgroep zich op een aantal momenten zeer bewust lijken te zijn van het feit dat anderen een oordeel kunnen vellen over hun moederschapskwaliteiten:

Nou, je, omdat je hoort alleen maar nare dingen. Wat hoor je alleen maar op televisie. Kinderen worden bij die weggehaald, kinderen worden bij dat weggehaald. Je hoort zo veel redenen waarom kinderen uit het huis gezet kunnen worden. Dat je daar automatisch echt na aan het denken bent, hoe en wat... Ik ben twee dagen vantevoren al bezig als ik naar het consultatiebureau ga. Mijn tas moet goed ingepakt zitten, alles moet netjes zijn, was moet gestreken, de kasten van de kinderen. Alles is bij hun gestreken, alles is netjes, omdat ik dat gewoon noodzakelijk vind. Hun mogen van mij niks aantrekken waar een kreukel in zit. Mijn vriendin wordt knettergek van mij, zegt ze, waar ben je mee bezig... (Interviews, 1^e ronde)

Het niet tonen van zwaktes betekent echter ook dat jonge moeders weinig achting kunnen verwachten, die gepaard zou kunnen gaan met hun specifieke positie. Wanneer de zwaarte en inspanningen die bij het jonge moederschap horen onzichtbaar zijn, blijft ook de positieve erkenning die daarbij hoort uit.

Wat ik trouwens de nadelen van het moederschap vind is dat je zo weinig waardering krijgt voor wat je allemaal doet iedereen zegt: je hebt er toch voor gekozen? Maar ik vind dat ik ook wel eens mag horen zo meid gaat goed he!!!
(Forum)

Als ik verdrietig was zeiden mensen ook wel eens dat ze dat niet begrepen omdat ik er toch zelf voor gekozen had het kindje te houden. (Forum)

Uit bovenstaande fragmenten blijkt dat jonge moeders graag erkenning willen voor het feit dat *tiernermoeder* zijn niet makkelijk is. Hun ervaring is echter dat zij deze erkenning niet krijgen, omdat zij er zelf voor gekozen hebben het kind te houden én verwacht worden te voldoen aan dezelfde normatieve kaders die ook voor oudere moeders gelden (hier komt wederom het belang van competenties en de morele veroordeling van de keuze om het kindje te houden aan bod). In een meritocratische samenleving, waarin waardering vooral wordt toegekend op basis van verdiensten, telt de *inspanning* die – vooral van adolescente – moeders wordt gevraagd niet, maar wordt deze vanzelfsprekend gevonden. Hier lijkt sprake van een paradox: enerzijds kunnen jonge moeders zich niet gemakkelijk kwetsbaar opstellen vanwege de angst voor miskennis, anderzijds betekent dit dat de zwaarte en moeite die bij het adolescente moederschap onzichtbaar is, en er ook geen erkenning verwacht kan worden op grond van de specifieke positie als *jonge* moeder. Zo vertelt een van de forumleden in een persoonlijke discussie met mij:

Het verbaast mijn omgeving trouwens dat ik op dit forum actief ben. 'Jij was toch geen echte tiernermoeder?', zeggen ze dan. Misschien is dat het dus ook wel een beetje... erkenning achteraf.

(Interviewer: Ben ik erg benieuwd wat ze dan een 'echte' tiernermoeder vinden... Trouwens, bedoel je dat ze nu erkenning geven dat je het wel gered hebt of zo, en ook 'gewoon' een moeder bent?)

Ik denk dat mijn omgeving mij niet een echte tiernermoeder vond omdat ik al bijna 18 was, niet uit een achterstandsbuurt kwam et cetera. Ergens wil je dan ook niet in dat hokje horen, omdat het klinkt als iemand met problemen, maar in wezen

hoor je er toch in... En om daar dan nu toch bij te horen middels deze site dat geeft me een gevoel van erkenning... ik mag het moeilijk gevonden hebben. Zoiets...

Cruciaal in bovenstaande discussie is de opmerking van deze moeder dat ze “het moeilijk gevonden mag hebben”. In tegenstelling tot wat ik verwacht, dat ze het belangrijk vind om erkend wordt in de positie van moeder, gaat het hier juist om de erkenning in de positie van *tiernmoeder*. Langzamerhand wordt duidelijk dat deze twee posities, die van jonge moeder en die van moeder, onverenigbaar zijn.

Met het taboe op onkwetsbaarheid in het achterhoofd, is een aantal waarnemingen veel beter te plaatsen, zoals de morele beladenheid van hulp vragen, maar ook het format van de website met zijn positieve insteek (zie §2.8.2.3). Wanneer we de consequenties van dit taboe doordenken dan betekent dit nogal wat en illustreert dit nog duidelijker het belang van een sociaal netwerk. De beschikbaarheid, nabijheid en het niet-veroordeelende karakter van de aanwezigheid van steunende actoren, geeft jonge moeders de mogelijkheid om zich kwetsbaar op te stellen, ook al moeten zij zich in het publiek discours onkwetsbaar tonen.

Concluderend kan gesteld worden dat de positie van *tiernmoeder* moreel geen aantrekkelijke positie is. De meiden kiezen er voor om de miskenning die hun ten deel valt niet aan te vechten, maar om zich niet te afficheren met dit jonge moederschap. Een middel daartoe is het taboe op kwetsbaarheid. De consequentie van deze ogenschijnlijke onkwetsbaarheid is echter tevens de miskenning van de specifieke inspanningen die van jonge moeders gevraagd worden, en ook die erkenning is voor de jonge moeders heel belangrijk.

10.6.2.2 Het publiek vertoon van kracht

De vrouwen in de onderzoeksgroep laten zich er veel aan gelegen liggen om te laten zien wat ze waard zijn. Daarmee wordt een tweede strategie om miskenning te keren zichtbaar, namelijk het publiek vertoon van kracht.

Mijn doorzettingsvermogen is heel goed zeggen ze bij mij. Ook op school hoe ik het doe (als leerling in de klas) dat kon geen andere meisje uit mijn klas, dat zeiden de leraren in het minutengesprek over het rapport hoe ik het voor elkaar kreeg. (Forum)

Echt waar ik bij stond, stonden ze gewoon over me te praten.

(Interviewer: Ja, en in dat geval negeerde je dat en liet je het links liggen of zo...?)

Ja. Ik had zoiets van nou, laat maar lekker praten.

(Interviewer: En die mensen ga je nu niet meer mee om, daar heb je geen contact meer mee...)

Nee. Ik vind het wel leuk om af en toe even, bijvoorbeeld als ik weet dat ze op internet zijn, op MSN of zo, dat ik wel even laat merken van nou, ik heb mijn examen gehaald of zo. Echt zo van nou zie je wel, ik kan het wel.

(Interviews, 1e ronde)

Op het forum, in de verhalen en in de interviews, beschrijven de moeders, vaak terloops, kenmerken van zichzelf waarmee zij zichzelf op een positieve manier neerzetten. In een aantal van deze beschrijven lijken dergelijke kenmerken als “statusmarker” te fungeren. Ze zijn dan bedoeld om een positief beeld te creëren van de moeder, waarmee zij zich als het ware in een specifieke morele positie aan de toehoorder presenteert. Het betreft bijvoorbeeld kenmerken die betrekking hebben op een maatschappelijke positie of specifieke karaktertrekken. Zo vertelt een van de moeders in de verhalen terloops “ik had net mijn diploma gehaald dus die had ik gelukkig op zak” of wordt op diezelfde terloopse manier vermeld dat een moeder nog maagd was toen zij zwanger raakte. Door dergelijke details te noemen, krijgt de toehoorder een beeld voorgeschoteld van een jonge moeder die voldoet aan de waarden en normen op grond waarvan sociale achting en respect wordt toegekend.

Overigens is het opvallend dat bij deze terloopse positioneringen de moeders kenmerken gebruiken die algemeen aanvaard zijn. Zij laten zich zelden voorstaan op het feit dat zij jong moeder zijn geworden en de eventuele positieve connotaties die daaraan verbonden zijn. Deze zijn er wel in de ogen van de moeders, zoals het feit dat je een betere opvoeder bent omdat je flexibeler bent en dichter bij de leefwereld van je kind staat (zie §4.2.6). Deze eigenschappen worden echter niet gebruikt als statusmarker, als middel om erkenning te krijgen. Er is echter een sterke neiging om het leven alsnog in te passen in de standaardlevensloop en dat betekent trouwen, je eigen geld verdienen, een opleiding doen... Daarmee wordt dit publiek vertoon van kracht feitelijk het verlengstuk van het taboe op kwetsbaarheid. Waar het taboe op kwetsbaarheid fungeert als middel om jezelf min of meer te distantiëren van het tienermoederschap, fungeert het publiek vertoon van kracht juist als middel om jezelf als krachtige moeder neer te zetten.

10.6.2.3 Het herdefiniëren van het moederschap

In het voorgaande is al min of meer duidelijk geworden dat het tienermoederschap voor de moeders negatieve connotaties heeft en dat zij zich hiermee niet willen affichereren, maar dat ze anderzijds juist voor het feit dat ze jong moeder zijn geworden erkenning willen. Onderlinge contacten bieden de mogelijkheid om deze erkenning te krijgen. Zo spreken de schrijfsters van de verhalen op de website, maar ook de leden van het discussieforum, hun bewondering en waardering voor elkaar uit.

Maar toch neem ik voor heel veel tienermoeders wel mijn petje af, want het is niet bepaald makkelijk. Er is heel veel te regelen. Want als tienermoeder had je ook kunnen kiezen voor abortus. Meestal kies je als tienermoeder zijnde niet bewust voor zwanger worden op die leeftijd en als ze het dan houden en er alles voor doen, dan vind ik dat super. Omdat er heel veel beperkingen zijn gezien de toekomst van de tienermoeder zelf. (Forum)

Wij nemen in principe de verantwoordelijkheid voor een kind terwijl we zelf ook nog eigenlijk ‘kinderen’ zijn, en als ik het zo hoor dan gaat het bij iedereen hartstikke goed. Ik denk dat we met z’n allen heel trots kunnen zijn op onszelf en op elkaar. Ik ben in ieder geval wel trots op mezelf en zeker ook op jullie!!!! (Forum)

In bovenstaande fragmenten tonen jonge moeders achting voor elkaar, juist ook vanwege het feit dat zij zo jong zijn en toch de verantwoordelijkheid nemen om voor een kind te zorgen. Opmerkelijk is dat hier de “vooroordelen” over tienermoeders op een positieve manier gebruikt worden. De jonge moeder in het eerste fragment bijvoorbeeld, trekt conclusies ten aanzien van de toekomst van jonge moeders en is van mening dat deze beperkingen kent. Voor haar is dit *juist* reden om bewondering te uiten voor die jonge moeders die hun eigen toekomst op het spel zetten voor een kind. Waar de moeders zich enerzijds onkwetsbaar en krachtig willen tonen (zie de voorgaande twee strategieën) en zichzelf positioneren als “gewone” moeder, betonen ze elkaar juist respect in de positie van tienermoeder. Hoe valt dit te rijmen met elkaar?

Het antwoord op deze vraag wordt ingegeven voor een extra onderscheid dat de jonge moeders lijken aan te brengen.

Er zijn genoeg meiden om mij heen die de benaming tienermoeder negatief hebben gemaakt doordat ze gewoon door gaan met tienerdingen. Stappen, drugs gebruiken, geen verantwoording hebben en hun kind(eren) overal dumpen. En dat maakt het voor de ‘goede’ tienermoeders dubbel zo moeilijk. Ik ben pas voor de eerste keer uitgegaan toen mijn kinderen 6 en 8 waren (een jaar geleden dus). Ik heb alles aan de kant gezet om voor mijn kinderen te zorgen, ik heb voor ze gevochten en keer op keer heb ik me moeten bewijzen. (Forum, PRDM)

Er zitten echte tienermoeders bij en er zitten echte jonge moeders bij.

(Interviewer: Dat vind je wel een verschil...)

Echt sommige dat zijn nog echt tieners. Oh, en ik ga het hele weekend uit en zuipen en roken en... Je bent zwanger, dan ga je zuipen en roken? Ben je niet wijs of zo. Daar zit een meisje bij, die is nou weg, maar die was 25 of zo. Nou die heeft ondertussen al 2 kinderen. En maar drinken, en zuipen en blowen en weet ik het allemaal. Ik had echt zoiets van: waar ben je nou helemaal mee bezig. Maar goed, ze moeten het allemaal zelf weten. Ik ga me daar niet mee bemoeien. (Interviews, 1^e ronde)

Bovenstaande tekstfragmenten maken haarfijn duidelijk dat de moeders een scherp onderscheid aanbrengen binnen de groep jonge moeders. Dit onderscheid heeft betrekking op de vraag of je een goede of een slechte moeder bent. Het is dan “slecht” om, zoals in bovenstaande tekstfragmenten, tijdens de zwangerschap en na de bevalling door te gaan met echte tienerdingen zoals “roken, zuipen en uitgaan”. Vrouwen die dit gedrag tentoon spreiden zijn in de ogen van de respondenten de echte tienermoeders. Moeders die weliswaar tiener waren toen ze zwanger raakten, maar vervolgens hun jeugd min of meer opgeven om voor hun kindje te zorgen, worden *jonge moeders* genoemd. De meiden uit de onderzoeksgroep praten dan ook liever over zichzelf in termen van jonge moeders. De “definitie” van tienermoeder is voor hen dan ook geen leeftijdsgebonden kwestie, maar vooral een kwestie van gedrag. Dit maakt dat je de oordelen die anderen op jou van toepassing achten, wel degelijk zelf ook op andere moeders kunt toepassen. Zowel in de verhalen als op het forum wordt dan ook zichtbaar dat jonge moeders zich als “representant” van die gemeenschap van jonge

moeders op kunnen stellen en zo de gedragsregels en mores van die gemeenschap aan andere – aanstaande – moeders kenbaar maken.

Ik lees veel geweldige verhalen van geweldige meiden die het overkomen is en die nu trots (en terecht!) en gelukkig zijn. En dat is naar mijn idee nu juist het verschil. Als het je overkomt (voor zover je daar over kan praten) en je maakt er het beste van dan heb ik daar waardering en respect voor. Wanneer je echter bewust op de leeftijd van 14 een kind wil dan denk ik dat je jezelf eens heel goed moet afvragen waarom je dat wilt en waarom dat dat dan perse nu moet. Als je van jezelf houdt gun je jezelf een jeugd... (Forum)

In bovenstaande fragment is een moeder aan het woord die duidelijk maakt dat jonge meisjes vooral niet te lichtvaardig over het moederschap moeten denken en verantwoordelijkheid moeten tonen. Op deze wijze bakenen moeders de grenzen af tussen zichzelf, “goede” jonge moeders, en “slechte” tienermoeders. Soortgelijke strategieën worden ook in andere studies beschreven (zie het overzichtsartikel van McDermott & Graham, 2005; Phoenix, 1991b).

Tot slot is het opmerkelijk dat dit gedefinieerde onderscheid niet heel streng gehandhaafd wordt en dat er dus deels sprake is van imaginaire gemeenschappen. Ik concludeer dit naar aanleiding van de constatering dat er in individuele gevallen en in één-op-één-contacten tussen jonge moeders nauwelijks daadwerkelijke miskenning plaatsvindt. Illustratief is een klein stukje uit het gastenboek, waarin het ene forumlid onbewust een ander lid in haar “eergevoel” aantast.

Moeder 1: Als ik dan nu kijk, voel ik me gewoon ontzettend sterk omdat ik het allemaal wel kan en omdat ik wel even mijn opleiding heb afgerond en geen bijstandsmoeder hoeft te zijn, maar ook echt voor mijn kindje kan zorgen...!!! En dat hadden een aantal mensen niet verwacht en naar hun steek ik nu (denkbeeldig, laat maar zeggen) mijn tong uit... en denk, zie je wel... ik kan het wel...

Moeder 2: Ja, dat gevoel ken ik ook. De meeste dachten dat ik het niet aan zou kunnen maar daar hebben ze zich lelijk in vergist. Al ben ik wel een bijstandsmoeder....ik doe wel een opleiding.”

Moeder 1: Dat vind ik super van je, weet dat het ontzettend moeilijk is. Ik bedoel het op zich ook niet zo. Maar er zijn zoveel moeders die maar even in de bijstand gaan zitten (bij wijze van dan hè), maar jij denkt wel aan je toekomst. Het is niet alleen je kindje. Je moet ook aan jezelf denken en aan je eigen toekomst, want wat als hij 12 of 13 is, en jij wil weer aan het werk en hebt geen opleiding? Dan is het nog moeilijker om die start te maken!!! Het is dus niet persoonlijk bedoeld hè, van die bijstandsmoeders. (Forum)

Bovenstaand fragment laat zien dat moeder 2 haar “fout” probeert te herstellen. Hoewel ze een duidelijke mening heeft over bijstandsmoeders, gebruikt ze dit niet richting de jonge moeders op het forum. Moeder 1 verdient respect omdat ze wel aan haar toekomst denkt en hier aan werkt, ook al is ze nu nog niet in staat haar toekomstdromen te verwezenlijken. Belangrijker dan vraag naar de feitelijke levensinrichting en het feite-

lijke handelen, is de vraag naar de bereidheid van een jonge moeders om ergens voor te gaan.

Wat uiteindelijk dan ook het verschil maakt tussen de jonge moeders en de tienermoeders, is niet zozeer de vraag of je nog uitgaat of je nog naar school gaat en of je wel voor jezelf kan zorgen, maar eerder de vraag in hoeverre je bereid bent om op die posities te gaan staan die door anderen ter discussie worden gesteld, respectievelijk die van moeder en die van respectabel burger. Het is van belang dat het moederschap geaccepteerd wordt als onderdeel van een nieuwe identiteit en morele positie. Die bereidheid maakt in de ogen van de jonge moeders dat ze erkenning verdienen van hun jonge moederschap en geen “echte” tienermoeder zijn, maar wel meer erkenning verdienen dan oudere moeders.

10.7 Over de relevantie van miskennen

In het voorgaande is geschetst hoe nadrukkelijk jonge moeders zich miskend voelen en in hun eer aangetast voelen en hoe zij met deze miskennen omgaan. Door de ervaringen van de moeders ook vanuit het perspectief van erkenning te analyseren wordt niet alleen de miskennen zelf aan het licht gebracht, maar wordt ook een beter begrip verkregen van hun leefwereld. Een aantal aspecten dat in de beschrijving van de leefwereld aan de orde is geweest, zoals de angst voor de bekendmaking van de zwangerschap, de morele beladenheid van hulp vragen, krijgt in het licht van deze analyse een andere betekenis. Meer in het bijzonder speelt erkenning echter een rol in de eerder geschetste opgaven en de hulp en steun die jonge moeders ontvangen. Het belang van erkenning en bevestiging in het verlenen van ondersteuning aan de jonge moeders is al uitgebreid aan de orde geweest bij de bespreking van de waarden die in handelingen tot uitdrukking kunnen komen. Vooral “niet veroordelen” is een belangrijk element gebleken voor informele en professionele vormen van ondersteuning. De beschrijving en analyse van de miskennen die jonge moeders ten deel valt onderstreept de urgentie van een dergelijke niet veroordelende houding des te meer. Het raakvlak met het concept opgaven is totnogtoe echter impliciet gebleven, en zal in het onderstaande verder opgehelderd worden.

10.7.1 Positionering

In hoofdstuk 8 zijn drie opgaven benoemd, met daarbinnen enkele varianten, te weten de opgaven levensinrichting, moederschap en positionering. Deze opgaven hadden als kenmerk dat er sprake was een discrepantie waarbij referentiewaarden van jonge moeders niet gerealiseerd werden, en waarin behoefte een belangrijke rol speelde.

De rol van erkenning en miskennen in de opgave positionering is een hele evidente. Door de zwangerschap en het moederschap, komt de verstandhouding tussen een jonge moeder en de haar omringende actoren in zowel betrekkingen als gemeenschappen onder druk te staan. Met de zwangerschap voldoen jonge moeders niet aan de morele verwachtingen die actoren aan hen stellen. Bestaande morele posities worden dus aan het wankelen gebracht, maar ook sociale posities, aangezien iedere actor een nieuwe sociale rol krijgt toebedeeld die hij/zij zich eigen dient te maken. De opgave positio-

nering bestaat er uit dat een jonge moeder haar wankelende positie temidden van een netwerk van actoren herstelt.

De opgave positionering gaat daarbij vooral over de morele posities die jonge moeders innemen in *directe* betrekkingen en gemeenschappen (Honneth zou dit waarschijnlijk definiëren als het private domein): de strijd die zij moeten leveren om de verstandhouding met (schoon)ouders, biologische vader, en de positie in het gezin, in hun vriendenkring te herstellen. In een aantal gevallen worden bestaande morele posities in de betrekkingen met deze actoren aan het wankelen gebracht en worden nieuwe morele posities die jonge moeders bezetten door de directe omgeving niet altijd erkend. In de tekstfragmenten wordt veelal duidelijk dat de positie van jonge moeders hierdoor wankelt of dat actoren niet langer op de positie blijven staan die gezien hun betrekking met de moeder wenselijk is. Deze wankeling in posities gaat niet altijd gepaard met duidelijke vormen van miskenning in de zin van een gebrek aan liefde, respect of achting. Als we de opgave positionering echter verder doordenken, dan lijkt de afkeuring die jonge moeders ten deel valt wel te bestaan uit deze vormen van miskenning. Voorbeelden hiervan zijn:

- (Schoon)ouders of een partner die hun zwangere dochter/vriendin het recht ontzeggen om zelf een beslissing te nemen over de zwangerschap (respect).
- Partners die – in de hoop een miskraam op te wekken – hun zwangere vriendin fysiek bedreigen; ouders die alle contact met een jonge moeder verbreken (liefde).
- Actoren die hun twijfels uitspreken over de moederschapskwaliteiten van de zwangere vrouw (achting).

Dit gebrek aan erkenning wordt, waar het de opgave positionering betreft, vooral problematisch als daardoor de onderlinge sociale relatie en/of morele betrekking op het spel komt te staan. Het is, met andere woorden, mede ook het gebrek aan erkenning dat een bijdrage levert aan het ontstaan van de opgave positionering.

10.7.2 Onzekerheid

Een tweede belangrijk moment waarop miskenning een rol gaat spelen in het leven van de jonge moeders, is wanneer zij zich kwetsbaar en onzeker voelen. In het voorgaande (zie §9.5.2) is reeds aan de orde gekomen dat erkenning en bevestiging dempend werken op de onzekerheid die jonge moeders kunnen ervaren binnen opgaven. Opgaven bevatten elementen van slagen of falen en op momenten dat jonge moeders niet zo stevig in hun schoenen staan en zelf twijfelen over de vraag of zij wel in staat zijn te voldoen aan de door hen van belang geachte referentiewaarden, vergroot miskenning de onzekerheid, en daarmee de opgave. Erkenning daarentegen, kan deze zware en moeilijke momenten lichter maken. Ook dit is in het voorgaande aan de hand van voorbeelden uit de data geïllustreerd. Inmiddels kan deze waarneming ook theoretisch ondersteund worden. De erkenningstheorie van Honneth draait immers om de stelling dat erkenning van cruciaal belang is voor identiteitsvorming en het formuleren van een positief zelfbeeld. Het is dit zelfbeeld, met name de opvattingen over de eigen competenties, dat we indirect weerspiegeld zien in opgaven.

Ter aanvulling hierop is echter ook beargumenteerd dat er “buffers” gevormd kunnen worden tegen miskenning. De positieve (succes)ervaringen van de jonge moeders

spelen hierin een belangrijke rol, maar ook de vraag of er personen in de directe omgeving zijn die hun liefde, respect en achting laten zien. Eerder is de veronderstelling geformuleerd dat miskenning en erkenning tegenwicht kunnen bieden aan elkaar.

Al deze elementen worden het meest duidelijk geïllustreerd in het onderstaande tekstfragment. Een jonge moeder laat daarin zien hoe achting van invloed is op haar “eigenwaarde” en hoe weldadig deze achting kan zijn op momenten dat ze het even moeilijk heeft, en het even niet meer ziet zitten.

Ja, mijn moeder zegt altijd dat ze vindt dat ik het heel goed doe en dat het heel moeilijk is. Soms vind ik het ook heel moeilijk, dan heb ik hem 's avonds, dan is ie echt een uur kwaad geweest en dan zit ik aan tafel en ben ik helemaal op. En dan zegt mijn moeder dat ik het heel goed heb gedaan, dat ik zo geduldig met hem ben. Ja.

(Interviewer: En hoe belangrijk is dat, dat mensen dat tegen je zeggen?)

Ja, ik denk wel belangrijk, als mensen tegen je zeggen dat je het goed doet en zo, ja, dat je eigenwaarde krijgt, dat je denkt ik doe het ook goed. Want als iedereen altijd maar tegen je zegt dat je het slecht doet, dat zou niet leuk zijn. Dat trek je je toch aan, wat andere mensen zeggen. (Interviews, 2^e ronde)

Een laatste element dat nog niet aan de orde is geweest, maar dat vooral in het kader van opgaven wel relevant is, is de ernst van de sociale kwetsuur. In de respondentengroep bevindt zich een aantal jonge moeders die met zeer ernstige en structurele vormen van miskenning te maken hebben gehad: zij zijn opgegroeid zonder liefhebberende ouders, zijn fysiek en geestelijk door hen mishandeld. Een aantal van deze moeders – let wel: niet allen! – legt een duidelijk verband tussen deze liefdeloze jeugd en de opgaven waar zij als jonge moeder voor staan.

Nou, zeg maar meer over de dingen van liefde geven. Ik heb daar nog steeds moeite mee. Moet ik echt nog steeds elke dag voor vechten. Ik heb nog steeds elke dag het gevoel dat ik alleen ben, dat alleen zijn, dat gevoel. Maar het is gewoon, dat gevoel dat heb ik meegekregen, dat zal nooit overgaan. Het enige dat ik daarvoor moet doen is dat ik daarmee leer omgaan. Dat heb ik gewoon meegekregen. Maar ja, het gevoel zal nooit weggaan. (Interviews, 1^e ronde)

Ik probeerde alles extra goed te doen terwijl ik gewoon niet meer kon, ik kon gewoon niet meer. Ik kon het hun (schoonouders, *SK*) toch niet aan het verstand brengen. Ja...

(Interviewer: Want ze bemoeiden zich met...)

Ja, ja hoe dat ik moest reageren en ook hoe ik me moest gedragen met het huishouden. Ik deed allemaal zo, ik weet zelf hartstikke goed wat ik moest doen, maar ik kon het gewoon niet opbrengen. Ja, ze beschuldigden me overal van en als er iets niet goed genoeg schoon was dan kreeg ik gelijk een hele preek en dan moest ik gelijk het huis weer overdoen en... Het was gewoon heel erg... Ja, dat was echt heel rot... (Interviews, 1^e ronde)

Ja, ze hebben mij overal van beschuldigd. Toch pikte ik alles gewoon. Volgens mij was ik gewoon veel te lief of zo, veel te goed. Misschien had ik wel een keer moeten zeggen, nou is het afgelopen maar, ja, ik dacht ik durf dat niet want ik dacht dat het alleen maar toch erger werd zeg maar. Ze zeiden ook gewoon dat ik verder niks voorstelde, dat ik hun toch niks kon maken. Ja. Ik had zelf dat gevoel ook wel gekregen. (Interviews, 1e ronde)

Bovenstaande citaten zijn afkomstig van één jonge moeder. Na een liefdeloze jeugd geeft ze aan dat ze erg hunkert naar “aandacht” en liefde. Bij haar schoonfamilie ontmoet ze echter vooral miskenning: er wordt veel kritiek gegeven op de moeders als persoon (het is een “onfrisse” meid), op haar huishoudelijke kwaliteiten en moederschap. De moeder in kwestie slaagt er niet goed in zich te verweren tegen deze oordelen. Zij laat zich positioneren en heeft ook zelf het gevoel dat ze “niks voorstelde”. De negatieve oordelen hebben invloed gehad op het zelfbeeld van de jonge moeder. De eigenwaarde van deze moeder is aangetast. Opmerkelijk in deze case is dat de jonge moeder worstelt met, vooral, de opgaven positionering en moederschap. Er zijn niet alleen problemen in het vinden van een balans in de liefdevolle relatie ten opzichte van haar partner, en de relatie met schoonouders, maar ook van haar kind.

(Interviewer: Wat zou een moeder moeten doen volgens jou?)

Ja, die moet gewoon daar zijn voor haar kind. Een kind structuur bieden een kind veiligheid bieden, gewoon alles... Ja... Liefde vooral ook... En eh, ja. Natuurlijk was ik daar wel voor haar. Maar meer voor verzorging, ik gaf haar wel eten of zo maar daarna lag ik weer gewoon in bed. Maar ik voelde me ook helemaal niet schuldig hè. Nou nog steeds niet. (Interviews, 1e ronde)

Het ligt voor de hand een relatie te leggen tussen de eigen liefdeloze jeugd van de moeder, haar gebrek aan eigenwaarde en moeite bij het aangaan van liefdevolle verbanden, en haar weerbaarheid in de opgave positionering en houding naar haar kind in de opgave moederschap. Ook in andere gevallen leggen jonge moeders soortgelijke verbanden.

Ik ben best onzeker over sommige dingen. ■ praatte heel laat en hij heeft ook wat aan zijn oortjes gehad en als je dan negatieve reacties krijgt ga je vaak wel denken van: doe ik het misschien niet goed? En ook omdat, ja ik geen ander voorbeeld heb gehad van mijn ouders ben ik vaak aan het twijfelen, kan ik het niet anders doen. (Interviews, 2^e ronde)

10.7.3 Referentiewaarden

Een derde raakvlak tussen opgaven en de erkenning en miskenning die jonge moeders ten deel valt is voornamelijk theoretisch, en is alleen indirect in de data waar te nemen. In de uitwerking van de conceptuele kenmerken van opgaven, is veel aandacht uitgegaan naar referentiewaarden. Er werd gesteld dat referentiewaarden beschrijven wat mensen bewust of onbewust wenselijk vinden. Ze zijn gebaseerd op waarden en normen die in een bepaalde culturele context wenselijk worden geacht en zijn verbonden aan bepaalde levenssferen. In opgaven klinken referentiewaarden door die jonge

moeders belangrijk vinden. Interessant is dat hierin deels dezelfde waarden terugkomen welke ook in de morele oordelen van de omgeving van jonge moeders een rol spelen, waarvan het belang van zelfstandigheid en autonomie het meest in het oog springt. De opgaven die de jonge moeders formuleren krijgen vorm tegen dezelfde waardehorizon, waarbinnen ook sociale achting wordt toegekend. Daarmee is deze waardehorizon, en de miskenning en erkenning die op basis daarvan wordt toegekend, waarschijnlijk mede constituerend voor opgaven. Erkenning en miskenning drukken jonge moeders immers met de neus op het feit dat zij er niet in slagen referentiewaarden te bereiken die ook in hun eigen ogen belangrijk zijn. Hoewel het raakvlak tussen de referentiewaarden die een rol spelen in opgaven, en de waardehorizon waartegen sociale achting vorm krijgt empirisch waarneembaar is, is de veronderstelling dat miskenning en erkenning mede vorm geven aan opgaven dat niet.

10.8 Tot besluit

Een vraag die ik tot slot van dit hoofdstuk wil beantwoorden, is wat het gebruik van het concept erkenning in deze studie toevoegt aan de analyse. Het antwoord hierop is tweeledig. Niet alleen kunnen bepaalde aspecten van het leven van jonge moeders beter begrepen worden wanneer er kennis wordt genomen van de miskenning die hen ten deel valt, maar vooral is kennis hiervan ook relevant voor de manier waarop onderzoekers en professionals vervolgens met de problematiek omgaan en haar definiëren. Dit onderzoek is niet vernieuwend omdat het laat zien dat jonge moeders met vooroordelen geconfronteerd worden of zich gestigmatiseerd voelen. De Waal (1997) constateert bijvoorbeeld schaamtegevoelens bij de jonge moeders die zij spreekt in haar ronde langs hulpverleningsprojecten en Wiemann, Rickert, Berenson en Volk (2005) constateren dat sommige jonge moeders zich gestigmatiseerd voelen. Desondanks spelen morele oordelen, en miskenning, nauwelijks een rol van betekenis in de benadering van jonge moeders en in het onderzoek naar jonge moeders. Sterker nog, onderzoek is zeer objectivistisch (zie hoofdstuk 1) en probeert daarmee eigenlijk de discussie over tienermoeders van haar “morele angel” te ontdoen. Als immers “bewezen” is dat jong moederschap samenhangt met criminaliteit, is de afkeuring daarvan immers niet langer resultaat van morele oordelen en subjectieve standpunten, maar een objectief feit.

Tegelijkertijd blijken erkenning en miskenning in de levens van de jonge moeders een zeer bepalende factor: hun vallen daadwerkelijke oneer en miskenning ten deel, maar ook de opgaven waar zij voor staan en de manier waarop zij daarin handelen ondervindt er invloed van. Dit komt overigens ook in de data tot uitdrukking. Zo waren de forumdeelnemers van mening dat er veel geïnvesteerd moest worden in voorlichting aan en over jonge moeders. Dit om een realistisch beeld van het jonge moederschap te geven, maar vooral ook om duidelijk te maken dat je je niet hoeft te schamen, om het “taboe” bij ouders en omstanders te doorbreken. Hierbij gaat het dan niet om een letterlijk taboe: dat er niet over gesproken kan of mag worden, maar wel geven de moeders aan dat er over tienermoederschap gesproken wordt op een manier die hen niet aanstaat.

Ik heb het idee dat we niet allemaal hetzelfde onder het woord ‘taboe’ verstaan. Bedoelen we dan dat er niet over gepraat KAN worden of dat er niet over gepraat wordt op DE MANIER WAAROP wij dat graag zouden willen? (Forum)

Het gaat daarbij niet alleen om beeldvorming of het weerleggen van stereotypen, maar juist ook om de expliciete daad van erkenning die sommige moeders heel erg nodig hebben, maar die zo moeilijk verkregen kan worden. Daarbij denk ik overigens expliciet ook aan hulpverleners en onderzoekers. De morele verontwaardiging die in de maatschappelijk visie op tienermoederschap doorklinkt vindt in de wetenschap ondersteuning door een zeer sterke problematisering, welke afkeuring rechtvaardigt en welke soms een moraliserend vingertje lijkt te rechtvaardigen.

EPILOOG

De probleemschets die ik als inleiding op deze studie heb geschreven was ambitieus: jong moederschap is internationaal een van de meest onderzochte verschijnselen en het is moeilijk om het volledige veld aan verwante onderzoeken te overzien. Dit laatste heb ik dan ook niet als doel van deze studie geformuleerd. Wel wilde ik een nieuw perspectief toevoegen aan de reeds bestaande probleemdefinities van het jonge moederschap, zoals de hoofdlijnen daaruit in de probleemschets zijn weergegeven. Daartoe heb ik de leefwereld van jonge, overwegend autochtone, moeders in kaart gebracht, gebruik makend van de persoonlijke ervaringen van de vrouwen in kwestie. Deze ervaringen zijn vastgelegd in bestaande data – de verhalen afkomstig van de website *tiernmoeders.nl* – en in de gesprekken die ik met de jonge moeders voerde op een online discussieforum en in face-to-face gesprekken. Een beschrijving van deze ervaringen is vastgelegd in de hoofdstukken 3 tot en met 7 van dit boek. Daarin komt aan de orde hoe de vrouwen de periode rondom de ontdekking van de zwangerschap beleven, hoe het moederschap hun leven beïnvloedt, hoe zij hun pedagogische taak als moeder ter hand nemen, en er is aandacht voor de diverse actoren die een rol spelen in hun levens, zoals biologische vaders, opa's en oma's en vriendinnen.

In de hoofdstukken 8 tot en met 10 heb ik vervolgens getracht deze ervaringen te duiden. Hierbij is niet expliciet vertrokken vanuit bestaande theoretische kaders. Voorafgaand aan de dataverzameling en -analyse is literatuur over jong moederschap bestudeerd en is nagedacht over mogelijke theoretische invalshoeken en interpretatiekaders, zonder deze uitputtend te bestuderen en uit te werken. De analyse is vervolgens tot stand gekomen door een grondige bestudering van de data, waarbij de perspectieven en oordelen van de jonge moeders in kwestie leidend waren. Waar dat behulpzaam was is gebruik gemaakt van – delen van – bestaande theoretische inzichten om de in de empirie aangetroffen concepten op te helderen. Meer precies gaat het daarbij om drie concepten.

1. Allereerst is het concept opgave gebruikt om het geheel aan spanningen, behoeften en zwaarte in het leven van jonge moeders te duiden. Het begrip referentiewaarden, afkomstig uit de zelfreguleringstheorie, was hierbij behulpzaam, omdat het gebruikt kan worden om de ervaren discrepanties en spanningen in het leven van jonge moeders, en de diverse levenssferen waarop zij zich (onverwacht) begeven, aan het licht te brengen. Het onderscheid tussen dieptestructuur en oppervlaktestructuur van behoefte, ontleend aan Van Heijst (2005), is vervolgens gebruikt om de hiermee gepaard gaande behoefte op begrip te brengen.
2. Ten tweede is aandacht besteed aan de hulp en steun die jonge moeders ontvangen en die waardevol kunnen zijn bij het omgaan met opgaven. Met behulp van het onderscheid tussen waardeverwerkelijsende handelingen en uitdrukkingshandelingen is uiteengezet dat voor rijke steun niet alleen het functionele handelen van een ondersteuner belangrijk is, maar dat eveneens zijn of haar positie tot en relatie met de jonge moeder van groot belang zijn voor de interpretatie van deze steun. Een dergelijke manier van steun verlenen, lijkt dempend te kunnen werken op opgaven. Niet alleen kunnen steunende actoren een bijdrage leveren aan het oplossen van problemen, maar door niet veroordelend op

te treden, nabij en beschikbaar te zijn, kunnen steunende actoren eveneens gevoelens van zekerheid en veiligheid vergroten, en moeders daarmee beter opgewassen maken voor opgaven. In hoofdstuk 9 heb ik laten zien dat het voor jonge moeders van belang is om op moeilijke en zware momenten erkenning en bevestiging te ontvangen, en te weten dat er steunende actoren beschikbaar zijn die zich verbonden tonen met hun wel en wee. Het mechanisme dat hierbij aange troffen is, is vergeleken met het mechanisme van veerkracht, dat individuen in staat stelt zich te handhaven in moeilijke momenten en waarvoor een sociaal netwerk van cruciaal van belang is. Ook is aan de orde gekomen dat steunende actoren, door de nabije, onvoorwaardelijke en niet veroordelende positie die zij innemen, de opgave moederschap gemakkelijker kunnen maken door leemten in het netwerk – bijvoorbeeld het ontbreken van een partner en vader – te vullen. Zij reageren daarmee op het gemis en de behoeften die met die opgave gepaard gaan.

3. Ten derde zijn de ervaringen van jonge moeders met stereotypen, vooroordelen, negatieve beeldvorming en afwijzing, geïnterpreteerd als vormen van oneer en miskenning. Ik heb in kaart gebracht dat de jonge moeders drie vormen van miskenning ten deel vallen, in de vorm van het onthouden van liefde, respect en sociale achting, en dat zij op hun beurt manieren hebben gevonden om met die miskenning om te gaan. Deze ervaringen met miskenning en de reacties hierop onderstrepen de noodzaak om bij het verlenen van steun aan deze moeders niet alleen aandacht te hebben voor de functionele dimensie hiervan, maar ook voor de relationele dimensie, aangezien hier eveneens miskenning of erkenning vanuit kan gaan. In het kader van hulp en steun is dit beschreven als het “oordelen over” of “bevestigen van” de jonge moeder.

Erkenning, en het gebrek daaraan, speelt ook een rol in de opgaven die beschreven zijn. De opgave positionering heeft betrekking op de veranderingen in de verhoudingen tussen individuen, waarbij vooral de wankeling in de onderlinge morele betrekkingen van een jonge moeder met anderen duidelijk zichtbaar werd. Deze opgave gaat daarmee bij uitstek over erkenning en miskenning en de vraag of de zwangerschap leidt tot een herdefiniëring van morele betrekkingen en posities. In relatie tot de concepten hulp en steun is aan de orde gekomen dat erkenning dempend kan werken op opgaven. De analyse van de aanwezigheid van erkenning en miskenning in de data laat daarbij ook zien dat er buffers gevormd kunnen worden tegen miskenning. Succeservaringen en de erkenning die de moeders ontvangen, kunnen een tegenwicht bieden aan miskenning. Tot slot is aan de orde gekomen dat jonge moeders die een liefdeloze jeugd hebben gehad, een duidelijk verband leggen tussen deze vorm van miskenning en de opgaven waar zij zich later voor geplaatst zien.

Een belangrijke vraag die resteert, is wat al deze inzichten ons uiteindelijk leren. In de voorgaande hoofdstukken heb ik steeds in afsluitende paragrafen enkele conclusies geformuleerd en aan de lezer proberen duidelijk te maken wat de beschreven inzichten waardevol maakt. In het navolgende tracht ik hierin enkele hoofdlijnen weer te geven en op een algemener niveau tot conclusies te komen. Meer in het bijzonder zal ik stil staan bij de theoretische meerwaarde van dit onderzoek. Allereerst kan deze studie namelijk inzichten bieden over de problematisering van jonge moeders, het onderwerp

van deze studie. Ten tweede kunnen, hoewel dit niet beoogd werd, inzichten aan de studie ontleend worden die relevant zijn voor theorievorming buiten de problematiek van jonge moeders, met name waar het hulp en steun betreft.

Rehabilitatie

In de probleemschets bij deze studie werd gemeld dat het onderzoek een bijdrage zou leveren aan de rehabilitatie van jonge moeders. In de wetenschappelijke literatuur wordt jong moederschap overwegend als een groot – individueel en maatschappelijk – probleem gezien. Daarbij is er met name oog voor de negatieve consequenties van het moeder worden tijdens de adolescentie, meer in het bijzonder betreft het dan de negatieve gevolgen van het moederschap voor de sociaal-economische positie en maatschappelijke kansen van de jonge moeder en de negatieve gevolgen voor de ontwikkeling en maatschappelijke kansen van hun kinderen. Al in de probleemschets heb ik laten zien dat op dergelijke problematiseringen het een en ander af te dingen is, en dat er uit wetenschappelijke hoek veel kritiek is gekomen op de onderzoeksmethoden die gebruikt werden om de consequenties van jong moederschap te onderzoeken. Deze negatieve gevolgen van het jonge moederschap worden dientengevolge overschat. De onderhavige studie was er niet op uit om de omvang van de geschetste consequenties van jong moederschap nogmaals te toetsen of deze via een nieuwe onderzoeksmethode in kaart te brengen. De studie is ook te kleinschalig om hierover uitspraken te doen. De studie beoogde vooral om van binnenuit inzicht te geven in de leefwereld van jonge moeders. Daarbij stond niet de vraag centraal of jong moederschap positief of negatief beoordeeld moet worden, maar hoe jonge moeders – gegeven het feit dat ze dat zijn – hun moederschap invullen en vorm geven. De ervaringen van de jonge moeders blijken echter wel behulpzaam om de problematisering van het jonge moederschap in de literatuur in een ander licht te zien en te nuanceren. Met name in hoofdstuk 4 zijn jonge moeders aan het woord gekomen over hun levensinrichting en maatschappelijke ambities en over de wijze waarop zij het moederschap ter hand nemen. Daaruit wordt duidelijk dat het moederschap niet automatisch leidt tot een eenzijdige oriëntatie op het gezin, waarbij maatschappelijke participatie buiten beeld is. Een groot deel van de onderzochte vrouwen gaf er blijk van naast het moederschap ook maatschappelijke ambities te hebben, hoewel het niet altijd eenvoudig bleek te zijn om deze te verwezenlijken. Het moederschap kan daarbij zelfs een positieve impuls geven aan dergelijke ambities doordat ze sommigen een motivatie biedt om een beter bestaan op te willen bouwen. Een zwangerschap is voor deze moeders daarmee niet de start van een negatieve levensloop, maar juist het positieve keerpunt in deze levensloop. Door te vertrekken vanuit de ervaringen en interpretaties van de jonge moeders, kan een ervaring als een tienerzwangerschap in een breder perspectief worden gezien waarbij zowel het leven voor als na de zwangerschap door de moeder tegen elkaar worden afgezet en een balans kan worden opgemaakt. Een balans die niet per definitie negatief uitvalt en die daarmee ondersteuning biedt aan die studies die de problematisering van jong moederschap nuanceren. Een tweede bevinding die hetzelfde doet zijn de ervaringen met het moederschap die de jonge moeders beschrijven. In de literatuur over tienermoeders is onder andere aandacht voor opvoedingsstijlen en de ontwikkeling van kinderen van jonge moeders. Zoals op basis van deze studie geen uitspraken gedaan kunnen worden over de sociaal-economische positie en de ontwikkelingen daarin van jonge moeders,

kunnen er ook geen uitspraken gedaan worden over de ontwikkeling van hun kinderen. In de gesprekken met de jonge moeders kwam echter wel een aantal opvoedingsstrategieën en opvoedingswaarden naar voren, waaruit blijkt dat zij zich terdege bewust zijn van hun verantwoordelijkheden als ouder. Deze respondenten geven actief vorm aan het ouderschap en maken daarbij zo veel mogelijk gebruik van pedagogische informatie en kennis die zij ter beschikking hebben én die zij bijeen sprokkelen in hun pogingen een goede moeder te zijn. Of zij daarin slagen laat ik in het midden, van belang is wel dat de vrouwen daarmee hun rol als moeder serieus nemen en letterlijk de positie van moeder bezetten. De literatuur over jong moederschap lijkt hun deze positie echter soms te ontnemen door te veronderstellen dat jonge moeders nadelige opvoedingsstrategieën hanteren; dat het jonge moederschap van (negatieve) invloed is op de ontwikkelingskansen van hun kinderen. Deze studie pleit ervoor om deze vrouwen te zien en te erkennen in de posities die zij bewust in willen nemen. Dat wil zeggen dat ze niet alleen als tiener worden gezien, maar – juist vanwege hun inspanningen om de positie van moeder in te nemen – ook als moeders. Het is daarbij van groot belang om oog te hebben voor mechanismen van erkenning en miskennen, eerverlies en eerherstel. De rehabilitatie van jonge moeders die ik hier bepleit, betekent namelijk *niet* dat het moederschap in de adolescentie opgevat zou moeten worden als een nagenoeg probleemloos verschijnsel, waarbij de jonge moeders in kwestie voornamelijk op roze wolken bivakkeren. Met andere woorden, rehabilitatie betekent niet dat een negatieve beoordeling van jong moederschap per definitie plaats moet maken voor een positieve beoordeling, maar wel dat deze negatieve beoordeling genuanceerd wordt en ruimte laat voor positieve ervaringen. De verhalen van de jonge moeders die in deze studie aan het woord komen, laten namelijk wel degelijk moeilijke en zware kanten van het jonge moederschap zien. Deze verhalen brachten echter ook aan het licht dat jonge moeders in veel gevallen enorm hun best doen om ondanks deze moeite en zwaarte toch wat van hun leven, en dat van hun kind, te maken. Desondanks leren hun verhalen dat hen miskennen ten deel valt en dat de vrouwen zich zeer bewust zijn van deze miskennen en er ook zeer gevoelig voor zijn. Door met behulp van het concept erkenning naar hun ervaringen te kijken, wordt duidelijk hoe kwetsend de wetenschappelijke en maatschappelijke problematisering van tienermoederschap kan zijn. Rehabilitatie betekent dan ook vooral: de jonge moeders zien, erkennen in de positie die zij wensen in te nemen en die zij actief proberen te bezetten, inclusief het falen én succes, de moeite én het geluk die daarmee gepaard gaan.

Relationaliteit

Het nieuwe perspectief op het verschijnsel tienermoederschap dat ik eerder beschreef, bestaat er uit dat niet vanuit gangbare theoretische kaders naar het verschijnsel is gekeken. Dat wil zeggen dat kennis is genomen van inzichten uit onderzoek naar tienermoeders en de theoretische kaders die daarbij gebruikt worden, zoals de stroming rondom social support, maar dat deze bestaande inzichten niet uitvoerig in kaart zijn gebracht om met behulp van een operationalisering van bestaande theorieën de data te analyseren. Zoals reeds eerder is verwoord, is ervoor gekozen om in de analyse het primaat bij de empirie te leggen. Die thema's en concepten zijn verder uitgewerkt, die gedurende het bestuderen van de data als relevant boven kwamen drijven. In het voorgaande is geschetst hoe daarbij gebruik is gemaakt van inzichten uit bestaande theo-

rieën om deze concepten op te helderen. Ik beweer overigens niet dat eerdere studies en theorieën over tienermoederschap geen goede inzichten bieden en beweer evenmin dat de bevindingen uit dit onderzoek volledig afwijken van eerdere studies. Zoals ik bij de beschrijving van de ervaringen van de jonge moeders meermalen heb laten zien, laten de data ook overeenkomsten zien met eerdere studies. Gezien de aard van de data leek het echter gepaster om vanuit een nieuwe invalshoek naar deze ervaringen van jonge moeders te kijken, zodat beter recht kon worden gedaan aan de betekenisgeving van de respondenten. Een belangrijke rol is daarbij weggelegd voor de zorgethiek. De zorgethiek vindt haar oorsprong in de feministische literatuur en is geen afgebakende richting (Van Heijst, 2008b). Verkerk (2003) beschrijft zorgethiek veeleer als een moreel perspectief, waarin de nadruk ligt op de mate waarin mensen betrokken zijn op elkaar. Een belangrijk kenmerk van het zorgethisch perspectief is de sterke nadruk op relationele afstemming, waarbij eveneens aandacht is voor de morele aspecten van die relationaliteit.

Dit zorgethisch perspectief is in deze studie vooral terug te vinden in de analyse van hulp en steun, en het belang dat aan erkenning wordt toegekend om de levens van jonge moeders, en de opgaven daarbinnen, te kunnen begrijpen. Hoewel de theorieën over en onderzoeken naar support te talrijk zijn om in hun geheel weer te geven, onderstreept de inkijk in de theorievorming in dit domein (zie hoofdstuk 9) dat in de social supportliteratuur de betekenis van de relatie tussen steunontvanger en zijn of haar netwerk een belangrijke rol krijgt toegekend bij de interpretatie van steun. De data in de onderhavige studie laten eveneens zien dat de relatie waarbinnen steun uitgewisseld wordt, mede bepalend is voor de steunervaringen die jonge moeders beschrijven en cruciaal is om de waarde en betekenis van deze steun correct te kunnen begrijpen. De beschikbaarheid, nabijheid en oordelen van ondersteuners uit het informele netwerk waren medebepalend voor de waarde van hun aanwezigheid. In deze studie is ervoor gekozen om in navolging van een zorgethisch perspectief dit relationele element van hulp en steun nadrukkelijk in de analyse te betrekken. Hiertoe is in de analyse een onderscheid gemaakt tussen zogenaamd waardeverwerkelijsend handelen (Van Heijst, 2005), waarmee waarden worden gerealiseerd en dus een bepaalde vorm van functionaliteit tentoon wordt gespreid, en uitdrukkingshandelingen, waarin uitdrukking wordt gegeven aan de waarde die steunontvanger en steungever voor elkaar hebben. Daarmee wordt expliciet een onderscheid gemaakt tussen het relationele element van steun, en het functionele element ervan. De studie laat vervolgens zien dat beide elementen van groot belang zijn voor de ervaren waarde van steun. Interessant is daarbij ook de verhouding informele – formele ondersteuning. Dit onderzoek bracht vooral de hulp en steun van actoren uit een informeel netwerk in kaart, maar op basis van de data is er ook een aantal veronderstellingen te formuleren over de verhouding formele en informele steun. Zo is betoogd dat informele steunnetwerken voor jonge moeders van groter belang zijn dan formele netwerken; dat bij het ontbreken van een informeel netwerk echter het formele netwerk in belang toeneemt; dat ook in dit formele netwerk en de steun die zij verleent – hoewel in een andere mate – eveneens relationele elementen een rol spelen. Dit zijn interessante inzichten, die ook relevantie hebben buiten de onderzochte groep, jonge moeders. Hoewel deze studie hier niet op uit is geweest, geeft zij onbedoeld een ondersteuning voor theorieën die deze relationaliteit eveneens als uit-

gangspunt hanteren, vooral waar het gaat om de verhouding tussen informele en formele vormen van ondersteuning.

In dit verband zijn de publicaties van Annelies van Heijst (2005, 2008a) en Andries Baart (2001) relevant. Van Heijst pleit ervoor om in zorgende interacties tussen professional en zorgontvanger niet alleen professionele aandacht te geven en vaktechnische kennis aan te wenden, maar ook aandacht te hebben voor het wezen van de zorgontvanger. Meer precies pleit zij ervoor dat zorgontvangers gezien en erkend worden door professionele zorgaanbieders, zodat zij zich gekend en van waarde voelen. Van Heijst wijst er op dat het niet voor de hand ligt om dit erkenningsdenken te vertalen naar de wereld van de professionele gezondheidszorg (2008a, p. 42) omdat in het denken over zorgen een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de publieke sfeer en de private sfeer. Professionele zorg wordt door erkenningsdenkers gezien als een recht (van de zorgontvanger) en plicht (van de samenleving) en de zorgverhouding tussen professional en zorgontvanger wordt daarmee gesitueerd in het publieke domein, van de erkenningsvorm van het respect. Het zorgen als liefdevolle aandacht waarbij de behoefte van de zorgontvanger leidend is, wordt geheel geplaatst binnen de private erkenningsfeer van de liefde. Deze zorg vindt alleen plaats binnen privé-verhoudingen. Van Heijst beargumenteert echter dat professionele zorg niet alleen een zaak is van maatschappelijke verantwoordelijkheid, maar dat goede zorg meer is dan alleen het inlossen van plichten, en dat er naast professionaliteit ook nood is aan verbondenheid en waardering tussen zorggever en zorgontvanger. Interessant is dat dit onderscheid tussen de publieke sfeer en private sfeer ook in social supportliteratuur wordt aangehaald. Lenrow & Burch (1981) verkennen de vraag of professionele hulp en georganiseerde vormen van social support elkaar kunnen aanvullen. Zij stellen dat er in alle relaties waarbinnen steun wordt uitgewisseld sprake is van wederkerige afhankelijkheid, maar dat deze afhankelijkheid in professionele relaties, die gelokaliseerd zijn in de publieke sfeer, veelal onopgemerkt blijft. Dit is een perspectief dat ook in enkele studies naar social support aan jonge moeders te herkennen is. Zo stellen Letourneau, Stewart en Barnfather (2004) dat er in professionele relaties expliciet geen sprake is van reciprociteit: de professional verwacht niets van de persoon aan wie steun wordt verleend. Een van de redenen die voor dit negeren van wederzijdse afhankelijkheid wordt aangevoerd is de “male dominance of professional norms” (Lenrow & Burch, 1981, p. 244), waardoor dienstverlenende relaties vooral in een functioneel perspectief worden geplaatst. Hierbij worden “caring relationships”, door Lenrow en Burch gedefinieerd als relaties waarin het welzijn van mensen in zichzelf als een goed en niet als een middel tot een doel wordt beschouwd, genegeerd. In deze analyse is een feministisch perspectief te herkennen, wanneer de auteurs stellen dat de oorzaak van het negeren van “caring relationships” gelegen is in de mannelijke dominantie in dienstverlenende beroepen (die hier overigens breed worden opgevat).

De bevindingen in deze studie hebben geen betrekking op zorgen in de context waar Van Heijst erover spreekt. Bovendien ligt in deze studie de nadruk op informele steun, en niet op formele steun. Desondanks ondersteunen de bevindingen het gegeven dat ook professionele interacties tussen een steunontvanger en steungever niet louter functioneel zijn, maar dat ook in de steun die professionele ondersteuners verlenen elementen zichtbaar zijn die betrekking hebben op de relatie tussen steungever en steunontvanger en de waarde die zij voor elkaar hebben. Professionele hulpverleners zijn soms nabij en tonen zich beschikbaar, maar vooral de erkenning en bevestiging van de

steunontvanger zijn cruciaal in deze hulpverleningsrelaties. Daarmee is er ondersteuning voor het pleidooi om professionele steunende interacties en informele steunende interacties niet als twee gescheiden vormen van ondersteuning te beschouwen en professionaliteit niet in puur vaktechnische en functionele termen te definiëren.

Hoe relationele afstemming vorm kan krijgen binnen professionele vormen van hulpverlening, wordt concreter uitgewerkt in de presentietheorie (Baart, 2001, 2006). Deze theorie is gebaseerd op een studie naar de praktijk van pastores in achterstandsbuurtten, waarin alles draait om de goede en nabije relatie van deze pastores met buurtbewoners, maar is inmiddels ook in andere settings – waaronder de hulp aan kwetsbare kinderen en gezinnen; verpleegkunde – waardevol gebleken (Baart, 2007; Baart & Grypdonck; 2008). In de presentietheorie ligt het primaat bij de relatie tussen hulpverlener en hulpbehoevende: het aangaan van een betekenisvolle betrekking is het begin en eind van de contacten tussen beiden. Alleen binnen deze betrekking kan de hulpontvanger zichzelf en zijn behoefte en noden tonen. Kenmerk van presentie-achtige aanwezigheid is dan ook dat probleemoplossend handelen opgeschort wordt. Interessant is dat kenmerken van deze theorie, die zich voornamelijk baseert op vormen van formele zorg en hulpverlening, overeenkomsten vertonen met de vormen van informele hulp en steun die in deze studie beschreven zijn.

De eerste overeenkomst betreft het gegeven dat probleemoplossend handelen volgens de presentietheorie niet de kern vormt van goede hulp en steun. Voor goede zorg en hulpverlening is meer vereist dan technisch-instrumenteel handelen en vakkennis. Goede zorg en hulpverlening vragen dat een hulpbieder in relatie gaat staan tot de hulpbehoevende. De hier gepresenteerde bevindingen met betrekking tot informele hulp en steun onderbouwen dit uitgangspunt: de hulp en steun zoals deze door de jonge moeders gewaardeerd werd, had niet (alleen) praktisch-instrumenteel nut, maar werd vooral gewaardeerd door de onvoorwaardelijke, nabije en accepterende wijze waarop deze hulpbieder zichzelf en zijn steun aanbood. De data geven aanleiding te veronderstellen dat dit ook opgaat voor professionele hulpverleners. Met andere woorden, de wijze waarop een persoon zich aanwezig stelt voor een jonge moeder, is mede bepalend voor de waarde van de ervaren steun.

Ten tweede vormen de bevindingen uit deze studie eveneens een ondersteuning voor de relationele afstemming zoals deze bepleit wordt in de presentietheorie. Beschikbaar, nabij en accepterend zijn, zijn geen omgangsvormen die zich slechts vertalen in communicatie- of bejegeningaspecten. De suggestie zou gewekt kunnen worden dat geen expliciete afkeuring laten blijken bijvoorbeeld, voldoende zou kunnen zijn om betere steun te verlenen. Schaden zal dit natuurlijk zelden, maar wat de analyse heeft laten zien is dat er meer op het spel staat met deze aanwezigheid van hulpbieders. Allereerst wordt er in de contacten tussen de jonge moeder en de personen in haar (informele) netwerk niet alleen expliciet uitdrukking gegeven aan waarden (in de vorm van complimentjes bijvoorbeeld), maar er wordt ook impliciet uitdrukking gegeven aan de betekenis van de relatie tussen een hulpbieder en hulpbehoevende. In dit verband is de term uitdrukkingshandeling gebruikt. Wat de hulpbehoevende voor de hulpbieder betekent en wat de gedachten over de hulpbehoevende zijn, spreekt uit meer dan alleen woorden, bijvoorbeeld uit de bereidheid om een nachtvoeding over te nemen, of het geven van sokjes. Ten tweede lijken de ervaringen van jonge moeders met hulp en steun er op te wijzen dat het beschikbaar, nabij en accepterend zijn, de *basis* vormen

van waardevolle ondersteuning, in plaats van een “sausje” dat over het handelen wordt gegoten. Dat blijkt vooral wanneer in ogenschouw wordt genomen hoe actoren die zich op een dergelijke manier positioneren van betekenis kunnen zijn in het leven van jonge moeders. In deze studie is een expliciete link gelegd naar de opgaven waar jonge moeders voor staan, en de wijze waarop steun daarbij van betekenis kan zijn. Dan blijkt dat de niet veroordelende, nabije en beschikbare relatie tussen steungever en ontvanger niet alleen in zichzelf gewaardeerd wordt, maar dat er ook een veilige basis mee gecreëerd wordt, waarmee een bijdrage wordt geleverd aan het zelfvertrouwen om met opgaven om te gaan. De data geven daarbij aanleiding om te veronderstellen dat een dergelijke veilige relatie eveneens meer mogelijkheden biedt om de diverse behoeftigheden die er schuil gaan in een opgave – ik breng het onderscheid in diepte- en oppervlaktestructuur van behoefte hier in herinnering – te herkennen (zie §9.4).

De ervaringen van de jonge moeders met formele vormen van ondersteuning zijn in de data beperkt, en we weten niet de daadwerkelijke affecties en waarden van informele hulpverleners voor de jonge moeder, maar bovenstaande bevindingen vormen een ondersteuning voor de relationele afstemming zoals deze ook in een de presentietheorie als uitgangspunt gehanteerd wordt. Deze neemt expliciet afstand van de gedachte “dat presentie een houding, attitude of omgangsvorm zou zijn” (Baart & Grypdonck, 2008, p. 117) maar neemt radicaal de onderlinge betrekking tussen hulpbieder en hulpbehoevende als uitgangspunt voor de zorg of steun die verleend wordt. De zo beheerde relatie, biedt volgens Baart de ruimte voor “relationship-based programming”: vanuit de relatie leert de hulpverlener wat deze voor de hulpbehoevende kan betekenen (of niet kan betekenen). Pas nadat er een betekenisvolle relatie is ontstaan, zo is dus het uitgangspunt, kan blijken wat de nood is van de hulpbehoevende en hoe daarmee omgegaan dient te worden (Baart, 2001, 2006; Baart & Grypdonck, 2008).

Overigens is daarmee niet gezegd dat oplossingsgericht handelen niet relevant zou zijn voor (de ervaring van) goede steun: dat is het zeker wel. Jonge moeders hebben dat soort handelen ook nodig, bijvoorbeeld om hun financiën op orde te krijgen, onderdak te vinden, een antwoord te vinden op opvoedingsvragen. De veilige plek die beschikbare, nabije en accepterende personen vormen, lijkt echter bij te dragen aan het vermogen om met zware en moeilijke momenten om te gaan en door te dringen tot de dieperliggende behoefte die, zoals in hoofdstuk 8 aan de orde is gekomen, ook gepaard gaat met opgaven.

Ten derde is het interessant om op te merken dat de kenmerken van de professionele relatie zoals die beschreven wordt in de presentietheorie, overeenkomsten vertonen met de waardevolle informele relaties zoals deze in de onderhavige studie beschreven zijn. In de presentietheorie wordt een aantal cruciale kenmerken genoemd van presentiebeoefenaren. Verschillende van deze kenmerken vertonen gelijkenis met de beschikbaarheid, nabijheid en niet-veroordelende houding van de steunende actoren in de informele omgeving van de jonge moeders. Ik heb in tabel 11 – zeer summier – weergegeven om welke kenmerken het gaat en ik zal in navolgende uitgebreider ingaan op de kenmerken die overeenkomsten vertonen met de hulp en steun zoals deze in onderhavige studie naar voren zijn gekomen.

Met name de trouw, het open staan voor de ander en het aansluiten bij de ander en de waarden die ermee gerealiseerd worden, vertonen opvallende gelijkenissen met de

waarden die beschreven zijn in de informele contacten die jonge moeders met steunende actoren onderhouden. “Open staan voor de ander” allereerst, betekent dat de presentiebeoefenaar zich letterlijk en figuurlijk openstelt voor de ander. Er wordt belangstelling getoond, maar daar blijft het niet alleen bij. Presentiebeoefenaren tonen ook emoties en medeleven als reactie op de ander, waarmee duidelijk wordt dat deze ander gehoord wordt. Dit vertoont duidelijke overeenkomsten met de nabijheid van actoren die de jonge moeders in het onderhavige onderzoek zo waarderen. Nabijheid heeft betrekking op de mate waarin het leven “gedeeld” kan worden met anderen. Ook hier gaat het er om dat anderen interesse tonen, meeleven bij moeilijke en mooie gebeurtenissen en zich dus niet onberoerd laten voor het wel en wee van de jonge moeder en hoe zich dat in haar leefwereld concreet toont.

Tabel 11: Kenmerken van de presentiebenadering (Baart, 2001, p. 735 e.v.): een resumé

Vrij zijn voor...	De ander met een open agenda tegemoet treden.	Perspectiefwisseling	De wereld waarne- men vanuit het perspectief van de ander.
Openstaan voor...	Jezelf – als persoon – openstellen voor de ander.	Zich aanbieden	Jezelf als hulpbron en sociaal kapitaal beschikbaar stellen aan de ander.
Een aandachtige betrekking aan- gaan	Een relatie opbouwen die niet slechts functiespecifiek is.	Geduld en tijd	Ongehaast zijn.
Aansluiten bij het bestaande	Uitgaan van rationaliteit en betekenisgeving van de ander.	De trouwe toeleg	Loyaal en betrouw- baar zijn en blijven.

“Trouw zijn” heeft bij presentiebeoefenaren meerdere betekenissen. Het heeft de betekenis van betrouwbaarheid, waarbij de hulpgever voorspelbaar is en woord houdt, maar heeft ook de betekenis van voortdurende aanwezigheid. Dit laatste wordt vertaald naar troost: dat er iemand aanwezig blijft bij groot en klein leed. Het is een “onvoorwaardelijk er-zijn-voor” (Baart, 2001, p. 748). De beschikbaarheid die steunende actoren in de levens van jonge moeders laten zien, vertoont overeenkomsten met deze laatste betekenis van trouw: de onvoorwaardelijke bereidheid van de steungever om daar te zijn wanneer een jonge moeder dat nodig heeft.

“Aansluiten bij het bestaande” is eveneens een belangrijk kenmerk van de werkwijze van de presentiebeoefenaar. Het betekent dat de betekenisgeving van de hulpontvanger, van zijn situatie en zijn eventuele noden en behoeften, leidend zijn. De presentiebeoefenaar herinterpreteert deze ervaringen en betekenisgeving niet op een onteigenende manier, maar sluit aan bij de eigen interpretatie van de hulpontvanger. Hiermee wordt de belangrijke waarde van de erkenning en bevestiging gerealiseerd (Baart, 2001, p.

741). Datzelfde geldt voor het kenmerk van de perspectiefwisseling. De persoon van de hulpontvanger en de door hem of haar verwoorde problemen en noden worden gezien en erkend, en worden niet geherdefinieerd, noch veroordeeld. Het belang van erkennen, bevestigen en “niet oordelen” zijn eveneens aan bod gekomen in de beschrijving van de hulp en steun die actoren in de omgeving van jonge moeders hen te bieden hebben. Het bleek van groot belang dat deze actoren de moeder erkennen in de positie(s) die zij inneemt en haar serieus nemen in de problemen en noden die zij definieert.

In de presentietheorie (Baart, 2001) wordt er reeds expliciet op gewezen dat de relatie tussen hulpbieder en hulpbehoevende trekken kan krijgen van een informele relatie. De hulpbieder is bijvoorbeeld “als een vriend” voor degene die op zijn hulp is aangewezen. Deze studie ondersteunt dit gegeven door nogmaals te illustreren dat het hier niet alleen om een symbolisch beeld gaat, maar dat er daadwerkelijke overeenkomsten zijn tussen de wijze waarop informele ondersteuners zich aanwezig stellen voor – in dit geval – de jonge moeder, en de manier waarop (professionele) presentiebeoefenaren zich aanwezig stellen voor hulpbehoevendenden. Dit biedt perspectieven op de mogelijkheid van wederzijdse afstemming van formele en informele steunnetwerken, vooral in die situaties waar zich leemten voordoen in steunende netwerken.

Waar auteurs als Van Heijst en Baart zich in hun theorieën tot dusverre vooral richten op hulpbieders die uit hoofde van hun beroep, en niet vanuit familiale of vriendschappelijke banden, met hulpbehoevendenden in aanraking komen, zijn in deze studie de steunende actoren voornamelijk afkomstig uit informele netwerken. Juist daarom is het interessant om de overeenkomsten in de bevindingen te zien. Kenmerken van de presentiebenadering bijvoorbeeld, komen deels overeen met de waardevolle informele hulp en steun die beschreven werd door de jonge moeders, en er is reden om aan te nemen dat er ook overeenkomsten zijn met formele hulp en steun. Deze constatering maakt aannemelijk dat beide vormen van ondersteuning – formeel en informeel – op gelijksoortige pijlers rusten, waar relationele afstemming een belangrijk onderdeel van uitmaakt. Daarmee is een belangrijk argument gegeven om, zoals ook Van Heijst en Baart bepleiten, de grenzen tussen formele en informele vormen van zorg en steun minder scherp te trekken.

Gevolgtrekkingen

Wat is nu de strekking van bovenstaande conclusies en hebben deze betekenis voor diegenen die hulp en steun aan jonge moeders bieden? Hoewel ik in dit onderzoek geen hulpbieders (hetzij formeel, hetzij informeel) of hulpverlenende instanties heb betrokken, wil ik bij wijze van resumé kort de kern van bovenstaande betoog samenvatten en dat verbinden met een (meer) praktijkgericht perspectief. Op basis van deze studie wordt ervoor gepleit om in de hulp aan jonge moeders de scheidslijn tussen formele en informele vormen van ondersteuning op twee, met elkaar verweven, manieren minder scherp te markeren:

1. Formele en informele vormen van ondersteuning zouden elkaar kunnen aanvullen. Informele vormen van ondersteuning worden door de jonge moeders het meest waardevol gevonden. Bijgevolg zouden formele vormen van ondersteuning deze informele netwerken kunnen betrekken in de hulpverlening. Omge-

- keerd kan professionele hulpverlening een leemte vullen wanneer informele netwerken onvoldoende ondersteuning (kunnen) bieden.
2. De data geven aanleiding om aan te nemen dat formele en informele vormen van ondersteuning ook inhoudelijke overeenkomsten vertonen, zoals het gegeven dat goede steun in beide gevallen een relationele afstemming behoeft, en theoretische inzichten ondersteunen deze bevinding. Bijgevolg wordt verondersteld dat het (professionele) hulp goed zou doen als er (meer) aandacht uitgaat naar deze relationele afstemming (zie ook Baart & Keinemans, 2007).

In sociale interventies en sociaal werkpraktijken zijn er reeds tendensen zichtbaar waarbij de grens formele-informele hulp vervaagt. Eerder (zie §9.4) is al aan de orde geweest dat er in het buitenland bijvoorbeeld sociale interventies worden uitgevoerd die expliciet zijn gericht op het versterken van informele netwerken. Ook in Nederland lijkt het belang van informele steun in de hulp aan jonge moeders echter erkend te worden. Zo gaat in diverse methoden die gebruikt worden in de vrouwenopvang, waar deels ook de residentiële opvang van zwangere tieners en jonge moeders onder valt, aandacht uit naar het sociaal netwerk van de cliënt en wordt dit netwerk in toenemende mate ingezet in de hulpverlening. De laatste jaren is er bijvoorbeeld een duidelijke tendens richting systeemgericht werken in de hulpverlening, een benadering die in diverse methoden zichtbaar wordt (Rensen, Van Arum & Engbersen, 2008). Meer concreet kan daarbij gedacht worden aan de inzet van *Eigen Kracht-conferenties* en *Toekomstgericht werken*. Een Eigen Kracht-conferentie is eigenlijk geen hulpverleningsmethodiek, maar een besluitvormingsmodel (Ravelli, 2009), waarbij personen uit het informeel netwerk van een cliënt ingeschakeld worden voor de oplossing van problemen. Toekomstgericht werken richt zich op kwetsbare individuen of gezinnen, wier leven ontwricht is, en stelt zich ten doel cliënten te helpen weer greep te krijgen op hun leven. Bij deze methode wordt veel aandacht besteed aan het inventariseren en activeren van het sociaal netwerk (Rensen, Van Arum & Engbersen, 2008). Andere interventies en methoden, bijvoorbeeld *Stevig Ouderschap* en *Praktisch Pedagogische Gezinsbegeleiding*, besteden in de hulpverlening expliciet aandacht aan sociale steun en de aanwezigheid van een informeel netwerk (databank NJI, www.nji.nl, geraadpleegd op 2 juni 2010). Het ontbreken van een sociaal netwerk is soms ook een indicator voor de wenselijkheid van een interventie, zoals in *Voorzorg*, een preventieve interventie gericht op hoogrisicomoeders, met als doel het voorkomen van kindermishandeling of -verwaarlozing (databank NJI, www.nji.nl, geraadpleegd op 2 juni 2010). Dit zijn alle interventies waarmee jonge moeders in aanraking kunnen komen wanneer zij een beroep doen op hulpverlening: enkele ervan zijn in de interviews genoemd door de respondenten. Ook uit gesprekken met hulpverleners¹⁹ komt naar voren dat zij zich in de hulpverlening bewust zijn van de waarde die een informeel netwerk voor jonge moeders kan hebben en zij beschouwen het als onderdeel van “goede hulp” om dit netwerk in kaart te brengen en waar mogelijk te activeren. In een methodiekbeschrijving voor jonge moeders, verschenen in 2008, wordt bijvoorbeeld expliciet aandacht besteed aan het belang van sociale netwerken, en wordt ervoor gepleit dat de hulp-

¹⁹ Deze gesprekken voerde ik niet in het kader van deze studie, maar vonden plaats binnen een onderzoek voor het lectoraat Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening, Hogeschool Utrecht.

verlener onderzoekt wie uit dit sociale netwerk de moeder tot steun zou kunnen zijn. Dit gebeurt onder verwijzing naar systeemgericht werken (De Werd, 2008).

Met uitzondering van de Eigen Kracht-conferenties en de methodiekbeschrijving voor jonge moeders, blijft de aandacht voor de steun die er van informele netwerken uit kan gaan echter wel impliciet en ondergeschikt aan veranderingsgerichte, instrumentele doelen van veel van deze (professionele) interventies en methoden. De interventies hebben “oog” voor sociale steun of vinden het een belangrijk gespreksonderwerp, maar zelden wordt er expliciet gebruik gemaakt van het sociale netwerk ten behoeve van hulp en steun aan de jonge moeder. Omgekeerd lijkt vooral ook de waarde die professionele ondersteuning kan hebben voor het opvullen van leemten in het informele netwerk, niet goed herkend te worden. Er zijn wel initiatieven die zich expliciet ten doel stellen om een slecht functionerend of gebrekkig informeel netwerk te compenseren. Denk aan maatjesinitiatieven en vormen van georganiseerde lotgenotencontacten. Het gaat hierbij echter veelal om vrijwilligerscontacten, waar dit onderzoek laat zien dat ook de professionele hulpverlening – van een specifieke soort! – een vervanging kan zijn voor tekorten aan informele steun. In verschillende professionele interventies voor (adolescente) ouders lijkt echter een smalle visie op de betekenis van sociale netwerken tot uitdrukking te komen. Het steunend potentieel van informele actoren wordt erkend, en in een aantal gevallen wordt geprobeerd dit potentieel te activeren. Het gebrek aan informele steun wordt soms echter ook geproblematiseerd, zonder stil te staan bij de vraag wat dit betekent voor de professionele hulpverlening die verleend wordt aan een cliënt. In de interventie *Voorzorg* wordt het ontbreken van een sociaal netwerk bijvoorbeeld voornamelijk als risico-indicator gehanteerd. De insteek is er dan (weer) vooral een die focust op problemen: door het ontbreken van een netwerk, moet professionele hulpverlening de mogelijke risico's op kindermishandeling en -verwaarlozing verkleinen. Het perspectief op de betekenis van deze sociale netwerken is daarmee een andere, dan wanneer vooral de potentieel steunende waarde van informele en formele netwerken wordt gezien. In dat geval zou er bijvoorbeeld ook nadruk komen te liggen op de steunende waarde van de professionele hulp aan de jonge moeder en op de betekenis die deze kan krijgen in het leven van de jonge moeder. Daarbij gaat het niet slechts om instrumentele betekenis, zoals preventie van kindermishandeling, maar ook om een relationele betekenis. Zoals deze studie immers heeft laten zien, kunnen actoren die een betekenisvolle relatie aangaan met de jonge moeder haar tot steun zijn, en vertonen formele actoren daarbij soms soortgelijke relationele afstemming als informele actoren. Het afstemmen van informele en formele netwerken is daarmee niet enkel een kwestie van “het schuiven met poppetjes”. Actoren uit informele netwerken die zich niet op een betekenisvolle manier tot een jonge moeder verhouden, hebben een minder groot steunend potentieel dan actoren die dat wel doen en dit beïnvloedt de mogelijkheden tot het “activeren van het sociaal netwerk”. Eventuele gaten in een netwerk kunnen, zo blijkt uit deze studie, in een aantal gevallen worden opgevuld, maar alleen als de relationele afstemming tussen een moeder en een hulpverlener (formeel dan wel informeel) lijkt op die van de personen die de gaten hebben achtergelaten. De suggestie om formele en informele steun onderling beter op elkaar aan te laten sluiten moet dus niet te gemakkelijk worden opgevat. Beschadigde informele netwerken kunnen niet zo maar weer geactiveerd worden voor het verlenen van rijke steun; professionele hulpverleners die alleen een instrumenteel aanbod doen zullen de leegte die ontstaat doordat informele netwerken

ontbreken waarschijnlijk ook niet opvullen. Het is derhalve van belang om het steunend potentieel van zowel formele als informele netwerken ten volle te overzien. Dat betekent dat er in de hulpverlening aan jonge moeders aandacht uitgaat naar de verhouding informele en formele steun in de *samenstelling* van het netwerk, waarbij formele steun zich soms terug zal moeten trekken ten behoeve van reeds bestaande netwerken, en dan weer in zal moeten springen om bestaande netwerken een handje te helpen of zelfs te vervangen. Dat betekent echter ook dat, vooral in het laatste geval, in de hulpverlening aan jonge moeders aandacht uit moet gaan naar *de aard* van formele en informele hulpverlening: professionele vormen van ondersteuning zouden er goed aan doen zich te voegen naar de kenmerken van informele ondersteuning, vooral wanneer jonge moeders een informeel netwerk (gedeeltelijk) moeten ontberen.

Het tweede onderscheid tussen formele en informele hulpverlening verwijst naar deze laatste constatering en heeft meer betrekking op de inhoud van de hulpverlening, welke voor een goede afstemming tussen formele en informele hulp van cruciaal belang is. Hoewel in de data de informatie over formele ondersteuning beperkt is, zijn er in deze studie aanwijzingen te vinden dat ook voor formele vormen van ondersteuning, evenals voor informele vormen, relationele afstemming van belang is voor de ervaring van de ontvangen steun. Aan deze relationele afstemming schort het echter in veel sectoren waarin zorg of hulpverlening aan kwetsbare mensen aangeboden wordt, aldus diverse auteurs. Eerder is gerefereerd aan Van Heijst (2005, 2008a), die de heersende marktgerichte en technisch georiënteerde visie op zorg verlenen bekritiseert en pleit voor het terugbrengen van medemenselijkheid in de zorg, maar soortgelijke kritieken zijn er eveneens te horen in de sociale sector. Deze sector wordt gedomineerd door rationaliseringstendensen en effectiviteitsdenken, waarmee in de hulpverlening vooral de nadruk wordt gelegd op de technisch-instrumentele dimensie van hulpverlening (Baart 2001, 2006; Van der Laan, 2007). Daarmee is overigens niet gezegd dat het belang van relationele afstemming in de sociale sector ontkend wordt. In het beroepsprofiel van de maatschappelijk werker (Jagt, 2006) wordt het als competentie van de hulpverlener gezien om te streven naar een samenwerkingsrelatie met de cliënt, waarbij echter de technisch-instrumentele invulling van deze samenwerkingsrelatie lijkt te domineren. Zo wordt het advies aan de hulpverlener om “toenadering” te tonen, direct begrensd door een appèl op “behoud van distantie” (Jagt, 2006, p. 73). Uit de eerder aangehaalde publicatie van De Vries (2008) wordt duidelijk dat de werkrelatie tussen hulpverlener en cliënt invloed heeft op de hulpverlening, en hoewel daarmee de waarde van de relatie zelf aan het licht komt, wordt deze relationele afstemming ook weer in relatie tot de hulpverlening geplaatst (zij heeft daar effect op en vormt de basis van goede hulp, De Vries, 2008, p. 141).

Er zijn echter voorbeelden van hulpverleningspraktijken waarin relationele afstemming een belangrijke plaats krijgt toegekend. In de methodiekbeschrijving voor het werken met jonge moeders is bijvoorbeeld expliciet aandacht voor relationele afstemming. Daarbij wordt verwezen naar de communicatie met en bejegening van de jonge moeder (niet oordelen, betrokkenheid tonen) en de verschillende rollen die een jonge moeder bezet (die van puber, maar ook die van moeder) (De Werd, 2008, p. 22), waarmee duidelijk wordt dat reflectie op de waarden die uitgedrukt worden in het hulpverleningscontact, van cruciaal belang zijn voor het bieden van goede hulp en steun.

Bovenstaande voorbeelden illustreren dat de werkrelatie (of hulpverleningsrelatie, of samenwerkingsrelatie) in de sociale sector zeker de aandacht heeft, maar de vraag is natuurlijk of en hoe relationele afstemming vorm krijgt in praktijken, of en zo ja, hoe zij aandacht krijgt in opleidingen en werkmethoden. Antwoord geven op deze vraag valt buiten deze studie. Wel wordt hier opgemerkt dat het perspectief op relationele afstemming erg kan verschillen (zoals het verschil in terminologie voor het benoemen van de relatie tussen hulpverlener en cliënt al impliciet duidelijk maakt): de relatie kan beschouwd worden als een goed in zichzelf, maar ook als middel, waarbij het niet bij voorbaat vast staat dat aandacht voor de relatie, de nadruk op technisch-instrumenteel handelen of een gebrek aan afstemming, voorkómt. Ik noem het voorbeeld waarbij investeren in de relatie vooral een instrumenteel doel dient – een jonge moeder “hulpverleningsbereid” krijgen bijvoorbeeld – of verhindert dat op bepaalde noden wordt ingegaan – de relatie in zichzelf is immers al steunend genoeg –. Om de strekking van de hier gepresenteerde analyse helder voor het voetlicht te brengen en te voorkomen dat er al te gemakkelijk gedacht wordt over deze relationele afstemming, wil ik nogmaals onder de aandacht brengen wat het eigenlijk betekent om in de professionele hulpverleningsrelatie relationele afstemming te betrachten die lijkt op die uit informele netwerken.

Geen oordelen uitspreken, nabij zijn en beschikbaar zijn als je nodig bent, is niet slechts een bejegeningsskwestie. Kern van de analyse is dat de hulpbieders uit het informele netwerk zich op een betekenisvolle wijze aanwezig stellen voor de jonge moeder, zodanig dat zij een veilige basis creëren om met opgaven om te gaan en zodanig dat de mogelijkheid ontstaat om zowel zichtbare behoeften die aan de oppervlakte zweven, als onzichtbare, dieperliggende behoeften waar te nemen en te vervullen. Dit onderzoek geeft te weinig informatie over professionele hulpverlening om aan te kunnen tonen dat soortgelijke mechanismen ook in formele hulpverlening werkzaam zijn, maar er zijn empirische aanwijzingen en theoretische inzichten die aannemelijk maken van wel. Baart en Grypdonck geven in dit verband een betekenis aan het “in relatie staan” die in dit verband veelzeggend is (2008, p. 98):

[...] de relatie bevat de ruimte waar de ander tevoorschijn kan komen, gezien en erkend wordt, zich als verlangend en appellerend aan de ander kan presenteren, waarin zichtbaar kan worden wat voor deze mens – nu, hier, in deze omstandigheden – goed kan zijn en waarnaar gezamenlijk gestreefd kan zal worden, de ruimte ook waar de ander het woord mag nemen en stem heeft.

De analyse van de betekenis van relationele afstemming voor informele en formele vormen van ondersteuning geeft dus niet alleen aanleiding om meer aandacht te schenken aan relationele aspecten van steun, maar vooral ook om de juiste aandacht daaraan te schenken. Deze studie geeft aanwijzingen dat het waardevol kan zijn wanneer professionele hulpverlening daarbij een aantal kenmerken van informele ondersteuning overneemt, of zich op zijn minst op een betekenisvolle manier tot de nood van de moeders aan informele steun weet te verhouden. Afstemming tussen formele en informele ondersteuning in die betekenis, doet niet zozeer een beroep op de interventiekracht van de professionele hulpverlener of de effectiviteit van professionele interventies in moeilijke situaties, maar op hun vermogen om juist in die situaties naast een instrumenteel, ook een relationeel aanbod te doen.

Tot besluit

Deze studie naar jonge moeders wilde laten zien hoe het leven eruit ziet van vrouwen die voor hun 20^e zwanger raken en een kind krijgen. Speciale aandacht ging daarbij uit naar de opgaven waar zij zich voor geplaatst zien, de hulp en steun die zij ontvangen en de miskenning die hun ten deel valt. Met de beschreven resultaten hoop ik in ieder geval een bijdrage te kunnen leveren aan enerzijds het reduceren van die miskenning en anderzijds het eerherstel van die jonge moeders die zich zo inspannen om voor zichzelf en hun kinderen een waardevol leven te realiseren. Bovendien hoop ik inzichtelijk te hebben gemaakt dat goede steun meer behelst dan alleen het oplossen van praktische problemen. Wie steunend aanwezig wil zijn, hetzij vanuit een professionele rol, hetzij vanuit het informeel netwerk, doet er goed aan niet alleen nuttig handelen tentoon te spreiden, maar ook aandacht te besteden aan de relatievorming met de jonge moeders, en aan de waarden die hierin tot uitdrukking worden gebracht. In deze studie heb ik hier expliciet aandacht aan gegeven door relationele elementen van functionele elementen van steun te onderscheiden. Hiermee is slechts een eerste aanzet gegeven om het concept “steun” verder op te helderen vanuit een zorgethisch, relationeel perspectief en ik beweer niet dat de dimensies van hulp en steun die ik onderscheiden heb volledig zijn en niet ter discussie zouden staan. Het verdient dan ook aanbeveling om deze conceptuele opheldering van het begrip steun voort te zetten, met name waar het de relatie informele en formele steun betreft, aangezien deze studie slechts over een klein arsenaal aan ervaringen met professionele hulp kon beschikken. De crux van de analyse is evenwel dat in dergelijke analyses de relatie die steungever en steunontvanger onderhouden een prominentere plaats verdient. Naast een pleidooi tot eerherstel, is deze studie dus eveneens te lezen als een pleidooi voor een brede visie op professionaliteit, een pleidooi waarin veel anderen – waaronder auteurs als Baart, Van Heijst naar wie ik veelvuldig heb verwezen – mij reeds zijn voorgegaan.

SUMMARY

Teenage motherhood has been a topic in social science research for many years. A lot of publications have appeared focussing on very diverse aspects of being a young mother, but almost all of them support the assumption that teenage motherhood is a very serious problem: for the young mother herself, for her child, and last but not least, for society. Although a scientific discourse is used to reveal the perils of teenage motherhood, there are still moral presuppositions at the heart of the problems ascribed to adolescent parenthood. This study into the life of teenage mothers chooses an insider perspective and aims to reveal the experiences and problem definitions of the mothers themselves. New concepts are constructed to analyse these experiences and problem definitions.

Part 1. The study

In part 1 I describe the foundation of the study, by providing insight into the theoretical framework used in research on teenage motherhood (chapter 1) and by giving a comprehensive description of the research methods applied (chapter 2). As mentioned earlier, a lot of research into the lives of teenage mothers and their offspring appeared during the last few decades. In chapter 1 I summarize the major trends within this research tradition. I argue that the problem definition of teenage motherhood is surrounded by moral and scientific discourse. Scientific research has mapped a diverse range of negative consequences of teenage motherhood. The leitmotiv is that teenage motherhood poses serious threats for the young mother, her offspring and society. I describe three perspectives on these threats and the consequences: a sociological perspective which highlights the negative consequences of teenage childbearing for the life course of the young mother herself and society; a pedagogic perspective focussing on the consequences of teenage childbearing on the offspring of the mothers; a psychological perspective that tries to illuminate the consequences of child birth and mothering for the identity formation of young mothers. A fourth research tradition studies the role of informal social networks in supporting the young mother. Further, research has also paid attention to possible causes of teenage parenthood.

Although much of the research stresses the negative consequences of teenage childbearing, there seems to be a shift in this problem definition. The methods used in studies into teenage motherhood can be criticized, and recent insights suggest that the negative consequences ascribed to teenage motherhood are overestimated. One assertion, often heard, is that a lot of the negative consequences described are not caused by teenage childbearing per se, but by factors and circumstances preceding teenage childbearing. Still, it is very hard to combat the idea of teenage motherhood as a major social problem. I argue that this is partly due to the fact that moral presuppositions have not disappeared from the public and scholarly debate about the issue.

In chapter 2 I discuss the research methods applied and I provide an explanation for the choices I made during the research process. I describe how I arrived at this study's research questions:

1. What do the lives of teenage mothers look like, and what ordeals are faced by them?
2. How are teenage mothers supported by their social networks?

This study is based on a grounded theory approach and used data from three sources, which were gathered during different stages of the cyclical research process: existing data from a Dutch website about and for teenage mothers; data acquired through online group discussions with teenage mothers; data acquired from face-to-face interviews with 12 mothers. In total, I used information from 69 mothers. The major criterion for their participation in the study was age: they had to be 20 years of age or younger during the pregnancy of their first child. I describe some of the characteristics of the respondents. It is concluded that it is very plausible that the research findings are only applicable to native Dutch mothers. I continue the research section with a description of how I proceeded in approaching respondents, gathering data and analysing the data for each data source. The chapter concludes with a critical reflection on the internal and external validity of the research, as the research methods, especially because online sources were used, posed some serious challenges. First, using a website as a data source and tool to find respondents may pose a threat to the authenticity of the material. Second, this strategy can also create a bias in the material because respondents can choose to display only positive experiences on a website or online forum. Also, it is possible that the website was visited by a selection of teenage mothers, in which case the data is not representative. Third, the data that was used originated from respondents who became teenage mothers during different time periods (ranging from 1992 to 2007). I examined the seriousness and size of every thread and provide an exhaustive account of it in chapter 1. I conclude that, besides some marginal comments, the research findings can be considered valid, because of the precise procedures I used to collect and analyse the data. Also, the theoretical framework was tested against newly collected data. With these additional interviews some of the limitations of the other (online) data sources can be overcome.

Part 2. The lives of young mothers

In part 2 of this study, a part of the life history and the daily lives of the young mothers are described. Chapter 3 provides information about the time just before and after the young mothers became pregnant. It is remarkable that, although in most cases a pregnancy is unplanned, some mothers relate that they have fantasised about getting pregnant. They mention three reasons for their desire to become a mother. First, mothers may be looking for a loving and stable home; a family of their own can meet this need. Second, girls want to “belong” and want to be “seen” by others, and a pregnancy may cause this to happen. Third, girls may have an, unrealistic, romanticized image of motherhood, which makes them long for a baby. However, it is clear that the discovery of pregnancy, and especially the announcement of it, causes stress. Girls worry, in some cases rightly, about how their loved-ones will react. Their narratives show, however, that after an initial negative response most families of teenage mothers show their support. Family and the father of the baby sometimes play an important role in the decision to keep the baby or to terminate the pregnancy by means of an abortion. They provide unwanted and wanted advice on this decision. The mothers mention three main

reasons for either keeping the baby or terminating pregnancy. The first is a principled one: mothers may be firmly opposed to abortion. Second, mothers may feel responsibility towards the unborn child or their relatives. This may lead them to give up the baby (I cannot take care of him or her) or to keep him (I should take responsibility over his or hers live). Third, in some cases mothers take their own interest into account. For example, they fear for their own future, which is an argument for abortion. Or they feel a strong desire to become a mother, which is obviously an argument for keeping the baby. Last, the chapter discusses the pregnancy. The data does not reveal much information about pregnancy, but does provide some information on how girls prepare themselves, practically and emotionally, for motherhood.

Chapter 4 provides information about the life of the young mothers after giving birth. Two themes are discussed: how the mothers experience their life and how they take up their pedagogical task as a mother. The mothers in this study are generally very positive about being a mother. They love their children and enjoy having them. However, they also mention elements that make daily life hard, such as the daily routine and the practical hustle and bustle of raising a child, in some cases combined with a job, school or both. Some mothers mention a lack of resources, such as lack of finances or accommodation, which complicate their lives. A third topic discussed is the “meaning of life”. The previous aspects – the daily routine and hustle and bustle, a lack of resources – are very tangible. But mothers also have to find peace with their current lives, especially with the fact that motherhood interferes with previous plans and personal ambitions. Some of them find it difficult to accept their new lives, although they are happy to be a mum, where others state, remarkably, that having the baby changed their life for the better. They describe their life trajectory as a negative cycle, and the birth of a baby is considered as a turning point in this trajectory. A few push and pull factors are described, which are of importance to the issue of life satisfaction and personal ambition: the personal wants and needs of a mother; her social and economic capital (is she able to go to work, is she forced to work); the practical arrangements that need to be addressed when realizing personal ambitions; and normative views and opinions about work and motherhood. These will be further elaborated on when discussing the ordeals of motherhood in chapter 8. Finally, it is described how motherly feelings do not come easily in some cases: for some of the mothers in this study it took some time before they bonded with their child.

The second part of this chapter shows that mothers predominantly take their pedagogical task as mother very seriously. In the data a broad range of pedagogical themes was discussed and it became clear that mothers use specific strategies to raise their children and that they have certain pedagogical values. Values which are mentioned are: children should have some sense of reality; children should be stimulated to become autonomous and should, to a certain extent, be raised in freedom; children should be taught basic rules of conduct and decency; children should grow up in a safe and loving environment. Mothers mention pedagogical strategies such as: the use of punishment and reward (a strategy based on learning theory); tune in with the child and its developmental phase; the use of a consequent daily routine and structure; be an example to your child; bonding with the child. To do all this, according to the respondents, mothers need to be responsible and take responsibility; they need to be patient and self-confident. Mothers learn to be a mother thanks to a diverse range of tools. First, mothers learn by doing, experiential learning is an important factor in becoming a

mother. Second, they look at others parents and copy, or deliberately do not copy, their parenting styles. Mothers also go to parenting course, read books, and watch television programmes about parenting. The final question that is answered in chapter 4 is whether these characteristics and experiences are unique to teenage mothers. Although the respondents think that teenage mothers are more easily prone to difficulties such as a lack of resources, they consider themselves to be a lot like older mothers.

Based on this chapter, it is concluded that young mothers are generally ambitious and take their pedagogical task seriously, contrary to the image sketched in the public and scientific discourse that was mapped in chapter 1.

In chapter 5, the presence and role of the biological father of the baby is discussed. Research shows that the father of the baby is generally willing to take up his role as a father. However, their legal rights as well as the attitudes of the teenage mother can hinder their participation in the life of the mother and the baby. This chapter also reveals the influence of young mothers on the presence of the father and the role he is able to fulfil in his child's life. Teenage mothers hope that the father of their baby has a positive attitude to pregnancy and the baby. However, there are fathers who deny their fatherhood and who do not wish to take up their role as a father. This is not to say that the young mother is a passive actor in this process. The narratives of the respondents show that the father of the baby is not always allowed to join in the decision about the continuation of the pregnancy. Furthermore, when the father is not very actively involved in the life of the young mother she tends to take control of his role in the life of their child. In some cases fathers' attitudes towards their child and their role as a father changes as they grow older, and this can also be very difficult for the young mother. All of this leads to the assumption that the father, just like the young mother herself, has only one opportunity to decide whether he wants to be a father for his baby or not. Some reasons for the young mother's attitude towards the father of her baby are described. First, some of them hold grudges towards him. Second, it is the mother who, in most cases, is responsible for the daily care of the baby. Third, they consider themselves to be a better, more responsible parent. As such, they describe themselves as the better sex in childrearing practices. Finally, chapter 5 describes some of the tasks ascribed to fathers by the young mothers. Mothers find it very important that their children have information about their biological father and they have the opportunity to get to know him. Fathers also have a maintenance obligation and are supposed to show some interest in their children. Finally, fathers can be a practical and emotional support for the young mother in her parenting role. In some cases, a new partner has taken up this father role.

Chapter 6 describes the informal network of young mothers, the biological fathers of the children are excluded as their role was discussed in chapter 5. The presence of the parents of the young mother, her in-laws, peers, and other teenage mothers is discussed. In line with previous studies on the subject, this research shows that the mother of the teenager is the most important person in her life. Her mother, sometimes together with her father, is considered to be the most supporting actor. In some cases the respondents describe the relationship with their mother as actually improved during and after the pregnancy. Peers and in-laws are considered to be less supportive, although in-laws can fill in the empty spaces left behind by non-supporting or absent relatives. Peers however, are leading totally different lives to teenage mothers, which makes it difficult to keep up with friends. The opposite is true for other teenage

mothers, with whom it is easy to share experiences. Respondents consider these contacts with other teenage mothers valuable, but do mention that this is only the case for a certain period of time. In course of time, mothers think of themselves as regular mothers, instead of teenage mothers. By that time, keeping in touch with teenage mothers becomes less important.

Interestingly, the respondents consider it to be of the utmost importance to be supported by an informal network. Most of them state that they are able to cope with motherhood and their current lives thanks to the help and support of loving people in their network. However, mothers who do not have access to a social support network consider their presence of little relevance. Nonetheless, their stories show that they miss a loving environment and may experience loneliness.

Next to informal support networks, formal services are also available for young mothers. Three of these formal services which can be relevant for young mothers are discussed in chapter 7: the medical sector; forms of social and emotional support as provided by therapists, community work or social work; and, state provision of services and benefits which may ease the life of a young mother (such as student grants, social security et cetera). In general, professionals from the medical sector only provide medical support and, in some cases, information about other forms of professional help. Young mothers do not seem to expect other forms of help or support, but do find it important that physicians and midwives provide them with information about pregnancy and possible forms of support. State provisions can be a source of support for young mothers, by providing them, for example, with grants or social security rights, or because specific rules are applicable for young mothers with regard to housing or schooling. This study shows that young mothers make use of these state provisions but that it is very difficult to find out what help is available and what they are entitled to. Support programmes for young mothers play an important role in opening up the possibilities of state provision for the mothers. The use of social and emotional support differs enormously among the respondents, ranging from mothers who only use professional support available to all mothers in the Netherlands, such as infant welfare centres, to mothers who have a long history with youth care or who have experiences with diverse professional support programmes. Some of this professional help is obligatory as is the case with child custody. It is remarkable that young mothers do not generally reject mandatory help and support. In some cases, they long for the attendance and presence of people who can help them with all sorts of questions.

It can be difficult for young mothers to understand their legal rights and to search for the professional help and state provisions that they are entitled to. As a consequence, the help-seeking behaviour of the young mothers is of great importance when they are in need for support. They generally use three sources of help or information: informal networks, professional support networks, and media such as the internet, television and books. The internet also provides access to online peer groups. Although some of the respondents show active strategies in seeking help it is not always easy to ask for help or support. In fact, mothers feel burdened when asking for help. This may be caused by previous (negative) experiences with professional support, but it may also be caused by the fear that their helpers will view them as incompetent mothers. Mothers are not always satisfied with professional support and services. The study reveals three causes of mismatches between the young mother and professionals. First, a request for help may be misinterpreted, in which case a mother receives a wrong answer to her question.

Second, the young mother and the professional may think differently about the problems that need to be addressed. Third, young mothers may have multiple explicit and implicit needs. In some cases, implicit needs are ignored, which may cause the mother to feel dissatisfied, although she received a response to her request for help. Fourth, young mothers are disappointed in professionals, because of their lack of presence and interest. They want the professional to show interest in their life and to interfere in their life if things go wrong. It is concluded that young mothers differ in their use of professional services, not only the amount of help differs, but also the intrusiveness and the range of the professional help varies: some mothers receive intensive help on different life domains, where others have incidental and superficial contacts with a limited number of professional services. It seems as if young mothers who experience a “gap” in their informal networks, fill this gap with professional help. For these mothers receiving the right amount and the right type of professional support is of the utmost importance. It is suggested that the difficulties that mothers experience in finding the right help and the role of new media in their search for help should be studied.

Part 3. New theoretical perspectives

After the description of the lives of young mothers in part 2, part 3 focuses on the theoretical explanation of three themes which are present in these lives: the ordeals faced by the young mothers (chapter 8); the help and support they receive (chapter 9); and the lack of recognition they experience (chapter 10).

As argued in chapter 1, it is generally believed that teenage motherhood is associated with a lot of problems. Although this study shows that some mothers do manage to make it, and that in general, they are very happy with their child, it also becomes clear that it is not easy to become a mother during puberty. The respondents experience difficulties and sometimes find it hard to be a young mother. Their stories show, however, that many of the experienced difficulties and adversities are interrelated and complex. This study unravels these complicated and interrelated difficulties, and does not describe these as problems, but conceptualises them as “ordeals”.

To understand the meaning of the concept “ordeal” it is important to take into account the major change in the life of a young mother. Daily structures and routines are turned upside down, and the mother (to be) needs to adjust to new structures and routines. The concept of “life realms” is important in this context. Life realms correspond with domains such as school, work, and family. People participate in these domains, and are part of the activities, structures and routines in these domains. As such, people occupy a certain position in these life realms. This participation and positions are dynamic: participation in certain realms may change in time. Further it is argued in chapter 8, that by participating in life realms, human needs are fulfilled. It is beneficial for individuals to participate in domains such as school, work, and the family. Last, life realms form a normative framework; they provide norms and values for the individuals participating in these realms. Motherhood can be seen as a realm, which is newly inserted in the lives of young mothers. This cause changes and shifts: it brings in new positions, a new normative framework, new structures and activities, and it shakes existing positions, normative frameworks, structures and activities. The distinctive characteristic of ordeals is that the young mother, who faces them, is confronted with a distorted life equilibrium, which needs repairing. The search for a meaningful and satisfying stance

towards this new life is the main task, inherent to ordeals. These ordeals subsequently possess some characteristics.

First, ordeals are accompanied by discrepancies and frictions. The term “reference value”, derived from self-regulation theory (Carver & Scheier, 1981), is used to clarify this characteristic. Reference values are based on values and norms, which are valid in a specific cultural context, and they are composed of that which is considered desirable by individuals. Because of the fact that young mothers participate in new life realms they also adopt new reference values. Tensions may arise when it is impossible to realize these values, when reference values seem irreconcilable, or when realizing the reference values relevant in one realm goes against fulfilling the needs met by participating in another realm. For example, girls may choose to become a full time mother because they find that mothers ought to be home with their children (reference value), this interferes, however, with fulfilling their need for social contact which can be met by participating in the labour market or in schooling. Therefore, neediness is a second characteristic of ordeals. Young mothers describe needs and wants that are related to the ordeals they face. This neediness is layered and complex: the articulated needs and wants show different levels of immersion and seem to be interrelated.

With regard to the multiple layers of neediness, a distinction is made between “surface needs” and “profound needs” (both terms are drawn from Van Heijst, 2005).

Finally, it seems as if needs and wants can be personally motivated or can be normatively motivated. In chapter 8, I stress the importance of doing justice to this complex concept of neediness, because it also shows the complexity of ordeals. Young mothers are not only confronted with material and practical problems, but motherhood may also create a complex and immense neediness in which more intangible goods, such as respect and recognition, play an important role.

Last, ordeals can be characterized as burdensome and heavy. It is not easy to deal with ordeals, and living with an ordeal is difficult.

The characteristics mentioned above are distinctive for ordeals. However, some variants can be distinguished. In some cases, mothers have given up hope that they will ever realize their reference values or that their needs will be met. Their ordeal can more or less be described as an appointment; they have to learn to relate to this ordeal in a satisfying way. Some mothers, however, still try to realize their reference values and reduce the discrepancy in their lives. Their ordeals can more or less be described as a task. Consequently, those mothers who face ordeals also display successes and failures, and the accompanying feelings of success and failure.

Thus far, only distinctive characteristics of the concept “ordeal” have been described, but the study also shows the content of these ordeals. Three ordeals are described. The first concerns the life structure of the young mother and shows two variances. The first variant is characterized by the fact that daily life and routine changes when a child is born. The respondents show that they have to become (or remain) active in a variety of life realms, such as youth, schooling, and family. As a consequence, mothers are confronted with multiple normative frameworks, which may collide. For example: the life realm of family may ask mothers to stay at home with their children, whereas societal institutions such as the labour market and schools demand them to be autonomous, self-sufficient women. This causes friction and neediness because it seems impossible to reconcile the participation in these realms and a negative ordeal is the result. The second variant is less fundamental as frictions do not arise because of irreconcilable

participation in diverse life realms. Instead, frictions arise because mothers were not able to succeed in realizing their reference values and fulfilling their needs. Think, for example, about mothers who do not see any problem with combining a career and motherhood, but who find it very difficult to make arrangements to realize this combination. An ordeal is the result, but in this case, the ordeal is more “positive” because the experience of failure and neediness is less severe.

A second ordeal concerns motherhood and the issues and difficulties related to raising young children. Young mothers worry about the functioning of the household, such as their personal bond with their children, the absence of a father, which impedes the formation of a safe haven. They may also worry about mothering and their parental style. These themes are interrelated: when the household composition raises an issue, a good mothering style may deal with this issue. With regard to this ordeal, young mothers sometimes doubt whether they can live up to the enormous expectations, their own and societies’, surrounding family life and mothering. Remarkably, mothers are the least concerned about pedagogical issues and the issue of childrearing. More often, the absence of a father distorts the image of happy family life, and the reference values that coincide with it. Again, friction and neediness arise because the mothers are not always able to realize their reference values and fulfil their needs concerning motherhood and family life. The absence of a father figure, for example, means a lack of personal support and love (need), but it also forms an impediment for the creation of a safe haven and “good” family life for the child(ren) (reference value). Feelings of failure are evident in this ordeal.

The third ordeal concerns the social network of young mothers and the changes in this network during and after pregnancy. The pregnancy may affect the personal relations of the mother with her family and friends in two ways: their social roles change – mothers become grandmothers, daughters become mothers, siblings become aunts and uncles – but also their moral positions and relations change. The latter concerns the mutual normative claims and expectations between the people involved. Taking up new social roles can be difficult for the young mother, and can be difficult for her family and friends. However, the ordeal takes shape as a consequence of changing moral positions and relations. The pregnancy is proof of the fact that a teenager has not been able to live up to moral claims and expectations. These moral claims and expectations function in a similar way to the reference values in the above ordeals, as they are also used as a normative framework. Furthermore, these claims and expectations also cause friction and tension comparable to the above mentioned frictions. Because, by getting pregnant a girl deviates and does not live up to the expectations of her family and friends these relationships become tense, at least initially. Young mothers display a need for love and acceptance when relationships with loved-ones are tense. This is all similar to the pattern in the ordeals concerning life structure and motherhood: normative reference values cannot be met and young mothers experience neediness when relationships are affected as a consequence.

Chapter 9 discusses the presence and significance of a support network in more detail. As became clear in chapters 6 and 7 young mothers stress the importance of social support. This study investigated the meaning and the distinctive characteristics of the concept of support. The chapter starts with a brief overview of social support theories. The literature about social support shows that a lot of conceptual issues remain in the study of social support, and that different definitions and social support measures are

employed. Generally, social support theories are classified into three approaches: a social network approach that emphasizes the integration of individuals in social groups and networks; a psychological approach that studies perceived support; and a communication approach that focuses on interactions between providers and receivers of support. According to social support theory, quality of relationships plays a crucial role in supporting interactions. Some scholars argue, for example, that the quality of the relationship between support provider and recipient determines the perceived value of social support, and that social relationships can be supportive in their nature. Social support research also focuses on the benefits of support for the physical and mental health of the recipient. A range of hypotheses about this correlation is sketched, but the buffering hypothesis dominates the literature. This hypothesis states that social support moderates the effects of stress on health and well-being. Finally, some classifications are summed up that distinguish between different types of support, such as emotional support, instrumental support, informational support, and appraisal support (House, 1981). A parallel is drawn between social support theories and the study of social support in the lives of young mothers. Much of this research into the lives of young mothers also uses the perspectives, definitions and types of support that are present in general support theories.

In analyzing the experiences of young mothers with social support, however, none of these pre-defined types of support or perspectives on social support were used. The data gave rise to the use of other concepts, based on an ethics of care in which a relational dimension prevails. Instead of using pre-defined categories, I asked the question: *who*, undertakes *what* action, and how is this presence *appreciated* by the young mother? As such, I integrated different perspectives on social support as I tried to draw a map of the social network (*who*); I tried to look at enacted support (*what*) and I also took into account perceived support (*appreciation*). The answers to these questions were revealing and puzzling. The young mothers provide examples of supportive actions, such as buying socks for the baby, that illustrate that these actions are supportive, not just because of its practical significance and use but also because of the message behind it. Buying socks is a practical help (when financial means are lacking), but it also shows the support provider's approval of the pregnancy. Some scholars would typify this kind of support as "instrumental" support, possibly even as a kind of "appraisal" support. I argue, however, that such a conceptualization does not do justice to this act of buying socks, and to the importance of relationships between support provider and recipient. In my analysis of social support, I make a distinction between two dimensions of supportive actions (drawn from Van Heijst, 2005 who cites Ginters): these actions can contribute to the realization of values, which have a certain "use" (*Wirkhandlung*), but they can also, sometimes at the same time, express the importance of the support recipient for the support provider (*Ausdruckshandlung*). The data shows that three "useful" forms of help are present in supportive acts (named help, advice and support), but that there are also three values present in the supportive acts of support providers to young mothers: they display their unconditional availability for the mothers; they show closeness and share in the positive and negative life events; they are not judgemental, show approval. I argue that the "values" expressed in supportive acts characterize the relation between a young mother and her support providers. As a consequence I sketch four types of relationships present in the data based on togetherness, involvement, distance, and opposition. Although useful support and

the values expressed in support can both be meaningful it is argued that the richest support combines supportive actions that give expression to values such as availability, closeness and appraisal involvement with useful help, advice and support.

This conceptualization of social support is based on an analysis of supportive actions exchanged in informal social support networks. I also wondered whether the relationship between support provider and recipient, and the values expressed in social support, are equally important in professional support. Some of the literature about social support gives rise to such an assumption because values such as respect and availability are present in studies on professional support and social interventions; although such studies were not always looking for these values, and do not always provide a detailed analysis of them. Studies in the field of ethics of care, however, especially publications by Baart (2001, 2006, 2007; Baart & Grypdonck, 2008) and Van Heijst (2005, 2008a), but also Driessens and Van Regenmortel (2006), have already demonstrated the importance of the relationship and its value-base for providing meaningful care. Although the data provides only a limited insight into experiences of young mothers with professional support, these experiences suggest that the findings based on informal networks are also relevant for professional support. Professional support is appreciated because of the useful help, advice, and support that is provided, but also because of the appraisal expressed by and non-judgemental attitude of the support provider. Closeness and availability are also important, but not as important as in informal support networks.

Finally, I answer the question of how this “rich support” is relevant to the ordeals described in the previous chapter. It is obvious that useful elements of supportive actions, such as providing help, giving advice or displaying support, are helpful in resolving practical elements of ordeals. Grandparents who baby sit their grandchildren are helpful when a mother wants to combine motherhood with school or work. Also, the relationship between a support provider and a recipient, and the values expressed in supportive acts can be meaningful. Especially non-judgemental, approving acts, that display recognition, can be supportive, because they contribute to feelings of self-confidence. This makes it easier to deal with the burdens of ordeals and the feelings of failure that can be associated with an ordeal. On the other hand, criticism and a lack of recognition may confront a mother with the fact that she is not able to realize the reference values that she finds important. This will amplify the burdens of an ordeal. Next to approval and recognition, the availability and closeness of support providers are also important when facing ordeals, as this contributes to a feeling of safety and security for the young mothers. I compare this mechanism with the buffering effect described in the social support literature, but it especially shows resemblances with the concept of resilience. Resilience is described as the ability of an individual to stand firm and evolve in a socially accepted way in difficult circumstances (Vanistendael, 1997 in Driessens & Van Regenmortel, 2006). Aspects that are relevant in the social support of young mothers also appear to be crucial in the concept of resilience. Social support, the knowledge that one is respected and that support is available, for example, is considered to be a relevant “building block” of resilience, as well as self-confidence. As such, the concept of resilience explains that supportive actors, by expressing their relationship with the young mother and the values present in this relationship, can contribute to their resilience, which makes it easier to face ordeals.

Finally, supportive actors who show closeness, availability and approval may fill in empty places in the networks of the young mothers. For example, parents may compensate for an absent father because they take up the father's role for the child of the young mother. Especially closeness seems to be of importance for support providers who try to fill in an empty place. Although these support providers can never fully compensate for the absence of an actor, such as a father, their ability to fill a void is appreciated by the young mothers, and can make it easier to deal with the ordeal associated with motherhood and family life, because an important reference value is partly realized: the presence of a loving family for the child(ren).

I conclude the chapter by claiming that support providers, from informal as well as formal and professional networks, should take account of the fact that the relationships and values that are expressed in supportive actions are of crucial importance in helping young mothers. Considering the importance of these relationships when facing ordeals it is not enough to offer only useful support. Practical support will not be sufficient and relationships and values present in these relationships are of crucial importance, especially when a mother has no informal network to turn to and is fully dependent on professionals to support her.

Young mothers claim that they are surrounded by stereotypes and negative judgements. In chapter 10 I analyze their experiences of moral judgements from their social surroundings from the perspective of honour and recognition. The theory of recognition of Honneth (1995) is used to elaborate on this issue. To recognize a person means that he or she is noticed by others. As a consequence, recognition takes place in social interactions and these interactions play a crucial role in the identity formation of individuals. Honneth distinguishes three types of recognition: love, respect and esteem, which correspond with self-confidence, self-respect and self-esteem. Every type of recognition also has its counterpart, which is described below.

Love is considered to be the most important form of recognition; in which the needs and dependency of a person are recognized. Love also recognizes the uniqueness of this person and as such it is exchanged in primary relationships in the private domain. Honneth uses the relationship between a mother and her child to elaborate on love and the consequences of receiving this type of recognition for self-confidence. Initially, the mother-child relationship is a symbiosis and the mother and child have to learn to become more autonomous. Trust is of crucial importance in this process: the child is able to function independently and autonomously because he or she can rely on the ensured and loving presence of the mother. With this knowledge it is possible to develop self-confidence. The violation of the body is the counterpart of love.

Respect is a form of legal recognition based on the premise that individuals are bearers of equal rights, because each individual is able to make autonomous decisions regarding moral questions. Autonomy has different meanings in this context (Van Leeuwen, 2003). Moral autonomy refers to the principle that judgements should be grounded in general and neutral principles and not in personal preferences. Anthropological autonomy refers to the ability of people to determine their own life and their own development. Personal autonomy refers to the right to self-determination; to determine your own life without interference from others. Self-respect means that people are aware of the fact that they are bearers of equal right. The violation of rights is the counterpart of respect.

Esteem is a complicated type of recognition, as its meaning has developed over time. In the past individuals received esteem and respect as a result of their status and position in society. In modern society, legal rights are assigned to all members of society regardless of their status and position, because all individuals are considered equal by the law. Esteem, on the contrary, is more and more directed at the individual qualities of people. People are not esteemed because of their status; they have to “earn” esteem. A system of reference that guides the provision of esteem is active in society. It is only possible to esteem one another if there is agreement on the criteria that direct the social esteem of individuals. People who are esteemed are enabled to develop a positive stance towards their own qualities and, as such, are offered the opportunity to develop self-esteem. Denigration is the counterpart of social esteem.

The analysis also pays attention to the concept of honour. Honour is connected with the positions occupied by individuals. People are expected to behave in line with the moral obligations attached to their position. This is considered honourable behaviour. Violation of the moral standards attached to a certain position, however, leads to dishonour. Typical for the concept of honour is the relevance of the community in which individuals engage. The moral behaviour of a community’s members is monitored by that community, and the violation of moral codes of conduct may cause disgrace not only for the offender but also for his or her family.

This study mapped the communities in which young mothers participate, the relations between mothers and members of these communities and the positions they occupied in these communities. Their stories show that their moral position in these communities and relations is shaken as a consequence of pregnancy. First, in some cases the pregnancy is viewed as a sign of dishonourable conduct. In this case the young mother did not live up to moral expectations (not to have sex, to be wise enough to use contraception) of the people in the community. The pregnancy leads to disgrace for the teenager and her family. Second, young mothers are confronted with the counterparts of the different types of recognition as described above. They are neglected in their role as a mother, as a citizen, or as a daughter or partner. The pregnancy tests the loving and caring relationship of a young mother with her parents and partner, in some cases resulting in a violation of the body, for example when partners physically abuse a mother by trying to evoke a miscarriage. However, I suppose that a lack of recognition and love can also be displayed in more subtle ways, for example when parents keep rejecting a young mother and her baby. Disrespect is displayed in some legal arrangements that deny a young mother her legal rights as a morally responsible member of society. The Dutch Work and Social Assistance Act (WWB) grants a minimum income to anyone legally resident in the Netherlands who has insufficient means to support himself or herself. However, social assistance is not supplied to individuals under 18 years of age, because parents are supposed to take financial care of minors. Also, mothers under 18 years of age do not automatically have custody rights over their children. Pregnant teenagers below the age of 16 need parental permission to have an abortion. All these arrangements mean that young mothers are not fully recognized as a morally responsible and autonomous mother and citizen. In fact, even their personal autonomy is violated, because they are denied the right to self-determination by means of having an abortion at the age of 16 or below. Some mothers experience the influence of parents on their decision whether or not to keep the baby as a violation of their personal autonomy. Furthermore, there are ample examples of denigration and a lack of

social esteem present in the stories of the mothers who participated in this study. The mothers mention that people view them as unfit mothers, not qualified to raise a child, as stupid girls, dumb enough to get pregnant while contraceptives are available.

A moral framework is implied in all these examples of a lack of love, disrespect and denigration. Young mothers are judged, in their own view, according to four criteria. First, young mothers mention that their moral standards regarding sexuality are viewed as deviant and reprehensible. However, not all respondents mention sexuality as a moral framework for judging young mothers. Differences in social class may be responsible for this fact. Second, the data also illuminates that the parental qualities of teenage mothers are judged to be insufficient. Third, the simple fact that teenagers get pregnant and choose to raise the baby can be viewed as proof of the young mothers' inability to reason morally, as it is considered to be a selfish, morally irresponsible act when a teenager decides to raise a child. Young mothers, however, consider their willingness to take care of their baby to be a morally just and responsible choice. Fourth, the young mother's choice to raise a child is not only considered to be a foolish decision, but also an undesirable one, as it is assumed that young mothers are unable to take care of themselves and their baby, and will lean on others for help and assistance. As such, it is assumed that young mothers will not meet the moral standard of independence and self-reliance.

A relevant question is whether young mothers actually face these moral judgements. Are the experiences of disgrace, disrespect and denigration just in the eye of the beholder (the young mother)? The data shows that young mothers are indeed oversensitive, in some cases, but that moral judgements of young motherhood are also present in scientific literature, politics and society.

Chapter 10 also describes some strategies used by the young mothers to deal with a denial of recognition. When confronted with moral judgements, young mothers show varied responses, such as resistance, acceptance, non-response and redefining and changing the relationships and communities in which the judging takes place. According to Honneth, self-images are changed when confronted with moral judgement, and this sometimes happens, as is the case of acceptance. However, not all mothers accept the lack of love, disrespect or denigration they face. The data shows that positive experiences during pregnancy and motherhood strengthen the young mother, which makes it easier to have a positive self image and resist negative moral judgements. Mothers also grow, and may change their attitudes and reactions to former instances of moral judgements. Also, it seems as if the significance of a denial of recognition depends on the person or community who displays this denial.

The data also reveals three strategies used to face moral judgements in general. The first is *to ban vulnerability*: some of the young mothers who participated in this study wanted to prove that they are able to raise a child and to take care of themselves, and they do not want to display vulnerability or incapacity. As a consequence, they do not receive recognition for their struggle as teenage mothers, as the hardships and struggles of young motherhood are not explicit. The difficulty of searching for help (described in chapter 7) can be partially explained by this strategy. Second, mothers mention that they want to manifest their strengths by telling others about and showing achievements and success, for example telling others about a graduation, marriage or parental success. This strategy is called *the public sign of strength*, and it is remarkable that the achievements and successes used to show this strength fit the moral framework of

society. The third strategy is to *redefine motherhood*. Young mothers make a clear distinction between fit and unfit young mothers: the latter are irresponsible mothers, who participate in “teen behaviour” such as smoking, drinking and partying, the former are responsible mothers who put their child’s needs first. The name “teenage mother” is reserved for the irresponsible mothers, where the respondents prefer the term “young mothers” for sacrificing and responsible mothers.

Finally, the relevance of the concept of “recognition” is discussed in light of the previously described concepts of ordeals and support. As was shown in chapter 9, rich support is not only based on functional activities and help, but also on qualitatively rich relations, in which closeness, availability and approval are shown, meaning that recognition – of others needs, qualities and rights – is at the heart of this concept. Furthermore, recognition, or the denial of recognition, is also relevant to ordeals. At times when young mothers feel insecure and vulnerable, which is the case when facing an ordeal, it is of crucial importance to be recognized as a mother or loved-one. As was described in chapter 9, recognition and approval may buffer the hardships of ordeals. In fact, the ordeal related to changes in the social networks of young mothers is related to moral judgements of young mothers and a denial of recognition of their motherhood, daughterhood, and legal citizenship. Furthermore, it is described how young girls who faced a structural denial of recognition in their youth and as a consequence, unrelated to their motherhood, experience more difficulties concerning their own motherhood and social relations, which contributes to the existence of the ordeals with regard to these themes.

Epilogue

After a brief overview of this study, in the epilogue I reflect on its value for theory building and I draw on two major headlines concerning the relevance of the findings for 1) the issue of teenage motherhood 2) general theory, such as a theory of support. This study provides interesting insights in the life of young mothers, and can add to, the already immense, scientific literature on this theme. However, this study is distinctive in that it can be read as a rehabilitation of young motherhood. As was described in chapter 1, scientific literature and the public view teenage motherhood as a severe social and individual problem because of, among other things, the negative consequences for the life of the young mother and her child(ren). The data shows, however, that young mothers have ambitions concerning their personal life as a mother and individual and the life and upbringing of their children. Whether they always succeed in realizing their ambitious plans remains unclear. However, the mothers do take their role as a mother seriously and willingly take on their responsibility as a mother. As such, I plead for the recognition of these young mothers as the mothers they are and are trying to be, for I have shown that it is of the utmost importance to be aware of the denial of recognition present in the lives of these young mothers and the relevance of being recognized. As a consequence, rehabilitation does not mean that conceiving and childrearing at a young age is viewed as an uncomplicated life event, but it does mean that teenage mothers are not denied in their motherhood.

This study also provides insights for theory building concerning care, help and support. Although I did explore existing scientific insights, for example concerning teenage motherhood, support, and recognition, I did not draw on them heavily in analyzing the

data. The empirical data was supposed to speak for itself and when analyzing the data I found that the ethics of care perspective could be illuminating in understanding some of the phenomena I described. A distinct feature of the ethics of care is its emphasis on relations and the relational dimension of care. As described in chapter 9, it appeared that social support for the young mothers in this study also relied heavily on the relationship between the recipient and the provider of support. Support theories do pay attention to this relational aspect of support, but with the help of an ethics of care perspective I was able to illuminate the role and significance of supportive relationships into more detail. Of especially interest were the findings concerning the (inter)relation of formal and informal support. I proposed that informal support is of more importance for young mothers than formal support, that formal support becomes more important when informal networks are lacking, and that the relation between support provider and recipient influences the support experience in informal as well as formal support. Although I did not aim at it with this study these findings provide support for existing theories that emphasize the importance of the relational dimension of care and support, such as the theories of Van Heijst and Baart. Van Heijst (2005, 2008a) uses the concept of recognition in the context of care, and states that professionals in the care sector should not just focus on “fixing the body”, but that they should also pay attention to the person present in that body. In other words, recognition should be part of caring. According to Van Heijst, it is difficult to introduce this term into the care sector because providing and receiving professional care is considered a matter of “rights” located in the public realm, whereas loving care is located in the private realm. She also argues, however, that good care implies more than just a fulfilment of duties, and that connectedness and esteem are necessary to provide good care. My argumentation also follows this line, as it is argued that support should not just focus on its technical aspects and the direct “use” of supportive acts, but that it should also pay attention to relational aspects, such as appraisal, closeness, and availability. Second, the analysis of social support is also in line with the theory of presence (Baart, 2001, 2006; Baart & Grypdonck, 2008). Presence is all about delaying the problem solving behaviour of professionals, delaying intervening, on behalf of the relation between the professional support provider and recipient. It is distinctive for professionals who work according to the principles of presence that they are there for those who need them. Caring relationships grow out of this presence, and problem solving can emerge from these relationships, but that is not the overt intention. Some characteristics of the presence approach are described, which show resemblances with the rich informal support described in this study. These are the findings that valuable support does not only consist of problem-solving behaviour but that the relation between a support provider and support recipient also counts. The formation of this relation is not just a matter of rules of conduct, but a meaningful relation goes deeper and enables the person in need to show his or her needs. The characteristics of this relation are described in a theory of presence, and these show resemblances with the support providers and their relationship with teenage mothers in this study. Baart describes how the caring relation between a professional and a recipient of support can obtain characteristics of a friendship. This study supports this idea, as the support from family and friends that is described by the young mothers shows resemblances to the professional performing a presence approach.

All of the resemblances between this present study and a theory of presence are very interesting. They make explicit that formal support, as was shown by Baart, and informal support, as was shown in present study, both rely heavily on caring relationships in which recognition plays an important role.

In addition to a plea for rehabilitation, this study can also be read as a plea for a less well defined distinction between formal and informal care. First, there is reason to believe, based on this study, that formal and informal care can be complementary. Young mothers value informal support the most, and as such, formal support may use these support networks, as is already the case in some interventions and methods used in social care for young mothers. Also, formal support may fill up gaps when mothers lack support from social networks. However, it is not easy to fill up these gaps, and formal support can also learn from informal support. Second, there is reason to believe that formal and informal support resemble one another, and that formal support would benefit from investing in the relationship between a support provider and a support recipient. However, thinking lightly about this relational aspect of support is not advised, as it is also the profoundness of this relationship that counts.

BIJLAGE A**Onderzoeksinformatie op de website tienermoeders.nl****Bericht 1**

Hallo meiden,

Laat ik mezelf eerst even voorstellen. Ik ben Sabrina Keinemans en ik ben 25 jaar. Zelf ben ik (nog) geen moeder en op dit moment werk ik fulltime. Ik geef onder andere les (bij de opleiding die ik ook zelf gedaan heb: Algemene Sociale Wetenschappen) en daarnaast doe ik sinds kort onderzoek naar het leven van jonge moeders. Je voelt het waarschijnlijk al aankomen, ik kom onder andere op deze site vanwege dat onderzoek en zou jullie daar graag wat meer over vertellen.

Allereerst heb ik niet zelf ‘bedacht’ om me te verdiepen in het leven van jonge moeders. Dit onderzoek is er gekomen omdat veel mensen (onder andere de beheerders van deze site) van mening zijn dat er gewoon nog heel weinig goede informatie hierover beschikbaar is. Ik hoef jullie dan ook niet te vertellen dat er allerlei (foute?) vooroordelen leven over jonge moeders en ook dat het voor veel ‘volwassenen’ en hulpverleners moeilijk is om zich voor te stellen waar jonge moeders mee te maken krijgen en behoefte aan hebben.

Met dit onderzoek willen wij dan ook graag een realistisch beeld schetsen van het leven van jonge moeders in de hoop dat anderen hier van kunnen leren. Nou spreekt het natuurlijk voor zich dat hier niemand meer over weet dan jonge moeders zelf. Jullie verhalen en discussies op deze site kunnen mij dus veel leren en ik maak daar graag gebruik van voor mijn onderzoek. Anderzijds vind ik echter dat ik jullie ook op de hoogte moet houden van het onderzoek en je hier ook een stem in moet geven. Binnenkort krijg ik hier dan ook een ‘eigen’ plek op de site. Hiermee wil ik:

- allereerst jullie informeren over evt vorderingen of vragen waar ik mee zit
- natuurlijk hoop ik dan ook op reacties hierop
- en kunnen jullie zelf informatie kwijt waarvan je denkt dat anderen dit echt MOETEN weten om te snappen.

Het onderzoek gaat twee jaar duren en ik ben nog niet zo lang begonnen (1 maart 2005). Ik heb dus nog geen informatie/vragen maar wilde jullie mezelf wel vast voorstellen en jullie op de hoogte brengen van het onderzoek. Voor reacties, vragen, opmerkingen enzovoort kunnen jullie me mailen op sabrinakeinemans@hotmail.com. Verder vind je mij op de website van Actioma (www.actioma.nl), de organisatie waar ik voor werk.

Bericht 2 (november 2005)

Het is alweer even geleden dat ik mezelf voorstelde op deze site en ik vond het weer tijd voor een update! In mijn eerste berichtje schreef ik dat ik nog maar net begonnen was met het onderzoek. Inmiddels heb ik de tijd gehad om lekker veel te lezen en de

verhalen en ontwikkelingen op de site te volgen. Ik moet zeggen: het is erg leuk en interessant om te zien hoe de meiden hier het allemaal rooien. Het bekijken van de site heeft mij veel geleerd en ik hoop dat over een tijdje ook goed op papier te zetten (als het zover is hoor je het).

Omdat ik het ook erg belangrijk vind om moeders zelf aan het woord te laten, is inmiddels een forum opgericht. Verschillende tienermoeders waren gelukkig bereid om mij te helpen bij het onderzoek en zij hebben toegang gekregen tot dat forum. We gaan de komende tijd over van alles en nog wat met elkaar praten en zullen regelmatig updates hierover plaatsen. En wellicht zie je hier nog eens een vragenlijstje van mij om jullie mening te polsen... Voorlopig zijn jullie echter weer even op de hoogte.

Mochten er trouwens nog meer meiden (tienermoeders of aanstaande tienermoeders!) zijn die het ook leuk vinden om mee te doen aan het forum: stuur mij even een mailtje!!!

Groetjes,

Sabrina Keinemans

PS: Voor alle informatie, opmerkingen of vragen over het onderzoek blijft mijn e-mailadres natuurlijk open staan!

Bericht 3 (april 2006)

Hallo meiden,

Nou, mijn update van de vorige keer is alweer even geleden en ik wilde toch nog even laten weten hoe het met het onderzoek gaat, dus bij deze weer een kort berichtje...

In de vorige update konden jullie lezen over het forum dat ik heb opgericht. Inmiddels hebben we daar ongeveer 40-45 leden, waarvan sommigen actiever zijn dan anderen, maar waar ik echt heel veel aan gehad heb voor mijn onderzoek. Zo hebben we het o.a. gehad over :

- hulpverlening en de zin en onzin daarvan;
- de opvoeding van de kids, hoe ga je met bepaalde probleempjes en problemen om;
- de steun die je krijgt van anderen;
- maar ook dingen als toekomstplannen, de ontwikkeling van de kids, uitjes die je met ze zou kunnen maken en nog heel veel meer.

In januari hebben we met enkele leden van dit forum ook een ontmoeting georganiseerd bij een van de moeders thuis. Was erg gezellig en voor mij ook erg informatief! Op dit moment is het forum nog steeds open, hoewel ik voor mijn onderzoek dus al veel info heb.

Daarnaast praat ik ook persoonlijk met meiden die liever niet op een forum hun leven bespreken. Uiteindelijk is al die informatie vooral heel interessant omdat ze goed laat

zien hoe tienermoeders zich redden (of niet). Van die ervaringen kunnen anderen volgens mij veel leren.

Tot slot ben ik druk bezig om alle informatie op te schrijven, aangezien aan het eind van het jaar toch zo langzamerhand een verslagje gemaakt moet worden.

Vooralsnog zijn we dus nog druk bezig! Zodra ik weer echt wat te ‘melden’ heb zal ik wel weer een update plaatsen en natuurlijk kun je blijven mailen voor info of om mee te doen aan het onderzoek!

Groetjes,
Sabrina

Bericht 4 (november 2006)

Hallo jonge moeders,

Zoals jullie allemaal op deze site hebben kunnen lezen, ben ik in 2005 begonnen met een onderzoek naar jonge moeders. Ik heb toen beloofd om jullie hiervan op de hoogte te houden. Bij deze wil ik graag een laatste ‘update’ geven. Want ja, het onderzoek is (bijna) afgerond en ik wil jullie graag iets vertellen over de bevindingen die ik heb gedaan.

Om te beginnen was het doel van mijn onderzoek om anderen een inkijkje te geven in het leven van jonge moeders. Ik hoopte daarmee het begrip voor deze meiden te vergroten en hulp en steun aan jonge moeders te verbeteren. Inmiddels is dat ‘inkijkje’ af en ik wil daarin een aantal dingen vertellen.

- Allereerst dat veel meiden iets heel moois van hun leven wisten te maken, ook al was dat niet altijd zo gelopen als verwacht. Het is duidelijk dat het zwaar en niet altijd makkelijk is om op jonge leeftijd moeder te worden. Ook aan deze zware kanten van het moederschap besteed ik aandacht:
 - Dat het soms best eenzaam is om (zoals sommigen van jullie) je kindje alleen op te voeden...
 - Dat het lastig is om alle dromen en wensen die je had voor de toekomst waar te maken nu dat kindje er eerder is dan verwacht...
 - Dat de zwangerschap je leven op zijn kop zet, en dat je het dan maar weer op orde moet zien te krijgen...

Maar...

- Wat mij vooral opviel, was dat heel veel jonge moeders vechten om zichzelf en hun kind een mooie toekomst te bieden. Ik heb veel meiden gezien en gesproken die van hun kindje houden en hun stinkende best doen om zichzelf en zoon of dochterlief een mooi leven te bieden.
- Ik hoorde ook van jullie dat jonge moeders niet altijd de erkenning en waardering krijgen die ze verdienen. Nu dit onderzoek is afgerond, is het voor mij heel duidelijk dat het ‘tienermoederschap’ meisjes toch een beetje een

bijzondere positie geeft. De samenleving kijkt opeens op een heel andere manier naar je, vriendinnen haken vaak af, (schoon)familie en de mensen uit de buurt hebben allemaal een mening over je... De meiden die ik sprak vertelden bijvoorbeeld dat er best nog wel een ‘taboe’ op tienermoederschap rust: het wordt afgekeurd door veel mensen.

- Daarom wil ik ook de aanbeveling doen aan hulpverleners (en anderen die met jonge moeders in aanraking komen) om meiden die op jonge leeftijd moeder zijn geworden toch vooral zonder vooroordelen en afkeuring te benaderen.
- Daarnaast is het mij opgevallen dat praktische hulp door veel meiden gewaardeerd wordt: het is fijn als mensen financieel bijspringen en af en toe eens op de kleine passen. Maar het helpt vooral als mensen met je meeleven en voor je klaar staan. Dat ze je niet alleen helpen bij de praktische dingetjes dus, maar dat ze je ook steunen in moeilijke én mooie tijden. Ook daar zal ik in de aanbevelingen bij stil staan.

Dit zijn heel in het kort zo’n beetje de belangrijkste conclusies uit mijn onderzoek. Ik kan me voorstellen dat jullie wat meer willen weten: over de conclusies en wat ik daarmee ga doen bijvoorbeeld... Als er meiden in geïnteresseerd zijn wil ik graag toelichting geven. Liefst doe ik dat dan in een persoonlijke setting: we zouden een keer met een groepje af kunnen spreken bijvoorbeeld. Hoe dan ook: jullie kunnen contact met mij opnemen via het volgende e-mailadres: sabrinakeinemans@hotmail.com.

Alle jonge moeders nogmaals bedankt voor jullie medewerking aan het onderzoek enneh, het ga jullie goed!

Heel veel liefs, Sabrina Keinemans

BIJLAGE B

Gesprekshulp focusgroepmeeting 28 januari 2006

Eer/vooroordelen

Ik zou het graag even met jullie hebben over trots en schaamte. Op de website van tienermoeders.nl zie je allemaal trotse moeders, met wolken van baby's, maar toch hoor ik ook wel dat moeders zich wel eens schamen. Op het forum is die vraag ook al wel eens gesteld: heb je wel eens het idee dat anderen zich voor je schamen.

- Waarom denk je dat die moeders allemaal met van die trotse en blijde verhalen op de site staan? Waarom laten ze de negatieve dingen niet zien?

Op de site lees ik ook veel over vooroordelen van anderen en ik heb vaak een beetje het gevoel dat jonge moeders zichzelf willen bewijzen.

- Hebben jullie ook wel eens het gevoel dat je jezelf moet bewijzen? Tegenover wie?
- Welke eisen stelt men aan je? Waar merk je dat aan? Is dat niet ook iets wat een beetje uit jezelf komt (zie forum).
- Zijn er dingen die 'not done' zijn als jonge moeder? Waar je raar op aangekeken wordt?
- Krijg je ook wel waardering? Van wie? Hoe belangrijk is dat voor je?
- Waar ben je zelf trots op? Zijn er ook dingen waar je voor schaamt?

Identiteit en keerpunten

Op het forum hebben we het er over gehad wat jullie vinden van jonge meiden die zwanger willen worden. En jullie zeggen dat eigenlijk allemaal dat het jonge moederschap heel zwaar is, dat je eigenlijk nog even van je jeugd zou moeten genieten en zo. Maar vaak gaat dat wel ook om praktische dingen, dat het financieel zwaar is en zo. Waar ik ook benieuwd naar ben is hoe je zelf nou verandert. Jullie zeggen bijvoorbeeld dat je volwassen wordt. Maar gebeurt dat in één keer, of gaat dat geleidelijk, hoe verandert je precies...

- Wat is de grootste verandering in je leven geweest?
- Hoe ben je zelf veranderd, ben je een ander mens geworden?
- In welke opzichten ben je dan veranderd?
- Wat zijn cruciale momenten geweest waarvan je zegt, daarna is alles anders geworden?

Regie

Ook heb ik al eens gevraagd waar je nou de kracht vandaan haalt om jong moeder te zijn. Op het forum is te lezen dat sommigen best een zware tijd achter de rug hebben.

Wat maakt nou dat je je daar doorheen gevochten hebt? Want niet iedereen slaagt daarin.

- Waar haal je als jonge moeder de kracht vandaan om alle gebeurtenissen waar je voor staat het hoofd te bieden?
- Wat maakt het moeilijk om die regie vast te houden?
- Hoe zwaar is het emotioneel?
- Hoe hield je jezelf overeind op momenten dat het moeilijk ging?
- Wat zijn totnu toe eigenlijk de moeilijkste momenten geweest?
- Zag je op dat moment ook zelf in dat het even niet goed ging? (Welzijn)

Interventies

Jullie weten dat ik uiteindelijk vooral andere mensen informatie wil geven over het tienermoederschap, maar als er lessen zijn voor hulpverleners of tienermoederprojecten dan ben ik daar ook erg benieuwd naar. Op het forum zijn al een aantal dingen voorbij gekomen met betrekking tot hulpverlening. Jullie zeggen eigenlijk dat vooral de voorlichting aan jonge meiden verbeterd zou moeten worden, zodat meiden wel uitkijken om zwanger te worden. Er zijn ook al wat ideeën voor projecten geopperd. En daar zou ik nu eigenlijk een beetje op door willen vragen.

Allereerst ben ik erg benieuwd hoe het komt dat je anderen zo graag wil helpen. Ik heb het daar in het forum ook al even over gehad...

- Veel meiden willen anderen zo graag helpen en vooral waarschuwen. Dat is eigenlijk vooral preventief. Wat voor hulp denk je dat jonge moeders zouden kunnen gebruiken?
- Hoe ziet goede hulp of steun er uit?
- Hoe kun je de drempel (praktisch en emotioneel) naar hulpverleningsinstellingen verlagen?
- Vooral praktisch (info en advies) of ook sociaal?
- Wat vind je van maatjesprojecten en initiatieven als jonge moedergroepen?
- De ervaringen die ik hoor met hulpverlening als FIOM en zo is vooral positief. Niets dat verbeterd kan worden?
- Toekomst van het forum
- Initiatieven zoals voorgesteld op het forum: maatjesprojecten waarin tienermoeders aan tienermoeders gekoppeld worden.

Ik heb nauwelijks iets gehoord over ervaringen met gynaecoloog, huisarts et cetera. Hoe zijn die?

BIJLAGE C

Discussiethema's forum

Algemeen	Diverse thema's	Gezellig kletsen	Moederschap	Relaties	Hulp en steun
Vrij thema	Gelovig!?	Vraag en antwoord	Tienermoeders zijn top omdat...	Pappatax	Bijzondere mensen
Ideeënbus	Toekomst-dromen	Baby's, peuters, kleuters	Meisjes van 14, 15 jaar die moeder willen worden...	Kloof tussen jonge moeders en leeftijdgenoten	Ervaringen met hulpverlening
Introductie	Websites, jonge moeder-groepen etc.	Meetings	Moederschap: voordelen	Reacties van de buitenwereld op de zwangerschap	
	Graag jullie mening aub!!!		Moederschap: nadelen	Seksualiteit en taboes	
	KDV's, crèche e.d.		Als pappa niet betrokken is bij de opvoeding		
	Wel of geen tienermoeder?		Ik voel me sterk (of niet)		
			Wat voor moeder ben jij?		
			Hoe vertellen we onze kinderen later?		
			Uitstapjes, dagjes weg		
			Combinatie van zorg en werk/studie		
			Tips voor het opvoeden		

BIJLAGE D**Uitnodigingsbrief tweede ronde interviews****Oproep**

Ben jij een jonge moeder?
En was je jonger dan 20 jaar toen je je eerste kindje kreeg? Dan zou ik graag horen wat jouw ervaringen zijn met het moederschap! Ik ben op zoek naar meiden die ik mag interviewen voor een onderzoek naar het leven van jonge moeders.

Meedoen

Lijkt het je leuk of zinvol om mee te doen aan dit onderzoek? En wil je een interview geven? Lees dan de informatie over het onderzoek in deze brief. Je kunt je aanmelden door de antwoordbrief in te vullen en deze in de bijgevoegde envelop aan mij op te sturen.

Informatie

Twijfel je of je wel een interview wil geven en wil je eerst meer informatie? Stuur dan een mail naar: **sabrinakeinemans@hotmail.com**. Via de mail of in een telefonisch gesprek leg ik je dan graag uit wat de bedoeling is!

Utrecht, Augustus 2008

Beste jonge moeder,

Voor een onderzoek ben ik op zoek naar meiden die voor hun 20^e hun eerste kindje hebben gekregen. Graag zou ik met deze meiden een interview willen houden. In deze brief geef ik informatie over dit onderzoek en ik hoop natuurlijk dat je na het lezen ervan graag mee wil werken aan een interview!!!

Waar gaat het onderzoek over?

Het onderzoek dat ik doe gaat over het leven van jonge moeders. Ik probeer er achter te komen met welke opgaven jonge moeders te maken krijgen. Ook wil ik graag weten welke hulp en steun behulpzaam kunnen zijn bij die opgaven. In een interview wil ik dus met je praten over je ervaringen met de zwangerschap en het moederschap, de mooie kanten daarvan, maar ook ben ik benieuwd naar de minder leuke kanten en de moeilijkheden waar je tegenaan liep. Verder hoor ik graag hoe je om bent gegaan met die moeilijkheden en of mensen je daarbij tot steun zijn geweest.

Hoe gaat zo'n interview?

Het liefst interview ik mensen in hun vertrouwde omgeving, bijvoorbeeld bij jou thuis. De interviews worden afgenomen tussen 15 september en 7 november 2008. Gemiddeld duurt een gesprek 1,5 tot 2,5 uur. Natuurlijk mag je altijd stoppen als je het niet leuk meer vindt of geen tijd meer hebt. Als jij dat goed vindt, maak ik een opname van ons gesprek. Zo kan ik me beter concentreren op wat er gezegd wordt. Na afloop van het interview typ ik het gesprek uit. Als je mee wilt werken aan een interview, mail of bel ik je voor een afspraak op een moment dat het jou goed uitkomt.

Wat wordt er met de informatie gedaan?

De informatie die je geeft wordt gebruikt voor een proefschrift. Ik zal in artikelen en/of in een boek de resultaten van het onderzoek beschrijven. Wees je ervan bewust dat ik in publicaties **nooit** de echte namen zal noemen van moeders die mee hebben gewerkt aan het onderzoek. Wel gebruik ik graag uitspraken die in interviews gedaan zijn. Het kan dus zijn dat je een uitspraak van jezelf later ergens terugleest! Ook dan zorg ik er altijd voor dat namen uit een uitspraak verwijderd zijn. Wil je liever helemaal niet geciteerd worden? Als je dat aangeeft zal ik daar rekening mee houden.

Wie kunnen er meedoen?

Alleen jonge moeders kunnen meedoen. Met jonge moeders bedoel ik meiden die jonger dan 20 jaar waren, toen ze hun eerste kindje kregen. Liefst is je kindje op dit moment niet jonger dan 5 maanden en niet ouder dan twee jaar.

Hoe kan ik meedoen?

Je kunt je aanmelden door de antwoordbrief in te vullen, en deze in de bijgevoegde envelop aan mij toe te sturen. Wellicht vraag je je af waarom je zoveel vragen in moet vullen op de antwoordbrief. De reden daarvoor is dat ik graag heel veel verschillende ervaringen van jonge moeders wil horen. Liefst interview ik dus zo veel mogelijk verschillende moeders: moeders met en moeders zonder relatie; moeders met 1 kindje en moeders met 2 of meer kinderen. De vragen helpen mij om zo veel mogelijk verschillende jonge moeders in het onderzoek te betrekken. Wil je de vragen niet invullen? Geen probleem, ook dan kun je het antwoordformulier terugsturen. Vul wel op zijn minst een telefoonnummer of e-mailadres in, zodat ik je kan bereiken voor het maken van een afspraak.

Tot slot...

Tot slot wil ik nog even vermelden dat ik al langere tijd onderzoek doe naar jonge moeders. Zo stond ik in 2005 en 2006 met een oproep en informatie over mijn onderzoek op de website www.tiernermoeders.nl. Wellicht dat je me daar dus al van kent.

Geef je op!

Ik hoop natuurlijk dat er veel jonge moeders bereid zijn om mee te werken aan dit onderzoek. Bij deze wil ik je dus nogmaals van harte uitnodigen om te reageren op mijn oproep. Twijfel je nog? Neem dan gerust contact met mij op via mijn e-mailadres sabrinakeinemans@hotmail.com of bel 06-.....

Hopelijk tot ziens en een vriendelijke groet van,

Sabrina Keinemans,
Onderzoeker

Antwoordbrief

JA, ik wil meedoen aan een interview. Ik vind het goed dat mijn ervaringen als jonge moeder voor dit onderzoek gebruikt worden.

Wat is je naam?

Hoe ben je te bereiken?

Telefoonnummer:

E-mailadres:

Wat is je woonplaats?

Wat is je geboortedatum?

Hoe veel kinderen heb je?

Wat is de geboortedatum van je kinderen?

Eerste kind:

Tweede kind:

Derde kind:

Wat is je etniciteit?

- ☐ Autochtoon (mijn vader en mijn moeder zijn allebei in Nederland geboren)
- ☐ Allochtoon (mijn vader en/of mijn moeder zijn in een ander land dan Nederland geboren)

Wat is je woonsituatie?

- ☐ Ik woon zelfstandig
- ☐ Ik woon bij mijn (schoon)ouders, familieleden of vrienden
- ☐ Ik woon in een opvanghuis of begeleid woonproject

Wat is je burgerlijke staat?

- ☐ Ik heb op dit moment geen relatie
- ☐ Ik heb een partner, maar woon daar niet mee samen
- ☐ Ik heb een partner, en ben ongehuwd samenwonend
- ☐ Ik ben getrouwd

Is je partner ook de vader van je kind(eren)?

- ☐ Ja, mijn partner is de vader van mijn kind(eren)
- ☐ Nee, mijn partner is niet de vader van mijn kind(eren)
- ☐ Mijn partner is de vader van één van mijn kinderen

Ben je wel eens in aanraking gekomen met hulpverleningsinstellingen (denk bijvoorbeeld aan FIOM, VBOK, Jeugdzorg, ouderschapsondersteuning, jonge moedergroepen enz.)?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Stuur deze brief op via de bijgevoegde envelop!

Herhaalde oproep

Ben jij een jonge moeder?
En was je jonger dan 20
jaar toen je je eerste kindje
kreeg? Dan zou ik graag
horen wat jouw ervaringen
zijn met het moederschap!
Ik ben op zoek naar meiden
die ik mag interviewen voor
een onderzoek naar het
leven van jonge moeders.

Meedoen

Lijkt het je leuk of zinvol om
mee te doen aan dit
onderzoek? En wil je een
interview geven? Lees dan de
informatie over het
onderzoek in deze brief. Je
kunt je aanmelden door een
e-mail te sturen aan
sabrinakeinemans@hotmail.com.

Informatie

Twijfel je of je wel een
interview wil geven en wil je
eerst meer informatie? Bel of
mail mij dan. Via de mail of
in een telefonisch gesprek leg
ik je dan graag uit wat de
bedoeling is!

Utrecht, September 2008

Beste jonge moeder,

Een maand geleden stuurde ik je een brief over een onderzoek dat ik doe naar het leven van jonge moeders. Voor dit onderzoek zoek ik meiden die voor hun 20^e hun eerste kindje hebben gekregen. Graag zou ik met deze moeders een interview willen houden.

Inmiddels heb ik een aantal reacties gekregen op mijn oproep, maar graag zou ik nog meer gesprekken willen houden. Bij deze dus nogmaals een oproepje om mee te doen aan het onderzoek. Wellicht dat je dat toch nog over de streep trekt!

Je kunt je opgeven door een mailtje te sturen naar sabrinakeinemans@hotmail.com of door de antwoordbrief en -envelop te gebruiken.

Hopelijk tot ziens en een vriendelijke groet van,

Sabrina Keinemans,

 sabrinakeinemans@hotmail.com

 06-.....

Zie ommezijde van deze brief voor meer informatie over het onderzoek!

Waar gaat het onderzoek over?

Het onderzoek dat ik doe gaat over het leven van jonge moeders. Ik probeer er achter te komen met welke opgaven jonge moeders te maken krijgen. Ook wil ik graag weten welke hulp en steun behulpzaam kunnen zijn bij die opgaven. In een interview wil ik dus met je praten over je ervaringen met de zwangerschap en het moederschap, de mooie kanten daarvan, maar ook ben ik benieuwd naar de minder leuke kanten en de moeilijkheden waar je tegenaan liep. Verder hoor ik graag hoe je om bent gegaan met die moeilijkheden en of mensen je daarbij tot steun zijn geweest.

Hoe gaat zo'n interview?

Het liefst interview ik mensen in hun vertrouwde omgeving, bijvoorbeeld bij jou thuis. De interviews worden afgenomen tussen 15 september en 7 november 2008. Gemiddeld duurt een gesprek 1,5 tot 2,5 uur. Natuurlijk mag je altijd stoppen als je het niet leuk meer vindt of geen tijd meer hebt. Als jij dat goed vindt, maak ik een opname van ons gesprek. Zo kan ik me beter concentreren op wat er gezegd wordt. Na afloop van het interview typ ik het gesprek uit. Als je mee wilt werken aan een interview, mail of bel ik je voor een afspraak op een moment dat het jou goed uitkomt.

Wat wordt er met de informatie gedaan?

De informatie die je geeft wordt gebruikt voor een proefschrift. Ik zal in artikelen en/of in een boek de resultaten van het onderzoek beschrijven. Wees je ervan bewust dat ik in publicaties **nooit** de echte namen zal noemen van moeders die mee hebben gewerkt aan het onderzoek. Wel gebruik ik graag uitspraken die in interviews gedaan zijn. Het kan dus zijn dat je een uitspraak van jezelf later ergens terugleest! Ook dan zorg ik er altijd voor dat namen uit een uitspraak verwijderd zijn. Wil je liever helemaal niet geciteerd worden? Als je dat aangeeft zal ik daar rekening mee houden.

Wie kunnen er meedoen?

Alleen jonge moeders kunnen meedoen. Met jonge moeders bedoel ik meiden die jonger dan 20 jaar waren, toen ze hun eerste kindje kregen. Liefst is je kindje op dit moment niet jonger dan 5 maanden en niet ouder dan twee jaar.

Hoe kan ik meedoen?

Het snelst kun je je aanmelden door een e-mail te sturen aan sabrinakeinemans@hotmail.com. Ook kun je de antwoordbrief invullen, en deze via de bijgevoegde antwoortenvelop aan mij toesturen. Wellicht vraag je je af waarom je zoveel vragen in moet vullen op de antwoordbrief. De reden daarvoor is dat ik graag heel veel verschillende ervaringen van jonge moeders wil horen. Liefst interview ik dus zo veel mogelijk verschillende moeders: moeders met en moeders zonder relatie; moeders met 1 kindje en moeders met 2 of meer kinderen. De vragen helpen mij om zo veel mogelijk verschillende jonge moeders in het onderzoek te betrekken. Wil je de vragen niet invullen? Geen probleem, ook dan kun je het antwoordformulier terugsturen. Vul wel op zijn minst een telefoonnummer of e-mailadres in, zodat ik je kan bereiken voor het maken van een afspraak.

Tot slot...

Tot slot wil ik nog even vermelden dat ik al langere tijd onderzoek doe naar jonge moeders. Zo stond ik in 2005 en 2006 met een oproep en informatie over mijn onderzoek op de website www.tienermoeders.nl. Wellicht dat je me daar dus al van kent.

Aan de moeder van
 «Voorletters» «Achternaam»
 «Straatnaam» «Huisnummer»
 «Postcode» «Woonplaats»

Jeugdgezondheidszorg

Datum 1 augustus 2008	Ons kenmerk ■	Uw kenmerk -	Uw brief van -
Bijlage(n) -	In behandeling bij ■		
Onderwerp Onderzoek			

Geachte mevrouw,

■ ontving het verzoek van mevrouw S. Keinemans om via ons aan adressen te komen van vrouwen die jonger dan 20 jaar hun eerste kind kregen.

Mevrouw Keinemans is promovenda bij professor A. Baart, hoogleraar aan de universiteit van Tilburg. Dhr. Baart richt zich in zijn eigen onderzoeken op de ontwikkelingen in de zorg en de houding van de professionals naar de gebruikers van de zorg.

Mevrouw Keinemans wil middels interviews bij jonge moeders onderzoeken waar zij allemaal voor komen te staan en hoe anderen hierbij tot hulp en steun kunnen zijn. Daarbij gaat het om de hulp en steun die familieleden of vrienden bieden, maar ook om de hulp en steun die professionele hulpverleners bieden.

Wij willen het onderzoek van mevrouw Keinemans van harte bij u aanbevelen omdat dit ons in de toekomst helpt om jonge moeders nog beter te kunnen ondersteunen.

Met vriendelijke groet,

■

■

Manager JGZ 0-4

Toelichting op uitnodigingsbrief

Bij het opstellen van de uitnodigingsbrief zijn een aantal expliciete keuzes gemaakt, die in onderstaande worden toegelicht.

Lay-out en taalgebruik

Er is bewust voor gekozen om een informele brief op te stellen door de jonge moeders te tutoyeren en kleuren te gebruiken. De overweging hierbij was met name dat ik de moeders aan wil spreken: een saaie, formele brief – zo is mijn idee – zullen ze sneller weggooien dan brief met een in het oog springende lay-out. Ik heb geprobeerd de brief ook zo helder mogelijk te verwoorden. En plaats van een woord als “anonimiteit” te gebruiken, heb ik ervoor gekozen te beschrijven wat er met de informatie uit de interviews wordt gedaan.

De informatiebalk

De informatiebalk is bedoeld om in enkele zinnen de oproep aan respondenten te kunnen doen. De volgende overwegingen spelen daarin mee. Enerzijds wilde ik de brief zo kort mogelijk houden. Ik veronderstel dat jonge moeders er niet op zitten te wachten pagina's aan informatie door te moeten lezen. Anderzijds wilde ik ze vooraf goed informeren over het onderzoek. Dit is ethisch noodzakelijk (meiden moeten weten waar ze ja op zeggen) maar ook inhoudelijk wil ik voorkomen dat er meiden reageren die niet mee mogen werken aan het onderzoek. Met dit format heb ik naar een midden-weg gezocht: in de tekst van de brief staat informatie over het onderwerp van het onderzoek, de werkwijze, de interviews. In de informatiebalk is in 1 oogopslag te zien wat ik met deze brief wil.

Weggelaten informatie

In de brief heb ik ook bewust informatie weggelaten.

Het meest relevant in dit verband is de vermelding dat ik alleen autochtone meiden wil interviewen. Ik heb hiervoor gekozen omdat ik niet bepaalde moeders voor het hoofd wil stoten. Door in de antwoordbrief wel naar etniciteit te vragen, kan ik hier later altijd nog op selecteren.

Verder heb ik niet gerept over de organisaties waar ik voor gewerkt heb (Actioma) en waar ik nu voor werk (HU). Strikt genomen hebben beide weinig met het huidige onderzoek van doen, en het zou de brief nodeloos ingewikkeld maken. Ook wilde ik voorkomen dat meiden gemakkelijk de resultaten uit de tussentijdse rapportage konden vinden (die gewoon online staan) en zo dus al wel heel veel voorinformatie kregen over het onderzoek. Wel heb ik vermeld dat ik al eerder jonge moeders geïnterviewd heb, dit omdat ik later wil checken of meiden niet al eens betrokken zijn geweest in het onderzoek. Zij zouden onaangenaam verrast kunnen zijn als ik dan dezelfde onderzoeker blijf te zijn.

De antwoordbrief

In de antwoordbrief worden veel vragen aan jonge moeders gesteld. Met deze vragen wilde ik a) de mogelijkheid behouden om te kunnen ‘controleren’ of respondenten echt

jong moeder zijn (vandaar de geboortedatum van moeder en kind) en b) de mogelijkheid behouden om bij veel aanmeldingen, een zo divers mogelijke onderzoeksgroep samen te stellen. Feitelijk maakt dit het wellicht onaantrekkelijker voor meiden om te reageren. Het zou voor mij echter niet zinvol zijn om interviews te houden met respondenten die niet binnen mijn doelgroep vallen. Dit maakt het handhaven van dit vragenlijstje noodzakelijk.

De retourenvelop

Hoewel ik mijn onderzoek niet vanuit een werksituatie verricht, heb ik ervoor gekozen de aanmeldingsbrieven te laten retourneren op mijn werkadres. Dit, omdat ik – door vervelende ervaringen in het verleden – ook zelf voorzichtig wil zijn in het onthullen van mijn privé-adres aan respondenten van onderzoek.

BIJLAGE E

Topiclijst eerste ronde interviews

Introductie

Toen ik je mailtje ontving was ik erg blij dat je aanbod om mee te werken. Wat ik met het onderzoek in kaart wil brengen is hoe het leven van jonge moeders er uit ziet, met alle mooie en minder mooie dingen. Uiteindelijk wil ik hier een boek over schrijven en hopen we hulpverlening en voorlichting aan jonge moeders te verbeteren. Vantevoren wil ik je dus wel laten weten dat er straks een publicatie komt en dat ik de informatie uit het interview daarvoor gebruik. Je blijft natuurlijk wel anoniem, maar het kan wel zo zijn dat ik stukjes van je verhaal gebruik om dingen duidelijk te maken aan anderen. Vind jij dat OK? Mag ik e.e.a. opnemen?

Liefst wil ik dus zo veel mogelijk weten over tienermoeders en ik ben vooral geïnteresseerd in het levensverhaal van mensen: wat heb je allemaal meegemaakt en hoe ben je daarmee omgegaan. Dus als je het goed vind wil ik gewoon samen met jou je verhaal in kaart brengen. Als er onderwerpen voorbij komen waarover ik meer wil weten of waarvan jij denkt dat ze heel belangrijk zijn voor andere moeders of hulpverlening, dan kunnen we daar dieper op ingaan.

Onderwerpen

Levensverhaal

Zou je mij kunnen beschrijven hoe je leven er uit zag voordat je zwanger werd, dus toen je een jaar of 15/16 was?

- Wat voor meisje was je? Beschrijf jezelf eens?
- Gebeurtenissen
- Inbedding in netwerken van vrienden en peers
- Inbedding in familienetwerk (hoe groot, binding)
- Toekomstdromen
- Hoe heb je de vader van je eerste kindje ontmoet? (relaties)

Zwangerschap

Wat gebeurde er allemaal met je toen je voor de eerste keer zwanger werd? Zou je willen vertellen hoe je ontdekte dat je zwanger werd, en hoe je je toen voelde?

- Bewust zwanger geworden of juist niet?
- Ijkkpunten als ontdekking, bekendmaking, besluitvorming, bevalling
- Coping met deze ijkkpunten/ Kracht
- Emoties, hoe voelde je je
- Reacties van de omringende netwerken
- Steun en hulpverlening en de consequenties van het ontbreken daarvan

- Wat waren voor jou de moeilijkste momenten? Welke problemen kwam je tegen?
- Waren er ook mooie momenten?
- Veranderingen in persoonlijkheid en veranderingen in het leven in het algemeen.

Moederschap

Ik zou het ook graag met je willen hebben over het moederschap en vooral hoe dat je leven verandert. Je dochttertje is nu natuurlijk pas zes maanden, maar kun je proberen om toch iets te vertellen over het moederschap, hoe dat jou persoonlijk verandert en hoe dat je leven verandert?

- Levensgeluk en welzijn. Ben je gelukkig en hoe is het je gelukt om het moederschap toch naar tevredenheid te integreren in je leven?
- Feitelijke veranderingen in eerder genoemde domeinen:
 - Sociale netwerken (vrienden en vriendinnen)
 - Familie netwerk
 - Persoonlijkheid (identiteit)
- Hoogte en dieptepunten (door haarzelf al beschreven in de mail)
- Keerpunten, vanaf welk moment nam je leven echt een wending, vanaf welk moment voelde je je moeder?

Hoe ziet je leven er op dit moment uit?

- Afstemming moederschap en andere ambities (domein werk)
- Wat voor soort moeder ben je?
- Toekomstplannen en strategieën om die te verwezenlijken
- Problemen/dieptepunten

Aandachtsgebieden

Regie

- Waar haal je de kracht vandaan om alle gebeurtenissen van de afgelopen jaren het hoofd te bieden?
- Wat maakt het moeilijk om die regie vast te houden?
- Hoe zwaar is het emotioneel?

Binding

- Heb je steun ondervonden van bepaalde mensen & waarom wel/ niet?
- Wat is steun, wat betekent steun, wat is de inhoud?
- Gevoelens van eenzaamheid
- Waar zou je behoefte aan hebben? (Tienermoeders of gewoon ook andere moeders)

Seksualiteit

- Is/was dat een taboe?
- Had je kennis van voorbehoedsmiddelen, zwangerschap etc.?
- Seksualiteit een technische of romantische aangelegenheid?

- Zelfbeeld?

Hulpverlening

- Ben je wel eens in aanraking geweest met andere hulpverleners?
- Wat zijn je ervaringen daarmee?
- Waarin schieten ze tekort?
- Bruikbaar voor praktische of ook emotionele hulpverlening (als vervanging van steun).
- Wat vind je van pogingen om gebrek aan steun in netwerk te ondervangen door jonge moedergroepen e.d.?
- Mores rondom hulpverlening: is het makkelijk/moeilijk om er gebruik van te maken?
- Reguliere actoren als gynaecoloog, verloskundige e.d.

Identiteit

- Wat voor meisje was je en wat voor meisje ben je nu?
- Hoe ben je veranderd in de loop der jaren?
- Veranderingen in rollen, voel je je anders?
- Waar zaten keerpunten, zijn er voor jou cruciale momenten geweest waarvan je zegt, daarna is alles anders geworden.
- Kijken mensen nu anders naar jou?
- Vanaf welk moment voelde je je moeder?

Eer

- Wat is de inhoud van trots en schaamte? Waar schaam je je over en waar voel je trots op? Waar heeft het betrekking op?
- Is het iets wat je vooral zelf voelt of waar anderen sterk bij betrokken zijn?
- Krijg je ook afkeuring van anderen en wat doet dat dan met je?
- Met welke vooroordelen wordt je geconfronteerd?
- Hoe ga je er mee om?
- Waarom denk je dat die moeders allemaal met van die trotse en blijde verhalen op de site staan? Waarom laten ze de negatieve dingen niet zien?
- Waarom durf jij dat wel?

BIJLAGE F**Topiclijst tweede ronde interviews****Introductie**

Bedanken voor medewerking: leuk dat moeder gereageerd heeft op oproep, is voor mij heel hulpvol.

Toelichten onderzoek: al een aantal jaren bezig met onderzoek naar leven van jonge moeders. Wil vooral van jonge moeders zelf weten hoe het is om in je tienerjaren een kind te krijgen. Ben geïnteresseerd in mooie kanten, maar ook moeilijke en minder leuke kanten. Wil graag weten hoe jij daar zelf mee om gaat, maar ook of anderen je daarbij tot hulp of steun zijn geweest. Informatie wordt gebruikt voor een boek of artikelen over jonge moeders. Je blijft natuurlijk wel anoniem, maar het kan wel zo zijn dat ik letterlijke uitspraken overneem in het boek om iets toe te lichten. Je kindje of jijzelf worden daarbij nooit bij naam genoemd.

Informeren of er bezwaar is tegen citeren en of gesprek opgenomen mag worden.

Toelichten interview: voor mij geldt, hoe meer informatie ik krijg hoe beter, vertel dus gewoon alles waarvan jij denkt dat het interessant kan zijn. Ik zal vragen stellen, maar het is geen enquête, wil eigenlijk gewoon een gesprek met jou voeren over jouw zwangerschap en het moederschap. Misschien dat je sommige vragen vervelend of moeilijk vind, dat mag je altijd aangeven.

Zelf nog vragen?

Onderwerpen**1. Het leven voor de zwangerschap (kort)**

Als gezegd ben ik erg geïnteresseerd in jouw ervaringen met de zwangerschap en het moederschap, maar ook wil ik graag weten hoe je leven er vlak voor de zwangerschap uit zag. Zo'n beetje rond de periode dat je de vader van je kindje leerde kennen.

I. Kun je om te beginnen iets vertellen over het gezin waarin je bent opgegroeid?

- a. Heb je broertjes en zusjes bijvoorbeeld?
- b. Zijn je ouders nog samen?
- c. Hoe was het contact met je ouders en broertjes en zusjes?

II. Zou je kunnen beschrijven hoe je dagelijks leven er op dat moment uitzag?

- a. Ging je naar school, werkte je, ging je veel uit?
- b. Hoe zag je je toekomst, wat waren je dromen?

III. Kun je ook jezelf beschrijven, wat voor meisje was je bijvoorbeeld?

- a. Had je veel vrienden bijvoorbeeld?
- b. Hoe zou je je karakter omschrijven?

IV. Hoe leerde je de vader van je kindje kennen?

2. De zwangerschap

Dan wil ik het nu graag met je hebben over de zwangerschapsperiode. Ik ben erg benieuwd hoe die bij jou verlopen is en vooral ook hoe je die periode beleefd hebt.

I. Was je zwangerschap gepland of kwam deze onverwacht?

- a. Gebruikte je anticonceptie? Waardoor ging het mis?
- b. Waarom wilde je graag een kindje? / Waarom denk je dat jonge moeders bewust kiezen voor een kindje?

II. Kun je het moment beschrijven waarop je ontdekte dat je zwanger was?

- a. Hoe ontstond het vermoeden dat je zwanger was? Wat was je reactie?
- b. Wat deed je toen je ontdekte dat je zwanger was?

III. Aan wie heb je allemaal verteld dat je zwanger was?

- a. Heb je er lang mee gewacht om het te vertellen?
- b. Hoe ging dat, hoe heb je het verteld?
- c. Hoe reageerden de mensen in jouw omgeving op het nieuws van de zwangerschap?
 - › Waren hun reacties positief of negatief?
 - › Wat vonden ze precies leuk of problematisch aan de zwangerschap?
 - › Heb je het idee dat de zwangerschap jouw relatie met deze mensen veranderde? Hoe? (Denk aan sociale en morele posities)
 - › Heb je het idee dat je mensen teleurstelde door de zwangerschap?
 - › Was jij teleurgesteld in mensen?
- d. Wat vond je van al deze reacties? Hoe voelde je je daarbij?
 - › Let vooral op behoefte: verlangen naar acceptatie, liefde, geborgenheid.
- e. Beïnvloedde het de manier waarop je zelf over de zwangerschap dacht?
- f. Heb je geprobeerd de relaties weer te herstellen?
- g. Hoe is het contact nu met deze mensen?

IV. Heb je bewust gekozen om het kindje te houden en zelf op te voeden?

- a. Hoe verliep dat besluitvormingsproces?
- b. Waren anderen erbij betrokken, gaven die hun mening?
 - › Informeer naar informele en hulpverleningscontacten
- c. Hoe belangrijk was die mening voor jou, speelde die een rol in je besluit?
 - › Waarom was die mening belangrijk?
 - › Werd deze mening opgedrongen en zo ja, vind je dat deze mensen daar het recht toe hadden? Hoe reageerde je op die druk (autonomie, respect).
- d. Wat was je eigen motivatie om het kindje geboren te laten worden en zelf op te voeden? Was je erg zeker van jezelf, of twijfelde je zelf ook wel eens?

V. Hoe is de zwangerschap verder verlopen?

- a. Waren er momenten waarop je het moeilijk had? Of momenten waarop je juist genoot van de zwangerschap?
- b. Heb je bij vragen of moeilijkheden in de zwangerschap ergens hulp of begeleiding gezocht?

- c. Heb je contact gehad met hulpverleningsinstellingen? Hoe ben je daarmee in aanraking gekomen?
- d. Vind je dat ze je goed hebben geholpen? Waarom wel/niet?
- e. Wat waren je verwachtingen? Hebben ze daar aan voldaan?

VI. Veranderde je leven tijdens de zwangerschap? Bijvoorbeeld in de contacten met vrienden, de dingen die je ‘normaal’ deed zoals uitgaan en naar school gaan.

3. De omgeving

Ik heb inmiddels met verschillende jonge moeders gesproken, en veel meiden vertellen dat ze soms te maken krijgen met negatieve oordelen, dat hun omgeving soms erg negatief kan denken over vrouwen die voor hun twintigste moeder worden. Ik ben erg benieuwd of jij die ervaring ook hebt.

I. Heb jij wel eens gemerkt dat anderen negatieve oordelen over je hebben?

- a. Welke mensen reageren negatief op het feit dat je zo jong moeder bent? (Vraag naar zowel gemeenschappen (buurt, school) als betrekkingen (verloskundigen, vriendinnen, familieleden)).
- b. Waarom reageren ze zo negatief? Welke oordelen hebben ze?
- c. Kun je een concreet voorbeeld geven van een situatie waarin iemand negatief over je sprak?
- d. Wat doe je in zo'n situatie?
- e. Wat doet het met je dat mensen zo oordelen over jonge moeders?
- f. Wat vind je van deze vooroordelen? Doe je iets om ze te weerleggen?
- g. Hoe komen jonge moeders aan zo'n negatief imago denk je? Herken je wel eens wat van die oordelen bij anderen?
- h. Zijn er ook situaties waarin mensen juist hun waardering of trots laten blijken? Kun je daar voorbeelden van noemen?
- i. Wanneer voel jij je zelf gewaardeerd, of trots? Waar ben je trots op?

4. Het leven na de zwangerschap

Je kindje is nu inmiddels al .. jaar en je hebt dus inmiddels al flink wat ervaring als moeder. Ik ben ook erg benieuwd naar die ervaringen en zou graag met je willen praten over het moederschap en de manier waarop je leven veranderd is nadat ... geboren is.

I. Kun je om te beginnen eens beschrijven hoe je dagelijks leven er nu uitziet.

- a. Informeer naar werk, school, hobby's
- b. Indien moeders werken, studeren, hobby's hebben: Hoe combineer je al deze activiteiten met het moederschap?
- c. Indien moeders fulltime moederen: Wat vind je daarvan? Ben je daar gelukkig mee, of zou je eigenlijk ook wel willen werken, studeren, uitgaan, hobby's er op na houden?
- d. Waarom vind je het belangrijk om... (thuis te zijn bij je kind/ een opleiding te doen/ een betaalde baan te hebben)?

- › Vraag door op referentiewaarden: waarom vind je het belangrijk dat...?
- › Vraag door op wensen, verlangens, behoeften: wat mis je nu je (niet) werkt? Besteed aandacht aan gelaagdheid van behoeften en persoonlijke én normatieve drijfveren.
- e. Wat doe je om je leven in de gewenste richting te krijgen?
 - › Vraag door op moeilijkheden: Waarom lukt het niet om deze zaken te combineren? Wat doe je om dingen toch op orde te krijgen? Of: was het moeilijk om zo ver te komen waar je nu bent? Hoe heb je dat voor elkaar gekregen?
 - › Wat doet dit met je? Ben je trots op jezelf (of juist niet)? Zie je de toekomst met vertrouwen tegemoet? Denk je dat je je dromen en wensen nog gaat realiseren?
 - › Eventuele reactie van anderen op deze levensinrichting.
- f. Zijn er mensen die je geholpen hebben je leven na de bevalling weer op de rit te krijgen en te houden?
 - › Wat doen ze dan precies?
 - › Waarom zijn ze zo belangrijk voor je (geweest)?
 - › Zijn er ook mensen die je om hulp hebt gevraagd, of die hulp hebben aangeboden, maar waar je uiteindelijk weinig aan hebt gehad?
 - › Waarom had je weinig aan ze?
- g. Wat vind je van je leven zoals het er nu uit ziet? Ben je gelukkig? Zijn er dingen die je graag anders zou zien?
 - › Vraag door op de praktische zwaarte en moeite van het leven.
 - › Vraag door op wensen, verlangens, behoeften.

II. Kun je iets vertellen over de manier waarop je je kindje opvoedt?

- a. Wat wil je hem/haar meegeven voor later?
- b. Wat vind je belangrijk in een opvoeding? Waarom vind je dit zo belangrijk? (let op referentiewaarden!)
- c. Hoe probeer je ervoor te zorgen dat je kindje deze waarden ook meekrijgt?
- d. Denk je dat je hier ook in slaagt?
- e. Hoe heb je het opvoeden eigenlijk 'geleerd'?
- f. Kun je voor mij proberen te beschrijven wat voor moeder je eigenlijk bent? Ben je bijvoorbeeld streng, of juist niet, ben je geduldig, etc.
- g. Wat doe je heel goed vind je zelf, wat maakt jou een goede moeder?
- h. En zijn er ook dingen die je anders, of beter zou willen doen?
- i. Vind je het eigenlijk moeilijk om een goede opvoeder te zijn? Waarom? Wat is er moeilijk? Voel je je wel eens onzeker?
- j. Wordt je ook wel eens bevestigd in het moederschap? Zijn er mensen die je een schouderklopje geven, zeggen dat je het goed doet? Of gebeurt het omgekeerde wel eens: dat anderen je onzeker maken?
- k. Zijn er mensen die je tot hulp en steun zijn in het moederschap:
 - › Wat doen ze dan precies?
 - › Waarom zijn ze tot hulp of steun? (let op behoefte)
- l. Wat vind je het mooiste aan het moederschap? Wat is het minst leuke?

III. Ben jij zelf ook veranderd nu je moeder bent? En zo ja, hoe dan?

- a. Wanneer voelde je je eigenlijk echt moeder? Is het moeilijk om te wennen aan die rol als moeder?
 - › Wees attent op fysieke veranderingen in dit proces!
- b. Hoe is de relatie met je kindje?
- c. Je bent natuurlijk niet alleen moeder, maar je bent nog jong, hebt vriendinnen zonder kinderen, je woont bij je ouders (wanneer de respondent thuis woont): staat dit allemaal soms niet op gespannen voet met elkaar?
- d. Ben je verder nog veranderd sinds je moeder bent geworden? Andere karaktereigenschappen bv?

IV. Is de biologische vader betrokken bij de opvoeding van zijn kind?

- a. Heeft hij je kindje erkend? Zo nee, vind je dat moeilijk (of niet)?
- b. Waarom is de erkenning er nooit van gekomen?
- c. Waarom zou je graag zien dat je kindje erkend wordt/ waarom wil je niet dat je kindje erkend wordt?
- d. Wat doet de vader zoal in de opvoeding, wat is zijn rol in jullie leven?
- e. Hoe is dit zo gekomen? Hebben jullie samen gekozen om het zo te regelen?
- f. Hoe is het om een alleenstaande moeder te zijn? Mis je de aanwezigheid van een man? Waarom?
 - › Vraag door op persoonlijke behoefte van de moeder.
 - › Vraag door op de behoefte die gepaard gaat met referentiewaarden (vader voor je kind).
- g. Hoe ga je om met dat gemis? Wat doe je om de lege plek die de biopap achterlaat in te vullen?
- h. Denk je dat een nieuwe partner die plaats van papa in kan vullen? Als er een nieuwe partner is: Wat is zijn rol in het leven van je kindje?

5. Actoren

Zoals ik in mijn brief ook al schreef wil ik niet alleen weten hoe het leven van jonge moeders er uitziet, maar wil ik ook graag weten hoe anderen tot hulp of steun kunnen zijn. Daar wil ik nu dus eigenlijk even uitgebreid bij stil staan. Zo wil ik weten welke personen allemaal geprobeerd hebben om je te helpen en wil ik weten welke hulp je het meest waardeert.

I. Om te beginnen, wil ik beginnen bij de mensen in je directe omgeving bij wie je terecht kunt voor hulp en steun.**Allereerst je ouders...**

- a. Wat doen die mensen of instanties voor je?
- b. Met welke vragen ga je naar hen toe?
- c. Vind je dat ze je goed helpen?
- d. Hoe is jouw relatie met die mensen? Hoe belangrijk zijn ze voor je en hoe belangrijk ben jij voor hen denk je?
 - › Vraag door op beschikbaarheid, nabijheid en oordelen.

En hoe zit het bijvoorbeeld met schoonouders en overige familie?

- e. Wat doen die mensen of instanties voor je?
- f. Met welke vragen ga je naar hen toe?
- g. Vind je dat ze je goed helpen?
- h. Hoe is jouw relatie met die mensen? Hoe belangrijk zijn ze voor je en hoe belangrijk ben jij voor hen denk je?
 - › Vraag door op beschikbaarheid, nabijheid en oordelen.

Zijn er ook vrienden bij wie je terecht kunt voor hulp en steun?

- i. Wat doen die mensen of instanties voor je?
- j. Met welke vragen ga je naar hen toe?
- k. Vind je dat ze je goed helpen?
- l. Hoe is jouw relatie met die mensen? Hoe belangrijk zijn ze voor je en hoe belangrijk ben jij voor hen denk je? (Vraag door op beschikbaarheid, nabijheid en oordelen).

De hulp die deze mensen geven zou ik graag willen vergelijken.

- m. Wie heeft je het meest geholpen en wie het minst?
- n. Waar zit het verschil in? Waarom waardeer je de een meer dan de ander? (Vergeet niet door te vragen op mismatches: mensen die geprobeerd hebben te helpen, maar eigenlijk de plank misslaan.)
- o. Hoe kunnen deze mensen moeilijke momenten draaglijker maken?
- p. Is het soms ook moeilijk om je verhouding tot deze mensen te bepalen? Bijvoorbeeld: gedragen je ouders zich nu als echte opa's en oma's, of moederen ze over jou en je kind? Wat vind je daarvan? (autonomie, respect).
- q. Ben jij iemand die gemakkelijk om hulp vraagt? Waarom wel/ niet?
- r. Als je advies of informatie nodig hebt, waar haal je die dan vandaag? Waar zoek je dat?
- s. Heb je misschien nog suggesties of aanbevelingen als het gaat om de hulp en informatie voor jonge moeders. Waar hebben zij behoefte aan denk je?

BIJLAGE G
Networkviews

BIJLAGE H

Verslag analyse tweede ronde interviews

Werkwijze

In het najaar van 2008 is een tweede ronde interviews afgenomen met jonge moeders, om het theoretisch kader-in-wording te toetsen aan nieuwe data. Deze interviews zijn, net als alle voorgaande interviews, woordelijk uitgewerkt. Vervolgens zijn deze interviews gecodeerd met behulp van de bestaande codelijsten. Alvorens te gaan coderen heb ik de hele codelijst met definities en uitleg nog eens doorgenomen. Wanneer tekstfragmenten veel op die in eerdere interviews leken, is teruggekeken om te zien hoe soortgelijke fragmenten gecodeerd waren. Ook zijn regelmatig de conceptuele schema's van het theoretisch kader-in-wording geraadpleegd, om te zien welke plaats een concept/ code heeft in de analyse. Bij het analyseren van deze data is wel globaler te werk gegaan dan bij de eerste interviews. Allereerst omdat het materiaal niet meer "open" gecodeerd wordt. De "codeerdichtheid" lag bij de tweede interviews dan ook lager. Ten tweede is minder close reading toegepast: er werd vooral gecodeerd en geanalyseerd binnen de geformuleerde theoretische kaders. Het coderen zelf leverde geen problemen op: de axiale codeerlijst kon prima worden gebruikt om de nieuwe data te coderen.

Vervolgens zijn twee analysemethoden toegepast om de data uit deze tweede interviewronde te vergelijken met de eerder verzamelde data. Allereerst heeft er een inhoudelijke analyse plaatsgevonden, waarbij aan de hand van de centrale veronderstellingen uit de theorie-in-wording, de nieuwe data is onderzocht. Ten tweede zijn de code frequencies van de eerste ronde interviews met de tweede ronde interviews vergeleken. Daarmee zouden globale verschillen in de data in kaart kunnen worden gebracht. In eerste instantie zijn de code frequencies van beide HU's naast elkaar gelegd *direct na* het coderen, maar gaandeweg bleken coderingen nog regelmatig te wijzigen, ook tijdens het analyseren. Uiteindelijk zijn frequenties dus met elkaar vergeleken nadat het materiaal op hoofdpunten was geanalyseerd. Daarbij zijn de twee lijsten letterlijk naast elkaar gezet, en opvallende verschillen in code frequencies zijn genoteerd.

De code frequencies

Onderstaand wordt een overzicht gegeven van de grootste verschillen in code frequencies tussen de data uit de eerste ronde interviews en de tweede ronde interviews. Codes die nauwelijks verschilden in frequency zijn niet in dit overzicht opgenomen.

Tabel H.12: Code frequencies vergeleken

Code / Definitie	1 ^e ronde interviews	2 ^e ronde interviews
_ B zingeving: moederschap ontnemt	17	0
De vraag in hoeverre het moederschap iets ontnemt of iets toevoegt		

aan het leven		
_ Onafhankelijkheid/ zelfredzaam	25	4
In deze code komen vooral fragmenten aan bod waarin jonge moeders uitspraken doen over hun zelfredzaamheid en deze (en het belang ervan) benadrukken. In deze code komen vooral fragmenten aan bod waarin jonge moeders uitspraken doen over hun zelfredzaamheid en deze (en het belang ervan) benadrukken. Het zijn fragmenten waaruit blijkt hoe groot de waarde is die jonge moeders er aan hechten om onafhankelijk en zelfredzaam te zijn. Dit lijkt erg aan te sluiten bij 'bewijsdrang', maar refereert niet zozeer aan iets dat de meiden kunnen, als wel aan het feit dat ze autonoom zijn en vooral ook kunnen zijn.		
_ Ouderschapsopgave: individueel	18	3
Hier gaat het om de vraag in hoeverre de moeders vinden dat het ouderschap een gedeelde opgave is.		
_ TO: opofferingsgezind	12	5
TO=taakopvatting		
 Behoeft	50	21
Behoeften zijn - in tegenstelling tot een wens of een verlangen - negatief geformuleerd. Dat wil zeggen dat het tekort, gemis betreft. Het is niet iets wat je ooit nog hoopt te krijgen, maar iets wat je nu ontberen moet, waar je gebrek aan hebt en aan dat gebrek wordt 'geleden'.		
 Erkenning ivv waardering	15	7
Erkenning in de vorm van (sociale) waardering: de waardering van sociale gelijken voor wat iemand individueel kan (vaak in de sfeer van arbeid) (Van Heijst, 2008, p. 35).		
 Opbrengst	9	22
Opbrengsten moeten duidelijk los gezien worden van prestaties. Beide zijn ten aanzien van opgaven van belang. Prestaties indiceren echter iets van slagen (versus falen of tekortschieten) waar opbrengsten meer de tegenhanger zijn van behoeften. Het zijn de goederen die gepaard gaan met het participeren in bepaalde levenssferen: de sociale contacten die werk je oplevert, de liefde die je van je kind ontvangt. Opbrengsten zouden dus niet samen moeten gaan met opgaven!		
 Referentiewaarde type 1	12	7
Type 1 refereert aan de samenstelling en het functioneren van het gezin. Verschillende jonge moeders zijn van mening dat het voor kinderen 'goed' is om op te groeien in een gezin met een vader, een moeder, die van het kindje houden en ook van elkaar houden. Het luistert overigens vrij nauw met deze referentiewaarde: trouwen uit schuldgevoel bijvoorbeeld is niet 'goed', een vader die altijd werkt en nooit iets met de kinderen doet is niet 'goed'. Het gaat er dus niet alleen om dat vader, moeder en kind in naam een gezin zijn, maar zich ook emotioneel met elkaar verbonden voelen.		

 Referentiewaarde type 2	2	8
De waarde dat moeders aanwezig moeten zijn voor hun kinderen. Vrijwel unaniem zijn de jonge moeders het erover eens dat moeders aanwezig moeten zijn en klaar moeten staan voor hun kindjes, immers “je krijgt geen kinderen om ze bij de kinderopvang te brengen”. Kinderen moeten volledig op de aanwezigheid van hun moeder kunnen vertrouwen. Hierin komen overigens wel nuanceverschillen voor: waar de ene moeder een voortdurende aanwezigheid als ideaalbeeld ziet, is de ander van mening dat je op de belangrijkste momenten aanwezig moet zijn.		
 Referentiewaarde type 3	14	13
Bij type 3 gaat het over opvoedingswaarden die jonge moeders hun kinderen mee willen geven en de manier waarop ze ze grootbrengen. Dit betreffen dus referentiewaarden voor hun ‘taak’ als moeder. Overigens kunnen deze ingedeeld worden naar de eisen die kinderen volgens Ruddick (1995) stellen aan hun moeders, te weten preservation; training; growth. Moeders moeten hun kinderen verzorgen (preservation), opvoeden (training) en hun intellectuele groei stimuleren (growth). Op al deze domeinen hebben de jonge moeders bepaalde waarden als uitgangspunt. Met betrekking tot ‘verzorging’ gaat het bijvoorbeeld om het standpunt dat te veel snoepen slecht is, je kindjes netjes gekleed moeten gaan, je goede medicijnen aan moet kunnen schaffen als ze ziek zijn. Met betrekking tot opvoeden gaat het om waarden als ‘respect bijbrengen’, ze opvoeden tot ‘zelfstandige kindjes’, leren dat ze moeten ‘gehoorzamen’. Growth komt minder expliciet terug in de data, en lijkt vooral relevant in relatie tot andere vraagstukken: hoe vertel je je kindje dat hij/zij ongewenst was, dat zijn vader hem niet wilde?		
 Referentiewaarde type 4	7	1
Bij Type 4 wordt het belang van het verwerven van een maatschappelijke positie benadrukt. Daarbij moet een onderscheid worden gemaakt tussen carrière maken omdat het voor jou persoonlijk iets oplevert (denk aan geld, sociale contacten), of omdat het een belangrijk ‘goed’ in zichzelf is om na te streven. Alleen in dit laatste geval bestempel ik het als een referentiewaarde.		
 Referentiewaarde type 5	3	4
Type 5 refereert eveneens aan levensinrichting. Dit keer niet vanuit een arbeidsethos, maar vanuit een meer individualistisch perspectief. Leidend bij de levensinrichting is jouw persoonlijke ontwikkeling: je moet die dingen doen, waar jij zelf gelukkig van wordt, en waar jij zelf mee vooruit komt. Dit is een veel bredere interpretatie, waarbij hobby’s, vrijwilligerswerk in waarde gelijkgesteld worden met werken. Persoonlijke ontwikkeling en niet maatschappelijk zijn leidend zijn voor de levensinrichting van jonge moeders.		
 Referentiewaarde type 6	25	5
Type 6 refereert eveneens aan het belang van zelfstandigheid en		

zelfredzaamheid, een belangrijk nastrevenswaardig goed voor de jonge moeders. Hierbij gaat het er om dat je anderen niet nodig hebt om je te kunnen redden, er hoeft geen beroep op anderen te worden gedaan en dat geeft een zekere trots. Valt met name onder het domein 'levensinrichting': zo je leven leiden dat anderen er geen last van hebben. Deze is overigens - i.t.t. de andere referentiewaarden - pas later als zodanig aangewezen en moet dus nog in de analyse van opgaven meegenomen worden.

 Taakstelling	10	4
 Tekortschieten	13	4
Tekstfragmenten waarin gevoelens van falen, tekortschieten naar voren komen, iets dat je niet goed doet. Is daarmee de tegenhanger van prestaties.		
 Wens	29	13
Wensen zijn - in tegenstelling tot een behoefte - positief geformuleerd. Dat wil zeggen dat het een object of goed betreft dat je ooit nog hoopt te krijgen en aan het gebrek ervan niet sterk wordt 'geleden'.		
+ Actor handelen: advies	8	29
In navolging van de analyse gaat het hier om handelen (om 'doen') waarbij hulp problemen oplost, zaken uit handen neemt, advies betrekking heeft op het doen van suggesties voor het oplossen van problemen of andere kwesties en support betrekking heeft op het praten over dergelijke kwesties, meegaan naar moeilijke afspraken e.d.		
+ Actor handelen: hulp (zie vorige)	8	32
+ Actor handelen: support (zie vorige)	3	19
+ Gevoelens van verlatenheid	28	3
Momenten dat een moeder zich niet gesteund of alleen voelt en expliciet de aanwezigheid van een bepaalde actor mist.		
+ Morele druk	2	12
Van morele druk is sprake wanneer jonge moeders duidelijk niet voldoen aan de (normatieve) verwachtingen van andere actoren, en deze anderen dat ook uitspreken met als wens dat de moeder zich aanpast aan hun normatieve verwachtingen.		
+ Nabijheid	7	20
Alle tekstfragmenten waarin sprake is van het delen door een moeder en een actor van een bepaald moment, bepaalde situatie of bepaalde emotie.		
+ Omgaan met miskennen (G): erboven staan	6	15
+ P: beschikbaarheid MIN	11	5
Deze codes geven de uiteindes van de dimensie aan: je kunt heel beschikbaar zijn (PLUS) of juist helemaal niet (MIN). Natuurlijk laten de fragmenten zich niet altijd aan de uiteindes indelen, maar soms ook in het midden. Datgene wat domineert is echter bepalend voor de indeling.		
+ Zelfaantasting	15	3

Zelfaantasting vindt plaats als de meiden letterlijk en figuurlijk 'geschaad' worden door personen of gebeurtenissen en zij dat toestaan. Zij handelen met andere woorden tegen hun eigenbelang in of tonen weinig inzicht te hebben in hun eigen behoeften.		
+ Zelfbescherming	9	4
Zelfbescherming laat een opkomen voor zichzelf zien, maar waarin duidelijker sprake is van een verweer jegens anderen of een situatie.		
+ Zelfbewustzijn	18	6
Zelfbewust beslaat die tekstfragmenten waarin moeders vastberadenheid tonen: zij weten wat ze willen en weten hier aan vast te houden.		
Kinderwens	10	3
Vaderschap	26	6
Totaal	2697	1825

Alvorens in te gaan op de verschillen in de frequenties tussen de datasets is het van belang op te merken dat deze verschillen voorzichtig geïnterpreteerd moeten worden. Juist omdat er veel tijd tussen de twee analyseronden zit én omdat de axiale codering pas tot stand is gekomen tijdens/ na de eerste analyseronde, is het zeer aannemelijk dat een deel van de verschillen verklaard kan worden door een verschil in codeersystematiek. Zo zijn er in de tweede ronde interviews aanzienlijk minder codes aan tekstfragmenten toegekend dan in de eerste ronde interviews (resp. 1825 en 2697). Dit kan verklaard worden door de manier van werken: de analyse was nu – zoals ik eerder ook al opmerkte – minder open en vooral gericht op het valideren van het theoretisch kader. Beschrijvende codes zijn dus minder gebruikt en toegekend. Daarbij komt dat ten tijde van de codering van de eerste ronde interviews het axiale codeerapparaat nog niet was uitgekristalliseerd, waardoor hoogstwaarschijnlijk meer codes aan (dezelfde) tekstfragmenten zijn toegekend. Bij de analyse van het materiaal uit de tweede interviewronde waren de concepten en hun definities echter duidelijker, waardoor ook de codering eenduidiger kan zijn.

Desondanks laten de bovenstaande frequenties een aantal opmerkelijke en interessante inhoudelijke verschillen zien tussen de twee datasets. De data uit de tweede interviewronde zijn minder vaak gecodeerd met codes die indicatief zijn voor opgaven (zoals “behoeften”, “wensen”, “tekortschieten”), en juist vaker met codes die hier een contra-indicatie voor zijn (“prestaties”, “opbrengsten”). Geen van de respondenten uit de tweede ronde interviews zegt ook dat het moederschap zaken onttrekt uit het leven; het leven minder zinvol maakt. Dit verschil zou verklaard kunnen worden uit een verschillende codeersystematiek (de onderzoeker heeft de eerste dataset anders geanalyseerd dan de tweede) of het zou een aanwijzing kunnen zijn voor het feit dat de moeders uit de tweede ronde interviews met minder/minder grote opgaven te maken hebben. De inhoudelijke analyse (zie de volgende paragraaf) ondersteunt deze laatste aanname: opgaven zijn minder nadrukkelijk aanwezig in de tweede dataset.

Daarnaast komen in de tweede dataset vaker codes voor die met hulp en steun geassocieerd worden (“+ Actor handelen: advies”; “+ Actor handelen: hulp”; “+ Actor handelen: support”; “nabijheid”; “+ P: beschikbaarheid MIN”) en zijn er in die dataset

minder codes die samengaan met een negatieve aan- of afwezigheid van anderen (zoals morele druk, gevoelens van verlatenheid). Dit suggereert dat de respondenten uit de tweede ronde interviews, meer/ rijkere hulp en steun ontvangen van hun omgeving dan de respondenten uit de eerste ronde interviews. Ook hier weer ondersteunen de kenmerken van de jonge moeders én de inhoudelijke analyse de veronderstelling dat in de tweede dataset simpelweg meer hulp en steun voorkomt. Ter vergelijking: in de eerste dataset onderhouden 4 van de 6 jonge moeders een moeizame of onderbroken relatie met hun ouders (de voornaamste bron van hulp en steun), tegenover 1 van de 6 respondenten in de tweede dataset.

Hieruit kunnen we concluderen dat de nieuwe respondenten minder vaak met opgaven te maken hebben en dat zij over het algemeen een groot beroep kunnen doen op actoren in hun nabije omgeving voor hulp en steun.

Verder resteren er een aantal verschillen in codes. Dit betreft het verschil bij de codes “onafhankelijkheid/zelfredzaam”; “TO: opofferingsgezind”; “kinderwens”; “vaderschap”; “+ Omgaan met miskenning (G): erboven staan”; “zelfaantasting”; “zelfbescherming”; “zelfbewustzijn” en de codes met betrekking tot referentiewaarden. Wat mij betreft is het verschil voor het merendeel niet zo relevant: ik heb immers in de analyse gefocust op de drie concepten opgaven; hulp en steun; eer en erkenning en minder op beschrijvende codes (zoals kindwens, vaderschap, taakopvattingen) en codes die met de concepten regievoering (zelfaantasting, zelfbescherming en zelfbewustzijn) en identiteit te maken hebben. Met name het verschil in referentiewaarden is mijns inziens echter erg interessant, maar moeilijk te duiden. Met uitzondering van de referentiewaarden 2 en 5, zijn alle waarden minder nadrukkelijk aanwezig in de tweede dataset dan in de eerste dataset. Wellicht dat er hier een verband is met het gegeven dat de respondenten uit de tweede dataset ook minder vaak en met minder hevige opgaven kampen: juist omdat alles naar tevredenheid loopt, word je wellicht minder genoopt om na te denken over referentiewaarden en/of trekken deze in ieder geval minder je aandacht?

De respondenten uit de twee interviewronden verschillen nauwelijks in leeftijd. Wel onthullen de overige kenmerken al enigszins iets over de opgaven en hulp/ steun waar zij mee te maken hebben gehad. Zo bevinden zich in de eerste dataset twee respondenten die gebruik maken van woonopvang, omdat zij nergens anders terecht kunnen. Dit zegt natuurlijk veel over het netwerk van potentieel steunende actoren dat zij om zich heen hebben. Ook is geen van de respondenten uit de eerste ronde interviews nog samen met de biologische vader van hun kind. Overigens is het gebruik van professionele hulpverlening in deze tabel niet veelzeggend: dat varieert namelijk van OTS van jeugdzorg tot een keer een dagje uit gaan met een jonge moedergroep.

De centrale concepten

Om het theoretisch kader te toetsen aan de nieuwe data, zijn een aantal veronderstellingen en kenmerken van de gebruikte concepten geëxpliciteerd. Vervolgens is gekeken in hoeverre deze kenmerken terugkwamen in de nieuwe data, en in hoeverre veronderstellingen bevestigd dan wel weerlegd werden. In onderstaande wordt per concept

aangegeven op welke punten de nieuwe data overeenstemde dan wel afweek van het theoretisch kader. Vervolgens wordt kort stil gestaan bij de onderlinge verbanden tussen die concepten, en de bevestiging/ weerlegging daarvan.

Erkenning

De nieuwe data bevestigt dat jonge moeders in aanraking komen met miskenning. Vier van de zes respondenten zijn van mening dat jonge moeders geconfronteerd worden met veel negatieve oordelen en miskenning. Zij hebben zelf ook ervaring met dergelijke oordelen. De overige twee respondenten zeggen dat het met de negatieve oordelen wel meevalt, in die zin dat zij er zelf eigenlijk niet mee geconfronteerd zijn. Een van hen merkt echter op dat ze zich wel bewust was van de oordelen van andere mensen: ze verborg haar buik uit schaamte voor de zwangerschap. Voor de beleving van haar zwangerschap is de morele positie die zij inneemt in een gemeenschap dus wel degelijk relevant geweest.

Belangrijke kenmerken van het concept miskenning zijn (zie ook hoofdstuk 10): de morele posities waarin je miskenning ten deel valt, de vorm die miskenning aan kan nemen (waardering, respect en liefde) en de morele argumentaties op grond waarvan miskenning plaatsvindt. Al deze kenmerken zijn ook in de nieuwe data te herkennen. Alle eerdere oordelen die de grondslag vormen voor miskenning of afkeuring komen in de nieuwe data terug. Er zijn geen aanvullingen hierop of wijzigingen hierin nodig.

Daarnaast zijn op basis van de analyse van de eerste data, drie eerstrategieën geformuleerd, te weten “herdefiniëren van het tienermoederschap”, “publiek vertoon van kracht” en “taboe op kwetsbaarheid” (zie hoofdstuk 10). In de nieuwe data wordt een taboe op kwetsbaarheid eveneens zichtbaar. De overige strategieën worden minder duidelijk zichtbaar. De respondenten in deze tweede ronde interviews, definiëren jong moederschap voornamelijk in termen van leeftijd. Slechts 1 van de respondenten spreekt in termen van “goede” en “slechte” jonge moeders en (her)definieert het tienermoederschap dus op eigen wijze.

Op grond van deze bevindingen is besloten om het theoretisch kader en de bevindingen met betrekking tot “eer en erkenning” niet te herzien. Weliswaar komen bepaalde verschijnselen minder breed voor in deze tweede groep, maar dat maakt de waarneming van deze verschijnselen in de eerste groep niet minder relevant en geeft – belangrijker nog – geen aanleiding om het concept erkenning en de rol ervan in het theoretisch kader te herzien.

Opgaven

De respondenten uit de tweede ronde interviews lijken weinig geconfronteerd te worden met opgaven. Een aantal van hen lijkt reeds een stabiel leven te leiden, waarmee ze vooral ook tevreden zijn.

Kenmerkend voor de aanwezigheid van opgaven zijn spanningen, behoefte en zwaarte. Deze elementen zijn, zoals verwacht mag worden door de afwezigheid van

opgaven, niet nadrukkelijk aanwezig in de data uit de tweede ronde interviews. De respondenten rapporteren weinig zwarte en negatieve kanten van het moederschap. Ze vinden het leven en het moederschap niet zwaar. De jonge moeders formuleren ook nauwelijks spanningen en behoeften: er is weinig dat ze zich wensen, ze rapporteren geen gevoelens van falen of tekortschieten, het leven is niet zwaar. Interessanter is echter, dat de tegenhangers hiervan wel in een aantal gevallen aanwezig zijn: respondenten noemen opbrengsten, prestaties en gelukgevoelens. Dit zou als een verificatie van het theoretisch kader beschouwd kunnen worden: het theoretisch raster wordt teruggevonden bij moeders die wel met opgaven kampen en bij moeders die hier niet mee kampen.

Tot slot is gezocht naar voorbeelden in de data die strijdig zijn met het theoretisch kader. Vooraf had ik gesteld dat situaties waarin moeders zich wel met problemen en moeite geconfronteerd zien, maar waarin behoeften en wensen geen rol spelen strijdig zijn met het theoretisch kader. Deze situaties zijn inderdaad gevonden.

Een eerste *deviant case* heeft betrekking op de opgave moederschap. Een respondente merkt op dat het moederschap gepaard gaat met twijfels, onzekerheden en kleine probleempjes. Ze vraagt zich wel eens af of zij aan haar eigen beeld van een “goede” moeder voldoet (referentiewaarden). Desondanks rapporteert ze wel degelijk prestaties en heeft ze geen duidelijke behoeften ten aanzien van dit moederschap. Deze informatie is mijns inziens te summier om op basis hiervan het theoretisch kader aan te passen. Zoals veel respondenten ook opmerken, “horen” twijfels en onzekerheden voor een deel ook bij het moederschap.

Een tweede *deviant case* heeft betrekking op de opgave positionering. Volgens het theoretisch kader ontstaat een opgave doordat referentiewaarden botsen: met elkaar, met feitelijke situaties, met behoeftigheden. Ten aanzien van positionering gaat het dan vooral om de rolverwachtingen die mensen van je hebben. Als “dochter” heeft de omgeving bepaalde verwachtingen van je, daar niet aan voldoen levert spanning op in de onderlinge relatie en doet de opgave positionering ontstaan. Een van de respondenten heeft te maken met een opgave positionering, maar laat niets zien van deze spanningen in rolverwachtingen. Oorzaak van de opgave is niet het feit dat ze niet aan rolverwachtingen voldoet. Deze casus spreekt het theoretisch kader dus wel degelijk tegen. In het geval van deze casus ontstaat de opgave echter niet door de zwangerschap, maar *voor* de zwangerschap, waardoor het niet verbazingwekkend is dat er geen informatie met betrekking tot rolverwachtingen in de positie van dochter aan de orde komt.

De bovenstaande informatie geeft geen aanleiding om het theoretisch kader fundamenteel aan te passen. Elementen uit het theoretisch kader zijn teruggevonden, *deviant cases* kunnen verklaard worden en geven derhalve geen aanleiding om het concept opgave aan te passen.

Hulp en steun

In het theoretisch kader dat gebaseerd was op de eerste twee onderzoeksfases (verhalen, forum, eerste ronde interviews), zijn 4 posities onderscheiden die actoren in kunnen nemen in hun relatie met een jonge moeder (zie tabel H.13a).

Tabel H.13a: Positionering van actoren

	Verbonden- heid	Betrokken- heid	Oppositie	Afstandelijk- heid
BESCHIKBAARHEID	++	+	+ - ²⁰	-
NABIJHEID	++	+	+ -	-
OORDEEL	++	+	-	+ -

Om te beginnen is getracht om de actoren die een rol spelen in de levens van de respondenten uit de tweede interviewronde, in te delen naar deze posities, iets dat niet gemakkelijk was, omdat het niet is gelukt om van alle actoren iets over hun relatie met de jonge moeder te weten te komen. De reden hiervoor is tweeledig:

- 1) Respondenten hebben niet altijd het reflectievermogen om op een meer abstracte manier over actoren te praten.
- 2) Respondenten willen niet uitweiden over positioneringsaspecten omdat ze daarmee bepaalde actoren negatief op de foto zetten.

Desondanks zijn er aanwijzingen dat actoren niet altijd in te delen zijn in de oorspronkelijke vierdeling. In de tweede ronde interviews kom ik namelijk ook andere vormen van positionering tegen (zie tabel H.13b voor voorbeelden).

Tabel H.13b: Positionering van actoren

	Consultatiebureau	Schoonfamilie
BESCHIKBAARHEID	-	++
NABIJHEID	+/-	?
OORDEEL	+	+

Ik zie echter geen reden om de indeling volledig aan te passen en wel om twee redenen:

1. Vaak wordt er alleen iets over één specifieke dimensie van positioneren verteld en blijven de overige dimensies onderbelicht. Voor mij is dit geen reden om de positioneringen aan te passen, omdat ik geen informatie heb op grond waarvan ik een nieuwe positie kan construeren.
2. Ten tweede lijken – bij ontbrekende, maar ook bij volledige informatie – actoren die niet in de vierdeling ingedeeld kunnen worden, wel ergens “tussen” de ideaaltypen geplaatst te kunnen worden. Eerder dan het construeren van een nieuwe positie, lijkt het dan logisch om de vier soorten posities in te delen op een continuüm. Overigens geldt dat alleen voor de eerste drie posities (verbondenheid, betrokkenheid, afstandelijkheid). De laatste categorie (oppositie) verschilt te fundamenteel van de andere om een continuüm te veronderstellen, wat ook logisch is, omdat ook beschikbaarheid en nabijheid in verschillende mate voor kunnen komen. Oordelen echter, doe je wel of niet.

De vierdeling is dus opgeheven en veranderd in een continuüm, waar de positie van oppositie geen onderdeel van uitmaakt.

²⁰ + | - is niet “plus-minus” maar: kan positief of negatief zijn.

Tabel H.14: Herziene positionering van actoren

	CONTINUUM 			
	Verbonden- heid	Betrokken- heid	Afstandelijk heid	Oppositie
BESCHIKBAARHEID	++	+	-	+ - ²¹
NABIJHEID	++	+	-	+ -
OORDEEL	++	+	+/-	-

Een belangrijke veronderstelling uit het theoretisch kader luidt dat de ervaren steun die jonge moeders beschrijven, het grootst is wanneer oplossingsgericht handelen (hulp, advies, support) samengaat met beschikbaarheid, nabijheid en een niet-veroordelende houding van de hulpbieder. Om dit te verifiëren is bestudeerd of de steun die actoren geven inderdaad afhankelijk is van de positioneringen van waaruit gehandeld wordt. In de data zijn een aantal exemplarische voorbeelden te vinden die deze veronderstelling ondersteunen. De veronderstelling kan wel iets verder worden aangescherpt. Zo worden in de data uit de tweede interviewronde actoren genoemd die wel nabij, beschikbaar en/of niet veroordelend zijn, maar die desondanks niet als steunend worden benoemd. Zo vindt een van de respondenten haar vriendinnen erg beschikbaar en nabij, en hoewel dat gewaardeerd wordt, zijn ze geen hulp of steun. Blijkbaar is een minimale vorm van handelen wel noodzakelijk om als hulp en/of steun gewaardeerd te worden.

In de data is ook gezocht naar voorbeelden die mijn veronderstelling dat steun gepaard gaat met probleemoplossend handelen én een verbonden/betrokken positionering weerleggen (falsifiëren). Dat betekent dat is gezocht naar situaties, waarin afstandelijke, niet beschikbare actoren of actoren die sterk veroordelen *wel* een steun worden gevonden. Er zijn een aantal *deviant cases* gevonden die inderdaad aan dit beeld voldoen:

- Een van de respondenten beschrijft dat het Maatschappelijk Werk, ondanks een afstandelijke positionering, positief gewaardeerd wordt. Hier is dus het oplossingsgericht handelen bepalend voor de steunende ervaring. Twee kanttekeningen: 1) De respondente vindt dat het MW niet *gesteund* heeft en niet echt *heel erg geholpen* heeft, mede omdat zij er niet mee heeft kunnen praten. Oftewel: MW was wel nuttig, maar geen steun. Hoe de situatie er uit zou hebben gezien wanneer de respondent wel had kunnen “praten” laat zich niet voorspellen, maar het lijkt voorbarig om op grond van deze ene casus te veronderstellen dat positionering in het geheel niet van belang is bij steunende ervaringen die jonge moeders beschrijven. 2) Het gaat hier om professionele hulpverlening, waarvoor wellicht andere criteria gelden dan voor informatieve vormen van ondersteuning (verderop wordt hier uitgebreider bij stil gestaan).
- Een van de respondenten geeft een beschrijving van steunende actoren, waarbij positioneringsaspecten nauwelijks aan bod komen. Als antwoord op de vraag *waarom* mensen zo’n steun zijn, worden vooral handelingsaspecten (hulp, advies, support) genoemd en niet positioneringsaspecten (nabijheid, oordeel, beschikbaarheid). Binnen dat handelen is de hulp weer duidelijker aanwezig dan de zachte vormen van handelen: advies en support. Dit zou er op kunnen duiden

²¹ + | - is niet “plus-minus” maar: kan positief of negatief zijn.

dat de hiervoor geformuleerde veronderstelling niet helemaal correct is: ook mensen die alleen handelen en hulp bieden, worden – los van hun positie – als steun ervaren. Op basis van deze ene casus is de veronderstelling niet verworpen, maar is de theorie over hulp en steun wel genuanceerd. Diezelfde actor laat op andere momenten namelijk zien dat positioneringsaspecten wel belangrijk zijn en is verder ook erg vaag over positionering. Ze durft er zich niet zo goed over uit te laten. Op basis van dit verhaal, en het voorgaande, kan wel gesteld worden dat ook probleemoplossend handelen in zichzelf waardevol kan zijn en als steunend kan worden ervaren.

Tot slot is in de verwerking van de data uit de eerste ronde interviews de professionele hulpverlening in eerste instantie niet volgens dit theoretisch raster van handelen en positioneren geanalyseerd. Na de tweede ronde interviews is dit wel gebeurd, en daarmee rijst het vermoeden dat de positioneringskenmerken inderdaad ook van toepassing zijn op formele vormen van hulp en steun en hier relevant voor zijn, maar anders dan voor informele actoren.

- De eisen van positionering lijken op het eerste oog minder streng: professionele hulpverleners hoeven niet zo nabij en beschikbaar te zijn als informele actoren. Een tweetal bevindingen illustreren dit. Allereerst zegt een aantal respondenten expliciet dat het juist ook een voordeel kan zijn dat professionele hulpverleners niet zo dichtbij staan. Dan is het makkelijker om over je zorgen en gevoelens te praten.
- Ten tweede is er de deviante casus van het Maatschappelijk Werk in het verhaal van een van de respondenten (zie ook voorgaande), waarin het probleemoplossend handelen in zichzelf gewaardeerd wordt.

Deze ervaringen geven aanleiding om te veronderstellen dat beschikbaarheid en nabijheid minder bepalend zijn voor de ervaren steun die professionals kunnen zijn. Overigens is daarmee niet gezegd dat ze onbelangrijk zijn. Zo wordt door een aantal respondenten juist nabijheid van professionele instanties erg gewaardeerd. De dimensie “oordeel” lijkt wel cruciaal voor professionele hulpverleners: op het moment dat zij iets van morele oordelen laten blijken of miskenning tonen, wordt het oordeel van de respondenten direct een stuk negatiever.

Op grond van analyse van de data uit de tweede interviewronde, wordt het theoretisch kader over hulp en steun op een aantal punten genuanceerd:

- De posities van actoren kunnen niet zozeer ingedeeld worden naar 4 typen, maar er is veeleer sprake van een continuüm waarvoor met name de dimensies “nabijheid” en “beschikbaarheid” bepalend zijn.
- De dimensie “oordelen” is desondanks wel van belang, en creëert een aparte positie.
- Deze dimensie lijkt voor formele vormen van hulp en steun extra van belang. De dimensies nabijheid en beschikbaarheid lijken voor professionele ondersteuning – hoewel relevant – van minder belang.
- Hoewel probleemoplossend handelen en een betrokken positionering samen gaan in situaties waarin actoren zeer steunend worden gevonden en gewaardeerd worden, kunnen beide aspecten ook los van elkaar gewaardeerd worden, hoewel

daarmee niet gezegd is dat het handelen of de positionering daarmee ook als steunend wordt ervaren.

Relaties tussen de concepten

Nadat de drie centrale concepten uitgewerkt waren, is op basis van de bevindingen nagedacht over hun onderlinge samenhang. Drie veronderstellingen werden geformuleerd, die getoetst zijn aan de data uit de tweede ronde interviews:

- 1) Er is een relatie tussen de miskenning en afkeuring die jonge moeders ten deel valt, hun gevoelens van zelfverzekerdheid en de opgaven waar ze voor staan.
- 2) Miskenning vergroot fundamentele behoefte (aan liefde, respect bijvoorbeeld) en vormt zo een extra drive achter opgaven.
- 3) Goede steun vraagt een betekenisvolle relatie waarin erkenning een grote rol speelt, en kan daardoor aansluiten bij de dieperliggende behoeften die in opgaven een rol spelen.

Dit “toetsen” is op twee manieren gedaan. Allereerst is gekeken of er algemene patronen zijn waar te nemen die verbanden tussen de concepten laten zien. Dit is alleen voor veronderstelling 1 gedaan, waarbij is bestudeerd of jonge moeders die veel miskenning en afkeuring rapporteren:

- ook onzekerder zijn;
- vaker met (zwaardere) opgaven te kampen hebben.

Ten tweede is ook inhoudelijk naar de tekstfragmenten gekeken (tijdens de analyse van de losse concepten opgaven, hulp en steun, eer en erkenning).

Veronderstelling 1

Er is een relatie tussen de miskenning en afkeuring die jonge moeders ten deel valt, hun gevoelens van zelfverzekerdheid en de opgaven waar ze voor staan.

Om te beginnen is bekeken of er “patronen” zijn waar te nemen in de verhalen van de moeders. Dat wil zeggen dat onderzocht is of moeders die veel in aanraking komen met miskenning, ook onzekerder zijn en of zij vervolgens ook met zwaardere opgaven te maken hebben. Gevoelens van onzekerheid en miskenning lijken inderdaad vaak samen te gaan bij de respondenten uit de tweede interviewronde. Een aantal van hen geeft te kennen dat zij met miskenning (hetzij in gemeenschappen, hetzij in betrekkingen) geconfronteerd zijn én zij rapporteren gebrekkige zelfwaardering en/of zelfvertrouwen. Dit patroon is echter niet echt overtuigend. We hebben immers maar een beperkt aantal cases waarin bovendien niet altijd op dezelfde manier over miskenning en onzekerheid gesproken wordt. De cases zijn daarmee soms moeilijk onderling vergelijkbaar.

Ten tweede zijn dus ook tekstfragmenten bestudeerd waarin de jonge moeders zelf verbanden leggen tussen de diverse ervaringen die zij hebben met opgaven, hulp en steun, eer en erkenning. Uit deze fragmenten blijkt een duidelijke link te zijn tussen bevestigen, erkennen en gevoelens van zekerheid van de jonge moeders. Deze link werkt als volgt: op het moment dat anderen je bevestigen in je positie als moeder dan

doet dat iets (in positieve zin) met je gevoel van eigenwaarde. Het vergroot gevoelens van zelfverzekerdheid. De fragmenten laten tevens zien dat deze erkenning en bevestiging ook door lijkt te kunnen werken in opgaven.

Resumerend kan gesteld worden dat erkenning en bevestiging opgaven niet oplossen of veranderen. Op basis van de interviewfragmenten ontstaat echter de indruk dat het op cruciale momenten van belang is om bevestigd te worden en erkenning te krijgen. De jonge moeders ontlenen hier zelfvertrouwen aan en worden daarmee in zekere zin weerbaarder tegen de problemen waar ze mee geconfronteerd worden.

Veronderstelling 2

Miskenning vergroot fundamentele behoefte (aan liefde, respect bijvoorbeeld) en vormt zo een extra drive achter opgaven.

Deze veronderstelling heeft vooral een theoretische basis. Opgaven worden gekenmerkt door behoefte, welke een oppervlakte- en een dieptestructuur heeft. De meer fundamentele behoefte refereert aan: behoefte aan liefde, acceptatie, autonomie en waardering. In de eerdere fasen van het onderzoek, veronderstelde ik dat het feit dat je als jonge moeder niet altijd de liefde, autonomie en waardering krijgt waar je naar verlangt ervoor zorgt dat ook de behoefte hieraan toeneemt, met als resultaat een sterkere noodzaak om de opgaven te volbrengen waarmee je *wel* erkenning krijgt. In de data zijn hiervoor geen directe aanwijzingen te vinden, maar de “eerstrategieën” van de jonge moeders (zoals de sterke bewijsdrang en het taboe op kwetsbaarheid) beschouwde ik als een indirecte aanwijzing hiervoor.

Ook in de nieuwe data zie ik weinig empirische aanwijzingen voor de veronderstelling dat miskenning behoefte vergroot, en daarmee ook opgaven verzwaart. Miskening lijkt geen grote rol te spelen in de behoefte die zich voordoet in de opgaven. Al met al is er daarmee weinig empirische ondersteuning voor de veronderstelling dat miskenning behoefte vergroot en daarmee opgaven verzwaart.

Veronderstelling 3

Goede steun vraagt een betekenisvolle relatie waarin erkenning een grote rol speelt, en kan daardoor aansluiten bij de dieperliggende behoeften die in opgaven een rol spelen.

In het theoretisch kader is geëxpliciteerd dat behoefte “gelaagd” is (zie ook hoofdstuk 8 in dit proefschrift). In de data die in de eerste fasen van het onderzoek verzameld waren, waren een aantal voorbeelden te vinden van (met name professionele) hulp en steun die insprong op de geobjectiveerde behoefte van een jonge moeder, maar die de achterliggende, meer fundamentele behoeften waarmee zij aanklopten, negeerde. Daaruit is de veronderstelling naar voren gekomen dat om deze fundamentele behoefte te kunnen zien, het van belang is om een “betekenisvolle” relatie aan te gaan met de jonge moeder, waarin zij haar behoefte kan laten zien.

Na bestudering van de nieuwe data vind ik dat deze veronderstelling aanpassing en nuancering heeft. De huidige formulering is erg complex en vaag geformuleerd en

de voorbeelden waarop ze zich baseert zijn vooral ontleend aan formele hulpverlening, waar de theorie over hulp en steun zich vooral baseert op informele contacten.

De relatie tussen hulp/steun enerzijds en opgaven anderzijds is moeilijk te onderzoeken. Het gaat immers niet om een directe relatie: het is niet gezegd dat meiden die met opgaven kampen, geen goede hulp en steun krijgen en omgekeerd, dat meiden die niet met opgaven kampen, wel goede hulp en steun krijgen. Het zoeken naar patronen is hier dus lastig. De empirie bevestigt dit: er zijn voorbeelden van jonge moeders die een (lichte) opgave ervaren en wel degelijk zeer rijke steun ontvangen. We zullen het hier dus vooral met tekstfragmenten moeten doen, waarin door de jonge moeders zelf (direct of indirect) een verbinding wordt gelegd tussen de opgaven waar ze voor staan en de hulp en steun die zij ontvangen. Deze fragmenten zijn niet talrijk, maar een aantal respondenten geeft toch interessante informatie waaruit blijkt dat hulp en steun enerzijds, en opgaven anderzijds in ieder geval op een drietal belangrijke punten op elkaar ingrijpen en wel op het punt van:

- praktische ondersteuning bij het volbrengen van een opgave;
- het reduceren van falen in een opgave door de manier waarop actoren zich aanwezig stellen: bevestigen, nabij zijn. In de data uit de tweede ronde interviews wordt duidelijk dat respondenten op momenten dat ze het moeilijk hebben, steun zoeken bij anderen en wel voor bevestiging. Deze behoefte aan bevestiging en erkenning werd ook al zichtbaar in de eerder verzamelde data. Daarnaast zijn er aanwijzingen dat de overige kenmerken die we in de positionering van steunende actoren tegenkwamen (d.w.z. nabij zijn en beschikbaar zijn) ook relevant zijn.
- het reduceren van falen in een opgave door de manier waarop actoren zich aanwezig stellen: het realiseren van doelen. De positionering van actoren is in een aantal interviewfragmenten zodanig, dat zij feitelijk het gemis of de behoefte die gepaard gaat met een bepaalde opgave zelf invullen. Dergelijke fragmenten zijn we ook in de eerder verzamelde data al tegengekomen.

Gezien het feit dat erkenning en bevestiging in de data uit de tweede ronde interviews een zeer belangrijke rol spelen, lijkt het gerechtvaardigd om deze dimensie van de positionering van actoren aan te scherpen. In plaats van de dimensie “niet veroordelen” te noemen, is het wellicht beter te spreken van “oordeel” in het algemeen, waarbij deze dimensie aan het ene uiteinde gekenmerkt wordt door bevestiging/goedkeuring en waar aan het andere uiteinde juist miskennis/afkeuring geplaatst is.

Tot slot... de veronderstelling die een verband legde tussen hulp en steun enerzijds en opgaven anderzijds, is in bovenstaande flink aangescherpt. Zowel het handelen als de positionering van actoren zijn van belang bij het verminderen / dempen van opgaven. De eerste veronderstelling – dat positionering van belang is om behoeftigheid überhaupt waar te kunnen nemen – is niet onderbouwd op grond van de nieuwe data, maar moet desondanks niet verworpen worden. In de eerdere data waren er immers een aantal voorbeelden waarbij een te probleemgerichte en handelingsgeoriënteerde houding er inderdaad voor zorgde dat vragen en behoeften waarmee een jonge moeder aanklopte niet werden opgemerkt. Zij blijft dus als veronderstelling – en niet als bevinding – gehandhaafd.

LITERATUUR

Anderson, J., & Honneth, A. (2005). Autonomy, Vulnerability, Recognition and Justice. In J. Christman & J. Anderson (Eds.), *Autonomy and the Challenges to Liberalism* (pp. 127-149). Cambridge: Cambridge University Press.

Arney, W., & Bergen, B. (1984). Power and Visibility: the invention of teenage pregnancy. *Social Science and Medicine*, 18(1), 11-19.

Baart, A. (2001). *Een theorie van de presentie*. Utrecht: Lemma.

Baart, A. (2006). *Tweespraak, vier gesprekken over het ene goed van presentie*. Utrecht: Stichting Presentie / Den Bosch: Actioma.

Baart, A. (Red.) (2007). *Kwetsbaar maar niet alleen kwetsbaar. Over het bereiken en steunen van multiprobleem gezinnen, kwetsbare kinderen en tienermoeders en over maatjesprojecten van en voor weinig weerbare jongeren. Verslag van drie pilots*. 's-Hertogenbosch: Actioma.

Baart, A., & Grypdonck, M. (2008). *Verpleegkunde en presentie. Een zoektocht in dialoog naar de betekenis van presentie voor verpleegkundige zorg*. Den Haag: Lemma.

Baart, A. & Keinemans, S. (2007). Pilot 3a. Het leven van jonge moeders. In A. Baart (Red.), *Kwetsbaar maar niet alleen kwetsbaar. Over het bereiken en steunen van multiprobleem gezinnen, kwetsbare kinderen en tienermoeders en over maatjesprojecten van en voor weinig weerbare jongeren. Verslag van drie pilots* (pp. 169-242). 's-Hertogenbosch: Actioma.

Bay, C. (1990). Taking the Universality of Human Needs Seriously. In J. Burton (Ed.), *Conflict: Human Needs Theory* (pp. 235-256). Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: The MacMillan Press LTD.

Barnes, M. K., & Duck, S. (1994). Everyday Communicative Contexts for Social Support. . In B. R. Burleson, T. L. Albrecht & I. G. Sarason (Eds.), *Communication of Social Support: Messages, Interactions, Relationships, and Community* (pp. 175-194). Thousand Oakes, Sage.

Barrera, M. (1986). Distinctions Between Social Support Concepts, Measures and Models. *American Journal of Community Psychology*, 14(4), 413-445.

Berge, A. ten (1993). *Op weg naar maatwerk: een inventarisatie van de knelpunten rondom zwangere meisjes en tienermoeders*. Rotterdam: emancipatiebureau Riet Hof.

Berlo, W. van, Wijsen, C., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Gebrek aan regie. Een kwalitatief onderzoek naar de achtergronden van tienerzwangerschappen*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.

Bocarro, J., & Witt, P. A. (2003). Relationship-based Programming: The Key To Successful Youth Development In Recreation Settings. *Journal of Park and Recreation Administration*, 21(3), 75-96.

Boyce, W. T., Kay, M., & Uitti, C. (1988). The taxonomy of social support: An ethnographic analysis among adolescent mothers. *Social Science & Medicine*, 26(11), 1079-1085.

Breheny, M., & Stephens, C. (2007). Irreconcilable differences: Health professionals' constructions of adolescence and motherhood. *Social Science & Medicine*, 64(1), 112-124.

Bunting, L., & McAuley, C. (2004). Research Review: Teenage pregnancy and motherhood: the contribution of support. *Child and Family Social Work*, 9(2), 207-215.

Burleson, B. R., Albrecht, T. L., & Sarason, I. G. (Eds.). (1994). *Communication of Social Support: Messages, Interactions, Relationships, and Community* (pp. xi-xxx). Thousand Oakes, Sage.

Burleson, B. R., Albrecht, T. A., Goldsmith, A. J., & Sarason, I. G. (1994). Introduction: The Communication of Social Support. In B. R. Burleson, T. L. Albrecht & I. G. Sarason (Eds.), *Communication of Social Support: Messages, Interactions, Relationships, and Community* (pp. xi-xxx). Thousand Oakes, Sage.

Burt, M. R. (1986). Estimating the public costs of teenage childbearing. *Family Planning Perspectives*, 18(5), 221-226.

Burton, J. (Ed.). (1990). *Conflict: Human Needs Theory*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: The MacMillian Press LTD.

Carver, C., & Scheier, M. (1981). *Attention and self-regulation, a control-theory approach to human behavior*. New York, Heidelberg, Berlin: Springer Verlag.

Cherry, A. L., Dillon, M. E., & Rugh, D. (Ed.) (2001). *Teenage pregnancy: A global view*. London, Greenwood: Westport, Conn.

Clark, M. E. (1990). Meaningful Social Bonding as a Universal Human Need. In J. Burton (Ed.), *Conflict: Human Needs Theory* (pp. 34-59). Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: The MacMillian Press LTD.

Chevalier, A., & Viitanen, T. K. (2003). The long-run labour market consequences of teenage motherhood in Britain. *Journal of Population Economics*, 16(2), 323-343.

- Cohler, B. J., & Musick, J. S. (1996). Adolescent parenthood and the transition to adulthood. In J. A. Graber, J. Brooks-Gunn & A. C. Petersen (Ed.), *Transitions Through Adolescence. Interpersonal Domains and Contexts* (pp. 201-232). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, publishers.
- Coley, R. L., & Chase-Lansdale, P. L. (1998). Adolescent Pregnancy and Parenthood. Recent Evidence and Future Directions. *American Psychologist*, 53(2), 152-166.
- Cutrona, C. E., & Suhr, J. A. (1994). Relationship-Specific Social Support: Toward a Model for the Analysis of Supportive Interactions. In B. R. Burleson, T. L. Albrecht & I. G. Sarason (Eds.), *Communication of Social Support: Messages, Interactions, Relationships, and Community* (pp. 91-112). Thousand Oaks, Sage.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268.
- Denier, Y. (2000). Behoeftte of verlangen? *Ethische perspectieven*, 10(3), 163-174.
- Donkers, G. (1999). *Methodiek maatschappelijk werk. Zelfregulering als agogisch kader*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.
- Doyal, L., & Gough, I. (1984). A theory of human needs. *Critical Social Policy*, 4(6), 6-38.
- Driessens, K., & Regenmortel, T. van (2006). *Bind-kracht in armoede. Leefwereld en hulpverlening*. Leuven: Uitgeverij LannooCampus.
- East, P. L., & Kiernan, E. A. (2001). Risks among Youths who have multiple sisters who were adolescent parents. *Family planning perspectives*, 33(2), 75-80.
- Etzioni, A. (1968). Basic Human Needs, Alienation and Inauthenticity. *American Sociological Review*, 33(6), 870-885.
- Eysenbach, G., & Till, J. E. (2001). Ethical issues in qualitative research on internet communities. *British Medical Journal*, 323(7321), 1103-1105.
- Furstenberg, F. F. (1978). Family support: Helping Teenage Mothers to Cope. *Family Planning Perspectives*, 10(6), 322-333.
- Furstenberg, F. F. (1991). As the Pendulum Swings: Teenage Childbearing and Social Concern. *Family Relations*, 40(2), 127-138.
- Furstenberg, F. F. (2003). Teenage Childbearing as a Public Issue and a Private Concern. *Annual Review of Sociology*, 29(1), 23-39.
- Furstenberg, F. F. (2007). *Destinies of the Disadvantaged. The Politics of Teen Childbearing*. New York: Russel Sage Foundation.

- Furstenberg, F. F., Brooks-Gunn, J., & Chase-Lansdale, L. (1989). Teenaged Pregnancy and Childbearing. *American Psychologist*, 44(2), 313-320.
- Garssen J. (2004). Tienermoeders: recente trends en mogelijke verklaringen. *CBS Bevolkingstrends, 1e kwartaal 2004*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- Garssen, J. (2005) Helpt tienermoeders autochtoon DEMOS, jaargang 21, vol.7
- Garssen, J., & Offerman, H. (2005). Jonge moeders en kindersterfte. In H. Offerman (Red.), *Andere tijden, andere meiden...? 100 hulp aan ongehuwde moeders* (pp. 57-64). Amsterdam: SWP
- Genderen, C. van (2007, 27 januari). Babypop tegen zwangerschap. *AD Rotterdam*. gedownload op 12 februari 2008, van <http://www.ad.nl/rotterdam/stad/article1031316.ece>
- Geronimus, A. T., & Korenman, S. (1992). The Socioeconomic Consequences of Teen Childbearing Reconsidered. *The Quarterly Journal of Economics*, 107(4), 1187-1214.
- Geronimus, A. T., Korenman, S., & Hillemeier, M. M. (1994). Does young maternal Age Adversely Affect Child Development? Evidence from Cousin Comparisons in the United States. *Population and Development Review*, 20(3), 585-609.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Goossensen, A. (2008). Logica en liefde in de verslavingszorg: de behandelrelatie als basis voor zorgvernieuwing. Lectorale Rede, Hogeschool InHolland.
- Gottlieb, B. H. (Ed.). (1981). *Social Networks and Social Support*. Beverly Hills/London: Sage.
- Grogger, J., & Bronars, S. (1993). The Socioeconomic Consequences of Teenage Childbearing: Findings from a Natural Experiment. *Family Planning Perspectives*, 25(4), 156-161 + 174.
- Hanna, B. (2001a) Adolescent parenthood: a costly mistake of a search for love. *Reproductive Health Matters*, 9(17), 101-107.
- Hanna, B. (2001b). Negotiating motherhood: the struggles of teenage mothers. *Journal of advanced nursing*, 34(4), 456-464.
- Hart, H. 't, Boeije, H., & Hox, J. (Red.). (2005). *Onderzoeksmethoden* (7e geheel herziene druk) Amsterdam: Boom.

- Heaven, P. C. L. (2002). *The social psychology of adolescence*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave.
- Heijst, A. van (2005). *Menslievende zorg. Een ethische kijk op professionaliteit*. Kampen: Uitgeverij Klement.
- Heijst, A. van (2008a). *Iemand zien staan. Zorgethiek over erkenning*. Kampen: Uitgeverij Klement.
- Heijst, A. van (2008b). Zorgethiek, een theoretisch overzicht. *Filosofie en praktijk*, 29(1), 7-18.
- Henly, J. R. (1997). The Complexity of Support: The Impact of Family Structure and Provisional Support on African American and White Adolescent Mothers' Well-Being. *American Journal of Community Psychology*, 25(5), 629-655.
- Hinson Langford, C. P., Bowsher, J., Maloney, J. P., & Lillis, P. P. (1997). Social Support: a conceptual analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 25(1), 95-100.
- Hofferth, S. L. (1991). Programs for high risk adolescents: What works? *Evaluation and Program Planning*, 14(1-2), 3-16.
- Hoffman, S. D. (1998). Teenage Childbearing Is Not So Bad After All...Or Is It? A Review of the New Literature. *Family Planning Perspectives*, 30(5), 236-243.
- Hoffman, S. D., Foster, E. M., & Furstenberg, F. F. (1993) Re-evaluating the Costs of Teenage Childbearing. *Demography*, 30(1), 1-13.
- Hollander, D. (2001). Young Mother's Disadvantage, Not Their Age Itself, Accounts for Their Children's Educational Problems. *Family planning perspectives*, 33(6), 282-283.
- Honneth, A. (1995). *The struggle for recognition: the moral grammar of social conflicts*. Cambridge [etc]: Polity Press.
- Honneth, A., & Margalit, M. (2003). Recognition. Invisibility: on the epistemology of 'recognition'. *Aristotelian Society Supplementary*, 75(1), 111-126.
- House, J. S. (1981). *Work Stress and Social Support*. Reading, Massachusetts [etc]: Addison-Wesley Publishing Company.
- Hurlbut, N. L., & McDonald, A. (1997). Adolescent Mothers' self-esteem and role identity and their relationship to parenting skills knowledge. *Adolescence*, 32(127), 639-655.
- Jagt, N. (2006). *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker*. Utrecht: NVMW.

- Jonge, A. de (2001). Support for teenage mothers: a qualitative study into the views of women about the support they received as teenage mothers. *Journal of advanced nursing* 36(1), 49-57.
- Kaplan, E. B. (1997). *Not our kind of girl. Unraveling the myths of black teenage motherhood*. Berkeley: University of California Press.
- Laan, G. van der (2007). Professionaliteit en Ambachtelijkheid. *Sociale Interventie*, 16(2), 25-34.
- Lee, Y. (2009). Early motherhood and harsh parenting: The role of human, social, and cultural capital. *Child Abuse & Neglect*, 33(9), 625–637.
- Leeuwen, B. van (2003). *Erkenning, identiteit en verschil. Multiculturalisme en leven met identiteit*. Leuven/ Leusden: ACCO.
- Lenrow, P. B., & Burch, R. W. (1981). Mutual Aid and Professional Services: Opposing or Complementary? In B. H. Gottlieb (Ed.), *Social Networks and Social Support* (pp. 233-257). Beverly Hills/London: Sage publications.
- Letourneau, N. L., Stewart, M. J., & Barnfather, A. K. (2004). Adolescent Mothers: Support Needs, Resources, and Support-Education Interventions. *Journal of Adolescent Health*, 35(6), 509–525.
- Lier, L. van (2002). *Bemoederen of bemoeien? Een onderzoek naar de ervaringen en wensen van jonge moeders en professionals in de regio Haaglanden met betrekking tot huisvesting, zorg en ondersteuning en informatievoorziening*. Den Haag: Fonds 1818.
- Logsdon, M. C., Birkimer, J. C., Ratterman, A., Cahill, K., & Cahill, N. (2002). Social Support in Pregnant and Parenting Adolescents: Research, Critique, and Recommendations. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 15(2), 75-83.
- Macleod, C. (1999). Teenage pregnancy and its ‘negative’ consequences: review of South African Research-part 1. *South African Journal of Psychology*, 29(1), 1-7.
- Manlove, J. (1997). Early Motherhood in an Intergenerational Perspective: The Experiences of a British Cohort. *Journal of Marriage and Family*, 59(2), 263-279.
- Mann, C., & Stewart, F. (2000). *Internet Communication and Qualitative Research. A Handbook for Researching Online*. Londen: Thousand Oaks, New Delhi: Sage publications.
- McAnarney, E. R., Lawrence, R. A., Riciutti, H. N., Polley, J., & Szilagyi, M. (1986). Interactions of Adolescent Mothers and Their 1-Year-Old Children. *Pediatrics*, 78(4), 585-590.

McDermott, E., & Graham, H. (2005). Resilient Young Mothering: Social Inequalities, Late Modernity and the 'Problem' of 'Teenage' Motherhood. *Journal of Youth Studies*, 8(1), 59-79.

McDonald, L., Conrad, T., Fairtlough, A., Fletcher, J., Green, L., Moore, L., & Lepps, B. (2009). An evaluation of a groupwork intervention for teenage mothers and their families. *Child & Family Social Work*, 14(1), 45-57.

Meerdink, J., Kager, E., & Vos, D. (1991). *Ik kan het zelf wel. Een verkennend onderzoek naar de leefsituatie van alleenstaande jonge moeders in Nederland*. Den Haag: bureau WESP.

Meerhof, R. (2006, 17 februari). Wethouder: weg met taboe op abortus onder dwang. *De Volkskrant*. Gedownload op 12 februari 2008, van <http://www.volkskrant.nl/binnenland/article222438.ece>

Metts, S., Geist, P., & Gray, J. (1994). The Role of Relationship Characteristics in the Provision and Effectiveness of Supportive Messages Among Nursing Professionals. In B. R. Burlison, T. L. Albrecht & I. G. Sarason (Eds.), *Communication of Social Support: Messages, Interactions, Relationships, and Community* (pp. 229-246). Thousand Oaks, Sage.

Mijs, J. (1995). Hulp aan zwangere meisjes en tienermoeders. *Jeugd en samenleving*, 25(9), 547-557.

Moore, K. A. (1978). Teenage childbirth and welfare dependency. *Family Planning Perspectives*, 10(4), 233-235.

Moore, M. R., & Brooks-Gunn, J. (2002). Adolescent Parenthood. In M. H. Bornstein, (Ed.), *Handbook of Parenting. 2nd ed, vol. 3, Being and becoming a Parent*. (pp 173-214). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Mulders, A. (2005, 4 november). Kritiek op weghalen kind bij tienermoeder. *AD Rotterdam*. Gedownload op 12 februari 2008, van <http://www.ad.nl/rotterdam/article54931.ece>

Nath, P. S., Borkowski, J. G., Whitman, T. L., & Schellenbach, C. J. (1991). Understanding Adolescent Parenting: The Dimensions and Functions of Social Support. *Family Relations*, 40(4), 411-420.

Offerman, H. (Red.) (2005). *Andere tijden, andere meiden...? 100 hulp aan ongetrouwde moeders*. Amsterdam: SWP.

Orlebeke, J. (2001). Discussie. Kinderen van jonge moeders: grotere kans op crimineel gedrag. Een bijdrage aan de epidemiologie van jeugddelinquentie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 43(3), 296-302.

Otterblad Olausson, P., Haglund, B., Ringbäck Weitof, G., & Cnattingius, S. (2001). Teenage Childbearing and Long-Term Socioeconomic Consequences: A Case Study in Sweden. *Family Planning Perspectives*, 33(2), 70-74.

Phoenix, A. (1991a). *Young mothers?* Cambridge: Polity Press.

Phoenix, A. (1991b). Mothers under Twenty: Outsider and Insider Views. In A. Phoenix, A. Woollett, & E. Lloyd (Eds.), *Motherhood. Meanings, Practices and Ideologies* (pp. 86-102). London: Sage.

Phoenix, A. (1997). Controversen rond zwangerschap onder adolescenten: negatieve sociale en raciale interpretatie. In R. Menger & S. Jhinkoe-Rai (Red.), *Tienermoeders. Preventie, opvang en begeleiding* (pp 35-54). Amsterdam: SWP

Pogarsky, G., Thornberry, T. P., & Lizotte, A. J. (2006). Developmental Outcomes for Children of Young Mothers. *Journal of Marriage and Family*, 68 (2), 332-344.

Raeff, C. (1994). Viewing Adolescent Mothers on Their Own Terms: Linking Self-Conceptualizations and Adolescent Motherhood. *Developmental Review*, 14(3), 215-244.

Ravelli, A. (2009). Eigen Kracht-conferentie – Whanau Hui. In A. Ravelli, L. van Doorn, J-P. Wilken (Eds.), *Werk(en) met betekenis. Dialooggestuurde hulp-en dienstverlening*. Bussum: Coutinho.

Regenmortel, T. van (2009). Empowerment als uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 18(4), 22-42.

Rensen, P., Arum, S. van, & Engbersen, R. (2008). *Een onderzoek naar de effectiviteit en de praktische bruikbaarheid van methoden in de vrouwenopvang, maatschappelijke opvang en opvang voor zwerfjongeren*. Utrecht: Movisie

Rhode, D. L. (1994). Adolescent Pregnancy and Public Policy. *Political Science Quarterly*, 108(4), 635-669.

Richardson, R. A., Benham Barbour, N., & Bubenzer, D. L. (1991). Bittersweet Connections: Informal Social Networks as Sources of Support and Interference for Adolescent Mothers. *Family Relations*, 40(4), 430-434.

Robbers, M. L. P. (2008) The Caring Equation: An Intervention Program for Teenage Mothers and Their Male Partners. *Children & Schools*, 30(1), 37-47.

Ruddick, S. (1995). *Maternal Thinking. Towards a politics of peace*. Boston: Beacon Press

Seamark, C. J., & Lings, P. (2004). Positive experiences of teenage motherhood: a qualitative study. *British Journal of General Practice*, 54(508), 813-818.

- Secco, M. L., & Moffatt, M. E. K. (1994). A Review of Social Support Theories and Instruments Used in Adolescent Mothering Research. *Journal of Adolescent Health*, 15(7), 517-527.
- Shah, J. Y., & Kruglanski, A. W. (2000). Aspects of Goal Networks: Implications for Self-Regulation. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of Self-Regulation* (pp 85-110). San Diego [etc]: Academic Press.
- Shaw, M., Lawlor, D. A., & Najman, J. M. (2006). Teenage children of teenage mothers: Psychological, behavioural and health outcomes from an Australian prospective longitudinal study. *Social Science & Medicine*, 62(10), 2526-2539.
- Shields, N., & Pierce, L. (2006). Controversial issues surrounding teen pregnancy: a feminist perspective. In H. S. Holgate, R. Evans & F. K. O. Yuen (Eds.), *Teenage Pregnancy and Parenthood: Global perspectives issues and interventions* (pp. 129-148). London/New York: Routledge.
- Smaling, A. (2009). Generaliseerbaarheid in kwalitatief onderzoek. *KWALON*, 14(2), 5-12.
- SmithBattle, L. (2007). "I Wanna Have a Good Future" Teen Mothers' Rise in Educational Aspirations, Competing Demands, and Limited School Support. *Youth and Society*, 38(3), 348-371.
- Solomon, R., & Liefeld, C. P. (1998). Effectiveness of a Family Support Center Approach to Adolescent Mothers: Repeat Pregnancy and School Drop-out Rates. *Family Relations*, 47(2), 139-144.
- Speak, S. (2006). Being there: roles and aspirations of young single non-residential fathers. In H. S. Holgate, R. Evans & F. K. O. Yuen (Eds.), *Teenage pregnancy and parenthood. Global perspectives, issues and interventions* (pp. 149-158). London/New York: Routhledge.
- Terpstra, L., & Dijke, A. van (1995). Ik ben geboren om moeder te worden. Alleenstaande Antilliaanse moeders. *Nederlands tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*, 11(5), 320-334.
- Thompson, M. S. (1986). The influence of Supportive Relationships on the Psychological Well-Being of Teenage Mothers. *Social Forces*, 64(4), 1006-1024.
- Turner, R. J., Grindstaff, C. F., & Phillips, N. (1990). Social Support and Outcome in Teenage Pregnancy. *Journal of Health and Social Behavior*, 31(1), 43-57.
- Vangelisti, A. L. (2009). Challenges in conceptualizing social support. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26(1), 39-51.

Vaux, A. (1988). *Social Support. Theory, Research and Intervention*. New York [etc.]: Praeger.

Veiel, H. O. F. (1985). Dimensions of social support: A conceptual framework for research. *Social Psychiatry*, 20(4), 156-162.

Veldkamp, T. (1997). Jonge moeders en de kinderbescherming. In R. Menger & S. Jhinkoe-Rai (Red.), *Tienermoeders. Preventie, opvang en begeleiding* (pp. 73-80). Amsterdam: SWP.

Verkerk, M. (2003). Zorgethiek: naar een geografie van verantwoordelijkheid. In H. Manschot & H. van Dartel (Red.), *In gesprek over goede zorg. Overlegmethoden voor ethiek in de praktijk* (pp. 177-184). Meppel: Boom.

Vinovskis, M. A. (2003). Historical perspectives on adolescent pregnancy and education in the United States. *The History of the Family*, 8(3), 399-421.

Vries, S. de (2008). *Basisboek psychosociale hulpverlening: ervaringsgericht, oplossingsgericht, systeemgericht*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Waal, M. de (1997). De zwangerschap was een ongelukje, het kind niet: aanbevelingen voor steun en hulp aan jonge moeders. *0|25*, 2(7), 28-31.

Wen, X., Kormacher, J., Hans, S. L., & Henson, L. G. (2010). Young Mothers' Involvement in a Prenatal and Postpartum Support Program. *Journal of Community Psychology*, 38(2), 172-190.

Werd, M. de (2008). *Hoe doe jij dat? ... Nou gewoon! Methodiekb beschrijving voor het werken met jonge moeders*. 's Hertogenbosch: Stichting Ambulante Fiom.

Wester, F. (1995). *Strategieën voor kwalitatief onderzoek*. Bussum: Coutinho.

Whitehead, E. (2001). Teenage pregnancy: on the road to social death. *International Journal of Nursing Studies*, 38(4), 437-446.

Wiemann, B. (1997a). Wie had het voor het zeggen? De rol van het ouderlijk gezag in de zorg voor ongehuwde moeders. In R. Menger & S. Jhinkoe-Rai (Red.), *Tienermoeders. Preventie, opvang en begeleiding* (pp. 55-72). Amsterdam: SWP.

Wiemann, B. (1997b). Bijstandsuitkeringen, tienermoeders en dilemma's rondom afhankelijkheid en zelfstandigheid. Kanttekeningen bij een wetswijziging. In R. Menger & S. Jhinkoe-Rai (Red.), *Tienermoeders. Preventie, opvang en begeleiding* (pp. 91-100). Amsterdam: SWP.

Wiemann, C. M., Rickert, V. I., Berenson, A. B., & Volk, R. J. (2005). Are pregnant adolescents stigmatized by pregnancy? *Journal of Adolescent Health*, 36(4), 352.e1-352.e7.

Wilson, H., & Huntington, A. (2006). Deviant (M)others: The Construction of Teenage Motherhood in Contemporary Discourse. *Journal of Social Policy*, 35(1), 59-76.

Yardley, E. (2009). Teenage Mothers' Experiences of Formal Support Services. *Journal of Social Policy*, 38(2), 241-257.